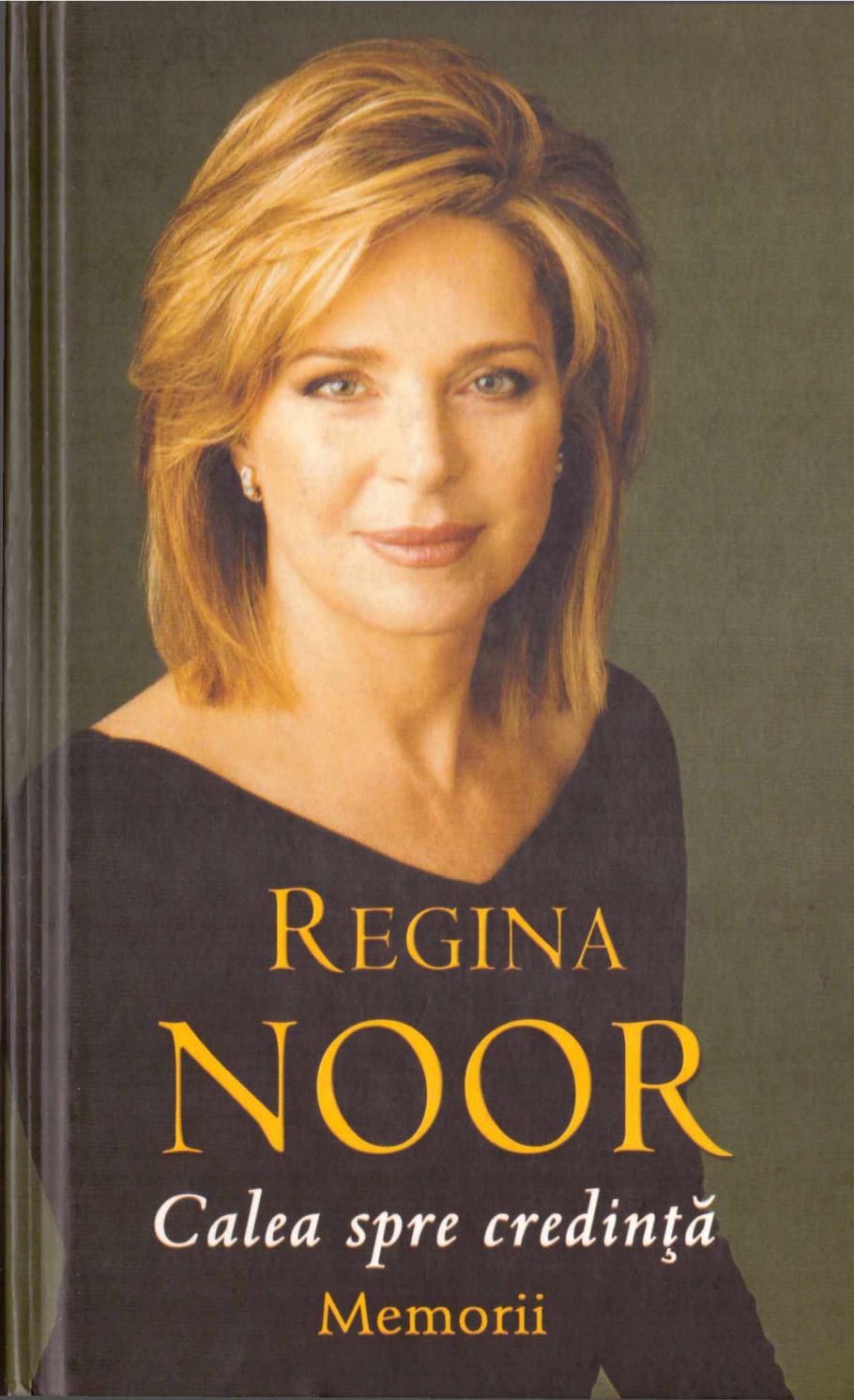
REGINA
NOOR
Calea spre credință
Memorii

Regina Noor

CALEA SPRE CREDINŢĂ

Memorii

Traducere din limba engleză
MARIANA PETCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
NOOR, REGINA.
Calea spre credinţă / Regina Noor; trad.: Mariana Petcu
Bucureşti: RAO International Publishing Company, 2005

ISBN 973-576-772-4

I. Petcu Mariana (trad.)

94(563.5)(0.82-94)

RAO International Publishing Company
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117-119, Bucureşti, ROMÂNIA

REGINA NOOR
Leap of Faith
Memoirs of an Unexpected Life
Copyright © 2003 Her Majesty Queen Noor.
All Rights Reserved
First published by Miramax Books,
a division of Miramax Film Corp., New York, NY.
Published by arrangement with Linda Michaels Limited,
International Literary Agents.

Fotografia copertei
Andrew Eccles

© RAO International Publishing Company, 2004
pentru versiunea în limba română

Tiparul executat de
R.A. „Monitorul Oficial"
Bucureşti, România

2005

ISBN 973-576-772-4

Pentru preaiubitul meu Hussein,
lumina vieții mele.

„Muncește pentru viața pe pământul acesta ca și cum ți-ar fi dat să trăiești veșnic și trudește pentru viața de apoi de parcă ți-ar fi dat să mori mîine."

CAPITOLUL UNU

Primele impresii

Mi-am văzut prima dată soţul prin obiectivul unui aparat de fotografiat. Stăteam cu tatăl meu pe pista aeroportului din Amman, capitala Iordaniei, cînd regele Hussein s-a îndreptat spre noi să ne salute. Nedorind să piardă ocazia, tata mi-a trîntit în braţe aparatul său de fotografiat şi mi-a spus: „Fă-mi o poză cu regele!"

Deşi m-am simţit ofensată, l-am ascultat şi am făcut fotografia, care i-a surprins pe cei doi bărbaţi stînd unul lîngă altul şi avînd-o pe fiica mai mare a regelui, prinţesa Alia, în fundal. Tata şi regele au schimbat cîteva cuvinte, apoi regele Hussein a chemat-o pe soţia sa, regina Alia, să vină să ne cunoască.

Era în iarna anului 1976, şi tata mă rugase să-l însoţesc într-o scurtă vizită în Iordania, unde fusese invitat să participe la o ceremonie cu ocazia achiziţionării primului Boeing 747 din istoria acestei ţări. Tatăl meu, Najeeb Halaby, fost director executiv al unei linii aeriene şi preşedinte al Federal Aviation Administration[1], era, de asemenea, preşedintele Comisiei Internaţionale Consultative pentru Liniile Aeriene Iordaniene. Se afla la Amman şi pentru a pune bazele unei Universităţi de Aviaţie panarabe, un proiect ambiţios care avea ca scop reducerea dependenţei ţărilor din regiune de personalul calificat străin. Această întreprindere, încă în fază de pionierat, a fost ideea regelui Hussein, a tatălui meu şi a

[1] Administraţiei Federale de Aviaţie (n.tr.).

altor visători îndrăgostiţi de avioane din Orientul Mijlociu. Terminasem de curînd un proiect la Teheran, nu aveam nimic de făcut, aşa că am primit cu bucurie şansa de a călători în Iordania, pe care o vizitasem în treacăt pentru prima dată în urmă cu un an. O călătorie în această parte a Orientului Mijlociu avea să mă aducă pe pămîntul strămoşilor mei şi – speram eu – să mă pună în legătură cu rădăcinile arabe ale familiei Halaby.

Îmi amintesc bine primele mele impresii despre Iordania. Lucram la o firmă britanică de planificare urbanistică din Iran şi eram în drum spre Statele Unite. Priveam fermecată de la fereastra avionului întinderea liniştită a deşertului scăldat în auriu de soarele amurgului. M-am simţit copleşită de un sentiment extraordinar de apartenenţă la acele locuri, de o linişte lăuntrică aproape mistică.

Era primăvară, un anotimp de basm în Iordania, cînd dealurile şi vîlcelele golaşe înverzesc după ploile din timpul iernii, iar anemonele sălbatice răsar din pămînt ca nişte punctuleţe roşii. De-a lungul drumeagurilor ce străbăteau cîmpiile şi livezile pline de rod ale Văii Iordanului se vindeau portocale, banane, căpşune, lăptuci şi roşii, iar pe ţărmurile însorite ale Mării Moarte stăteau la picnic familii de orăşeni venite de pe podişul înalt şi rece al Ammanului. Exista o căldură şi o voioşie în tot ce vedeam; eram fascinată de armonia încîntătoare dintre trecut şi prezent, de oile care păşteau pe cîmpii, de existenţa terenurilor virane în apropierea clădirilor de birouri sofisticate sau lîngă spitale ultramoderne. Îmi amintesc îndeosebi de tinerii ce se plimbau pe pajiştile de la marginea Ammanului, cu manuale în mîini, complet absorbiţi de studiul pentru *Tawjihi*, un examen echivalent cu bacalaureatul, pe care orice iordanian trebuie să-l susţină la sfîrşitul ultimului an de liceu.

Văzusem pe hartă cît de aproape este Iordania de Israel şi de Teritoriile Palestiniene Ocupate, dar nu conştientizasem pe de-a-ntregul acest lucru pînă nu m-am aflat pe ţărmul iordanian al Mării Moarte şi nu am privit străvechiul oraş Ierihon situat în Cisiordania. De fapt, dintre toate ţările, Iordania are cea mai lungă graniţă cu Israelul; aceasta se întinde pe o distanţă de aproape 650 de kilometri din nord, de la Lacul Tiberiada sau Marea Galileei aşa cum mai e

cunoscut, pînă în sud, la Golful Aqaba. În ciuda frumuseţii peisajului, Al Doilea Război Mondial, cele trei războaie arabo-izraeliene şi nenumăratele lupte de la graniţă lăsaseră frontiera Iordaniei cu Israelul, în urma armistiţiului – o regiune altădată străbătută de profeţi –, presărată cu mine antipersonal.

Deşi cunoştinţele mele de atunci despre Iordania se rezumau la informaţii citite în ziare sau obţinute din tot felul de discuţii, îmi dădeam seama de poziţia singulară a regelui Hussein în regiune. Era un panarabist care înţelegea în profunzime cultura occidentală, un om politic cu adevărat moderat şi un membru devotat al Mişcării de nealiniere. Ştiam că datorită poziţiei sale strategice, între Israel, Arabia Saudită, Siria şi Irak, Iordania avea un rol extrem de important în eforturile de pace din Orientul Mijlociu. În timpul şederii mele în Iordania, am aflat şi că regele era un haşemit – descendent direct al profetului Mahomed, *Allah să-l binecuvînteze!* – şi, prin urmare, se bucura de un respect deosebit din partea musulmanilor.

Iordania pe care am vizitat-o pentru prima dată la începutul anului 1976 era un amestec fascinant de modernitate şi tradiţie. Emiratul Transiordania a fost înfiinţat în 1921 şi a devenit în 1946 Regatul Haşemit al Iordaniei. Ţara trecuse prin mari transformări sub conducerea regelui Abdullah, întemeietorul ei, şi apoi a nepotului său, regele Hussein, şi se dezvoltase constant pentru a ajunge un stat modern. Pierzînd accesul istoric – prin Palestina – spre porturile maritime comerciale de la Marea Mediterană, din cauza apariţiei statului Israel, Iordania a fost nevoită să folosească portul Aqaba pentru traficul maritim pe Marea Roşie şi spre Oceanul Indian.

Cînd am început să cunosc Iordania, guvernul iniţia un program ambiţios de modernizare a sistemului de telecomunicaţii al ţării. La vremea aceea, dura ore întregi să telefonezi în Amman, iar capitala nici măcar nu avea linii internaţionale directe. Păsările care se aşezau pe firele de cupru puteau provoca întreruperi ale legăturilor telefonice, dar, în curînd, pînă şi cele mai îndepărtate zone din ţară aveau să fie racordate la serviciile ultramoderne de telefonie.

Au fost construite şosele, cele mai multe legînd nordul de sud, pentru a suplini rutele comerciale tradiţionale care treceau la vest prin Palestina. Se putea şofa cu uşurinţă, cum am făcut şi eu, pe o modernă Şosea a Deşertului, de la graniţa de nord a Iordaniei pînă la Aqaba. Traversînd deşertul, am văzut beduini îngrijindu-şi turmele şi copii ţîşnind în sau din corturile lor de neconfundat din lînă neagră de capră, cunoscute sub numele de *beit esh-sha'ar*. Pe înserat, am privit uluită nuanţele de auriu şi de trandafiriu ale apusului de soare răsfrînte peste dealurile stîncoase, unde turme de oi păreau aproape irizate în lumina care anunţa sfîrşitul zilei.

Şoseaua Deşertului era cel mai rapid şi drept drum spre sud, dar traseul meu preferat era Marele Drum al Regilor, care continua vechile rute comerciale. Se crede că cei trei magi au călătorit măcar în parte pe Marele Drum al Regilor spre Bethleem şi că Moise îşi călăuzise pe aici poporul spre Canaan. „Pe calea domnească vom merge, pînă vom trece din hotarul tău" se spune în Biblie, Versetele, 21:21-22, cînd Moise îi cere regelui Sionului permisiunea de a trece prin regatul său, lucru care îi este refuzat. Şovăind între cele două aparate Nikon, pe care le purtam mereu la gît, am făcut fotografie după fotografie Muntelui Nebo, în apropierea căruia se spune că ar fi înmormîntat Moise, şi splendidelor mozaicuri din bisericile de lîngă Marele Drum al Regilor.

Civilizaţiile timpurii aveau grijă să cureţe drumul de pietre, pentru a uşura trecerea măgarilor şi a caravanelor încărcate cu aur şi mirodenii, iar romanii au pavat porţiuni din Marele Drum cu piatră, ca să se poată călători cu carele. De-a lungul Marelui Drum al Regilor se găsesc risipite vestigii ale unei civilizaţii vechi de zece mii de ani, de la uimitoare statuete de ipsos cu ochi întunecaţi – cele mai vechi reprezentări ale omului –, pînă la capitala amoniţilor din epoca fierului, Rabbat-Amon, pe locul căreia se află capitala actuală a Iordaniei, Amman.

Comorile arheologice pe care le-am văzut în Iordania în timpul acestei prime vizite erau incredibile, printre ele oraşul-fortăreaţă Gerasa (azi – Jerash) situat pe dealurile Galaad, cu străzile sale mărginite de colonade, temple şi amfiteatre. Cîndva, în partea de

est a deşertului, unde pot fi găsite în nisip fosile de dinţi de leu şi colţi de elefant, existaseră lacuri. Pe drumul spre Bagdad pot fi zărite „Castelele Deşertului", vechi de o mie trei sute de ani, datînd din epoca omeyyazilor – o dinastie islamică fondată de califul Moawiya în anul 661 d.Hr. –, cu frescele şi mozaicurile lor colorate reprezentînd păsări, animale şi fructe, precum şi cu băile cu aburi.

La cîteva ore de mers, spre sud, se află anticul oraş al nabateenilor, Petra, tăiat în stînci de gresie multicoloră. Ascuns lumii occidentale pînă în 1812, cînd exploratorul elveţian Johann Burckhardt l-a descoperit întîmplător, Petra se află la capătul unui *Siq* îngust şi lung de aproape un kilometru jumătate, un defileu natural care-şi croieşte drum printre stînci, dînd la iveală un complex de capele, temple şi morminte săpate în piatră, de o frumuseţe ce-ţi taie răsuflarea. Are o paletă de culori şi de forme pe care nici un artist nu ar putea-o reproduce, grote şi monumente antice ale căror podele şi ziduri sclipesc în nuanţe de roşu, albastru, galben, violet şi auriu.

În acea primă călătorie, am colindat pe jos Ammanul. Pe străzile din centru treceau păstori ducîndu-şi turmele să pască dintr-o zonă într-alta. Era un lucru atît de obişnuit în viaţa Ammanului, încît nimeni nu claxona şi nimeni nu-şi pierdea răbdarea aşteptînd să poată circula pe stradă; animalele şi stăpînii lor aveau dreptul să treacă. Am rătăcit prin bazar admirînd minunatele obiecte incrustate cu sidef – rame, sipete, cutii de jocuri de table –, dar şi vase albastru-cobalt, verde sau de culoarea chihlimbarului – cunoscută ca „sticlă de Hebron".

Ammanul părea un oraş tipic mediteranean, cu clădirile şi vilele sale văruite în alb, împrăştiate pe şi în jurul celor şapte dealuri legendare pe care Ptolemeu al II-lea le-a cucerit în secolul al III-lea î.Hr. Din camera mea de la Hotelul Intercontinental, aflat pe o colină între două văi, obişnuiam să stau în fiecare dimineaţă în liniştea de dinainte de ivirea zorilor, ascultînd chemarea la rugăciunea de dimineaţă, *Al Fajr*. Eram întru totul fascinată de felul în care răsuna pe colinele din jur vocea monotonă a muezinului ce-i trezea pe drept-credincioşi. Atmosfera din capitala

Iordaniei era liniştită, foarte diferită de agitaţia crescîndă la care fusesem martoră la Teheran, în timpul ultimelor luni ale şederii mele acolo.

În ziua aceea fericită în care tatăl meu m-a prezentat regelui Hussein, pe pista aeroportului, în jurul monarhului roiau o mulţime de oameni: membrii ai familiei sale, persoane de la Curte şi oficiali guvernamentali, inclusiv preşedintele Liniilor Aeriene Iordaniene, Ali Ghandur, un vechi prieten de-al tatălui meu, care ne invitase la ceremonie. Pilot împătimit, regele sărbătorea o realizare emoţionantă a aviaţiei, pe care o considera o verigă importantă spre lume. Nu e nici o îndoială că ar fi dorit să se îndrepte pur şi simplu către carlinga primului Boeing 747 achiziţionat de această ţară şi să decoleze. În schimb, trebuia să rămînă în mijlocul celor de la Curte, al diverşilor oficiali, gărzi şi membri ai familiei care îl înconjurau. Era ca şi cum un fir nevăzut îi ţinea pe toţi la un loc; cînd regele se mişca, întreaga mulţime se deplasa o dată cu el.

Privindu-l, am fost şocată de felul în care regele nu-şi pierdea deloc stăpînirea de sine şi zîmbetul, în ciuda zgomotului şi al dezordinii de nedescris. Fotografia pe care tata îmi ceruse să o fac mi-a amintit de-a lungul multor ani de acea zi. În timpul logodnei şi după căsătorie am păstrat-o în biroul meu, în aceeaşi ramă simplă. Din păcate, s-a pierdut în urmă cu mai bine de zece ani, cînd am cerut să mi se facă o copie. Continuu să sper că va cădea cîndva dintr-o carte sau va apărea într-un sertar; nu se întîmplă deseori să ai o amintire a primelor momente petrecute cu cineva care mai apoi are să devină cea mai scumpă persoană din viaţa ta.

Acea vizită scurtă în Iordania s-a încheiat cu un prînz de o uimitoare simplitate la reşedinţa regelui, aflată pe malul mării, la Aqaba. Regele şi familia sa nu locuiau într-un palat somptuos, ci într-o casă construită pe plajă, relativ modestă, cu faţa spre mare; oaspeţii şi ceilalţi membrii ai familei erau găzduiţi în cîteva bungalouri mici de două apartamente, care completau complexul regal.

La data aceea, regele călătorea, dar i-a cerut lui Ali Ghandur să-l invite „pe bunul său prieten Najeeb la prînz în Aqaba". La

mezzah, un sortiment variat de aperitive alcătuit din *tabuleh*, *humus* şi legume marinate, discuţia a deviat spre politică – Libanul şi sîngerosul Război Civil de acolo. Am ascultat cu mare atenţie, punînd multe întrebări, captivată de complexitatea evenimentelor politice din regiune.

Deşi Aqaba era o staţiune turistică minunată, şederea noastră în Iordania se apropia de sfîrşit. În curînd, aveam să mă întorc la New York să-mi caut o slujbă în domeniul jurnalisticii. Nici o clipă nu mi-am imaginat că mă voi întoarce în Iordania peste trei luni şi nici măcar n-am bănuit cît de importantă avea să fie această întoarcere pentru mine. Poate aş fi luat mai în serios prezicerea ciudată care îmi fusese făcută într-una dintre ultimele seri petrecute la Teheran, cu cîteva luni în urmă. La un restaurant din centrul oraşului, la sfîrşitul unei cine de despărţire, o cunoştinţă de la masă mi-a ghicit viitorul în cafea – un obicei foarte răspîndit în Orientul Mijlociu. A agitat zaţul, a întors ceaşca, a lăsat-o să se usuce, apoi a început să studieze desenele din ea. „Te vei întoarce în Arabia, mi-a prezis el, şi te vei căsători cu cineva de viţă aleasă, un aristocrat de pe meleagurile strămoşilor tăi."

CAPITOLUL DOI

Rădăcini

În Santa Monica, California, pe vremea cînd aveam şase ani, am aflat pentru prima dată istoria familiei mele. Într-o zi, în timp ce mă aflam în dormitorul părinţilor mei, mama mi-a povestit despre strămoşii suedezi şi europeni din care se trăgea familia sa şi despre rădăcinile arabe ale tatălui meu. Îmi amintesc cum stăteam singură acolo după discuţia noastră, privind pierdută orizontul nemărginit al oceanului. Mi se părea că lumea, universul meu s-a mărit brusc. Nu numai că îmi înţelegeam altfel identitatea, dar m-am simţit pentru prima dată legată de o familie mai numeroasă şi de o lume mai largă. Spre frustrarea mamei, m-am arătat mult mai interesată de rădăcinile mele arabe, dar cum puteau oare concura în imaginaţia mea înaintaşii harnici şi termerari ai mamei cu aprigii fraţi Halaby?

Bunicul meu arab, Najeeb, împreună cu fratele său mai mare, Habib, aveau doar doisprezece, respectiv paisprezece ani cînd au plecat din Beirut spre Insula Ellis împreună cu mama lor şi cu ceilalţi fraţi mai mici, avînd bilete la clasa a patra a vaporului. Se trăgeau din oraşul sirian Halab sau Alep, un mare centru cultural al lumii arabe. Bunicul meu stătuse o vreme în Zahle, un sat pitoresc din Liban, înainte de a-şi urma familia la Beirut, pentru ca apoi să pornească în călătoria spre Lumea Nouă. În desagii lor voluminoşi fuseseră îngrămădite covoare, ţesături fine, obiecte din aramă şi

bijuterii – articole rafinate provenind din străvechea lor țară care, odată vîndute, i-ar fi ajutat să-și facă un rost. Frații Halaby de-abia dacă știau cîteva cuvinte în engleză și nu aveau nici un fel de cunoștințe, dar s-au dovedit a fi pe cît de fermecători, pe atît de descurcăreți. Și-au dus mărfurile în mica stațiune de vară Bar Harbor, Maine, unde Najeeb a întîlnit-o pe Frances Cleveland, tînăra și drăguța soție a președintelui Grover Cleveland[1] căreia i-a cîștigat simpatia. Scrisorile de recomandare pe care Prima Doamnă i le-a dat tînărului arab le-au asigurat celor doi frați primul succes în afaceri.

Habib a rămas în New York, ocupîndu-se cu afaceri de import-export, iar Najeeb s-a mutat în Texas, căutînd să facă bani din petrol și bumbac. În societatea conservatoare din Dallas, chipeșul brunet era o prezență galantă și exotică. Aici a cunoscut-o și a luat-o în căsătorie în 1914 pe Laura Wilkins, o decoratoare de interioare, fiica unui fermier din partea locului. Împreună au înființat Galeriile Halaby, afacere care împletea abilitățile lui de negustor cu dragostea ei pentru artă și decorațiuni. Deserveau lumea bogată și mondenă din Dallas, Houston și Fort Worth. Aveau un succes uriaș, așa că, atunci cînd Stanley Marcus și partenerul său, Al Neiman, pe la mijlocul anilor douăzeci ai secolului trecut și-au extins magazinul lor universal din centrul Dallas-ului, i-au invitat pe Najeeb și Laura Halaby să închirieze cele două etaje superioare pentru a adăposti Galeriile Halaby. Cu mai mult de jumătate de secol în urmă, trioul format din Neiman, Marcus și Halaby crease în inima Dallas-ului un mare centru pentru comerțul cu articole de lux.

Poate că talentul de antreprenor era o trăsătură de familie. Camile, fratele mai mic al lui Habib și al lui Najeeb, era la fel de întreprinzător, deși într-o manieră mai puțin convențională. În timp ce Habib și Najeeb își făceau o situație în Statele Unite, Camile a ales să părăsească Brooklyn-ul pentru America de Sud. Mama lui, bunica tatălui meu, Almas, care de-abia dacă rupea cîteva cuvinte în engleză, văzuse un anunț în *The New York Times* prin care se oferea o recompensă persoanei care va aduce la suprafață o dragă

[1] Grover Cleveland (1837-1908), singurul președinte al Statelor Unite ales în două mandate nesuccesive: 1885-1889 și 1893-1897 (n.tr.).

plină cu aur, scufundată în fluviul Atrato, într-o pădure tropicală din Columbia. Choco Pacific Gold Mine Company se afla în mare impas financiar din cauza accidentului, şi singura ei speranţă era salvarea aurului. Fără să ştie o iotă de spaniolă, Camile a plecat în Columbia, a răzbit cu mult curaj într-una dintre cele mai puţin ospitaliere păduri tropicale din lume, pornind din oraşul de coastă Barranquilla spre junglele din Peninsula Darien. A reuşit să recupereze draga, şi-a încasat recompensa şi a traversat Anzii, ajungînd în Medellin, unde a cucerit inima şi mîna unei frumoase localnice. S-a stabilit în Columbia şi a devenit directorul de producţie al unor companii de textile, proprietarul cîtorva filaturi şi coproprietar al unei spălătorii. El şi familia sa au ajuns locuitori de vază ai oraşului Medellin. (Însă au simţit pe propria piele efectele negative ale acestei notorietăţi; cîţiva membrii ai familiei au fost răpiţi pentru răscumpărare, iar doi au fost ucişi de facţiuni teroriste beligerante din Columbia.)

Tatăl meu, născut în 1915, a fost singur la părinţi. Bunica îl adora, iar tata nu ducea lipsă de nimic. A urmat o şcoală particulară şi a locuit într-o casă frumoasă care concura Galeriile Halaby. Spre deosebire de mulţi emigranţi, bunicul meu nu şi-a americanizat numele de familie. Cu toate acestea, a fost acceptat şi chiar invitat să se alăture Clubului Sportiv Dallas, în ciuda numeroaselor restricţii la care erau supuse grupurile etnice care ajungeau în Lumea Nouă. Singura concesie pe care o făcuse ţării sale de adopţie, în afară de a-şi lua porecla de Ned, a fost să accepte, la îndemnul soţiei sale, să renunţe la credinţa greco-ortodoxă din copilărie şi să se convertească la Ştiinţa Creştină[1]. De atunci, bunicul a urmat învăţăturile lui Mary Baker Eddy, care puneau accentul pe vindecarea prin mijloace spirituale. Nici el, nici bunica n-au mai fost la vreun doctor şi s-au ferit să mai ia medicamente, lucru care s-ar putea să fi dus la moartea lui prematură. După ce a aşteptat ca această credinţă a lui să-l vindece de o durere simplă de gît – aşa credea el –, Najeeb senior, foarte slăbit, s-a dus, în sfîrşit, la spital,

[1] Biserica lui Hristos Scientistul a fost înfiinţată la Boston în 1879 de către Mary Baker Eddy (n.tr.).

unde infecţia s-a agravat, provocîndu-i moartea. Tatăl meu, unicul său fiu, avea atunci doisprezece ani.

După dispariţia soţului ei, Laura Halaby, bunica din partea tatălui, a vîndut Galeriile Halaby şi s-a mutat în California. Nu după mult timp s-a recăsătorit, de data aceasta cu un francez bogat din New Orleans. Căsnicia a durat şase sau şapte ani şi se pare că a fost destul de tensionată din cauza relaţiei dintre tatăl şi fiul vitreg. Răcirea relaţiei a fost provocată, cel puţin în parte, de atenţia exagerată pe care i-o acorda Laura copilului ei şi care l-a făcut gelos pe soţ. Bunica mea avea, într-adevăr, motive să fie mîndră de băiatul ei, „Jeeb". Tata excela în tot ceea ce făcea şi îşi trăia viaţa cu mare intensitate. A studiat la Universitatea Standford, unde a fost căpitanul echipei de golf, apoi s-a dus la Facultatea de Drept de la Yale.

De îndată ce a absolvit, a devenit unul dintre pionierii aviaţiei, a zburat pe un avion de luptă P 38 cu două motoare, pe un bombardier Hudson şi pe un avion de transport Lockheed Lodestar, ca pilot de încercare pentru Compania Aviatică Lockheed în timpul celui de Al Doilea Război Mondial. În calitate de pilot al Departamenului de Testare a Portavioanelor de Luptă a zburat pe mai mult de cincizeci de tipuri de aparate de zbor, inclusiv pe primul avion cu reacţie construit în America.

Tata avea toate calităţile atît de necesare unui pilot de încercare. Era temerar şi încrezător în abilităţile sale tehnice, avea putere de concentrare, ştia să-şi asume riscul, dar poseda şi orizontul larg şi optimismul înnăscut al unui aviator, trăsături de personalitate pe care la va avea şi viitorul meu soţ. În perioada în care se afla în Marina Militară caracterul tatălui meu a fost pus la încercare cînd i-a revenit sarcina să urce primul avion cu reacţie YP 59 la o înălţime de aproximativ 15 000 de metri, cea mai mare altitudine la care ajunsese vreodată un aparat de zbor. Era atît de emoţionat de perspectiva de a doborî recordul de înălţime, încît a uitat să verifice rezervoarele de combustibil. Ambele motoare au izbucnit în flăcări la aproape 4 000 de metri, lăsînd avionul fără putere, fără posibilitatea de a comunica prin radio sau de a coborî electronic flapsurile sau trenul de aterizare. A trebuit să facă aceste operaţiuni

manual – exact 127 de rotaţii, avea să noteze el mai tîrziu –, reuşind să-l salveze la doar cîteva secunde înainte de a se prăbuşi la circa 30 de metri deasupra pistei de aterizare. Apoi a reuşit să coboare avionul în zbor planat, manevră cunoscută drept „aterizare mortală".

În anul 1945, la cîteva luni după terminarea războiului, Najeeb Halaby a întîlnit-o pe mama, Doris Carlquist, în Washington, D.C., la o petrecere de Ziua Recunoştinţei. Provenea dintr-o familie de origine suedeză, era blondă şi înaltă şi, la fel ca tata, venise de pe Coasta de Vest. Păreau să se potrivească perfect. Amîndoi sosiseră în Est ca să participe la pregătirile de război, el ca pilot de încercare, iar ea ca funcţionar în administraţie, mai întîi la Oficiul pentru Controlul Preţurilor, apoi la Direcţia Afacerilor Externe pentru Teritoriile Ocupate de Germania şi Austria din cadrul Departamentului de Stat. În curînd, şi-au dat seama că sînt amîndoi interesaţi de politică. „Pentru prima dată întîlnisem o fată inteligentă şi spirituală căreia îi plăceau aproape la fel de mult ca mie dezbaterile astea despre compromisuri politice", avea să spună Najeeb mai tîrziu. Şi erau amîndoi idealişti incurabili. „Îi sclipeau ochii cînd se vorbea de pace şi înţelegeri internaţionale", mai spunea el. Trei luni mai tîrziu s-au căsătorit.

Căsnicia n-a fost deloc uşoară pentru mama. Tata era extrem de devotat muncii sale şi lipsea mult de acasă. După război, s-a alăturat Biroului de Investigaţie şi Informaţii, o nouă ramură a Departamentului de Stat. Şi-a petrecut cea de-a doua vară de după căsătorie în Arabia Saudită, în calitate de consilier al regelui Saud bin Abdul Aziz pe probleme de aviaţie civilă. Cînd Najeeb s-a întors la Washington a recomandat Departamentului de Stat să sporească ajutorul militar american şi asistenţa tehnică pentru statele bogate în petrol.

Multe departamente guvernamentale au fost reorganizate după război, inclusiv cel militar. În 1947, dată la care a fost înfiinţat Departamentul Apărării prin reunirea numeroaselor organizaţii concurente, tata a părăsit Departamentul de Stat pentru a lucra în subordinea secretarului Apărării, James Forrestal, la Pentagon. Cînd mandatul lui Forrestal s-a încheiat, tata şi-a continuat activitatea la Apărare, ajutînd la organizarea NATO în timpul administaţiei

Truman, iar în timpul mandatului preşedintelui Eisenhower a devenit locţiitor al şefului secţiei Secretariat al armatei în probleme de securitate internaţională. Pînă să mă nasc eu, în august 1951, se săturase de munca în sectorul guvernamental. Banii începuseră să fie o problemă, aşa că a pus ochii pe sectorul privat. În 1953, l-a întîlnit pe Laurance Rockfeller la un dineu al ofiţerilor de marină în rezervă. Acţionar principal la Eastern Airlines, Rockfeller i-a oferit tatălui meu o slujbă, iar noi ne-am mutat la New York.

Amintirile mele din copilărie încep din această perioadă. Fratele meu Christian s-a născut în 1953, iar sora mea Alexa, în 1955. Grădiniţa la care mergeam se afla foarte aproape de locuinţa noastră de pe 73 rd Street, din estul Manhattan-ului. În sala aceea întunecată de clasă, aglomerată şi supraîncălzită, se dădea o luptă cumplită în mine între dorinţa de a mă integra în colectiv şi aceea de a-mi păstra independenţa faţă de acesta. Nu-mi amintesc de vreo perioadă în care să nu fi fost timidă. Cînd eram copil, obişnuiam să mă fac nevăzută ori de cîte ori părinţii mei aveau musafiri, ştiind că se aşteptau să fac schimb de amabilităţi cu ei. Aveam puţini prieteni, însă aceştia îmi erau foarte apropiaţi, şi asta era, de fapt, important pentru mine.

Ne-am mutat de multe ori, şi acest continuu du-te-vino m-a făcut şi mai rezervată. La fiecare cîţiva ani eram nevoită să mă acomodez cu o casă străină şi cu alţi prieteni, cu alte şcoli, cartiere şi oraşe noi. Mă trezeam mereu străină – privind, studiind, învăţînd –, nevoită să mă familiarizez cu oameni şi comunităţi necunoscute.

Tata mă socotea „distantă", iar mama, îngrijorată din pricina firii mele singuratice, a cerut sfatul unui psiholog pentru copii. Acesta i-a spus că, o dată cu trecerea timpului, mă voi schimba, dar acest lucru nu s-a întîmplat niciodată. Şi azi mă simt în largul meu doar cînd o discuţie pe care o port ia o turnură intelectuală. Poate acest lucru ajută la înţelegerea motivului pentru care nu am fost niciodată în stare să particip la conversaţii banale, intrigi sau bîrfe.

În parte, motivul pentru care n-am reuşit să fiu o persoană sociabilă este, fără îndoială, sentimentul de neîmplinire care îşi are în bună măsură, originea în relaţia cu tatăl meu.

El era un perfecţionist şi nu părea niciciînd mulţumit. Am simţit că nu mă pot ridica la înălţimea pretenţiilor lui şi, cum eram cel mai mare dintre copiii săi, aştepta mult prea mult de la mine. Nu voi uita niciodată o întîmplare din şcoala primară legată de faptul că aveam probleme mari cu vederea, deşi nu mi se diagnosticase încă vreo afecţiune oculară. Cînd n-am mai văzut ce scria pe tablă nici din primul rînd de bănci, mama m-a dus la oftalmolog. Acasă, după consultaţia medicală, mama i-a spus tatei cît de prost vedeam. La început n-a crezut. A luat un număr din *Time* şi mi-a cerut să îi citesc ceva. Ţinea foarte aproape, dar eu nu puteam distinge nici măcar titlurile. Încă refuza să creadă că aveam nevoie de ochelari. Cum se putea ca unul dintre copiii lui să aibă un asemenea cusur?

Lucrînd pentru fraţii Rockfeller, tata a învăţat o mulţime de lucruri despre afacerile din domeniul aviaţiei, ocupîndu-se de administrarea finanţelor corporative ale liniilor aeriene şi de investiţiile municipale în aeroporturi, mobilizînd o forţă operativă care să reorganizeze şi să modernizeze aeroporturile şi companiile aeriene al căror număr era în continuă creştere. Cînd jocurile din culisele politicii l-au împiedicat să fie desemnat preşedinte al Asociaţiei Aeronautice Civile, a luat decizia să plece de la compania celor doi Rockfeller. La puţin timp după aceea, a devenit vicepreşedinte executiv al unei întreprinderi de subsisteme electronice, Servo-Mechanisms Inc., cu filiale în Long Islands şi Los Angels.

Aveam cinci ani cînd ne-am mutat din nou în California, după toate probabilităţile doar pentru vară. Mama spune că mutarea a fost extrem de traumatizantă pentru mine, dar cred că, de fapt, acestea trebuie să fi fost sentimentele ei în legătură cu faptul că părăsea Coasta de Est, pentru că eu am doar amintiri fericite din acea perioadă. Îmi plăcea să mă joc pe afară şi am învăţat să înot în piscina casei pe care am închiriat-o în Brentwood. Casa, care îi aparţinuse actriţei Angela Lansburry, avea o minunată livadă cu lămîi şi portocali. Şi azi îmi aduc aminte de mirosul pătrunzător de citrice, de vîţele de bougainvillea şi de palmierii maiestuoşi.

În toamnă, am plecat de acolo, iar, după cîteva luni, ne-am mutat din nou într-o splendidă reşedinţă în stil victorian, cu vedere

la Pacific, şi situată la capătul falezei din Santa Monica. Cu o grădină întinsă, dar neîngrijită, mărginită la unul din capete de un şir de porumbare dărăpănate, casa era un loc minunat în care să creşti: ciudată şi plină de personalitate, ca un vechi hotel din Maine. Avea tavane înalte, un atrium plin cu tot felul de plante, o sală de biliard, o verandă cu un leagăn uriaş şi o mansardă romantică şi spaţioasă în care tata, într-o răbufnire de entuziasm domestic, a amenajat un teatru de păpuşi pe care-l înconjurase de beculeţe mici şi unde am petrecut multe clipe fericite distrîndu-ne în familie împreună cu prietenii.

Eram bucuroasă să mă joc singură pe un teren viran din vecinătatea casei, scormonind pămîntul şi adunînd pietricele. Îmi plăcea să citesc sub magnolia mea preferată. Tot atunci, pe o alee de lîngă casă, tata m-a învăţat să merg pe bicicletă. A trebuit să învăţ repede, pentru că el nu avea prea multă răbdare. Poate cel mai încîntător lucru legat de casă era faptul ca se afla chiar lîngă Oceanul Pacific, al cărui vuiet îl auzeam atît de bine din camera mea, adormindu-mă cu cîntecul său – un tovarăş credincios, liniştitor. Locul meu preferat de refugiu era oceanul. Petreceam ore întregi zbenguindu-mă în valurile de la Santa Monica. Pentru mine, oceanul reprezenta libertatea şi provocarea, iar eu mă simţeam în culmea fericirii, fie şi numai pentru că mă aflam de una singură acolo.

De cîte ori ne mutam, Laura, bunica din partea tatălui, se muta şi ea, ca să fie aproape de fiul ei şi de familia lui. Cu firea ei îndărătnică şi extravagantă, bunica este prezentă constant în amintirile pe care le am din perioada petrecută la Santa Monica. Deseori, după orele de la Westlake School, obişnuiam să merg la ea acasă, căci stătea foarte aproape, şi să mă pierd în lumea ei – în acelaşi timp artistică şi neconvenţională. Cu bijuteriile ei Art Deco şi rochiile largi, vaporoase, cu atitudinea şi amintirile sale intrigante era cea mai originală persoană pe care am cunoscut-o vreodată. Membră devotată a Bisericii lui Hristos Scientistul, m-a influenţat să cred în puterea gîndirii pozitive – m-a învăţat că o perspectivă optimistă duce la rezultate pozitive, nu numai în plan personal, ci şi pentru ceilalţi. Eram un copil pe atunci, aveam nouă sau zece

ani, dar ne aventuram în lungi discuţii filozofice despre ce ar trebui să faci pentru a duce o viaţă demnă şi plină de sens.

Fiind cea mai mare, trebuia să stau mai mult de una singură; mai apropiaţi ca vîrstă, sora şi fratele meu împărţeau aceeaşi cameră, păreau sociabili şi se înţelegeau foarte bine. Rămîneam trează ore întregi în fiecare noapte, perfect conştientă de izolarea mea, singura fiinţă care tulbura liniştea casei adormite. Neastîmpărul îmi îndrepta paşii spre biblioteca tatălui meu, unde obişnuiam să petrec ore bune absorbită de colecţia sa eterogenă de cărţi. Îmi amintesc în special de Khalil Gibran şi de Nevil Shute, de clasici şi de incredibil de fascinanta *Encyclopaedia Britannica*. Răsfoiam exemplare din *National Geographic* şi priveam cu jind globul pămîntesc, care mă ajuta să văd pe unde au călătorit în lume părinţii mei.

Într-una dintre zilele petrecute la Santa Monica, m-am hotărît să fug de acasă, sigură că la vîrsta de nouă ani eram perfect capabilă să-mi port de grijă în lumea mare. Am tras cearşaful de pe pat şi mi-am adunat acolo cele mai dragi lucruri, la care în ultimul moment am adăugat întreaga mea colecţie de cărţi cu Nancy Drew şi un ceas deşteptător. După ce am tîrît acest bagaj voluminos în jos pe scările lungi şi şerpuitoare, apoi prin holul de la intrare şi prin uşa din faţă, m-am oprit sub portic să mă gîndesc la ce aveam de făcut. Era o seară liniştită de vară; în depărtare, oceanul se vălurea, în timp ce globul strălucitor al soarelui se scufunda dincolo de orizont. Iubeam atît de mult acest peisaj, încît visam cu ochii deschişi. Se făcuse dintr-o dată întuneric. N-am mers mai departe. Surorii mele îi place să mă necăjească din cauza acestei odisee ratate, spunîndu-mi că ea măcar depăşise porticul casei şi traversase strada, cînd, cîţiva ani mai tîrziu, a avut şi ea o tentativă de evadare.

După ce am împlinit zece ani, am părăsit California şi ne-am întors la Washington, D.C. John F. Kennedy fusese ales preşedinte în 1960 şi, la puţin timp după aceea, tatăl meu a fost contactat de doi dintre foştii săi colegi de la Facultatea de Drept de la Yale – Sargent Shriver, cumnatul lui Kennedy, şi Adam Yarmolinsky, responsabil cu recrutarea de personal în administraţia Kennedy –, care

i-au propus să preia conducerea Federal Aviation Administration (FAA)[1]. Tata a fost flatat, dar nu dorea să accepte un post în sectorul guvernamental. Părăsise Servo-Mechanisms pentru a-şi deschide propria companie în Los Angeles şi practica avocatura. În sfîrşit, afacerea îi mergea bine şi reuşea să facă bani frumoşi aşa că nu se grăbea să se întoarcă la o slujbă în domeniul public, relativ modest plătită. A fost nevoie de o întrevedere particulară cu preşedintele proaspăt ales, înainte cu o zi ca acesta să-şi preia funcţia, în 20 ianuarie 1961, ca să-l convingă pe tata să accepte direcţia FAA şi să devină consilier al preşedintelui Kennedy în probleme de aviaţie.

În acea zi geroasă, cu ninsoare, nici eu, nici fratele sau sora mea nu am participat la învestirea preşedintelui Kennedy. Am urmărit-o la televizor din însorita Californie şi i-am văzut pe părinţii noştri stînd chiar în spatele podiumului bătut de vînt pe care preşedintele depunea jurămîntul. N-am fost la Washington nici cînd tata a fost la audierile din Senat sau la ceremonia la care a depus jurămîntul în Biroul Oval, pe 3 martie, fiind al doilea şef al FAA de la înfiinţarea acestei instituţii. Nu-şi putea permite să ne aducă la Washington. Peste noapte, veniturile sale scăzuseră cu două treimi, iar guvernul federal nu contribuia la cheltuielile necesare deplasărilor. Prin urmare, spre marea mea uşurare, am rămas acasă, în California, pînă la sfîrşitul anului şcolar şi, implicit, al verii.

Prima dată cînd mi-am dat seama de importanţa poziţiei tatălui meu în administraţia Kennedy a fost la o petrecere de despărţire organizată în cinstea lui la Hotelul Ambassador din Los Angeles. A fost trimis un elicopter care să ne ducă pe peluza de la Ambassador şi de acolo să-l vedem pe tata prezidînd festivitatea de inaugurare a noului Aeroport Internaţional Los Angeles. Mi-a plăcut prima călătorie cu elicopterul, care, întîmplător, avea să joace un rol esenţial în viitorul meu. Eram însă mai puţin încîntată de ceea ce trebuia să fac pe aeroport. Se hotărîse să mi se acorde onoarea de a mă urca pe scenă împreună cu vicepreşedintele Lyndon Johnson pentru a dezveli o placă comemorativă. Eram aproape paralizată de frică, dar m-am descurcat bine şi am fost lăudată după aceea de

[1] Administraţiei Federale pentru Aviaţie (n.tr.).

doamna Bird Johnson, o femeie extrem de drăguță și care știa întotdeauna să te încurajeze.

Odată ajunsă la Washington, a trebuit să mă adaptez din nou. Învățasem bine la școala din California, dar aici găseam sistemul educațional mult mai riguros. Eram și prea înaltă pentru vîrsta mea, uscățivă și stîngace și complet dependentă de ochelarii mei cu lentile groase cît fundul unei sticle de Coca-Cola. Mi-era dor de California, de strălucirea soarelui, de ocean, de mirosul pătrunzător de citrice proaspete, de siluetele maiestuoase ale palmierilor și de posibilitatea de a sta în aer liber tot timpul anului.

Din fericire, casa bunicii, o fermă în apropiere de Centreville, Virginia, îmi oferea un loc liniștit de evadare. Am îndrăgit repede caii și am petrecut ore întregi explorînd ținutul rural călare pe un ponei, urmată îndeaproape de ciobănescul german al bunicii. Nu departe de casa ei m-am confruntat pentru prima dată cu imaginea înfiorătoare a sărăciei, cînd am dat de niște cocioabe dărăpănate la marginea unui teren agricol comunitar. Am fost de-a dreptul șocată, înfricoșată și mai apoi neajutorată întîlnind privirile pierdute, deznădăjduite ale copiilor de emigranți și ale familiilor acestora, care stăteau acolo la umbră, ca să se apere de soarele nemilos al amiezii.

Cînd noi, copiii familiei, am ajuns la vîrsta adolescenței, părinții noștri au insistat să ne trimită la școli particulare. Decizia crea dificultăți financiare și mai mari, dar părinții erau neînduplecați, așa că eu am fost trimisă la National Cathedral School (NCS), o școală pentru fete. Cîteva dintre colegele mele de acolo erau și ele fiice ale unor membri „strămutați" ai administrației Kennedy și, prin urmare, fiind toate nou-venite, eram dornice să legăm prietenii. Grace Vance, al cărei tată, Cyrus, noul secretar al Armatei, urmase, la fel ca Najeed, Facultatea de Drept la Yale, mi-a devenit prietenă apropiată; la fel și Carinthia West, al cărei tată, distinsul general Sir Michael West, era reprezentantul britanic al NATO în Washington, și Mo Orrick, al cărei tată era procuror general adjunct. Ca orice tînăr eram înnebunite după Beatles, Beach Boys și alte formații de rock and roll, dar unele dintre noi, datorită părinților, eram și mai interesate de scena politică internă și internațională.

În jurnalul personal în care menționam acei ani petrecuți la Washington, în fruntea listei de cariere pe care le-aș fi putut urma se afla una în Corpul Păcii; existau momente în care, în ciuda prietenelor mele de la NCS, mi-aș fi dorit să pot părăsi această școală particulară pentru un mediu mai puțin exclusivist. Le-am cerut părinților mei să-mi permită să urmez Western High, o școală publică din Washington unde știam că nu aș fi fost atît de izolată de problemele sociale și economice ale lumii, dar a fost în zadar.

Devenisem pentru prima dată conștientă de problema rasismului. Legile federale interziceau discriminarea rasială în școlile publice și universități, dar cîteva state din sud fie ignorau acele legi, fie le nesocoteau. Noul angajament pe care și-l asumase administrația Kennedy în problema justiției sociale i-a încurajat pe conducătorii mișcării pentru drepturi civile, printre care doctorul Martin Luther King Jr., să exercite presiuni asupra aplicării legislației existente pentru a grăbi astfel eradicarea discriminării rasiale o dată pentru totdeauna. Imaginile foarte des difuzate la televizor ale unor afro-americani – sau „cioroi", cum erau atunci numiți – aveau un impact major asupra mea și asupra multora dintre colegele mele de clasă. I-am văzut pe unii polițiști bătîndu-i pe protestatarii care încercau să-și revendice pașnic dreptul lor legal de a vota, de a urma școli sau chiar de a călători în partea din față a unui autobuz.

Nu voi uita niciodată toamna anului 1962 cînd, în timp ce urmăream știrile la televizor, împreună cu bunica, l-am văzut pe James Meredith, un tînăr negru, care încerca să se înscrie la University of Mississippi. A trebuit să fie escortat de agenții federali ca să poată trece de mulțimea care-l batjocorea, dar chiar și așa a fost întors de nenumărate ori de poliție și de funcționarii de stat. Mai tîrziu, a apărut pe ecran Martin Luther King, comentînd tratamentul reprobabil la care fusese supus Meredith. Plină de admirație, am spus: „Nu e minunat?" Bunica a încuviințat, dar mi-am dat seama că ea îl lăuda pe George Wallace, guvernatorul rasist de Alabama, care vorbise despre incident cu cîteva minute mai devreme. Acest fapt a declanșat o ceartă groaznică. Am plecat val-vîrtej în camera mea și m-am cufundat în lectura unei cărți pînă cînd am plecat a doua zi.

Credeam că nu voi mai putea să o iert vreodată şi, într-un fel, relaţia noastră n-a mai fost niciodată aceeaşi.

Împreună cu un grup restrîns de prietene, am sprijinit mişcarea pentru drepturi civile în cadrul Student Nonviolent Coordinating Committee (SNCC)[1], care fusese înfiinţat în 1960 să coordoneze acţiunile de protest[2] împotriva existenţei unui număr mare de restaurante segregate pe criterii rasiale în statele din Sud şi să forţeze desfiinţarea acestora. Neoficial, aceste proteste începuseră în momentul în care patru elevi de culoare din Greensboro, Carolina de Nord, se duseseră la un magazin F.W. Woolworth să-şi cumpere articole de papetărie; cînd s-au aşezat la una dintre mesele din restaurantul supermarketului, în care negrilor nu le era permis accesul, nu au fost serviţi. A doua zi, mai mulţi tineri negri s-au întors la Woolworth însoţiţi de un reporter şi, în curînd, în tot Sudul au început acţiuni de protest împotriva segregării din restaurante. La data la care m-am alăturat eu acestei organizaţii, în 1961, mişcarea studenţească ajunsese să aibă peste 70 000 de membri şi îşi lărgise sfera de interes şi acţiune incluzînd şi parcurile, toaletele publice, sălile de cinematograf, bibliotecile – orice loc în care se adunau oamenii. Ne purtam insignele cu sigla SNCC cu multă mîndrie, mărşăluiam şi participam la manifestaţii, alăturînd vocile noastre tinere chemării mai largi la acţiune. Cîntam *We Shall Overcome*[3] şi chiar credeam acest lucru. La televizoarele din toată ţara puteau fi văzute imagini care prezentau cîini poliţişti care atacau copii şi furtunuri cu apă doborîndu-i din picioare, astfel că, în scurtă vreme, preşedintele Kennedy a anunţat că îi trimite Congresului un pachet de decrete şi măsuri care să ducă la aplicarea efectivă a drepturilor civile. În ciuda faptului că eram atît de tineri, ne simţeam răspunzători şi doream să contribuim prin opiniile şi energia noastră la înfăptuirea justiţiei sociale. Îmi aduc bine aminte uriaşul marş pentru drepturi civile din Washington şi adunarea de la Lincoln

[1] Comitetul de Coordonare al Studenţilor Paşnici.

[2] În original, *sit-in,* acţiune de protest organizată împotriva segregării rasiale la care demonstranţii ocupă locurile care le sînt interzise din spaţiile publice; orice formă de protest în care demonstranţii refuză să părăsească un loc public (n.tr.).

[3] *Îi vom învinge* (n.tr.).

Memorial din august 1963, la cinci zile după ce abia împlinisem doisprezece ani. Nu puteam să înţeleg de ce nu mărşăluia toată lumea din oraş sau de ce discursul lui Martin Luther King, *I Have a Dream*[1], nu-i însufleţise pe toţi în aceeaşi măsură ca pe mine.

Viaţa la Washington nu însemna numai politică. Călăria era o altă pasiune a mea şi, poate inconştient, mi-a plăcut în special cu un minunat armăsar arab, Blackjack. Mă simţeam împlinită şi împăcată cu lumea, îndeosebi cînd călăream, şi concuram, ori de cîte ori puteam, la evenimentele hipice regionale. Cînd antrenorul meu mi-a sugerat că eram pregătită să concurez la nivel naţional, am fost foarte mîndră şi hotărîtă să mă dedic complet acestui sport.

De asemenea, îmi plăcea să cînt. Profesoara de muzică m-a încurajat să iau lecţii particulare, dîndu-mi de înţeles că aveam un talent deosebit, dar acum, privind retrospectiv, îmi dau seama că îndemnul ei îşi avea, probabil, originea în dorinţa de a-şi menaja urechile şi de a salva reputaţia corului şcolii noastre. Din raţiuni financiare, părinţii mei au spus „nu" lecţiilor de vioară şi de canto, mama anticipînd cu înţelepciune că vor tortura întreaga casă.

Am descoperit, de asemenea, plăcerea de a zbura. De cîteva ori în decursul acelor ani, tata m-a luat cu el într-un avion mic, în vizite de lucru pe aeroporturile unor orăşele din jur. Mă lăsa la comanda manşei avionului şi să comunic prin radio ca un adevărat copilot. În puţinele momente de genul ăsta, eu şi tata ne înţelegeam de minune.

În timpul celor patru ani în care a condus FAA, tata stătea puţin pe acasă, iar cînd acest lucru se întîmpla, era mai mult trist. Îmi amintesc cu drag o discuţie pe care am purtat-o în dimineaţa unei duminici însorite în grădina casei noastre din Washington, cînd părea foarte abătut. L-am întrebat ce-l nemulţumea, iar el mi-a spus că pe umerii lui apăsa povara unei mari responsabilităţi, dar că se simţea totuşi mai fericit şi mai împlinit lucrînd în serviciul public decît dacă ar fi avut o slujbă mai rentabilă din punct de vedere financiar. Îmi amintesc că această dovadă atipică de vulnerabilitate

[1] „Am un vis." (n.tr.).

m-a înfricoşat, dar am fost şi teribil de mîndră de el. Discuţia, poate prima noastră convorbire ca între adulţi, a avut un impact major asupra modului meu de a gîndi, asupra viselor mele legate de viitor şi asupra aprecierii sacrificiilor pe care le făcea pentru un scop nobil.

Noi toţi am fost educaţi ca să fim independenţi. La urma urmei, poate că asta a fost o greşeală. Tata spune acum, privind în urmă, că el şi mama ne-au încurajat, probabil, să fim individualişti, să stăm izolaţi mai degrabă decît să facem parte dintr-un grup. Poate că asupra noastră s-a răsfrînt abisul iremediabil care-i despărţea pe părinţii noştri. Permanenta tensiune dintre ei şi-a pus amprenta asupra familiei. Tata susţine, de asemenea, că el şi mama se deosebeau „din punctul de vedere al credinţei, al convingerilor intelectuale şi filozofice" şi că au existat momente în care se întreba dacă a fost bine că au avut copii. Dar au avut, şi, de la o vîrstă fragedă, noi toţi a trebuit să facem faţă acestei situaţii conflictuale evidente. M-am apărat cît am putut de căsnicia lor tumultuoasă, încercînd din greu să mă distanţez emoţional de ei.

Tata era de părere că lipsa armoniei din mariajul lor era cauzată în mare parte de experienţele diferite de viaţă pe care le trăiseră în copilărie, care i-au făcut, desigur, să aibă aşteptări diferite ca adulţi. Tata se considera mult mai instruit decît mama, al cărei tată fusese agent de bursă în Spokane, Washington, iar din 1929, cînd se prăbuşise bursa, nu reuşise să-şi mai revină vreodată. Mama ei, May Ethel Ackroyd Carlquist, murise cînd Doris avea cincisprezece ani. Peste cîţiva ani, a fost nevoită să renunţe la colegiu din motive financiare şi, în loc să locuiască împreună cu tatăl ei, a fost trimisă de la o rudă la alta. Tatăl ei le sfătuise pe ea şi pe surorile ei mai mici să nu se bizuie decît pe propriile puteri. Deşi mama avusese ambiţii profesionale, după ce s-a căsătorit, a renunţat totuşi la slujbă, aşa cum obişnuiau să facă pe atunci toate femeile măritate. Cînd şi-a văzut toţi copiii la şcoala primară, s-a dedicat muncii în folosul comunităţii, lucrînd în East Harlem pentru o instituţie de caritate din New York. De asemenea, a lucrat ca voluntară pentru televiziunea publică şi pentru o serie de organizaţii de susţinere a

relaţiile americano-arabe, de asistenţă socială pentru Orientul Mijlociu şi de ajutorare a refugiaţilor palestinieni, angajamente pe care le onorează pînă în ziua de azi.

În ciuda tuturor neînţelegerilor care existau în căsnicia părinţilor mei, mama avea o simpatie deosebită pentru rudele de origine arabă ale tatălui meu. Deşi nu l-a întîlnit niciodată pe Najeeb senior, l-a cunoscut pe fratele său, Camile, care, atunci cînd ea s-a căsătorit cu tata, i-a trimis orhidee albe de la ferma sa din Columbia. (Buchetul pe care l-am avut la nunta mea a fost tot din orhidee de la ferma lui Camile.) Mama a vrut să-mi pună, în cinstea lui, numele Camille, dar el a refuzat. Ca mulţi imigranţi din cele două Americi, a simţit cît se poate de profund presiunea asimilării şi necesitatea de a-şi minimaliza rădăcinile arabe. El ar fi dorit să mă numesc Mary Jane. Pînă la urmă, au făcut un compromis şi mi-au pus un nume cu care nu m-am identificat niciodată – Lisa. De îndată ce am auzit povestea acesta, m-am gîndit mereu că sînt Camille.

Cu toate că îl iubeam mult pe tata şi îl admiram, relaţia mea cu el a fost extrem de dificilă. De la o vîrstă destul de fragedă, mi-am dat seama că tata îşi revărsa frustările asupra familiei, din cauza standardelor înalte pe care şi le fixase pentru el. Avea obiective precise la FAA, dar realizarea lor era obstrucţionată de rivalităţile politice. Era împovărat de greutăţi financiare, de o căsătorie nereuşită, la care se adăuga faptul că la Washington era privit ca un ciudat. Îmi amintesc o ghicitoare dintr-unul dintre ziarele locale care întreba retoric: „Cărui regn îi aparţine un Najeeb Elias Halaby: animal, vegetal sau mineral?"

Nemulţumirea tatălui meu era o consecinţă a permanentei sale nevoi de a-şi dovedi capacităţile. Odată, în timpul unei discuţii deosebit de aprinse, l-am privit drept în faţă – era negru de mînie – şi mi-am dat *perfect* seama de un lucru. „Asta nu se întîmplă din cauza mea, ci dintr-a lui. Se simte atît de frustrat, încît trebuie să se descarce pe altcineva", mi-am spus. Sora mea adopta o atitudine împăciuitoare, cîtă vreme eu abordam cu totul altfel lucrurile, deviza mea fiind: „Ia-mă aşa cum sînt sau lasă-mă în pace!" Deşi puteam

părea sfidătoare, îmi doream cu disperare să fiu acceptată pentru ceea ce eram, pentru meritele mele.

Mulţi ani mai tîrziu, într-un interviu, aveam să vorbesc despre familia mea ca despre una tipic americană pentru sfîrşitul secolului douăzeci, aşadar, moderat disfuncţională, şi am considerat că era o descriere onestă şi diplomatică. Mama, oricum, a fost foarte supărată cînd a citit cuvintele acestea. Menţinerea mitului familiei ideale era foarte important pentru cei din generaţia ei, exact lucrul care a i-a făcut pe părinţii mei să stea împreună mai mult decît a avut rost. Îmi amintesc că, adolescentă fiind, îi imploram, pentru binele lor, să divorţeze – ceva ce nu mulţi copii ar dori să li se întîmple părinţilor lor –, dar ei au rămas prizonierii nefericiţi ai convenţiilor pînă în 1974, cînd, în sfîrşit, căsătoria lor s-a destrămat. Ca o ironie a sorţii, divorţul le-a permis în cele din urmă să redescopere ceea ce apreciaseră atît de mult unul la altul cînd se cunoscuseră şi, peste ani, au devenit prieteni buni şi de încredere.

Pe 22 noiembrie 1963, în timp ce traversam cu colegele mele Woodley Road în drum spre terenul de sport, am auzit la radio o ştire incredibilă de la Dallas, Texas. Se trăsese în coloana oficială a preşedintelui şi exista temerea că pasagerii automobilului ar fi fost ucişi. Vestea s-a răspîndit cu viteza fulgerului prin toată şcoala. Ceva mai tîrziu, în aceeaşi zi, cînd clopotele de la Catedrala Naţională au început să-şi anunţe mesajul lor tragic, eram cu toţii răvăşiţi. Era de neconceput că tînărul şi chipeşul nostru preşedinte nu a putut fi salvat. Serviciul Secret le-a îndepărtat repede din clădire pe fiicele vicepreşedintelui Johnson, iar fetele celor care lucrau pentru Kennedy au fost chemate în biroul directorului pentru a fi liniştite.

Moartea preşedintelui Kennedy mi-a zguduit din temelii toate certitudinile. Tata, la fel ca toţi cei pe care-i cunoşteam, crezuse cu adevărat în idealurile preşedintelui, în energia sa, în abilitatea cu care atrăgea în jurul său talentele excepţionale. Asasinarea sa a fost o lovitură cumplită, mai ales după o perioadă atît de ameţitoare de optimism şi speranţă. Tata a continuat să conducă FAA şi sub noul preşedinte Lyndon Johnson, care avea multe calităţi – am admirat în special ardoarea cu care apăra respectarea drepturilor civile şi

implicarea sa în „Războiul împotriva sărăciei" –, dar impetuozitatea sa nu m-a încîntat deloc atunci cînd a refuzat categoric cererile repetate ale tatălui meu de-a se întoarce să lucreze în sectorul privat. Pînă la urmă, tata l-a convins, şi în 1965 ne-am mutat la New York. Plin de datorii după patru ani la FAA, a acceptat oferta lui Juan Trippe, fondator şi preşedinte al Pan American World Airways, de a lucra la Pan Am.

O nouă şcoală, alt mediu. Aveam paisprezece ani şi mă simţeam oribil. Mutarea la New York însemna că eram nevoită să renunţ la călărie, care îmi plăcea atît de mult. Pe lîngă nesiguranţă şi dezamăgiri, primele luni în oraş mi-au fost tulburate de o ameninţare neobişnuită – un tînăr, un student la o universitate americană care fusese cîndva angajat de mama cu jumătate de normă ca *babysitter* mă hărţuia cu o mulţime de scrisori. Eram îngrozită. Îmi scria că mă urmăreşte, că va veni la mine şi mă va răpi. În acele prime luni petrecute la New York, eram sigură că aşa se va întîmpla. Îmi era frică să ies afară, iar atunci cînd o făceam, mă simţeam şi mai rău. La un moment dat, i-am mărturisit mamei, iar ea a anunţat poliţia. Tînărul a sfîrşit prin a fi internat într-un ospiciu, dar a mai trecut ceva timp pînă să mă pot linişti.

Cam tot în acea perioadă am plecat într-un tur al Greciei. Instinctele mele arabo-mediteraneene au ieşit la suprafaţă în pieţe, unde am deprins arta de a mă tocmi la fiecare lucru. După ce m-am întors la New York, am continuat să fac acelaşi lucru şi cînd cumpăram ceva de la Bloomingdale, spre totala zăpăceală a vînzătorului. Nu era uşor să înăbuşi genele de negustor moştenite de la fraţii Halaby!

La New York, părinţii mei au insistat să mă trimită la o şcoală pe care am vizitat-o şi despre care eu le spusesem că *nu* vreau s-o urmez: Chapin, o şcoală particulară elitistă, pentru fete. Tata şi mama erau preocupaţi de efectul negativ exercitat de ceilalţi asupra mea şi voiau să mă protejeze de mişcările sociale ale vremii. Nu aveam de gînd să devin o *flower child*[1] şi să fug la San Francisco,

[1] Termen întîlnit în special în anii şaizeci desemnînd o persoană care susţinea cauza dragostei şi păcii universale şi care purta o floare ca simbol al idealurilor sale (n.tr.).

dar îmi exprimam tot mai vehement dezaprobarea față de implicarea militară americană în Vietnam.

Încă de la început, Războiul din Vietnam a fost altfel în comparație cu alte războaie: era televizat, aducînd în căminele noastre studențești sau în camerele de zi ale oamenilor imaginile denaturate ale războiului; de asemenea, obiectivele sale erau ambigue, oferind puține justificări – așa considerau mulți dintre noi – pentru a te implica într-un război civil din sud-estul Asiei, la mii de kilometri depărtare. Americanii s-au împărțit repede în două tabere: șoimii, care sprijineau acțiunea militară și vedeau în ea o modalitate indispensabilă pentru a împiedica răspîndirea comunismului, și porumbeii, care sprijineau retragerea trupelor americane din Vietnam. Desigur, mulți studenți simțeau că intervenția Statelor Unite în problemele interne ale altei țări era un lucru imoral, pe măsura corupției și a lipsei de popularitate a guvernului vietnamez; alții se ridicau împotriva recrutărilor, a folosirii violenței contra civililor, a creșterii efectivelor militare americane. Cu toate acestea, pregătirile de război au continuat. La sfîrșitul anului 1965, raidurile aproape neîncetate de bombardare a Vietnamului de Nord erau în plină desfășurare, iar numărul soldaților americani aflați în Vietnam era de peste două sute de mii.

Era minunat să fii tînăr în America acelor vremuri, dar nu și dacă erai în școala mea din New York. Lumea era la o aruncătură de băț de Chapin, dar aici elevele nu erau implicate în vreo dezbatere despre Vietnam sau despre mișcarea pentru drepturi civile, sau despre orice altceva ar fi putut aduce măcar de departe a disidență. În schimb, aici erau reguli și regulamente în legătură cu orice, începînd cu uniforma școlară. Fetele de la Chapin de-abia de curînd încetaseră să poarte mănuși la școală, dar li se cerea încă să poarte pălării și, în epoca fustelor mini, uniformele noastre trebuiau să atingă podeaua cînd îngenuncheam. După mediul stimulator și efervescent din punct de vedere politic de care mă bucurasem împreună cu prietenele mele la Washington, Chapin era ca o cămașă de forță. Mi-a displăcut profund decizia unilaterală a părinților mei de a mă trimite aici.

Nici firea mea independentă nu a fost prea apreciată de conducerea şcolii. Alegerea mea ca şefă a clasei a fost invalidată de direcţiune pentru că eram considerată „apatică şi neglijentă". Poate că au simţit că reprezint o ameninţare la adresa acelui loc bine întreţinut şi riguros controlat. Probabil chiar eram. A fi văzută ca o elevă nu tocmai model la Chapin era un privilegiu pe care îl împărţeam cu o altă celebră rebelă a stabilimentului, Jacqueline Bouvier, care studiase acolo cu vreo douăzeci de ani înaintea mea.

Spre cinstea şcolii, aceasta participa la un program în folosul comunităţii care consta în ajutorarea elevilor nevorbitori de engleză dintr-o şcoală publică din Harlem, iar eu m-am oferit ca voluntară. A fost o experienţă din care am învăţat ce înseamnă smerenia. La început, m-am simţit deznădăjduită de incapacitatea de a obţine vreun rezultat semnificativ din munca mea cu elevii, dintre care mulţi aveau probleme serioase de învăţare şi ar fi avut nevoie de un sprijin mult mai mare decît aş fi putut eu – sau oricine altcineva – să le acord. În cele din urmă, am reuşit să-i fac oarecum să progreseze, dar cea mai importantă lecţie pe care am învăţat-o acolo a fost cît de greu este să ieşi din cercul vicios al ignoranţei şi al sărăciei. Cîţiva ani mai tîrziu, la Princeton, mi-am concentrat atenţia în teza mea de licenţă în Arhitectură şi Planificare urbanistică asupra unui proiect de reconstrucţie a spaţiului comunitar în Harlem.

În timp ce eu mă luptam cu şcoala, tata avea propriile dificultăţi la Pan Am. Juan Trippe era un bărbat întreprinzător – a fost primul preşedinte al unei linii aeriene care a inclus în flota sa Boeing-uri 707 şi 747–, dar era şi grandoman. A comandat nu mai puţin de douăzeci şi cinci de aparate 747 – mult prea multe pentru posibilităţile lor – şi a aprobat cîteva proiecte de construcţii exorbitante. Mai mult, în pofida tuturor promisiunilor sale că se va retrage şi-l va promova pe tata director executiv al liniilor aeriene, Trippe a continuat să rămînă la conducerea companiei încă patru ani. Cînd, în sfîrşit, s-a pensionat, l-a făcut pe tata director, dar a încredinţat preşedinţia companiei strîmtorate financiar unei alte persoane.

Pentru toată osteneala tatălui meu în calitate de al doilea om ca importanţă din conducerea Pan Am, am avut parte şi de beneficii substanţiale. Din moment ce puteam călători gratis pe rutele Pan Am, în timpul vacanţelor mergeam oriunde erau zboruri ale avioanelor companiei. Era mai ieftin să schiem în Austria sau în Elveţia, la fel cum era şi studierea limbii elene în Grecia sau a francezei în Franţa. Acest aspect al vieţii noastre de familie era splendid, dar tensiunea din căminul nostru devenea tot mai accentuată. Privind în urmă, îmi dau seama de situaţia noastră – perfecţionismul implacabil al tatălui, pe de o parte, şi lupta curajoasă, dacă nu dureroasă, a mamei de a menţine liniştea în familie, pe de alta – m-au întărit şi m-au învăţat ce înseamnă încrederea de sine. Iar devotamentul lor faţă de activitatea în serviciul public aveau să mă însufleţească pentru tot restul vieţii.

După ani de zile în care i-am îndemnat pe părinţii mei să mă trimită la o şcoală cu internat, am reuşit, în sfîrşit, să urmez ultimii doi ani la Concord Academy, din Concord, Massachusetts. Şcoala era una dintre cele mai prestigioase instituţii academice din ţară, iar eu am fost impresionată în mod deosebit cînd, în timpul unei întîlniri cu directorul, acesta a spus că, pentru a-i disciplina pe elevii care întîrzie la ore sau la mese ori lipsesc, aceştia vor fi puşi să taie lemne pentru încălzirea dormitoarelor în timpul iernii – o diferenţă de bun augur, mi-am spus atunci, faţă de atmosfera autoritară de la Chapin. Mă simţeam foarte norocoasă să fiu la Concord Academy. Colegele mele erau nişte tinere sclipitoare şi motivate. Activităţile erau extrem de stimulatoare, iar aşteptările erau mari, dar, ceea ce era cel mai important pentru mine, şcoala punea un accent deosebit pe individualism şi pe responsabilitatea personală.

Mai mult dintr-un capriciu, în ultimul an pe care-l petreceau la Concord am făcut o cerere de admitere la Princeton University. Plănuisem de ani de zile să mă întorc pe Coasta de Vest pentru studiile universitare şi îmi plăcea îndeosebi campusul de la Stanford University. Princeton-ul adusese în discuţie problema deschiderii porţilor şi pentru femei, pentru prima dată în cei două sute douăzeci

şi doi de ani de existenţă, şi cei din conducere lăsaseră să se înţeleagă că s-ar putea să ia în consideraţie cererile pentru promoţia din anul 1973. Îndrumătorul meu de la colegiu era foarte entuziast şi m-a îndemnat să mă înscriu. Am făcut-o, mai mult în glumă; aveam să merg la Stanford, dacă eram acceptată. Princeton-ul, tradiţional şi conservator, nu se potrivea cu ideea mea de universitate ideală, în special în perioada aceea de schimbări sociale şi turbulenţe politice.

În competiţia aprigă pentru locuri în universităţile de elită nu mă simţeam avantajată în mod deosebit, deşi aveam note bune, practicam cîteva sporturi şi eram căpitanul echipei de hochei pe iarbă. În comparaţie cu cele mai înzestrate colege ale mele, treceam neobservată; prin urmare, atunci cînd am primit de la Stanford scrisoarea de acceptare, am fost teribil de emoţionată. Am fost, de asemenea, una dintre cele o sută cincizeci de femei, alături de colega şi buna mea prietenă Marion Freeman, pe care Universitatea Princeton le-a acceptat pentru prima promoţie mixtă din istoria sa. Deodată, m-am trezit în faţa unei dileme. O parte din mine era atrasă de provocarea fără precedent pe care mi-o oferea Princeton-ul, dar, pe de altă parte, tînjeam să mă întorc în California. M-am chinuit pînă în ultima clipă, pînă la data limită a trimiterii scrisorilor de confirmare. Am stat lîngă o cutie poştală de pe o stradă pustie din New York cîntărindu-mi opţiunile şi, într-un final, am expediat scrisoarea în New Jersey, gîndindu-mă că puteam să mă transfer oricînd după primii doi ani.

În toamna aceea, prima promoţie de fete de la Princeton a sosit în campus, dar nu prea ştim la ce să ne aşteptăm. Ne-am trezit izolate într-un cămin, Pyne Hall, la marginea campusului. Eram în mod clar într-o situaţie delicată, o femeie la douăzeci şi doi de bărbaţi, tineri a căror experienţă cu fetele în campus se rezuma la distracţiile din week-end. Nu le eram prietene, nu aveau nici o legătură cu noi, nu trebuia decît să fim împreună în clasă la ora opt dimineaţa.

Marion şi cu mine am avut camere alăturate şi am devenit prietene foarte apropiate. Am rămas aşa pînă în ziua de azi. Din nefericire, rezerva pe care am dobîndit-o încă de la grădiniţă în ce priveşte

socializarea a dus la tot felul de interpretări greşite. Un student dintr-un an terminal mi-a spus că la început mă crezuse „o snoabă din New York", în timp ce altul mă catalogase drept „cu nasul pe sus", o „prinţesă de gheaţă". Nu mi-a fost de folos nici faptul că imediat după ce a început semestrul de toamnă, cu mult tam-tam publicitar, tata a fost, în sfîrşit, numit noul director executiv şi preşedinte al Pan Am, sporind astfel imaginea mea de „inabordabilă". Într-o zi, am fost abordată de doi studenţi mai mari, care m-au tachinat în legătură cu originea mea arabă – încă un motiv pentru care am petrecut multe seri de sîmbătă din primul an de una singură, citind în camera mea.

În această perioadă, mama a început să mă sune, încercînd cu disperare să mă convingă ca în iarna aceea să-mi fac debutul în societatea din New York. Această idee mi s-a părut de-a dreptul absurdă. Demodatul bal tradiţional de „ieşire în lume", la care tinerele femei considerate tocmai bune de măritat erau prezentate societăţii înalte, mi se părea un adevărat blestem. Simţeam că mama era presată de permanenta nevoie a tatei de a fi acceptat şi integrat în societate, dar şi de ceea ce văzuse la prietenii ei newyorkezi, ale căror fiice erau, fără îndoială, mult mai maleabile decît mine.

Pentru mine, Războiul din Vietnam era o grijă mult mai mare decît intrarea în înalta societate. Spiritul paşnic era prezent în campusurile universitare din toată ţara, iar Princeton-ul nu făcea excepţie. În timp ce numărul victimelor americane şi vietnameze creştea în fiecare zi, iar campusul se umpluse de recruţi, balul de „ieşire în lume" nu mi se părea doar frivol şi stînjenitor, ci de-a dreptul nepotrivit. Nu puteam pricepe lipsa se sensibilitate a părinţilor mei. Într-o zi, după rugăminţile mamei printre hohote de plîns, am acceptat cu greu, spunîndu-i că aveam să particip doar la un singur eveniment monden. Am înţeles că petrecerea de „ieşire în lume" nu era atît pentru mine, cît pentru ei.

La o lună după începerea anului şcolar la Princeton, 250 000 de oameni, cea mai mare adunare de pînă atunci, au manifestat la Washington împotriva războiului. În semn de solidaritate, întregul campus a respectat Ziua Moratoriului Vietnamez, iar editorialul

din *The Princetonian* cerea: „Opriţi războiul!" Dezvăluirea intervenţiei secrete americane în Cambodgia din primăvara anului 1970 a determinat proteste susţinute în campusurile din toată ţara, inclusiv la Kent State University, unde Garda Naţională a statului Ohio a deschis focul asupra studenţilor protestatari. Patru dintre aceştia au fost ucişi, iar nouă, răniţi. Mi-au rămas întipărite în minte imaginile de la televizor şi din ziare, în special fotografia unei tinere, Mary Ann Vecchio, îngenuncheată lîngă trupul neînsufleţit al unui student, cu mîinile ridicate spre cer şi cu faţa schimonosită de ţipetele pe care oricine ar fi privit fotografia le-ar fi putut auzi. Reacţia la gestul acesta revoltător a apărut imediat. Proteste violente împotriva crimelor de la Kent State au izbucnit pretutindeni în America. Tot Princeton-ul a intrat în grevă, iar examenele au fost amînate. În timpul unei acţiuni de protest în faţa Institutului pentru Studiul Metodelor de Apărare, forţele de poliţie ne-au împrăştiat folosind gaze lacrimogene.

A fost momentul în care am început să-mi fac o părere despre societatea americană. Îmi iubeam ţara, dar încrederea în instituţiile ei mi-a fost serios zdruncinată. Războiul din Vietnam şi viteza cu care se produceau schimbările sociale şi politice ne aruncau, pur şi simplu, în prăpastie. La vremea aceea, mulţi studenţi renunţau la şcoală sau o întrerupeau pentru a-şi examina şi a-şi reconsidera priorităţile. Cu siguranţă nu simţeam că fac prea mare lucru la universitate şi nu voiam să pierd timpul, aşa că, după trei semestre năucitoare, m-am hotărît să-mi întrerup pentru un an studiile, ca să am timp să-mi limpezesc mintea. În iarna lui 1974, am plecat în Colorado, gîndindu-mă că aş putea cu uşurinţă să-mi găsesc o slujbă într-una dintre staţiunile montane. Am ajuns acolo în timpul unei furtuni uriaşe de zăpadă şi m-am trezit pe podeau unui treiler, unde mi se oferise adăpost pînă la terminarea viscolului.

Tata era furios. A venit cu avionul pînă la Aspen, unde-mi găsisem o slujbă de cameristă la un hotel, şi m-a acuzat că am fugit. Dar era exact invers. Aveam nevoie de timp şi de libertate de acţiune pentru a-mi putea stabili priorităţile şi a vedea dacă mă pot descurca de una singură. Oricît de dezamăgit a fost, lucru pe care

nu a încercat să şi-l ascundă, ştiam că anul sabatic era cel mai bun lucru pentru mine.

Am lucrat ca menajeră, ca ospătăriţă într-o pizzerie şi curier cu jumătate de normă la Institutul Aspen, cîştigînd destui bani ca să am ce mînca şi ca să-mi plătesc partea de chirie a casei pe care o împărţeam cu alte tinere femei. Am participat la institut la prima mea conferinţă, tema dezbătută fiind „Transfomarea tehnologică şi responsabilitatea socială" – unde s-a evidenţiat cu această ocazie inteligenţa şi priceperea arhitectului inventator de geniu Buckminster Fuller. Şi am lucrat la un proiect inovator pentru o şcoală care avea ca profil protecţia mediului. Din nou, m-am simţit implicată din punct de vedere intelectual.

După un an petrecut în Colorado, m-am întors la Princeton şi am optat să mă specializez în arhitectură şi planificare urbanistică. Programa era variată, îmbinînd istoria, antropologia, religia, psihologia, artele, fizica şi ingineria. Îmi plăcea. Era o abordare incitantă, multidisciplinară, pentru a înţelege şi a răspunde celor mai importante nevoi ale oamenilor şi ale comunităţilor. Studiind arhitectura, am dobîndit cîteva deprinderi – mai puţine ore de somn şi exerciţiul de a face singură faţă criticilor nemiloase la adresa lucrărilor mele. Mai tîrziu, ambele aveau să-mi fie de mare folos în viaţă.

Şederea tatălui meu la Pan Am se apropia de sfîrşit. Încercase să influenţeze Oficiul Aviaţiei Civile din Washington în favoarea unei afaceri profitabile pentru companie, dar Richard Nixon – un republican – era preşedinte, iar tata – un democrat înveterat – n-a putut face nici un pas înainte. Anturajul lui Nixon era atît de fanatic, încît tata a fost inclus pe „lista duşmanilor" Casei Albe a lui John Dean, distrugîndu-i-se practic orice şansă de a mai obţine sprijin federal pentru Pan Am. (Cîteva luni mai tîrziu, această paranoia avea să-i facă un deserviciu lui Nixon, după izbucnirea scandalalui Watergate.) Fuziunile erau singura soluţie, dar, din diverse motive, nici una nu s-a materializat. Erau probleme cu personalul, chestiuni legate de comitetul de conducere, de divergenţele dintre directorii executivi de la vîrful ierarhiei şi uriaşele datorii ale

companiei Pan Am. Pînă la urmă s-a terminat. La 22 martie 1972, comitetul i-a cerut – şi a primit – demisia tatălui meu.

Mai tîrziu, tata a observat că Alexa, Chris şi cu mine „păream sincer mulţumiţi" că el nu mai era „marele magnat". „Chiar nu ştiu ce însemna asta, fie că ei voiau să mă vadă mai des, fie erau stînjeniţi să le tot explice prietenilor ce se întîmplă la Pan Am", avea să spună el într-o zi. Nu pot vorbi în numele fratelui şi al surorii mele, dar, în ce mă priveşte, eram convinsă că era mult mai puţin potrivit pentru competiţia pe viaţă şi pe moarte din lumea marilor afaceri decît era pentru prima sa pasiune – munca în serviciul public şi al relaţiilor internaţionale.

La puţin timp după ce a plecat de la Pan Am, preşedintele liniilor aeriene iordaniene, Ali Ghandur, i-a invitat pe părinţii mei să-i viziteze ţara în primăvara anului 1973. Pentru că tata părea foarte obosit, Ghandur a aranjat ca părinţii mei să petreacă vreo cîteva zile la mare, la complexul regal de la Aqaba, şi acolo l-au întîlnit pe regele Hussein.

În timpul vacanţei de primăvară de la Princeton, am aflat totul despre excursia părinţilor mei, în special de audienţa cu regele Hussein. Mama fusese fermecată de el şi mi-a arătat broşa pe care acesta i-o oferise; era în formă de păun şi era incrustată cu patru mici pietre preţioase: safir, smarald, rubin şi diamant. I-a mărturisit că alesese pietre diferit colorate pentru că nu ştiuse dacă ea avea să fie blondă, brunetă sau roşcată. Aşa s-a întîmplat că mama a fost cea care l-a adus pe regele Hussein pentru prima dată în viaţa mea şi încă într-un mod foarte plăcut. „Are, mi-a spus ea, cei mai frumoşi şi blînzi ochi."

CAPITOLUL TREI

Jurnalul de la Teheran

După ce am absolvit Universitatea Princeton, m-am hotărît să profit de avantajele pe care compania Pan Am le acordase familiei noastre şi să călătoresc în străinătate în zone care mă interesau în mod deosebit. Am început cu Australia, unde mi se oferise o slujbă la sucursala din Sydney a firmei britanice de proiectare Llewelyn-Davis, dar sosirea mea a coincis cu o revizuire importantă a legii privind imigraţia şi, prin urmare, mi-a fost refuzat permisul de lucru. Într-un moment fericit de reverie, în timp ce mă gîndeam la ce am de făcut, am dat din întîmplare, într-un parc de automobile din Sydney, peste o veche cunoştinţă de la şcoala elementară din California. Ea tocmai îşi părăsea postul de la o firmă de arhitectură care avea proiecte în Orientul Mijlociu. Originea mea arabo-americană era extrem de potrivită pentru a lucra la aceste proiecte din birourile filialei lor din Sydney, dîndu-mi şansa de a obţine viza de lucru.

După ce am lucrat un an în Australia, am participat la un simpozion organizat de Institutul Aspen la Persepolis, lîngă Shiraz, vechea capitală a Persiei, a cărui construcţie a fost începută în urmă cu 2 500 de ani de Darius cel Mare şi terminată de fiul său, Xerxes. La Persepolis, ruinele au prins viaţă într-un spectacol de *son et lumière* avînd ca temă realizările primilor regi persani care au extins graniţele Imperiului Persan pînă în Europa şi India, au construit un canal între Nil şi Marea Roşie şi o reţea de drumuri

care sînt folosite şi astăzi, instituind chiar şi un sistem de poştă. Spectacolul de sunet şi lumină a fost o combinaţie de muzică, poezie şi imagine care mi-a dat fiori. La vremea aceea nu mi-aş fi imaginat niciodată că peste ani mă voi implica în eforturile de a obţine o atmosferă similară şi o dramatizare puternică a istoriei într-o manifestare de sunet şi lumină în oraşul iordanian Jerash. La conferinţa organizată de Institutul Aspen am întîlnit-o pentru prima dată pe împărăteasa Farah Pahlavi a Iranului, care peste cîţiva ani avea să-mi devină o prietenă dragă şi respectată, deşi la data aceea lumile noastre nu puteau părea mai diferite. Seara, „Shahbanu"[1] a fost gazda banchetului care s-a ţinut în corturile grandioase ridicate în urmă cu cinci ani pentru festivităţile prilejuite de aniversarea a 2 500 de ani de la crearea Imperiului Persan, eveniment care prilejuise cea mai mare întrunire a conducătorilor de state din istorie.

La sfîrşitul conferinţei, mi s-a oferit şansa nemaipomenită de a lucra pentru Llewelyn-Davis în Iran. Firma fusese angajată de către şahul Reza Pahlavi pentru a construi un nou centru al oraşului pe o suprafaţă de 1 600 de acri în nordul Teheranului. Shahestan Pahlavi („Oraşul şahului Pahlavi") era o întreprindere extrem de ambiţioasă, şi şahul îi acorda o atenţie deosebită. Proiectul era visul oricărui arhitect.

Noul centru al oraşului, dominat de piscurile înzăpezite ale munţilor Alborz, urma să aibă locuri de promenadă, teatre, trotuare rulante, galerii comerciale, arcade umbrite, grădini terasate. De jur împrejurul unei pieţe care se dorea să fie cel mai mare spaţiu public deschis din lume, Piaţa Şahului şi a Naţiunii, ar fi trebuit să se afle clădiri guvernamentale şi ambasade străine. Anvergura era monumentală: Piaţa Şahului şi a Naţiunii era proiectată să fie mai întinsă decît Piaţa Roşie din Moscova, iar Bulevardul Şahinşahului – o şosea largă, pe trei benzi, mărginită de arbori, ce ar fi traversat centrul – intenţiona să rivalizeze cu Champs-Elysée din Paris. Treaba mea ca asistent de proiect implica studierea şi cartografierea tuturor clădirilor din vasta zonă ce înconjura şantierul.

[1] Titlu care se acordă soţiei unui şah persan; ad. lit. „doamna şahului" (n.tr.).

Proiectul acestui centru i-a fost insuflat şahului de Abbas cel Mare, un mare conducător al Persiei şi patron al artelor de la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi începutul celui de-al XVII-lea. Şahul Abbas a transformat Esfahan-ul, capitală a Persiei, într-unul dintre cele mai mari oraşe ale lumii, cu o arhitectură inovatoare şi o folosire judicioasă a spaţiului. Situat în centrul Iranului, este o oază de verdeaţă în mijlocul unor întinderi deşertice, cu clădiri magnifice, precum moscheea şeicului Lutfollah şi palatul Chehel Sotun[1], cu bulevarde largi şi elegante, cu o mulţime de poduri şi grădini luxuriante, al căror parfum te îmbăta. Cînd mă gîndesc la Esfahan, îmi vin în minte plăcile de mozaic turcoaz ce decorează atît de multe dintre clădirile sale şi omniprezentele ceainării în care iranienii obişnuiesc să stea ore în şir pălăvrăgind şi fumînd din narghilea.

Am sosit la Teheran în toamna anului 1975. Lucram la proiect cam douăzeci de persoane şi locuiam cu toţii într-un complex de apartamente din apropierea şantierului. Aveam douăzeci şi patru de ani, eram cea mai tînără din grup şi singura femeie. Mulţi din colegii mei mă tratau ca pe o soră şi încercau frăţeşte să mă emancipeze, încurajîndu-mă să mă fardez şi să-mi aranjez părul meu lung şi bogat. Femeile iraniene de la oraş, la fel ca arăboaicele, erau foarte atente la modul în care apăreau în public – cu bijuterii şi îngrijit îmbrăcate. Eu nu aveam nici farduri, nici bijuterii, ci doar haine de lucru şi blugi, de vreme ce totdeauna am considerat că meritele profesionale şi caracterul mă vor sluji mai bine decît modul în care arăt. Cu toate acestea, am admirat cu jind uimitoarele *chador*-uri subţiri din şifon sau alte materiale rafinat imprimate care acopereau femeile iraniene de toate vîrstele şi categoriile sociale cînd ieşeau în lume. Aş fi adoptat cu bucurie acest stil de îmbrăcăminte – atît de profund feminin şi misterios în acelaşi timp.

Îmi plăcea să mă plimb prin Teheran, să rătăcesc prin labirintul întortocheat din bazar sau pe strada Qajar – un paradis al splendidelor covoare orientale şi al chilimurilor. La doi paşi, autobuzele şi automobilele moderne îşi disputau spaţiul cu căruţele trase de măgari.

[1] Palatul a fost construit, de fapt, în timpul şahului Abbas al II-lea, aprox. în anul 1657 (n.tr.).

La întoarcerea în Statele Unite, mi-a fost greu să descriu Iranul prietenilor mei, pentru că întrecea orice categorisire. Sub acele *chador*-uri subţiri, tinere hipiote purtau blugi evazaţi şi pantofi cu talpa groasă. În drum spre vastul şantier Shahestan Pahlavi, treceam pe lîngă casele impozante ale bogătaşilor Teheranului, dar în sudul oraşului de-abia puteam să respir aerul poluat de la rafinăriile situate în mijlocul cartierelor unde locuia populaţia săracă, în continuă creştere. Diferea şi felul în care erau tratate femeile. Nu m-am simţit niciodată agasată sau intimidată cînd călătoream singură dintr-un loc în altul, dar simţeam priviri lungi aţintite asupra mea, în special cînd intram singură într-un restaurant. Spre sfîrşitul şederii mele în Iran, cînd majoritatea membrilor echipei noastre se mutaseră la Londra, obişnuiam să ies destul de des singură la masă. Se creau momente de stînjeneală cînd şeful de sală nu prea ştia ce să facă în momentul în care apăream şi, inevitabil, mă conducea într-un colţ retras.

Scriam în jurnalul meu din perioada aceea că ţara părea să fie scindată în două. Pe de o parte era occidentalizată şi cosmopolită, cu o clasă de mijloc numeroasă şi instruită, şi, pe de alta, rămînea o civilizaţie orientală exotică, cu o puternică tradiţie folclorică. În Iran, am simţit pentru prima dată, cu o intensitate şi mai mare decît cea care mă şocase în Mexic şi în America Centrală la începutul anilor şaptezeci, esenţa unei ţări exprimată în obiectele sale de artizanat. Covoarele persane sînt cel mai cunoscut exemplu, dar mai erau şi miniaturile cu detalii complicate, minunat realizate pe lemn lăcuit (marchetărie), sipete rafinate din argint emailat şi desene ale unor scene istorice care mi-au înflăcărat imaginaţia. Am aflat că soţia şahului, împărăteasa Farah, sprijinea industria meşteşugărească şi de artizanat în scopul ridicării nivelului de trai al celor săraci. Cîţiva ani mai tîrziu aveam să-mi amintesc de succesul repurtat de Shahbanu, şi am iniţiat un proiect de revitalizare şi dezvoltare a acestui sector al moştenirii culturale a Iordaniei.

În casele iranienilor am fost pentru prima dată conştientă de germenii nemulţumirilor care aveau să se dezvolte într-o adevărată revoluţie în mai puţin de trei ani. Am fost mai norocoasă decît mulţi

alţi străini din Teheran, pentru că aveam în oraş prieteni de familie, toţi foarte amabili şi ospitalieri. La cinele cu Cyrus Ghani, un distins avocat şi autor al cîtorva cărţi despre Iran, sau la membrii numeroşi ai familiei Farmanfarmaian, am întîlnit artişti, actori, intelectuali de marcă, dar şi oficiali guvernamentali şi am avut ocazia să aflu diverse opinii legate de cultură, politică şi probleme sociale.

Mulţi dintre tinerii profesionişti pe care i-am cunoscut erau de acord cu direcţia în care se îndrepta ţara lor. Unul dintre obiectivele Revoluţiei Albe iniţiate de şah în 1963 era o reformă agrară ambiţioasă, prin care se redistribuiau numeroasei pături a săracimii rurale marile proprietăţi ale latifundiarilor. Şahul luptase şi pentru drepturile femeilor. În perioada în care am locuit în Iran, îi dăduse împărătesei Farah puteri sporite. Aceasta îşi oferise sprijinul unor adunări lunare a celor mai luminate minţi din ţară. Cu timpul, acest grup avea să fie cunoscut ca unul de meditaţie şi analiză. În afară de asta, prinţesa Ashraf, sora geamănă a şahului, îndeplinea funcţia de ambasador al Iranului la Naţiunile Unite. Am urmărit cu interes aceste transformări. Ca nou intrată în viaţa profesională, eram intrigată de aceste provocări deosebite pe care femeile le aveau de înfruntat în viaţa publică şi particulară, în special femeile foarte cunoscute şi active precum Shahbanu, care deseori deveneau ţinta atacurilor din cauza faptului că li se opuneau soţilor sau din pricina eşecurilor înregistrate de societatea în care trăiau.

În ciuda acestor obiective progresiste, prietenii mei erau îngrijoraţi din cauză că Iranul devenea un stat poliţienesc despotic. SAVAK, poliţia secretă a şahului, începea să înăbuşe orice ameninţare la adresa regimului, iar eu am cunoscut oameni care şovăiau să spună ceva ce ar putea fi interpretat ca fiind în vreun fel critic. Un angajat popular de la Llewelyn-Davis, un tînăr arhitect iranian, a fost pur şi simplu ridicat de pe stradă de SAVAK şi dus la interogatorii. Nu eram siguri dacă aveam să-l mai vedem vreodată, dar a doua zi s-a întors, vădit zdruncinat. Într-o altă dimineaţă, în timpul unei şedinţe de lucru, directorul de proiect Jaquelin Robertson ne-a dat un bileţel să-l citim; spunea că biroul nostru era plin de

microfoane şi că ar trebui să fim foarte atenţi la fiecare mişcare pe care o facem.

Avertismentul acesta trăda o stare de agitaţie crescîndă în ţară. Peste tot, discuţiile au început să se concentreze asupra imaginii şahului şi a familiei sale. În afară de faimoasa şi controversata prinţesă Ashraf, soţia şahului era ţintă predilectă. Se vorbea despre o vizită pe care o făcuse într-o zonă săracă a Teheranului unde, chiar înainte de sosirea ei, primarul pavase străzile şi se ocupase de faţada clădirilor din acea parte a oraşului. Asta a dus la un val de critici, deşi cei mai mulţi oameni de la masă, presaţi fiind, au recunoscut că, probabil, împărăteasa nu avea deloc cunoştinţă de faptul că primarul făcuse aceste „cosmetizări" ca situaţia să arate mai puţin gravă decît era în realitate.

Am aflat de reacţia publicului la Festivalul de la Shiraz, din 1974. Scopul Festivalului de la Shiraz era perfect lăudabil – să provoace un schimb cultural între Iran şi restul lumii în cadrul unui program care să reflecte cele mai noi tendinţe în teatru şi-n arta interpretativă. Din păcate, această încercare a avut un efect opus celui aşteptat. O trupă franceză de teatru a jucat music-hall-ul *Hair*, care pe atunci şocase chiar şi publicul din Occident din cauza nudităţii. Nu mai e nevoie să spun ce efect cutremurător a avut într-o ţară islamică!

Starea crescîndă de nelinişte avea multe alte cauze semnificative. În primul rînd, banii din petrol care începuseră să vină în Iran încă din 1973, după sfîrşitul celui de-al treilea Război arabo-izraelian, şi embargoul asupra petrolului arab nemulţumeau societatea şi ameninţau să zdruncine echilibrul cultural al ţării. Nu trebuie să se piardă din vedere alăturarea zdrobitoare a conservatorilor şi a progresiştilor. Amestecul neomogen era acceptabil pentru tinerii din clasa de mijloc deschişi schimbărilor, dar acest lucru se petrecea într-o societate clădită pe o temelie fundamental religioasă şi conservatoare.

Între diversele segmente ale societăţii, diferenţele economice erau din ce în ce mai mari. În zonele rurale din preajma Teheranului, viaţa oamenilor era foarte simplă, deşi probabil mai bună decît a

locuitorilor din magherniţele tot mai numeroase ale capitalei, care deseori aveau străzi desfundate, erau lipsite de electricitate şi canalizare şi nu le ofereau prea multe şanse săracilor lipsiţi de orice instrucţie de a-şi îmbunătăţi soarta. Şahul instituise un program ambiţios pentru eradicarea analfabetismului, dar mulţi dintre tinerii săraci nu aveau cum să scape de ceea ce învăţaseră în *madrese*, şcolile religioase. Cu cît încerca şahul, împreună cu guvernul său, să reducă aceste diferenţe, cu atît ele deveneau mai mari: banii obţinuţi din petrol au ajuns, evident, în mîinile unui segment restrîns al populaţiei.

După ce am început să cunosc Teheranul şi pe locuitorii săi, am devenit tot mai îngrijorată de impactul negativ pe care proiectul mamut Shahestan Pahlavi avea să-l aibă asupra mediului şi asupra societăţii prin extinderea rapidă a urbanizării în singura zonă verde a oraşului. Înconjurată din trei părţi de munţi, capitala era o „capcană" virtuală, din cauza poluării de la rafinării, fabrici şi de la gazele de eşapament ale vehiculelor. Şanţurile de pe marginea străzilor care străbăteau oraşul cărau apa de ploaie amestecată cu gunoaie şi murdăria din canalizare. Ambuteiajele blocau traficul pe anumite porţiuni ale capitalei timp de ore întregi. Priveam alarmată cum se distrugea oraşul din cauza industrializării rapide, cu atît mai mult cu cît ceea ce mă atrăsese în această ţară fusese tocmai frumuseţea ei.

Locuind în Teheran, am devenit conştientă de fervoarea religioasă a şiiţilor, cei mai mulţi dintre aceştia trăind în Iran. Am aflat că diferenţa majoră dintre ramura şiită şi cea sunnită a islamului este problema dreptului la succesiune după profetul Mahomed. După moartea profetului, în 632 d.Hr., majoritatea adepţilor lui credeau că socrul său, Abu Bakr, ar trebui să fie conducătorul lor spiritual. Un alt grup considera că succesorul de drept era Ali, vărul şi ginerele profetului. Acest grup a format aşa-numita Shi'at Ali, „Partida lui Ali", şi a persistat în credinţa că numai Ali şi urmaşii săi pe linie masculină, aşadar membri ai familiei profetului, puteau deţine dreptul de a fi conducători spirituali – sau califi – ai islamului. Oricum, musulmanii sunniţi, care îi depăşeau cu mult numeric, au ales califul după merit, prin consens. În ciuda

diferenţelor dintre aceste două ramuri ale islamului, ambele îi considerau pe haşemiţi[1] lideri spirituali.

Neînţelegerile dintre sunniţi şi şiiţi s-au agravat şi s-a transformat în violenţă în 680 d.Hr. După moartea imamului Ali, fiul său, imamul Hussein, în timp ce era la Mecca, a primit de veste că noul calif Omeyyad autoproclamat era corupt şi beţiv şi nu era potrivit să fie liderul spiritual al lumii musulmane. În ciuda avertismentelor sfetnicilor săi, imamul Hussein a părăsit Hejazul (o regiune de pe coasta nord-vestică a Peninsulei Arabia) împreună cu familia şi cu un mic grup de oşteni pentru a-l alunga pe califul[2] cel corupt. În confruntarea sîngeroasă ce a urmat, imamul Hussein a fost prins şi ucis împreună cu familia şi cei şaptezeci de adepţi ai săi, la Kerbela, în sudul Irakului. Pentru că şi-a dat viaţa pentru cauza islamului, Hussein a devenit *şahid,* adică martir, idee care i-a determinat pe şiiţi să se considere oprimaţi sau persecutaţi, iar Kerbela, locul unde a fost înmormîntat, să devină loc sfînt de pelerinaj. De atunci istoria martiriului imamului Hussein a jucat un rol-cheie în ritualul şi în gîndirea religioasă a şiiţilor, care include şi reprezentări *tazieh,* „spectacole despre patimile suferinţei" care le reamintesc mulţimilor în ziua Ashura tragica moarte a imamului Hussein.

În 1976, în timpul sărbătorii Ashura, mă aflam la Teheran. N-am să uit niciodată această zi! Dis-de-dimineaţă, eram singură în apartamentul meu, cînd am auzit un zgomot ciudat, puternic şi complet necunoscut. Devenea din ce în ce mai strident, aproape un răget. Am privit pe geam şi am văzut o procesiune de vreo cincizeci de bărbaţi trecînd pe stradă şi lovindu-şi trupurile însîngerate cu lanţuri. Priveliştea era terifiantă. Nu ştiam nimic despre ce vedeam şi auzeam. Am aflat mai tîrziu, de la prietenii mei iranieni, că autoflagerarea este expresia tristeţii şi a sentimentului de solidaritate faţă de suferinţa imamului Hussein, al cărui fiu, încă mic, fusese ucis chiar în braţele tatălui său, ca apoi să i se taie capul şi să-i fie pus în vîrful unei lănci şi arătat tuturor.

---

[1] Mahomed aparţinea clanului Banu Haşem, de unde numele de haşemiţi, din tribul Quraish din Mecca (n.tr.).

[2] Este vorba de Yazid, fiul şi urmaşul lui Moawiya (n.tr.).

Şiiţii puneau şi în politică aceeaşi pasiune pe care o manifestau în plan religios. Teologii şiiţi din oraşul sfînt Qom, care se opuseseră încă de la început reformelor instituite de şah, au demonizat influenţele occidentale care se răspîndeau în cultura ţării lor. Reforma agrară pe care o concepuse şahul era văzută ca o măsură comunistă, iar introducerea dreptului de vot pentru femei şi minorităţile religioase nemusulmane erau considerate măsuri antiislamice. În 1963, au început să izbucnească revolte în Qom, dar armata le-a înăbuşit, reducîndu-i la tăcere sau exilîndu-i pe unii dintre protestatari, inclusiv pe înflăcăratul ayatollah Ruhollah Khomeini.

Pînă la urmă, starea de agitaţie care cuprinsese Iranul a afectat şi firma Llewelyn-Davis. După ce doi americani au fost împuşcaţi destul de aproape de reşedinţa lui Jaquelin Robertson, am fost sfătuiţi să ne schimbăm mereu rutele şi orele la care mergeam la serviciu. La începutul verii lui 1976, angajaţii care lucrau la proiect au început să plece. Îngrijorarea în legătură cu siguranţa noastră era în creştere, dar existau şi motive de ordin strict profesional pentru a închide biroul de aici. De vreme ce activitatea preliminară se terminase, munca se putea continua la Londra, unde se făceau schiţele proiectului, şi la New York, unde arhitecţii aveau să înceapă construirea machetelor.

Deoarece eu eram cea mai recent angajată şi cea mai de jos în ierarhia profesioală, urma să plec printre ultimii. Cînd mi-a venit, din păcate, rîndul să părăsesc Iranul, am zburat spre Iordania, unde am făcut o scurtă escală, şi de acolo spre New York.

La Teheran, munca în domeniul dezvoltării urbanistice m-a ajutat să descopăr edificiul cultural şi social al unei ţări islamice importante din Orientul Mijlociu şi m-a făcut conştientă de lipsa totală de înţelegere a civilizaţiei Orientului Mijlociu şi a credinţei musulmane în Occident şi, mai ales, în Statele Unite. Această experienţă a reaprins interesul meu faţă de jurnalism şi mi s-a părut mai important să particip la crearea unei legături între culturi decît să-mi continuu activitatea în domeniul sistematizării urbanistice. În drum spre Statele Unite m-am hotărît să contactez CBS, PBS şi alte organizaţii media pentru a-mi găsi o slujbă şi să încerc să mă înscriu la Şcoala de Jurnalism a Universităţii Columbia. Speram să pot face ceva pentru o regiune a lumii care începea să însemne foarte mult pentru mine.

CAPITOLUL PATRU

În audienţă la rege

– O, hai, vino cu noi! m-a îndemnat Marietta în felul ei persuasiv.

Marietta Tree, activistă în domeniul drepturilor omului şi fostă reprezentantă a Statelor Unite la Comisia pentru Drepturile Omului a Naţiunilor Unite, era o veche prietenă a tatălui meu, iar cei doi erau în trecere prin Amman în drum spre Beirut. Gîndindu-se că Mariettei şi regelui le-ar plăcea să se întîlnească, tata ceruse o audienţă la rege. Întîlnirea urma să aibă loc din moment în moment.

– Nu, nu! am protestat eu cu vehemenţă. E înţelegerea ta, nu a mea.

În urmă cu opt luni, acceptasem să lucrez temporar în Iordania pentru compania de aviaţie a tatălui meu, Arab Air Service, care asigura proiectarea avioanelor, service şi consiliere tehnică pentru ţările din Orientul Mijlociu. Directorul administrativ din compania tatălui meu se îmbolnăvise, iar eu îi ţineam locul pînă avea să se întoarcă. Tocmai cînd mă pregăteam să plec spre Amman, am aflat cu groază că regina Alia, pe care o întîlnisem cu doar cîteva luni în urmă, murise într-un accident de elicopter. În primele săptămîni ale şederii mele, zăream uneori fotografia răposatei regine pe geamul din spate al vreunei maşini şi mă simţeam mişcată pînă la lacrimi de imaginea unei vieţi dispărute atît de prematur şi de tragic.

Directorul administrativ se întorsese la lucru pe la mijlocul anului 1977, dar eu mai rămăsesem să-l ajut o vreme, ocupîndu-mă

în acelaşi timp şi de activitatea de cercetare pentru universitatea panarabă de aviaţie în cîteva capitale din regiune. Mă pregăteam să părăsesc ţara, cînd Ali Ghandur mi-a făcut o ofertă de lucru care mi-a trezit interesul: să conduc un departament pe care îl crea în cadrul liniilor aeriene iordaniene pentru coordonarea planificării, a construirii şi a întreţinerii tuturor facilităţilor oferite de liniile aeriene în Iordania şi în lume. Şi, pentru că asta a fost voia sorţii, a doua zi am primit scrisoarea de acceptare la Şcoala de Jurnalism din Columbia.

Mi-am cîntărit opţiunile. Pe de o parte, aveam, în sfîrşit, ocazia de a-mi împlini visul de a deveni jurnalistă, dar, pe de altă parte, se ivise şi şansa, complet neaşteptată, de a-mi folosi cunoştinţele de arhitectură şi proiectare şi de a le pune în practică într-un mod util. Deşi mă simţeam teribil de incompetentă pentru postul pe care mi-l oferea Ali Ghandur, nu am rezistat provocării.

Nu i-am pomenit Mariettei şi nici tatălui meu de faptul că, de cînd mă mutasem în Iordania, mă întîlnisem de cîteva ori întîmplător cu regele, de obicei pe aeroportul din Amman. Dintr-un motiv sau altul, aveam deseori treabă la aeroport. Îmi amintesc cum mă zoream într-o zi într-acolo cu Volkswagen-ul Golf negru închiriat, ca să-i dau o scrisoare unei colege care pleca în Statele Unite. Am sosit într-un suflet, am lăsat motorul maşinii pornit şi am alergat spre pistă. Mai erau doar cîteva minute pînă la decolarea avionului. O mulţime de mecanici şi bărbaţi în costume cenuşii se postaseră lîngă una din aripi, blocîndu-mi accesul. Am trecut pe lîngă ei şi aproape m-am lovit de regele Hussein.

– Maiestate! am spus eu, de-abia răsuflînd şi simţind cum mă înroşesc toată.

El mi-a zîmbit:

– Ce mai faci? m-a întrebat. De ce nu ne vedem mai des?

Spusese aceste cuvinte ca şi cum am fi fost prieteni vechi. Am mormăit ceva incoerent şi m-am scuzat că trebuia să îi dau cuiva o scrisoare. După aceea, m-am dus la biroul prietenei mele Meliha de la centrul aviatic de instrucţie civilă al aeroportului.

– N-o să crezi ce mi s-a întîmplat! am început eu şi apoi i-am povestit cît de penibil mă purtasem mai devreme.

Altă dată, la puţin timp după ce am început să lucrez aici, Cyrus Vance, care fusese de curînd desemnat Secretar de Stat de către preşedintele Jimmy Carter, a făcut o vizită în Iordania. Cunoscînd interesul meu faţă de meseria de jurnalist, reprezentanţii mass-media m-au invitat să-i însoţesc la conferinţa de presă a lui Vance şi a regelui Hussein. Autobuzul presei ne-a dus pe o ceaţă deasă pe un drum şerpuitor spre reşedinţa regală, Palatul Hashimya. Cînd Cyrus Vance, unul dintre cei mai vechi prieteni ai familiei mele, m-a văzut printre jurnalişti, a venit să mă salute, făcîndu-i pe toţi cei prezenţi în sală să se întoarcă şi să se holbeze la mine. După aceea, nu m-a ajutat nici faptul că regele Hussein m-a strigat în timp ce încercam să mă pierd în mulţime.

Marietta şi tata au continuat să insiste să-i însoţesc la audienţa regală, în vreme ce eu mă încăpăţînam să mă opun. M-am simţit uşurată cînd Yanal Hikmat, şeful protocolului, a sosit să-i escorteze din salon în biroul regelui de la Divan, cum se numeşte Curtea Regală a Iordaniei. Intenţionam să plec şi să mă întîlnesc mai tîrziu cu ei la hotel, dar nici nu intraseră bine în biroul regelui, că Yanal s-a întors şi m-a rugat să însoţesc grupul. Îl cunoscusem pe Yanal prin intermediul unor prieteni comuni, aşa că mi-am permis să-i spun că nu voiam să merg nepoftită la întîlnirea respectivă. Dar el a respins scuza: „Regele a solicitat să fiţi prezentă", mi-a spus, accentuînd puternic cuvîntul „rege".

M-am strecurat cît mai discret în încăperea în care se desfăşura întrevederea. La sfîrşitul audienţei, regele s-a întors spre mine şi m-a întrebat dacă aş putea să-i vizitez reşedinţa, Hashimya, ca să-mi spun părerea în legătură cu problemele pe care le avea la lucrările de extindere ale palatului. Următorul lucru pe care îl ştiu este că aveam o întîlnire la prînz, a doua zi. „12.30, Hash(imya)" se poate citi pe pagina din 7 aprilie a agendei mele. Ce nu scrie e că nu am ajuns acasă pînă la ora 7.30, seara.

Cînd am sosit la Hashimya, regele m-a întîmpinat cu căldură, îmbrăcat într-o jachetă de piele şi purtînd o cămaşă descheiată la

guler. La masă a fost vorbăreţ şi relaxat, iar după aceea am făcut turul palatului. Sincer vorbind, era într-o stare jalnică. Hashimya fusese construit în grabă şi nu tocmai cu grijă. Acoperişul era atît de crăpat, că atunci cînd ploua apa se scurgea în camere. Sistemul electric, cel de încălzire şi instalaţiile sanitare aveau defecţiuni mari şi necesitau reparaţii. Regele m-a întrebat dacă aş vrea să-mi asum responsabilitatea de a supraveghea lucrările, iar eu i-am răspuns uimită că nu ştiu dacă sînt suficient de pregătită pentru un asemenea proiect.

După cum aveam să aflu mai tîrziu, persoanele care ocupă poziţii importante, precum regele, sînt, de obicei, cele cărora nu li se face o evaluare corectă cînd au probleme. Cei mai mulţi oameni l-ar fi asigurat pe rege de talentul lor de a rezolva orice li s-ar fi cerut, indiferent de competenţa sau experienţa lor reală, dar eu nu am dorit să-l induc în eroare tocmai pe el. Cineva în poziţia lui trebuia să aibă parte de ajutorul celei mai pricepute persoane în domeniu. „Cel mai bun lucru pe care aş putea să-l fac este să aflu ce companie ar fi mai potrivită pentru a vă oferi serviciile de care aveţi nevoie", i-am spus eu.

Cînd eram pe punctul de a pleca de la palat, regele m-a întrebat dacă aş dori să-i cunosc pe cei trei copii mai mici ai săi: prinţul Ali, care avea atunci doi ani, prinţesa Haya, de trei ani şi Abir, fetiţa palestiniană în vîrstă de cinci ani pe care cea de-a treia soţie a regelui, Alia, o adusese la palat după ce mama copilului fusese ucisă într-un accident de avion petrecut în apropirea taberei de refugiaţi în care locuia, lîngă aeroportul din Amman. Apoi regele mi-a propus să vizităm grajdurile regale, unde se aflau cai arabi de rasă, a căror genealogie se întindea pe mai multe sute de ani. Am mers cu maşina, escortaţi de convoiul care-l însoţea pe rege pretutindeni, pînă la grajduri, cunoscute oficial drept Herghelia Regală Iordaniană.

Caii pe care beduinii îi numesc *„drinkers of the wind"* erau extraordinar de graţioşi. Păreau să plutească în timp ce mergeau la trap pe păşune. Mai văzusem cai pursînge în Statele Unite, dar aici, acasă la ei, m-au impresionat şi mai mult prin frumuseţea lor. Arabii sînt foarte mîndri de caii lor, cu „scobitura" arăbească din

frunte, cu urechile lor mici, ascuțite, cu coamele și cozile dese și cu oasele scurte, cu o coastă mai puțin decît celelalte rase, pentru a putea străbate mai bine drumurile și deșerturile de nisip. Multe dintre animalele pe care le-am văzut în după-amiaza aceea erau urmașii cailor călăriți de familia hașemită în timpul Marii Revolte Arabe, lupta pentru independență de sub jugul otoman, condusă de șariful Hussein al Meccăi. Emirul Abdullah, fiul șarifului Hussein și bunicul regelui Hussein, călărea numai pe iapa lui preferată, Johara, („Giuvaier"), în ziua în care el și alți luptători au asediat Medina.

Regele cunoștea toți caii după nume și-i plăcea să-și prezinte herghelia vizitatorilor, considerînd-o un motiv de mîndrie pentru iordanieni, mai ales că multe dintre triburile din țara sa se ocupau cu creșterea cailor de rasă. Din 1960, o familie spaniolă, Santiago și Ursula Lopez, administrează herghelile, dar, de curînd, regele transferase această responsabilitate fiicei sale mai mari, prințesa Alia, care era profund implicată în această activitate care avea ca scop reproducerea cailor, mărindu-le cu atenție numărul, dar, în același timp, avînd grijă să păstreze pedigriul cailor de deșert. Sub conducerea ei, herghelia s-a distins în competițiile regionale și internaționale.

Cînd să plec, un vehicul extraordinar și-a făcut apariția. Era un Excalibur mare, decapotabil, albastru metalic, un dar recent primit de regele Hussein de la un prinț din Golf. Regele mi-a propus să conduc eu mașina pînă acasă, iar el să stea pe scaunul din dreapta. Am încercat să-l refuz, dar aș fi putut jura că regele credea că asta ar fi o glumă pe cinste. Așa că am făcut un compromis. I-am spus că voi șofa pînă acasă, dar o mașină mai puțin ostentativă. Nu-mi venea să cred ce mi se întîmpla. Conduceam pe străzile din Amman o mașină în care se afla regele Iordaniei, înconjurată de vehiculele serviciului de pază și protecție, în timp ce trecătorii se îmbulzeau să vadă coloana regală. Mă simțeam foarte stingheră, dar regele părea să se distreze de ineditul situației. Curînd aveam să descopăr cît de mult îi plăcea lui Hussein să facă tot felul de surprize. (Și îi mai plăcea să mă facă să mă îmbujorez; doar după o perioadă destul de bună de la căsătorie am reușit să nu mai roșesc

atunci cînd mă tachina.) Eu, pe de altă parte, număram străzile pînă la apartamentul meu, aşteptînd nerăbdătoare să mă fac nevăzută din faţa regelui.

N-am împărtăşit nimănui impresiile mele de la Hashimya. Şi n-am spus nimănui despre telefoanele pe care mi le-a dat regele a doua zi. Locuisem destul în Iordania ca să ştiu că fiecare cuvînt al său, fiecare mişcare, fiecare întrevedere personală erau analizate în amănunt şi răstălmăcite sau exagerate. La data aceea, exista un interes extraordinar faţă de viaţa particulară a regelui. La patruzeci şi unu de ani, era din nou burlac şi se făceau mereu speculaţii despre cine ar fi putut fi următoarea lui soţie. Pe la seratele din Amman se vehiculau tot felul de nume, fiecare pretinzînd că obţinuse informaţiile de la surse din interior.

Eram flatată, desigur, că unui bărbat atît de distins şi de cultivat părea să-i facă plăcere să discute cu mine; aveam doar douăzeci şi şase de ani la vremea aceea. Oricum, regele era cunoscut pentru spiritul său generos şi pentru interesul manifestat faţă de oricine locuia sau era în trecere prin Iordania. Mult mai tîrziu, avea să-mi spună că văzuse ceva special în ochii mei în timpul audienţei de la Divan şi că se îndrăgostise pe loc de mine.

Mi-am făcut prieteni minunaţi în timpul şederii mele la Amman: Meliha Azar, instructor la Şcoala de Aviaţie Civilă; Fatima Asfur, care conducea fabrica de chibrituri a familiei ei; Rami Khuri, tînărul redactor-şef al publicaţiei *Jordan Times* şi Amer Salti, un bancher care făcea parte din grupul cu care ocazional mergeam la tenis şi care era căsătorit cu o americană, Rebecca. Îmi petreceam timpul şi cu Khalid Shoman, preşedintele adjunct şi fiul fondatorului celei mai importante bănci arabe, şi cu soţia sa, Suha, care era artistă. Aveam să descopăr că Ammanul era un oraş foarte mic şi aproape toţi se cunoşteau.

Mă întîlneam şi cu prieteni de familie, care mai apoi mi-au lărgit cercul de cunoştinţe. La vremea aceea, cel mai obişnuit şi mai plăcut mod de petrecere a timpului liber era în sînul familiei, iar căminele prietenilor mei erau foarte calde şi ospitaliere. Am

apreciat mult invitaţiile lor la cină. Acele mese de familie au fost cele mai minunate la care am participat în Iordania, atît în ce priveşte mîncarea, cît şi compania. Mama Fatimei, o bucătăreasă deosebit de pricepută, m-a învăţat să gătesc unul dintre felurile mele preferate din meniul casei: *bamieh,* adică bame, *foul* – fasole boabe şi *fasoulieh* – fasole verde în sos de tomate, pe care obişnuiam s-o prepar cînd ajungeam în micul meu apartament. Restul timpului îl petreceam de regulă singură. Nu voiam să abuzez de amabilitatea lor ducîndu-mă prea des la cină, în ciuda invitaţiilor mereu reînnoite şi a faptului că eram deseori foarte singură. Era destul de greu, mai ales din cauza faptului că trebuia să merg peste un kilometru şi jumătate pe jos pînă la Intercontinental, doar pentru a telefona acasă.

Familiile iordaniene erau foarte unite şi le invidiam pentru asta. Atmosfera din căminele lor era complet diferită de cea din familia mea şi, de fapt, din multe alte familii occidentale pe care le cunoşteam. Cultura arabă pune mare accent pe interdependenţă. În Iordania, tinerii de vîrsta mea, fete şi băieţi, nu locuiau singuri, ci rămîneau în casa părintească pînă se căsătoreau, astfel încît se bucurau de compania, de sprijinul şi de siguranţa oferite de familie. Prietenii mei, familia Asfur, aveau şapte fiice; cu atît de mulţi copii, alcătuiau ei înşişi o lume. Greutăţile materiale sau sociale nu-i duceau la disperare, pentru că găseau tot ceea ce aveau nevoie acasă. M-am bucurat de fiecare vizită la cină pe care le-am făcut-o şi m-am simţit binevenită, de parcă aş fi fost de-a casei.

Iordania este un adevărat loc de răscruce. De mii de ani, se află la răspîntia celor mai importante drumuri şi rute comerciale din Orientul Mijlociu, servind ca verigă de legătură între statele şi imperiile din regiune şi nu numai. În antichitate, teritoriile sale au fost încorporate în diverse imperii din zone precum Asiria, Babilon, Egipt, Grecia, Roma, Bizanţ şi Persia. Proporţia acestui sincretism poate fi văzută studiind cele trei mari grupuri demografice stabilite în Iordania: triburile tradiţional seminomade ale beduinilor, care acum s-au sedentarizat în mare parte în zone urbane, familiile care au venit

în Iordania – ţara de curînd creată – în prima jumătate a secolului al XX-lea, din regiunile învecinate (Siria, Irak, Palestina, Liban şi Arabia Saudită), precum şi locuitorii numeroaselor oraşe, sate şi cătune agricole ai căror strămoşi duc de secole un mod de viaţă sedentar, dacă nu chiar de milenii, în unele cazuri.

Despre tradiţia acestor vechi oraşe şi sate poţi afla mai multe doar privind în ruinele aşezărilor antice. Vestigiile arhitecturale ne indică prezenţa agricultorilor, a negustorilor şi a meşteşugarilor care au trăit lîngă surse sigure de apă, cultivînd pămînturile şi crescînd turme de animale, comunicînd pe plan local sau regional pe rutele comerciale vechi de cînd lumea – în oraşe precum Kerak, Madaba, Irbid, Azraq, Husn, Ajlun, Anjara, Ma'an, Aqaba şi multe altele.

De asemenea, de sute de ani Iordania a fost un loc de refugiu pentru multe minorităţi etnice nevoite să-şi găsească aici adăpostul din pricina violenţelor şi a persecuţiilor politice la care erau supuşi. Printre aceştia se numără şi circazienii (cerchezii), o comunitate mică, dar influentă de musulmani sunniţi, nearabi, care s-au refugiat din cauza opresiunilor suferite pe meleagurile natale din regiunea Caucazului, din Asia Centrală. Popor antic, format din douăsprezece triburi, circazienii au luptat împotriva ruşilor timp de un secol, din 1764 pînă în 1864, aproape jumătate dintre ei murind în confruntările din această perioadă. Puterile vremii, Turcia şi Rusia, au forţat populaţia care a supravieţuit să migreze spre trei zone ale Imperiului Otoman: Turcia, Siria şi Iordania. Primii circazieni au sosit în 1878, aşezîndu-se la început pe ruinele romane de la Amman (nelocuite de pe vremea romanilor), de unde apoi s-au răspîndit în cîteva localităţi din apropiere. Patruzeci de ani mai tîrziu, l-au primit cu bucurie în Iordania pe regele Abdullah şi i-au sprijinit regimul. După crearea Transiordaniei, în anul 1921, circazienii au fost „stîlpii" armatei şi a guvernului. Garda de onoare a regelui era formată din aceşti bărbaţi înalţi şi cu pielea albă. Cel puţin unul dintre prietenii mei, Yanal Hikmat, şeful protocolului de la Curte, e şi el circazian.

Mai erau cecenii, şi ei musulmani din Caucaz, care fugiseră în 1890 din calea expansiunii ruseşti şi-şi găsiseră adăpost în ceea ce

era atunci o parte a Imperiului Otoman. Trei dintre cele optzeci de locuri din Parlamentul iordanian le sînt rezervate circazienilor şi cecenilor. Cecenii, ca, de altfel, şi circazienii, sînt faimoşi pentru obiceiurile lor ciudate de nuntă. Am fost fascinată de povestirile romantice despre răpirea mireselor de la părinţii care nu sînt de acord cu căsătoria. Mi-ar fi plăcut să fiu martora unei astfel de fugi regizate, în care pretendentul îşi urcă aleasa pe cal şi aleargă cu ea în galop, în bătaia focurilor trase în cinstea lor de cei prezenţi la ceremonie.

Beduinii sînt, în mod obişnuit, consideraţi „oamenii deşertului". Strămoşii beduinilor, locuitorii Peninsulei Arabia, sînt menţionaţi în Vechiul Testament, capitolul Geneza, ca fiind copiii lui Sem, fiul lui Noe. Timp de secole, beduinii s-au deplasat prin deşert în căutarea păşunilor şi este recunoscut faptul că-i lăsau pe pelerinii creştini să treacă nestingheriţi spre Pămîntul Sfînt şi să le folosească puţurile.

Mai recent, modul de viaţă al beduinilor s-a schimbat, şi majoritatea s-au stabilit în oraşe precum Amman, şi-au început o afacere, s-au înrolat în armată sau lucrează pentru guvern. Un număr foarte mic continuă să trăiască în mod tradiţional, mutîndu-se cu turmele, în funcţie de anotimp, dintr-un loc de păşunat în altul şi bucurîndu-se de frumuseţea sălbatică a deşertului. Am admirat spiritul beduinilor, i-am invidiat pentru libertatea lor şi mi-am spus deseori că omul modern ar avea multe de învăţat din atitudine lor detaşată faţă de lumea materială.

Deşi nouăzeci la sută dintre iordanieni sînt musulmani sunniţi, există şi o importantă comunitate creştină, după cum au demonstrat-o cei 50 000 de oameni prezenţi să-l întîmpine pe papă pe stadionul din Amman în anul 2000. Majoritatea aparţin cultului greco-ortodox[1], la fel cum erau rudele mele din familia Halaby, iar mulţi sînt urmaşii primilor creştini de acum două mii de ani de pe Pămîntul Sfînt. Kerak, cu impozantul Castel al Cruciatului, are o străveche populaţie creştină, la fel şi Salt, şi Madaba. Cel mai frumos mozaic din regiune a fost descoperit în Biserica Maronită a

[1] Există trei culte creştine în Iordania; cultul greco-ortodox reprezintă cam cinci la sută din populaţia ţării (n.tr.).

Sfîntului Gheorghe din Madaba – o hartă detaliată, datînd din secolul al VI-lea, a satelor, a rîurilor şi a văilor întregului Pămînt Sfînt din Egipt pînă în Siria, avînd în centru oraşul sfînt, Ierusalim.

Din 1948, palestinienii care-şi revendică obîrşia din anticii arabi canaaneeni– cei mai vechi locuitori cunoscuţi ai Palestinei – se află în număr mare pe teritoriul Iordaniei. În conformitate cu estimări moderate, opt sute de mii de palestinieni au fost dezrădăcinaţi în mod forţat în 1948 prin crearea statului Israel şi dispersaţi în Iordania, Siria şi Liban. Diaspora lor cuprinde azi o mulţime de ţări din întreaga lume.

De-a lungul anilor, un milion şi jumătate de refugiaţi palestinieni şi-au găsit adăpost în Regatul Haşemit al Iordaniei, unde au primit cetăţenie după alipirea Malului de Vest al rîului Iordan (Cisiordania) la cel de Est al Iordaniei, în 1950. Gestul a fost salutat cu căldură; regele Hussein a fost, de fapt, primul conducător al unui stat arab care le-a acordat cetăţenie acestor oameni rămaşi brusc fără ţară. Migraţia forţată a palestinienilor în Iordania, după 1948 şi din nou după Războiul arabo-izraelian din 1967, aproape a dublat populaţia ţării.

Efectele asupra economiei Iordaniei au fost evidente. Dacă nu demult Ammanul era un oraş aerisit, întins pe şapte coline, de-acum puteam număra mai bine de paisprezece. În doar treizeci de ani, dealurile din jurul Citadelei şi din zona Amfiteatrului Roman din centrul Ammanului se umpluseră de sus pînă jos de case dărăpănate, construite unele în altele, pînă nu mai rămăsese o palmă de spaţiu liber.

Un număr de vreo optzeci de mii de refugiaţi, mai puţin norocoşi, locuiau în treisprezece tabere aglomerate din Iordania. Criza refugiaţilor a atins o asemenea magnitudine după războiul din 1948, încît Naţiunile Unite au înfiinţat o organizaţie, The United Nations Reliefand Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA)[1], care să se ocupe de supravegherea, adăpostirea şi educaţia celor peste trei milioane nouă sute de mii de

[1] Agenţia Naţiunilor Unite pentru Ajutorarea Refugiaţilor Palestinieni din Orientul Apropiat (n.tr.).

refugiaţi înregistraţi în Iordania, Siria, Liban, Fîşia Gaza şi Cisiordania. UNRWA se luptă şi azi, la mai bine de cincizeci de ani, să facă faţă tragediei refugiaţilor. Vizitînd unele dintre aceste tabere cînd am călătorit prin ţară, am fost uimită să constat de cîtă ingeniozitate trebuiau să dea dovadă acele familii pentru a supravieţui atît de mult timp în nişte condiţii despre care toată lumea crezuse că vor fi de scurtă durată.

Doar după ce am început să lucrez şi să trăiesc în Iordania, mi-am putut da seama pe deplin de adevărata dimensiune a acestei tragedii. În 1977, se născuse o a doua şi chiar o a treia generaţie de palestinieni în taberele de refugiaţi, neavînd nimic altceva decît amintirile. Mulţi locuiau încă în corturi, refuzînd să se mute în locuinţe stabile de teamă să nu-şi piardă statutul de refugiat şi, o dată cu el, dreptul de a se întoarce în patria lor. Unii aveau asupra lor documente zdrenţuite, cu care fugiseră în urmă cu treizeci de ani, pentru a putea demonstra că sînt proprietarii caselor şi ai pămînturilor din şi de pe care fuseseră alungaţi, şi nu puţini purtau încă la gît cheile de la locuinţele lor.

Am fost fascinată de relatările despre evenimentele din oraşul sfînt Mecca, din regiunea Hejaz, unde s-a născut Islamul, evenimente care au dus la crearea statului modern Iordania, începînd cu 1914. Descendenţi direcţi ai profetului Mahomed, haşemiţii guvernaseră Mecca mai mult de o mie de ani şi au fost din tată-n fiu păzitorii celor mai sfinte locuri ale Islamului: Mecca, unde musulmanii cred că Abraham a reconstruit primul locaş de închinăciune în cinstea lui Dumnezeu şi unde a văzut lumina zilei Profetul, şi Medina, unde, în 622 d.Hr., Mahomed a fost forţat să fugă[1] de persecuţiile la care era supus din cauza predicilor sale.

La începutul secolului trecut, Marele Şarif de la Mecca (şarif şi şarifa sînt titluri purtate de bărbaţii şi femeile care sînt descendenţi direcţi ai profetului Mahomed pe linie masculină), haşemitul

[1] *Hegira*, fuga de la Mecca la Medina, „expatrierea" sau „emigrarea" profetului; această dată (622) este punctul de pornire al erei musulmane şi al calendarului de la *Hegira*, care are douăsprezece luni „lunare" şi doar 354 de zile şi opt ore, deci este mai scurt decît anul solar gregorian; anului 2004 îi corespunde anul 1485 (n.tr.).

Hussein bin Ali şi alţi arabi importanţi din regiune erau profund nemulţumiţi de opresiunea crescîndă a politicii Imperiului Otoman, care interzicea atît învăţarea limbii arabe în şcoli, cît şi folosirea ei oficială. Naţionaliştii arabi au fost arestaţi, iar toleranţa care caracterizase atît de mult timp cultura lor a fost înlocuită de persecuţii; în acest climat politic, societăţile secrete de arabi din toată regiunea şi-au îndreptat atenţia spre şariful Hussein, pentru a le fi conducător.

Primul Război Mondial a deschis o portiţă haşemiţilor: şariful Hussein a văzut în războiul împotriva germanilor şi a aliaţilor săi o oportunitate nu numai de a elibera pămînturile arabe de otomani, după patru sute de ani de ocupaţie, dar şi de a crea, după terminarea războiului, o confederaţie independentă de state arabe care să cuprindă toate provinciile arabe ale Imperiului Otoman, din Yemen pînă în Siria, inclusiv Peninsula Arabă, Libanul, Mesopotamia (Irakul modern) şi Palestina.

După lungi negocieri, care s-au purtat la Cairo, cu fiul şarifului Hussein, Abdullah, britanicii s-au arătat deschişi. „Dacă dumneavoastră şi Înălţimea sa, tatăl dumneavoastră, sînteţi încă în favoarea unei astfel de mişcări care ar duce la independenţa totală a arabilor – scria Ronald Storrs, ministrul britanic pentru Orient –, Marea Britanie este pregătită să susţină o astfel de mişcare prin toate mijloacele care-i stau la dispoziţie."

Avînd această asigurare, dar şi alte declaraţii de sprijinire a luptei pentru independenţă a arabilor din partea lui Sir Henry McMahon, înaltul comisar britanic în Egipt, şariful Hussein, avîndu-i pe englezi de partea haşemiţilor, a mobilizat o forţă militară alcătuită din treizeci de mii de membrii ai diverselor triburi sub comanda celor trei fii ai săi, Ali, Abdullah şi Feisal. În iunie 1916, Marea Revoltă a Arabilor, după cum este cunoscută în istorie, a fost declanşată sub conducerea şarifului Hussein, eveniment care a schimbat cursul desfăşurării Primului Război Mondial în Orientul Mijlociu.

În următorii doi ani, arabii din Hejaz, sub stindardul haşemit, au eliberat Mecca, Taif, Jeddah şi alte forturi otomane. Arabii au

sabotat în mod repetat calea ferată ce traversa Hejazul – cei aproximativ o mie trei sute de kilometri fuseseră construiţi de otomani la începutul anilor 1900, pentru a face legătura între Damasc şi Medina, ocazie cu care au fost tăiate multe dintre pădurile de pe teritoriul actual al Iordaniei. O porţiune întreagă a căii ferate a fost scoasă din uz de luptătorii arabi ajutaţi de inginerul şi strategul militar britanic, căpitanul T.E. Lawrence. În cea mai îndrăzneaţă acţiune militară a campaniei, războinicii din Hejaz, conduşi de Feisal şi Lawrence au parcurs distanţa extenuantă de aproape o mie trei sute de kilometri de la Mecca la Aqaba, pentru a o elibera cu ajutorul triburilor locale. Turcii erau atît de încrezători în forţele lor, încît şi-au plasat, impasibili, artileria grea pe mare, iar arabii au luat prin surprindere armatele otomane din deşert.

Deşi cămila lui Lawrence s-a poticnit în timpul acestui atac năprasnic, şi Aqaba a fost cucerită înainte ca acesta să-şi vină în fire, legenda lui Lawrence a căpătat proporţii epopeice în Vest, alimentată la început de jurnalistul american Lowell Thomas, apoi de fiecare repovestire despre Marea Revoltă a Arabilor, inclusiv de cartea lui Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*[1] şi de filmul *Lawrence al Arabiei*. Îmi amintesc că am văzut filmul, după ce a apărut, în 1962, şi m-a uimit faptul că înfrîngerea turcilor părea opera unui singur om, excentricul Lawrence. Forţele arabe pe care el le „sfătuise", adică armatele fiilor lui Hussein – Feisal, Ali şi Abdullah – sînt descrise ca fiind prost instruite, nedisciplinate şi incapabile să-i înfrîngă singure pe turci. Adolescentă fiind, filmul atinsese o coardă sensibilă la vremea la care de-abia conştientizasem originea mea arabă şi aveam puţine informaţii despre istoria şi cultura poporului din care mă trăgeam. Proslăvirea lui Lawrence în Vest i-a mîniat pe mulţi arabi, după cum aveam să aflu mai tîrziu, care au simţit că liderii lor au fost deposedaţi de recunoaşterea meritelor lor în obţinerea marii victorii. Au sesizat şi un subtext rasist în versiunea occidentală asupra evenimentelor: mesajul părea să fie acela că a fost nevoie de un bărbat alb ca visul de independenţă al arabilor să se împlinească.

---

[1] *Cei şapte stîlpi ai înţelepciunii.*

Eliberînd Aqaba şi Hejazul, armata arabă s-a îndreptat spre nord pînă a ocupat Ammanul. Marea Revoltă a Arabilor a culminat cu un marş victorios alături de aliaţii lor europeni în Damasc, pe 1 octombrie 1918, care a dus la armistiţiul Aliaţilor cu Turcia, care avea să aibă loc treizeci de zile mai tîrziu. Ceea ce fusese un triumf de necontestat al haşemiţilor în război, nu avea şanse prea mari să dureze pe timp de pace.

Şariful Hussein, care fusese proclamat rege al Hejazului, s-a aşteptat, în mod firesc, ca britanicii să ducă la bun sfîrşit angajamentul de a sprijini independenţa arabilor. La fel s-au comportat şi restul arabilor. La trei luni după ce forţele haşemite au intrat în Damasc, Congresul Arab Sirian l-a proclamat pe şariful Feisal rege al unei Sirii independente, în timp ce un grup de conducători irakieni l-au ales pe şariful Abdullah să fie regele Irakului abia format (Mesopotamia antică).

Dar haşemiţii fuseseră trădaţi. În 1916, în timp ce ei declanşau rebeliunea împotriva Imperiului Otoman, Marea Britanie negocia deja în secret cu Franţa divizarea, după război, a teritoriilor arabe pentru a căror independenţă luptau haşemiţii. Prin Acordul Sykes-Picot, francezii au luat Siria şi Libanul, iar britanicii – Palestina, Irakul şi regiunea de la est de rîul Iordan, cunoscută ca Transiordania.

În vreme ce Marea Britanie îl sprijinea pe şariful Feisal în calitate de rege haşemit al Siriei, Franţa refuza să-i recunoască autoritatea şi, în 1920, după o perioadă de douăzeci şi una de luni de la preluarea conducerii ţării de către acesta, l-au forţat să renunţe la tron şi să plece în exil. În 1921, la Cairo, la o conferinţă prezidată de Winston Churchill, pe atunci ministrul Coloniilor din Anglia, Feisal a devenit rege al Irakului, iar şariful Abdullah a devenit emir al Transiordaniei. Churchill a respins stăruinţele lui Abdullah de a uni Palestina şi Transiordania într-o singură ţară.

Şariful Hussein le încredinţase fiilor săi şi armatelor de voluntari sarcina de a-i alunga pe turci, în baza înţelegerii cu Marea Britanie, potrivit căreia, după război, toate naţiunile arabe, inclusiv Palestina, vor forma un stat unitar. Sir Arthur Balfour, ministrul britanic de Externe, avusese însă alte planuri. În loc să sprijine

autodeterminarea arabilor – ei reprezentau aproape întreaga populație a Palestinei și trăiseră acolo de secole, chiar de milenii, în unele cazuri –, el a promis pământul lor poporului evreu, ca să fie „căminul lor național". Documentul din 1917 – Declarația Balfour – care a declanșat această politică fatidică stipula în mod clar și că „nu se va face nimic din ceea ce ar putea prejudicia drepturile religioase și civile ale comunităților neevreiești existente în Palestina".

Cunoșteam, desigur, povestea creării statului Israel și istoria sa zbuciumată chiar înainte de a sosi în Iordania. Am fost – și mai sînt încă – foarte mișcată de persecuțiile suferite de poporul evreu de-a lungul secolelor și am fost îngrozită de atrocitățile comise de naziști împotriva evreilor în timpul celui de Al Doilea Război Mondial. Toți cunoscuții mei, inclusiv prietenii din Iordania, și-au exprimat oroarea față de Holocaust. Dar ei respingeau, la fel cum începusem și eu să o fac, modul în care arabii erau percepuți drept agresori în disputa Israelului cu țările arabe, cînd, de fapt, ei au fost cei care au fost deposedați de pământul lor, pentru a se rezolva o problemă politică europeană.

Evreii, musulmanii și creștinii trăiseră în pace în Orientul Mijlociu și chiar în Palestina vreme de veacuri întregi. Animozitățile au început să apară o dată cu sionismul și cu ideea creării statului Israel. Theodor Herzl, părintele sionismului modern, a fost un ziarist evreu născut în Ungaria care afirma că oricît de buni cetățeni și patrioți ar fi evreii, ei nu vor fi niciodată integrați în viața vreunei țări europene din cauza faptului că antisemitismul e un dat permanent și că, de fapt, erau un „popor fără țară". Soluția lui pentru rezolvarea acestei dileme: crearea unui stat evreiesc.

Herzl nu a insistat ca Palestina să fie unicul teritoriu pentru poporul evreu. Argentina a fost o altă sugestie a sa. Mai tîrziu, britanicii aveau să le propună sioniștilor chiar și Uganda pentru a le fi patrie, dar oferta le-a fost refuzată. În timp ce Herzl și cei însuflețiți de aceleași sentimente căutau să găsească o soluție pentru a li se stabili un teritoriu, grupurile mai conservatoare de evrei sioniști vizau doar Pământul Sfînt – Palestina și regiunea Iordaniei de astăzi.

Cincizeci de ani nefericiţi aveau să mai treacă pînă la proclamarea statului Israel. Procesul a început cu Declaraţia Balfour, pe care regele Hussein a numit-o „izvorul tuturor amărăciunilor şi nemulţumirilor din lumea arabă de azi", şi a făcut un pas uriaş în 1920, cînd recent formata Ligă a Naţiunilor a consolidat, după război, tutela britanică asupra Palestinei. Mandatul Britanic – cum era în mod unanim numit – a durat pînă în 1948 şi a fost încă de la început un eşec. Promiţînd independenţa arabilor în timpul mişcării naţionaliste arabe postbelice, dar şi un cămin evreilor, Mandatul Britanic a agravat cumplit situaţia în zonă. Arabii se temeau, şi pe bună dreptate, că o parte dintre evreii sionişti care începuseră să vină în Palestina nu aveau deloc intenţia să conviețuiască cu ceilalţi pe acest pămînt, ci îl voiau pe tot. În 1901, bine finanţata Organizaţie Sionistă Mondială înfiinţată la Basel a instituit Fondul Naţional Evreiesc, care a început imediat să cumpere suprafeţe întinse de pămînt arab în Palestina, cele mai multe de la proprietarii lor care locuiau în Siria sau în Liban. Am întîlnit în Iordania palestinieni care munciseră pe terenurile din Palestina, ca apoi să fie izgoniţi de pe pămînturile şi din casele lor. Şi acesta a fost începutul strămutării populaţiei palestiniene.

Între 1919 şi 1922, achiziţionarea a tot mai multe terenuri şi sosirea unui număr de 18 000 de imigranţi evrei în Palestina au dus la izbucnirea unor răscoale în Ierusalim şi Jaffa. Alţi 10 000 au sosit din Europa în 1928, declaşînd mai multe răzmeriţe, în 1933. Emigraţia evreiască a ajuns la 30 000 în 1933, 42 000 în 1934 şi 61 000 în 1935, declanşînd o revoltă arabă care avea să dureze trei ani pînă cînd a fost înăbuşită cu brutalitate de britanici.

Suferinţa palestinienilor nu i-a lăsat indiferenţi pe liderii puterilor mondiale. „Palestina aparţine arabilor, în aceeaşi măsură în care Anglia aparţine englezilor şi Franţa – francezilor", a spus Mahatma Gandhi. „Ceea ce se întîmplă astăzi în Palestina nu poate fi justificat de nici unui cod moral." Dar conflictul nu putea fi oprit. Lupta a reînceput după terminarea celui de Al Doilea Război Mondial, cînd mii de refugiaţi ilegali au venit în Palestina.

În 1947, britanicii au lăsat soarta regiunii în mîna Naţiunilor Unite. Pe 29 noiembrie, Adunarea Generală a Naţiunilor Unite, la recomandarea Marii Britanii, a votat împărţirea Palestinei în două state – unul arab, unul evreu –, cu Ierusalimul aflat sub control internaţional. Ţările musulmane membre, arabe şi nearabe, care propuseseră menţinerea Palestinei unite, au votat împotriva divizării. Rezoluţia 181 a Naţiunilor Unite le-a oferit evreilor cincizeci şi cinci la sută din teritoriu, deşi ei reprezentau doar o treime din populaţia Palestinei şi deţineau doar şase la sută din pămînt. Ţările arabe au refuzat să semneze rezoluţia ONU, care a trecut cu doar două voturi, şi reprezentanţii au părăsit furioşi Adunarea Generală. Încă o dată, viitorul unui popor arab era decis de ţările occidentale. Palestina a devenit scena unui război civil pe viaţă şi pe moarte.

Multe conflicte sînt marcate de un anumit tip de atrocitate care ajunge să simbolizeze oroarea războiului. În Vietnam, a avut loc masacrarea civililor de către soldaţii americani la My Lai. În India, au fost ucişi patru sute de civili de către trupele britanice la Jallinwala Bagh, în Amritsar. În Palestina, a fost masacrul de la Deir Yassin.

Nu auzisem de Deir Yassin pînă nu am mers în Iordania. Ştiam că arabii numesc tragicele evenimente din 1948 *aam al nakba,* care se traduce prin „anul catastrofei", dar nu aveam nici o idee despre ce înseamnă asta pînă nu am studiat istoria Palestinei. Am descoperit repede că nu există palestinian pe care să-l întîlnesc şi care să nu ştie totul despre Deir Yassin şi despre masacrul locuitorilor săi, din aprilie 1948, de către banda Stern, o grupare teroristă evreiască de cîteva sute de membri, înfiinţată în 1940, şi Irgun – ramura militară a Partidului Revizionist, sub comanda lui Menachem Begin, unul dintre viitorii prim-miniştri ai Israelului.

Deşi conducătorii din Deir Yassin făcuseră un pact de neagresiune cu aşezările evreieşti învecinate, forţele teroriste izraeliene au intrat în sat în dimineaţa de 9 aprilie 1948 şi, după înlăturarea oricărei rezistenţe, au mers din casă în casă, împuşcîndu-i pe oameni, apoi aruncînd în aer cîteva case. Nimeni nu ştie numărul exact al palestienilor care au murit în acea zi. Teroriştii au spus că au omorît

cîteva sute. În următoarele zile, membri ai Crucii Roşii Internaţionale au găsit cadavre înghesuite în patru cisterne, ascunse într-un puţ sau îngropate sub dărîmături. Cei mai mulţi erau bătrîni, femei şi copii.

Ştirile despre masacrul de la Deir Yassin s-au răspîndit în toată Palestina şi au avut efectul scontat – acela de intimidare a populaţiei. Familiile palestiniene au început să-şi părăsească locuinţele şi să-şi caute refugiu în ţările învecinate. Planul radicalilor sionişti de a-i scoate pe arabi din ţară funcţiona.

Dacă nu ar fi existat declaraţiile unor martori oculari, raportul unui membru al Crucii Roşii Internaţionale şi intervenţia promptă a unor personalităţi ale comunităţii evreieşti, care au făcut presiuni pentru a se permite accesul la surse importante din arhivele izraeliene, probabil nu s-ar fi cunoscut niciodată proporţiile acestei tragedii. Unele documente-cheie sînt încă ţinute „secrete" de către guvernul izraelian, inclusiv fotografii făcute imediat după atac. Unii sionişti merg atît de departe încît neagă faptul că masacrul s-a petrecut vreodată.

O baie de sînge, desigur, n-a putut decît să conducă la alta. La cîteva zile de la masacrul de la Deir Yassin, arabii s-au răzbunat atacînd un convoi medical izraelian. O mulţime de atrocităţi s-au comis de către ambele părţi pînă la retragerea britanicilor şi proclamarea statului Israel, în luna mai 1948. Era clar că David Ben-Gurion şi alţi lideri sionişti nu aveau nici o intenţie să le permită palestinienilor să fie parte a statului evreu. Forţele militare evreieşti au participat constant şi sistematic la acţiuni de depopulare a satelor arabe, scoţîndu-i pe locuitori şi dărîmîndu-le casele cu buldozerele. Aproape toate comunităţile palestiniene de pe coasta dintre Haifa şi Jaffa au fost „curăţate"; satele palestiniene situate de-a lungul drumului dintre Tel Aviv şi Ierusalim au fost ocupate; populaţia palestiniană din Haifa şi Tiberius a fost nevoită să plece, iar Ierusalimul de Vest, al arabilor atunci, a fost ocupat, şi palestinienii – alungaţi.

Pe vremea cînd mă aflam în Statele Unite, versiunea asupra războiului arabo-izraelian din 1948 era că Israelul a fost forţat să

se apere de hoardele de arabi însetate de sînge care se revărsau peste graniţele sale. Dar acum, cînd trăiam în Iordania, descopeream că părerea arabilor despre aceste evenimente era întru totul opusă: Israelul fusese în ofensivă, lucru demonstrat de faptul că multe lupte nu s-au dat pe teritoriul repartizat Israelului, ci pe cel al palestinienilor. „Armatele" arabe, care cu greu puteau fi numite armate, proveneau din Legiunea Arabă Iordaniană, care trecuseră în Palestina pentru a veni în ajutorul fraţilor arabi palestinieni şi pentru a împiedica forţele izraeliene să mai ocupe alte teritorii. N-au reuşit. Pînă la sfîrşitul „anului catastrofei", Israelul capturase şaptezeci şi opt la sută din pămîntul atribuit statului arab, obţinînd în acest fel aproape cu o treime mai mult decît îi alocase iniţial Organizaţia Naţiunilor Unite prin Rezoluţia 181 a Adunării Generale, care divizase Palestina.

Israelul a ignorat şi Rezoluţia 194 a Naţiunilor Unite, din decembrie 1948 şi reafirmată deseori de atunci, de recunoaştere a drepturilor palestinienilor de a primi compensaţii pentru proprietăţile confiscate şi dreptul de a se întoarce la casele lor. În schimb, izraelienii depopulaseră pînă în acel moment peste cinci sute de sate şi aşezări arabe şi le distruseseră pe majoritatea, ca apoi să le repopuleze cu imigranţi evrei. Palestinienii rămaşi fără adăposturi au locuit în peşteri şi corturi improvizate în timpul lunilor reci de iarnă ale anului 1949, unii doar la cîţiva kilometri de fostele lor case şi livezi aflate acum în noul stat Israel. Mi-o amintesc pe mama povestindu-mi că, în timpul unei vizite pe care a făcut-o cu tata în regiune, a plîns cînd a văzut suferinţele îndurate de aceştia.

Micul Regat Haşemit al Iordaniei a supravieţuit războiului, dar a suferit enorm din cauza problemelor demografice, economice şi politice care i-au urmat. Această tragică istorie a influenţat aproape fiecare aspect al vieţii regelui Hussein. Pentru el, problemele de stat erau şi problemele inimii sale. Dar existau şi momente în care lăsa deoparte aceste griji presante şi se relaxa, iar casa lui de pe malul mării, de la Aqaba, era locul în care el reuşea cel mai bine să se relaxeze. La o săptămînă de la primul nostru prînz la Hashimya, regele m-a invitat să petrec week-end-ul la Aqaba, în compania

copiilor săi şi a unui grup de prieteni. Am fost încă o dată uimită de cît de lipsit de formalism putea fi. Dacă n-ar fi fost faptul că toţi, inclusiv membrii familiei, i se adresau cu *Sidi* („domnule", familiar spus), *Saydna* („stăpînul meu", mai formal) sau *Jalalet El Malek* („Maiestatea voastră") şi că toată lumea îşi manifesta respectul cînd intra într-o încăpere, ridicîndu-se în picioare, aş fi putut uita cu uşurinţă că el era, de fapt, unul dintre monarhii cei mai respectaţi din lume. Îi făcea în mod evident plăcere să creeze o atmosferă festivă, relaxantă pentru oaspeţii săi. Ne-a luat pe toţi în şalupa lui şi a încercat să ne convingă să facem schi nautic, chiar dacă era în aprilie şi apa era încă destul de rece. În apă, aproape de plajă, se afla o geamandură; a petrecut mult timp ispitindu-şi copiii să dea din mîini şi din picioare pînă acolo, cu intenţia secretă de a-i învăţa să înoate. După cină, ne-am uitat în fiecare seară la filme în micul cinematograf pe care-l construise în complex.

Am petrecut patru zile de vis în Aqaba. Apusurile de soare erau minunate, transformînd turcoazul mării în roz, iar munţii căpătau culoarea lavandei. Chiar şi vasele petroliere ancorate în port aveau un farmec anume, în special noaptea, cînd erau scăldate în lumini.

Pe lîngă frumuseţe, Aqaba avea şi o istorie aparte. Preţuită mult pentru poziţia sa pe rutele comerciale şi de pelerinaj, dar şi pentru rezervele abundente de apă, Aqaba a fost cucerită şi recucerită de nenumărate ori, încă din secolul al X-lea î.Hr. De pe plajă se putea vedea cît de aproape era şi prietenul, şi duşmanul. Arabia Saudită se afla în sud-est, iar Egiptul – în sud-vest; între Egipt şi proprietatea regală de la Aqaba era oraşul turistic Eilat, din Israel, la doar cîţiva kilometri, spre vest. De la debarcaderul de piatră de pe proprietatea regelui Hussein la vreo jumătate de kilometru de-a lungul plajei se afla frontiera de sîrmă ghimpată cu Israelul. Unul dintre cele mai absurde lucruri era să vezi în fundal oameni care stăteau la soare pe plajă, în timp ce soldaţi iordanieni, în echipament complet, patrulau de o parte a graniţei, iar de cealaltă, soldaţi izraelieni.

Mai tîrziu, aveam să mă obişnuiesc cu bubuitul bombelor antisubmarine dinspre coastă ale izraelienilor, detonate pentru a-i descuraja pe scafandrii inamici să se strecoare pe ţărm în timpul

nopţii. Din păcate, în timpul acestor acţiuni, izraelienii au distrus reciful de corali şi habitatul pentru o mare varietate de peşti tropicali din Golf. Din fericire, recifurile de corali de la Aqaba au rămas în mare parte intacte şi sînt una dintre destinaţiile preferate pentru scafandri şi turişti amatori de plimbări în ambarcaţii cu fundul de sticlă.

Eram atît de încîntată să descopăr Aqaba, încît în timpul şederii noastre acolo nu am fost atentă la tensiunile din anturajul regal. Printre oaspeţi se afla şi o englezoaică, o doamnă fotograf care locuia şi lucra în Iordania de o bună bucată de vreme. Îl cunoscuse pe rege în Anglia prin nişte prieteni comuni. Unul dintre apropiaţii regelui mi-a spus că nu era deloc bucuroasă că mă aflam acolo, sentiment care m-a nedumerit, fiindcă uitasem ce competiţie acerbă exista pentru cîştigarea atenţiei regelui.

Ne-am întors la Amman pe 16 aprilie, iar regele a început să mă invite la Hashimya la cină. Deşi aici viaţa lui era mult mai solicitantă decît la Aqaba, în timpul meselor ne bucuram de suficientă intimitate pentru a vorbi pe îndelete despre tot felul de lucruri, inclusiv despre copilăriile noastre. Am aflat că vieţile noastre fuseseră ciudat de asemănătoare. Eram copiii cei mai mari din familiile noastre, fuseserăm amîndoi timizi şi aveam puţini prieteni de încredere. Amîndoi am fost nevoiţi să schimbăm un număr destul de mare de şcoli, Hussein şapte, iar eu, cinci. Amîndoi am încercat să scăpăm de experienţele neplăcute din familiile noastre şi să ne întrerupem studiile, hotărîţi să ne cîştigăm încrederea în noi înşine. Am descoperit, de asemenea, că avusesem amîndoi relaţii dificile cu taţii noştri şi relaţii apropiate cu bunicii, el cu bunicul său patern, regele Abdullah, iar eu cu bunica din partea tatălui. Legătura cu bunicul său a fost foarte importantă pentru el şi a fost curmată cu brutalitate în circumstanţe dramatice.

În 1951, tînărul prinţ Hussein se afla la Ierusalim, la cîţiva paşi de bunicul său, regele Abdullah, cînd acesta a fost asasinat de un palestinian, din cauza eforturilor pe care le făcea să găsească o soluţie politică în relaţia cu Israelul. Hussein avea pe atunci şaisprezece ani şi mulţi ani după aceea i-a fost greu să vorbească despre

momentul acela şocant de la moscheea Al Aqsa, unde regele Abdullah îl luase pentru rugăciunea de vineri. Un bărbat înarmat şi-a făcut pe neaşteptate apariţia din spatele unei coloane şi, fără să ezite, l-a împuşcat pe rege în cap. Hussein mai vedea încă turbanul alb al bunicului său rostogolindu-se pînă la picioarele lui, îi vedea pe cei din anturajul bunicului fugind să se adăpostească, îl vedea pe bărbatul înarmat întorcîndu-se, ţintind pistolul spre pieptul său şi... trăgînd. Doar medalia de la uniforma militară, o decoraţie pe care bunicul său insistase s-o poarte în dimineaţa aceea, i-a salvat viaţa, deviind glonţul.

Hussein a devenit prinţ moştenitor, şi tatăl său, Talal, rege, dar numai pentru două luni. Regele Talal suferea de schizofrenie, manifestîndu-se ciudat şi fără prea mult discernămînt. Hussein avea mare respect pentru inteligenţa şi sensibilitatea tatălui său, dar, pe cît de mult îl iubea, pe atîta se temea pentru el şi era disperat, deoarece boala se agrava pe zi ce trecea. Regele părea întotdeauna trist cînd vorbea despre tatăl său, pe care-l iubise din tot sufletul. A admirat curajul cu care regele Talal a încercat să conducă Iordania şi uriaşa contribuţie pe care a avut-o atunci cînd a anunţat introducerea unei constituţii democratice, revoluţionare pentru vremea aceea, şi care a rămas pînă azi legea fundamentală a ţării. Dar sănătatea nu-i permitea să facă faţă atîtor presiuni. În 11 august 1952, regele Talal, după ce a fost examinat de trei medici iordanieni şi de doi specialişti străini, a fost înlăturat de pe tron prin votul Parlamentului.

Cînd a auzit vestea, prinţul moştenitor Hussein studia la Harrow School, de lîngă Londra, şi se afla în vacanţă în Elveţia. „A bătut cineva la uşă şi curierul hotelului mi-a dat o telegramă de la Curtea Regală din Iordania, adresată «Maiestăţii sale, regele Hussein»" avea să-şi amintească el.

Pe atunci, avea şaptesprezece ani şi era foarte sfios. A absolvit Harrow School şi a urmat un curs intensiv la Academia Militară Regală de la Sandhurst. La optsprezece ani, Hussein era conducătorul „cu normă întreagă" al Iordaniei.

Viaţa lui Hussein a fost uimitoare. Nu puteam să nu fiu impresionată de inteligenţa şi de curajul său. Mă atrăgeau, de asemenea, vitalitatea şi energia sa inepuizabile. Dar existau momente de linişte în care, singură fiind în apartamentul meu, nu ştiam unde aveau să ducă toate astea. Era o încîntare, un adevărat privilegiu să mă aflu în compania lui. Petreceam foarte mult timp împreună şi începusem să mă întreb dacă nu cumva idila noastră se va complica şi mai mult sau cum aveam să reacţionez dacă el nu voia decît o relaţie intimă. Se bîrfea că regele ar fi un *playboy*, iar eu nu voiam ca această prietenie frumoasă să se transforme într-o aventură obişnuită. Nu mă puteam imagina într-o astfel de situaţie şi speram ca prietenia noastră lipsită de complicaţii să dureze la nesfîrşit.

Nici tata nu se simţea în largul lui din cauza acestui fapt. Cînd a trecut, pentru scurt timp, prin Amman, în drum spre Statele Unite, mi-a atras atenţia să am grijă ce fac. Nu-l voi uita niciodată cum stătea în picioare, lîngă maşina mea, în parcarea Hotelului Intercontinental, şi îmi spunea:

– Ai grijă, Lisa! Curtea e plină de intrigi şi lumea asta poate fi crudă. După cum ştii, îmi place mult de regele Hussein, dar nu vreau să suferi.

Cuvintele lui m-au surprins şi l-am privit cercetător, gîndindu-mă că îşi făcea griji degeaba.

– Să ştii că nu există nici un motiv pentru care să fii îngrijorat, i-am răspuns. Aici nu e ca la alte Curţi. Nu sînt intrigi.

De cîte ori îmi amintesc această conversaţie, mă amuz.

În momentul acela, mă simţeam bine în compania regelui şi, în mod evident, şi lui îi făcea plăcere să fie cu mine. La o zi după plecarea tatălui meu, am scris în jurnalul meu: „O vizită surpriză". Apoi cuvintele pe care mi le-a adresat regele cînd a trecut pe neaşteptate pe la mine: „Mi-e dor de tine". Îmi dau seama acum că îmi transmisese mesaje clare, dar eu nu îmi dădusem nicicum seama. La data aceea nu-mi puneam întrebări în legătură cu serile pe care le petreceam împreună cu cei trei copii ai săi mai mici, citindu-le, ascultîndu-i cum îşi spun rugăciunile şi ducîndu-i la culcare. Cinam şi ne uitam la filme în sufrageria sa spaţioasă. (Hussein avea

primul videocasetofon pe care l-am văzut în viaţa mea şi tot el alegea şi filmele care se difuzau în cinematografele locale.) Preferatele lui erau filmele cu John Wayne (în mod deosebit, *Omul tăcut), Petrecerea* cu Peter Seller şi filmele dramatice precum *Luminile rampei* al lui Charlie Chaplin, pentru că, spunea el „omul supravieţuieşte împotriva tuturor indivizilor răi". Filmul *Ziua delfinului* a devenit sursa noastră de amuzament. George C. Scott interpretează rolul unui om de ştiinţă care dresează doi delfini şi reuşeşte să-i facă să vorbească şi să înţeleagă engleza, chiar dacă vocabularul lor e foarte redus. Hussein mă făcea să rîd imitînd vocea delfinului din film: „Fa iubeşte pe Be", făcînd astfel aluzie la dragostea ce începea să se înfiripe între noi.

Poate că momentele noastre cele mai intime erau lungile călătorii pe care le făceam cu motocicleta prin Amman şi în zonele rurale învecinate. Într-o seară minunată de primăvară, regele a reuşit cu abilitate să se „piardă" de echipa de securitate pe străduţele înguste ale Ammanului, iar noi am putut să ne petrecem seara singuri cutreierînd oraşul. Am trăit un sentiment extraordinar de libertate, chiar dacă a fost unul de scurtă durată. Cît de minunat era să te poţi bucura de viaţa oamenilor de rînd!

Într-o zi, am zburat la Marea Moartă să găsească o zonă potrivită pentru construirea unei staţiuni turistice, cu Hussein la comanda elicopterului său preferat – un Alouette; carlinga sa rotundă oferă o atît de mare vizibilitate, încît mă simţeam de parcă aş fi zburat ca o pasăre prin aer. Am stat în faţă, lîngă regele Hussein, în timp ce pluteam pe deasupra Podişului Amman şi apoi deasupra defileelor, cunoscute sub numele de *wadi,* şi a căderilor de apă ce se îndreaptă spre deşert, apoi spre cîmpia ce mărgineşte Marea Moartă, cel mai jos punct de pe pămînt.

Zilele şi serile pe care le petreceam cu regele erau captivante, atît din punct de vedere intelectual, cît şi personal, dar şi extrem de obositoare. Mă trezeam în fiecare dimineaţă la ora şase ca să merg la serviciu, iar serile pe care le petreceam cu regele presupuneau cine lungi, urmate de vizionarea unui film sau două. Deseori nu mă întorceam acasă înainte de ora două dimineaţa. În cel mai bun

caz prindeam patru sau cinci ore de somn. Începusem să slăbesc. Regele Hussein mînca foarte repede, obicei pe care îl căpătase în perioada în care se aflase la Sandhurst şi pe care îl reluase mai tîrziu, ca să facă faţă evenimentelor oficiale care se desfăşurau cu mare rapiditate. În timp ce el mînca cu viteză supersonică, eu mîncam încet, pe de o parte pentru că aşa obişnuiam, iar pe de alta pentru că purtam discuţii atît de interesante. Se întîmpla ca el să termine deja de mîncat, în timp ce eu eram încă la supă. Simţeam că putea să pară nepoliticos să continuu să mănînc, o dată ce el terminase, aşa că de multe ori mă mulţumeam cu puţinul pe care-l apucasem. Şi, cum îmi petreceam aproape tot timpul liber la întîlnirile de la Hashimya, nu aveam timp să-mi fac provizii nici pentru bucătăria de acasă. Am slăbit vreo şapte kilograme, dar asta nu mă deranja prea tare. Credeam că învăţasem o mulţime de lucruri din ceea ce citisem sau din întîlnirile cu diferiţi corespondenţi străini de presă din regiune, dar după ce vorbeam cu regele Hussein era ca şi cum aş fi primit titlul de doctor.

Cea mai mare mîhnire a sa a fost dezastruosul Război arabo-izraelian din 1967, care a avut ca urmare ocupaţia militară a Ierusalimului şi a Cisiordaniei de către Israel. Cînd îmi povestea desfăşurarea evenimentelor din timpul războiului, o istorisire plină de dezamăgiri şi oportunităţi irosite, avea lacrimi în ochi. Am fost fascinată să aflu cît de îngrijorat fusese regele Hussein în legătură cu Războiul din 1967, atitudine care nu se deosebea de cea a regelui Abdullah din timpul războiului din 1948. Amîndoi ştiau că armatele arabe nu erau pe măsura forţelor izraeliene, mult mai bine echipate şi instruite. Şi, mai important, ei au înţeles că singura soluţie de durată era una politică, nu militară.

Numărătoarea inversă începuse cu doi ani mai devreme, într-o atmosferă deja foarte tensionată în Orientul Mijlociu, cînd coloniştii izraelieni au început să are pămîntul din zona demilitarizată dintre Israel şi Siria, în apropiere de Marea Galileei. După părerea multora, strategia Israelului era de a-i provoca pe sirieni să tragă în colonişti, astfel încît armata izraeliană să poată justifica nişte represalii de proporţii. „Dacă nu trag, le vom spune tractoarelor să avanseze şi mai

mult, astfel încît sirienii să-şi piardă răbdarea şi să tragă. Noi atunci vom folosi artileria grea şi după aceea şi aviaţia militară", avea să fie citat ministrul Apărării din Israel, Moshe Dayan, în *The New York Times*. Provocarea decisivă a apărut în aprilie 1967. La puţin timp după ce răspunsul anticipat al sirienilor a început, Israelul a declanşat ofensiva, pricinuind multe victime şi doborînd şase aparate MIG-21S siriene, unele deasupra Damascului.

Printre zvonurile potrivit cărora Forţele de Apărare Israeliene, comandate de Yitzhak Rabin, îşi masau tancurile la graniţa siriană, Egiptul, care avea un pact de apărare cu Siria, a apelat la Naţiunile Unite să-şi retragă trupele de menţinere a păcii de pe partea egipteană a graniţei cu Israelul, apoi la scurt timp le-a înlocuit cu trupe egiptene şi a închis Strîmtoarea Tiran pentru navele izraeliene. Nici pînă astăzi nu se ştie dacă atitudinea preşedintelui Gamal Abdel Nasser a fost sau nu o cacealma. Înainte de război, Israelul îl asigurase pe regele Hussein că armata izraeliană nu va ataca Iordania dacă rămîne neutră – cu toate acestea, în noiembrie, trupele izraeliene intraseră în satul iordanian Sammou' de pe Malul de Vest al Iordanului, unde au ras de pe faţa pămîntului o sută douăzeci şi cinci de case, o clinică, şcolile din localitate, au ucis şi rănit civili nevinovaţi. (Rezoluţia 228 a Consiliului de Securitate al ONU a condamnat acest atac.) Era o propunere pe care regele Hussein nu o putea accepta. „Era o situaţie imposibilă", mi-a spus el, la mai bine de zece ani de la evenimente.

Acţionînd independent, comandourile palestiniene din Iordania organizau raiduri împotriva Israelului, care aveau drept urmare represalii severe din partea izraelienilor asupra satelor arabe din Cisiordania. Populaţia palestiniană din Iordania era exasperată din cauza atacurilor izraeliene şi mulţi şi-au îndreptat furia spre regele Hussein, pretinzînd că nu îi protejează. Încercînd să se hotărască dacă să intre sau nu în război cu Israelul, şi-a dat seama că avea să fie condamnat şi dacă o făcea, şi dacă nu. Adevărul era că armata iordaniană era inferioară forţelor izraeliene atît din punctul de vedere al efectivelor, cît şi al armamentului, atît în lupta pe uscat, cît şi în confruntările aeriene. „Riscam să fim înfrînţi dacă intram în

război cu Israelul, mi-a spus el, şi riscam să periclitez securitatea şi stabilitatea Iordaniei, dacă nu o făceam."

Regele Hussein a zburat spre Egipt să se întîlnească cu preşedintele Nasser şi s-a alăturat fără tragere de inimă alianţei militare dintre Egipt şi Siria, acceptînd ca trupele iordaniene să treacă sub comandă egipteană. Şi-a convocat ofiţerii, printre care se aflau şi trei membri ai familiei regale. Voia ca ei să cunoască adevărul. „Sîntem obligaţi să intrăm în război cu Israelul şi, cu toate că ştiu că veţi face tot ce vă va sta în puteri, noi vom pierde", le-a spus el, evaluînd jalnicul raport de forţe. Dar ofiţerii, inclusiv vărul său primar, prinţul Ali bin Nayef, a refuzat să accepte concluzia sa. „Ca soldaţi, credeam că sîntem mai buni decît izraelienii", mi-a spus prinţul Ali. „Eram mai duri, eram mai puternici, eram mai bine instruiţi şi eram mai curajoşi. În schimb, ei aveau mai mult combustibil pentru tancurile lor şi mai mult echipament militar şi muniţie."

Au existat păreri divergente în legătură cu modul în care a început războiul, dar în toate dezbaterile un lucru nu a putut fi negat: Israelul a tras primul foc. În mare, războiul se terminase chiar înainte de a începe, deşi nimeni, nici măcar regele Hussein nu şi-a dat seama. Pe 5 iunie 1967, aviaţia militară izraeliană a lansat un atac surpriză, trecînd pe sub radarele egiptene şi distrugînd toate unităţile de avioane de vînătoare ale Egiptului, de la Cairo la Alexandria, în timp ce acestea se aflau încă la sol. După aceea, avioanele izraeliene au trecut la bombardarea forţelor terestre egiptene din Sinai, rămase fără apărare, deschizînd calea trupelor izraeliene spre invadarea Egiptului şi înfrîngerea egiptenilor în retragere.

Dezastrul pe care iordanienii îl prevăzuseră, de altfel, a fost pecetluit de un inexplicabil anunţ făcut la radio de comandantul suprem al trupelor egiptene, feldmareşalul Abdul Hakim Amer, potrivit căruia aviaţia militară egipteană a ieşit victorioasă. Nu numai că avioanele egiptene doborîseră şaptezeci şi cinci la sută din aviaţia izraeliană, susţinea el, dar forţele terestre avansau pe teritoriul izraelian. Preşedintele Nasser, care se poate să nu fi fost corect informat, i-a repetat cîteva ore mai tîrziu aceste veşti la telefon regelui

Hussein. Probabil că au trecut cîteva zile pînă cînd locuitorii Egiptului şi ai Iordaniei au aflat adevărul. Dar răul era de mult făcut.

La trei ore după distrugerea aviaţiei militare egiptene, acelaşi comandant suprem egiptean din Cairo a ordonat armatei iordaniene să intre oficial într-un război care era dinainte pierdut. A fost un dezastru încă de la început. Iordania avea doar şaisprezece piloţi instruiţi să zboare pe cele douăzeci şi două de avioane de vînătoare Hunter Hawk. După un raid de bombardament, cînd avioanele s-au întors în Iordania să se realimenteze, aviaţia militară izraeliană a trecut graniţa şi le-a distrus pe toate la sol. Apoi izraelienii au atacat Ammanul şi au lansat o rachetă care a lovit un zid al palatului Basman, reşedinţa regelui din acea perioadă, distrugînd chiar şi un scaun din biroul regelui. Forţele terestre iordaniene nu o duceau mai bine, deşi luptau cu vitejie. Fără sprijin aviatic sau terestru din partea egiptenilor, trupele iordaniene au rămas descoperite în deşert şi au fost spulberate de forţele aeriene izraeliene.

De mai multe ori, regele Hussein şi-a riscat viaţa, mergînd pe front şi încurajîndu-şi soldaţii. De cîteva ori a scăpat ca prin urechile acului, o dată chiar împreună cu vărul său, prinţul Raad, în a doua zi după ce a început războiul. După o întîlnire cu prim-ministrul, regele Hussein a insistat să se ducă să inspecteze comandamentul suprem al armatei care se afla la nord de Amman. Ca să ajungă acolo, trebuia să treacă pe lîngă tabăra armatei irakiene încartiruite lîngă Suweileh, localitate care fusese bombardată de izraelieni cu o zi în urmă, cam pe la aceeaşi oră, şi unde se înregistrează multe pierderi de vieţi omeneşti. „L-am rugat să nu se ducă atunci, susţinînd că aviaţia militară izraeliană ar putea întreprinde un alt raid de bombardament asupra irakienilor", mi-a spus prinţul Raad. „Dar el s-a uitat la mine cu o furie pe care nu i-o mai văzusem niciodată în ochi. Aşa că ne-am dus."

Prinţul Raad este convins că Allah l-a apărat pe regele Hussein. Pe neaşteptate, cerul s-a acoperit de nori joşi, care i-au însoţit pe tot drumul şi le-au servit drept camuflaj în timp ce treceau de zona periculoasă, reuşind astfel să ajungă cu bine la destinaţie. Tocmai

beau o cafea, cînd norii s-au risipit, iar ei au văzut razele soarelui reflectîndu-se în avioanele izraeliene, lucioase și scînteietoare, în timp ce bombardau din nou pozițiile irakiene. Cei doi bărbați s-au întors teferi la Amman, unde regele Hussein a comunicat informațiile rezultate din inspectarea trupelor sale, păstrînd legătura prin radio chiar și la întîlnirile pe care le-a avut cu generalii săi și cu guvernul. „N-am dormit timp de patruzeci și opt de ore", mi-a spus.

Pe 6 iunie, regele Hussein a cerut Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite să intervină pentru încetarea focului, la doar douăzeci și patru de ore de la declanșarea așa-numitului Război de Șase Zile; în orice caz, discuțiile legate de formularea condițiilor armistițiului au amînat adoptarea lui pentru alte douăzeci și patru de ore, ore care s-au dovedit a fi critice. Amînarea le-a permis izraelienilor să-și îndeplinească obiectivul de a ocupa cît mai multe teritorii, la fel cum făcuseră și în 1948. Chiar și după ce regele Hussein a acceptat oficial, pe 7 iunie, condițiile armistițiului – Radio Amman anunța mereu încheierea acestui armistițiu –, armata izraeliană a continuat să lupte cu iordanienii la Ierusalim și să cîștige controlul asupra Malului de Vest al Iordanului (Cisiordania).

Forțele izraeliene și-au îndreptat apoi atenția asupra Înălțimilor Golan, ignorînd, la fel cum făcuseră și în cazul Egiptului și al Iordaniei, armistițiul sub egida ONU cu Siria. Pe 8 iunie, a patra zi a Războiului de Șase Zile, o navă militară americană de spionaj, *Liberty*, trecea prin dreptul coastei de la Fîșia Gaza, ascultînd și retransmițînd prin radio informații despre pregătirile pe care le făceau izraelienii pentru a invada Siria, cînd căile de comunicații le-au fost dintr-o dată bruiate și nava atacată, prima oară de avioane de vînătoare izraeliene imposibil de sesizat, apoi de torpiloare. Treizeci și patru de pușcași marini americani au fost uciși și alți o sută șaptezeci și cinci, răniți. Israelul și-a cerut imediat scuze pentru atac, insistînd că a fost un accident, dar nu toată lumea a crezut această explicație. Multe persoane, chiar și importanți oficiali americani, și-au exprimat dezaprobarea față de faptul că atacul forțelor izraeliene asupra navei *Liberty* ar fi putut fi deliberat, pentru a opri

scurgerea de informaţii interceptate şi a ascunde intenţiile Israelului de a captura mai multe teritorii.

La cîteva ore după ce Siria a acceptat armistiţiul Consiliului de Securitate, în dimineaţa zilei de 9 iunie, Înălţimile Golan au devenit ţinta unui puternic atac aerian şi de artilerie, dovedind încă o dată intenţiile Israelului. În mai puţin de o săptămînă, Israelul a reuşit să-şi tripleze teritoriile. Întreaga zonă din Palestina, care fusese iniţial repartizată palestinienilor de către Naţiunile Unite în timpul Mandatului Britanic, se afla acum sub control izraelian.

Războiul a pricinuit pierderi grele Iordaniei şi locuitorilor ei. Şapte sute de soldaţi au fost ucişi şi mai mult de şase mii au fost răniţi sau daţi dispăruţi. Unul dintre cei dispăruţi era prinţul Ali, pe care regele Hussein şi restul familiei regale îl credeau mort. Soţia prinţului Ali, prinţesa Wijdan, mi-a povestit de suferinţa şi disperarea prin care a trecut cînd mergea în fiecare zi la spitalul militar, ca să-l caute.

– Morţii şi răniţii erau aduşi în camioane, teribil de arşi de napalm, mi-a spus ea. M-am oferit voluntară, să-i ajut să mănînce pe cei răniţi, pentru că nu se puteau hrăni singuri.

De fiecare dată cînd sosea un nou transport, obişnuia să strige:

– E cineva din Brigada a treia? E cineva din Brigada a treia?

Într-un sfîrşit, cineva a răspuns afirmativ şi i-a spus că îl văzuse pe prinţul Ali cu două zile în urmă „stînd încă într-un tanc cu puşca îndreptată spre avioanele izraeliene care zburau pe deasupra lor". Trei zile mai tîrziu, a venit şi prinţul Ali.

– Ne-a fost prea ruşine să ne întoarcem, după ce-am pierdut războiul, i-a spus el. Aşa că am mai rămas acolo.

Regele Hussein era răvăşit – întotdeauna pierderile Iordaniei îl afectau personal. În mai puţin de o săptămînă, Regatul Haşemit al Iordaniei pierduse jumătate din suprafaţă: teritoriile palestiniene pentru care îşi asumase responsabilitatea de a le proteja în 1950, inclusiv oraşele Ierusalim, Bethleem, Hebron, Ierichon, Nablus şi Ramallah. Toată Cisiordania, cu pămînturile sale fertile, era ocupată de Israel, situaţie care a provocat sosirea unui nou val de aproximativ 400 000 de refugiaţi palestinieni în Iordania. Economia

ţării, una dintre cele mai promiţătoare din lumea arabă, era distrusă. Înfloritoarea industrie a turismului îşi încetase complet activitatea, investiţiile străine s-au redus drastic, iar proiectele de dezvoltare au fost suspendate. „Cele şase zile de război, mi-a mărturisit regele, au fost cele mai groaznice zile din viaţa mea."

Vărul său, şariful Abdul Hamid Sharaf, mi-a spus că regele, într-un moment de singurătate, plînsese amarnic pierderea Ierusalimului, Oraşul Sfînt pentru care bunicul său luptase ca să-l cîştige şi să-l păstreze pentru arabi şi musulmani. A fost prima dată cînd l-a văzut plîngînd pe rege. „Nu pot accepta că Ierusalimul a fost pierdut în timpul domniei mele", se lamentase regele.

Din acel moment, mi-a spus regele, şi-a mobilizat toată energia pentru a încerca să reconstruiască ceea ce fusese pierdut şi să asigure o pace corectă şi deplină nu doar pentru palestinieni, dar şi pentru stabilitatea întregii regiuni şi, prin extensie, întregii lumi. În noiembrie 1967, a călătorit la New York, la doar cinci luni după război, pentru că şi Naţiunile Unite încercau să găsească o modalitate de rezolvare paşnică şi echitabilă a conflictului arabo-izraelian.

Regele Hussein a stat la Hotelul Waldorf, la fel ca ministrul de Externe egiptean Mahmud Riad, ministrul de Externe al Israelului Abba Eban şi Arthur Goldberg, ambasadorul SUA la Naţiunile Unite. Avînd aproape neîntrerupt întîlniri separate cu Goldberg, au acceptat pînă la urmă să formuleze conţinutul a ceea ce avea să devină Rezoluţia 242, care a fost unanim adoptată de Consiliul de Securitate, la 22 noiembrie. Rezoluţia 242 a expus principiile de menţinere a păcii în Orientul Mijlociu, subliniind „inadmisibilitatea obţinerii de teritorii prin război" (premisă de bază a Cartei Naţiunilor Unite) şi „retragerea forţelor armate izraeliene de pe teritoriile ocupate în timpul recentului conflict", în schimbul „recunoaşterii suveranităţii, a integrităţii teritoriale şi a independenţei politice a fiecărui stat din regiune, precum şi a dreptului lor de a trăi în pace, în interiorul unor frontiere sigure şi recunoscute, la adăpost de ameninţări sau acte de agresiune".

După ce secretarul american de stat Dean Rusk şi preşedintele Lyndon Johnson l-au asigurat că Israelul va retroceda în şase luni

o porţiune importantă din Cisiordania Iordaniei, regele Hussein a acceptat Rezoluţia 242 şi formularea „teritorii în schimbul păcii". „Am fost asigurat de americani că Israelul se pune «pe treabă»" mi-a zis regele. „Mi-au spus că termenul de şase luni va fi limita maximă pentru implementarea rezoluţiei. I-am crezut."

Dar, la fel cum fusese amăgit bunicul său, în 1917, şi regele Hussein a fost tras pe sfoară în 1967.

Israelul nu se retrăsese de pe pămînturile arabe pe care le ocupase cu mai bine de zece ani în urmă, nici în perioada în care noi ne prelungeam cinele la Hashimya, în 1978. De pe terasa palatului se puteau vedea luminile Ierusalimului istoric, aproape camuflate de becurile din coloniile şi amenajările pe care izraelienii le construiseră în jurul Oraşului Sfînt. Peste tot, se aflau lucruri care aminteau de tragedie, de la palestinienii din taberele de refugiaţi de pe tot cuprinsul Iordaniei, pînă la ziarele care foloseau titluri ca „Cisiordania ocupată" sau „Ierusalimul ocupat" pentru orice ştire venită din cealaltă parte a rîului Iordan. Şi totuşi regele Hussein era optimist. Punerea în aplicare a Rezoluţiei 242 avea să devină scopul vieţii şi al activităţii noastre, pentru a găsi o modalitate de obţinere a unei păci durabile cu Israelul şi a dreptăţii pentru poporul palestinian. Această căutare ne-a purtat în multe locuri din lume şi avea să ne pună la încercare căsnicia. Dar în slujba acestui scop m-am dăruit cu toată inima şi cu tot sufletul meu.

CAPITOLUL CINCI

Calea spre credinţă

„Vreau să mă întîlnesc cu tatăl tău", se poate citi pe pagina din 25 aprilie 1978 a jurnalului meu, citînd ceea ce îmi spusese regele Hussein puţin mai devreme, în seara aceea. Nu îmi dădeam situaţia încă seama pe deplin de semnificaţia cuvintelor sale. Ştiam că regele plănuia să meargă în primăvara aceea în Statele Unite, aşa cum făcea în fiecare an. Poate că dorea să aibă vreo discuţie despre aviaţie cu tata. Nu mi-a trecut prin cap că regele Hussein, cu manierele sale de bărbat de modă veche, îmi spunea indirect că avea de gînd să-mi ceară mîna. De-abia dacă trecuseră trei săptămîni de cînd îi însoţisem pe tata şi pe Marietta Tree în audienţa la rege.

Îmi amintesc momentul în care am început să înţeleg semnificaţia remarcei sale. S-a întîmplat într-o seară, la palat, după cină, în timp ce eu tăiam un măr – desertul său preferat – ca să-l mîncăm împreună. Hussein mi-a pomenit din nou despre intenţia sa de a pleca în Statele Unite şi de a vorbi cu tata. De data aceasta, a fost ceva în modul în care a spus-o şi în felul în care m-a privit, încît a dat un înţeles aparte cuvintelor sale. Am fost atît de uimită că nu am putut să-i răspund altceva decît: „Mai luaţi o bucată de măr!" şi să îi mai tai o felie, şi încă una, şi încă una.

Era prea delicat pentru a mai insista asupra subiectului, aşa că puţin după aceea m-a condus acasă. În dimineaţa următoare, pleca într-o vizită oficială în Iugoslavia şi, în timp ce-şi lua rămas-bun

de la mine, mi-a oferit două daruri. Cînd am rămas singură, le-am despachetat. Unul era o brichetă cu diamante, iar celălalt, un inel de aur incrustat cu mici diamante de culoare albă şi galbenă. Eram de-a dreptul copleşită. A doua zi, am purtat inelul la birou, legat de lănţişorul de la gît şi ascuns sub bluză. Puteam să-mi imaginez reacţia celorlalţi dacă aş fi apărut brusc la serviciu sau la întîlnirile cu prietenii mei cu un inel pe deget.

În următoarele două zile, singurul contact pe care l-am avut cu el a fost prin intermediul ştirilor de seară. Era prima dată cînd eram despărţiţi pentru mai mult timp şi, în timp ce priveam relatarea despre vizita oficială de stat în Iugoslavia, am fost surprinsă de cît de mult îmi lipseşte şi de cît de legată mă simţeam de bărbatul pe care-l vedeam pe ecranul televizorului. Odată întors din călătorie, a continuat să pomenească de tata aproape în fiecare discuţie. Apoi, prin cîteva cuvinte bine alese, m-a cerut în căsătorie. Zilele în care reuşisem să evit acest subiect luaseră sfîrşit.

La ora aceea, regele Hussein era unul dintre burlacii cei mai rîvniţi din lume. Familii din Iordania, ca să nu le mai menţionăm pe cele din alte ţări din Orientul Mijlociu, ar fi fost încîntate la gîndul de a avea o fiică măritată cu regele – avantajele unei astfel de alianţe ar fi fost numeroase. La puţin timp după moartea celei de-a treia soţii, în timpul unei vizite oficiale în Statele Unite, regele călătorise în Texas şi mi-a povestit că se întorsese cu impresia că femeile celibatare din comunitatea arabă defilaseră prin faţa lui de parcă ar fi fost următoarea Grace Kelly. Ideea de a profita material sau social de pe urma alegerii unui soţ nu era ceva la care m-aş fi putut gîndi vreodată. Cei din generaţia mea se căsătoreau din dragoste.

În următoarele două săptămîni m-am chinuit să iau o decizie, încercînd să-mi dau seama dacă nu greşise considerîndu-mă o alegere potrivită pentru el şi pentru ţară. Deşi nici una dintre celelalte soţii ale lui nu se născuse în Iordania, mă întrebam care ar fi fost implicaţiile negative în lumea arabă dacă s-ar fi căsătorit cu mine. Conta oare că mă născusem în Statele Unite? Eram oare potrivită pentru el? Dusesem o viaţă independentă, călătorisem în multe ţări. Eram un spirit liber, deschis. Voi putea oare să mă autodisciplinez

suficient pentru a deveni o soţie bună pentru un rege? Gîndul la responsabilităţile care mă aşteptau mă speria teribil. Dar ce voi face? Muncisem întotdeauna, nu doar de nevoie, dar şi pentru că era foarte important pentru mine să contribui la binele societăţii.

Mă îngrijora faptul că nu petrecusem prea mult timp vorbind cu regele Hussein despre viaţa mea de dinainte de a veni în Iordania. Ştiam cum mass-media internaţională analiza viaţa persoanelor publice. Şi voiam ca Hussein să facă această alegere cu înţelepciune. Nu voiam să fie vreodată nevoit să plătească pentru că a ales pe cineva care ar putea să-i complice şi mai mult viaţa. În sinea mea, mă întrebam unde aveam să găsesc tăria necesară pentru vremurile grele ce se întrezăreau. Aveam să fiu în stare să le fac faţă? Îmi fierbea mintea de întrebări şi de temeri.

Trebuia să mă gîndesc şi la cît de puţin ştiam despre rege şi să cern zvonurile şi bîrfele care circulau în legătura cu viaţa sa personală. Nu o să neg că ideea de a fi a patra sa soţia – sau a patra soţie a oricui altcuiva – mă deranja. Îmi vorbise de primul mariaj, care durase doar optsprezece luni, cu Sharifa Dina Abdel Hamid („regina Dina"), o verişoară de departe haşemită, cu şapte ani mai în vîrstă decît el, cu care a avut o fiică, pe prinţesa Alia; în 1961, s-a căsătorit a doua oară cu o tînără englezoaică, Antoinette Gardiner, care a devenit prinţesa Muna. Împreună au avut doi fii, Abdullah şi Feisal, şi două gemene, Zein şi Aisha. După unsprezece ani, a divorţat de Muna pentru a se căsători cu Alia Toukan, dintr-o familie palestiniană, care a murit într-un tragic accident, după doar patru ani. Dacă acceptam cererea lui, aveam să fiu mama vitregă a celor opt copii ai săi, inclusiv a copiilor foarte mici ai reginei Alia. Părea o responsabilitate uriaşă, dar modul meu idealist de a privi lucrurile mă făcea să pot îmbrăţişa cu bucurie această idee.

Existau şi alte consideraţii. Trecuse destul de mult timp de cînd America luase locul Marii Britanii ca factor de influenţă majoră în regiune, iar sprijinul politic ferm acordat Israelului era extrem de nepopular în lumea arabă, inclusiv în Iordania. Ar putea oare ca oamenii pe care-i conduce să aibă resentimente faţă de regele lor,

să se simtă chiar trădaţi de faptul că şi-a ales de soţie o femeie americană, chiar dacă ea avea sînge arab? Nu era un motiv frivol de îngrijorare. Imaginea regelui fusese deja profund afectată de un articol apărut cu un an în urmă în *The Washington Post* în care se afirma că el se află pe statul de plată al Agenţiei Centrale de Investigaţii a Statelor Unite – o povară greu de purtat într-o regiune în care sentimentele antiamericane erau atît de accentuate. Ultimul lucru pe care aş fi vrut să-l fac era să mai pun şi eu paie pe foc la acest gen de calomnie periculoasă.

Date fiind relaţiile încordate din regiune, ar fi fost foarte uşor. O mare parte din tensiuni i se datorau preşedintelui egiptean Anwar el-Sadat. Eram la Paris, într-o călătorie în interes de serviciu pentru compania aeriană, cînd preşedintele Sadat a făcut vizita sa istorică în Israel, în noiembrie 1977, pentru a se adresa Knesset-ului, Parlamentul izraelian, şi pentru a se ruga la moscheea Al Aqsa[1] din Ierusalim, al treilea loc sfînt al Islamului, pentru că de aici a făcut profetul Mahomed călătoria sa nocturnă sau înălţarea[2] la cer. Îmi amintesc transmisia în direct a sosirii lui Sadat la Tel Aviv şi cum mi-am ţinut respiraţia de emoţie în momentul în care, coborînd din avion, a călcat pe pămîntul Israelului. Era o privelişte extraordinară. Îmi aduc aminte că, idealistă fiind, mă gîndeam că gestul lui Sadat ne oferea speranţa apropierii zilelor de pace, în timp ce prietenii libanezi care mă însoţeau erau oripilaţi.

Reacţiile noastre diferite reflectau controversa pe care avea să o producă vizita lui Sadat. În timp ce mulţi occidentali îl considerau pe Sadat un erou, lumea arabă era iritată la culme. La Damasc s-au iscat acţiuni de protest şi s-a aruncat cu bombe în Ambasada egipteană; studenţii arabi au atacat Ambasada egipteană din Atena, şi un grup de palestinieni au pătruns în cea din Madrid pe care au ocupat-o

---

[1] „Moscheea-cea-mai-îndepărtată" (n.tr.).

[2] *Mi'raj* „Călătoria nocturnă" pe care o face profetul Mahomed pornind din locul unde se afla Templul lui Solomon din Ierusalim spre Cele Şapte Ceruri, şi în apropierea căruia s-a construit Domul Stîncii, primul monument religios islamic ridicat în 691 d.Hr. şi moscheea Al Aqsa, între secolele al VII-lea şi al XI-lea d.Hr. (n.tr.).

pentru scurt timp. Chiar dacă nu au existat manifestări violente la Amman, situaţia era destul de delicată.

Coşmarul lui Hussein era că Israelul va slăbi poziţia arabă, încercînd s-o divizeze şi să-i coopteze pe conducători, şi astfel problema palestinienilor o să ajungă într-un punct critic. Egiptul era cel mai puternic, cel mai mare, cel mai populat stat şi cu cele mai puţine teritorii ocupate de către izraelieni. Sinaiul, pe care Israelul i-l luase Egiptului în timpul Războiului din 1967, era relativ uşor de retrocedat în cazul în care statul evreu reuşea să-l convingă pe preşedintele Sadat să renunţe la ideea solidarităţii arabe şi să acţioneze de unul singur, deşi, în mod public, Sadat a susţinut în repetate rînduri că acest lucru nu se va întîmpla niciodată.

Anunţul neaşteptat al lui Sadat prin care comunica faptul că va vizita Ierusalimul şi va vorbi în faţa Knesset-ului în noiembrie 1977 provocase o asemenea îngrijorare în Iordania, încît regele Hussein convocase o şedinţă urgentă a Cabinetului. Hussein s-a abţinut să critice ferm vizita istorică a preşedintelui egiptean şi le-a recomandat statelor arabe să condamne discret gestul. Regele se temea că o respingere deschisă a iniţiativei egiptene ar putea să-l facă pe Sadat să se simtă îndepărtat şi să caute să obţină un acord separat cu Israelul. A văzut, de asemenea, şi multe elemente pozitive în declaraţia de deschidere a lui Sadat în faţa Knesset-ului, cum ar fi respingerea unei soluţionări separate a problemei palestiniene. Ca întotdeauna, regele Hussein şi-a permis să spere că din intenţiile lui Sadat ar putea rezulta ceva pozitiv.

Îmi dădeam seama că această capacitate a lui de a nu-şi pierde speranţa era una dintre trăsăturile sale definitorii. Avea credinţa nestrămutată că partea bună din om prevalează. În orice caz, reacţia sa moderată faţă de anunţul lui Sadat i-a înfuriat pe unii dintre iordanieni, care au simţit că liderul egiptean ar fi meritat un tratament mai aspru.

Printre aceşti iordanieni se număra soţia preşedintelui Curţii Regale:

– După tot ce face Sadat, asta e declaraţia voastră? şi-a întrebat ea soţul. Răspunsul acestuia a fost chiar ecoul cuvintelor regelui:

– Vrei să-l cîştigăm pe Sadat de partea arabilor sau vrei să-l îndepărtăm de noi?

Înainte de vizita preşedintelui Sadat în Israel, noua administraţie Carter negociase cu Israelul şi cu ţările arabe convocarea la Geneva a unei Conferinţe internaţionale de pace pentru Orientul Mijlociu. În primele luni ale prieteniei noastre, regele Hussein lucra zi şi noapte pentru Naţiunile Unite, călătorind mereu în Egipt, Siria, Arabia Saudită şi alte ţări din Golf, ca să le obţină sprijinul pentru o conferinţă de pace cu Israelul şi o soluţie bazată pe Rezoluţia 242 a Naţiunilor Unite. Se întorcea extenuat din aceste călătorii, dar optimist. Credea că unitatea lor era cea mai puternică forţă în negocierea poziţiei ţărilor arabe, nu numai în beneficiul fiecăreia luate în parte, ci, în special, al palestinienilor, a căror tragedie se afla la baza acestui conflict.

Privind retrospectiv, găsesc uneori uimitor faptul că, în timpul acelor zile, Hussein a reuşit să-şi facă timp şi pentru mine. Deşi îl rugasem să-mi dea o perioadă de răgaz pentru a mă gîndi bine la cererea lui în căsătorie, am continuat să luăm cina împreună la Hashimya şi, deseori după aceea, să ascultăm muzică sau să ne uită la vreun film. Interpreţii lui preferaţi erau frumoasa cîntăreaţă libaneză Fairuz; Farid Al Atrache, un muzician născut în Siria, cîntăreţ şi actor (un fel de Maurice Chevalier al lumii arabe); – Johnny Mathis; şi grupul suedez ABBA. Cîteodată, Hussein chiar îmi cînta. Cu toate că nu mă dădeam în vînt după ABBA, aşa cum făcea el, ca să nu spun mai mult, mă fermeca de-a dreptul cînd fredona *Take a Chance on Me*. Eram topită.

În unele seri, ni se alăturau şi cîţiva prieteni. Îmi amintesc foarte bine momentul cînd am întîlnit-o pentru prima dată pe Leila Sharaf, o femeie de origine libaneză, care-şi petrecuse însă ultimii nouă ani la Washington, D.C. şi la New York împreună cu soţul ei, şariful Abdul Hamid Sharaf, care fusese ambasadorul Iordaniei în Statele Unite şi reprezentantul permanent al ţării la Naţiunile Unite. Am fost imediat fascinată de mintea sclipitoare a Leilei şi de extraordinarele ei abilităţi politice. Soţul ei, care va deveni prim-ministru, după ce va fi servit ca preşedinte al Curţii Regale,

era un spirit luminat. Foarte repede aveau să-mi devină cei mai apropiați prieteni și sfătuitori.

Într-una dintre primele noastre discuții, Leila mi-a explicat semnificația unui eveniment la care fusesem martoră cu puțin mai devreme. În timp ce mergeam pe o arteră importantă a orașului, am fost prinsă într-un vîrtej de coloane oficiale, gărzi regale și baraje ale poliției în fața intrării în clădirea istorică a Parlamentului, un edificiu modest cu două etaje. Agitația era cauzată de convocarea de către rege a National Consultative Council[1] (NCC), organismul reprezentativ interimar al Iordaniei. Leila mi-a explicat că de la unirea Cisiordaniei cu Iordania, în 1950, la cererea liderilor palestinieni care căutau protecție în fața expansionismului izraelian, membrii Parlamentului iordanian fuseseră aleși în număr egal de pe Malul de Vest și cel de Est al Iordanului. Ca repercusiune directă a războiului din 1967, Parlamentul a fost suspendat, deoarece Israelul îi împiedica pe membrii care locuiau pe Malul de Vest ocupat (Cisiordania) să participe la lucrări. Chiar și atunci cînd aleșii reușeau să treacă granița, ei nu mai reprezentau o cicumscripție electorală sub jurisdicție iordaniană. „Cine să fi candidat la alegeri sub ocupație?" m-a întrebat Leila. „Și să organizezi alegeri ar însemna, în fond, să accepți ocupația." Cu jumătate de parlament lipsă, organismul ales fusese suspendat, lăsînd Iordania fără legislativ pînă în momentul respectiv.

Membrii noului Consiliu Național Consultativ erau desemnați să acopere toată structura populației, în funcție de zona geografică, etnie, profesie și... sex. Pentru prima dată femeile erau oficial incluse într-un organism național de decizie. Alegerile puteau să mai aștepte întoarcerea sub mandat a Cisiordaniei și a dreptului de autodeterminare al palestinienilor, dar NCC reprezenta un important pas înainte pentru Iordania.

Devenise deja o obișnuință să mă văd în fiecare seară cu regele și cu copiii. Odată, a venit să mă ia de acasă cu Abir. Ea avea pe atunci cinci ani, părul negru buclat, ochi mari căprui și o personalitate de nestăvilit. S-a dus în dormitor, apoi în debaraua mea,

[1] „Consiliului Național Consultativ" (n.tr.).

mi-a încălţat cizmele şi-a început să defileze prin camera de zi, spre amuzamentul meu şi mîhnirea lui Hussein. Haya, în vîrstă de trei ani, venise într-o altă după-amiază pe la mine. Era şi ea plină de viaţă, dar delicată şi adorabil de cochetă, o mică balerină. Celor două fetiţe le plăcea să se joace la nesfîrşit cu părul meu, cînd nu erau absorbite de colecţia lor bogată de păpuşi Barbie şi Cindy. Iar micul Ali, de doar doi ani, era un ghemotoc vesel şi drăgăstos, cu obrăjori bucălaţi şi un minunat zîmbet poznaş. Deseori neglijat de cele două surori mai mari, venea la mine să-i ofer atenţie şi afecţiune.

Între timp, simţeam tot mai mult nevoia de a-i da un răspuns regelui. Mi-ar fi fost de mare folos să am cu cine să discut şi să pot astfel să-mi limpezesc gîndurile, dar în Amman nu există secrete. Nu că m-aş fi îndoit de discreţia celor cîţiva prieteni apropiaţi pe care-i aveam; simţeam instinctiv că, dacă aş fi vorbit cu cineva despre el, asta ar fi însemnat o violare a intimităţii regelui.

În afara cercului său de prieteni intimi, a surorii sale, prinţesa Basema, şi a soţului acesteia, maiorul Timur Daghastani, pe care-i vizitam din cînd în cînd seara, nimeni nu ştia că mă întîlneam cu el. Nici eu nu simţeam că subiectul era ceva despre care aş fi putut discuta pe larg la telefon cu prietenii sau cu familia din Statele Unite. Decizia aceasta îmi aparţinea numai mie.

Cam la zece zile după ce regele m-a cerut în căsătorie, încă şovăiam. Tocmai petrecusem un sfîrşit de săptămînă la casa regelui de la Aqaba, de pe ţărmul mării, cu împărăteasa Farah a Iranului. Nu *Shahbanu* fusese problema, ci Hussein. Din momentul în care am ajuns la Aqaba, l-am văzut sub ochii mei pe rege transformîndu-se din persoana sensibilă, relaxată, caldă, pe care ajunsesem s-o cunosc şi s-o iubesc, într-un străin încordat şi distant. Părea să fie atent la fiecare detaliu al vizitei, verificînd de două-trei ori chiar şi cele mai neînsemnate lucruri. De îndată ce au sosit oaspeţii, a devenit o persoană diferită şi faţă de împărătească şi de suita ei – oficial şi rigid – o îndepărtare dramatică de felul său obişnuit de-a se purta cu prietenii şi familia.

Stilul de viaţă extrem de sofisticat al împărătesei Farah era într-un contrast destul de evident cu viaţa relativ lipsită de ifose pe care o

văzusem la Curtea iordaniană. Era atît de clar că Hussein o admira, încît nu mă puteam abţine să nu mă întreb dacă el nu îşi făcuse cumva o părere greşită despre mine şi despre imaginea pe care o puteam căpăta în calitate de soţie a sa. M-am prefăcut indiferentă faţă de asta tot week-end-ul, însoţindu-i pe regele Hussein şi pe oaspeţii săi iranieni la o cină rafinată pe coasta de dincolo de micul sat saudit Hagl, unde fuseseră ridicate nişte corturi pe plajă. În altă zi, am mers cu elicopterul la Wadi Rum, unde ne aşteptau alte corturi şi o altă seară festivă. În autobuzul cu care ne-am întors la Aqaba am fost foarte tăcută; sora lui Hussein, Basema, părea să-mi citească gîndurile. M-a sfătuit insistent să analizez cu foarte multă grijă cererea în căsătorie pe care mi-o făcuse fratele ei.

Totul a revenit mai mult sau mai puţin la normal după plecarea oaspeţilor, dar eu nu mă puteam abţine să nu mă gîndesc la celălalt Hussein pe care-l văzusem în timpul vizitei regale. Cu timpul, am ajuns să înţeleg că primirea oaspeţilor de seamă era o datorie aproape sacră pentru soţul meu. Pentru început, idealul gazdei perfecte era profund împămîntenit în cultura regelui. Peste tot în lumea arabă, celor care vin în vizită într-o casă li se acordă toată atenţia, chiar şi duşmanilor care caută refugiu li se oferă protecţie. Bunăoară, beduinii din Iordania îşi vor sacrifica pînă şi ultimul animal sau îşi vor oferi mîncarea din propria farfurie pentru a hrăni un oaspete. În cazul soţiei şahului, ea era un musafir dintre cei mai aleşi, mai ales că soţul meu îl cunoştea pe şah şi pe familia acestuia de aproape douăzeci de ani. În următorii ani, am început să apreciez responsabilitatea enormă pe care o simţise faţă de oaspeţii iranieni, care nu numai că găzduiseră, la rîndul lor, familia soţului meu într-un fast de poveste, dar sprijiniseră extrem de mult dezvoltarea Iordaniei de-a lungul multor ani.

După ce musafirii noştri au plecat, Hussein mi-a destăinuit ceva care m-a ajutat să-mi explic atitudinea lui preocupată. *Shahbanu* îl luase deoparte şi-l întrebase: „Dacă ni se întîmplă ceva, o să aveţi grijă de copiii noştri?"

S-ar fi putut ca ea să se gîndească la lupta cu cancerul pe care o ducea şahul, despre care nici unul din noi nu ştia ceva la data aceea,

sau s-ar fi putut să fie îngrijorată de situaţia tot mai tulbure din patria sa. Presiunile asupra şahului erau alimentate de teologii şiiţi de la Qom, unde avuseseră loc noi incidente, cu doar trei luni în urmă. Forţele de securitate ale şahului au oprit la timp violenţele, dar starea de nelinişte pe care o presimţisem şi uneori chiar o trăisem în timpul şederii mele în Iran continua.

Hussein a fost mişcat de solicitarea ei şi în acelaşi timp îngrijorat din cauza creşterii fervorii religioase în rîndurile clerului din Iran. I-a spus reginei că va vorbi cu imamul Mussa Sader, un proeminent, dar moderat teolog şiit din Liban, ca să vadă dacă acesta l-ar putea ajuta în calitate de intermediar la calmarea stării conflictuale în creştere. Dacă exista cineva care ar fi putut juca un rol constructiv, acesta era influentul imam. Regele Hussein l-a invitat în Iordania, să se întîlnească la Hashimya, unde imamul i-a spus Maiestăţii sale să-i transmită şahului că revoluţia era iminentă şi că se va lăsa cu vărsare de sînge, dacă nu se va face un efort real de reconciliere. Sader i-a recomandat şahului să-l invite pe ayatollahul Ruhollah Khomeini să se întoarcă acasă din exilul din Irak şi să încerce să găsească o soluţie paşnică. După întîlnire, regele Hussein a plecat la Teheran şi i-a comunicat şahului cele aflate. Şeful serviciilor secrete ale şahului, care era prezent la întrevedere, a spus:

– Sader e un mincinos! El şi Khomeini sînt doi şerpi. Oamenii sînt mulţumiţi, nu avem de ce să ne temem de o revoluţie.

După vizită, regele i-a spus lui Ali Ghandur:

– Mi-e teamă că imamul Sader are dreptate, iar preţul faptului că i-a ignorat sfatul va fi unul foarte mare.

Regele i-a trimis o scrisoare şi lui Khomeini, care acum se afla în exil la Paris şi conducea opoziţia împotriva şahului. Khomeini i-a răspuns politicos, dar era limpede că nu părea dornic să negocieze cu regimul şahului.

Cînd ne-am întors de la Aqaba la Amman, ne-am oprit într-un loc de pe Valea Iordanului, la ferma vărului lui Hussein, şariful Zeid bin Shaker, şi a soţiei sale, Nawzad. Şariful Zeid, cu un an mai mare decît Hussein, era unul dintre cei mai vechi şi dragi prieteni ai săi. Şi-a făcut studiile cu Hussein la prestigiosul Victoria

College din Alexandria, Egipt, şi a absolvit la Sandhurst cu un an înaintea lui. După aceea s-a înrolat în armata iordaniană, fiind la vremea respectivă comandant suprem al forţelor armate. A fost promovat, devenind apoi preşedintele Curţii Regale şi, timp de trei mandate, prim-ministru, după care regele i-a acordat titlul de prinţ. Am luat un delicios prînz improvizat la fermă, care a fost nemaipomenit după week-end-ul petrecut la Aqaba. Am mîncat într-un cort de bumbac viu colorat ridicat într-un cîmp şi am discutat despre extraordinarele rezultate ale familiei în domeniul producţiei agricole. Peste cîteva zile ne-am întîlnit din nou, invitată fiind de rege la o ceremonie militară tradiţională de primire în onoarea preşedintelui Mauritaniei, care se afla în vizită oficială de stat în Iordania. Regele m-a luat din apartamentul meu şi m-a condus la reşedinţa şarifului Zeid din cartierul general al armatei, unde s-a stabilit să particip la eveniment însoţită de Nawzad. Am sosit doar cu puţin înaintea regelui şi am fost escortate la locurile noastre, de-a lungul interminabilului teren de defilare, prin faţa publicului oficial care aştepta începerea festivităţii. Mă simţeam teribil de stingherită într-o astfel de situaţie, dar încercam să nu bag în seamă faptul că toţi ochii erau aţintiţi spre mine.

Mai tîrziu, am aflat că atunci cînd ne-am ocupat locurile lîngă rege, undeva la mijlocul primului rînd, cineva din mulţime s-a uitat întrebător la aghiotantul regelui, arătîndu-mă cu degetul. Acesta i-a răspuns desenînd în aer o coroană deasupra capului şi salutînd. Alţi prieteni ne-au mărturisit mai tîrziu că văzuseră felul în care mă privise regele cînd sosise, iar cineva s-a exprimat că era ca şi cum „lumina soarelui ar fi ţîşnit din ochii lui". Părerea generală era că aveam, cu siguranţă, să devin viitoarea soţie a regelui Hussein. „În mod cert, se vor căsători", i-a spus Leila Sharaf bunei sale prietene, Nawzad Shaker, cînd cele două femei au plecat de la ceremonie.

Hussein începuse să mă preseze să-i dau un răspuns.

– Nu putem să continuăm în felul acesta, mi-a zis el.

Am încercat să-i povestesc mai multe despre viaţa mea de dinainte de a veni în Iordania şi să-i vorbesc despre problemele pe care le-ar putea cauza mariajul nostru.

– Dar chiar nu vreau să ştiu! a replicat el.

Era atît de sigur că urma să ne petrecem viaţa împreună, încît încrederea lui era molipsitoare. Convingerea sa nestrămutată începea să mă cucerească.

Îi purtam deja un imens respect şi îl admiram pentru tot ce reprezenta el şi pentru ceea ce încerca să realizeze. Lăsînd zvonurile şi bîrfele la o parte, îl cunoşteam aşa cum era el în realitate ca om: plin de caracter, bună-cuviinţă şi hotărîre. Mă simţeam şi extrem de atrasă de el. Cu toate acestea, ştiam că nu avea să fie o căsătorie obişnuită.

Aveam o imagine incompletă despre cum ar fi putut arăta viitorul nostru, dar ştiam că, indiferent ce s-ar întîmpla, eu o să am munca mea şi, în acest fel, voi putea fi de folos ţării. Regele îmi dăduse de înţeles în nenumărate rînduri că îmi oferă un parteneriat. Mi-am dat seama ce înseamnă, cu adevărat acest lucru, şi, într-un final, am reuşit să mă hotărăsc. Aveam o datorie de îndeplinit faţă de o ţară pe care o iubeam deja şi un bărbat extraordinar ca partener. Împreună puteam realiza ceva cu adevărat important.

– Pot să-l sun pe tatăl tău? m-a întrebat din nou, pe treisprezece mai, la optsprezece zile după ce m-a cerut prima dată de soţie.

Eram la Hashimya, după masa de prînz, şi tocmai îi dusesem la culcare pe copii. L-am privit în ochi şi i-am văzut sinceritatea, i-am auzit siguranţa din voce. Mama avea dreptate cînd îmi vorbise de ochii lui.

– Da, i-am răspuns.

„Puţin uimit" sînt cuvintele cu care obişnuia să descrie tata momentul în care a ridicat receptorul telefonului din bucătăria casei sale din Alpine, New Jersey, şi l-a auzit pe regele Hussein spunîndu-i cu vocea sa gravă: „Am onoarea să vă cer mîna fiicei dumneavoastre". Ultima întîlnire de care ştia tata era cea din timpul audienţei din martie, cînd Husein mă invitase, insistînd chiar, să inspectez Hashimya. „Am crezut că era vorba doar de un prînz!" mi-a trîntit-o el.

Mama a fost la fel de stupefiată cînd i-am telefonat cîteva minute mai tîrziu de la telefonul securizat, din camera de telecomunicaţii a regelui de la Hashimya. I-am spus că eram îndrăgostită şi că

urma să mă mărit cu bărbatul cu ochii aceia frumoşi. S-a lăsat tăcerea pe fir pînă cînd şi-a revenit din surpriză şi mi-a spus cît se bucura pentru mine. Amîndoi părinţii m-au sfătuit să mă gîndesc bine ce fac, neştiind nimic despre lunga perioadă de zbucium sufletesc prin care trecusem. Grija lor plină de dragoste a însemnat foarte mult pentru mine. Înainte de prestigiul şi de avantajele care-ar fi putut decurge din acesta, erau interesaţi îndeosebi de fericirea mea. Îl simpatizau amîndoi foarte mult pe regele Hussein, dar se temeau de provocările cărora trebuia să le fac faţă în calitate de soţie a sa.

Mamei nu-i plăcea deloc ideea ca eu să locuiesc atît de departe şi şi-a exprimat îngrijorarea pentru faptul că, provenind din medii culturale atît de diferite, s-ar putea să nu ne înţelegem, să existe divergenţe majore. I-am povestit despre lungile noastre discuţii şi i-am mărturisit că nu întîlnisem niciodată pînă atunci o persoană cu care să comunic mai uşor. Temerile tatălui meu erau mai mult de natură politică. Se întreba dacă eram pregătită să fac faţă modului de viaţă bizantin al unei familii şi Curţii Regale. Era îngrijorat şi în ceea ce priveşte siguranţa mea, avînd în vedere situaţia încordată din Orientul Mijlociu. Erau bine cunoscute ameninţările la viaţa regelui şi îi era frică că s-ar putea să mă confrunt şi eu cu aceleaşi pericole.

De fapt, atentatele împotriva regelui Hussein deveniseră o legendă. Odată, la sfîrşitul anilor cincizeci, avionul său fusese cît pe ce să fie răsturnat de nişte MIG-uri în Siria, cînd avioanele care l-au atacat au venit atît de aproape de aparatul său de zbor, încît unchiul lui, care îl însoţea, a făcut un schimb obscen de gesturi cu unul dintre piloţii sirieni. Alte atentate la viaţa sa, în special din timpul perioadei de început a domniei sale, păreau de-a dreptul medievale. Într-una dintre ocazii, valetul egiptean al lui Hussein i-a umplut sticluţa de picături pentru nas a regelui cu acid, substituţia potenţial fatală fiind descoperită cînd, în mod accidental, recipientul s-a spart după ce a căzut în chiuvetă, iar conţinutul ei a început să „mănînce" emailul. Otrava a fost alegerea într-o altă încercare de asasinat; de data aceasta, un ajutor de bucătar de la Curte fusese mituit de un văr din serviciile secrete siriene. Complotul

a fost dezvăluit cînd au început să apară pisici moarte prin curtea palatului din Amman. Pentru că nu se pricepea la otrăvuri, bucătarul exersa pe animalele fără stăpîn.

Au existat numeroase modalităţi de a se atenta la viaţa regelui în Iordania, una într-o ambuscadă pe şoseaua de la aeroport, alta pe drumul spre ferma sa din Hummar. Unchiul din partea mamei, şariful Nasser, a avut ghinionul de a fi implicat în ambele incidente, precum şi în cel cu atacul MIG-urilor. În primul caz, cînd începuseră împuşcăturile, îl împinsese pe Hussein din maşină într-un şanţ, apoi se aruncase peste el. Regele Hussein rîdea întotdeauna cînd îşi amintea de asta, spunînd că fusese în pericol mai mare să fie strivit de unchiul său decît să moară lovit de gloanţe. În al doilea incident, şariful Nasser a fost cît pe ce să fie ucis. Şi el, şi regele conduceau Buick-uri decapotabile, iar puşcaşul a tras din greşeală în maşina unchiului său, făcîndu-i ţăndări parbrizul şi spărgîndu-i un cauciuc, dar, surprinzător, nu l-a nimerit.

De-a lungul timpului, regele a primit de multe ori ameninţări directe, dar acestea nu l-au neliniştit. Credea în soartă şi în voinţa lui Allah. Ca toţi musulmanii, era de părere că Allah, şi numai Allah, va decide cînd şi cum avea să moară. Purta întotdeauna o armă la el, un obicei pe care-l căpătase din adolescenţă, după asasinarea bunicului său, regele Abdullah. De asemenea, se asigurase că oamenii care se ocupau de securitatea lui erau dintre cei mai bine instruiţi şi mai bine echipaţi. Chiar dacă era prevăzător, nu lăsa ca grijile pentru propria siguranţă să-i tulbure activitatea.

La fel de legendară precum tentativele de asasinat era disponibilitatea de a-şi ierta duşmanii. Era un lucru remarcabil, în special într-o regiune unde inamicii politici nu sînt trataţi deloc cu amabilitate. Un general din armata iordaniană, Ali Abu Nuwar, care încercase să-l detroneze pe rege, nu numai că a fost iertat, dar a sfîrşit prin a deveni ambasadorul Iordaniei în Franţa.

Presa era mult mai interesată decît mine de pericolele care îl pîndeau pe rege. La început, în majoritatea interviurilor pe care le-am dat eram întrebată de ameninţările la adresa vieţii sale şi dacă nu

cumva eventualitatea unui incident violent mă făcuse să întîrzii răspunsul la cererea lui în căsătorie. Dar adevărul este că nu mă gîndisem deloc la siguranţa mea. Nu mă puteam imagina ca o ţintă politică.

Deşi părinţii mei aveau îndoieli, ne-au dat binecuvîntarea. Mama a plănuit să ne întîlnim în secret la Paris, ca să-mi caut o rochie de mireasă şi nişte haine potrivite. La data aceea, garderoba era compusă doar din trei fuste, cîteva cămăşi, două tricouri, cîteva perechi de blugi, şi îmi dădeam seama pînă şi eu, o adeptă a minimalismului, că nu mai era adecvată. Am hotărît să nu anunţăm logodna noastră pînă nu mă întorceam de la Paris, dîndu-mi seama că, odată devenit public evenimentul, nu mai aveam aceeaşi libertate de mişcare, dar planul nostru a fost repede descoperit.

Regelui Hussein nu-i plăcea să ţină veştile bune numai pentru el. Chiar a doua zi, în biroul său de la Divan, i-a vorbit de logodna noastră vărului său, prinţul Raad, care, în mod evident, a început pe dată să trîmbiţeze vestea prin Divan. Pînă la prînz, ştirea circula în tot Ammanul, şi ăsta a fost sfîrşitul. N-am mai putut pleca să mă întîlnesc cu mama sau să mai organizez ceva. În schimb, două zile, pînă cînd s-a făcut anunţul public, eram mai mult sau mai puţin captivă în Amman. Chiar şi acum mi se pare uimitor să-mi amintesc cît de repede mi-au fost împachetate şi mutate lucrurile la Al Ma'Wa, o casă mică din cadrul Complexului regal Basman. Casa fusese refugiul preferat al bunicului preaiubit al regelui Hussein şi le plăcea în mod deosebit nepoţilor săi. Hussein îşi amintea cu drag de după-amiezele liniştite în care se rugau în grădină sau de partidele de şah jucate împreună. Oricum, spaţiul acesta liniştit, de meditaţie, se schimbase mult. Faţada era acum o versiune denaturată a structurii simple de piatră de la început, iar în interior, podelele erau acoperite din perete în perete, de covoare miţoase, în nuanţe monotone de cafeniu.

Mi s-a schimbat radical modul de viaţă. Mi s-a repartizat un şofer şi, oriunde mă deplasam, fie că şofam chiar eu, fie că eram doar pasager, în spatele meu se afla un vehicul de la serviciul de protecţie. Din motive de securitate, n-am mai putut merge pe la biroul unde lucram nici măcar să-mi iau rămas-bun şi nici nu m-am

mai întors în apartamentul în care locuisem. Mi-a fost greu să accept cît de brusc mi-am încetat serviciul. Ştiam că echipa cu care lucram era mai mult decît competenţă, dar tot mă simţeam groaznic să-i las baltă. Decizia, oricum, nu mai depindea de mine. Mă consolam spunîndu-mi că asta nu înseamnă că nu voi mai munci niciodată. Însemna doar că făceam o schimbare.

A fost convocată o conferinţă de presă, Curtea a sprijinit dorinţa mea de-a avea cît mai puţin de-a face cu mass-media. Simţeam că aspectul personal şi intim al vieţii noastre trebuia protejat, dar, cu toate acestea, eforturile mele nu au împiedicat speculaţiile din presă. S-a făcut mare caz de diferenţa noastră de vîrstă. El avea patruzeci şi doi de ani, eu douăzeci şi şase, deşi eu nu îmi dădeam seama de acest lucru. Comunicam atît de uşor, iar eu apreciam înţelepciunea şi experienţa lui. De asemenea, s-a comentat mult faptul că el era cu cinci centimetri mai scund decît mine. Şi acest lucru mi se părea ridicol. Singura mea grijă, ce nu avea să mi se risipească niciodată, era dacă aveam să fiu potrivită în rolul de soţie a regelui şi dacă meritam încrederea lui.

Presa era insistentă. De multe ori jurnaliştii reuşeau să păcălească măsurile de securitate de la centrala telefonică şi să sune direct la Al Ma'Wa. Cînd se întîmpla, pretindeam că sînt altcineva, în timp ce reporterul de la celălalt capăt al firului apela la toate şiretlicurile posibile pentru a intra în legătură cu logodnica regelui. Ce ironie să fiu implicată în acest joc de-a şoarecele şi pisica, avînd în vedere dorinţa mea nu prea veche de-a deveni jurnalist! Nu făceam nici o dezvăluire, dar insistenţa presei era atît de mare încît am întrebat-o pe Meliha Azar, buna mea prietenă de la Academia de Aviaţie Civilă, dacă n-ar vrea să lucreze pentru mine. S-a îndurat şi a acceptat şi, printre alte lucruri, m-a protejat de voracitatea presei.

Nu eram prizonieră. Puteam să plec şi să vin cînd doream. Hussein îmi dăduse o maşină – o Lancia argintie, pe care o primise în dar; pînă în ziua de azi, mirosul de piele nouă dintr-o maşină îmi aminteşte de acea perioadă. Conduceam mult pe vremea aceea, la fel cum am continuat s-o fac şi după ce m-am căsătorit.

Cel mai prețios dar pe care mi l-a făcut vreodată regele a fost numele meu. O posibilitate, a sugerat Ali Ghandur, era Allyyessar, o regină feniciană al cărei nume îl încorpora oarecum pe Lisa, dar regelui i s-a părut că seamănă prea mult cu *Al Yassar,* un termen arab pentru cineva care, din punct de vedere politic, e de stînga. (În realitate, se poate să nu fi fost chiar atît de nepotrivit, cîtă vreme, în mod cert, eram mai liberală decît cei mai mulți din anturajul lui.) Într-o zi, în timp ce stătea cu mine la Hashimya, a exclamat dintr-o dată: „Noor!"

Noor. Înseamnă „lumină" în arabă. Numele meu avea să fie Noor Al Hussein, „Lumina lui Hussein". În decursul următoarelor săptămîni și luni, s-a produs treptat o schimbare în mintea mea, în visele mele. Am devenit Noor.

Familia mea a avut ceva probleme pînă să-mi accepte noul nume, îndeosebi mama. Desigur, era de înțeles. În definitiv, ea îmi pusese numele și timp de douăzeci și șase de ani mă știuse de Lisa. I-am dat voie să-mi spună așa o vreme, dar, după cîțiva ani, am devenit de neînduplecat. Continuînd să-mi spună Lisa, simțeam eu, refuza, în felul ei, să-mi accepte noua identitate și noul stil de viață. Ceea ce ea nu a înțeles, pînă nu i-am explicat cu multă convingere, era că atunci cînd m-am hotărît să mă căsătoresc cu regele Hussein îmi luasem un angajament pe viață și, dacă ea mă iubea și dorea să mă ajute, trebuia să recunoască și să accepte acest angajament. De-atunci, nu mi-a mai spus Lisa.

Am știut că trebuia să devin musulmană, așa că am petrecut mult timp în căsuța aceea învățînd mai multe despre islam. Constituția iordaniană nu stipulează ca soția monarhului să fie musulmană. Cere ca regele să fie musulman și descendent din șariful Hussein bin Ali, conducătorul Marii Revolte Arabe, dar regele, ca toți bărbații musulmani, este liber să se căsătorească cu orice femeie care aparține unei religii monoteiste sau, după expresia din Coran, ce aparține unui „popor al cărții"[1].

[1] În schimb, o femeie musulmană nu se poate căsători decît cu un bărbat musulman (n.tr.).

Părinţii nu mă crescuseră într-o religie anume şi mă încurajaseră întodeauna să-mi aleg singură calea spirituală. Credinţa musulmană a fost prima religie faţă de care m-am simţit cu adevărat atrasă. Mi-a plăcut felul în care Islamul pune accentul pe relaţia directă a credinciosului cu Dumnezeu, pe egalitatea în drepturi a tuturor bărbaţilor şi femeilor şi pe adorarea pioasă a profetului Mahomed şi a tuturor profeţilor şi trimişilor lui Dumnezeu dinaintea sa, de la Adam la Abraham, Moise, Iisus şi mulţi alţii. Islamul îndeamnă la cinste, toleranţă şi caritate: „Nici o stricăciune în credinţă!"[1] se cere în Coran (2:256). Şi „nimeni nu este cu adevărat credincios pînă nu doreşte pentru fratele său ceea ce doreşte pentru el însuşi" e una dintre spusele profetului Mahomed. Am fost, de asemenea, atrasă de simplitatea şi îndemnul la dreptate. Islamul este un sistem de credinţă foarte personal. Există persoane care conduc rugăciunea şi teologi, dar nu şi intermediari sau birocraţi, ca în celelalte religii monoteiste. Nici un musulman nu este mai bun decît altul decît prin pietate. Onestitatea, loialitatea şi moderaţia sînt cîteva dintre virtuţile pe care le pretinde islamul şi prin care un musulman poate fi mai demn de laudă decît altul.

Hussein nu mi-a spus că ar trebui să devin musulmană. Nici măcar nu a pomenit vreodată. Decizia a fost a mea şi numai a mea. (Trecerea la altă credinţă este o decizie importantă – şi, de aceea, n-aş fi putut să fac acest lucru din pură convenienţă.) Pur şi simplu, nu aveam îndoieli în această privinţă. Pentru prima dată în viaţa mea, am avut sentimentul că aparţin unei comunităţi mai largi. M-am simţit smerită şi recunoscătoare. Chemarea la rugăciune care mă fascinase din primele zile petrecute la Teheran avea acum o semnificaţie profund personală.

Am locuit singură la Al Ma'Wa şi am cerut cărţi despre islam şi despre istoria Iordaniei, ca să pot afla şi învăţa cît mai mult posibil. Începusem să studiez araba încă de cînd sosisem în Iordania, iar acum îmi dublam eforturile.

Regele Hussein şi cu mine am continuat să ne cunoaştem şi, odată uşurată de povara precauţiei şi a autocontrolului de dinainte,

[1] Coranul, tr. de George Grigore, ed. Kriterion, 2000, p. 50.

m-am îndrăgostit nebuneşte de el. Petreceam mult timp cu copiii săi mai mici. Cînd Hussein a anunţat-o pe Haya că noi doi ne vom căsători şi că va avea o nouă mamă, ea a început să spună în rugăciunile dinainte de culcare: „Dă-i, te rog, Doamne, viaţă lungă!" La o vîrstă aşa de fragedă, copiii aceştia suferiseră o pierdere atît de grea. Am înţeles de ce fratele ei, prinţul Ali, care avea doar doi ani, mă prindea deseori strîns de mînă şi nu-mi mai dădea drumul.

Privind retrospectiv acea perioadă de dinaintea căsătoriei noastre, îmi dau seama că acelea au fost cele mai fericite şi mai lipsite de griji săptămîni din viaţa mea. Regele şi cu mine nu prea aveam de-a face cu pregătirile de nuntă, ceea ce m-a scutit de frenezia care însoţeşte, de obicei, un asemenea eveniment. Singura noastră recomandare transmisă Curţii regale, care făcea toate aranjamentele prin serviciul de protocol regal, era ca nunta să fie cît mai simplă cu putinţă. În Orientul Mijlociu, nunţile pot deveni nişte petreceri extravagante care se prelungesc timp de trei zile, cu banchete, muzicieni şi dansatoare. Dar, la fel ca multe femei din generaţia mea, am visat să mă mărit desculţă pe un vîrf de munte sau într-un cîmp de margarete. Niciodată nu mi-am dorit o nuntă sofisticată. De asemenea, fiind întru totul conştientă de criticile la adresa opulenţei din ţările arabe, de după boom-ul petrolier din anii şaptezeci, speram ca noi să puteam echilibra balanţa spre simplitate.

Treptat, în timpul acestei perioade, Hussein m-a prezentat celorlalţi membri ai familiei. Într-o zi, cînd luam ceaiul pe terasa de la Hashimya l-am cunoscut pe fratele său, prinţul Mahomed. Fusese desemnat prinţ moştenitor între 1952 şi 1962, iar din 1971 a devenit conducătorul Consiliului Şefilor de Triburi. Am fost foarte mişcată de căldura cu care prinţul Mahomed mi-a urat bun venit în familie. I-am fost prezentată şi fratelui mai mic al regelui, prinţul moştenitor Hasan, şi soţiei acestuia, Sarvath, care provenea dintr-o importantă familie pakistaneză. În 1965, pentru a asigura succesiunea în perioada aceea tulbure cu atît de multe atentate, regele Hussein îl desemnase prinţ moştenitor pe fratele său, care-şi făcuse studiile la Oxford. Prinţul moştenitor Hasan servea în calitate de

reprezentant şi consilier al regelui, iar cînd acesta lipsea din ţară, ca regent. A avut un rol benefic pentru Iordania, supraveghind strategia de dezvoltare a ţării şi fondînd Societatea Regală de Ştiinţe; avea să fie promotorul înflăcărat al dialogului între culturi şi al înţelegerii interconfesionale. Hasan avea un dezvoltat simţ al umorului şi un rîs zgomotos, molipsitor; îmi plăcea să-i privesc pe cei doi fraţi rîzînd în hohote în rarele momente de relaxare pe care le petreceau împreună. Soţia sa, am descoperit la ceai, era deosebit de interesată de probleme de educaţie şi a înfiinţat o excelentă şcoală particulară pentru cei cu probleme de sănătate mintală şi primul centru din Iordania pentru copii cu dificultăţi în învăţare.

Într-una dintre ieşirile noastre la Aqaba, Hussein a aranjat s-o însoţesc pe sora sa, prinţesa Basema, într-o vizită la o comunitate de beduini din Wadi Rum. A fost pentru prima dată cînd am văzut familia haşemită în rolul său tradiţional, acela de a se implica în problemele comunităţilor locale, în acest caz, ale unui trib din sud. Sub soarele înăbuşitor, la umbra unui *beit esh-sha'ar,* i-am primit pe membrii tribului, unul cîte unul, ascultîndu-le solicitările de ajutor pentru un copil bolnav sau pentru şcoli mai bune, locuinţe sau condiţii de transport. Mulţi obişnuiau să le aducă membrilor familiei regale, după cum era datina, petiţii scrise. Am admirat-o enorm pe prinţesa Basema pentru răbdarea şi bunăvoinţa cu care îi saluta pe toţi, le zîmbea şi le asculta cererile. După moartea celei de-a treia soţii, regele o rugase pe sora lui să administreze fondurile pentru a sprijini programele de care răposata regină se arătase interesată. Prinţesa Basema va mări în mod considerabil aceste fonduri, depăşind orice aşteptări, şi va înfiinţa peste tot în ţară centre de asistenţă socială. De asemenea, peste ani, se va implica tot mai mult în problema drepturilor femeilor din Iordania şi din lume.

Hussein a călătorit destul de mult în timpul logodnei noastre, care a căzut în perioada aceea critică dintre vizita preşedintelui Sadat la Ierusalim şi Acordul de la Camp David, un an mai tîrziu. Serile pe care le petreceam împreună erau mereu întrerupte de convorbiri telefonice legate de întîlniri cu alţi lideri arabi. Am fost şocată de extraordinarul simţ al responsabilităţii pe care-l avea regele

în încercarea de a obţine un consens între arabi în ceea ce privea Conferinţa de la Geneva. Deseori se întoarcea la Amman de la aceste întîlniri fiind încrezător că Orientul Mijlociu era în pragul unor mari realizări.

Am încercat să ne facem un program bine stabilit, în pofida presiunii evenimentelor. Cînd nu eram împreună, comunicam deseori printr-o staţie radio. Regele avea întotdeauna la el un aparat de radio prin care ţinea legătura cu gărzile regale, cu prim-ministrul şi cu preşedintele Curţii Regale. După ce ne-am logodit, Hussein mi-a dat şi mie unul, împreună cu numele de cod „Noiembrie Hussein pentru Noor Al Hussein". Al lui era „Hotel Tango pentru Hussein Talal". Seara, după ce mă conducea la Al Ma'Wa, îmi transmitea prin staţie că a ajuns cu bine acasă. Aceasta era modalitatea în care ne uram noapte bună.

Hussein voia să ne căsătorim cît mai curînd cu putinţă, dar era convins că trebuia să avem răbdare ca familiile noastre să se reunească la Amman. Am fixat data nunţii pe 15 iunie, a doua zi după ce mama sa, regina Zein, se întorcea din călătoria bianuală în Europa, ceea ce nu ne lăsa prea mult timp pentru organizarea evenimentului. În primul rînd, era problema rochiei de mireasă. Secretara pe care Hussein o avea de mulţi ani luase hotărîrea de a comanda o rochie de mireasă de la Dior şi imediat au sosit la Amman doi creatori de modă cu schiţe sofisticate de rochii pe care nu le-aş fi purtat niciodată. Doream o rochie foarte simplă, nu extravagantă. Le-am arătat rochia mea preferată dintr-un magazin Yves Saint Laurent, într-un stil oarecum boem, pe care îmi cheltuisem de curînd tot salariul, şi le-am cerut s-o folosească drept model. Rezultatul a fost o rochie extrem de simplă din mătase albă.

Găsirea pantofilor a fost o problemă mult mai dificilă. Erau la modă pantofii cu talpa foarte groasă, care mi se păreau hidoşi şi incomozi. După toate aparenţele, în Iordania nu se găseau nicăieri pantofi cu talpa joasă, iar eu nu voiam să fiu mai înaltă decît soţul meu. Obişnuiam să port sandale Dr. Scholl, dar nu erau potrivite acestui moment. Pînă la urmă, o prietenă m-a ajutat să-mi comand o pereche la Beirut. Nu eram siguri dacă aveau să ajungă la timp

sau dacă nu cumva aveam să fiu o mireasă desculţă. Pantofii au sosit chiar în dimineaţa nunţii şi încă miroseau a clei atunci cînd i-am despachetat.

Cu cîteva zile în urmă, Hussein mă condusese la aeroport ca să-mi întîmpin familia care sosea în Iordania. Era prima dată cînd fratele meu, Christian, şi sora mea, Alexa, vizitau ţara şi-l întîlneau pe logodnicul meu. Sora mea îşi aminteşte cum îmi străluceau ochii de bucurie şi cum „pluteam", incapabilă să răspund coerent la întrebările ei despre pregătirile de nuntă sau despre orice altceva.

Am devenit musulmană în dimineaţa nunţii mele. Hussein a apărut în pragul uşii de la Al Ma'Wa cam pe la nouă dimineaţa. „Tocmai mi-am dat seama că încă nu ai îmbrăţişat credinţa noastră", mi-a spus el. Aşa că ne-am dus în salon şi am făcut mărturia de credinţă, *şahada*: *Ahhadu anna la ilaha illa Allah, wa anna Muhammadun rasulu Allah* – „Mărturisesc că nu există altă divinitate decît Allah, şi Mahomed este trimisul lui Allah".

După aceea, am început să mă pregătesc pentru ceremonie. S-ar putea să fi fost cea mai simplă nuntă regală care a avut loc vreodată. Mi s-a adus un coafor, care mi-a aranjat părul destul de simplu cît am reuşit să-l conving. Nu m-am fardat. Am apelat puţin şi la tradiţia occidentală purtînd ceva împrumutat şi ceva albastru. Ceva albastru era cadoul de nuntă primit de tatăl meu – un ac de cravată cu safir de la Tiffany; ceva nou era o pereche de cercei dintr-un set magnific de bijuterii care includea un colier cu pandantiv care avea în interior poza lui Hussein înconjurată de diamante, primit în dimineaţa aceea de la prinţul moştenitor Fahd al Arabiei Saudite. (Prinţul moştenitor i-a spus soţului meu că ne-a oferit fiecăruia ceva care să-l reprezinte pe celălalt.) Cerceii lungi erau splendizi, dar, pentru că nu purtasem niciodată ceva atît de spectaculos, am decis să renunţ la partea de jos a lor.

Căsătoria trebuia să aibă loc la Palatul Zahran, reşedinţa mamei lui Hussein, regina Zein. Ne-am cunoscut la aeroport, cu o zi înainte de nuntă, cînd am fost s-o întîmpinăm la întoarcerea ei din Elveţia. Regina-mamă m-a invitat să mă pregătesc pentru ceremonie acasă la ea, unde a doua zi prinţesa Basema avea să mă aştepte, ca

să mă ajute şi să mă liniştească. Ca orice mireasă, eram teribil de emoţionată, stare care îmi era accentuată de căldura sufocantă de afară. Regina-mamă mi-a şoptit cuvinte de încurajare în timp ce coboram scările largi, circulare, la capătul cărora mă aştepta soţul meu pentru a mă conduce în salonul mic, dar minunat mobilat în stil oriental, unde urma să ne căsătorim.

Am fost singura femeie prezentă la această ceremonie. În Islam, căsătoria este mai mult un contract, pe care ambele părţi consimt să-l încheie în faţa unor martori. Deşi la data aceea nu ştiam, am fost prima mireasă a unui suveran haşemit care s-a reprezentat singură la ceremonia religioasă *(Katb Al Kitab)*[1]. Chiar şi fiicele lui Hussein vor adopta maniera tradiţională de a avea o rudă de sex bărbătesc alături de ele la căsătorie. Prinţul Mahomed, care şi în ziua de azi îmi este un prieten drag şi un adevărat frate, a jucat rolul de tutore al meu.

Ceremonia a durat doar cinci minute şi ar fi putut fi chiar destinsă, dacă n-ar fi fost urmărită cu atîta atenţie. O dată ce am fost condusă la locul meu, lîngă regele Hussein, pe o canapea din damasc cu broderii sidefate, i-am salutat pe fraţii lui, prinţul Mahomed şi prinţul moştenitor Hasan. Tata, fratele meu şi alţi membri ai familiei regale erau umbriţi de frenezia bliţurilor aparatelor de fotografiat şi ale reflectoarele camerelor de filmat ale diverselor televiziuni arabe şi internaţionale, care, mi-am dat eu seama stupefiată, umpleau capătul îndepărtat al sălii lungi şi înguste.

Cu greu am reuşit să mă concentrez şi să repet jurămintele simple de căsătorie pe care le exersasem în arabă. Privindu-l pe rege, i-am spus:

– Mă învoiesc să mă căsătoresc cu tine pentru dota convenită.

El mi-a răspuns:

– Te accept pe tine de nevastă, nevasta mea pentru dota convenită.

Am pecetluit jurămintele noastre strîngîndu-ne mîna dreaptă şi privindu-ne în ochi. Nu s-a făcut schimb de verighete. Şeicul care

[1] De fapt, contractul de căsătorie se încheie între viitorul soţ şi tatăl sau tutorele legal al viitoarei soţii, iar soţul se angajează să plătească o anumită sumă de bani, o dotă, soţiei (n.tr.).

oficia ceremonia a recitat versete din Coran; apoi ne-am dus în camera alăturată, unde ne aşteptau familiile şi oaspeţii noştri strigîndu-ne: *Mabruk!* „Felicitări!" Abir, Haya şi Ali au fost primii care ne-au îmbrăţişat.

Privind acum fotografiile noastre care au apărut pe prima pagină a ziarelor din toată lumea, văd o tînără femeie îmbujorată de bucurie şi speranţă, zîmbindu-i din toată inima bărbatului chipeş cu barbă care îi răspunde în acelaşi fel. Restul zilei este un amestec confuz de crîmpeie de amintiri: cum ne-am luptat să tăiem tortul miresei – nimeni nu ne atenţionase că nivelul de jos este din carton; nerăbdarea de a pleca de la recepţie ca să fim singuri; plimbarea pînă la curtea din faţă a palatului, unde am reuşit să evităm cu abilitate Excalibur-ul minuţios decorat, pentru a sări într-una dintre maşinile lui Hussein şi a fugi la aeroport şi, de acolo, spre locul nostru drag de refugiu de la Aqaba.

I-am invitat pe cei opt copii ai lui Hussein să ne ţină companie cîteva zile la Aqaba, înainte de a pleca în Scoţia în luna de miere. Voiam să simtă cît mai curînd cu putinţă că fac parte din noua noastră viaţă. Ştiam că nu va fi uşor, căci Hussein mai avusese trei soţii. Unii din copiii mai mari ai lui Hussein erau deja adulţi, iar cel mai mic, Ali, avea doar doi ani. Dar toţi îşi adorau tatăl şi, avînd acest numitor comun, nutream speranţa că voi reuşi să creez un climat familial liniştit şi plin de dragoste.

În ce mă priveşte, scurta noastră şedere la Aqaba a fost extrem de plăcută. În ciuda diferenţei de vîrstă, copiii păreau să se distreze grozav de bine împreună. Au fost o mulţime de rîsete, glume şi jocuri. Nu e nici o îndoială că toţi mă cercetau cu atenţie, dar în mijlocul lor m-am simţit acasă şi în largul meu.

Era prima noastră noapte la Aqaba, iar eu şi soţul meu urmăream ştirile la televizor, cînd am auzit anunţul prin care el îmi conferea titlul de regină. Nu ştiu de ce nu îmi spusese chiar el. Poate dorise să-mi facă o surpriză. Se pare că eram singura persoană din Iordania sau din lumea occidentală care nu părea prea interesată de titlul pe care urma să-l port. Ziarele erau pline de supoziţii încă de

cînd fusese anunţată logodna noastră. Existaseră, de asemenea, îngrijorări legate de faptul că, americană fiind, s-ar putea să nu fiu acceptată în regiune, dar, după ştiinţa mea, n-au existat proteste în ţările arabe faţă de căsătoria noastră şi nici nu mi-am dat seama să fi existat nemulţumiri din partea iordanienilor. Fiind o Halaby, eram considerată mai curînd o arăboaică întorcîndu-se acasă decît o străină.

Plecarea noastră în Scoţia, în luna de miere, a fost amînată pînă în ziua în care studenţii absolveau Universitatea Iordania. În fiecare an, soţul meu le înmîna personal diplomele absolvenţilor, aşa că, la două zile de la nuntă, ne-am întors la Amman pentru ceea ce a fost primul eveniment public la care am participat împreună. Eram destul de nervoasă, neştiind la ce să mă aştept. Era mare agitaţie cînd am sosit la universitate şi multă căldură în primirea de care am avut parte. Ştiam că această manifestare de simpatie faţă de mine, inclusiv fotografiile mele care erau peste tot în oraş, pe maşini sau autobuze, era, de fapt, de dragul lui Hussein. Am fost extrem de impresionată, dar, în acelaşi timp, şi conştientă că nu trebuia să cred că eu meritam această afecţiune; trebuia să mi-o cîştig singură.

Primul pas a fost pur şi simplu instinctiv. Devenisem conştientă de problema securităţii regelui, şi de fiecare dată cînd ieşeam împreună, începînd cu ziua absolvirii la Universitatea Iordania, aveam să încerc să mă aşez în aşa fel încît să-l protejez cînd se afla în contact cu mulţimile. Copiii noştri aveau să facă acelaşi lucru peste ani, dar la începutul căsniciei noastre m-am trezit făcînd gestul de a-l apăra în mod instinctiv.

În timp ce ne pregăteam să plecăm în Scoţia, eram copleşită de fericire şi de linişte. Simţeam că viaţa nu are limite, că fiecare vis şi năzuinţă sînt posibile. Îmi încredinţasem viaţa soţului meu şi Iordaniei, cu toate obligaţiile şi responsabilităţile, frustrările şi căderile, victoriile şi dezamăgirile. Făcusem un pas pe calea spre credinţă, iar credinţa mă răsplătise din plin.

CAPITOLUL ŞASE

Luna de miere la Gleneagles

Era cît pe ce să murim în timpul lunii de miere. Fără exagerare. Ne aflam la Gleneagles, vechea şi impozanta staţiune de golf, într-un hotel din ţinutul muntos Perthshire. Atît mie, cît şi soţului meu ne plăceau peisajele, dealurile verzi şi frumuseţea sălbatică a Scoţiei, pe care eu o descoperisem pentru prima oară ca tînără absolventă de liceu, cu rucsacul în spate. Şi hotelul era minunat. Aleea care ducea la el era flancată de arbuşti tunşi, mesteceni argintii şi un gard înalt de trandafiri-de-munte, iar intrarea din faţă era înfrumuseţată de straturi mari de bujori înfloriţi. Totul era perfect, doar că era cumplit de frig. De fapt, nu numai că în 1978 au fost cele mai scăzute temperaturi din luna iulie înregistrate în Scoţia, dar a şi plouat cu găleata aproape în fiecare zi.

Am fost cazaţi într-un bungalou recent construit, ultramodern, în care nu mai locuise nimeni înainte, aflat în spatele hotelului principal. Ne-a fost prezentat cu mare pompă şi ni s-a oferit cheia de aur, în calitate de primi ocupanţi. Cu minunate covoare portocalii şi cafenii, locul degaja o atmosferă distinsă, la fel ca vechiul hotel, cu încăperile sale cu tavane înalte, cu paturi cu baldachin din lemn de mahon, cu şemineele imense şi tot farmecul specific vechii Scoţii.

– Îţi miroase a ceva? l-am întrebat într-o seară pe proaspătul meu soţ.

Nu-i mirosea.

De obicei, aud orice zgomot chiar şi în somn, dar în noaptea aceea m-am chinuit cu greu să mă trezesc cînd mi-am dat seama că Hussein mă scutura şi încerca să mă dea jos din pat.

– Trezeşte-te, trezeşte-te! îmi spunea el, de parcă ar fi fost la mare distanţă de mine.

Mai mult, mă tîrîse pînă în camera de zi, iar eu am simţit că aveam nevoie de aer proaspăt, pentru a scăpa de mirosul înţepător care cuprinsese întregul apartament. Eram ameţită şi mă usturau ochii şi gîtul. Hussein s-a uitat după o fereastră pe care s-o deschidă, dar erau sus, aproape de tavan, şi nu se putea ajunge la ele. Uşa de la intrare era încuiată pe dinafară, cel mai posibil din motive de securitate. M-am uitat repede la cheia uriaşă de aur, în stil baroc, care ne fusese oferită cu atîta ceremonie la sosire. Era clar că avea doar rol decorativ şi nu se putea descuia uşa cu ea, dar, cu toate acestea, n-am putut rezista tentaţiei de a o încerca, pentru a fi sigură.

Părea la fel de inutil şi să telefonăm după ajutor. Nu ni se dăduseră nici un fel de instrucţiuni de la direcţiunea hotelului, nici vreun număr la care să putem contacta garda iordaniană de securitate sau pe agenţii britanici care fuseseră trimişi de Scotland Yard[1] pentru a ne proteja. Le vedeam rulota parcată în faţa bungaloului, dar ei nu ne puteau auzi. Strigătele noastre de ajutor au rămas fără nici un răspuns. Tot ce puteam face era să rîdem de absurdul situaţiei.

Am format la întîmplare diferite combinaţii de numere la telefon, pînă cînd, într-un sfîrşit, eforturile noastre au fost răsplătite. Un operator buimac al hotelului ne-a făcut legătura cu rulota şi, aproape imediat, gărzile ne-au deschis uşa. Am respirat cu lăcomie cîteva guri de aer proaspăt. S-a constat că soba aflată în coridorul îngust dintre camera de zi şi dormitor se defectase, umplînd încăperile cu gaze toxice. Dacă s-ar fi declanşat un incendiu, n-am fi avut nici o şansă de scăpare.

Era o situaţie ridicolă. După toate comploturile şi atentatele la viaţa soţului meu în cei douăzeci şi şapte de ani de cînd se afla pe tron, cine şi-ar fi putut imagina că o instalaţie stricată de încălzire

[1] Poliţia londoneză (n.tr.).

dintr-o țară prietenă va crea o asemenea tevatură. Ironia este că alesesem să ne petrecem luna de miere în Scoția tocmai pentru că era un loc plăcut și sigur. În timpul ședерii noastre în Marea Britanie, securitatea ne-a fost asigurată de profesionistul și discretul Serviciu Special al Scotland Yard-ului.

Au mai apărut și alte probleme în luna de miere. Nu eram încă obișnuită cu toată paza care-l înconjura pe Hussein, nici cu familiaritatea pe care păreau s-o manifeste toți față de el. În acea perioadă, se desfășura Campionatul Mondial de Fotbal și, indiferent unde ne aflam – la masa de prînz, la ceai sau în timpul călătoriilor noastre la țară –, membri ai anturajului nostru ne abordau mereu, punîndu-ne la curent cu ultimele rezultate. Pe soțul meu nu părea să-l deranjeze. Nu numai că era microbist și stătea lipit de televizor în după-amiezele acelea ploioase din Scoția, dar era și obișnuit să fie înconjurat de oamenii lui și de cei de la serviciul de pază și protecție.

În schimb eu, o persoană retrasă prin excelență, nu eram. Pur și simplu nu puteam înțelege invadarea constantă a intimității noastre – îndeosebi prezența continuă a unui ofițer al Serviciului Special în mașina noastră cînd porneam în lungi călătorii prin zona rurală, mai ales că era singurul lucru pe care îl puteam face pe vremea aceea neprietenoasă. Aveam oricum un vehicul cu agenți de securitate în față și în spate.

Am descoperit că modul preferat de a se relaxa al soțului meu erau călătoriile lungi cu mașina prin zonele rurale, șofînd, în timp ce mie îmi plăcea activitatea fizică, de preferat în aer liber – să alerg, să joc tenis, să schiez sau să călăresc. În Scoția am căzut oarecum la o înțelegere. Printre rafalele de ploaie, l-am convins pe rege să ne plimbăm pe faimosul teren de golf de la Gleneagles și pe pajiștile scoțiene. Mi-a făcut pe plac, dar ar fi preferat să șofeze.

Pasiunea lui Hussein pentru mașini data din perioada în care era elev la Harrow. Pasiunea i-a fost sporită, sînt sigură, de împotrivirea Curții Regale iordaniene de a-i permite să se urce la volanul unei mașini. Nici o persoană de la Curte nu dorea să-și ia răspunderea de a autoriza eliberarea unui permis de conducere

moştenitorului tronului, în vîrstă de şaptesprezece ani. Aşa că şi-a luat permisul în Anglia, unde şi-a cumpărat prima dintre numeroasele sale maşini.

Eu nu eram atît de interesată de maşină, cît de locul unde ne ducea, şi asta a stîrnit o altă neînţelegere. Îmi plăcea să cutreier drumeagurile şi potecile Scoţiei fără să ştiu prea bine unde aş putea ajunge sau peste ce aş putea să dau. Şi lui Hussein îi plăcea să exploreze, dar prefera să aibă un scop anume. Bunăoară, într-una dintre zile, s-a hotărît să mergem să-mi arate Sandhurst, locul unde îşi desăvîrşise instrucţia militară, şi în cîteva minute eram în maşină îndreptîndu-ne spre Surrey. Odată ajunşi în curte, mi-a arătat mîndru statuia reginei Victoria, căreia cadeţii de la Sandhurst, dacă se făceau vinovaţi de ceva, erau nevoiţi „să-i aducă un omagiu"; în timpul inspecţiei, ca să scape de dezonoare, fugeau să salute, şi apoi se întorceau la colegii lor cadeţi de pe terenul de defilare.

Soţului meu îi plăcea să ştie exact unde se află şi încotro urmează să se ducă, sînt sigură, din cauza mulţilor ani pe care şi i-a petrecut în spatele panourilor de comandă ale elicopterelor şi ale avioanelor. Pe Hussein îl învăţase să zboare un scoţian, Jock Dalgliesh. Se cunoscuseră într-un moment tragic. Pe atunci, Jock era locotenent-colonel în aviaţia britanică, detaşat în Iordania, şi se afla pe cîmpul de aterizare de lîngă Ierusalim, cînd tînărul Hussein, în vîrstă de doar şaisprezece ani, a sosit în stare de şoc, după ce fusese martor la asasinarea bunicului său, regele Abdullah. Nimeni nu părea să ştie ce e de făcut. Cu excepţia lui Jock. El l-a luat pe Hussein în Dove-ul bunicului său, un aparat de zbor cu două motoare, l-a aşezat în scaunul copilotului şi la dus înapoi la Amman. Hussein nu a uitat niciodată gestul său şi între cei doi bărbaţi s-a legat o prietenie de-o viaţă, bazată pe dragostea lor comună pentru zbor.

Din nou, Curtea Regală dezaprobase şi această pasiune a prinţului moştenitor. Chiar şi Jock a încercat să-l descurajeze, luîndu-l cu el în avion şi făcînd atîtea manevre în aer încît tînărului prinţ i s-a făcut rău, dar Hussein era hotărît. Nu numai că-i plăceau avioanele

la fel de mult ca mașinile, dar și-a pus în gînd să construiască o aviație militară de primă clasă în Iordania. Dacă el va zbura, și alți tineri din regat vor dori să zboare. Așa că a continuat să ia lecții și, cînd a fost pregătit, a încălcat ordinele date de Curte lui Jock, celorlalți piloți și tuturor mecanicilor de la sol: „Nu-l lăsați pe prințul moștenitor să zboare singur!" Într-o zi, cînd nimeni nu era atent, s-a suit pur și simplu într-un avion și a decolat.

S-ar putea spune că, dacă n-ar fi fost Jock, ar fi fost posibil să nu-l întîlnesc niciodată pe rege. Jock a fost primul care i-a transmis dragostea pentru zbor. Pasiunea comună a lui Hussein și a tatălui meu, împreună cu dragostea mea de aventură, se legaseră ca să ne aducă pe rege și pe mine la locul și la momentul potrivit.

Jock și soțul meu își depănau fericiți amintirile la o ceașcă de ceai în căsuța lui Jock din apropiere de Edinburgh, retrăind un eveniment dramatic – momentul în care era cît pe ce să moară, cu douăzeci de ani în urmă, deasupra Siriei. Jock era cel care preluase comanda vechiului Dove în timpul atacului, zburînd deasupra solului, ca să scape de avioanele de vînătoare siriene și să treacă în spațiul aerian iordanian. Soțul meu mi-a spus că atunci a fost cel mai aproape de moarte.

Hussein ținuse permanent legătura cu vechiul său prieten, iar Jock ocupa un loc special în sufletul lui. După ce Jock începuse să îmbătrînească, soțul meu a aranjat de două ori ca pilotul britanic al elicopterului său, Richard Verrall, să piloteze Dove-ul pînă în Scoția, ca Jock să mai poată zbura din nou. Jock trecuse binișor de șaptezeci de ani și nu mai urcase într-un avion de mai mult de treisprezece ani, dar Richard spunea că mîinile sale manevrau manșele de parcă timpul ar fi rămas pe loc.

Amîndurora ne-a făcut plăcere vizita pe care i-am făcut-o lui Jock, dar nu era nici o șansă ca vremea rea să treacă. Ploaia părea să nu se mai oprească, iar mie îmi era tot timpul groaznic de frig. Nu mă gîndisem la așa ceva cînd îmi făcusem bagajele. Fusesem atît de preocupată cu rochia și cu pantofii de mireasă, că n-am mai avut ocazia să mă gîndesc la un trusou sau măcar la niște haine potrivite pentru luna de miere. O prietenă a soțului meu de la Londra

îmi adusese nişte lucruri la Amman, dar era mai mult îmbrăcăminte de croazieră, potrivită pentru o vacanţă în Caraibe. După patru zile de vreme oribilă şi foarte puţină intimitate, a apărut problema cu gazele toxice. Asta a pus capacul la toate. Ne-am hotărît să plecăm a doua zi la Londra, unde Hussein deţinea o casă vizavi de Palatul Kensington care fusese înainte sediul Ambasadei Iordaniene. De obicei, stătea la Hotelul Claridge, mai degrabă decît în această casă, dar am reuşit să-l conving că Palatul Green era mai sigur şi mai intim.

Palatul Green era o clădire mare cu cinci etaje pe care regele o cumpărase cu cîţiva ani în urmă de la guvern, cînd acesta intenţionase s-o vîndă. Locuise o vreme în ea, i-o dăduse celei de-a doua soţii cînd divorţaseră, apoi o răscumpărase de la ea. Era un lucru cu care m-am obişnuit: rareori vindea o proprietate; prefera s-o dăruiască. La etajele superioare, Palatul Green avea apartamente de locuit, iar la parter, cîteva săli oficiale de recepţie. Secretara englezoaică, pe care soţul meu o avea de douăzeci şi cinci de ani, lucra într-una dintre camerele de oaspeţi de la etajul întîi şi-şi aşeza maşina de scris pe o noptieră. Nu exista centrală telefonică, aşa că soţul meu răspundea deseori chiar el.

Curînd, mi-am dat seama cît de ocupat avea să fie regele ori de cîte ori ne aflam la Londra. În luna noastră de miere a fost copleşit de cereri de audienţe de la iordanieni, ziarişti, diplomaţi sau oameni obişnuiţi. Pur şi simplu treburile şi-au mutat sediul de la Amman la Londra. M-am trezit singură în cea mai mare parte a timpului şi prinsă în vîrtejul activităţii. Nimic din ce trăisem pînă atunci nu mă pregătise pentru ceea ce de-abia acum înţelegeam că va fi viaţa mea de zi cu zi: căsătoria noastră va fi o luptă pentru a găsi puţin timp pentru noi înşine printre atîtea evenimente presante. De fapt, baia a devenit unicul sanctuar sigur pentru noi. Deseori era singurul loc unde puteam vorbi cu adevărat nestingheriţi.

Gîndindu-mă la stresul în care trăise regele Hussein şi la extraordinarele provocări şi situaţii de criză cu care continua să se confrunte, încă de la începutul căsătoriei noastre, m-am hotărît să nu-l mai sîcîi şi eu cu probleme sau cu doleanţe personale. Nu era

întotdeauna uşor să mă abţin, mai ales în luna de miere, cînd încă încercam să-l cunosc pe bărbatul cu care mă măritasem. Era atît de des solicitat şi în probleme atît de diverse, încît am început să mă simt tot mai frustrată.

Nu numai că eram o tînără proaspăt măritată, după o logodnă scurtă, dar, datorită căsătoriei cu Hussein, devenisem mama vitregă a celor opt copii ai săi. Deja mă simţeam foarte apropiată de cei mai mici dintre ei, Abir, Haya şi Ali, alături de care petrecusem multe clipe fericite la începutul relaţiei noastre. După ce m-am măritat cu tatăl lor, mi-au spus „mama" sau „mami". Însă pe ceilalţi copii de-abia dacă-i cunoşteam – Alia, cea mai mare, Abdullah şi Feisal sau pe gemene, Zein şi Aisha. Ştiam doar ce-mi spusese el despre încercările prin care trecuseră în timpul celorlalte căsătorii ale sale. Copiii mai mari ai lui Hussein aveau să-mi spună *Abla Noor,* ceea ce s-ar traduce prin „soră mare".

De-a lungul anilor, m-am străduit cît am putut să-i strîng pe toţi copiii şi, cînd a fost momentul potrivit, şi pe mamele lor, la întrunirile de familie, sperînd că aceste contacte permanente ne vor apropia mai mult şi vor reduce orice tensiuni ar putea exista. Aş vrea să pot spune că această strategie a dat roade. Acum, judecînd din prisma experienţei pe care am dobîndit-o, cred că eram cam naivă. Mi-am imaginat că, dacă dau dovadă de bună-credinţă, mi se va răspunde la fel. Au apărut destule neînţelegeri, chiar dacă sînt convisă că noi toţi – părinţi, părinţi vitregi şi copii – doream ca situaţia atît de complicată să meargă.

Unul dintre cele mai plăcute aspecte ale şederii noastre la Londra era să ne întîlnim cu vechi prieteni de-ai lui Hussein. Ne-am petrecut timpul cu ambasadorul iordanian în Marea Britanie, Ibrahim Izzedin, şi cu soţia sa, Noor; amîndoi erau sclipitori, optimişti şi foarte apropiaţi. Ibrahim şi Hussein fuseseră prieteni în copilărie şi învăţaseră împreună să meargă pe bicicletă. În timp ce ei se întîlneau la ambasadă, eu şi Noor stăteam de vorbă, lăsîndu-mă imediat cucerită de distinsa-i înţelepciune de umorul ei uşor sarcastic. De asemenea, m-a ajutat să găsesc şi să cumpăr un covoraş de rugăciune – un cadou pentru soţul meu.

Am petrecut și o zi minunată la țară, acasă la Tessa Kennedy, o distinsă decoratoare de interioare din Anglia și prietenă de o viață cu soțul meu. Îl cunoscuse pe Hussein în 1967 și-i fusese prezentată de ambasadarul de atunci al Marii Britanii la Amman, Charles Johnson. Mama sa, în speranța de-a o împiedica să se căsătorească cu un tînăr pictor pe care nu-l considera potrivit pentru ea, o luase pe Tessa într-o lungă călătorie în Orientul Mijlociu. Planul n-a reușit. Tînăra Tessa, în vîrstă de șaptesprezece ani, a provocat un scandal public, cînd a fugit cu iubitul ei, chiar în ziua în care s-a întors la Londra. Ea și Hussein au rămas prieteni apropiați de-a lungul anilor. Era nașul fiicei ei, Milica, iar Tessa îl vizita deseori împreună cu familia, în timpul vacanțelor de Paști sau vara.

În timp ce luau prînzul la casa ei de la țară, i-am povestit de luna noastră de miere, pe care am petrecut-o aproape înghețînd de frig, și de felul în care era cît pe ce să murim. Apoi am jucat o partidă de crichet pe peluza străjuită de un cedru uriaș de Liban, de un scoruș-de-munte, cu crengile plecate, și de alți arbori magnifici. Cadrul, vremea și compania au contribuit toate la crearea unei atmosfere perfecte. Mai tîrziu, Tessa mi-a spus că umorul cu care i-am povestit cum era cît pe ce să fim gazați în bungalou a convins-o că mariajul nostru va merge. Am înțeles că Hussein o sunase la scurt timp după ce mă întîlnise și îi spusese: „Cred că am găsit pe cineva. M-am simțit cu adevărat groaznic, dar sînt, în sfîrșit, fericit. Viața mea e pe cale să se schimbe".

Ce mi s-a părut cel mai neliniștitor încă de la începutul căsătoriei noastre a fost potopul de bîrfe despre prietenii și familia lui Hussein. Cînd am sosit din Scoția la Londra, i-am fost prezentată secretarei lui, o femeie loială și devotată, dar și cam posesivă. La puțin timp după ce ne-am întîlnit prima oară, a început să-i critice pe majoritatea oamenilor din jurul regelui. Părînd să nu aibă inhibiții, i-a trecut în revistă pe toți prietenii lui Hussein. Fostele sale soții și copiii erau un alt subiect bun. Am încercat să schimb vorba, dar a fost în zadar. Nu mi se mai întîmplase să fiu supusă unor astfel de bîrfe și începusem să mă întreb ce fel de lume era aceasta în care tocmai intrasem în urma căsătoriei.

O altă problemă dificilă era cea legată de aspectul financiar. Mai presus de toate, găseam această idee de a cheltui banii altcuiva greu de acceptat. Eram obişnuită să cheltuiesc banii cîştigaţi de mine. După ce ne-am căsătorit, bugetul Curţii Regale şi veniturile soţului meu mi s-au părut învăluite în mister şi peste puterea mea de a le controla. Ceea ce ştiam sigur era că nu trebuia să-mi mai fac griji pentru bani, dar ce însemna asta? Pe de o parte, ştiam că regele nu-mi va impune restricţii, deşi pomenise, odată, în treacăt, de nişte extravaganţe din trecut. Pe de altă parte, fusesem educată în aşa fel încît să-mi stabilesc limitele cu responsabilitate. Era o enigmă. Nu ştiam ce aştepta de la mine în calitate de regină, aşa că se creau, inevitabil, momente penibile. „De ce nu mergi la cumpărături cu secretara mea?" îmi sugera deseori soţul meu cînd, în timpul şederii noastre la Londra, era prins în şedinţe. Îşi închipuia că-mi plăcea să fac cumpărături, dar asta era luna mea de miere şi doream s-o petrec cunoscîndu-mi soţul.

Într-o zi, simţindu-mă copleşită de situaţie, mi-am dat seama că aveam nevoie să schimb atmosfera şi am luat legătura cu prietena mea Fatina Asfur, care se căsătorise de curînd şi locuia la Londra. Soţul meu avea cîteva maşini în garajul de la Palatul Green şi, probabil, şi şoferi la dispoziţie, dar i-am spus secretarei că aş fi bucuroasă să iau un taxi. Oricum, cînd a venit timpul să mă întorc, mi-am dat seama că nu ştiam adresa casei din Londra şi nici măcar numărul de telefon! Am sunat la Ambasada Iordaniei, dar se închisese. Cu chiu, cu vai, Fatina şi cu mine am reuşit să ne dăm seama unde trebuia să ajungem, iar ea m-a condus pînă la poarta reşedinţei. M-am întrebat dacă, ieşind din vizuina iepurelui, din lumea suprarealistă care-l înconjura pe rege, aş putea să intru înapoi – şi chiar dacă, de fapt, mai voiam acest lucru. Era totul doar un vis ciudat? În mod cert, situaţia aducea puţin cu *Alice în Ţara Minunilor*. Cînd, într-un final, am ajuns, porţile de la casă erau încuiate, lucru care mi-a întărit această senzaţie. Mi-am înghiţit lacrimile şi am sunat un paznic mi-a deschis.

Sincer vorbind, singurul lucru care m-a făcut să mă întorc între cele patru ziduri ale casei a fost soţul meu. Ne căsătorisem de mai

puţin de două săptămîni. Îl iubeam cu adevărat şi credeam cu fervoare în eforturile sale de a instaura pacea în regiune. Da, micile ritualuri de care ne bucurasem înainte de căsătorie – cine, filme şi discuţii în doi – erau mai rare acum, dar existau şi alte căi de a afla mai multe despre lumea lui şi de a ne cunoaşte unul pe celălalt.

Chiar şi acum, în luna de miere, politica devenise tovarăşa noastră fidelă. De acum încolo, oriunde ne-am fi dus, un radio negru, mare cît o geantă diplomat, stătea pe noptieră, punîndu-ne la curent zi şi noapte cu ultimele ştiri. Mi-erau cunoscute evenimentele critice din regiune, dar le ştiam mai mult din cărţi şi din ziare – o serie de lupte şi situaţii de criză care păreau să se desfăşoare aproape inevitabil una după alta. Dar acum mi se părea că prin fiecare decizie luată se risipea sau se cruţa sîngele unui om. Îl vedeam pe soţul meu trăind istoria, iar ea îi consuma fiecare oră. Îşi croia viaţa şi îşi desfăşura activitatea fidel moştenirii sale haşemite şi căutînd modalităţi de instaurare a păcii în regiune.

Iordania se confrunta cu o provocare politică unică. Mulţi dintre cetăţenii săi se identificau ferm cu moştenirea culturală palestiniană şi căutau cu îndîrjire calea de a se întoarce pe pămînturile strămoşilor lor. În 1964, cînd s-a înfiinţat Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei (OEP), a părut firesc ca mulţi iordanieni de origine palestiniană să sprijine o mişcare politică fiindcă aceasta promitea să le restituie proprietăţile şi drepturile chiar în Palestina. Regele Hussein spera că într-o zi soluţionarea definitivă a păcii în Palestina le va da iordanienilor de origine palestiniană ocazia de a opta fie să rămînă în Iordania, fie să se întoarcă în patria lor. Acesta era un ţel pentru care luptam cu toţii, dar, în acelaşi timp, cetăţenii iordanienii erau consideraţi membrii unei singure familii, avînd o îndatorire împărtăşită de a contribui la dezvoltarea ţării.

Hussein a continuat să insiste ca izraelienii să se retragă din Teritoriile Ocupate. Îi primise cu braţele deschise pe sutele de mii de palestinieni izgoniţi din Cisiordania şi Fîşia Gaza de ocupaţia izraeliană de după Războiul din 1967, dar le interzisese extremiştilor din mijlocul lor să-şi construiască baze pe pămînt iordanian, de unde să pregătească operaţiuni de gherilă împotriva Israelului.

Grupurile palestiniene de gherilă care au alcătuit OEP – printre care Fatah, condusă de Yasser Arafat – erau însă de altă părere. Intenţia lor, după cum o arăta şi numele Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei, era de a-şi recupera de la Israel întreaga ţară, prin orice mijloace, inclusiv prin forţă. „Le înţelegeam cauza, dar nu şi modul în care acţionau", mi-a spus regele Hussein. Existau însă mai mult decît destui simpatizanţi în taberele şi comunităţile de refugiaţi palestinieni care să-i adăpostească pe *fedayin,* cum erau numiţi luptătorii palestinieni pentru libertate, iar aceştia organizau în mod obişnuit atacuri peste graniţă împotriva Israelului. Soldaţii izraelienii ripostau, distrugînd sate iordaniene şi palestiniene de-a lungul Văii Iordanului.

Apoi a urmat Karameh. O comunitate bine închegată şi destul de prosperă, care a început ca o mică tabără de refugiaţi, Karameh era unul dintre multele puncte de comandă ale lui Arafat din ţară. Palestinienii care locuiau acolo îi primiseră cu braţele deschise pe Arafat şi pe membrii Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei după ce izraelienii aruncaseră grenade în Karameh, în noiembrie 1967, ucigînd cîteva eleve care se întorceau acasă. Seria de atacuri şi răspunsuri în semn de răzbunare a continuat pînă în 21 martie 1968, cînd Israelul a trimis în Iordania o armată numeroasă cu blindate şi cincisprezece mii de soldaţi pentru a spulbera Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei din Karameh. În schimb, au fost întîmpinaţi frontal de armata iordaniană şi de unităţile ei de blindate.

În bătălia crîncenă care a urmat, forţele iordaniene au dominat şi erau pe cale să-i înfrîngă pe izraelieni în lupta terestră, pînă cînd aceştia din urmă au chemat în ajutor aviaţia militară. Israelienii au reuşit să şteargă de pe faţa pămîntului Karamehul, lăsînd neatinsă doar moscheea, dar au suferit pierderi grele în timpul retragerii spre graniţă. După calculele iordaniene, tancurile lor au distrus douăzeci de tancuri izraeliene, alte douăzeci şi cinci de transportoare blindate pentru trupe şi au ucis sau rănit mai mult de două sute de soldaţi izraelieni, cifre pe care Israelul le-a contestat imediat. Iordania a pierdut un număr important de tancuri şi a avut cam tot

atîtea victime ca inamicul, dar victoria psihologică a fost enormă pentru iordanieni. Dar ceea ce i-a uimit pe toţi a fost faptul că Arafat a pretins imediat că este meritul organizaţiei, declarînd că ei au fost cei care-i respinseseră pe izraelieni. Cu toate că această pretenţie a fost negată, efectul Karameh, nu.

Aproape peste noapte, Arafat şi luptătorii *fedayin* au devenit eroi în toată lumea arabă pentru că i-ar fi înfruntat pe izraelieni. La scurt timp după aceea, în mod ostentativ, Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei a început să acţioneze împotriva regelui Hussein. Descrierea pe care Hussein o făcea stării de anarhie care cuprinsese Iordania în urma bătăliei de la Karameh era tragică şi înspăimîntătoare. Simpatizanţi voluntari din toată lumea arabă – chiar şi din Africa şi Cuba – invadaseră Iordania, pentru a alătura rezistenţei palestiniene. În timp ce izraelienii îşi intensificau atacurile împotriva raidurilor luptătorilor *fedayin,* bombardînd şi pîrjolind cu napalm satele iordaniene de pe Valea Iordanului, „armatele" nedisciplinate ale Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei s-au mutat la Amman. Diferite facţiuni ale OEP organizau baraje pe străzi pentru verificarea actelor şi pretindeau bani de la oameni. „Nimeni – copil sau adult – nu putea fi sigur dacă, după ce pleca de acasă, avea să-l mai vadă cineva vreodată", mi-a spus regele Hussein. Ofiţerii iordanieni de armată şi poliţie erau batjocoriţi, răpiţi şi chiar ucişi. „De fapt, Ammanul devenise un cîmp de luptă", mi-a mai spus soţul meu.

Asupra regelui Hussein s-au făcut mari presiuni ca să riposteze împotriva OEP, în special din partea forţelor armate care erau atît de umilite. Dar el i-a împiedicat. „Ce se aşteptau să fac?" mi s-a adresat el. „Ce puteam să fac împotriva unor oameni care fuseseră alungaţi din ţara lor şi care pierduseră totul? Trebuia să-i împuşc?"

S-a întîlnit de cîteva ori cu Arafat pentru a negocia întoarcerea la normalitate, dar Arafat a pretins că nici el nu poate controla ceea ce se întîmpla pe străzi. Hussein continua să nu permită armatei să acţioneze. „Încă sperам că luptătorii *fedayin* îşi vor reveni şi-şi vor aminti că bătălia nu se dădea între fraţii arabi, ci împotriva ocupaţiei izraeliene", mi-a spus regele Hussein.

Ca răspuns la rachetele lansate peste graniță, represaliile izraeliene au devenit și mai violente de-a lungul Văii Iordanului, de la Marea Moartă la Marea Galileei. „Eram foarte îngrijorat din cauza acestor lupte ce păreau fără sfîrșit", și-a amintit Hussein. „În unele locuri, palestinienii își instalaseră dispozitivele pentru lansatoarele de rachete în spatele liniilor armatei noastre, astfel încît unitățile noastre să suporte eventualele represalii. În alte părți, a trebuit să ne retragem unitățile din zona de armistițiu, pentru a-i putea ține în loc pe palestinieni, ceea ce a făcut ca frontiera să fie foarte vulnerabilă."

Văzîndu-și țara în primejdie, atît din interior, cît și din exterior, în martie 1970, Hussein i-a contactat în secret pe izraelieni. „Voiam ca ei să știe că nu armata îi ataca, ci oamenii care luptau în mișcarea de rezistență împotriva ocupației din țara lor", mi-a mărturisit regele Hussein. Întrevederea cu izraelienii s-a desfășurat în spiritul eforturilor făcute de bunicul său de a ajunge la o înțelegere în urma negocierilor și care să nu pună în pericol drepturile palestinienilor sau teritoriile palestiniene. „El știa, așa cum știam și eu, că războiul nu ne va aduce nimic bun, că nu se rezolvă nimic dacă popoarele noastre suferă", mi-a spus soțul meu. „Voiam un dialog direct cu izraelienii, chiar dacă ducea sau nu la vreun rezultat. Nu puteam să stau cu mîinile în sîn, fără să știu care era punctul lor de vedere."

Această abordare era sintetizată de expresia pe care o folosea cel mai des: „Angajarea nu înseamnă acceptare". Aceasta a fost replica lui de-a lungul multor ani de negocieri.

În situația aceasta, regele Hussein voia să fie sigur că izraelienii nu vor profita de tulburările interne din Iordania. Întîlnindu-se cu ei, se expunea unui risc și mai mare dată fiind exacerbarea sentimentelor din 1970, dar el credea că nu are altă opțiune. Era pe cale să piardă controlul asupra propriei țări în favoarea Organizației pentru Eliberarea Palestinei și nu-și putea permite simultan și o ofensivă din partea Israelului.

Cu o armată formată din oameni de toate categoriile aflată sub autoritatea a Palestinian Resistance Movement[1] și a liderilor OEP

[1] „ Mișcarea de Rezistență Palestiniană" (n.red.).

care mişunau prin Amman în convoaie cu escorte înarmate, luptătorii *fedayin* erau pe cale de a institui un stat în stat în Iordania. Vedeau în regele Hussein un obstacol în calea cauzei OEP din cauza încercărilor acestuia de a ajunge la o înţelegere paşnică cu Israelul. De două ori a fost cît pe ce să fie ucis în ambuscade puse la cale de OEP.

Erau vizaţi şi alţi membri ai familiei regale. În iunie, şariful Zeid bin Shaker, căruia noi toţi îi spuneam Abu Shaker, se afla la Statul Major al Armatei, cînd s-a deschis focul asupra casei mamei sale şi asupra celei vecine, care-i aparţinea prinţului Ali bin Nayef. Prinţesa Wijdan, soţia lui Ali, mi-a povestit mai tîrziu că fusese trezită la ora şase dimineaţa de zgomotul gloanţelor şi al proiectilelor care se abăteau asupra casei. Ea şi copiii, înspăimîntaţi, s-au înghesuit sub masa din sufragerie; ea încerca să-i calmeze, cînd o rafală a zguduit atît de tare casa, încît candelabrul din tavan a căzut peste masă. Curînd a auzit la radio că OEP acceptase armistiţiul. Dar atunci de ce continua tirul asupra casei lor?

Întîmplarea a făcut că prinţul Ali, ofiţer în cadrul serviciului de informaţii al Diviziei a Treia Blindate, care fusese condamnat la moarte de OEP, se afla acasă în ziua aceea. A sunat la Statul Major şi i s-a spus că, în cazul lui sau al familiei sale, OEP nu intenţiona să respecte armistiţiul. „I-au spus că familia prinţului Ali nu merită să trăiască", avea să-şi amintească Wijdan. „Deveneam isterică, iar el îmi spunea să mă liniştesc." După aceea, prinţul Ali i-a telefonat lui Arafat. Acesta i-a zis că atacul continua din cauza soldaţilor iordanieni din faţa casei lui Abu Shaker care trăgeau în luptătorii OEP. Prinţul Ali le-a telefonat celor din casă; cînd şarifa Jozah, sora lui Abu Shekar, a răspuns la telefon, el i-a zis să le comunice soldaţilor iordanieni să înceteze focul. „Strigă-i de jos", i-a spus el. „Oamenii Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei trag în casă din minaretul moscheii, iar acoperişul e expus." Şarifa Jozah a lăsat receptorul jos şi, puţin după aceea, prinţul Ali a auzit tirul unei mitraliere şi un ţipăt. Mama lui Abu Shaker a venit pînă la urmă la telefon să-i spună că Jozah se urcase pe acoperiş să le vorbească, iar cei din OEP au împuşcat-o. Era moartă.

Cele două familii şi trupul neînsufleţit al şarifei Jozah au fost urcate în ambulanţe asupra cărora luptătorii OEP continuau să tragă. După ce familiile au ajuns cu bine la sediul Apărării Civile, prinţul Ali a făcut toate aranjamentele necesare pentru a-şi trimite familia la Londra, iar el s-a întors la treabă. Veteranul Războiului din 1967 spune că a fost cea mai grea zi din viaţa lui. „OEP deţinea controlul asupra Ammanului, nu noi", mi-a zis prinţul Ali. „Ammanul era oraşul lor, nu al nostru."

Îmbătată de putere, una dintre facţiunile militante palestiniene şi-a irosit capitalul politic internaţional pe care-l cîştigase la Karameh, membrii acestei grupări creîndu-şi reputaţia unor terorişti. În decursul unei singure săptămîni a lui septembrie 1970, patru avioane de călători au fost deturnate de The Popular Front for the Liberation of Palestina (PFLP)[1], condus de George Habash. Trei dintre aparatele de zbor au fost forţate să aterizeze în Iordania. Teroriştii l-au înfuriat pe regele Hussein, care i-a numit „ruşinea arabilor". În timp ce-l ascultam povestindu-mi episodul petrecut cu opt ani în urmă, vedeam că încă era profund tulburat de încercarea grea prin care trecuseră ostaticii. A considerat că a fost o ofensă grosolană pe care teroriştii aceia au adus-o ţării sale şi, în semn de penitenţă şi ca încercare de iertare, a păstrat toată viaţa sa o corespondenţă cu pasagerii acelor avioane.

Teroriştii au lăsat o impresie proastă despre OEP atît Occidentului, cît şi lumii arabe. Egiptul şi Irakul şi-au retras sprijinul acordat PFLP, cum a făcut şi Arafat, dar anarhia nu a încetat. Cu toate că ostaticii au fost eliberaţi, PFLP a aruncat în aer toate cele trei avioane. Arafat nu-i putea controla pe extremiştii din Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei din oraşele Iordaniei, iar forţele de securitate iordaniene, împiedicate să acţioneze, erau în pragul unei rebeliuni. La zece zile după prima deturnare, regele Hussein a format un guvern militar condus de generalul palestinian de brigadă Mahomed Daoud. Acesta, împreună cu alţi membri ai guvernului, l-a contactat pe Arafat pentru a încerca să negocieze restabilirea

[1] „Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei".

legii şi a ordinii, dar Arafat le-a respins cererile: „Spuneţi-i regelui Hussein că ultima concesie pe care i-o voi face este să-i acord douăzeci şi patru de ore ca să părăsească ţara".

Pentru că Arafat a lansat provocarea, Hussein a ordonat, în sfîrşit, armatei iordaniene să acţioneze împotriva Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei.

Armata a început să scotocească oraş după oraş, tabără de refugiaţi după tabără de refugiaţi, stradă după stradă, casă după casă, în căutarea membrilor OEP. Operaţiunea a durat zece luni şi a fost chinuitoare pentru rege, care încercase totul pentru a evita o situaţie în care arabii să lupte împotriva arabilor. „A fost cel mai greu an din viaţa mea", mi-a spus.

Luptele erau crîncene, în special în centrul Ammanului, în apropierea palatelor regale. Bunicul regelui Hussein, regele Abdullah I, interzisese din motive de securitate ridicarea oricărei clădiri pe coasta dealului ce dădea spre palate, însă regele Hussein, constrîns de afluxul de refugiaţi palestinienile permisese să construiască acolo. „Suferiseră atît de mult, că nu le putea refuza acest lucru", a mai adăugat el.

Aproape că a plătit cu viaţa pentru bunătatea sa. În timpul confruntării, complexul de la Palatul Basman a fost bombardat de OEP chiar de pe coasta acelui deal. Comandantul gărzii a descoperit că unul dintre bucătarii palatului le făcea semnale celor din OEP, indicîndu-le unde se afla Hussein, ca să-l poată ucide. Regele Hussein a supravieţuit, dar palatul a fost ciuruit de gloanţe şi grenade, amintindu-ne mereu că tragedia palestiniană nu s-a încheiat nici pînă astăzi.

Serviciile de electricitate şi de telefonie au fost distruse în timpul violenţelor, izolînd Iordania de restul lumii. Jurnaliştii străini ascunşi în Amman au reuşit să transmită ştiri în exterior, dar, fiindcă sursele lor făceau parte din OEP, relatările erau denaturate. Aşa că regele Hussein, un radioamator pasionat, a fost nevoit să-şi folosească radioul pentru a transmite informaţii despre situaţia din ţară. Aveam să descopăr în curînd că schimbul de informaţii cu radioamatori din toată lumea era una dintre pasiunile sale. Oriunde

ne-am fi aflat, chiar şi în străinătate, avea o mică staţie radio în casa în care şedeam, fie ea în Anglia, în munţii din Austria sau la Washington, D.C. În timpul acestei perioade agitate din 1970, hobby-ul său s-a dovedit a fi foarte util, la fel ca atunci cînd a salvat o navă ce urma să se scufunde în apropiere de ţărmurile Hong Kong-ului. În cazul acela, Autoritatea Portuară din portul Hong Kong nu avea idee că în largul coastelor, la aproximativ patru sute de kilometri, o navă naufragia. Nu se ştie de ce, ei nu puteau recepţiona semnalele SOS; în schimb Hussein a reuşit şi a transmis informaţiile la autorităţile de resort. În 1970, radioul a însemnat pentru el un adevărat colac de salvare.

Suveranitatea Iordaniei atîrna de un fir de păr. Pe 19 septembrie 1970, a doua zi după începerea campaniei împotriva OEP, trupele militare iordaniene au descoperit că tancuri siriene erau masate la graniţa cu Iordania. Un comando iordanian de recunoaştere trimis în zonă a raportat că pe tancurile lor sirienii scriseseră „Armata de Eliberare a Palestinei", un truc care nu prostea pe nimeni. „Ştiam foarte bine că tancurile acelea erau echipate de sirieni", mi-a spus Hussein.

Nici regele Hussein, nici Comandamentul Militar al Iordaniei nu s-au gîndit că sirienii chiar vor ataca. Totuşi, sub pretextul că Iordania se supunea ordinelor Statelor Unite prin care li se cerea distrugerea poziţiilor OEP, a doua zi tancurile siriene au trecut graniţa ameninţînd să ocupe oraşul Irbid din nordul ţării. „A fost cea mai gravă ameninţare din istoria noastră", mi-a spus regele. Nu numai că sirienii au invadat Iordania cu unităţi de blindate, dar pentru ca situaţia să fie şi mai complicată, în zona respectivă existau şi trupe irakiene care veniseră în timpul Războiului din 1967 ca să apere bazele aeriene iordaniene de atacurile Israelului şi rămăseseră pe poziţie. „În acele ore, nu ştiam dacă sirienii şi irakienii îşi vor uni sau nu forţele împotriva Iordaniei", mi-a spus prinţul Raad. „Rămăsesem la voia sorţii. Dacă se întîmpla aşa, ne-am fi aflat într-un mare impas."

Irakienii nu au sprijinit invazia siriană. Nici aviaţia siriană nu a făcut acest lucru; desigur, comandantul ei, Hafez Al Assad, s-a gîndit

că Israelul şi, probabil, guvernul Statelor Unite – care îşi pusese în stare de alertă trupele staţionate în Europa – vor exercita represaliile asupra Siriei în cazul în care va ocupa Iordania. Mai tîrziu, avea să pretindă că sfidase ordinele guvernului său pentru că nu dorise ca arabii să lupte împotriva arabilor, dar părerea generală era că decizia lui a fost mult mai pragmatică. Ceea ce nu poate fi contestat este faptul că trupele terestre iordaniene, cu ajutorul aviaţiei militare iordaniene, au reuşit să oprească înaintarea siriană, în pofida faptului că erau depăşiţi numeric. „Trebuia să ne apărăm", îşi va aminti Abu Shaker. „Duşman îţi este cel care trage în tine, fie că e arab sau nu." Două zile mai tîrziu, sirienii s-au retras.

Operaţiunea s-a încheiat după două săptămîni, dar vor mai trece încă zece luni, pînă în iulie 1971, pînă a-i stîrpi pe ultimii luptători din rezistenţa palestiniană din Iordania. Arafat a încercat să fugă din ţară deghizat, dar a fost prins de serviciile de informaţii ale armatei. Fiind un om drept, regele Hussein a ordonat eliberarea lui Arafat. La fel de înţelegător s-a dovedit a fi Hussein şi cu alţi luptători *fedayin*. Cînd un grup de luptători a fost adus la el, iar aceştia, îngroziţi de teamă, s-au prosternat în faţa lui şi au încercat să-i sărute picioarele, atunci le-a cerut să se ridice, să-şi ia lucrurile şi să plece ca nişte bărbaţi liberi. „Erau fraţii mei", mi-a mărturisit.

Miile de luptători palestinieni capturaţi de armată şi deţinuţii din taberele iordaniene erau, de asemenea, trataţi cu indulgenţă. Veniseră în număr mare din Liban, Siria, Irak şi din alte zone, pretinzînd că au vrut să lupte împotriva Israelului, dar, de fapt, se aflau aici mai mult din motive politice. Celor mai mulţi li s-a dat şansa de a părăsi ţara în mod paşnic. Dintre aceştia, mulţi au acceptat şi au fost trimişi în camioane în Siria. Sirienii, la rîndul lor, i-au lăsat pe luptătorii *fedayin* să treacă în Liban. Restul populaţiei palestiniene refugiate a rămas să trăiască în linişte în Iordania. „Nu aveam nimic împotriva lor, iar ei nu aveau nimic împotriva noastră... Erau cetăţeni iordanieni. Nu a fost o emigraţie în masă, cu excepţia luptătorilor din rezistenţă ai Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei."

Regele Hussein supravieţuise. Zvonul despre moartea sa iminentă, atît de speculat de presa din toată lumea, s-a dovedit a fi o

exagerare. Reuşise să-şi salveze ţara şi, mai important, integritatea ei teritorială. Iordania nu a devenit scena unui război civil ca acela care avea să pustiască Libanul în următorii zece ani, ci s-a coalizat în jurul regelui. Cei care-l atacaseră pentru că nu luase mai devreme măsuri împotriva acestei organizaţii au fost reduşi la tăcere. Răbdarea lui Hussein şi spiritul său de toleranţă, faptul că n-a făcut uz de forţă înainte de vreme salvaseră Iordania de la distrugere.

Totuşi, Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei nu pierduse din vedere Iordania. Un an mai tîrziu, Wasfi Tal, prim-ministrul Iordaniei şi prieten apropiat al regelui Hussein, a fost asasinat la Cairo de gruparea teroristă Septembrie Negru, desprinsă din OEP, acelaşi grup care avea să ucidă cîţiva membri ai echipei olimpice izraeliene la Olimpiada de la München. Erau suspectaţi de împuşcarea lui Zeid Rifai, ambasadorul Iordaniei în Marea Britanie, vechi prieten al soţului meu. Atacul de la Londra, în urma căruia Zeid Rifai, deşi grav rănit, a supravieţuit în mod miraculos, i-a determinat pe cei din serviciul de securitate să insiste ca, ori de cîte ori regele mergea în Anglia, să locuiască în afara Londrei, cîtă vreme numele său se afla în capul listei celor vizaţi de Septembrie Negru. Prin urmare, a cumpărat o casă, Castlewood, la Egham, lîngă Londra, într-o frumoasă zonă rurală.

Abir, Haya şi Ali au stat la Castlewood cînd au venit în Anglia să ne ţină companie după ce eu şi Hussein ne-am întors din prima parte a lunii de miere pe care am petrecut-o în Scoţia. Acolo, copiii puteau zburda în voie cînd noi eram ocupaţi în capitală. Ne plăcea să mergem împreună la iarbă verde în împrejurimi, dar şi să-i luăm cu noi la Londra, unde petreceam ore întregi hrănind raţele de la Serpentine, din Kensington Park. Dar cele mai distractive erau raidurile de cumpărături la magazinul de jucării Hamley, unde soţul meu îi răsfăţa pe micuţi, care alergau printre rafturi trăgînd în urma lor cărucioare supraîncărcate.

Am vizitat-o şi pe mama sultanului Omanului, Um Qabus, care-şi petrecea vara într-o frumoasă casă pe malul Tamisei. Noi cinci am fost salutaţi la intrare de prietena sa apropiată, Miriam Zawawi, care îmi va deveni şi mie o prietenă foarte apropiată, şi am fost conduşi într-o cameră de zi care mirosea a tămîie, unde

Um Qabus ne aştepta. Era o prezenţă cu adevărat impozantă: vopsită cu hena, purta multe bijuterii şi era îmbrăcată într-un caftan magnific brodat. Plină de curiozitate, afecţiune şi cu simţul umorului, ne pregătise fiecăruia dintre noi daruri generoase. Copiii, impresionaţi, le-au acceptat politicos, apoi s-au scuzat şi au ieşit afară să se joace. Hussein şi cu mine am rămas ca să discutăm despre familie şi politică. Era extrem de bine informată despre ambele subiecte, interesîndu-se pe rînd de fiecare membru al familiei şi dovedind o cunoaştere profundă a evenimentelor curente.

O altă întîmplare fericită a fost vizita surpriză a fiului mai mare al lui Hussein, Abdullah, care tocmai terminase primul an de liceu în Deerfield, Massachusetts. M-am bucurat mult pentru ei. Am înţeles că acele cîteva zile la Londra erau o ocazie importantă pentru Abdullah de a fi împreună cu tatăl său, şi pentru acesta, la rîndul său, de a se revanşa pentru faptul că nu putuse să-i viziteze pe el, pe fratele şi pe surorile lui din Statele Unite, înainte de a apărea pe neaşteptate cu o soţie nouă. Abdullah a stat cu noi cîteva zile, iar serile, după cină, făceau skanderbeg sau glumeau în camera noastră de zi de la ultimul etaj. Hussein obişnuia deseori să se joace cu copiii, făcînd mare gălăgie; era un mod de a-şi arăta afecţiunea, iar eu încercam să nu intervin în momentele lor de intimitate. Poate că, în tot răul pricinuit de faptul că soţul meu îşi concentra atenţia asupra vizitei lui Abdullah, a fost şi un bine, pentru că n-am mai suportat tensiunea acumulată în timpul lunii de miere şi am izbucnit. Sunînd-o pe mama, un gest care nu-mi era caracteristic, i-am spus printre lacrimi: „Cred că o să vin acasă".

Vorbeam serios, dar ea ştia – după cum ştiam şi eu – că nu eram o persoană care renunţa uşor. M-am simţit mai bine după ce am vorbit cu ea, iar Hussein, destul de abătut în acea perioadă, n-a aflat niciodată de momentul meu de slăbiciune. Viitorul care mă aştepta începea să se întrevadă. Ca tînără soţie, drumul avea să mi se pară dificil şi deseori dureros. Intram într-o lume complexă asupra căreia n-aveam nici un mijloc de control. Eram măritată cu un bărbat pe care-l adoram, dar al cărui timp şi a cărui atenţie erau drămuite la maximum. După ce ne-am întors la Amman din luna de miere, mi-am dat seama că, în fond, eram pe cont propriu.

CAPITOLUL ŞAPTE

O tînără soţie la Curtea Regală

Toate cuplurile proaspăt căsătorite trec printr-o perioadă de acomodare, iar regele şi cu mine n-am făcut excepţie. Desigur, eu trebuia să mă acomodez mai mult; devenisem o parte a vieţii soţului meu în mai mare măsură decît devenise el o parte a vieţii mele. Înainte de toate, era lipsa de intimitate pe care continuam s-o găsesc extrem de neplăcută. Era agasant ca de oriunde aş fi ieşit, chiar şi din dormitorul meu, dădeam imediat faţă-n faţă-n cu un valet sau cu un chelner, sau cu aghiotantul soţului meu. Deşi unii oameni tînjesc în secret să li se acorde o astfel de atenţie, mie mi se părea neplăcut şi sîcîitor. În decursul anilor care-au urmat, mi-am dat seama că unele dintre aceste nepotriviri erau de ordin cultural – diferenţa dintre nevoia occidentalului de spaţiu privat şi felul în care se identifică orientalul cu oameni în mijlocul cărora trăieşte.

Urmînd tradiţia celor mai multe monarhii din lume, mi se spunea „Maiestatea voastră", eram prezentată sau se vorbea despre mine în calitatea de „Maiestatea sa". La început, mi s-a părut ciudat de impersonal, de parcă un zid de formalitate se înălţase între mine şi restul lumii, incluzînd aici familia şi prietenii, şi întotdeauna am crezut că oamenilor acelora cu care eram în contact permanent trebuia să le fie greu să repete apelativul la nesfîrşit în timpul unei discuţii. Tradiţia mai cerea şi ca oamenii să se ridice

cînd intram într-o încăpere. Nu simţeam deloc că aş fi îndreptăţită să mă bucur de o asemenea deferenţă.

Din fire, soţul meu era smerit şi modest, dar nu mai puţin conştient de simbolica şi de uriaşa autoritate pe care i le dădea poziţia sa. Spre deosebire de alţi monarhi din Orientul Mijlociu, a încercat totuşi să se facă cît de cît accesibil şi a descurajat servilismul excesiv. Cînd era abordat de persoane care voiau să i se prosterneze sau să-i sărute mîna, Hussein îi ajuta să se ridice şi prefera să le strîngă mîna. Urmărindu-l, am învăţat multe şi am încercat să mă încred în instinctul meu, înţelegînd că voi fi în stare să găsesc o cale de mijloc.

Ataşamentul meu faţă de Iordania şi de iordanieni a apărut foarte firesc, dar mi-a fost mai greu să-mi stabilesc cu precizie rolul pe care ar fi trebuit să-l joc astfel încît să contribui la binele ţării. Îmi amintesc de o zi de la începutul căsniciei noastre, cînd mă simţeam complet dezorientată şi l-am rugat pe Hussein să mă îndrume în vreun fel:

– Cum aş putea să vă fiu de folos?

Mi-a răspuns:

– Am încredere deplină în tine! Pînă acum, n-ai făcut nici o greşeală!

Era un vot de încredere lipsit de orice echivoc şi m-a copleşit un val de afecţiune faţă de el, dar totuşi nu-mi răspunsese la întrebare.

La fel ca în cazul altor cupluri proaspăt căsătorite, trebuia, de asemenea, să ne adaptăm la tot felul de lucruri legate de viaţa în comun, cum ar fi obiceiurile diferite legate de orele de somn. Soţul meu era o pasăre de noapte şi stătea treaz pînă tîrziu, un ritm nocturn cu care de-abia ţinusem pasul în perioada în care mă curtase, cînd aveam un program fix la compania aeriană. După ce ne-am căsătorit, n-a mai fost nevoie să mă trezesc la o oră anume, aşa că am încercat să mă adaptez la obiceiurile lui şi să dorm mai mult dimineaţa. Uneori reuşeam, dar alteori, nu. Ceasul meu biologic nu se schimbase şi mă trezeam la şase şi jumătate dimineaţa, după ce stătusem cu el pînă noaptea tîrziu.

Adevărul este că viaţa alături de regele Hussein mă solicita din toate punctele de vedere. Ameninţările constante la viaţa sa şi

situaţia politică dificilă m-au determinat să învăţ să-mi schimb perspectiva asupra vieţii – adică să las să se împlinească voia Domnului şi să mă bucur de fiecare zi care ne-a fost dăruită. Cu toate acestea, existau şi zile în care nu gîndeam astfel. Ca proaspăt căsătorită şi novice la Curtea Regală, am început prin a observa: încercam să înţeleg, să fiu discretă şi să nu schimb obiceiurile de zi cu zi sau să pun în discuţie felul în care mergeau treburile. Cu toate acestea, treptat am început să-mi exprim părerile şi, inevitabil, am deranjat pe cineva. Am avut cîteva discuţii aprinse cu şeful britanic al Casei Regale. Titlul său oficial era de „supraveghetor al Casei Regale", şi am ajuns să-mi dau seama că lua în sens literal sarcinile pe care le implica această slujbă.

La puţin timp după ce ne-am mutat în palat, am remarcat că multe becuri rămîneau aprinse toată noaptea, chiar şi după ce familia se retrăgea. În fiecare noapte mă duceam şi le stingeam, sugerînd că am putea reduce consumul de energie electrică. Era ca şi cum aş fi bătut toaca la urechea surdului, pentru că nimeni dintre cei care locuiau în palat nu părea interesat de economia de electricitate. Probabil opiniile noastre diferite se datorau mediilor culturale din care proveneam; criza de energie electrică din Statele Unite îi făcuse pe mulţi americani, inclusiv pe cei din familia mea, conştienţi de costurile consumului lor. Mesajul pe care l-am primit în urma acestei întîmplări a fost că nu puteam avea nici o pretenţie în legătură cu felul în care era condusă Casa Regală.

Şi dieta soţului meu era un alt motiv de îngrijorare. În timpul unui consult medical efectuat în Statele Unite, doctorii ne-au trimis la un nutriţionist de elită, Amal Nasser, un tînăr iordanian, care i-a recomandat regelui să-şi modifice dieta, astfel încît să-i scadă valoarea colesterolului şi numărul de trigliceride. Oricît m-am străduit să-l conving pe supraveghetorul Casei Regale să stabilim un meniu mai sănătos, n-am reuşit. „Să fim serioşi, Maiestatea voastră!" a exclamat el la un moment dat, cu un aer plin de condescendenţă. În consecinţă a urmat o dispută. În definitiv, el se afla în postul acela de doi ani şi nu înţelegea de ce ar fi trebuit să facă vreo concesie unei regine noi şi tinere.

Situaţia mea nu era singulară. Discutînd cu soţiile altor regi, am descoperit că şi ele se confruntau cu aceleaşi probleme. Persoanele cu care soţia unui rege intră în contact cît timp se află la Curtea Regală sînt deseori localnici, majoritatea destul de conservatori. Am înţeles cît de personal era luată fiecare sugestie, fie că subiectul în discuţie era despre mîncare, cu supraveghetorul, despre îmbrăcăminte, cu valetul regelui, sau despre pregătirile în vederea unei cine oficiale, cu cei de la Protocol. Sugestiile mele, am început să-mi dau seama, erau deseori văzute ca o critică tacită a felului în care ei îşi făceau meseria, iar uneori erau considerate chiar afronturi personale. Cînd am încercat să mai înveselesc garderoba lui Hussein şi să-i cumpăr cămăşi în dungi, cravate noi sau pantofi mai comozi, toate aceste articole dispăreau discret din dulap; valetul, pe care, de altfel, îl simpatizam foarte mult, a respins amestecul meu în problema îmbrăcămintei regelui, pe care o considera doar sarcina lui.

Odată, în avionul nostru, în timp ce ne întorceam din Anglia, soţul meu se gîndea la faptul că, de fiecare dată cînd îşi cumpăra o pereche de pantofi Bally, aceştia dispăreau. Hussein a observat că şi cea mai recentă achiziţie Bally semăna extraordinar de mult cu o pereche de pantofi purtată de unul dintre membrii personalului care trecea în acel moment pe lîngă noi şi l-a felicitat pe bărbat pentru gustul său. A constatat că pantofii erau exact aceiaşi pe care şi-i cumpărase regele – valetul i-i dăduse omului, care ne-a zis că i s-a spus că: „Maiestatea sa nu-i va purta niciodată".

Deşi unele dintre aceste incidente din perioada de început a căsătoriei mele erau mai mult amuzante decît supărătoare, mi se părea intrigant că, atunci cînd credeam că reuşeam să comunic clar şi cu diplomaţie, lucrurile nu stăteau de fapt aşa. Poate eram cu toţii stresaţi. Cu siguranţă, atît noi, familia, cît şi personalul locuiam în nişte condiţii care ne puneau nervii la încercare. Începuseră reparaţiile la palatul Hashimya, aşa că eram treziţi devreme în fiecare dimineaţă de pichamăre care huruiau pe acoperiş, deasupra capetelor noastre. Castelul de la Hashimya necesita într-adevăr reparaţii majore şi renovare. Înainte chiar ca acest lucru să fie evident, Hussein

m-a rugat să încep renovarea „palatului de oaspeţi" Al Diafa din cadrul complexului Basman, aflat în centrul vechi al oraşului, unde bunicul său, regele Abdullah I, construise primul palat regal haşemit, Raghadan. Cînd ne-am mutat acolo, un an mai tîrziu, Hussein i-a schimbat numele Al Diafa în Al Nadwa, adică „locul în care ne adunăm cu toţii".

Ca să fiu sinceră, chiar dacă am fi reuşit să reparăm toate defecţiunile de la Hashimya, nu sînt sigură că am fi fost fericiţi acolo. Soţul meu nu fusese niciodată prea entuziasmat de holurile acelea de marmură fără pic de personalitate şi tînjea după o locuinţă mai plăcută, mai caldă pentru familia noastră. Mi-a spus că, din momentul în care păşise în Hashimya, se simţise ca un musafir şi, fără îndoială, palatul îi trezea şi amintiri triste: cînd regina Alia a murit, de-abia se mutaseră acolo, iar ea fusese îngropată într-o colină din apropiere. N-am să uit niciodată cum într-o zi, mergînd cu maşina spre palat, am trecut cu copiii pe lîngă mormînt, iar Abir, care pierduse deja două mame, m-a întrebat: „Tanti Alexa (sora mea) va fi mama noastră după ce vei muri?"

Această perioadă de adaptare a fost în multe privinţe umbrită de evenimentele politice din regiune. La doar două luni de la căsătoria noastră, preşedintele Statelor Unite, Jimmy Carter, l-a invitat pe Anwar el Sadat, preşedintele Egiptului, şi pe Menachem Begin, noul prim-ministru al Israelului să se întîlnească cu el la Camp David pentru a negocia un acord pentru Orientul Mijlociu. Planurile pentru Conferinţa Internaţională de Pace de la Geneva la care lucrase atît de mult soţul meu au fost abandonate. În locul unei delegaţii comune de palestinieni, sirieni, iordanieni şi egipteni care să ducă tratative cu Israelul, acum avea să fie doar Egiptul. Anunţul a adus nu doar teama că Sadat va negocia o pace separată cu Israelul, dar şi suspiciunea că acordul de la Camp David era pus la cale tocmai pentru ca o conferinţă panarabo-izraeliană să nu aibă loc niciodată; era foarte convenabil pentru Israel să evite presiunea unui astfel de forum public.

Regele Hussein n-a fost inclus de consilierul pe probleme de securitate naţională Zbigniew Brzezinski pe lista de invitaţi ai preşedintelui Carter şi nici de Sadat, pentru că se credea că ar fi fost posibil „să complice procesul". Fermitatea cu care Hussein insista ca Israelul să se retragă din toate teritoriile ocupate din 1967 şi ca palestinienii să aibă dreptul la autodeterminare au făcut să fie privit mai degrabă ca un potenţial obstacol, decît ca un partener la victoria politică pe care sperau s-o obţină.

Preocupat de discuţiile ce aveau loc la Camp David, soţul meu a uitat să-mi spună despre reuniunile de familie de duminica la Palatul Zahran, reşedinţa reginei-mamă. Copiii noştri o vizitaseră cu regularitate duminica după-amiaza însoţiţi de bonele lor, dar eu şi soţul meu mersesem doar sporadic, şi acest lucru se întîmpla înainte ca eu să descopăr că toate odraslele reginei-mamă, împreună cu familiile lor, erau aşteptate la ea săptămînal. Fără să vreau, am făcut prima gafă în familie, cel puţin prima asupra căreia mi s-a atras atenţia.

Regina-mamă, şarifa Zein Al Sharaf, se născuse în Egipt în 1916 şi se măritase la vîrsta de optsprezece ani cu vărul ei primar, Talal, pe atunci prinţ moştenitor. Crescuse patru copii şi a fost o pioniera a luptei pentru drepturile femeilor, sponsorizînd primul sindicat al femeilor din Iordania şi înfiinţînd filiala de femei a Societăţii Semiluna Roşie din Iordania. De asemenea, se poate ca ea să-l fi influenţat mult pe soţul ei în elaborarea Constituţiei din 1952 care le conferă femeilor drepturi depline.

Afecţiunea de care suferea soţul ei nu poate să fi fost o povară uşoară pentru ea, dar regina Zein a înfruntat aceste încercări grele cu tărie, mai ales după ce socrul ei, regele Abdullah, a fost ucis, iar soţul ei – internat într-un spital din străinătate. După abdicarea regelui Talal, în timp ce fiul ei de şaptesprezece ani îşi termina studiile, regina Zein a jucat un rol important în viaţa politică pînă la urcarea acestuia pe tron, la aniversarea vîrstei de optsprezece ani.

O dată ce Hussein a devenit rege, regina Zein şi-a concentrat atenţia mai cu seamă asupra familiei sale. Cînd am început să particip la reuniunile de la Palatul Zahran care aveau loc duminica după-amiaza

nu aveam idee care erau regulile casei şi ce se aştepta de la mine – ştiam doar că eram, lucru de înţeles, subiectul comentariilor şi al unei imense curiozităţi. În absenţa cuiva care să mă îndrume, mi-am urmat instinctul şi m-am străduit să fiu politicoasă şi respectuoasă, dar trebuia să fiu şi eu însămi; altfel aş fi înnebunit.

Doar printre copii am simţit că pot să mă port firesc şi spontan. Într-o duminică, toţi copiii s-au înşirat şi i-au sărutat mîna reginei Zein, apoi au dispărut în grădină să se joace, în vreme ce adulţii stăteau de vorbă cu regina-mamă. Am văzut că o parte dintre copiii mai mici, inclusiv ai noştri, erau dezavantajaţi la joc de verii mai mari. Ca să echilibrez situaţia, am intrat şi eu în joc şi m-am năpustit asupra unuia dintre băieţii mai mari. Copiii au fost uluiţi, nu mai e nevoie s-o spun, s-o vadă pe noua lor mătuşică alergînd pe peluză spre ei, dar în cele din urmă am reuşit să-l ţin destul de mult pe băiatul de doisprezece ani – care s-a dovedit a fi prinţul Ghazi, fiul prinţului Mahomed –, ca micuţii să poată cîştiga. Nu ştiu ce efect a avut asupra adulţilor această ieşire, dar am cîştigat mult în ochii lui Ghazi şi ai fratelui său, Talal, care m-au declarat „marfă".

Soţul meu îşi iubea nepoţii şi nepoatele de parcă ar fi fost propriii copii. O poveste pe care Talal şi Ghazi o repetau deseori era una despre „misterul nepoţilor dispăruţi". Avea legătură cu primul elicopter al regelui Hussein, la acea dată singurul din ţară, şi cu cei doi băieţi care, auzindu-i palele huruind, au fugit în grădină să-i facă unchiului cu mîna. Regele Hussein ar fi coborît elicopterul pe peluză şi i-ar fi ridicat, spunîndu-le:

– Unde vreţi să mergeţi?

Apoi avea să zboare cu ei pe deasupra Ammanului, într-o călătorie cu modernul covor fermecat, înainte de a-i lăsa în grădina lor. Părinţii băieţilor, nu fără motiv, au vrut să ştie unde dispăruseră.

– Ne-a luat unchiul cu elicopterul, au răspuns copiii, lucru care avea să-i facă pe părinţi şi mai mînioşi.

– Nu inventaţi astfel de poveşti! i-au dojenit ei pe băieţi.

Şi acum sînt extrem de bulversată cînd mă gîndesc la începutul căsniciei mele, la cît de vulnerabilă eram la bîrfe sau la criticile de orice fel. Fabrica de zvonuri din Amman începuse deja să producă

ceea ce peste ani va fi devenit o panoplie de poveşti complet lipsite de noimă. În ce priveşte moartea reginei Alia, s-au răspîndit cu repeziciune zvonuri legate de cauza accidentului. Cele mai absurde dintre acestea insistau că regina-mamă ar fi fost oarecum implicată în prăbuşirea elicopterului. Am aflat mai tîrziu că, după ce s-a anunţat oficial logodna mea cu Hussein, începuse să se spună că, de fapt, CIA fusese responsabilă pentru producerea accidentului reginei Alia, ca parte a unei conspiraţii care viza ca eu să ajung pe tron. Se mai zvonea că aveam un copil negru în America, iar soţul meu era şantajat de tata, care a ameninţat că vinde nişte fotografii revistei *People;* că sora mea (care la data aceea studia Dreptul în Texas) îşi deschisese un *boutique* pe Madison Avenue, în New York, ca să revîndă garderoba mea regală; că îmi cumpărasem o insulă asiatică într-una dintre călătoriile noastre în Orientul Îndepărtat. Şi, bineînţeles, se fabula mereu despre achiziţionarea de bijuterii extravagante, despre necazuri în căsnicie, despre sarcini şi avorturi.

Soţul meu, care era deprins cu bîrfele din Iordania, nu băga în seamă astfel de poveşti, şi la fel mă străduiam să fac şi eu. Ştiam că şi în trecut femeile aflate în poziţia mea, fie că trăiau în Iran sau în Iordania, în Statele Unite sau în Europa, au fost bîrfite, cu sau fără motiv. Ştiam, de asemenea, că, de fapt, fiecare membru al familiei era pe rînd în centrul acestui joc al imaginaţiei. Cu timpul, am învăţat că astfel de poveşti cel mai adesea reflectă valorile, înclinaţiile şi închipuirile celor care le născocesc şi, prin urmare, nu ar trebui luate personal; cu toate acestea, nu întotdeauna m-am împăcat cu faptul că oamenii erau dispuşi să-i creadă aşa de uşor.

Nu-mi amintesc acum ce a declanşat acest lucru – bîrfele, lipsa de spaţiu privat, frustrarea legată de felul în care era administrat palatul Hashimya –, dar într-o zi am simţit nevoia de schimbare şi am încercat s-o conving pe şovăitoarea Meliha să mă ajute să-mi pun în aplicare un subterfugiu. M-am lăsat în jos în scaunul din dreapta al maşinii şi mi-am ferit faţa de privirile scrutătoare ale gărzilor, în timp ce treceam de porţile palatului spre libertatea din lumea de afară. Meliha era extrem de nervoasă. I-am explicat cum să ajungă la prietenii noştri, Suha şi Khalid Shoman, cu care am

petrecut două ore minunate şi lipsite de griji stînd la taclale, bînd ceai şi nerăspunzînd la telefoanele din ce în ce mai insistente de la diverşi oameni de la palat care se interesau unde aş putea fi. Cînd mi-am dat seama că puteam să le fac foarte multe neplăceri gărzilor regale, atît de devotate şi de loiale, m-am întors acasă şi nu mi-am mai îngăduit niciodată să mă răsfăţ astfel. Totuşi, aia a fost o escapadă de care aveam într-adevăr nevoie.

Ceea ce voiam cu adevărat să fac era să mă concentrez asupra modului cum aş putea contribui la bunul mers al căsniciei mele şi al Iordaniei. La început, era greu să-mi găsesc drumul. Deşi mi-am îndeplinit de cîteva ori rolul la diverse ceremonii, în general, eram lăsată să-mi stabilesc de una singură priorităţile. Cu toate că îmi displăcea orice fel de prefăcătorie, încet-încet am învăţat să mă port într-un anume fel cînd mă aflam în faţa aparatelor de fotografiat şi în public. Soţul meu mi-a explicat deseori importanţa limbajului corpului: „Dacă zîmbeşti, le dai oamenilor încredere. Dacă nu, vor bănui că este ceva în neregulă şi vor crede că eşti îngrijorată sau şovăitoare".

Nu puteam pune în discuţie raţionamentul lui. În definitiv, el menţinuse ţara unită în diverse perioade de criză, ieşind în faţa oamenilor şi dîndu-le o încredere pe care, poate, n-o simţea în momentul respectiv. Existau relatări de-a dreptul legendare despre cum a apărut în mijlocul unor mulţimi aflate în pragul răzmeriţei şi le-a potolit furia sau cum s-a dus în nişte garnizoane ale armatei despre care se credea că ar fi pe punctul de a se revolta, cîştigînd sprijinul trupelor. Nu există nici o îndoială că starea sa de spirit i-a influenţat pe cei din jurul lui – familia şi compatrioţii săi. Văzusem cu ochii mei felul în care îi zîmbeau oamenii cînd le zîmbea şi el, observasem că rîdeau cînd rîdea şi el sau erau încordaţi cînd el părea încordat. Cu toate acestea, nu-mi trecuse prin minte că oamenii s-ar putea uita la mine mai mult sau mai puţin în acelaşi fel.

Din momentul în care eu şi Hussein ne-am întîlnit pentru prima dată, am refuzat să discut cu cineva despre el sau despre viaţa noastră privată. De la început, am încercat instinctiv să menţin o zonă de intimitate în vieţile noastre şi credeam cu tărie că era un drept fundamental al oricărei persoane aflate în poziţia sa. Dar nu

mi-am dat seama că nimeni altcineva din jurul lui nu gîndea astfel; păreau să considere că regele şi familia lui erau o proprietate publică. Desigur că fascinaţia faţă de personalităţi există din cele mai vechi timpuri, dar nu doream să contribui şi eu la ea, mai ales nu în Iordania. Într-o ţară atît de mică[1] (aproximativ de mărimea statului Indiana, cu o populaţie care în anii optzeci era de peste trei milioane de locuitori) orice informaţie picantă despre familia regală, în special despre rege, era în mod inevitabil înflorită, denaturată şi apoi răspîndită ca un mare adevăr. Unii erau în stare să se uite în ochii tăi şi să-ţi spună cu o siguranţă de netăgăduit că fuseseră martorii unui eveniment care mai tîrziu se va dovedi că se petrecuse cînd ei nici măcar nu se aflau în ţară.

Pe de altă parte, exista şi un aspect negativ al încercării de a te ţine departe de atenţia publicului. Am aflat destul de repede că, atunci cînd au de-a face cu persoane discrete, unii speculează şi mai mult. În absenţa informaţiilor, ei vor născoci pur şi simplu lucruri, pentru a da impresia că sînt foarte importanţi, că au influenţă şi acces în interior. A trebuit să învăţ să echilibrez balanţa între predispoziţia mea firească de a fi rezervată şi nevoia practică de a le împărtăşi celorlalţi ceva în legătură cu vieţile noastre, ca ei să înţeleagă ce doream să realizăm noi.

Mă abţineam în continuare să discut cu presa. Nu numai că simţeam că mariajul meu nu ar trebui să fie un bun public, dar, după cît de critică era situaţia în regiune, voiam să îndrept discuţie spre ceva mai serios. În mod sigur nu doream să mă concentrez asupra problemelor personale de care presa părea mult prea interesată. În ciuda acestor intenţii, n-am avut un start bun.

Secretarul de presă al Curţii Regale mă îndemna să dau un interviu revistei *People,* dar eu nu eram convinsă că aceasta era o publicaţie potrivită pentru primul meu interviu. „Nu cred că aşa ar trebui să încep!" i-am spus eu, dar el a insistat. M-am gîndit că probabil ştia ce vorbea, din moment ce asta era meseria lui.

---

[1] Aproximativ 89 566 de kilometri pătraţi (n.tr.).

Am fost îngrozită cînd articolul a apărut cu titlul: „O americancă îmbrăcată în blugi din Iordania spune despre regele ei: «Aş fi încîntată să am un copil cu el!»"

Cînd reporterul care îmi luase interviul părăsea palatul, m-a întrebat neoficial dacă eu şi regele ne doream un copil, iar eu i-am răspuns: *Insha'Allah* („Să dea Domnul!"). Dar să vezi o remarcă întîmplătoare devenind titlu pe prima pagină era înfiorător. Secretarul nostru de presă, care mi-a devenit un prieten foarte bun, iar mai tîrziu a ajuns un respectat ambasador, a fost uimit de reacţia mea la acest articol. Nu înţelegea deloc de ce eram atît de supărată. După cîteva incidente similare, m-am hotărît să-mi urmez instinctul.

Sporindu-mi activitatea profesională, am ajuns să-mi dau seama că tot ce făceam în public urma să se reflecte integral în presă. Am început să fac o selecţie atentă a evenimentelor care trebuiau scoase în evidenţă, organizîndu-mi în aşa fel programul încît să echilibrez rolul meu tradiţional, mai mult de protocol, cu dorinţa de a mă concentra asupra unor iniţiative de dezvoltare mai semnificative – culturale, sociale şi de mediu.

La început, nu eram prea sigură în ce direcţie doream să-mi canalizez eforturile. Ştiam că o să am nevoie de un spaţiu, unde să pot aduna oameni pentru întruniri, şi de un personal redus, împreună cu care să răspund solicitărilor şi să pun la punct programe noi. Hussein m-a încurajat să înfiinţez un birou puţin mai sus de sediul administrativ al Curţii Regale, la Al Ma'Wa. Locul îi era foarte drag, fiindcă fusese refugiul în care bunicul său obişnuia să meargă pentru a se relaxa; şi, în plus rămăsese un loc apropiat inimii noastre din perioada logodnei. Eram prima regină cu un astfel de birou, şi la Curte nu erau mulţi obişnuiţi cu ideea ca o regină să exercite o funcţie oarecum independentă de departamentele patriarhalei Curţi Regale, care erau subordonate exclusiv regelui. Era interesant pentru mine să descopăr că mulţi găseau de neimaginat faptul că eu aş putea să-mi stabilesc singură priorităţile, să mă implic în diverse proiecte şi să vorbesc în public din proprie iniţiativă. Acest lucru reflecta, cred eu, un scepticism de mult împămîntenit despre femei şi aptitudinile lor profesionale care mă uimea,

avînd în vedere numărul mare de femei energice şi foarte competente pe care le întîlnisem în Iordania. Desigur, nu am acţionat niciodată independent în probleme care ar fi putut avea consecinţe politice şi nici nu am intervenit prea mult în cele care ţineau de Curtea Regală, dar am încercat să suplinesc anumite lacune din programele de dezvoltare şi să militez pentru o bună înţelegere pe plan internaţional a acestui moment tulbure din istoria Orientului Mijlociu.

În vreme ce Curtea Regală era responsabilă de mediatizarea evenimentelor, biroul meu funcţiona relativ independent în toate celelalte domenii. Îi prezentam soţului meu idei complet noi, încercînd să-l ajut să-şi creeze o agendă de lucru mai cuprinzătoare, mai deschisă şi mai variată, ridicînd nişte probleme la care poate nu s-ar fi gîndit niciodată. Înţelegeam că rolul meu era acela de a-l ajuta, uşurîndu-i cumva povara responsabilităţii pe care o avea. Nu am cerut ajutor sau susţinere. N-am făcut decît să merg mai departe, cu sprijinul unui cerc tot mai mare de prieteni şi colegi.

M-am mutat şi am transformat apartamentele de locuit de la Al Ma'Wa în birouri. De la început, acesta fusese un loc deosebit pentru mine, un spaţiu numai al meu. Doream ca biroul şi programele care aveau să se nască aici să fie cele mai bune din Iordania şi să oglindească diversitatea ţării. Ştiam că e important ca oamenii care lucrau în acest birou să reprezinte grupuri şi comunităţi diferite: musulmani şi creştini, bărbaţi şi femei de pe Malul de Vest şi de pe cel de Est al rîului Iordan, circazieni, persoane cu simpatii liberale sau conservatori.

Amintirile din acele vremuri de mari provocări personale sînt inextricabil legate de amintirile dramelor politice în care eram angrenaţi. În vara anului 1978, am mers în Iran. A fost o călătorie deosebită pentru mine. Nu mai vizitasem Iranul din 1976, cînd locuisem şi muncisem acolo. Revoluţia care avea să transforme ţara în republică islamică şi să-l trimită pe şah în exil era doar la cîteva luni distanţă. În perioada pe care am petrecut-o cu familia regală la minunata lor reşedinţă de vacanţă de pe litoralul mării, erau puţine semne ale furtunii care se apropia. SAVAK, poliţia secretă, şi armata iraniană ţineau sub control mişcarea revoluţionară pe cale să

izbucnească, şi, la suprafaţă, Iranul părea relativ liniştit. Soţul meu şi alte persoane din anturajul nostru au auzit murmure de îngrijorare de la apropiaţii şahului despre agitaţia din ţară, dar evenimentele cutremurătoare care aveau să zguduie ţara în scurt timp erau puţin previzibile.

Îmi amintesc că am încercat să completez imaginea pe care soţul meu începea să şi-o facă. Aveam o perspectivă oarecum diferită de a lui despre ceea ce se întîmpla în Iran, cîtă vreme îşi făcuse o opinie despre situaţia de acolo numai din discuţiile cu şahul şi cu familia acestuia sau de la surse militare şi de securitate oficiale. Chiar şi în urmă cu doi ani, cînd lucrasem la Teheran, devenisem conştientă de gradul îngrijorător de polarizare şi de fragmentare din cadrul societăţii iraniene.

În timpul acestei vizite, împărăteasa Farah părea mult mai plină de viaţă şi mai energică decît soţul ei, care era şi slăbit de un cancer devastator rămas secret pentru public încă o bună perioadă sau care, pur şi simplu, era foarte rezervat. A petrecut lungi perioade odihnindu-se sau jucînd table cu doctorul său, în timp ce familia şi prietenii săi înotau, făceau schi nautic, *windsurf* sau se dezlănţuiau în fiecare noapte într-o neobosită *Saturday Night Fever*. Cele cîteva zile în care am stat la reşedinţa familiei au fost, de fapt, o continuare minunată şi reconfortantă a lunii noastre de miere. Cuplul imperial ne-a răsfăţat şi am fost trataţi atît de bine, încît aveam uneori impresia că grijile noastre aproape dispăruseră. Familia avea un antrenor de tenis, aşa că l-am rugat pe Hussein să joace – era un sport care-i plăcuse mult în copilărie –, iar el a acceptat pe dată. În decursul căsătoriei noastre, am continuat să practicăm acest sport mulţi ani de atunci. De fapt, în această vizită singurele probleme pe care ni le făceam erau legate au modul în care să ne distrăm, nu de politică.

Una dintre activităţile pe care ni le stabilise familia imperială prevedea zborul cu elicopterul deasupra Mării Caspice, de unde eram încurajaţi să sărim de la înălţimi incredibil de mari. Crescînd pe ţărmul Oceanului Pacific, nu mă temusem niciodată de valurile care se spărgeau de mal, dar să pendulez în derivă deasupra valurilor acelora

era de-a dreptul terifiant. Erau atît de uriaşe, încît de la poalele valului nu se mai vedea pămîntul. Singurul nostru punct de reper era un vas aflat în apropiere, care aştepta să ne ducă apoi la mal.

Dar, fără nici un dubiu, cel mai înspăimîntător moment a fost cînd sora şahului, prinţesa Fatima, l-a invitat pe Hussein s-o însoţească în elicopterul pe care ea urma să-l piloteze. Era văduva unui comandant al Forţelor Aeriene Iraniene şi, fără îndoială, era un pilot cu experienţă, dar cei din jurul nostru au avut impresia că felul în care privea ea pilotajul era mult prea superficial avînd în vedere modul „ca la carte" în care se purta Maiestatea sa cînd era în Iordania. Într-una dintre zile l-a convins pe Hussein să zboare alături de ea cu elicopterul pe deasupra proprietăţii. Ni s-a părut că am auzit aparatul huruind deasupra capetelor noastre timp de ore, tremurînd îngrijoraţi că s-ar putea să nu-l mai vedem viu şi rugîndu-ne să-l aducă sănătos pe pămînt.

După ce ne-am întors în Iordania, am urmărit îndeaproape deteriorarea situaţiei din Iran. Aveam aparate de telex la Hashimya şi în Aqaba şi îmi amintesc că în fiecare zi treceam în revistă ştirile care apăreau. Mă încînta acel acces imediat la ştirile din regiune şi din lume. În anii de dinainte de apariţia faxului şi a CNN-ului, bucăţelele acelea ondulate de hîrtie reprezentau o parte serioasă a vieţii noastre şi, pe tot parcursul primilor ani de căsătorie, au devenit şi o parte a ritualului meu de fiecare noapte, cînd parcurgeam rezumatele de ştiri, selectînd subiectele care credeam că l-ar putea interesa pe Hussein. Şi, în toamna anului 1978, ştirile din Iran erau din ce în ce mai îngrijorătoare.

Prinţesa Wijdan, verişoara primară a lui Hussein, s-a întors la cîteva luni în urma noastră dintr-o vizită în Iran şi mi-a spus că, fără ca ea să ştie, paisprezece oameni fuseseră ucişi într-un atac asupra palatului în timp ce ea şi alţi membri ai unei delegaţii oficiale din Iordania se aflau înăuntru şi priveau spectacolul oferit de nişte dansatori populari. Delegaţia, din care făceau parte prinţul moştenitor Hasan, prinţul Raad împreună cu soţia sa, prinţesa Majda, nu aflase despre atac decît a doua zi, cînd se aflau în avion, pe drumul de întoarcere spre Iordania. Septembrie 1978, sfîrşitul

ramadanului[1] – luna sfîntă de post pentru musulmani – a marcat începutul unor uriaşe demonstraţii de stradă la Teheran. Instigaţi de predicile incendiare ale ayatollahului Khomeini, acestea erau înregistrate pe casete şi trimise din exilul său din Irak, demonstranţii cereau alungarea americanilor din Iran şi întoarcerea la valorile religioase tradiţionale. Guvernul a răspuns declarînd Legea Marţială şi, puţin după aceea, a urmat ceea ce este îndeobşte cunoscut ca Vinerea Neagră, cînd forţele de securitate ale şahului au deschis focul asupra participanţilor la o manifestaţie din Teheran, ucigînd mai mult de o sută de persoane şi rănind alte cîteva sute.

Soţul meu era îngrozit de vărsarea de sînge din Iran şi furios pe modul în care manipula politic situaţia ayatollahul Khomeini, care, în octombrie 1978, a părăsit Irakul plecînd în Franţa, de unde a continuat să-şi transmită prin radio mesajele către Iran. Hussein nu putea înţelege, la fel cum nu puteau nici mulţi alţii din Orientul Mijlociu, de ce francezii tolerau pe teritoriul lor nişte activităţi politice atît de evident ostile, îndreptate împotriva altei ţări. Gestul a iscat o altă mare suspiciune: de ce îl tolerau francezii pe Khomeini? Informaţiile pe care le-am primit mai tîrziu au sugerat că printre motive s-ar ar fi putut afla avantaje comerciale sau politice. Dacă acesta e adevărul, planul a reuşit, dar cu un preţ teribil pentru întreaga regiune.

La sfîrşitul anului 1978, soţul meu şi cu mine aveam să facem ultima noastră călătorie în Iran, doar cu cîteva săptămîni înainte ca şahul şi şahbanu să părăsească definitiv ţara, în 16 ianuarie 1979. Am cinat numai noi patru. A fost o seară deprimantă. Şahul de-abia vorbea, iar împărăteasa Farah se străduia să întreţină atmosfera. Hussein era convins că şahul mai putea încă să evite catastrofa care se întrevedea la orizont şi-l îndemna să meargă direct printre oameni, la fel cum făcuse şi el cu atîta succes, în trecut, în Iordania:

– Vorbeşte-le oamenilor, vorbeşte cu teologii, vorbeşte cu armata şi stabileşte un consens naţional care să detensioneze situaţia!

Dar şahul nu avea să facă asta sau poate n-a putut.

---

[1] Calendarul hegirian are doar 354 de zile şi 8 ore, motiv pentru care luna de post cade în fiecare an la date diferite în raport cu calendarul gregorian (n.tr.).

În acelaşi timp, delegaţia noastră cina cu ambasadorul iranian în Iordania, care s-a arătat destul de neliniştit în timpul discuţiei şi a spus:

– Maiestatea sa imperială mi-a cerut să merg la Qom să mă întîlnesc cu şeful mollahilor[1] pentru a încerca să detensionez situaţia. Vă rog, ajutaţi-mă! N-am mai vorbit niciodată cu vreuna dintre persoanele astea. Ce-ar trebui să fac?

Apoi ambasadorul a propus ca regele Hussein să meargă cu şahul la cîţiva dintre mollahii care aveau un rol-cheie în această problemă şi împreună să vadă ce s-ar putea face.

– Sînt sigur că Maiestatea sa va fi foarte încîntat să facă asta, îi răspunsese vărul soţului meu, prinţul Raad.

Nu era o idee lipsită de noimă. Iranienii erau musulmani şiiţi şi, datorită acestui lucru, aveau un respect deosebit pentru regele Hussein, pentru că era descendent direct din Ali, ginerele profetului, pe care şiiţii îl venerează ca pe moştenitorul de drept al profetului. Cînd Abu Shaker şi prinţul Raad au venit la noi, mai tîrziu în aceeaşi seară, pentru a-i transmite cererea ambasadorului, Hussein a acceptat imediat. În ciuda orei tîrzii, soţul meu a solicitat să-l vadă pe şah, pentru a-l convinge să meargă la Qom cu el pentru o ultimă încercare disperată de a ajunge la o înţelegere cu mollahii, dar întîlnirea n-a avut loc.

Dacă cineva ar fi putut să-l influenţeze pe şah, acela era Hussein. Cu cîţiva ani în urmă, în timp ce luau cina la aceeaşi reşedinţă de pe ţărmul Mării Caspice pe care o vizitasem şi noi în 1978, îi vorbise despre pericolul unui război. La data aceea, britanicii îşi propuseseră să se retragă din diferite ţări din Golf, cînd, din senin, şahul şi-a anunţat intenţia de a ocupa Bahrainul de îndată ce englezii aveau să plece.

– Bahrainul este o parte a Iranului şi nu avem de gînd să-l abandonăm, îi spusese el regelui Hussein.

A urmat o discuţie aprinsă.

---

[1] Mollah în Iranul şiit este un titlu ce desemnează un cleric aflat pe scara de jos a ierarhiei religioase (n.tr.).

– Nu puteţi să faceţi asta, i-a replicat soţul meu şahului, într-un final. Bahrainul este o ţară arabă independentă şi, cu toate că o parte a populaţiei este şiită, ei sînt arabi cu toţii, iar lumea arabă nu vă va permite acest lucru.

– O, la naiba cu arabii! îşi aminteşte soţul meu că ar fi zis şahul, căruia i-a răspuns:

– Dar şi eu sînt arab.

– O, nu, nu, nu mă refeream la tine, i-a spus şahul. Tu eşti iordanian.

Soţului meu îi plăcea să povestească în prezenţa familiei şi a prietenilor apropiaţi acest schimb de replici cu şahul, găsind foarte amuzantă distincţia pe care acesta o făcuse între arab şi ioradnian, dar, de fapt, discuţia avusese un mare impact, şi Bahrainul îşi păstrase independenţa. Din nefericire, cu toate că soţul meu ajutase la salvarea Bahrainului de ocupaţia şahului, nu a putut să-l ajute şi pe şah să evite tragedia propriei ţări.

CAPITOLUL OPT

Paradă şi fast

Deseori, era imposibil să împaci fanteziile oamenilor despre cum ar trebui să fie un rege sau o regină în viaţa şi activitatea de fiecare zi. Îndeosebi pentru că se repetă frecvent pînă în ziua de azi, mă amuz cînd îmi aduc aminte de o întîmplare care s-a petrecut cînd am sosit la Gymnich Castle, reşedinţa oficială pentru oaspeţi a statului german, din apropiere de Bonn, în timpul primei noastre vizite oficiale de stat, din noiembrie 1978. La coborîrea din elicopterul care ne-a transportat pe preşedintele Walter Scheel, pe soţia sa, Mildred, şi pe noi de la aeroport, unde avusese loc festivitatea oficială de primire, pînă la reşedinţa noastră pentru următoarele cîteva zile, am fost întîmpinaţi de soţia proprietarului castelului şi de băieţelul ei, căruia ne-a prezentat drept rege şi regină. Copilaşul era adorabil şi politicos, dar s-a uitat în sus spre mine teribil de dezamăgit. „Dar unde-i e coroana?" a întrebat-o pe mama sa, care ne-a tradus întrebarea lui. Aveam să aud aceeaşi întrebare şi să văd aceeaşi dezamăgire de nenumărate ori. Copiii – dar şi numeroşi adulţi – reclamă cu înfrigurare însemnele regalităţii învăţate din basme.

Mulţi cred că o regină ar trebui să fie o prezenţă strălucitoare, aşezată pe un piedestal şi, poate, implicată, de la distanţă, în activităţi de caritate. Eu nu intenţionam să fiu o marionetă şi să-mi petrec timpul inaugurînd bazare sau expoziţii, după cum mi-a sugerat

cineva de la Curte că acesta ar trebui să fie rolul meu. Dimpotrivă, speram să contribui la rezolvarea unor probleme serioase, mai mult decît aş fi putut s-o fac ca arhitect sau ca jurnalist. Fără a fi un lucru neobişnuit pentru cineva în situaţia mea, am primit atît de multe sfaturi diferite – despre care ar trebui să fie rolul meu, despre tot ce se aştepta sau ar trebui să se aştepte de la mine –, încît, şi dacă aş şi putut să fiu în acelaşi timp zece persoane diferite, tot n-aş fi mulţumit pe nimeni.

Trebuia, de voie, de nevoie, să accept faptul că pentru mulţi oameni felul în care era percepută o regină începea cu modul în care arăta şi cum era îmbrăcată. Îmi displăcea teribil acest lucru, dar am înţeles cît este de importantă eticheta şi să faci o bună impresie în public. Privind în urmă la acei ani, mi se pare ilar cît de mult a trebuit să învăţ. Cînd, la patru luni de la căsătorie, a fost stabilită prima noastră vizită de stat în Germania, urmată, în decembrie, de una în Franţa, Italia şi Marea Britanie, m-am confruntat cu problema ţinutei. Blugii şi tricourile mele nu erau nicidecum potriviţi.

Soţia supraveghetorului de la Hashimya i-a sugerat regelui ar putea să-l contacteze pe creatorul de modă Valentino, din Italia, ca să vadă dacă nu ne-ar putea furniza nişte haine adecvate pentru aceste vizite. Valentino, care crease îmbrăcăminte pentru regina Alia, şi-a trimis asistentul în Iordania cu ceea ce le mai rămăsese din colecţia lor de toamnă-iarnă. Eram încă foarte slabă, aşa că, din fericire, mărimea nu avea să fie o problemă, de vreme ce nu mai era timp să mi se facă altceva.

A fost o uşurare să ştiu că aveam ceva potrivit de îmbrăcat şi, nu mai e nevoie s-o spun, absolut minunat. Pentru mine, ele erau un fel de haine de serviciu care-mi dădeau libertatea de a mă concentra asupra datoriei de a reprezenta Iordania într-un fel care putea să-i aducă beneficii directe.

Şi bijuteriile pe care le primisem cadou de nuntă, dar şi frumoasa tiară de diamante de la soţul meu le consideram tot accesorii de lucru. Înainte de a mă mărita, n-am avut bijuterii, în afară de o brăţară şi un inel din argint cu valoare sentimentală, dar pe parcursul primelor luni de căsătorie, de cîteva ori, cînd soţul meu

s-a întors din diverse vizite făcute în ţările din regiune, m-a surprins cu cadouri de nuntă – ce-i drept, puţin mai tîrziu – constînd din bijuterii splendide de la diverşi conducători arabi. Deşi am admirat nespus aceste daruri minunate, atunci cînd le-am purtat, nu m-am simţit niciodată în largul meu. Iordania era o ţară săracă şi mi se părea că nu se cuvenea să port astfel de bijuterii acasă, deşi, cu diverse ocazii, alte femei o făceau. Erau mai potrivite pentru evenimente oficiale din străinătate, dar chiar şi atunci mă făceau să mă simt prost.

Oricum, ca orice arab, soţul meu aprecia culorile vii şi modelele complicate, aşa că m-a încurajat să-mi pun un colier splendid cu smaralde – un cadou de la regele Khaled al Arabiei Saudite – la banchetul oficial dat în cinstea noastră cu ocazia vizitei de stat în Germania. În loc să-l port cu dezinvoltură, mi-am petrecut întreaga seară simţindu-mă ca un brad de Crăciun şi încercînd cu timiditate să ascund colierul sub eşarfa de voal a rochiei. Mulţi dintre oaspeţii din acea seară erau îmbrăcaţi simplu, iar eu nu voiam ca diferenţa dintre îmbrăcămintea lor şi a mea să creeze o distanţă. Se poate aştepta de la o regină să aibă o prezenţă strălucitoare, dar asta nici nu-mi stătea în fire, nici nu consideram util în calitate de reprezentantă a Iordaniei. Cu timpul, am încercat să realizez un echilibru între un stil discret şi nevoia de a arăta ca o regină, dar mi se părea că întotdeauna sînt falsă, trecînd de la o extremă la alta.

Vizita pe care am făcut-o la Bonn s-a desfăşurat fără probleme. Am aşteptat cu nerăbdare să ne petrecem sfîrşitul de săptămînă în staţiunea Bechtesgaden, din sudul Germaniei – aşa cum stabiliseră gazdele noastre să se întîmple la încheierea întrevederilor oficiale; aveam să sărbătorim la munte ziua de naştere a soţului meu. Am fost răsfăţaţi cu zăpadă, cum rareori se întîmplă în noiembrie, şi am schiat pe *Zugspitze,* mult deasupra oraşelului Garmisch-Partenkirchen. Prima noastră tentativă de a schia a fost tare amuzantă. Hussein mai schiase doar o singură dată în viaţa lui şi urma extrem de conştiincios sfaturile instructorului. Deşi nu mai avusesem ocazia să schiez de mulţi ani, îmi plăcuse acest sport încă de la vîrsta de treisprezece ani şi mă aşteptam să îl pot relua de la nivelul la care

rămăsesem. Asta m-a făcut să schiez repede şi prost, să cad des, să mă ridic şi s-o iau de la capăt. Soţul meu, care nu cădea niciodată, se uita cum mă rostogoleam eu pe pîrtie, de parcă aş fi fost aproape nebună. La rîndul meu, îl priveam cît de grijuliu coboară, înconjurat de fotografi, de numeroasa echipă germană de securitate şi de gărzile noastre regale atît de curajoase, pentru care schiatul nu era punctul lor forte, şi mi s-a părut că situaţia era de-a dreptul comică. Această primă ieşire la schi a devenit una dintre aventurile noastre preferate de familie, pentru că ne făcea să retrăim rîzînd acea scenă burlescă şi ne aducea aminte ce mare uşurare a fost să ne putem manifesta în voie după formalismul şi rigiditatea apăsătoare impuse de vizita de stat.

Aveau să urmeze şi alte întîlniri oficiale şi, din nou, mi-am dat seama că nu puteam întotdeauna să fac ce mi-aş fi dorit. În timpul vizitei noastre în Franţa, soacra mea, regina Zein, a insistat să-l întîlnesc pe coaforul ei, celebrul Alexandre, care a venit la palatul de stat Marigny ca să mă aranjeze pentru petrecerea de la Versailles. Alexandre, care era extrem de galant şi ştia să măgulească, mi-a aruncat o privire şi a început să-mi facă o coafură sofisticată. În momentul în care a terminat, părul meu arăta de parcă eu eram podoaba lui, nu el a mea. Apoi mi-a dat cu aşa mult *laque* (cum se spune, pe bună dreptate, la fixativ în Franţa), încît părul meu a devenit o adevărată fortăreaţă, făcînd zadarnice eforturile mele de a-l lăsa în jos după plecarea lui. În timp ce ne pregăteam să plecăm la banchetul oficial, eram cu ochii în lacrimi. Mă simţeam ridicol. (Astăzi Marge Simpson este cel mai bun exemplu al felului în care arătam.) Soţul meu m-a asigurat cu delicateţe că arătam minunat şi mi-a dat de înţeles că ar trebui să mergem la dineu.

Este posibil ca lui Hussein chiar să-i fi plăcut coafura mea. Cu siguranţă a fost încîntat cînd am reprezentat Iordania aducînd un aer boem mult prea serioaselor afaceri de stat. Într-o seară, în timpul primei noastre vizite oficiale în Statele Unite, i-am arătat două ţinute de seară: o rochie simplă pe care intenţionam s-o îmbrac şi o bluză din paiete cu o fustă lungă. A ales, fără să stea pe gînduri, bluza cu paiete, care s-a dovedit a contrasta destul de mult cu rochia

foarte simplă a doamnei Carter. Ori de cîte ori îi dădeam ocazia să-şi spună părerea, obişnuia să aleagă varianta cea mai sofisticată. În cele din urmă, m-am oprit la rochiile simple şi deseori cu motive iordaniene, care se potriveau cu stilurile noastre personale.

M-a nedumerit întotdeauna că în ochii oamenilor o femeie este judecată în primul rînd după felul în care arată, apoi după realizările ei. Într-adevăr, industria modei este o afacere uriaşă pretutindeni în lume, iar hainele pe care o femeie într-o poziţie importantă alege să le poarte pot să asigure nu numai succesul unui anumit designer, dar şi să ducă la dezvoltarea industriei modei din ţara respectivă. Prinţesa Diana, bunăoară, a făcut minuni pentru creatorii de modă britanici şi, prin urmare, şi pentru economia britanică. Din acest motiv, primele doamne ale Franţei poartă haine create de designerii francezi, iar primele doamne ale Americii poartă creaţii americane. E bine pentru afaceri. Dacă ar fi existat creatori de modă iordanieni, aş fi putut să le etalez creaţiile; mai tîrziu au apărut şi aici, dar la momentul respectiv nu era nici unul.

De asemenea, la început nu am înţeles pe deplin valoarea financiară pe care o reprezintă celebrităţile pentru creatorii de modă. La Roma, în decursul vizitei oficiale în Italia, m-am hotărît să trec pe la Valentino şi să-i mulţumesc personal pentru ajutorul pe care mi la dat într-un timp atît de scurt înaintea vizitei în Germania. Am lăsat în urmă convoiul oficial şi m-am strecurat cît mai discret posibil spre biroul său, care se afla lîngă Treptele Spaniole. Am fost îngrozită după ce am dat colţul şi am descoperit o mulţime de fotografi şi reporteri aşteptînd, în mod evident, sosirea mea. Cu toate că începusem să recunosc faptul că publicitatea pe care clienţii celebri o făceau construia şi susţinea, de fapt, reputaţia creatorilor de modă, m-am simţit teribil de stînjenită să fiu folosită pentru reclamă. Ani de zile avea să fie o problemă pentru mine, pentru că, avînd relaţii doar cu puţini designeri (sau chiar deloc), faptul era de multe ori exagerat, creînd impresia falsă că eram o mare amatoare de haine exagerat de sofisticate.

În următorii şase ani, am rămas de cinci ori însărcinată, lucru care a complicat şi mai mult acest aspect al vieţii mele. Pînă la

urmă am apelat prin poştă la cataloagele americane, pentru a-mi achiziţiona obiectele necesare în mod rapid şi economic.

La începutul căsătoriei, lipsa mea de interes faţă de modă a avut un efect foarte amuzant. Prima vizită oficială pe care am făcut-o împreună cu soţul meu în Europa a avut parte de o foarte mare mediatizare, punîndu-se, desigur, accent pe felul în care arătam. În acelaşi an, Barbara Walters a venit în Iordania să ne filmeze pentru un reportaj în exclusivitate. În timpul unui interviu am dus-o pe Barbara la Grajdurile Regale împreună cu Abir, Haya şi Ali, ca să le arătăm atît ei, cît şi telespectatorilor frumoşii cai arabi, mîndria şi bucuria soţului meu şi a familiei sale. La grajduri, mă îmbrăcasem în blugi şi-ntr-o jachetă din piele de căprioară, lucru care mie mi se păruse potrivit, dar, firește, nu şi altora. La sfîrşitul anului, Earl Blackwell m-a pus pe infama sa Listă a Celor Mai Prost Îmbrăcate Persoane, acuzîndu-mă că blugii şi jacheta de piele de căprioară pe care le purtasem atunci cînd am dat interviul Barbarei Walters mă făceau să arăt ca dintr-un poster din *Popular Mechanics!* Am savurat ironia faptului că eram menţionată simultan pe Lista Celor Mai Bine Îmbrăcate Persoane şi pe Lista Celor Mai Bine Coafate.

În acel prim an de căsătorie, problemele de imagine aveau o oarecare importanţă pentru că eram la început, dar ele nu erau nimic în comparaţie cu adevăratele noastre preocupări, în special cele care aveau legătură cu pacea în Orientul Mijlociu. La vremea aceea, nu exista provocare mai mare pentru visul de-o viaţă al soţului meu de a aduce stabilitatea în regiune decît ceea ce se petrecea la Camp David. Întîlnirea de douăsprezece zile dintre Sadat, Begin, Carter şi delegaţiile lor a avut loc în septembrie, în timp ce noi ne aflam la Londra într-o scurtă vizită de lucru. Hussein a dat dovadă de optimist moderat cînd ambasadorul nostru, Ibrahim Izzedin, i-a spus că primise un telefon de la secretara lui Sadat din Washington pentru a stabili o oră la care preşedintele egiptean să stea de vorbă cu el.

Convorbirea a fost programată pentru a doua zi dis-de-dimineaţă, dar telefonul nu a sosit. Am aşteptat încordaţi toată ziua,

pînă cînd, într-un sfîrşit, noaptea tîrziu, Sadat a sunat ca să-l informeze pe Hussein că avea de gînd să părăsească Camp David pentru că, spunea el, nu putuse să ajungă la o înţelegere cu Begin. După terminarea discuţiei, regele era bucuros că Sadat împărtăşea poziţia sa de a nu încheia un acord de pace separat cu Israelul în detrimentul palestinienilor. Cei doi conducători de stat au convenit să se întîlnească la două zile de la terminarea convorbirilor în Maroc.

În drum spre întrunirea din Maroc, ne-am oprit la Majorca să-l vizităm pe regele Juan Carlos şi pe regina Sofia ai Spaniei la frumoasa lor casă de vacanţă de pe litoralul Mării Mediterane. Tocmai îi cunoscusem la Londra pe fratele reginei Sofia, regele Constantin, şi pe soţia sa, regina Anne-Marie (fiica regelui danez Frederick al IX-lea şi a reginei Ingrid), prieteni vechi de-ai lui Hussein. În 1967, fuseseră obligaţi să abdice în urma unei lovituri militare de stat, dar, cu toate acestea, erau foarte implicaţi în viaţa comunităţii greceşti din străinătate şi în promovarea culturii elene. Se stabiliseră într-o casă modestă din Hampstead, unde începuseră cu succes o nouă viaţă. I-am simpatizat foarte mult pe amîndoi şi aveam să-i revedem ori de cîte ori era posibil în timpul vizitelor noastre la Londra şi să-i invităm deseori, împreună cu familia lor, în Iordania.

În Majorca, am fost intrigată de felul modern şi firesc în care aborda regina Sofia tradiţiile regale. Deşi regina Sofia şi familia erau descendenţii uneia dintre cele mai vechi case regale din Europa – numele ei întreg este Sofia de Grecia şi Hanovra şi este înrudită cu ţarii Rusiei, cu monarhii germani şi cu regina Victoria a Marii Britanii –, ne povestea cum ea şi regele, Juan Carlos de Bourbon, încercau să simplifice aspectele private, publice şi de protocol ale vieţii lor. Ei îşi conduceau deseori maşinile, discutau neoficial cu cetăţenii şi călătoreau prin ţară. Limitaseră folosirea diademelor, a bijuteriilor rare şi a însemnelor regale de stat doar la întîlnirile cu alţi monarhi conducători şi nu în toate întrunirile oficiale.

Am fost impresionaţi de felul în care au ales să trăiască la Madrid. Familia regală spaniolă nu-şi aveau reşedinţa într-un uriaş şi

magnific palat-muzeu, Prado, cum te-ai fi aşteptat, ci locuia în Palacio de la Zarzuela, o casă relativ modestă pe care şi-o construiseră într-o zonă împădurită de la marginea Madridului. Ne-a plăcut drumul pînă acolo, şerpuind printr-o rezervaţie de animale sălbatice plină de căprioare. Deseori Hussein compara casa lor intimă, fără mari pretenţii, cu interiorul de marmură, ca de hotel, de la Hashimya şi ar fi dorit să putem trăi şi noi la fel.

Hussein şi Juan Carlos erau prieteni foarte buni. Soţul meu îl susţinuse şi îl sfătuise pe rege în timpul celor zece ani de schimbări dramatice din Spania, de la restaurarea monarhiei, în 1969, de către dictatorul aflat de multă vreme la conducerea ţării, generalul Francisco Franco, pînă la instaurarea unei monarhii constituţionale, în 1978, la trei ani după moartea lui Franco. Regele Juan Carlos a fost cel care, împreună cu cei care mai rămăseră din guvernul lui Franco, a reintrodus democraţia în Spania şi, în 1977, a organizat primele alegeri libere din ţară după patruzeci şi unu de ani. Noul Parlament spaniol ales atunci a adoptat o nouă constituţie, şi regele a fost desemnat la conducerea ţării.

Regina a fost cea care a observat prima că mă adaptasem instinctiv la noua mea viaţă, lucru pe care ea nu a trebuit niciodată să-l facă. Ea este o navigatoare experimentată – a fost chiar rezerva echipei elene la Jocurile Olimpice de la Roma din 1960, la care fratele ei, Constantin, cucerise medalia de aur. Împreună am luat în vara aceea, pe o zi însorită şi toridă, o mică barcă Laser cu pînze, ca să ne plimbăm într-un golfuleţ izolat. După cum aveam să ne aducem de multe ori aminte, cîteva bărci cu turişti au apărut pe neaşteptate din împrejurimi, punînd astfel capăt acelor clipe liniştite, iar eu m-am acoperit imediat. Trăisem suficient într-o ţară musulmană ca să ştiu că a fi văzută în public în ceva atît de sumar precum un costum de baie ar putea fi considerat un afront de către musulmanii mai conservatori. Regina Sofia mi-a spus că a fost uimită de cît bine reuşeam să păstrez un echilibru între modestie şi naturaleţe.

Vizita noastră în Spania a avut un sfîrşit brusc. Ne-am trezit dimineaţa şi, ca de obicei, am deschis radioul pentru a asculta pe

unde scurte BBC World Service. Spre consternarea noastră, am auzit anunţul succint potrivit căruia Anwar el-Sadat ajunsese la o înţelegere cu Menachem Begin la Camp David. Nu se menţiona nimic despre palestinieni. Se pare că unul dintre cele mai sumbre coşmaruri ale noastre devenise realitate. Regele Hussein era în stare de şoc, mai ales după reasigurările pe care le primise de la Sadat, cu cîteva zile mai devreme. A contramandat imediat călătoria în Maroc şi le-a informat pe gazdele noastre spaniole că trebuia să plecăm urgent în Iordania. Oricum, după cum a reieşit din detaliile acordului, avea să fie clar că răul făcut la Camp David nu putea fi uşor limitat. Într-adevăr, efectele acestuia vor influenţa dramatic cei douăzeci şi unu de ani ai căsniciei noastre şi încercările soţului meu de a aduce pacea în regiune.

CAPITOLUL NOUĂ

Criză după criză

Regele își pierdea rareori cumpătul. Cînd era jignit, i se întunecau ochii și îi tremura falca – două semne care i se imprimaseră pe față în timp ce era informat în legătură cu detaliile înțelegerii de la Camp David. Acordul, semnat la Casa Albă la 17 septembrie 1978, a fost un dezastru pentru palestinieni și pentru iordanieni.

Anwar el-Sadat, la presiunea lui Jimmy Carter și a lui Menachem Begin, acceptase un acord care făcea un rău imens, pentru că avea nenumărate carențe. Nu exista un angajament ferm din partea Israelului de a se retrage din Teritoriile Ocupate la granițele care au existat înaintea anului 1967 – formularea „teritorii în schimbul păcii", inclusă în Rezoluția ONU 242. Menachem Begin a refuzat chiar și să se facă vreo referire la Cisiordania ca fiind teritoriu palestinian ocupat. În schimb, a insistat, iar Jimmy Carter i-a respectat dorința, să definească Cisiordania palestiniană drept „Iudeea și Samaria" și s-a referit la ea într-un mod provocator pentru lumea arabă, numind-o și „teritoriile eliberate".

Nu exista nici o mențiune referitoare la drepturile arabilor sau ale musulmanilor asupra Ierusalimului de Est. De fapt, Ierusalimul nu era menționat deloc. Acordul nu conținea nici măcar o dată clară pînă la care Israelul să-și demoleze așezările evreiești ilegal construite în Cisiordania ocupată. Dar poate cel mai dezastruos rezultat al întrevederilor de la Camp David a fost mutarea accentului

de pe „independenţă" pentru palestinieni pe „autonomie". Dintr-o singură mîzgălitură de condei, acordul de la Camp David a făcut din autonomie statutul maxim pe care palestinienii puteau spera să-l obţină, şi acesta numai cu acordul izraelienilor, pe o perioadă de cinci ani. Un stat palestinian independent ieşea din discuţie.

Numeroasele referiri la Regatul Haşemit al Iordaniei, fără ca el să fi fost în vreun fel consultat, îi dădeau soţului meu sentimentul că fusese trădat. Faţa i se încrunta pe măsură ce citea ceea ce americanii şi egiptenii aşteptau de la el: Iordania, nu Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei trebuia să-i reprezinte pe palestinieni la negocierile ulterioare; Iordania, Egiptul şi Israelul vor defini termenii „autonomiei" pentru palestinieni în Teritoriile Ocupate; prevederile acordului dintre Israel şi Egipt vor sta la baza principiilor pentru încheierea unui eventual tratat de pace între Israel şi Iordania.

Situaţia crea din plin astfel de ironii amare. Acest acord de „pace" acţiona deja ca o forţă distructivă. Această înţelegere de la Camp David crease suspiciuni între Statele Unite şi Iordania şi, în vreme ce Sadat era văzut ca un mare vizionar de către americani, conducătorii ţărilor arabe se adunau la un summit la Bagdad, pentru a-l condamna.

Regele Hussein nu mai călătorise în Irak de cînd vărul său, regele Feisal, şi alţi membrii ai familiei regale irakiene fuseseră asasinaţi, în 1958, în timpul unei lovituri de stat, aşa că summitul a avut o semnificaţie deosebită pentru soţul meu, atît din punct de vedere politic, cît şi personal. Hussein şi vărul său fuseseră foarte apropiaţi, studiaseră amîndoi la Harrow şi Sandhurst şi-şi petrecuseră împreună vacanţele; fuseseră încoronaţi chiar în aceeaşi zi. Soţul meu mi-a povestit cum el însuşi îl avertizase pe comandantul armatei irakiene în legătură cu ameninţarea unei lovituri de stat şi cum fusese ignorat cu condescendenţă. La mai puţin de o săptămînă de la avertismentul dat, antimonarhiştii au ocupat palatul. Rapoartele diferă cînd vine vorba de ce s-a întîmplat cu adevărat, dar, potrivit relatărilor transmise unui membru al familiei regale iordaniene de un martor ocular, regele Feisal cobora scările palatului împreună cu familia sa, după ce i se promisese că va putea

părăsi țara în siguranță, cînd insurgenții au deschis focul. Bunica regelui Feisal avea un Coran în mînă și a strigat: „Cruțați-l pe Feisal! În numele Coranului!" Dar toți au fost seceraţi de focul mitralierelor, cu excepția unei mătuși. Soțul meu nu și-a iertat niciodată faptul că nu a fost mai convingător în eforturile sale de a-i avertiza pe oficialii irakieni asupra pericolului.

În noiembrie 1978, regele Hussein s-a alăturat celorlalte douăzeci de țări din douăzeci și două cîte erau membre ale Ligii Arabe la summitul de la Bagdad. Doar Egiptul a lipsit. Liga Arabă a decis să trimită o delegație la Cairo pentru a face o ultimă tentativă de a-l convinge pe Sadat să nu ducă la îndeplinire planul de pace cu Israelul, dar președintele egiptean a refuzat să-i primească. Mai mult, Sadat a pus paie pe foc numindu-i public pe liderii participanți la summit „lași și pigmei" și anunțînd că nu are nici o intenție să asculte „sîsîielile unor șerpi".

În timpul celor șase luni cîte i-au fost necesare administrației Carter pentru a negocia detaliile acordului final egipteano-izraelian, americanii au exercitat presiuni uriașe și asupra lui Hussein pentru a aproba Acordul de la Camp David. Să-l ascult pe soțul meu discutînd cu consilierii săi strategiile și reacțiile era o lecție inestimabilă de *realpolitik*. Mai fusesem martora presiunii americane în Iran și în lumea arabă, dar să se întîmple asta, literalmente, acasă la mine era foarte grav.

26 martie 1979, ziua în care a fost semnat tratatul final de pace între Egipt și Israel de către Sadat, Begin și Carter, a fost o zi neagră pentru Iordania. Mi-o amintesc pe Leila, al cărei soț era atunci prim-ministru, privind ceremonia de la televizor și repetîndu-i la nesfîrșit lui Sadat: „Nu semna! N-o semna! Dă, Doamne, să i se rupă stiloul! Te rog!" Dar el a semnat, firește, și inevitabilele repercusiuni au urmat.

Regiunea era deja în plină agitație. Doar cu două luni în urmă, șahul fusese forțat să plece din Iran, iar ayatollahul Khomeini se întorsese, avînd parte de o primire tumultuoasă. Semnarea Acordului de la Camp David a adăugat încă un element incendiar într-un climat și așa foarte fragil. Pentru soțul meu a însemnat un

mare pas înapoi. Era profund dezamăgit de oportunismul lui Sadat, de lipsa de viziune a Statelor Unite şi de evitarea unei conferinţe internaţionale de pace, despre care credea că ar fi adus cea mai bună şansă de obţinere a unei păci de durată în Orientul Mijlociu. Camp David ne-a aruncat într-un ameţitor *montagne russe* din care nici regiunea, nici noi, iordanienii, nu ne-am revenit încă.

Totuşi, în această perioadă nefastă, amîndoi am avut un adevărat motiv de bucurie cînd am descoperit că sînt însărcinată. Nu discutasem niciodată despre posibilitatea de a avea copii, dar nici despre a *nu* avea. Hussein avea deja opt, dintre care trei locuiau cu noi, dar el îmi transmisese un semnal neaşteptat în timp ce lucram la planurile pentru o casă nouă:

– Ai grijă să fie şase dormitoare pentru copii, mi-a spus el.

– Poftim? i-am răspuns eu, neanticipînd, firește, încă trei pe lîngă cei pe care-i aveam.

Cînd doctorul ne-a dat vestea, Hussein era, după propriile cuvinte, „în al nouălea cer". Am încercat să păstrăm vestea pentru noi pînă în luna a treia, cînd le-am spus copiilor, care au fost mai mult decît încîntaţi de perspectiva de a avea un nou frăţior sau surioară.

M-am simţit de două ori binecuvîntată în momentul în care soţul meu mi-a spus că în curînd avea să facă pelerinajul la Mecca – *haj* – şi să viziteze Medina, în Arabia Saudită. Cu cîţiva ani în urmă făcuse pelerinajul „minor" – *umra* – care se face de obicei în cea de-a douăzeci şi şaptea zi a lunii Ramadanului, cea mai sfîntă noapte din an. Nu făcuse niciodată pelerinajul „major", care cuprinde ultimele cinci zile ale ultimei luni a anului islamic, care are la bază calendarul lunar şi, prin urmare, este mai scurt cu aproximativ unsprezece zile decît cel din calendarul gregorian în uz în Occident. Drept-credincioşii se strîng pe cîmpia Arafat şi se roagă toată ziua, în special pentru iertarea păcatelor. Fiecare musulman apt[1] este obligat să meargă în pelerinaj la Mecca cel puţin o dată în viaţă, dar soţul meu nu simţise niciodată pînă atunci că sosise

[1] Fiecare musulman sănătos la minte şi la trup şi care are posibilităţile materiale necesare trebuie să îndeplinească această obligaţie (n.tr.).

momentul propice pentru el. M-am bucurat că acest lucru s-a întîmplat atît de curînd după ce ne-am căsătorit.

Pe parcursul pelerinajului, Hussein a purtat două bucăţi albe de pînză, fără cusături, prinse în jurul taliei şi deasupra umărului, la fel ca toţi pelerinii de sex bărbătesc, pentru a se întări ideea egalităţii fundamentale între oameni şi a supunerii în faţa lui Allah. Împreună, el şi mulţimea, şi-au îndreptat faţa spre Kaaba, structura sacră de piatră din mijlocul vastei curţi interioare a sfintei moschei Al Haram Al Sharif. Bărbaţi şi femei stau împreună în Haram, singura moschee, în afara celei a Profetului din Medina, unde nu se roagă separat. Aici strămoşul soţului meu, Abraham, a reconstruit prima casă de închinăciune, cu trei mii de ani în urmă. Şi tot aici, peste aproximativ două milenii, profetul Mahomed, urmaşul spritual şi ereditar al lui Abraham, a distrus idolii păgîni ai celor care îl părăsiseră pe Allah.

Motivele pentru care Hussein a mers la Mecca au fost doar de ordin spritual, şi el s-a străduit să treacă neobservat, dar, cu toate acestea, s-a aflat că era acolo. Din cauza descendenţei sale, nu era neobişnuit ca pelerini din toată lumea să-l aplaude cînd intra, salutîndu-l prin cuvintele: „*Ahlan bi sabt al rasul!*" –„Întîmpinaţi-l pe nepotul profetului!" Cînd s-a întors din pelerinaj, am fost încîntată să-l văd atît de împăcat, atît de refăcut. A încercat să-mi împărtăşească extraordinara semnificaţie a călătoriei sale spirituale, dar au mai trecut douăzeci de ani pînă să înţeleg pe deplin puterea transformatoare – cînd am făcut propriul pelerinaj *umra* la Mecca. Într-adevăr, sufletul său renăscut ne-a ajutat să facem faţă greutăţilor care ne aşteptau.

Eram în trecere prin Londra la începutul primăverii lui 1979, cînd soţul meu mi-a telefonat să mă anunţe cu tristeţe că unchiul său din partea mamei, şariful Nasser bin Jamil, murise în urma unui atac de cord. Moartea sa neaşteptată a fost un şoc pentru noi toţi. Şariful Naser fusese alături de soţul meu încă de la începutul domniei sale. Fusese comandant suprem al Forţelor Armate la începtul anilor şaptezeci şi îi salvase viaţa regelui de cîteva ori. Fuseseră şi extraordinar de apropiaţi. A fost unul dintre primii membri ai

familiei care ne-a felicitat din toată inima cu ocazia logodnei şi ne-a dăruit un frumos teren, unde speram să ne construim cîndva o casă. La vremea aceea, soţia sa, Hind, o bună prietenă şi o talentată artistă, aştepta, la fel ca mine, un copil.

A urmat un necaz după altul. Hussein se pregătea să plece la Bagdad pentru ceea ce avea să fie condamnarea definitivă a poziţiei adoptate de Egipt la Camp David. A doua zi după primirea acestui telefon, înainte de a mă întoarce la Amman, m-am dus în Hampstead să iau prînzul cu prietenii noştri, regele Constantin şi regina Anne-Marie ai Greciei, precum şi cu mama acesteia, regina Ingrid a Danemarcei. Însărcinată în cinci luni, m-am simţit subit teribil de slăbită. I-am fost prezentată reginei Ingrid de îndată ce am intrat în sufragerie, dar a trebuit să mă scuz şi să plec imediat. Anne-Marie m-a urmat, devenind tot mai îngrijorată cînd i-am mărturisit că nu mă simţeam bine. N-a vrut să-mi spună ce temeri avea, dar m-a dus în camera ei să mă întind. Pentru că începusem să am hemoragie, l-a sunat pe medicul său personal, George Pinker, obstetricianul familiei regale britanice. Era plecat în Scoţia la pescuit, dar colegul care-i ţinea locul a fost de acord să vină cît de repede putea.

Cum Constantin şi Anne-Marie locuiau destul de departe de centrul Londrei, a durat o veşnicie pînă să sosească doctorul şi, între timp, am început să-mi dau seama de ce mi se întîmpla. În vreme ce noi îl aşteptam pe doctor, Constantin a venit în cameră să-mi spună că vrea să-l sune pe soţul meu. L-am implorat să n-o facă. „E în drum spre Bagdad. E un moment critic pentru el; e tot ce poate face." Ne-am certat, apoi el a plecat şi l-a sunat pe Hussein, în ciuda refuzului meu. Eram aproape sleită de puteri cînd i-am auzit vocea, dar hotărîsem să nu-i creez şi eu probleme.

– Să vin acolo? m-a întrebat.

– Nu, în nici un caz, i-am răspuns. Rămîi unde eşti şi fă ceea ce trebuie să faci. O să-mi fie bine!

Desigur, nu-mi era bine. Durerea pricinuită de pierderea sarcinii era înrăutăţită de sentimente acute de neîmplinire şi vinovăţie. Eram în cinci luni gravidă şi am simţit copilul mişcînd şi

creîndu-se o relaţie adevărată cu bebeluşul pe care-l purtam în pîntece. Doream cu disperare să ajung la spital şi să primesc îngrijire de specialitate, dar ambulanţele din Anglia erau în grevă şi răspundeau mult mai încet apelurilor, aşa că a durat mai mult decît în mod normal să fie trimisă o ambulanţă la casa din Hampstead. Apoi, fără sirene – şi, dacă-mi aduc bine aminte, şi fără girofaruri – ambulanţa şi-a făcut drum spre spital cu viteza melcului. Pe tot drumul, doctorul mi-a repetat întruna: „Rezistă! Rezistă!", în timp ce eu mă luptam cu durerile înfiorătoare. După ce am ajuns la spital, totul s-a petrecut cu o asemenea repeziciune că nu-mi amintesc decît că durerea dispăruse, iar eu zăceam întinsă pe un pat de spital; telefonul suna. Cînd operatoarea mi-a spus: „Domnul Brown doreşte să vorbească cu doamna Brown", am crezut că greşise camera, neştiind că, din motive de securitate, fusesem internată cu numele Brown. În curînd aveam să mă obişnuiesc cu numele acesta. De-atunci, Hussein şi cu mine am devenit „Brownii" ori de cîte ori doream să ne păstrăm anonimatul.

Oricum, la spital am aflat că nu va fi niciodată posibil să fiu pe deplin ferită de ochii publicului. Aproape imediat, în revistele de scandal din Londra a apărut ştirea că am pierdut sarcina. Am simţit că aceste momente atît de personale mi-au fost profanate şi că durerea îngrozitoare pe care o trăiam era folosită pentru a alimenta nevoia de senzaţional a publicului. Sora mea probabil că mi-a simţit disperarea din voce cînd mi-a telefonat la spital. A vorbit mult cu mine, iar durerea ne-a apropiat şi ca adulţi. Îi voi fi mereu recunoscătoare Alexei că şi-a lăsat munca de la firma de avocatură din Washington unde lucra pentru a veni la Londra să stea cu mine.

Soţul meu a sosit la Londra de îndată ce s-a încheiat summitul de la Bagdad şi, ştiind cît de mult îmi plăcea schiatul, mi-a făcut o surpriză ducîndu-mă pentru cîteva zile în oraşelul Zurs din Alpii Austriei. Ultima dată fusesem acolo la schi împreună cu familia pe vremea cînd eram o tînără adolescentă. Consulul general al Iordaniei în Austria făcuse toate pregătirile necesare, dar soţul meu şi cu mine n-am rămas nici o clipă singuri. Ne-am petrecut tot timpul în

compania consulului general şi a soţiei sale, a celor din suita noastră şi a persoanelor din hotel. În loc să pot sta de vorbă cu soţul meu despre pierderea suferită şi, poate, să ne consolăm unul pe altul, eram tot timpul înconjuraţi de oameni şi, desigur, trebuia să ne afişăm masca de eroi.

În ultima noastră noapte la Arlberg am cedat. Ne duseseră pentru cină cu sania într-un sătuc de deasupra localităţii Lech, la o cabană de munte tradiţională, unde nişte copilaşi ne-au cîntat serenade. În spaţiul îngust, supraîncălzit, am devenit foarte sentimentală. Am reuşit să mă stăpînesc în public, dar în drum spre casă mi-am dat seama că soţul meu nu adusese deloc vorba despre avort. Ştiam că, adoptînd atitudinea unei femei curajoase, îi lăsasem falsa impresie că mă simt bine, dar mai ştiam şi că tăria de care dădusem dovadă fusese acceptată ca un fapt împlinit.

„Nu putem să ne prefacem că nu s-a întîmplat nimic", îmi spuneam. Eram de-a dreptul supărată pe Hussein şi, poate, puţin şi pe mine, pentru că nu-mi exteriorizasem sentimentele. I-am mărturisit cît de dificilă fusese pentru mine şederea în Austria, lucru care l-a făcut să-mi dea un răspuns pe măsură:

– Ei bine, călătoria această a fost grea şi pentru mine, mi-a spus el. Ultima dată cînd am mers cu sania în Alpi a fost la Saint Moritz cu şahul Iranului şi cu soţia sa, iar acum ei au fost alungaţi din ţara lor.

M-am uitat la el, zăpăcită de acest aparent *non sequitur,* dar astfel am descoperit un tipar comportamental care avea să dureze pe tot parcursul căsniciei noastre. Reacţia lui faţă de orice motiv personal de îngrijorare era aducerea în prim-plan a unei probleme şi mai grave, considerînd că a noastră mai poate aştepta. Am mai aflat şi că acest bărbat, care avea cel mai mare suflet din lume, nu putea vorbi despre lucrurile care-l afectau personal, tocmai pentru că erau prea dureroase. Pur şi simplu nu le făcea faţă.

Peste şase luni, am fost binecuvîntaţi cu o altă sarcină. Deşi mulţi credeau că ar fi trebuit să nasc în străinătate sau cel puţin să aduc un medic occidental, am avut încredere totală în obstetricianul

meu iordanian, doctorul Arif Batayneh. Era obstetricianul familiei regale şi fost coleg cu medicul englez al reginei Anne-Marie, George Pinker, care mă îngrijise după pierderea sarcinii şi acum mă ţinea sub supraveghere. Amîndoi au decis că ar fi bine să nu călătoresc în afara ţării în primele luni, ceea ce a fost o uşurare. Aveam destulă treabă de făcut acasă.

Eram deja implicată într-o serie de activităţi de interes naţional. Naţiunile Unite au desemnat anul 1979 drept Anul Internaţional al Copilului, iar eu fusesem numită în fruntea Comitetului Naţional al Copilului din Iordania. Am invitat la Palatul Hashimya miniştri, reprezentanţi guvernamentali şi ai organizaţiilor non-guvernamentale care se ocupau de problemele copiilor, ca să evaluăm situaţia copiilor din ţară şi să începem să stabilim priorităţile şi strategiile pe termen scurt şi lung.

Bunăstarea şi dezvoltarea copiilor erau o prioritate naţională, pentru că populaţia noastră era foarte tînără: mai mult de jumătate dintre iordanieni aveau vîrsta sub şaisprezece ani şi, mai mult decît atît, o cincime din total aveau sub cinci ani. Rata natalităţii era extraordinar de mare – de mai mult de două ori mai mare decît media din ţările dezvoltate –, în parte şi datorită afluxului extraordinar de refugiaţi. Această creştere a populaţiei crea mari dificultăţi în sfera tuturor serviciilor noastre, îndeosebi în domeniul educaţiei şi sănătăţii.

Multe şcoli erau supraaglomerate şi era o mare nevoie de profesori. Cele mai multe şcoli funcţionau în două schimburi. Ne confruntam şi cu un deficit de cărţi pentru copii şi foarte puţine parcuri şi facilităţi, în special pentru copiii din cartierele sărace.

Prim-ministrul Austriei, Bruno Kreisky, mi-a scris la începutul anilor optzeci, recomandîndu-mi SOS Kinderdorf International – un complex de locuinţe pentru copiii orfani şi abandonaţi din toată lumea, o iniţiativă care a apărut după cel de Al Doilea Război Mondial, cînd mulţi copii rămăseseră fără case şi fără familii. După ce m-am întîlnit cu fondatorul ei, Herman Gmeiner, am început o colaborare fructuoasă de lungă durată. Fiecare complex oferă un cămin permanent cu un stil de viaţă familial copiilor care şi-au

pierdut părinţii sau nu mai pot locui cu aceştia. Patru pînă la zece fete şi băieţi de diferite vîrste locuiesc împreună cu mama lor SOS într-o casă, iar opt pînă la cincisprezece familii din aceste complexe formează o comunitate.

Împreună cu soţul meu am vizitat deseori aceste sate din Amman şi Aqaba, în special cu ocazia sărbătorilor[1] – *Aid* – care marchează terminarea postului, moment în care, în mod tradiţional, familiile se reunesc. Jafar Tukan, un arhitect talentat şi bun prieten de-al nostru, a realizat un plan absolul remarcabil pentru primul nostru sat SOS de lîngă Amman, pe care l-am inaugurat în 1987 împreună cu Hussein – o minunată enclavă de case de piatră în stil tradiţional unite prin curţi şi grădini bogate. Planul satului a reprezentat prima noastră încercare de a realiza împreună un model cultural şi ambiental definitoriu pentru Iordania. Cîţiva ani mai tîrziu, am lucrat împreună cu Jafar la un alt proiect de pionierat pentru un sat SOS la Aqaba, care în 2001 a cîştigat premiul Aga Khan şi, în sfîrşit, la un la treilea la Irbid, în nordul Iordaniei, inaugurat în 1999. Am fost profund emoţionată în 2002, cînd recunoscîndu-i-se contribuţia unică, organizaţiei SOS Kinderdorf i s-a decernat prestigiosul premiu pentru activităţi umanitare Conrad N. Hilton.

În domeniul sănătăţii publice, am iniţiat o companie naţională de imunizare, pe care am lansat-o împreună cu ministrul Sănătăţii în cîteva zone rurale, administrînd eu însămi vaccinuri, pe cale orală, pentru a-i face pe oameni să conştientizeze importanţa acestei campanii. În 1980 ne-am alăturat „revoluţiei pentru salvarea şi dezvoltarea copilului" lansată de UNICEF, prin care se urmărea reducerea ratei mortalităţii infantile şi maternale prin folosirea unor mijloace necostisitoare precum supravegherea creşterii, rehidratarea orală, hrănirea la sîn şi vaccinarea.

Pînă la sfîrşitul anilor 1980, Iordania făcuse progrese recunoscute chiar şi de UNICEF şi de alte agenţii din lumea întreagă în domenii precum nutriţia, şcolarizarea şi educarea fetelor, accesul la serviciile medicale şi la sursele de apă. Am reuşit să ajungem

[1] *Aid al-Fitr* (sărbătoarea „ruperii" postului) şi *al-aid al saghir* („sărbătoarea cea mică", care cuprinde primele trei zile de la terminarea lunii de Ramadan) (n.tr.).

printre primele patruzeci şi cinci de ţări cu o rată a vaccinării de peste nouăzeci la sută.

În 1990, l-am reprezentat cu multă mîndrie pe regele Hussein la Summitul Internaţional pentru Copii al Naţiunilor Unite, alăturîndu-mă celorlalţi şaptezeci şi unu de conducători de stat şi guverne, pentru a semna Declaraţia Internaţională pentru Salvarea, Protecţia şi Dezvoltarea Copiilor. În anul următor, Iordania a ratificat Convenţia pentru Drepturile Copiilor, care a devenit tratatul pentru drepturile omului acceptat de cele mai multe ţări, ducînd la schimbări sociale în toate regiunile din lume. (Singurele naţiuni care nu l-au semnat încă sînt Statele Unite şi Somalia.)

După ce am convocat cîteva conferinţe naţionale pe tema drepturilor copiilor, regele Hussein mi-a cerut să înfiinţez şi să conduc un National Task Force for Children (NTFC)[1], în scopul de a monitoriza şi de-a evalua situaţia copiilor iordanieni. Pentru a încuraja şi a facilita cooperarea dintre organizaţiile aflate deseori în concurenţă, am fondat Coaliţia Naţională pentru Copii, care coordona şi promova parteneriatul între toate instituţiile publice şi private implicate în problemele copiilor. NTFC a stabilit şi o politică la nivel naţional, a înfiinţat un centru de cercetare, precum şi primul sistem de informaţii despre situaţia copiilor din Iordania. Centrul de cercetare şi informare şi-a concentrat atenţia asupra problemelor deosebit de importante cum ar fi exploatarea muncii copilului, sărăcia din mediul urban, tinerii şi cultura, fumatul la preadolescenţi, divergenţe şi priorităţi în programele de cercetare şi dezvoltare.

În acele zile de început, m-am implicat activ şi în Royal Society for the Conservation of Nature (RSCN)[2]. Societatea era unică în ţările din regiune. Înfiinţată în 1966 sub patronajul regelui Hussein, cînd puţină lume vorbea despre conservare, RSCN a fost prima şi mult timp singura organizaţie naţională pentru protecţia mediului din Orientul Mijlociu. Eram deosebit de mîndră de aceasta, pentru că problema conservării mediului era de mult timp unul dintre

[1] „Grup Naţional Operativ pentru Copii" (n.tr.).

[2] „Societatea Regală pentru Conservarea Naturii" (n.tr.).

motivele mele de îngrijorare. În 1970, cînd eram studentă în anul I la Princeton, am salutat iniţiativa secretarului General al Naţiunilor Unite de a se sărbători o Zi Internaţională a Pămîntului. Sentimentul acela al unităţii globale şi al nevoii universale de a pune în echilibru sănătatea mediului cu cerinţele omenirii mi se pare pînă în ziua de azi la fel de captivant ca atunci.

Regele Hussein şi membrii fondatori ai RSCN au dat un exemplu personal renunţînd la vînătoare, deoarece sportul lor preferat avea o influenţă negativă asupra faunei din Iordania. Această grijă a stat la originea rolului tot mai important pe care RSCN l-a avut în protejarea frumuseţilor naturale fragile ale Iordaniei de impactul dezvoltării. În 1978, RSCN a făcut efortul de a ajunge la diferite organizaţii internaţionale, inclusiv la Uniunea Internaţională pentru Conservarea Naturii şi la Fondul Mondial pentru Protecţia Animalelor Sălbatice, pentru a le cere ajutorul în identificarea zonelor din ţară care să fie declarate rezervaţii naturale. RSCN a stabilit şase zone protejate care aveau să le aducă venituri comunităţilor locale din activităţi bazate pe conservare. Iordania le-a dat un exemplu şi ţărilor din jur în ceea ce priveşte administrarea zonelor protejate şi le-a oferit şansa de a se specializa la locul de muncă persoanelor preocupate de problemele de conservare a mediului din Orientul Mijlociu.

De la început, am încercat să ascult şi să învăţ din cît mai multe surse, pentru a realiza consensul printre consilierii mei de încredere. Am început şi să dezvolt treptat reţeaua de experţi locali şi internaţionali, a partenerilor potenţiali şi a fondurilor de ajutoare pentru ţară. După ce am realizat programe-cheie model în domenii precum educaţia, drepturile femeii şi eradicarea sărăciei, am început să ne concentrăm atenţia pe programe de interes general pentru comunitatea regională.

Le-am recomandat tuturor celor cu care am lucrat să discute liber şi să facă o critică sinceră şi constructivă. I-am apreciat în special pe cei care spuneau direct ce aveau de spus – mai tîrziu aceştia mi-au devenit prieteni şi consilieri; nu aveam ce să învăţ de la sicofanţi, care, în loc de adevăr, preferau să îmi spună ceea ce

credeau ei că mi-ar face plăcere să aud. Voiam, de asemenea, să promovez conceptul de muncă în echipă care să contribuie la îmbunătăţirea semnificativă a calităţii vieţii oamenilor şi a oportunităţilor lor în viitor.

Vorbind cu specialişti, am aflat că elevilor din licee şi studenţilor din universităţile iordaniene nu li se oferea consiliere profesională. Majoritatea studenţilor studiau medicina, ingineria şi dreptul – domenii care erau deja sufocate de absolvenţi în căutare de lucru, în ciuda faptului că existau o mulţime de sectoare în care nu aveam personal calificat, precum informatica, managementul hotelier, construcţia de drumuri şi poduri, puericultura. În 1979, am înfiinţat Royal Endowment for Culture and Education[1], care a coordonat primul studiu despre necesităţile specifice de mînă de lucru ale ţării şi a acordat burse, punînd accentul pe promovarea femeilor, a studenţilor care-şi continuau studiile postuniversitare în domenii vitale pentru dezvoltarea Iordaniei. În următoarele două decenii, beneficiarii acestor burse aveau să devină lideri în domeniile lor de activitate, demonstrînd premisa potrivit căreia oamenii sînt cei cu adevărat importanţi în accelerarea ritmului de dezvoltare.

Cunoştinţele mele de sistematizare urbanistică şi arhitectură m-au determinat încă de la început să mă gîndesc la modul cum ar putea Iordania să-şi ducă mai bine la îndeplinire planurile de dezvoltare. Îmi dădeam pe deplin seama de nemulţumirile soţului meu legate de coşmarul de la Hashimya – de fapt, legate de aproape fiecare clădire pe care a construit-o. Pentru că lucrasem în ţară, eram conştientă şi de problemele pe care le avusesem la proiectele de construcţie la liniile aeriene. Devenise limpede pentru mine că era nevoie urgentă de coduri standard de construcţie. La scurt timp după ce m-am căsătorit, l-am invitat la biroul meu de la Al Ma'Wa pe ministrul Lucrărilor Publice. „Ajutaţi-mă să înţeleg codurile noastre de construcţie", l-am rugat eu. Fără să scoată un cuvînt, şi-a deschis geanta pe care o adusese cu el şi a golit-o pe podea. Acolo se aflau o grămadă de broşuri cu norme standard de

[1] Fundaţia Regală pentru Cultură şi Educaţie (n.tr.).

construcţie din diferite ţări ale lumii, dar am constat că noi nu aveam unul în vigoare.

Cu sprijinul său, am convocat o şedinţă cu ingineri şi arhitecţi iordanieni de elită, pentru a-i întreba cu ce fel de probleme se confruntau şi ce credeau că se putea face pentru a pune bazele normelor unice de construcţie. Toată lumea a fost de acord că guvernul şi sectorul privat trebuiau să-şi reunească eforturile pentru a formula astfel de reglementări. În decursul următorilor ani, The Royal Scientific Society[1] a realizat primul set de norme în construcţii, iar eu am învăţat o lecţie utilă despre rolul pe care trebuia să-l joc în calitate de regină – şi anume cel de catalizator pentru realizarea consensului şi a unităţii de acţiune.

Am propus şi formarea unei comisii de specialişti care să-şi asume responsabilitatea pentru conservarea patrimoniului nostru ahitectural şi pentru revizuirea planurilor originale ale clădirilor şi ale spaţiilor publice. A fost un succes parţial, în sensul că a influenţat pozitiv o serie de proiecte importante, dar eficacitatea sa a rămas la discreţia oficialilor din guvern. Experienţa aceasta m-a făcut să apreciez greutăţile pe care le întîmpinase prinţul de Wales în eforturile depuse în Marea Britanie pentru a promova cunoaşterea impactului şi a însemnătăţii proiectului public în reafirmarea spiritului civic şi al culturii naţionale.

Am simţit că o astfel de abordare ar fi esenţială, în special la Aqaba. Dacă nu i se acorda o atenţie deosebită, în acea frumoasă zonă din extremitatea nordică a Mării Roşii avea să se perpetueze sistematizarea de pînă atunci şi pierdeam şansa de a oferi Aqabei caracterul iordanian unic, care nu se regăseşte în nici o altă staţiune din lume. Dacă urma să devină o destinaţie turistică de succes, Aqaba trebuia să aibă o personalitate distinctă. Am făcut cîte ceva pentru înviorarea peisajului din zonă prin plantarea de palmieri de-a lungul şoselelor şi crearea de parcuri şi grădini englezeşti într-una dintre zonele oraşului, dar armonia locului ca întreg, care există în Sardinia, bunăoară, sau în Insulele Canare, reflectînd cu mîndrie tradiţia, nu a fost niciodată realizată. În perioada aceasta

[1] Societatea Ştiinţifică Regală (n.tr.).

de instabilitate politică, cînd alte porturi erau închise, Aqaba cunoaştea o înfloritoare activitate comercială, aşa că planurile de lungă durată legate de sistematizarea oraşului aveau să joace un rol secundar în favoarea expansiunii economice.

Din nefericire, o mare parte din timp energiile noastre erau canalizate spre administrarea situaţiilor de criză. Într-o zi, a venit la mine la birou unul dintre miniştri, ca să mă informeze, plin de entuziasm, despre planurile pe termen scurt de construire a unui linii suspendate de tramvai la Petra şi de pavare a anticei şi spectaculoasei *Siq*, calea de intrare pietruită spre sit. Am rămas muţi de uimire. Într-un mod diplomatic, cu sprijinul regelui, am oprit proiectul, dar acesta este doar un exemplu de intervenţie în ultima clipă cauzat de lipsa unor standarde uniforme de planificare şi a unui proiect de coordonare la nivelul ţării.

M-am întîlnit cu regularitate cu primarul Ammanului pentru a vedea care sînt posibilităţile de a amenaja mai multe parcuri şi spaţii de joacă pentru copiii mai săraci. Presiunea refugiaţilor şi deportarea de persoane din Palestina, la care se adăuga noul mod de trai datorat boom-ului petrolier din ultima parte a anilor şaptezeci, duceau spre o dezvoltare a societăţii cu neputinţă de controlat. Spaţiile verzi, atît de importante pentru calitatea vieţii în mediul urban, dispăreau şi erau înlocuite de locuinţe neadecvate, hoteluri cu multe etaje sau vile mari, extravagante, în noile cartiere pentru bogaţi. În cei cîţiva ani de cînd locuiam în Amman, am observat tot mai puţini păstori pe străzi şi tot mai multe clădiri ridicate pe preţiosul pămînt arabil.

Am discutat şi modalităţile de reabilitare a centrului istoric. Zona care reprezentase cîndva inima oraşului fusese în mare parte abandonată, pe măsură ce tot mai mulţi oameni se mutaseră în cartierele luxoase de la periferia Ammanului. În eforturile noastre de a-l face să renască, am avut în vedere o serie de obiective. Palatele regale unde locuiam şi munceam se aflau în centru, la fel tradiţionalele *souk* sau zone comerciale şi magnificul amfiteatru construit de romani. Tot în această zonă centrală se află străvechea colină Citadela, mărturie a civilizaţiilor care au făcut istoria acestei

regiuni, de la aşezările din epoca pietrei, a bronzului şi a fierului, datînd din 4500 î.Hr., trecînd prin perioada stăpînirii romane şi bizantine şi pînă la înflorirea islamică, la care au ajuns în vremea omeyyazilor, în secolul al VIII-lea d.Hr., cînd zona s-a transformat într-un oraş propriu-zis, avînd o reşedinţă pentru guvernator, băi publice şi moschei.

Una dintre propuneri era de a construi un muzeu modern care să găzduiască artefactele nepreţuite care, în urma unor săpături arheologice peste tot în ţară, au fost descoperite şi depozitate în aşa-numitul Muzeu de pe Citadelă. Acest muzeu, fără îndoială cîndva o clădire elegantă, devenise, în fond, o magazie prăfuită şi supradimensionată. Nu numai eu doream să construim un muzeu de arheologie care să prezinte cum se cuvine colecţia magnifică de artefacte antice din Iordania. Dar nu doar fondurile erau greu de obţinut, ci şi planul era zădărnicit de permanentele certuri între arheologi şi proiectanţii şantierului, legate de cît de mult ar pune în pericol construirea muzeului, alte comori arheologice. Multe artefacte vor sfîrşi prin a fi împărţite între alte mici muzee de arheologie care apăruseră la vremea aceea prin toată Iordania, lucru care a dus la o mulţime descentralizată de muzee, în locul unei instituţii naţionale prestigioase.

Cu timpul, pe măsură ce săpăturile arheologice pe Citadelă au progresat, şantierul a început să devină un loc extrem de pitoresc pentru concerte şi evenimente culturale, pe care le organizam şi la poalele colinei, în Teatrul roman antic Philadelphia. Restaurarea şi transformarea acestor amplasamente şi amfiteatre în spaţii cu adevărat artistice, cum au fost cu secole în urmă, a adăugat o dimensiune incomensurabilă ideii de continuitate din istoria Iordaniei. I-am dus pe regina Sofia, Abir, Haya şi Ali la un concert pentru copii la Teatrul Philadelphia din centrul istoric, cu ocazia unei vizite pe care regele Juan Carlos şi regina au făcut-o, în 1979, în Iordania. Atmosfera era electrizantă. Mii de oameni de toate categoriile sociale s-au adunat ca să se bucure împreună la aceste festivităţi, dînd naştere unui spirit comunitar şi de familie incomparabil şi chiar unui sentiment de mîndrie naţională. În anul următor aveam

să inaugurăm primul Festival de la Jaresh, prilej cu care un întreg oraş roman a devenit sală de spectacole şi expoziţii.

Două spaţii extraordinare de expoziţii au contribuit la înviorarea acelei zone din capitală în următorii ani, fiind rezultatele directe ale perseverenţei a doi dintre cei mai vechi şi mai buni prieteni ai mei iordanieni: prinţesa Wijdan şi Suha Shoman. Prinţesa Wijdan a reuşit să obţină sprijin public şi privat pentru a fonda Galeria Naţională de Arte Frumoase a Iordaniei, care găzduieşte o colecţie unică de opere ale artiştilor contemporani din ţările în curs de dezvoltare şi pune accentul în special pe arta modernă din ţările arabe şi islamice.

Darat Al Funun („Căminul Artelor"), înfiinţat în 1993, a fost rodul inteligenţei lui Suha Shoman şi a soţului ei, Khalid, care au achiziţionat şi au renovat trei case de la începutul secolului situate chiar inima Ammanului. Clădirea principală, sediul colecţiei Darat Al Funun de artă contemporană arabă, este în stilul arhitectural tradiţional est-mediteranean care predomina în Amman în perioada anilor 1920 şi 1930; accesul la biblioteca şi la atelierele de artă era liber. Darat Al Funun a revitalizat cel mai vechi cartier al Ammanului şi a făcut ca arta să fie accesibilă într-o zonă mai populată şi mai puţin înstărită a oraşului.

În pofida muncii asidue pentru a menţine ritmul susţinut al diferitelor proiecte în care eram implicată, nu am avut probleme cu cea de-a doua sarcină. După ce mi-am limitat oarecum activitatea în primele patru luni, mi-am reluat programul de lucru şi obligaţiile mele de ordin protocolar. Conducători arabi din diferite ţări veneau pentru a se întîlni cu soţul meu şi, deseori, el dorea să le urez şi eu bun venit. Primul şef de stat pe care l-am salutat a fost Saddam Hussein, în prima sa vizită pe care a făcut-o în Iordania. N-am avut timp să-mi formez o părere despre el; am dat doar mîna şi am plecat la treburile mele. În cazul celui de al doilea lider pe care l-am cunoscut, a fost nevoie de mai mult timp şi atenţie din partea mea, deoarece el şi suita sa se aflau într-o vizită de stat – una cu totul memorabilă. Oaspetele de onoare a fost conducătorul Jamahiriei – republică – Muammar Al Gaddafi.

În decursul anilor auzisem o mulţime de lucruri despre acest conducător arab excentric care răsturnase, în 1969, monarhia prooccidentală din Libia, transformînd-o în Republica Socialistă Musulmană Arabă, strict controlată. „Libianizase" ţara, înlocuind fiecare cuvînt franţuzesc sau englezesc de pe plăcuţele cu numele străzilor şi din meniurile din restaurante prin cuvinte arabe şi investind miliardele de dolari obţinute din petrol în infrastructura Libiei, inclusiv în colosalul Proiect al Marelui Rîu Făcut de Mîna Omului, pe care Coreea de Sud îl realizase cu intenţia de a transporta pe o distanţă de peste patru mii de kilometri apa din adîncurile Deşertului Sahara pînă pe coasta libiană. Din nefericire, aerul uscat şi fierbinte din deşert evapora o mare parte din apa rezervoarelor sistemului de irigaţii, iar proiectul nu şi-a atins niciodată scopul, dar, fără îndoială, a reprezentat o întreprindere uimitor de ambiţioasă.

I-am întîmpinat pe Gaddafi şi pe soţia sa, Safiyya, la aeroport. Au sosit împreună cu o suită de gărzi de corp care păreau să aibă cu toţii părul negru şi ondulat ca al lui Gaddafi, tuns în acelaşi fel, şi purtau costume identice. Erau şi cîteva femei în echipă, un motiv de uimire printre iordanieni, pentru că la vremea respectivă nu existau femei în serviciul activ al Forţelor Armate din Iordania, cu toate că pledasem ca ele să fie primite, după modelul Corpului de Femei al Armatei Regale din Marea Britanie pe care îl vizitasem. Pe atunci, bărbaţii aveau datoria de a servi timp de doi ani în armata naţională şi nu vedeam nici un motiv pentru care femeile să nu fie implicate în serviciul militar. Existau femei în poliţie, dar în armată prezenţa lor a fost limitată la slujbe precum cele de surori de caritate, secretare sau experţi în comunicaţii militare, pînă la sfîrşitul anilor optzeci, cînd una dintre fiicele soţului meu, prinţesa Aisha, împreună cu două verişoare, s-a dus la Sandhurst şi s-au întors toate în Iordania ca ofiţeri de armată.

În seara banchetului oficial, soţul meu a fost amfitrionul cinei pentru bărbaţi, iar eu al celei pentru femei, la care au participat inclusiv gărzile de corp de sex feminin. Femeile purtau toate veşminte tradiţionale largi, viu colorate şi arătau minunat. Pregătindu-se

pentru vizită, toată delegaţia noastră citise celebra „Carte Verde" în trei volume, care reprezenta manifestul politic şi filozofia socială a lui Gaddafi. Responsabila femeilor din grupul gărzilor de corp stătea într-o parte lîngă mine şi-mi recita lungi pasaje din ea în timpul mesei, ca şi cum ar fi sperat să mă convingă să-i împărtăşesc opiniile.

Dacă prima noapte a vizitei de stat a decurs conform programului, a doua a fost plină de surprize. Îmi petrecusem ziua cu Safiyya, ducînd-o la diferite instituţii din Amman; dorisem în mod deosebit să vadă clinica ultramodernă de chirurgie cardiacă. Mi-a spus că fusese soră medicală la un spital din Tripoli, unde l-a cunoscut pe soţul ei cînd el se internase de urgenţă pentru o operaţie de apendicită. S-au îndrăgostit, iar ea a devenit cea de-a doua lui soţie şi mama a opt copii. La sfîrşitul zilei, m-am întors la Hashimya de-a dreptul extenuată şi l-am găsit pe soţul meu la fel de obosit după lungul program pe care îl avusese cu Gaddafi. Totul mersese destul de bine, cu toate că Gaddafi îşi exprimase de nenumărate ori nemulţumirea faţă de faptul că plăcuţele cu numele străzilor şi numele magazinelor erau scrise şi în engleză, nu numai în arabă. După acea zi lungă de vizite oficiale, familia Gaddafi s-a întors la casa de oaspeţi din centrul istoric pentru a se odihni; nu se făcuseră nici un fel de aranjamente ca să ne întîlnim din nou în seara aceea.

În timp ce soţul meu şi cu mine făceam baie şi ne pregăteam de culcare, cei de la serviciul de securitate ne-au telefonat să ne spună că familia Gaddafi se afla într-o maşină în drum spre Hashimya, pentru a lua cina.

„Arătaţi-le oraşul şi luaţi-o pe o rută lungă, pe o rută chiar foarte, foarte lungă!" le-am spus eu oamenilor noştri din serviciul de securitate. „Trageţi de timp!" Am scos-o cumva la capăt, inclusiv cu cina, iar cînd maşina în care se afla familia Gaddafi a oprit în faţa reşedinţei noastre, eram îmbrăcaţi şi îi aşteptam în faţa uşii, ca să-i întîmpinăm. A urmat o seară extraordinar de plăcută. Erau un cuplu încîntător şi fermecător. Pînă şi soţul meu a fost de-a dreptul uimit

de cît de naturali şi de amabili păreau, de cît de degajată a fost cina, de parcă am fi fost cei mai buni şi mai vechi prieteni.

Dar asta nu avea să dureze. Imediat după întoarcerea lui în Libia, Gaddafi a început să-l atace pe soţul meu pentru relaţiile sale cu Occidentul şi chiar să mă împroaşte şi pe mine cu noroi. Gaddafi era o persoană extrem de imprevizibilă. Mi s-a spus, cu toate că n-am putut să cred, că în 1982 ar fi oferit, chipurile, milioane de dolari ca să fie doborît avionul lui Hussein de o rachetă sol-aer în timpul uneia dintre călătoriile noastre la Aqaba, dar că preşedintele Hafez Al Assad ar fi respins planul, spunînd că, dacă asasinarea o să aibă succes, nici un lider arab nu va mai fi vreodată în siguranţă în timpul vreunui zbor. Astfel de vecini am avut!

În ciuda acestui fapt, soţul meu n-a încetat niciodată să menţină deschise căile de comunicare cu toţi conducătorii arabi, inclusiv cu Gaddafi, indiferent de cît de încordate au devenit relaţiile. Mi se păreau extraordinare încrederea, toleranţa şi tenacitatea de care dădea dovadă pentru a contribui la procesul de cooperare între statele arabe. O astfel de situaţie a apărut în toamna anului 1980, cînd regele Hussein a convocat Al Unsprezecelea Summit Arab, primul eveniment de o asemenea anvergură care s-a ţinut la Amman.

Iordanienii erau emoţionaţi şi mîndri că ţara lor mică şi relativ săracă urma să fie gazda conducătorilor altor cincisprezece ţări arabe, inclusiv a unor state petroliere bogate precum Arabia Saudită, Kuwait, Irak sau a celor din Golf: Bahrain, Oman, Qatar şi Emiratele Unite. Alegerea Iordaniei s-a datorat importanţei pe care regele Hussein o deţinea în lumea arabă, prin forţa caracterului şi a personalităţii sale, mai degrabă decît a resurselor ţării sale. Pregătirile au fost foarte complexe. Nu era puţin lucru pentru o ţară ca Iordania să disponibilizeze fonduri şi să creeze facilităţi pentru a-i primi pe şefii ţărilor arabe împreună cu echipele lor. Aveam doar o modestă casă de oaspeţi şi un număr limitat de camere de hotel pentru numărul mare de însoţitori şi gărzi de corp, dar, pînă la urmă, am reuşit să ne descurcăm onorabil.

A fost un summit economic. Hussein se străduia din răsputeri să determine o acţiune comună a statelor arabe în scopul de a ajuta la

dezvoltarea economiilor tuturor ţărilor membre, pe baza unor eforturi de cooperare liberă, similare cu cele din Europa la acea dată. Toată lumea părea să fie de acord şi a fost adoptată şi o strategie de lucru, dar, după ce conducătorii au părăsit Iordania şi s-au întors în ţările lor, s-a dovedit că au uitat cu toţii ceea ce stabiliseră.

În ciuda eforturilor lui Hussein, lumea arabă era mai puţin unită ca oricînd. De la Acordul de la Camp David, Egiptul fusese izolat de comunitatea arabă şi nu participase la summit. Nici Libia şi nici Irakul. Aproape toate ţările arabe, inclusiv Iordania, susţineau Irakul în războiul cu Iranul, dar Siria, care se afla într-o rivalitate veche de cînd lumea cu Irakul, făcea notă discordantă cu Libia, care sprijinea Iranul.

Preşedintele sirian Hafez Al Assad, care s-a opus desfăşurării Summitului Arab, pentru că suspecta faptul că Iordania îi încuraja pe Fraţii Musulmani să se opună regimului său, a masat trupe la frontierele cu Iordania, iar noi ne-am trezit pe picior de război. Armata a chemat sub drapel şase mii de rezervişti iordanieni şi încă şaisprezece mii de cetăţeni s-au înrolat voluntar. Eu însămi am văzut reacţia copleşitoare a populaţiei în timpul summitului, cînd am făcut o vizită de încurajare unităţilor noastre de luptă de lîngă graniţa cu Siria. Oamenii închiriau maşini şi autobuze pe propria cheltuială pentru a se alătura regimentelor lor şi a lua măsuri împotriva pericolului agresiunii siriene. Ulterior, Assad şi-a retras trupele, dar situaţia a rămas tensionată.

Totul părea să aibă efectul opus. Dacă vechile animozităţi şi noile ofense continuau să dividă lumea arabă, orice eforturi de cooperare în scopul de a asigura securitatea, progresul şi pacea în regiune aveau să fie anihilate. Cum se putea ieşi din acest cerc vicios? La puţin timp după summit, mi-a venit ideea că răspunsul s-ar putea să ni-l dea chiar copiii noştri. Poate reuşeam să pregătim terenul în vederea unei cooperări viitoare mai cuprinzătoare la fiecare nivel, dacă începeam să-i determinăm pe tinerii arabi să aprecieze ceea ce aveau în comun încă de la o vîrstă fragedă.

Mai tîrziu, tot în anul acela, am convocat Primul Congres al Copiilor Arabi, invitînd pentru două săptămîni copii din lumea

arabă pentru a desfășura activități care să promoveze înțelegerea, toleranța și solidaritatea. Copiii erau încurajați să discute și să dezbată provocările cu care se confruntau în acele momente națiunile arabe și să aprecieze legăturile lor comune, culturale și istorice. Continuă să fie un program de foarte mare succes, și o parte din primii participanți, acum adulți, sînt buni prieteni.

Am continuat să lucrez pe măsură ce sarcina avansa și, spre consternarea obstetricianului meu iordanian, să călătoresc prin toată Iordania. Erau sate de vizitat pentru a lansa campania de vaccinare, precum și întruniri de sistematizare urbană pe care le prezidam în Aqaba, de asemenea, verificam periodic condițiile din taberele de refugiați palestinieni. Fie zburam cu avionul, fie conduceam propria mașină, un jeep cu tracțiune integrală, perfect pentru șoselele accidentate sau drumurile abrupte de munte pe care mergeam deseori cînd vizitam diferite comunități din zonele rurale. Îmi plăcea să conduc eu însămi, pentru că era unica ocazie pe care o aveam de a fi singură. Jeepul a devenit spațiul meu privat și obișnuiam să dau drumul la muzică, să ascult Fairuz, Bach sau Beethoven, Bruce Sprigsteen și Fleetwood Mac, cîntînd și eu, și uneori chiar vorbind singură, lucru care trebuie să-i fi nedumerit pe cei din mașina serviciului de pază și protecție care mă urmau întotdeauna.

În timpul vizitelor în aceste sate și în alte zone din Iordania, am văzut cum prăpastia dintre bogați și săraci se adîncea. Prosperitatea oamenilor de afaceri era cît se poate de bine venită, dar, trăind în Iran și călătorind mult în țările lumii arabe, eram perfect conștientă de consecințele destabilizatoare ale boom-ului petrolier din anii '70. Atît Hussein, cît și eu ne dădeam pe deplin seama că diferențele acestea extreme în ceea ce privește consumul și transformările produse în stilul de viață reprezentau o modificare radicală a tradițiilor țării.

Cînd am venit pentru prima dată în Iordania, aceasta era pe cale de a deveni un important centru medical și de educație în Orientul Mijlociu. Spitalele și medicii din țară ofereau servicii bolnavilor din multe țări arabe, dintre care unele cu resurse mult superioare, dar care nu dispuneau de facilitățile și de competența

profesională a specialiştilor din Iordania. Pentru mai mult de o generaţie, Iordania a furnizat şi forţă de muncă instruită şi specializată să perfecţioneze infrastructurile statelor din Golf şi din alte părţi ale lumii arabe. Banii trimişi de iordanienii care lucrau în străinătate deveniseră cea mai importantă sursă a venitului naţional, ajungînd la opt sute de milioane de dolari pe an, în special după boom-ul petrolier de la mijlocul anilor '70 – perioadă în care nevoia crescîndă şi rata ridicată de salarizare pentru medicii, surorile medicale, profesorii, proiectanţii şi inginerii iordanieni au adus o nouă şi neaşteptată prosperitate ţarii. Mulţi oameni implicaţi în sectorul comercial s-au bucurat de nişte profituri căzute parcă din cer – şi, prin urmare, le cheltuiau ca şi cum n-ar mai exista şi ziua de mîine. Cum trăiseră cîndva simplu, dar bine, mulţi se bucurau acum de o bunăstare fără precedent şi le transmiteau copiilor lor un set de valori cu totul diferit de cel cu care crescuseră ei înşişi.

În Iordania, prosperitatea era reală, însă baza economică era încă fragilă. Cei privilegiaţi se bucurau de noul mod de viaţă dintr-o ţară petrolieră bogată, dar fără petrol. Banii de la expatriaţii din Golf puteau să curgă în ţară, dar tot nu reprezentau un venit pe care cineva să poată conta la nesfîrşit. L-am rugat pe soţul meu să-mi vorbească pe larg despre nesiguranţa felui în care noi, ca ţară şi familie, trăiam. Ca familie, ştiu că nu eram întotdeauna cel mai bun exemplu, şi am încercat să identific modalităţile prin care am fi putut să demonstrăm mai multă responsabilitate în ce priveşte stilul nostru de viaţă. Acum, după atîţia ani, îmi dau seama că această poftă exuberantă de a cheltui era alimentată de nesiguranţa din regiune care umbrea abilitatea oamenilor de a gîndi în perspectivă. Cu toate acestea, era o tendinţă îngrijorătoare.

Preşedintele Curţii Regale îmi împărtăşea neliniştea. Şariful Abdul Hamid Sharaf ştia că boom-ul nu avea să dureze o veşnicie şi, cel puţin, a făcut o tentativă de a introduce achitarea unor taxe în mod obligatoriu. Cînd a devenit prim-ministru, a făcut apel la guvern să reducă bugetul cu zece la sută şi le-a recomandat oamenilor să raţionalizeze consumul de electricitate şi apă şi să economisească

o parte din banii de curînd cîştigaţi. Directiva sa a creat mare agitaţie. Mulţi dintre iordanienii abia îmbogăţiţi se întrebau de ce-ar trebui să economisească. Considerau că ar trebui să fie liberi să cheltuiască atît cît doreau.

Gradul de indignare era atît de mare, încît şarif Abdul Hamid Sharaf şi soţia sa, Leila, au devenit ţinta unei campanii de denigrare. Familia Sharaf îşi construia la vremea aceea o casă modestă în Amman, proiect din care nu se realizase decît fundaţia şi stîlpii de rezistenţă din ciment, cînd s-a dus vestea că locuinţa va costa trei milioane de dolari. Aria de răspîndire şi gradul de credibilitate al zvonului au fost atît de mari, că oamenii au început să vină să privească şantierul unei case în valoare de trei milioane de dolari. Deşi nu se vedea mare lucru din construcţie, oamenii au rămas convinşi de acest exces. De ce erau oare aceste zvonuri acceptate drept fapte? Pentru că lumea dorea să creadă că şariful Abdul Hamid le cerea oamenilor să facă economii, în timp ce el risipea o avere.

Şi modul de a cheltui era neliniştitor. În loc să se reinvestească în economia iordaniană, noi importam produse, mobilier de lux şi obiecte de uz casnic din Europa. Admiţînd că existau puţine astfel de bunuri disponibile în Iordania la data aceea şi că pînă şi noi le importam pentru casa noastră, am început totuşi să mă întreb ce ar fi de făcut pentru a le permite iordanienilor să beneficieze de pe urma minunatei lor moşteniri arabe.

Bunăoară, femeile de pe ambele maluri ale rîului Iordan îşi concepeau şi îşi brodau în mod tradiţional trusoul de nuntă, care cuprindea nouă sau zece rochii pe care aveau să le poarte pe tot parcursul căsniciei lor, incluzînd rochia de mireasă care, pentru unele dintre ele, avea să le servească şi ca veşmînt de înmormîntare. Pernele frumos brodate făceau şi ele parte din trusou, cu motive inspirate în special din natură – copaci, frunze, pene. Aceste femei erau pe bună dreptate mîndre de meşteşugul lor. Fiecare rochie şi pernă erau diferite; fiecare era minunat cusută, iar culorile alese erau vii şi variate. Dar ceea ce fusese cîndva un aspect esenţial al tradiţiei iordaniene şi palestiniene dispărea cu repeziciune. Dacă nu ar fi existat o extraordinară colecţie de astfel de rochii adunate

de-a lungul anilor de o prietenă iordaniană din Bethleem, Widad Kawar, aş fi ştiut puţine lucruri despre această bogată moştenire.

Leila Jiryes, un designer deosebit de întreprinzător şi talentat, combina arta iordaniană şi palestiniană a broderiei cu materiale noi precum mătasea moarată. Mi-am făcut un obicei din a purta minunatele ei caftane ori de cîte ori a fost posibil, la ieşiri în public sau la întîlniri oficiale, iar acesta nu era doar un mod de a-i face reclamă. Caftanele erau, totodată, haine extrem de potrivite pentru o femeie gravidă. Am sprijinit şi iniţiative precum Centrul de Artizanat Iordanian Al Aydi, de lîngă hotelurile turistice care expuneau frumoase ţesături tradiţionale, chilimuri de lînă, perne şi obiecte de îmbrăcăminte brodate, precum şi sticlărie de Hebron.

Mai tîrziu, am încurajat şi activitatea a două surori ingenioase şi întreprinzătoare, Rula şi Reem Attallah, care au pornit o afacere cu obiecte de ceramică realizate manual folosind desenele şi caligrafia străvechilor civilizaţii ale Orientului Mijlociu şi ale dinastiilor islamice. Am oferit cu mare mîndrie frumoasele lor obiecte smălţuite, multe cu sculpturi în relief pictate, ca daruri personale sau oficiale. Unul dintre obiectele mele favorite din ceramică Silsal era şi este cupa „Sănătate, fericire şi noroc", care foloseşte o formă de artă islamică unică – caligrafia arabă – pentru a aduce binecuvîntarea celui care o foloseşte. O altă cupă care-mi place în mod deosebit are gravat în stilul rafinat al secolului al XI-lea un proverb din Samarkand care se traduce astfel: „Cunoaşterea: începutul ei este amar la gust, dar sfîrşitul este mai dulce decît mierea".

O altă dimensiune valoroasă a culturii şi a spiritualităţii arabe este limba. Începusem să învăţ araba de îndată ce am sosit la Amman, la fel cum studiasem persana în Iran. După ce m-am logodit, mi-am dublat eforturile de a citi şi a vorbi fluent în arabă, care este o limbă dificilă şi pretenţioasă. Regele era cunoscut şi venerat pretutindeni în lumea arabofonă pentru modul absolut remarcabil în care stăpînea araba. Cei mai mulţi oameni vorbesc în dialectele lor, dar Hussein vorbea araba clasică atît de elegant şi cu atîta elocvenţă, încît arabii din toată regiunea îşi potriveau aparatele de radio sau televizoarele doar pentru a-l asculta. Cunoaşterea

desăvîrşită a limbii şi tonul grav şi emfatic îi aduseseră un deosebit respect din partea tuturor.

Pînă să vin în Iordania, nu-mi dădusem seama cît de importantă este limba pentru identitatea arabă. Araba este limba Coranului, pe care toţi musulmanii, fie că sînt din Orientul Mijlociu, Orientul Îndepărtat, Europa sau din Statele Unite, au nevoie s-o înveţe pentru a putea să-şi citească şi să-şi spună rugăciunile zilnice. Stăpînirea vocabularului şi a nuanţelor limbii a fost obţinută de către soţul meu prin studiul de o viaţă al Cărţii Sfinte. Cu toate că ştia o bună parte din Coran pe de rost, el îl citea, mereu şi mereu, fără a înceta niciodată să caute sensuri tot mai profunde în mesajul lui.

Începusem cu lecţii de arabă colocvială, pe care, după căsătorie, le-am extins la studiul formei clasice folosite în vorbirea oficială. Ajutată de un profesor, mi-am alcătuit un orar săptămînal. A-mi îmbunătăţi cunoştinţele de arabă era una dintre priorităţile mele arzătoare, desigur după soţul meu şi familie. Cu toate acestea, Hussein obişnuia să vină deseori pe neaşteptate acasă, dorind să mergem într-o scurtă călătorie cu maşina, într-o vizită de familie sau să-i scoatem pe copii la plimbare, sabotîndu-mi în mod constant aceste lecţii. Nici profesorul, nici eu nu eram în stare să-l refuzăm; oricum, eu am continuat cum am putut să citesc Coranul, poezie arabă şi ziarele şi m-am luptat din greu cu misterele de nepătruns ale gramaticii.

Momentele mele preferate de studiu erau cele în care îmi ajutam copiii vitregi să-şi facă temele la arabă – acesta era un mod inedit de a-mi spori încrederea în mine. La sfîrşitul zilei, Abir, şi apoi Haya obişnuiau să se cuibărească la mine în pat şi citeam împreună primele lor manuale de arabă. În cele din urmă, am progresat şi am devenit suficient de sigură pe mine pentru a conversa în arabă şi chiar a ţine discursuri oficiale, dar a fost un proces dificil şi îndelungat, care m-a făcut să am întotdeuna un sentiment frustrant de neîmplinire. Cînd întreruperile din diverse cauze şi alte obligaţii au început să-mi afecteze tot mai mult lecţiile, am întîlnit nişte tinere femei de-o inteligenţă sclipitoare care au acceptat să lucreze cu mine la nişte proiecte speciale şi, în acelaşi timp, să mă ajute la

învăţarea limbii; dar eram în mod constant nemulţumită de faptul că nu stăpîneam foarte bine limba, iar araba nu era prea fluentă.

Avînd în vedere avortul spontan, principala grijă legată de sarcină fusese naşterea înainte de termen, dar pînă la urmă s-a întîmplat exact invers. George Pinker, obstetricianul britanic, plănuise să vină în Iordania în vacanţa de primăvară, în perioada în care estimase că va trebui să asiste la naştere, dar bebeluşul nu a vrut deloc să ţină cont de planurile celorlalţi. S-a vorbit ceva despre provocarea naşterii, dar pentru că am dorit să am o naştere normală, doctorul a plecat.

Spre disperarea medicului meu, Arif Batayneh, mi-am continuat munca de teren în diferite locuri din capitală. Mă însoţea deseori, plîngîndu-se că obosea mai mult în aceste călătorii decît atunci cînd făcea sport, şi, spre amuzamentul soţului meu, se întorcea întotdeauna cu o relatare exagerată a peripeţiilor noastre. Îi tot spuneam că, de-a lungul istoriei, femeile născuseră în cîmp şi se întorseseră imediat la lucru şi nu vedeam de ce urmaşele lor n-ar mai fi în stare să facă asta (un argument neconvingător, ştiu, dată fiind rata mare a mortalităţii infantile şi maternale, întîlnită chiar şi azi în multe ţări nedezvoltate). În următorii şase ani, Arif s-a obişnuit, cu siguranţă, cu mine, de vreme mi-a supravegheat toate sarcinile; mi-a devenit şi un bun prieten.

Mulţi membri ai familiei îmi spuseseră de nenumărate ori că trebuia neapărat să angajăm o bonă de la Norland pentru a ne ajuta la creşterea copilului. Colegiul Norland din Anglia este recunoscut pe plan internaţional, din Golf şi pînă în Beverly Hills, ca o instituţie de elită pentru formarea bonelor, pregătind dădace excelente care au învăţat totul – de la lucru de mînă la nutriţie, dar şi elemente de bază din psihologia copilului. Am fost norocoşi să găsim o persoană minunată, Dianne Smith, care, în ciuda unei amînări de cinci ore a primului ei zbor spre Iordania din cauza unei ameninţări cu bomba pe aeroportul Heathrow, şi-a continuat cu hotărîre drumul spre noi. Cînd a sosit, soţul meu a încercat s-o liniştească, în timp ce ea îi explica motivul întîrzierii. Apoi a luat-o deoparte şi a întrebat-o:

– Sînteţi pregătită să mergem chiar acum la spital?

– Întru totul pregătită, i-a răspuns ea.

– Haideţi să vedeţi! a mai adăugat el şi a dus-o spre locul unde îşi lăsase cu multe ore în urmă hainele.

Îşi răsese barba, pesemne pentru că voia să-i ureze bebeluşului bun venit pe lume proaspăt bărbierit. Prietenii şi familia îi spuseseră de ceva vreme să scape de barbă, dar mie mi se părea că îi stătea bine. Nu mi-am exprimat în nici un fel părerea – în definitiv, era faţa lui –, dar cînd l-am văzut prima oară fără barbă, am avut un adevărat şoc. Intrasem în sala de baie, refugiul nostru, ca să mai stăm de vorbă, în timp ce el îşi făcea duş. În ziua aceea, sporovăind, mi-am dat deodată seama că sub apa fierbinte a duşului se afla un individ care nu semăna deloc cu bărbatul cu care mă căsătorisem de mai bine de un an. Am început să mă îmbujorez şi să mă simt foarte stînjenită. Mi-am revenit repede, pentru că, oricum, această „nouă" persoană era la fel de chipeşă şi de arătoasă.

Hussein aflase ce sex avea bebeluşul nostru. Primul aparat modern de ultrasunete tocmai sosise în Iordania, iar tehnologia progresase într-atît încît sexul copilului putea fi determinat cu destulă precizie. Soţul meu, care era extrem de curios, dorise să ştie. L-am făcut şi pe el, şi pe doctor să jure că nu-mi vor spune, la fel cum aveam să fac în cazul tuturor copiilor noştri.

Miracolul refuza să aibă loc. Sarcina trecuse de termen. Copiii mei vitregi deveniseră foarte nerăbdători, mai ales Abdullah şi Feisal, care trebuiau să părăsească Iordania pentru a se întoarce la şcolile lor din Statele Unite şi doreau să fie aici cînd năşteam. „Tapioca" era codul nostru şi al băieţilor în legătură cu veştile legate de naştere. Soţul meu mă lua în lungi plimbări cu elicopterul şi cu motocicleta, în speranţa că asta ar putea provoca vreo reacţie, dar n-aveam parte decît de distracţie. Ne-am hotărît să vedem dacă schimbarea de presiune a aerului n-ar putea oare declanşa naşterea, aşa că am zburat cu elicopterul pe cel mai înalt pisc din Iordania şi apoi am coborît repede spre cel mai jos punct de pe Pămînt, ţărmul Mării Moarte. Nimic. Medicii au luat, în sfîrşit, decizia de a provoca naşterea. După şase ore de agonie, fiul nostru, Hamzah,

s-a hotărît să vină pe lume, cu doar cîteva ore înainte ca fraţii săi mai mari să plece la studii, pe 29 martie 1980.

Toţi cei prezenţi în sala de naştere erau atît de agitaţi cînd s-a născut, încît cred că am fost ultima care l-a văzut pe Hamzah, puţin mai tîrziu, cînd, în sfîrşit, mi-a fost adus în salon, după ce făcuse turul tuturor membrilor familiei şi al prietenilor, avînd parte şi de primul consult medical. Era perfect treaz şi, în momentul în care soţul meu a intrat în salon, eram în toiul unei discuţii, despre care credeam sincer că nu era doar unilaterală, cum ar fi putut părea. Nu mă puteam abţine să nu-l privesc uluită. Niciodată nu m-am gîndit la mine ca la o persoană cu instincte materne deosebite, dar eram uimită de dragostea copleşitoare pentru primul meu copil. Nu-mi amintesc la ce mă aşteptasem, dar faţa lui mare, rotundă şi nostimă, capul fără păr şi ochii vii aproape că mi-au tăiat răsuflarea; am vorbit cu el toată noaptea.

Mulţimi de oameni veneau la spital să-l vadă pe Hamzah. Mi se părea că toată Iordania trecea la un moment dat prin salonul meu să-mi spună: *Mabruk!* – „Felicitări!" Prieteni, reprezentanţi ai organizaţiilor cu care lucram, personalităţi ale vieţii religioase, oficiali guvernamentali, politicieni, oameni de afaceri, reprezentanţi ai ONG-urilor, şefi de triburi, diplomaţi – toţi au venit şi au stat puţin cu Hussein sau cu mine în salon. Reacţia lor, în care am văzut manifestarea extraordinarului spirit iordanian al familiei, m-a mişcat profund, cu toate că era destul de epuizant pentru o proaspătă mămică. Tocmai învăţam să-l alăptez şi voiam să-i ofer acestui bebeluş deosebit toată dragostea şi atenţia mea.

Deşi era cel de-al nouălea copil al său, între soţul meu şi Hamzah s-a creat o relaţie empatică şi o mare apropiere, care-i va lega într-un fel aparte pînă în ziua morţii lui Hussein. Poate şi pentru că, atunci cînd era bebeluş, Hamzah dormea foarte puţin. Moţăia doar şi părea foarte vioi şi fericit zi şi noapte, atîta timp cît îl alăptam, ceea ce însemna că ne petreceam o mare parte din timp cu el, îndeosebi seara, cînd era complet treaz. În rarele ocazii cînd Hamzah dormea de-a binelea, mergeam deseori noaptea în camera

lui şi îl priveam. Hussein s-a lăsat chiar şi de fumat după naşterea lui Hamzah.

Soţul meu şi cu mine am ales numele Hamzah în onoarea unui străbun haşemit şi unchi preferat al profetului Mahomed. Legenda lui Hamzah este una de mare importanţă istorică. Născut la Mecca în 570, el şi profetul erau de aceeaşi vîrstă, şi în copilărie au fost prieteni foarte apropiaţi. În tinereţe, Hamzah era renumit pretutindeni ca fiind un călăreţ iscusit şi puternic, fapt care i-a adus titlul de „Leu al Deşertului" după ce a ucis dintr-o singură aruncare de suliţă un leu care-l atacase şi s-a întors călare la Mecca cu blana animalului pe şa. Datorită faimei pe care o avea în Mecca, convertirea sa la islam a dat o mare credibilitate religiei monoteiste pe care o propovăduia Mahomed, şi de atunci încolo a devenit cunoscut drept „Leul lui Dumnezeu şi al Profetului Său". Convingerile sale religioase l-au costat viaţa. Hamzah a murit ucis (de suliţă) în timp ce-l apăra pe profet într-unul dintre războaiele religioase care au urmat, cîştigîndu-şi un loc de cinste în cadrul islamului ca „Stăpînul Tuturor Martirilor" – apelativ pe care i l-a dat profetul însuşi.

Hamzah al nostru, al cărui nume întreg este Hamzah bin Al Hussein (Hamzah, fiul lui Al Hussein), şi-a primit în mod oficial numele în cadrul unui ritual al familiei haşemite celebrat de marele şeic al Iordaniei. Bărbaţii din familie s-au adunat pentru ceremonia numelui, care, în mod tradiţional, cere ca tatăl să-i dea copilul soţului meu, în calitate de membru conducător al familiei, care la rîndul lui îi va da copilul şeicului. Apoi şeicul şopteşte la urechea nou-născutului chemarea la rugăciune, astfel încît aceasta să fie una dintre primele vorbe pe care le aude copilul, iar după aceea şopteşte numele copilului în ambele urechi ale acestuia şi-i dă tatălui bebeluşul înapoi. În cazul nostru, ritualul a fost puţin diferit. Hussein îi dăduse deja numele copilului în dormitorul nostru, în cadru privat, la fel cum avea să facă în cazul tuturor celorlalţi copii. Avea dreptul să facă acest lucru, în calitatea sa de lider spiritual şi conducător al familiei haşemite.

Şi dincolo de graniţele Iordaniei naşterea lui Hamzah a provocat o reacţie extraordinară şi atît de neaşteptată din partea liderilor

şi a prietenilor arabi, încît l-a luat oarecum prin surprindere pe soţul meu. Mesajele de felicitare şi cadourile s-au revărsat dinspre lumea arabă spre Iordania, unele de la conducători cu care Hussein avusese relaţii conflictuale şi de rivalitate. Îndeosebi alegerea numelui Hamzah pentru fiul nostru a fost salutată cu mult entuziasm. Soţul meu îşi numise ceilalţi fii, în mod previzibil, după bunicul său şi fraţii acestuia şi mai rămăsese un nume, Zeid. Toată lumea a presupus că va opta pentru acesta, dar exista deja un Zeid Hussein în familie, şi cum acesta nu avea o reputaţie tocmai bună, ne-am gîndit că fiul nostru ar trebui să înceapă o viaţă întru totul nouă.

Din momentul în care s-a născut Hamzah, am vorbit cu el doar în arabă, atîta cît ştiam la data respectivă. Nu numai că am crezut că aşa se cuvenea, dar văzusem problemele pe care le aveau ceilalţi copii cu araba, din cauză că învăţaseră mai întîi engleza, care e mult mai uşoară. Am hotărît ca eu şi Hamzah să învăţăm limba arabă împreună, aşa că, în timp ce-l alăptam, îi împărtăşeam şi lui tot ce învăţam. Cînd, după cîteva luni mai tîrziu, a început să rostească primele sale cuvinte, acestea au fost în arabă – *taa taa tayyara* – „avion", insuflat, fără îndoială, de zgomotul constant şi copleşitor al aparatelor care zburau pe deasupra palatului Al Nadwa.

Soţul meu a rămas înmărmurit cînd l-a auzit pe fiul său cel mic vorbind în arabă, încît imediat mi-a zădărnicit planurile. Asta însemna că atunci cînd fiul meu va vorbi mai bine araba decît mine, el avea să vorbească cu un părinte în engleză şi cu celălalt în arabă – şablonul normal pentru copiii bilingvi, dar dezastruos pentru planurile mele de a învăţa araba o dată cu el. Cel puţin, aşa au ajuns el şi celelalte odrasle ale sale să vorbească curent două limbi.

L-am luat pe bebeluş cu noi peste tot, inclusiv, în iunie 1980, în prima vizită oficială în Statele Unite ale Americii, cînd Hamzah avea doar două luni. M-am consultat cu pediatrul lui, ca să fiu sigură că o astfel de călătorie nu va avea nici un efect nedorit asupra sănătăţii lui, şi m-am simţit uşurată cînd doctorul mi-a confirmat ceea ce intuisem, susţinînd că pentru un copil sub optsprezece luni era mai bine să călătorească cu părinţii săi decît să fie despărţit de ei. M-a asigurat că micuţii suportă călătoria cu avionul şi schimbarea

de fus orar mult mai bine decît adulţii. Rezultatul va fi că toţi copiii mei s-au plimbat la vîrsta mersului de-a buşilea mai mult decît majoritatea oamenilor într-o întreagă viaţă, mergînd în aproape toate ţările din Europa şi Asia, inclusiv în Pakistan, India, Uniunea Sovietică, numeroase ţări arabe şi, desigur, în Statele Unite.

Am călătorit cu Boeing-ul 727 al Escadrilei Regale, cu soţul meu la comanda celor mai multe dintre zboruri. Era un pilot excepţional şi îi plăcea să-şi sperie pasagerii mai slabi de inimă prin ceea ce eu aş numi zbor extrem. Un episod de care-mi face plăcere să-mi amintesc s-a petrecut într-o zi cînd, apropiindu-ne de aeroportul din Aqaba, a coborît atît de jos încît mai că a atins apele Golfului, între turelele a două tancuri petroliere amarate lîngă cheiul nostru, zburînd la un nivel inferior suprastructurii acestora. Mă revăd stînd în spatele său în carlingă şi uitîndu-mă în sus la turelele petrolierelor şi apoi, pe măsură ce ne apropiam de aeroport, abia evitînd plaja şi casa noastră. Pînă şi eu eram speriată! Ori de cîte ori persoanele oficiale, prietenii, rudele şi oamenii din serviciul de pază şi protecţie care se temeau să zboare cu avionul îl vedeau pe Hussein îndreptîndu-se spre carlingă cu o anumită strălucire în ochi, îşi scoteau repede busolele să afle direcţia spre Mecca şi începeau să se roage.

Copiilor le plăcea să zboare cu el, la fel cum îmi plăcea şi mie. Era deosebit de inventiv cînd îşi pilota elicopterul în Iordania, dar chipurile celor din serviciul de protecţie erau albe ca varul. Lui Hamzah i-a plăcut de la început zborul acrobatic al tatălui său. Rîdea şi spunea: „Mai vreau, *baba,*[1] mai vreau!"– lucru care avea să aducă şi mai multă paloare pe feţele gărzilor personale. Uneori Hussein mergea puţin cam departe, cum a făcut o dată la Aqaba, cînd Hamzah era încă bebeluş. A zburat atît de jos deasupra plajei, înainte de a ateriza pe pista pentru elicoptere, încît a smuls toate umbrelele şi şezlongurile şi le-a împrăştiat în apă şi aproape l-a acoperit cu nisip pe Hamzah, care se afla pe plajă, în premergătorul său mare, de modă veche. Mie scena mi s-a părut destul de amuzantă, dar bona lui Hamzah, Dianne, i-a ţinut o lecţie despre

[1] *Baba*, „tată", „tătic" (arabă) (n.tr.).

cît de mult îi pune în pericol siguranţa lui Hamzah. Regele şi-a cerut cuviincios scuze, dar toată lumea ştia că nu se va potoli.

Cînd am început să călătorim cu Hamzah, aveam la noi o mulţime de bagaje, pentru că nu ştiam niciodată dacă aveam să găsim acolo unde mergeam patul, cădiţa, instrumentele de sterilizat, biberoanele potrivite şi ce mai era necesar. Soţul meu obişnuia să spună în glumă că Hamzah avea mai multe bagaje decît el, astfel că, pînă la urmă, bona lui Hamzah a învăţat să le ascundă în avion, ca regele să nu vadă ce am luat cu noi.

Acel prim zbor spre America a fost unul de pomină. Prima dată ne-am dus în Anglia, apoi în Statele Unite. Ne-am oprit să realimentăm la Gander, Newfoundland, dar era în toiul nopţii, şi aeroportul era închis. A trebuit să ne plimbăm în susul şi în josul pistei pe un frig înfiorător pînă cînd a sosit cineva să descuie porţile şi să ne lase să intrăm în clădirea aeroportului. Hamzah s-a ales cu o răceală care l-a ţinut pe toată durata şederii noastre, iar Dianne a dormit atît de puţin, încît s-a îmbolnăvit şi ea pe drumul de întoarcere spre Heathrow şi şi-a pierdut cunoştinţa. Soţul meu avea s-o tachineze mereu după aceea spunîndu-i că, de fapt, fusese atît de agitată, că a leşinat de frică din cauza modului în care pilota el.

M-am întrebat de ce n-am fost şi eu mai nervoasă cînd am început să ne apropiem de Washington, D.C., în iunie 1980. Nu mai fusesem în America de doi ani, de cînd mă măritasem. Relaţiile dintre Statele Unite şi Iordania, deveniseră aşa de încordate după Camp David, încît toamna trecută, cînd soţul meu zburase în America, nici măcar nu fusese invitat să se întîlnească cu preşedintele Carter. Călătoria a fost pentru noi toţi o premieră: prima mea vizită ca soţie a regelui Hussein, prima noastră vizită împreună la Casa Albă şi vizita inaugurală a lui Hamzah la Washington.

CAPITOLUL ZECE

America văzută cu alţi ochi

Mă întorsesem în America. În cei doi ani de cînd plecasem din Statele Unite, mă căsătorisem şi dădusem naştere unui copil. Iordania devenise căminul meu; viaţa de acolo avea un ritm trepidant şi era plină de evenimente. În vîltoarea politicii regionale şi a activităţilor complexe de la Curtea Regală, nu mai era timp de altceva. Aşa că n-am prea avut timp să duc dorul Americii, dar acum, pe măsură ce ne apropiam de pista de la Baza Militară Aeriană Andrews de lîngă Washington, D.C. – oraşul meu natal, un loc încărcat de amintirile dragi ale copilăriei mele – a început să-mi tresară inima. Stăteam pe scaunul din carlingă, în spatele soţului meu care pilota avionul. Inima a început din nou să-mi bată cu putere cînd, la festivitatea de primire de pe peluza Casei Albe, s-a intonat imnul naţional al Iordaniei şi cel al Statelor Unite ale Americii. Amîndouă m-au mişcat; mă simţeam îndatorată faţă de ambele ţări.

Dar aceasta nu era o călătorie sentimentală. Regele şi cu mine nu ne făceam iluzii, căci ne aşteptau zile de muncă serioasă. În timpul escalei de la Londra, discutasem pînă noaptea tîrziu, trecînd în revistă toate problemele-cheie existente în relaţiile dintre Statele Unite şi Iordania şi gîndindu-ne ce ar trebui făcut pentru ca aceste divergenţe să fie depăşite. Un lucru era mai mult decît clar: preşedintele Carter era foarte implicat în Acordurile de la Camp David şi nu putea tolera criticile pe care soţul meu le aducea nereuşitelor

sale. Hussein, pe de altă parte, trebuia să-şi susţină convingerile. Se angajase să sprijine orice iniţiativă care ar fi dus la instaurarea păcii în Orientul Mijlociu, dar ştia că acest lucru nu va fi posibil fără garantarea autonomiei pentru palestinieni şi fără retrocedarea Teritoriilor Ocupate. Era greu de imaginat că vor fi stabilite cu uşurinţă relaţii prieteneşti şi era şi mai greu de anticipat ce avea să urmeze.

Am sosit la Blair House, casa de oaspeţi pentru demnitarii aflaţi în vizite oficiale, situată vizavi de Casa Albă. Am fost întîmpinaţi cu multă căldură atît pentru că Hussein era unul dintre oaspeţii simpatizaţi de personalul de la Blair House, cît şi pentru că Hamzah era primul bebeluş care fusese găzduit acolo. După ce am fost conduşi în camerele noastre, am pus copilaşul în pătuţ şi am început să despachetăm. Deodată, pe ecranul televizorului a apărut preşedintele Sadat, care tuna şi fulgera vorbe grele la adresa soţului meu, susţinînd că e un oportunist, că blochează procesul de pace şi afirmînd că-şi retrage sprijinul promis. L-am urmărit cu gura căscată. Hussein fusese de multe ori martorul unor astfel de manifestări, dar chiar şi el fusese luat prin surprindere. Reacţia lui a fost să privească în perspectivă: „Ştiu ce am de făcut", le-a spus el reporterilor, cînd am sosit la Casa Albă pentru dineul oficial. „Întotdeauna m-a preocupat soarta generaţiilor viitoare. Pentru mine, acest lucru e mai important decît divergenţele de azi." Dar nu exista nici un fel de neînţelegere în legătură cu sincronizarea invectivelor lansate de Sadat. Au coincis cu sosirea noastră la Washington, D.C. şi nu am putut să mă abţin să nu văd în asta o încercare deliberată de a submina tratativele soţului meu cu administraţia americană şi de a perpetua relaţiile încordate ale Iordaniei cu Washingtonul.

Iordania avea de înfruntat o mulţime de obstacole. Congresul îşi retrăgea tot sprijinul militar pe care ni-l acorda – o modalitate de a exercita presiuni faţă de rege, astfel încît acesta să renunţe la obiecţiile cu privire la Camp David. Pe deasupra, pacea separată încheiată de Sadat cu Israelul crease un nou val de turbulenţe în Orientul Mijlociu. Neutralizînd cu succes Egiptul, Israelul a invadat Libanul în 1978 şi a ocupat sudul ţării, între rîul Litani şi

graniţa israeliană. Ca să înrăutăţească şi mai mult situaţia, Begin încălcase restricţiile vag formulate în acorduri, permiţînd construirea de noi aşezări evreieşti în Cisiordania. Pînă în 1980, israelienii confiscaseră aproximativ o treime din pămînturile palestiniene de dinainte de 1948. Existau peste şaptezeci şi patru de aşezări şi zone rezidenţiale în Cisiordania ocupată, iar numărul de colonişti, numai în acea zonă, crescuse în doar doi ani de la cinci mii înainte de Acord la mai mult de douăsprezece mii. Urmăream cu groază cum guvernul israelian continua să transforme Cisiordania ocupată într-o reţea de tabere israeliene întărite, legate de şosele noi care ocoleau şi izolau satele palestiniene, printr-o evidentă violare a legilor internaţionale. Prin ce era această politică mai puţin odioasă decît apartheidul din Africa, pe care Occidentul îl condamna cu atîta vehemenţă?

Israelul, de asemenea, făcea prăpăd cu resursele sărace de apă din regiune. La data vizitei noastre de stat la Washington, în 1980, Israelul preluase controlul asupra rezervelor de apă din Cisiordania ocupată, fie confiscînd, fie cumpărînd terenuri palestiniene pentru propriul folos. Puţurile pe care le mai deţineau încă palestinienii puteau fi considerate inutilizabile; prin săparea de puţuri mai adînci, israelienii secau sau salinizau sistematic apa palestiniană. Nevoia de apă a Israelului se mărise de patru ori din 1948, pentru a-şi putea susţine populaţia imigrantă în continuă creştere şi a-şi dezvolta industria şi agricultura, şi nu exista vreo şansă de a se întrezări vreo schimbare.

Acestea erau probleme cruciale. Dar liderii arabi, precum soţul meu, care au vorbit deschis despre ele, erau condamnaţi de Vest pentru a fi creat obstacole în calea păcii. Doar vorbă în vînt era considerat şi faptul că la summitul de la Bagdad *toţi* conducătorii arabi participanţi îşi reafirmaseră angajamentul de a sprijini o pace justă, numai cu cîteva luni înainte de vizita noastră la Washington. În ceea ce-l priveşte pe Hussein, el cooperase la fiecare iniţiativă propusă de Naţiunile Unite şi de Statele Unite în timpul preşedinţiilor Johnson, Nixon şi Ford. După ce a îmbrăţişat cu înflăcărare propunerea lui Carter, a căutat să reia Conferinţa de la Geneva din

1977, încercînd să convingă toate ţările arabe să participe. Aproape îşi atinsese scopul, cînd administraţia Carter a început demersurile separate cu Egiptul.

Regele Hussein era atît de îngrijorat de deteriorarea situaţiei din regiune, încît, în toamna anului 1979, s-a adresat pentru prima dată de la Războiul din 1967 Adunării Generale a Naţiunilor Unite, cerînd ajutorul Consiliului de Securitate pentru a lua o decizie în problema palestiniană. „Linia politică oficială a Israelului nu a lăsat nici o clipă să se întrevadă o posibilă recunoaştere a palestinienilor ca popor cu dreptul la o existenţă liberă şi în deplină siguranţă, bazată pe autodeterminare", a afirmat el în faţa auditoriului. „Mai degrabă a insistat să păteze imaginea lumii arabe, lăsînd să se înţeleagă că palestinienii nu sînt altceva decît nişte terorişti."

Pentru că a vorbit în acest fel, soţul meu a fost înfierat ca trădător de către preşedintele Carter. „Toţi am fost furioşi cînd, ulterior, Hussein a devenit purtătorul de cuvînt al celor mai radicali dintre arabi", avea să scrie Carter în memoriile sale. Din cauza acestei atmosfere de ostilitate nu ştiam la ce să mă aştept cînd ne-am întîlnit cu familia Carter, în dimineaţa celei de a doua zile de la sosirea noastră la Washington. Am fost uimită de simplitatea totală pe care familia Carter o impusese la Casa Albă. Respectam rolul lui Rosalynn Carter, care, în calitate de Primă Doamnă, avea propriile proiecte de îndeplinit. Erau în mod evident oameni inteligenţi, care împărtăşeau aceleaşi griji, chiar dacă nu şi priorităţi comune, pentru ţările noastre.

Prima întîlnire a avut loc la ceremonia de primire de la Casa Albă, care a fost una oficială şi excludea orice discuţie personală. La eveniment, ne-au însoţit şi Abdullah şi Feisal, care, la data aceea, studiau amîndoi în Statele Unite. După aceea, preşedintele şi soţul meu s-au retras pentru discuţii în Biroul Oval, iar eu m-am întîlnit cu doamna Carter, cu Joan Mondale, soţia vicepreşedintelui şi cu alte soţii ale unor persoane oficiale, iordaniene şi americane, într-unul din saloanele de la Casa Albă.

Conversaţia cu doamna Carter nu a decurs uşor. Părea foarte detaşată şi rece – în contrast destul de mare cu primirile călduroase

de care avusesem parte eu şi soţul meu în celelalte vizite de stat. Nu ştiam ce să cred. Deşi am fost surprinsă de distanţa pe care o pusese între noi, mi-am spus că s-ar putea ca doamna Carter să fie timidă. Încă mai purtam povara timidităţii mele teribile din copilărie şi aş fi putut înţelege dacă o Primă Doamnă simţea la fel.

Înainte de a merge la Casa Albă, cerusem nişte informaţii despre doamna Carter, aşa că eram la curent cu interesul profund pe care-l manifesta faţă de probleme legate de sănătatea mintală. Cînd am început să deschid discuţia despre munca ei cu bolnavii, situaţia s-a mai detensionat puţin, dar gheaţa nu s-a spart cu adevărat nici o clipă. Nu ştiam dacă este doar o persoană foarte rezervată sau exprima în mod deliberat tensiunea creată de părerile noastre diferite despre politica din Orientul Mijlociu. Am bănuit că a doua variantă este cea corectă. De înţeles, doamna Carter îl susţinea şi sprijinea pe soţul ei, la fel cum făceam şi eu în ceea ce-l priveşţte pe Hussein. În prezenţa lui Hamzah, ne-am mai apropiat. Probabil cele mai frumoase momente pe care le-am petrecut împreună au fost acelea cînd Rosalynn m-a condus de la Casa Albă la Blair House după prima noastră întîlnire să vadă bebeluşul. Părea să se fi relaxat complet în timp ce-l alinta şi discutam despre familiile şi copiii noştri într-o ambianţă tihnită.

Hamzah avea şi asupra tatălui său o influenţă liniştitoare. Hussein se întorcea deseori la Blair House încordat şi descurajat. Regele fusese întotdeauna un prieten constant al Statelor Unite, dar aceasta era una din acele ocazii în care conducătorii nu voiau să audă şi punctul lui de vedere. Erau cu ochii la trofeu – Acordul de la Camp David – şi nu voiau să le stea nimeni în calea succesului lor. După runde chinuitoare de discuţii la Casa Albă, Departamentul de Stat şi pe Capitol Hill, soţul meu se întorcea în camera noastră de la Blair House şi căuta să fie în preajma fiului nostru cel mic. Îl lua în braţe şi se juca cu el, în tot acest timp vorbindu-i într-un ciudat amestec de arabă şi engleză.

Am acceptat să dau interviuri presei din Washington, sperînd în acest fel că neînţelegerile pe care acordul de la Camp David le adîncise vor putea fi reduse. Cît de naivă am putut fi să presupun

că voi discuta subiecte seriose cu reporterii care aveau să mă intervieveze! Nu că n-aş fi înţeles în ce consta ineditul situaţiei mele – eram cea mai tînără regină din lume şi singura născută în America –, dar mă aşteptam totuşi să fiu considerată o voce serioasă cu probleme serioase de discutat. Din nefericire, revista *People* a insistat să scrie despre „povestea romantică" şi să mă prezinte ca „fostă proiectantă" la Liniile Aeriene Regale Iordaniene. *The Washington Post* a dedicat un paragraf întreg unei prezentări exagerate a hainelor pe care le-am purtat cu ocazia unei vizite la Galeria Naţională de Artă.

Poate eram prea sensibilă, dar toate discuţiile astea despre felul în care arătam mă făceau să simt că îmi pierd adevăratul rost. A fost foarte galant din partea preşedintelui Carter să-şi înceapă toastul de la dineul oficial de la Casa Albă spunînd: „Multă lume m-a acuzat că le-am invitat pe Maiestăţile sale la Washington doar ca s-o avem în vizită la Casa Albă pe regina Noor", făcînd o aluzie clară la discursul preşedintelui Kennedy în Franţa în care afirmase că „a însoţit-o pe Jackie" la Paris. Ştiam că prin remarca sa intenţionase să-mi facă un compliment – şi cine nu ar dori să fie comparată cu Jackie Kennedy? Cu toate acestea, nu am putut să nu mă simt ca un accesoriu inutil. Dar asta doar pînă la dejunul care s-a dat a doua zi în onoarea mea şi care m-a făcut să-mi recapăt oarecum siguranţa. Jane Muskie, soţia Secretarului de Stat, a fost gazda dejunului la care am ţinut un scurt, dar substanţial discurs despre importanţa relaţiilor dintre Statele Unite şi Iordania. Leila Sharaf a observat că a fost prima dată cînd mi-am etalat convingerile politice într-un forum public şi mi-a spus că ar trebui s-o fac mai des. Încurajările ei mi-au întărit încrederea în mine.

În timp ce soţul meu şi delegaţia care-l însoţea şi-au continuat tratativele cu oficialii americani, eu am avut sarcina de a mă întîlni cu Jack Valenti, preşedintele Motion Picture Association din America. Speram să descopăr modalităţi prin care Hollywood-ul ar putea recunoaşte prejudecăţile despre arabi şi musulmani şi să pledez pentru o reprezentare mai echilibrată şi mai realistă a acestora în filme. Oricine din industria hollywoodiană manifesta şi cea mai

vagă simpatie faţă de cultura arabă şi musulmană devenea *persona non grata* în ochii celor din studiourile cinematografice. Îmi amintesc că am urmărit decernarea premiilor Academiei de Film în 1978 şi că am fost oripilată de manifestaţiile aproape de revoltă provocate de apariţia actriţei britanice Vanessa Redgrave. Deşi fusese onorată cu un premiu pentru *Julia,* un film în care interpretează rolul unei membre din Mişcarea de Rezistenţă Antinazistă, a fost huiduită la ceremonia de acordare a premiilor de Jewish Defense League (JDL)[1], o organizaţie militantă, pentru că a realizat *Palestinienii,* un documentar despre asediul unei tabere de refugiaţi palestinieni din Liban, în 1976. Cei din JDL i-au ars chiar şi portretul. Cu toate că nici unul dintre protestarii din Los Angeles nu văzuse, de fapt, documentarul – nici o reţea importantă de televiziune, nici măcar Serviciul Public de Radiodifuziune nu îndrăznise să îl transmită – demonstraţiile antiarabe şi anti-Redgrave din faţa sălii deveniseră atît de violente, încît a fost nevoie să fie chemată o echipă SWAT a poliţiei din Los Angeles pentru a împrăştia mulţimea.

După părerea mea, Vanessa Redgrave era o femeie curajoasă şi sensibilă, nu un duşman public. La Paris, în timpul filmărilor la *Julia* – aveam să aflu mai tîrziu – cunoscuse un tînăr cuplu palestinian şi aflase despre tragedia de la Tal Al Zatar, o tabără de refugiaţi palestinieni din Liban. Aripa dreaptă a unei miliţii creştine libaneze antrenată de Israel ucisese acolo sute de bărbaţi, femei şi copii într-un asediu de cincizeci şi trei de zile. Redgrave fusese atît de impresionată, încît îşi vînduse cele două case din Anglia pentru a finanţa proiectul, angajase o echipă de filmare şi un regizor şi plecase în Liban pentru a realiza documentarul. Cu timpul, a devenit purtătoarea de cuvînt a cauzei palestiniene.

Nu voi uita niciodată modul în care i-a sfidat pe demonstranţi în discursul său de acceptare a premiului Oscar. A spus că nu era intimidată de o „mică şleahtă de sionişti scandalagii al căror comportament este o insultă la adresa demnităţii evreilor de pretutindeni din

[1] „Liga de Apărare a Evreilor" (n.tr.).

lume". Fuseseră ceva vociferări din partea publicului şi ceva aplauze, dar de atunci ea avea să intre în colimatorul celor din JDL.

Încercarea de a da o faţă umană imaginii distorsionate a palestinienilor şi de a prezenta un alt chip al arabilor şi al musulmanilor faţă de cel atît de stereotip portretizat în filme avea să devină una dintre preocupările mele majore de după căsătorie. Era atît de neplăcut să urmăresc un film foarte amuzant, să mă simt relaxată şi chiar să rîd în hohote, dar să încremenesc subit de cîte ori apărea un personaj arab. Media îi înfăţişa inevitabil pe arabi ca terorişti sau nababi îmbogăţiţi din petrol, ca fanatici religioşi sau fiinţe primitive. De fapt, aceste prejudecăţi continuă pînă în ziua de astăzi. La începutul desenului animat al lui Disney, realizat în 1992, *Aladdin,* un băieţel beduin cîntă fericit în deşert:

„O, vin dintr-o ţară...
Unde ţi se taie urechile dacă nu le place mutra ta.
E barbar! Dar, vai, e acasă!"

Astfel de interpretări negative şi deformate ale imaginii arabilor creau o impresie falsă şi împiedicau orice modalitate de dialog raţional. Mai mult, aceste reprezentări nu semănau deloc cu arabii pe care-i cunoşteam eu. Unde erau oamenii amabili, civilizaţi şi ospitalieri cu care eram zilnic în contact în Iordania?

Asociaţia de Film avea un sediu la Washington şi unul la Los Angeles. În afară de a lupta pentru cauza industriei filmului în întreaga lume, era şi o agenţie care făcea lobby şi contribuise la campania cîtorva congresmeni de pe Capitol Hill care contestaseră poziţia adoptată de soţul meu. Era, de asemenea, adevărat că mulţi dintre directorii din vîrful ierarhiei de la studiourile importante pe care le reprezenta Valenti erau evrei şi, deşi liberali, erau profund loiali Israelului şi politicii izraeliene, drepte sau nu.

Jack Valenti a fost foarte binevoitor cînd l-am întîlnit şi m-a ascultat cu atenţie cînd i-am vorbit despre modalităţile care ar putea contribui la prezentarea mai aproape de realitate a culturii arabe. Mi-a spus că intenţiile mele erau lăudabile, dar că industria

filmului le va găsi mult mai provocatoare decît m-aş putea aştepta. Dar, mi-a explicat el, pentru a avea oarecare impact, ar trebui să petrec mult timp în California, pentru a încerca să-i influenţez pe directorii executivi ai studiourilor. Ceea ce-mi spunea era logic, dar California era foarte departe de Iordania, şi prima mea obligaţie era faţă de soţul şi familia mea.

Mă simt teribil de încurajată ori de cîte ori observ un progres în rolul pe care îl joacă arabii în filme. Am fost încîntată să văd filmul lui David O. Russell *Three Kings* cu George Clooney, Mark Wahlberg şi Ice Cube înfăţişînd arabii într-un mod mult mai uman şi am fost de-a dreptul mişcată cînd Jack Shaheen a publicat recent *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People,* o carte care a atras într-o oarecare măsură atenţia presei. La întîlnirile pe care le-am avut eu în ultimii ani cu directori executivi de studiouri, producători, actori şi, mai recent, şi cu membri ai consiliului Institutului American de Film, s-au arătat foarte susceptibili faţă de impactul negativ al acestor prejudecăţi, nu doar în Statele Unite, dar şi în altă parte, unde arabii, şi nu numai, văd aceste filme ca nişte modalităţi de răspîndire a prejudecăţilor latente ale americanilor în ţările dezvoltate ale lumii. Am fost încurajată şi de faptul că Armata Statelor Unite a cumpărat 100 000 de casete video ale filmului lui Akkad, *Mesajul,* despre profetul Mahomed, pentru a fi arătate soldaţilor care urmau să plece în Afganistan. Regizorul producător Mustafa Akkad a făcut o treabă minunată aducînd pe ecran viaţa profetului, dar rămînînd în acelaşi timp fidel credinţei musulmane potrivit căreia chipul lui Mahomed însuşi nu trebuie în nici un fel reprezentat. Prezenţa asupra căreia este focalizată atenţia camerei este aceea a lui Hamzah, unchiul lui Mahomed, interpretat de Anthony Quinn. Tuturor angajaţilor Departamentului de Stat care au legătură cu Orientul Mijlociu li se cere să vizioneze acest film, la fel şi altă producţie a lui Akkad, *Lion of the Desert,* despre războiul de douăzeci de ani dus de beduini împotriva colonizării italiene din Africa.

În ce priveşte sfera crucială a relaţiilor bilaterale, delegaţia iordaniană a părăsit Statele Unite fără să obţină nici măcar o promisiune,

dar cu sentimentul că administrația Carter dobîndise o înțelegere mai profundă a situației și era gata să ia în considerație cîteva propuneri concrete pentru a depăși impasul creat după Acordul de la Camp David. Cu toate acestea, a fost o perioadă nefructoasă pentru relațiile americano-iordaniene, iar pentru mine, și foarte dureroasă. Îmi vedeam țara natală cu alți ochi – și imaginea pe care mi-o oferea America nu era una pozitivă. Crescusem crezînd în respectul Americii față de libertate, dreptate și drepturile universale ale omului, dar Washingtonul nu făcea dovada acestor principii fundamentale în modul în care trata Iordania, un partener și un prieten vechi. Am înțeles atunci, la fel cum înțeleg și azi, că sprijinul oferit de Statele Unite Israelului era de lungă durată și inviolabil. Dar de ce această relație excludea acceptarea altor puncte de vedere în realizarea păcii în Orientul Mijlociu? De ce excludea drepturile arabilor și implementarea legii internaționale și a rezoluțiilor Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite?

Descurajantă a fost și confruntarea pentru prima dată cu puternicul lobby sionist. Comitetul arabo-american de luptă împotriva discriminării a fost fondat la Washington în 1980, anul vizitei noastre de stat, din dorința de a promova o politică mai echilibrată a Statelor Unite față de Orientul Mijlociu și, în același timp, de a corecta ideile preconcepute despre arabi. Însă acesta a fost considerat un „joc de amatori" în comparație cu American Israel Public Affairs Committee (AIPAC)[1]. Susținătorii acestuia erau membrii unor mari corporații americane, din domeniile mass-media, financiar, medical, juridic, și tot mai mulți dintre aceștia aveau relații strînse cu guvernul. Politica lor proizraeliană devenise legendară. Îmi amintesc că la sfîrșitul anilor optzeci auzisem că un post de știri avea programat să transmită un reportaj critic la adresa modului în care Israelul acționa împotriva *Intifadei* – revolta palestinienilor. Sute de telegrame care acuzau atitudinea antiizraeliană a reportajului au invadat studioul cu două ore înainte ca acestă să fie difuzat. De lipsa de obiectivitate cu care era tratată problema palestiniano-izraeliană mai auzisem de la diverși corespondenți de

[1] Comitetul American pentru Afacerile Publice ale Israelului (n.tr.).

presă americani din regiune, şi asta cu mult înainte de-a mă fi căsătorit. Aceştia se plîngeau adesea că materialele trimise de ei de la faţa locului erau rescrise în America şi difuzate cu o puternică tentă proizraeliană. În schimb, reportajele care-i puneau pe arabi într-o lumină favorabilă nu erau primite cu prea mult entuziasm. Acest lucru nu era surprinzător. În secolul XX, mai mult decît oricare altă ţară, Statele Unite au fost martora migraţiei, a integrării şi a asimilării evreilor din lumea întreagă, aceştia obţinînd în scurt timp putere şi influenţă la cel mai înalt nivel. Indiferent de orientarea lor politică, de stînga, de dreapta sau de centru, elementul lor unificator a fost Israelul. Spre deosebire de aceştia, arabii din America nu erau uniţi de un scop. Deşi alcătuiau o comunitate de trei milioane de persoane, ei proveneau din ţări, culturi şi religii diferite. Unii s-au integrat culturii americane, nedorind să se implice în probleme controversate, iar alţii s-au considerat doar vizitatori, pînă cînd se liniştea apele în ţara lor.

În acest sens nici nu e de mirare că prima noastră întîlnire cu familia Carter a fost atît de tensionată. Relaţia noastră avea să devină pînă la urmă deosebit de apropiată, în special după ce preşedintele Carter a părăsit Biroul Oval. Amîndoi erau animaţi de un spirit extrem de generos. Poate, pur şi simplu, Roselynn Carter nu a ştiut cum să mă abordeze – o americancă recent căsătorită cu un lider arab şi care trăia în acea lume ostilă Acordului de la Camp David. Păcat, pentru că aveam atît de multe în comun! Cred că preşedintelui Carter i-a fost greu să înţeleagă de ce soţul meu nu susţinea Acordul de la Camp David. Acesta crezuse prea mult în asigurările date de Anwar el-Sadat că lumea arabă i se va alătura şi nu a ţinut seama de părerile celorlalţi lideri arabi moderaţi.

Mai mult decît atît, cred că atitudinea considerată recalcitrantă a soţului meu l-a ofensat pe preşedinte. Ambii erau idealişti şi luminaţi, dar, din nefericire, aceste asemănări nu au reuşit să-i apropie, „bruiajele" din afară fiind mult mai puternice. Însă o dată ce a părăsit Casa Albă, Carter a devenit una dintre vocile cele mai credibile, mai sensibile şi mai echilibrate care s-au făcut auzite în încercarea de a aduce pacea în Orientul Mijlociu, lucru care i-a adus

simpatia şi respectul tuturor. Eu însămi am avut marele privilegiu de a lucra cu Roselynn Carter atît la Comisia Internaţională pentru Pace şi Hrană, cît şi la iniţierea unui program mondial pentru sănătate mintală.

După Statele Unite, ne-am continuat vizitele oficiale în Franţa, Austria şi, din nou, în Germania. Personalul ne-a întîmpinat la Gymnich Castle, lîngă Bonn, extrem de încîntat de Hamzah, care de-acum devenea cunoscut drept cel mai tînăr oaspete al caselor oficiale din Europa. Cred că era mult mai amuzant decît personalităţile care erau cazate în mod obişnuit acolo. Nu mai avuseseră bebeluşi ca oaspeţi, şi acelaşi lucru s-a petrecut şi în Uniunea Sovietică şi Franţa, unde ne-am dus în 1982.

Cel de-al doilea fiu al nostru, Hashim, s-a născut pe 10 iunie 1981, zi care, din punct de vedere istoric, marchează începutul Marii Revolte Arabe. I-am ales numele după cel al unuia dintre conducătorii clanului lui Hashim, un puternic trib Quraysh din Mecca, căruia îi aparţine atît Profetul Mahomed, cît şi soţul meu (de aici vine numele familiei haşemite). Şi, pentru că străbunicul soţului meu, şariful Hussein, fusese conducătorul Marii Revolte Arabe, alegerea acestui nume ni s-a părut potrivită.

Venirea pe lume a lui Hashim în această zi a fost memorabilă şi ne-a luat prin surprindere, pentru că a fost dorinţa lui, în cazul celorlalţi copii naşterea fiindu-mi provocată. Hussein fusese la Aqaba, unde-l avusese oaspete pe prietenul său apropiat, sultanul Omanului, şi, ca întotdeauna, se stresase mult pentru că dorise ca totul să fie perfect. Sultanul Qabus era, de altfel, o gazdă la fel de atentă şi sofisticată. Hussein stătuse pînă în zori să-şi conducă prietenul, iar la întoarcerea la Amman era extenuat.

În acea noapte, înainte de a se culca, a luat un antihistaminic pentru sinuzita sa cronică, iar eu am pornit aparatul de umidificare a aerului, ca să pot dormi mai bine. Nuha Fakhouri, asistenta noastră iordaniană, care venise să mă ajute în ultimele săptămîni de sarcină, dormea cu copiii în cealaltă aripă a casei, neexistînd pînă atunci vreun semn de îngrijorare. În dimineaţa aceea, fusesem la medic, şi acesta mă asigurase că mai sînt cel puţin zece zile pînă la naştere.

Imediat ce am stins lumina, Hussein a căzut într-un somn adînc, iar eu, după numai cîteva minute, am simţit pentru prima şi ultima dată în viaţa mea, semnele naturale de începere a travaliului. Hussein mai asistase la naşterile unora dintre copiii săi mai mari şi mă gîndeam că-şi va da seama dacă am intrat în travaliu sau nu. Dar nu mi-a fost de ajutor; a murmurat doar: „Nu ştiu, întreab-o pe Nuha". De-abia ţinîndu-mă pe picioare, am mers pînă în partea cealaltă a casei, unde dormea asistenta. Contracţiile deveniseră tot mai dese. De durere, mergeam încovoiată, apoi am strigat-o:

– Nuha, Nuha! Cred că mi s-a rupt apa!

Dar ea dormea adînc şi, crezînd că vorbesc despre aparatul de umidificare, a mormăit:

– Bine, bine! O să vin să-l umplu cu apă.

– Nu, Nuha, nu despre asta vorbesc!

Din fericire, şi-a dat repede seama ce spuneam şi s-a dus să-i telefoneze doctorului.

Eu m-am întors în dormitor să-l trezesc pe Hussein pentru a ne duce la spital. S-a dat atît de încet jos din pat, încît i-am spus că plec fără el. „Nu, nu", a zis el, „Nu se poate." În timp ce eu mă pregăteam de plecare, mişcîndu-se groaznic de încet, Hussein a început să se spele, să se bărbierească şi să se îmbrace. Cînd am ajuns la spital, doctorul nici nu apucase să-şi pună halatul, iar soţul meu, treaz de-a binelea, era gata să-l întîmpine pe Hashim.

Nuha m-a ajutat cu bebeluşul atît în spital, cît şi acasă. Faptul că am avut o bonă iordaniană, nu una britanică sau europeană, conform tradiţiei, a provocat nedumerire printre unii membrii ai familiei, dar, mulţumită ei şi celorlalte tinere iordaniene care i-au urmat, copiii noştri şi-au însuşit fluent limba arabă.

Vara anului 1981 a fost una din perioadele în care Hussein era îngrozit de ceea ce s-ar putea întîmpla în regiune. S-a reapucat de fumat, după şase luni de pauză. De un an încoace, urmăream războiul dintre Iran şi Irak, iar situaţia se înrăutăţea pe zi ce trecea. Totul începuse ca o simplă dispută de frontieră şi din dorinţa lui Saddam Hussein de-a împiedica Iranul să-şi „exporte" revoluţia în zonă. Dar s-a ajuns la un război sîngeros care a durat opt ani, a

costat viețile a mai mult de un milion de oameni și a adus economia celor două țări în pragul ruinei. Pînă la sfîrșitul războiului, s-au risipit mai mulți bani decît s-au cheltuit în zece ani în toată Lumea a Treia pentru sănătate.

Atît pentru pentru liderii lumii arabe, cît și pentru Vest, era esențial să-l împiedice pe Khomeini să-și „exporte" revoluția și islamul politizat în țările vecine, motiv pentru care Saddam era susținut de comunitatea internațională. Regele și Abu Shaker, comandantul de atunci al armatei iordaniene, mergeau des la Bagdad pentru a-l întîlni pe președintele irakian.

Tragedia inutilă a războiului irako-iranian a fost marcată de ipocrizie, lucru de care nu duce deloc lipsă politica internațională. În timp ce, pe de o parte, SUA pedepsea Iordania impunîndu-i embargoul asupra importului de armament, pe de altă parte, se folosea de ea pentru a sprijini Irakul, dușmanul declarat al Israelului, trimițînd armament și logistică, care tranzitau Iordania. Soțul meu și Abu Shaker primeau cu regularitate informații de la armata americană despre depozitele de armament, desfășurarea de forțe și poziția artileriei iraniene, informații ce trebuiau transmise mai departe irakienilor. La un moment dat, Abu Shaker a aflat că americanii fuseseră în contact direct cu irakienii încă de la început, lucru care l-a determinat să creadă că Statele Unite foloseau Iordania drept acoperire pentru a-și ascunde, în caz de nevoie, sprijinul acordat Irakului. Le-a cerut americanilor să nu mai folosească Iordania drept scut și să-și transmită informațiile direct prin atașații militari, ceea ce probabil au și făcut.

Lucrurile nu erau niciodată așa cum păreau a fi în politica din Orientul Mijlociu, iar Iordania, o țară mică, înconjurată de vecini ai căror conducători acționau adesea imprevizibil, era mereu prinsă la mijloc. La începutul anilor optzeci, o înțelegere cu Israelul părea tot mai puțin probabilă. Realegerea lui Menachem Begin și a Partidului Likud, în 1981, a dus la implementarea unei politici nesăbuite, expansioniste a Israelului. Pînă și Statele Unite s-au alarmat cînd, în iunie 1981, Israelul a violat spațiul aerian irakian și a bombardat centrala nucleară de la Osirak. Ne duceam la Aqaba în acea

zi, şi soţul meu a sesizat direcţia neobişnuită a aparatelor de zbor izraeliene şi a înţeles ce se întîmpla, dar era prea tîrziu să intervină în vreun fel. Israelul a bombardat şi Beirutul, iar în decembrie a intrat pe teritoriul sirian, anexîndu-şi Înălţimile Golan, violînd în acest mod încă o dată Rezoluţia 242 a Naţiunilor Unite. În tot acest timp, Menachem Begin a ordonat construirea de tot mai multe colonii evreieşti în Cisiordania, fapt ce l-a îngrijorat profund pe Hussein, care ştia că această campanie izraeliană de depopulare a zonei de palestinieni nu poate duce decît la o prelungire a crizei, alimentînd extremismul şi trimiţînd un nou val care destabiliza.

În noiembrie, ne-am întors în Statele Unite pentru o a doua vizită oficială – de data aceasta, preşedinte era Reagan. Era o perioadă extrem de agitată în Orientul Mijlociu. Nu numai că războiul între Iran şi Irak nu se încheiase încă, dar Israelul lansa raid după raid asupra palestinienilor din Liban, bombardînd şi nimicind satele de-a lungul coastei libaneze. Şi, la doar cîteva zile înainte de plecarea noastră în Egipt, Anwar el-Sadat fusese asasinat de ofiţerii fundamentalişti din propria armată. De asasinarea lui Sadat am aflat de la radio, în timp ce luam prînzul, undeva, în afara Ammanului. Pentru soţul meu, a fost un şoc şi, în ciuda tuturor neînţelegerilor dintre ei, s-a simţit profund îndurerat.

Gîndul meu s-a îndreptat imediat spre Jehan, soţia lui Sadat. După Camp David nu ne mai întîlnisem din cauza izolării Egiptului de către restul lumii arabe, dar eram şi eu soţia unui bărbat aflat într-o poziţie foarte vulnerabilă în calitatea sa de şef al unui stat care se confrunta cu tot felul de forţe politice. Tratatul de pace semnat de Sadat cu Israelul încinsese spiritele în Mişcarea Fundamentalistă din Egipt, extremiştii religioşi văzînd în el o marionetă a Occidentului. Economia egipteană se deteriora continuu, lăsînd oamenii fără slujbe şi fără să poată beneficia de servicii publice, fapt care le-a permis fundamentaliştilor să cîştige teren prin deschiderea de clinici medicale, şcoli religioase şi moschei, unde-şi exprimau poziţia lor antiguvernamentală.

Unii ziceau că fundamentalismul egiptean era finanţat de Iran, alţii pomeneau de Libia. Indiferent care ar fi fost sursa lui, nu există nici o îndoială că influenţa acestuia ducea la tulburări interne în Egipt. Cînd Sadat i-a acordat azil şahului Iranului aflat în exil, iar mai tîrziu – după ce acesta a murit, la Cairo, în 1980 –, îi organizase funeraliile, extremiştii s-au scandalizat ca mai apoi, după întoarcerea preşedintelui egiptean din vizita de stat în America, în august 1981, să se înfurie de-a binelea. Două luni mai tîrziu, era mort.

– Pot măcar s-o sun pe doamna Sadat să-i transmit condoleanţe? l-am întrebat pe soţul meu la prînz.

Dată fiind situaţia politică, ştiam că nu puteam să mergem în Egipt şi să-mi exprim compasiunea sinceră.

– Nu, mi-a spus el. O să-i trimit o scrisoare de condoleanţe din partea amîndurora. Dacă o suni tu, presa egipteană ar interpreta acest gest drept un semn de viitoare normalizare a relaţiilor între cele două ţări, lucru care ar putea fi folosit împotriva noastră.

Deşi n-am avut deloc ocazia s-o consolez pe Jehan Sadat, am suferit alături de ea. Asemenea mie, a trăit cu spaima permanentă că una dintre nenumăratele tentative de asasinare a soţului ei ar putea reuşi – în cazul ei, coşmarul a devenit realitate.

Soţul meu i-a scris doamnei Sadat o scrisoare extrem de emoţionantă, pe care ea a inclus-o în memoriile sale. Au fost singurele cuvinte de condoleanţe pe care le-a primit din partea vreunui şef arab de stat.

Ura s-a insinuat atît de profund în lumea arabă, încît oamenii au dansat pur şi simplu pe străzile Bagdadului auzind de moartea violentă a lui Sadat; Iranul şi Libia au chemat poporul egiptean să profite de asasinarea preşedintelui, să răstoarne guvernul şi să instaureze un stat islamic. Şi palestenienii au sărbătorit. În ochii lor, Sadat era trădătorul care le-a vîndut cauza la Camp Davis. „Strîngem mîna care a apăsat pe trăgaci", a afirmat în Liban unul dintre liderii Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei.

În noiembrie, în timpul vizitei noastre în Statele Unite, acceptasem o invitaţie din partea Universităţii Princeton, a cărei absolventă

eram şi eu, pentru a mă adresa The American Whig-Cliosophic Debating Society[1]. Era primul meu discurs pe care-l ţineam în America şi petrecusem săptămîni în şir pentru a-mi redacta cu atenţie lucrarea. La Curte, nu aveam pe cineva anume care să ne scrie discursurile, cu toate că o serie de consilieri bine intenţionaţi i-au furnizat lui Hussein texte scrise în maniera înflorită, specifică retoricii arabe, dar care nu se potriveau unui public occidental. În decursul anilor, l-am îndemnat pe soţul meu să vorbească spontan – un mod de adresare care-l prindea foarte bine. În ce mă priveşte, simţeam că trebuie să acord mai multă atenţie modalităţii de abordare, în special introducerilor.

La cina dinaintea discursului n-am putut înghiţi nimic şi a trebuit să mă retrag cîteva minute pentru a mă linişti. Mă îngrozea gîndul că voi sta pe un podium şi mă voi adresa studenţilor şi eminenţilor profesori ai universităţii pe care o absolvisem cu doar cîţiva ani în urmă. Am încercat să mă stăpînesc concentrîndu-mă asupra motivului pentru care mă aflam acolo: să construiesc o punte peste prăpastia care exista între poporul american şi cel arab.

N-ar fi trebuit să-mi fac griji pentru conţinutul întrebărilor care au urmat. Multe au fost de-a dreptul triviale, personale sau legate de Princeton. „Soţul dumneavoastră este un petrecăreţ?" m-a întrebat un student. Dar, spre sfîrşitul serii, s-au ridicat în picioare cîteva persoane care au citit nişte texte ce conţineau o istorie distorsionată a conflictului arabo-izraelian condamnîndu-i pe arabi.

Am fost şocată şi nu am ştiut cum să îi răspund. Nu era timp să le corectez informaţiile legate de istoria tulbure a ultimilor cincizeci de ani, dar nici nu puteam să las afirmaţiile lor neadevărate fără răspuns. Am încercat să contraatac, dar m-am simţit tot mai împroşcată cu noroi pe măsură ce încercam să formulez răspunsuri cît mai convingătoare. Mai tîrziu, am aflat că o organizaţie politică proizraeliană din New York le furnizase acele texte.

Princeton a rămas singurul loc unde am fost luată prin surprindere de apariţia unor astfel de distorsiuni. A doua oară, cîţiva ani

[1] „Societatea Americană de Dezbatere Politică" (n.tr.).

mai tîrziu, devenisem mult mai stăpînă pe mine. După ce persoana respectivă şi-a citit declaraţia şi s-a îndreptat imediat spre ieşire fără să aştepte vreun răspuns din partea mea, toată lumea şi-a dat seama ce se petrecea. „Staţi sau plecaţi?" l-am întrebat eu. „Vreţi un răspuns sau nu?" Sala a izbucnit în hohote, pentru că era evident că „oratorul" se pricepea doar la citit; dar aceste două incidente de la Princeton dovedeau pînă unde puteau merge simpatizanţii Israelului pentru a submina orice altă perspectivă, diferită de a lor, asupra Orientului Mijlociu.

În ciuda tuturor greutăţilor, m-am simţit bine în vizitele noastre în Statele Unite şi, nu în ultimul rînd, pentru că-mi ofereau rarele ocazii de a-mi vedea familia şi prietenii. În toamna lui 1981, la dineul oficial de la Casa Albă, au fost invitaţi mama, tata împreună cu a doua soţie a sa, Allison, şi sora mea, Alexa, care studia Dreptul la Dallas. A venit şi fratele meu, Christian, din California, care de cînd se ştia era muzician şi înfiinţase una dintre primele companii producătoare de software pentru case de înregistrare, colaborînd cu artişti precum Rolling Stones, Sting, U2 şi Michael Jackson. Noi doi fusesem despărţiţi de foarte mult timp, atît din cauza obligaţiilor noastre, cît şi a depărtării, şi eu de-abia aşteptam să-l văd.

A doua zi, Barbara Bush a oferit un dejun în onoarea mea, la care am invitat-o pe Marion Freeman, colega mea de la Concord şi Princeton. Cînd am ajuns la Los Angeles, am fixat o întîlnire la prînz cu prietena mea Sarah Pillsburry, producătoare de film, care cîştigase un Oscar pentru un film artistic de scurt metraj, *Board and Care,* jucat de doi actori care erau afectaţi de sindromul Down. Doream ca prietenele mele să ajungă să-mi cunoască soţul şi să înţeleagă de ce am făcut această alegere. Sarah a înţeles imediat. Ea şi soţul ei se îmbrăcaseră elegant pentru dejun, gîndindu-se că avea să fie unul scorţos, dar Hussein auzise de un restaurant mexican mai neobişnuit, cu o bună reputaţie. Sarah avea să pomenească adesea despre cum merseseră în urma noastră cu escorta oficială – microbuze şi motociclete ale poliţiei şi ale serviciului secret – spre o văgăună unde soţul meu, ca întotdeauna, i-a salutat cu căldură pe

oaspeţii noştri şi a dat mîna cu personalul restaurantului. Cu siguranţă s-a simţit foarte bine; la fel şi noi.

Următoarea noastră oprire a fost Canada, unde regele dorea să înceapă o colaborare cu prim-ministrul Pierre Trudeau. Am plecat cu întîrziere din Houston, de la un dejun oficial, şi am întîrziat şi mai mult din cauza condiţiilor atmosferice, dar nu eram foarte impacientaţi, pentru că era o vizită de lucru neoficială. Prima noastră vizită în Canada era cît pe ce să se transforme într-un fiasco din cauza unei neînţelegeri. Cînd am aterizat la Ottawa şi ne pregăteam să coborîm, am aflat cu surprindere de la ambasadorul nostru şi de la o persoană din serviciul canadian de protocol că am amînat prea mult ceremonia de sosire în vizită oficială. Spre norocul nostru era frig, aşa că ne-am încheiat nasturii de la paltoane, ca să nu se vadă că eram îmbrăcaţi în haine de stradă, cînd gazdele noastre ne întîmpinau cu onoruri militare.

Odată ajunşi la reşedinţa oficială a guvernatorului general, ni s-a reamintit că este foarte tîrziu şi mai avem puţin timp pentru a ne schimba pentru banchetul de stat din seara aceea.

– Veţi purta tiara şi însemnele regale, nu-i aşa? m-a întrebat gazda în timp ce ne însoţea să ne arate apartamentul nostru.

I-am explicat că nu aveam tiara şi însemnele regale la mine, fapt pentru care a exclamat indignată:

– Poftim? Nu călătoriţi întotdeauna purtîndu-le la dumneavoastră?

Deja eram iritată:

– Nu, nici vorbă, i-am răspuns eu. Rareori călătorim cu însemnele regale de stat, şi asta numai cînd facem vizite oficiale unor monarhi.

S-a uitat oripilată la mine, iar eu m-am întrebat cu ce-o să ne îmbrăcăm. Pînă la urmă, am reuşit să ne descurcăm onorabil la banchetul din seara aceea. Totuşi, ziarele de a doua zi nu au scăpat ocazia să critice impolitetea de care am dat dovadă întîrziind, lucru care ne-a făcut să ne simţim foarte stînjeniţi.

Peste două zile, în timp ce ne pregăteam de plecare, am suferit o ultimă umilinţă. Mă încălţasem cu o pereche nouă de cizme şi, în timp ce coboram, pe la jumătatea scărilor, m-am împiedicat.

Am căzut în genunchi şi aşa am alunecat pînă jos şi am aterizat la picioarele guvernatorului general. Acesta mă aştepta în capătul scărilor împreună cu soţia sa, cu Hussein şi cu aghiotantul soţului meu. Mi-am ridicat încet privirea şi am zîmbit de parcă aş fi vrut să sugerez că acesta era genul de sport pe care-mi plăcea să-l fac atunci cînd coboram scările. Aghiotantul mi-a întins mîna şi m-a ajutat să mă ridic. Am rîs puţin, apoi ne-am continuat activităţile ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic.

Slavă Domnului, această primă vizită în Canada avea să se dovedească a fi excepţia, nu regula! Ne-am întors de multe ori în Canada de-a lungul anilor şi niciodată nu a mai fost atît de jenant ca în prima noastră călătorie. De fapt, Canada este una dintre ţările faţă de care, pînă în ziua de azi, am o mare afecţiune şi afinitate, din cauza sprijinului umanitar pe care-l acordă unor probleme de mare importanţă pentru mine, cum ar fi: menţinerea păcii mondiale, asistenţă pentru refugiaţi şi Tratatul de Interzicere a Minelor Antipersonal de la Ottawa. De-a lungul timpului, bunăvoinţa canadienilor se va manifesta deseori. Dar jocul întîmplării a făcut ca mereu să întîrziem în vizitele noastre în Canada. Odată chiar soţul meu a pilotat avionul în care ne aflam, să fie sigur că vom ajunge la timp, însă şi atunci unul dintre oamenii noştri a calculat greşit diferenţa de fus orar şi am sosit cu o oră întîrziere! Nu am aflat decît în timp ce făceam duş, crezînd că mai aveam o oră şi jumătate ca să mă pregătesc, cînd mi s-a spus că, de fapt, mai rămăsese doar o jumătate de oră! Era vina noastră şi eram îngroziţi, dar canadienii se obişnuiseră cu faptul că întîrziam şi ne tratau cu îngăduinţă. Regele era un perfecţionist în ce priveşte desfăşurarea vizitelor oficiale şi-l deranja nerespectarea programului, dar n-a reuşit să înţeleagă de ce, de cîte ori veneam în Canada, ni se întîmpla asta.

Întoarcerea acasă, în Iordania, a fost o uşurare. Aştepam cu nerăbdare debutul Festivalului de Artă şi Cultură de la Jerash, din octombrie 1981, eveniment care urma să se desfăşoare pe ruinele măreţei cetăţi antice. Jareshul a fost întemeiat de legionarii lui Alexandru cel Mare şi reconstruit apoi de romani, în secolul I şi al II-lea d.Hr. Aici se găsesc două amfiteatre foarte bine conservate, adevărate

bijuterii arhitecturale, străzi şi pieţe mărginite de coloane în stil ionic şi corintic, arcade masive, temple şi băi publice. Doream cu ardoare ca vechiul oraş să-şi regăsească splendoarea şi să redevină un centru cultural şi comercial. Mă gîndisem cu cîteva luni în urmă, în timpul unui eveniment cultural organizat la un liceu, că magnificele noastre amfiteatre de la Petra şi Jerash ar putea găzdui spectacole deosebite. De ce să nu profităm, dacă tot avem asemenea comori? Aşa că am format un comitetet organizatoric alcătuit din Adnan Badran, rectorul foarte activ şi vizionar al Universităţii Yarmouk, şi din alţi intelectuali iordanieni. Am hotărît ca la primul festival să participe artişti iordanieni a căror activitate să se adreseze unui public larg şi variat, pentru ca oamenii să poată astfel aprecia bogata moştenire culturală şi arhitecturală a ţării.

La sfîrşitul celor trei zile de festival, am fost copleşiţi de extraordinarul impact pe care l-a avut. Încurajaţi de acest succes, am început pregătirile pentru următorul festival, unic în Orientul Mijlociu, ce avea să se desfăşoare anual pe durata a zece zile, cu participarea unor artişti din întreaga lume.

Nu am uitat nici o clipă exemplul dat de Festivalul de la Shiraz, Iran, care, în ciuda eforturilor bine intenţionate de a prezenta cele mai avangardiste piese şi interpreţi europeni şi americani, fusese sever criticat din cauza unor reprezentaţii care îi ofensaseră pe mulţi spectatori. Eram optimistă în ce priveşte capacitatea noastră de a realiza un echilibru între formele consacrate de artă arabă islamică şi noile tendinţe din arta contemporană internaţională şi din Orientul Mijlociu.

Vestea s-a răspîndit. Mii de oameni aveau să vină de peste tot din Iordania, din lumea arabă şi din alte părţi pentru a asista şi a participa la Festivalul de la Jerash, pe care hotărîserăm să-l organizăm în iulie, cînd era şi sezon turistic. Amfiteatrele şi celelalte monumente antice au oferit un decor extraordinar nu doar pentru talentele iordaniene, dar şi pentru orchestrele arabe şi europene, pentru trupele chineze şti de acrobaţi, pentru piesele de Shakespeare jucate de o trupă britanică de teatru, pentru *Rigoletto* (în 1998, a fost montat primul spectacol de operă în Iordania, interpretat de

cîntăreţi de operetă italieni), pentru trupa de dans Caracalla din Liban şi, bineînţeles, pentru dansul preferat al soţului meu, flamenco, interpretat de o trupă de ţigani din Spania. Festivalul a fost o rampă de lansare pentru cariera internaţională de mare succes a lui Majda El Roumi, o frumoasă şi talentată cîntăreaţă libaneză, ai cărei fani am devenit şi eu, şi soţul meu.

La sfîrşitul anului 1981, am primit invitaţia de a ţine o conferinţă la Centrul de Studii Arabe Contemporane din cadrul Universităţii Georgetown. „Dacă o să vorbesc la Georgewtown, observaţiile mele vor trebui să fie substanţiale, date fiind circumstanţele", i-am spus soţului meu, care nu mai fusese în Statele Unite de cîteva luni şi era profund îngrijorat de deteriorarea situaţiei din Orientul Mijlociu. A fost de acord că ar trebui să pregătesc un discurs cu o tentă politică mult mai accentuată decît de obicei şi m-a încurajat să accept invitaţia, propunîndu-mi chiar să scriem împreună textul.

Ceea ce a rezultat a fost un discurs pe care urma să-l prezint sub forma unei scrisori deschise către Statele Unite din partea regelui Hussein, la care se adăuga perspectiva mea asupra situaţiei de la acea dată din Orientul Mijlociu. În unele cercuri avea să fie extrem de controversat faptul că soţia unui şef de stat, mai ales arab, prezenta un mesaj politic, nu unul obişnuit – despre subiecte precum copiii sau cultura. Hussein avea să fie acuzat că s-a folosit de mine, dar eu nu eram o marionetă. Împărtăşeam amîndoi aceleaşi frustrări şi aceeaşi dorinţă de pace şi de stabilitate în regiune, aşa că vorbeam sincer atît în numele lui, cît şi în al meu.

Aceasta a fost prima mea vizită de cînd eram regină în care am mers neînsoţită de Hussein în Statele Unite. În felul meu meticulos, am tot rescris pînă în ultimul moment textul în camera de hotel din Washington, ştiind că mă vor asculta aproximativ cinci sute de persoane – diplomaţi, profesori, studenţi şi ziarişti. Terminasem de stilizat ceea ce trebuie să fi fost a douăzecea variantă a textului, eram îmbrăcată şi mă pregăteam să plec spre universitate, cînd a sunat telefonul.

– Tocmai mi-am dat seama de ce urmează să faci şi în ce situaţie te pun, mi-a spus soţul meu. Sînt atît de agitat, că am luat un Valium.

– Mulţumesc mult, i-am răspus eu rîzînd. Îmi face bine să aud asta.

Stînd în faţa auditoriului de la Georgetown, m-am gîndit la cît de mult muncisem pentru acest discurs şi mai ales că era posibil ca el să fie unica ocazie de a-mi prezenta ideile. Mi-am spus că ar trebui să mă relaxez şi să mă bucur de această şansă. Tracul mi-a dispărut. În cuvîntarea mea m-am referit şi la părerea larg răspîndită potrivit căreia Israelul este un far al democraţiei. Rezumîndu-mă la ultimele evenimente, am spus: „Israelul este democraţia în care o piatră aruncată de un adolescent în patrulele militare izraeliene este un motiv destul de bun ca să i se răspundă cu focuri de armă, prin evacuarea urgentă a tînărului şi a familiei sale din casa lor, ca apoi acea casă să fie aruncată în aer cu toate bunurile lor materiale în ea". Am subliniat faptul că orice soluţie pentru rezolvarea conflictului arabo-izraelian va trebui să aibă la bază dreptul la autodeterminare al palestinienilor, respectarea legilor internaţionale şi posibilitatea de repatriere sau, dacă nu, găsirea de modalităţi de compensarea a pierderilor suferite de refugiaţii palestinieni.

Ştiam că fiecare cuvînt şi fiecare frază pe care le rosteam aveau să fie analizate şi, probabil, criticate. Orice scăpare din partea mea putea fi folosită pentru a deteriora sau a complica poziţia Iordaniei în lumea arabă sau relaţiile ei cu Statele Unite. Ca să scrie despre discursul meu, *Washington Post* a trimis un reporter de la rubrica mondenă şi, încă o dată, articolul s-a referit mai mult la hainele decît la spusele mele, dar, cel puţin am fost citată corect. Trebuia să mă obişnuiesc să accept nelipsitele fraze despre felul în care arătam şi despre „idila romantică" cu soţul meu. Oricum, atîta timp cît s-a scris despre mesajul meu, n-am avut de ce să mă plîng. De atunci încolo, a intervenit o schimbare majoră în ceea ce se aştepta de la mine în sfera publică.

Personal, nu cred că cineva din Vest, jurnalist sau nu, ştia cu precizie ce să creadă despre mine. Eram o excepţie de la regulă şi, prin urmare, greu de inclus într-o paradigmă. Mă născusem şi crescusem în America, asta era sigur, dar, în acelaşi timp acum eram

cetățean iordanian și lumea mi se adresa cu „Maiestatea voastră", iar felul meu de a privi lumea se lărgise pentru a face loc susceptibilității lumii arabe și musulmane. Cu toate acestea arătam, vorbeam ca o americancă și înțelegeam referințele culturale americane. Eram căsătorită cu un șef de stat care moștenise poziția în care se afla și avea datoria să reprezinte și să conducă viața Iordaniei, și asta nu doar patru ani. La fel trebuia să fac și eu, în calitate de soție a sa.

În toamna anului 1982, regele Hussein s-a alăturat unei noi inițiative de pace în Orientul Mijlociu, de data aceasta propuse de administrația Reagan. Variante ale „Planului Reagan" vor prinde contur de-a lungul următorilor șase ani, fiecare aducîndu-ne sau risipindu-ne pe rînd speranțele. Acum acei ani mi se par cei mai frustranți din viața soțului meu.

Inițiativa lui Reagan a apărut pe fondul violenței crescînde de la începutul anilor optzeci în Orientul Mijlociu și a expansiunii necontrolate a Israelului. În iunie 1982, la două luni de la discursul pe care l-am ținut la Georgetown, forțele izraeliene conduse de ministrul Apărării, Ariel Sharon, au invadat Libanul, acțiune care a dus la bombardarea Beirutului și la masacrarea a aproape șapte sute de bărbați, femei și copii în taberele de refugiați palestinieni de la Sabra și Shatilla. Hussein și cu mine am fost șocați de numărul mare de vieți pierdute și, în același timp, am conștientizat ce prevestea invazia izraeliană a Libanului. Israelul mai invadase Libanul în 1978 și, ca urmare a lipsei de reacție a forțele militare arabe în fața invaziei, 225 000 de libanezi au fost nevoiți să-și părăsească locuințele. Valul de refugiați libanezi, continuarea politicii izraeliene de colonizare și declarațiile provocatoare ale guvernului conservator din Israel potrivit cărora „Iordania e Palestina" l-au convins pe soțul meu că Cisiordania și palestinienii alungați de acolo erau într-o situație la fel de vulnerabilă în fața agresiunii izraeliene ca Libanul, iar necesitatea unei înțelegeri politice a devenit tot mai urgentă. Cînd administrația Reagan l-a trimis în secret pe Nick Veliotes, un fost ambasador în Iordania, să se întîlnească cu regele și

să-i prezinte noua iniţiativă de pace, Hussein, luîndu-şi toate precauţiile, a fost de acord să o semneze, cu condiţia ca Statele Unite să respecte toate dispoziţiile prevăzute acolo.

Hussein era oricum foarte îngrijorat de discuţiile purtate cu Reagan. Toţi preşedinţii americani de la Lyndon Johnson încoace recunoscuseră coloniile evreieşti de pe teritoriile palestiniene fie ilegale, fie neconforme cu legile internaţionale, dar Reagan nu făcuse acest lucru. Mai mult decît atît, în 1981, la două săptămîni de la preluarea preşedinţiei, a schimbat brusc cursul politicii externe americane, declarînd că nu era de acord cu predecesorii săi care numiseră coloniile „ilegale." „Nu sînt ilegale", a spus el. Soţul meu i-a scris imediat o scrisoare. Începea astfel: „Sînt uimit ca aţi ajuns să consideraţi că aceste colonii sînt legale".

Aşa-numitul Plan Reagan prezentat de Veliotes prevedea să se pună capăt construirii de noi colonii evreieşti în Cisiordania ocupată şi să se revină la graniţele de dinainte de Războiul din 1967 în schimbul păcii. Deşi nu pomenea nimic despre un stat palestinian, lăsa să se înţeleagă că Teritoriile Ocupate din Cisiordania şi Gaza aveau să intre într-o confederaţie alături de Iordania, iar statutul lor definitiv va fi negociat cu Israelul de o delegaţie comună iordaniano-palestiniană. Primind asigurări că de data aceasta Statele Unite nu se vor răzgîndi, soţul meu a semnat iniţiativa de pace.

Dar nu şi Menachem Begin. A respins imediat Planul Reagan, neavînd deloc intenţia să respecte Rezoluţia 242. Mai mult, i-a dat efectiv cu tifla lui Reagan: la o săptămînă de la aflarea prevederilor Planului Reagan, guvernul lui Begin a alocat peste 18 milioane de dolari pentru construirea a trei noi colonii în Cisiordania şi a aprobat construirea altor şapte, pentru a spori astfel cele aproximativ o sută de tabere militare şi cei peste 30 000 de colonişti evrei aflaţi deja ilegal în Fîşia Gaza şi Cisiordania.

Reagan a reacţionat faţă de creşterea numărului de colonii printr-un reproş blînd la adresa lui Begin, trădînd asigurările pe care i le dăduse soţului meu că Statele Unite vor respecta prevederile Planului Reagan. A spus doar că acţiunea lui Begin nu era „deloc bine venită" şi că guvernul SUA va încerca să-l facă pe

Begin şi pe guvernul acestuia să înţeleagă „cît de dăunătoare sînt aceste colonii pentru pace". Nu aceştia erau termenii Planului Reagan semnat de Hussein şi care cereau „adoptarea imediată de către Israel a unor măsuri de stopare a construirii de colonii".

Cu toate acestea, regele era oarecum optimist şi a continuat să călătorească în ţările din Orientul Mijlociu, încercînd să ajungă la un consens cu liderii arabi în ce priveşte Planul Reagan. A fost dezamăgit cînd, la o săptămînă de la publicarea Planului Reagan, ţările arabe au ţinut un summit la Fez, unde, în loc să împuternicească o delegaţie comună iordaniano-palesestiniană pentru a negocia cu Israelul, a reafirmat că singurul reprezentant legitim al poporului palestinian este Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei. Soţul meu ştia, şi americanii ştiau şi ei, că regele Hussein avea să fie considerat un partener acceptabil de negociere pentru Statele Unite şi cît şi pentru Israel, în vreme ce organizaţia „teroristă", nu.

Dar summitul a adus şi lucruri bune. Naţiunile arabe au cerut dreptul la autodeterminare al poporului palestinian şi demolarea coloniilor evreieşti, lucru care nu a surprins pe nimeni, dar pentru prima dată au acceptat retragerea trupelor izraeliene dincolo de graniţele cu Palestina dinainte de 1967 drept o condiţie pentru pace. Fără a numi Israelul, au cerut Consiliului de Securitate al Naţiunilor Unite să garanteze pacea „în rîndurile tuturor statelor din regiune". Această recunoaştere *de facto* a statului Israel de către ţările arabe a fost o realizare extraordinară. Acum, toţi ochii s-au întors spre Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei.

OEP nu a recunoscut niciodată Rezoluţia 242 ca punct de plecare pentru stabilirea păcii. Pentru radicali, chiar numele lor, Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei, însemna eliberarea *întregii* Palestine, în limitele graniţelor de dinainte de 1948, nu doar a ceea ce este cunoscut drept Teritoriile Ocupate. Şi totuşi, cei mai pragmatici dintre ei şi-au rezumat obiecţiile faţă de Rezoluţia 242 doar la omisiunea din text a unei referi clare la dreptul la autodeterminare al palestinienilor. Regele Hussein şi unul dintre oamenii săi cei mai apropiaţi, Adnan Abu Odeh, el însuşi de origine palestiniană, au văzut în Planul Reagan o portiţă prin care putea fi mulţumit

acest grup, dacă nu chiar şi primul. În cadrul confederaţiei iordaniano-palestiniene preconizate de Planul Reagan să negocieze cu Israelul, palestinienii puteau obţine *de facto* autodeterminarea, iar subiectul avea să fie dezbătut. Dacă soţul meu reuşea să se înţeleagă cu Arafat, se putea ajunge la pace.

Hussein s-a apropiat foarte mult de realizarea acestui demers istoric cînd Congresul Naţional Palestinian a acceptat, în februarie 1983, ca Arafat să se întîlnească cu soţul meu pentru a studia toate posilităţile. Arafat a sosit la Amman în aprilie, lună pe care mi-o amintesc prea bine, pentru că eram în luna a noua de sarcină cu cel de-al treilea copil. Regele petrecea ore în şir cu Arafat la Palatul Basman din cadrul complexului regal, explicîndu-i meritele Planului Reagan şi convingîndu-l să semneze intrarea în federaţie. Mă plimbam prin parcul palatului cu Leila, cînd l-am văzut, în sfîrşit, pe Arafat plecînd. Hussein era epuizat cînd ni s-a alăturat şi, după toate aparenţele, săvîrşise un miracol. Arafat acceptase planul! M-am mirat de ce nu părea deloc încîntat, dar mi-a explicat atunci că Arafat îşi dăduse acordul verbal şi, spre deosebire de rege, nu-l semnase. Hussein încercase fiecare şiretlic care-i trecuse prin cap, în afară de a-l încuia pe Arafat în birou, dar liderul palestinian insistase că trebuia mai întîi să se consulte cu reprezentanţii circumscripţiilor sale electorale din Kuwait, din ţările din Golf şi din alte zone. Îi promisese solemn lui Hussein că avea să se întoarcă în curînd la Amman cu documentul semnat, dar instictele nu-l înşelau pe soţul meu. Arafat a plecat şi nu s-a mai întors în Iordania decît peste mai bine de un an.

Acest copil al nostru s-a născut trei săptămîni mai tîrziu, pe 24 aprilie 1983, în timpul unei perioade de agonie. Această sarcină nu fusese planificată deloc. De fapt, fusesem de-a dreptul disperată cînd am descoperit că eram din nou gravidă – mă gîndisem că n-o să mai am copii cel puţin zece ani de-atunci încolo. Aveam trei băieţi – Ali, Hamzah şi Hashim – care fugeau tot timpul prin toată casa, şi m-am trezit că sînt însărcinată la mai puţin de un an de la ultima naştere. N-am mai respectat tradiţia familiei şi i-am pus numele Iman, care înseamnă „credinţă" în arabă. Doar credinţa era

cea care ne dădea puterea să suportăm traumele şi suferinţelor celor din regiune.

Regele Hussein avea să aibă nevoie de toată credinţa şi de mai mult de atît de-a lungul următorilor cinci ani de la eşecul discuţiilor sale cu Arafat. În tot acest timp Statele Unite au făcut presiuni uriaşe asupra sa pentru a semna un tratat separat de pace cu Israelul, cum făcuse Sadat, sau măcar pentru a se întîlni faţă în faţă cu Begin la Washington. Desigur, nu putea să facă nici unul din aceste lucruri. Orice negociere cu Israelul în legătură cu teritoriile palestiniene ocupate trebuia să-i includă pe palestinieni, dar, din considerente politice, nici administraţia Reagan, nici izraelienii nu doreau să discute cu vreun membru al OEP pînă cînd palestinienii nu acceptau prevederile Rezoluţiei 242 şi nu recunoşteau dreptul la existenţă al statului Israel. Aşa că ne aflam în impas. Între timp, Congresul a continuat să ne refuze ajutoarele militare şi umanitare, pentru că, potrivit purtătorului de cuvînt al Comitetului American pentru Afacerile Publice ale Israelului, soţul meu nu făcea suficiente eforturi pentru „a se alătura procesului de pace".

Îmi e greu să înţeleg, la fel cum îmi era şi atunci, cît de dezamăgit şi de trădat se simţise Hussein. Dar n-a încetat niciodată să fie optimist, să se încreadă în oameni şi să aibă convingerea că, dînd ceea ce era mai bun din el, ar putea scoate la lumină şi ceea ce era mai bun în ceilalţi.

Întotdeauna a considerat că negocia cu oameni de bună-credinţă şi, prin urmare, dacă el se străduia îndeajuns, se putea ajunge la pace şi reconciliere. În această întreprindere, a fost deseori asaltat din toate părţile de inamici. Dar niciodată n-a renunţat să încerce. Niciodată.

CAPITOLUL UNSPREZECE

Acasă şi în străinătate

A fost o uşurare pentru toţi cînd, în sfîrşit, cu puţin timp înainte de a se naşte Iman, ne-am mutat din nou în palatul Al Nadwa. De trei ani locuiam precum ţiganii în diferite case şi toţi aşteptam cu nerăbdare să ne stabilim acolo. Cu prilejul renovării, am extins etajul superior la care se afla mansarda palatului Al Nadwa, pentru ca familia noastră, tot mai numeroasă, să aibă suficient spaţiu, dar apartamentele erau tot înghesuite. O dată cu sosirea pe lume a lui Iman, în casă locuiau şase copii.

Palatul Al Nadwa era pe jumătate folosit pentru birouri şi pe jumătate pentru locuit. Toţi cei care locuiam sau munceam acolo aveam zilnic parte de mişcare, urcînd trei rînduri de scări şi adunînd din cale haine şi jucării. Am încercat să creăm şi să menţinem atmosfera unei locuinţe obişnuite, dorindu-ne ca toţi copiii noştri să se simtă bine şi confortabil, chiar dacă trebuia să folosim casa şi pentru reuniuni oficiale. Oaspeţii aleşi – de la regina Elisabeta la sultanul Bruneiului – aveau uneori să treacă printr-o învălmăşeală de triciclete, biciclete şi cărucioare în drumul spre uşa de la intrare.

Al Nadwa era considerată o reşedinţă modestă pentru un rege. Nu avea piscină, nici teren de tenis, iar camerele erau fără pretenţii. Un titlu memorabil din *Paris Match* spunea „Regele Kleenexului trăieşte mai bine decît regele Iordaniei", referindu-se la bogăţia unui marcant om de afaceri care locuia într-una dintre noile suburbii

înstărite ale capitalei Amman. Dar noi îndrăgeam clădirea rafinată din calcar, pe care o consideram un cămin fericit. Iar eu apreciam, de asemenea, şi prezenţa noastră în inima tradiţională a capitalei şi în apropierea diverselor instituţii. Iubeam suflul oraşului – chemarea la rugăciunea de dimineaţă sau zumzăială vocilor animate de pe străzile aflate la poalele colinei pe care se găseşte Al Nadwa – şi nu mă deranja larma neîntreruptă a traficului de pe şoselele aglomerate din jurul palatului şi nici a avioanelor care decolau sau aterizau pe aeroportul din apropiere. Zgomotul s-a diminuat oarecum după ce s-a construit un nou aeroport, ceva mai departe de Amman, dar în decursul primului an în care am locuit la Al Nadwa huruitul avioanelor cu reacţie era atît de puternic, încît trebuia să ne întrerupem discuţiile sau să luăm o pauză în mijlocul unui banchet oficial pînă cînd trecea aparatul de deasupra. Aşa că este uşor de înţeles de ce primul cuvînt rostit de Hamzah a fost *tayyara,* „avion".

Încercam să trăim pe cît se putea de normal, dar era greu în circumstanţele date. Am redus personalul care se ocupa de casă, pentru a avea o oarecare intimitate, dar tot aveam nevoie de un manager, de chelneri, bucătari şi menajere care să se ocupe de familie şi de numeroşii noştri oaspeţi, de la şefi de stat veniţi în vizite oficiale la prieteni. De-abia dacă-mi pot aminti vreun moment în care noi doi să fi rămas absolut singuri, neînconjuraţi de diverşi membri ai familiei, chelneri aşezînd sau strîngînd masa, funcţionari ori oficiali guvernamentali sosiţi cu probleme urgente. Cu toate acestea, depuneam toate eforturile pentru a găsi timp să ne petrecem serile cu copiii. Deseori stăteam cu ei în timp ce-şi luau cina, iar apoi mîncam şi noi în sufrageria noastră şi-i ajutam la lecţii sau ne uitam la filme. Uneori, comandam mîncare, de obicei *falafel*[1], de la un restaurant din centrul Ammanului.

Dar adevărul era că aveam extrem de puţin timp liber şi eram în mod constant solicitaţi să rezolvăm problemele mai marii noastre familii iordaniene, de multe ori sacrificînd timpul şi atenţia pe care le-o datoram propriilor copii. Chiar şi seara, în timpul momentelor noastre rezervate familiei, eram în mod obişnuit deranjaţi

[1] Un fel de chiftele cu năut (n.tr.).

de telefoane, şedinţe sau urgenţe de tot felul. Al Nadwa era la doar cîţiva metri de birourile regelui, atît de aproape, încît el nu simţea niciodată că îşi părăsea cu adevărat locul de muncă atunci cînd sosea acasă.

Nu regretam faptul că aveam aceste responsabilităţi, dar deseori mă întrebam dacă n-am putea găsi o soluţie mai bună pentru a echilibra puţin diversele noastre îndatoriri. Le ceream oare prea mult copiilor noştri? Oricum am făcut tot ce-am putut şi ne-am străduit permanent să ne alcătuim programele de lucru în aşa fel încît să găsim timp pentru a fi alături de copii la masă sau pentru a le spune o poveste înainte de culcare. Şi am avut parte şi de ajutor. Cu toate că nu am dorit să-mi fie crescuţi copiii de o altă persoană, oricît de iubitoare ar fi fost, pînă la urmă a fost un efort combinat. A trebuit să fie aşa. Îmi place să cred că fiii şi fiicele au avut avantajul de a creşte într-un mediu în care ideea de a te dedica unui scop înalt a fost pur şi simplu o parte din viaţa lor.

Familia noastră s-a bucurat enorm de nenumăratele animale care ne-au fost oferite în dar. Aveam o adevărată menajerie în Iordania mulţumită generozităţii demnitarilor care ne vizitau. Preşedintele algerian ne-a adus un frumos armăsar berber pe care îmi plăcea să-l călăresc. Din păcate, armăsarul a fost îndepărtat de prinţul Hasan, fratele soţului meu, după ce, într-una dintre zilele în carę eu şi Hussein ieşisem să călărim, calul l-a lovit pe prinţul moştenitor în timp ce călărea aproape de noi un ponei. Apoi mai aveam gazele aduse din Yemen de soţul meu şi pe care le ţineam împreună cu iepurii şi puii de găină într-o mică grădină zoologică pe care o amenajasem la Al Nadwa. Şi pretutindeni – în Amman, dar şi la Aqaba – erau pisici. Soţul meu le iubea, la fel ca bunicul său, iar el simţea că păstrează tradiţia familiei permiţînd ca grădina din jurul casei noastre să fie un refugiu pentru pisicile vagabonde. Probabil cel mai neobişnuit animal pe care l-a primit în dar soţul meu a fost un leu – de la Haile Selassie, împăratul Etiopiei. Asta se întîmplase cu ceva vreme înainte ca eu să-l cunosc pe Hussein, dar lui îi plăcea să-mi povestească despre cum scăpase leul din cuşcă în timpul zborului spre Amman şi cum terorizase echipajul avionului.

A dus-o destul de bine în Iordania, pînă cînd l-a atacat şi l-a omorît pe cel care-l îngrijea şi au fost nevoiţi să scape de el.

Şi în casă aveam o adevărată menajerie, unde hamsterii şi tot felul de rozătoare scăpau întruna din cuştile lor. Puteam să prindem porcuşorii de Guineea ai copiilor, pentru că se mişcau încet, dar era greu să ţii pasul cu hamsterii. La un moment dat, am avut un papagal care a reuşit să scape din colivia sa în timpul zborului spre casă şi s-o muşte pe secretara mea, cînd aceasta încerca să-l prindă în cabina avionului. Spre frustrarea şi uimirea noastră, pasărea n-a vorbit niciodată. După ce a murit, autopsia a dovedit că papagalul suferise de amigdalită cronică.

Unele dintre animalele de companie ne-au provocat un şir interminabil de probleme. Odată, în timp ce vizitam un trib de beduini din deşert, lui Raiyah, care avea în jur de patru ani, i-a fost dăruită o capră. S-a îndrăgostit de animal, aşa că n-am putut face nimic decît s-o aduc în maşină cu mine la Aqaba, unde i-am construit un ţarc. Ceilalţi copii o necăjeau pe Raiyah numindu-i capra Mansaf, un fel de mîncare iordanian, de obicei preparat din carne de miel sau de capră. Într-o zi, Mansaf a scăpat din ţarc şi, într-un tîrziu, a fost zărită pe plajă îndreptîndu-se spre Israel. A fost oprită chiar înainte de a ajunge la graniţă. Acelaşi tip de probleme le-am avut şi cu Jazz, un labrador negru care ne fusese dăruit de marele duce de Luxemburg şi de soţia sa. La Aqaba, cîinele se ducea mereu în mare şi înota direct spre graniţa cu Israelul. De cîteva ori, am fost pe punctul de a provoca un incident internaţional cînd canonierele izraeliene au apărut să-l someze pe Jazz, iar soţul meu, căruia îi plăcea să aştepte pînă în ultimul moment, îl striga din barcă, astfel încît cîinele se întorcea.

În anii optzeci, după o vizită oficială în Germania, cînd ne pregăteam să părăsim casa de oaspeţi şi să plecăm spre aeroport, am deschis uşa apartamentului nostru şi am găsit-o pe menajeră ţinînd un coş în care era un pui de cîine-lup. Soţul meu a venit lîngă mine, de-a dreptul spăşit. Pretindea că la banchetul oficial din seara trecută îi pomenise în treacăt ministrului german de Externe de atunci, Hans-Dietrich Genscher despre cît admira această rasă

de cîini. Discutasem de cîteva ori acest subiect şi-i spusesem că nu mai doresc alt cîine la Al Nadwa pentru că, locuind la ultimul etaj al unei case cu patru niveluri, fără ascensor, ne era destul de greu de urcat şi nouă, darmite unui căţeluş! Avusesem nenumărate experienţe eşuate pînă atunci, cu trei labradori de vînătoare, cu un alt cîine-lup, cu un Saint Bernard şi chiar şi cu o panteră care-i fusese dăruită lui Haya. Dar, cînd am privit în ochii căţeluşului, m-am îndoioşat, şi în următoarele şase luni l-am tot purtat în sus şi-n jos pe scări. I-am pus numele Battal, care în arabă înseamnă „erou", „tip dur", şi a avut o viaţă scurtă şi destul de tragică. Era foarte inteligent, dar avea o fire violentă. Doi ani mai tîrziu, în ciuda încercărilor noastre de a-l dresa şi a ajutorului profesionist la care am apelat, existau încă multe momente cînd, în timp ce ne jucam cu el, îşi arăta deodată colţii şi se transforma într-o creatură înspăimîntătoare. Ataca maşinile care veneau pe aleea casei, uneori chiar îşi înfigea dinţii în pneurile lor şi, după ce ne jucam cu el, toţi aveam pe braţe semnele colţilor săi.

Ne-am tot gîndit că era vina noastră şi că nu ştiam să ne purtăm cum trebuie cu el. În sfîrşit, am contactat Centrul German de Dresaj, unde se născuse Battal, pentru a vedea dacă nu ne-ar putea ajuta. Ne-au recomandat să-l trimitem acolo pentru dresaj. Din nefericire, crescătorii au ajuns la concluzia că, deşi un cîine remarcabil, era un mascul alpha extrem de agresiv, făcînd parte din acei unu la sută care nu puteau fi dresaţi. Au fost nevoiţi să apeleze la eutanasie pe Battal, pentru că nu exista nici o modalitate de a-l stăpîni cît de cît şi mai exista posibilitatea ca el să atace oricînd pe cineva.

Copiilor le-a lipsit Battal, iar Iman ne-a cerut de ziua ei un cîine. La puţin timp după aceea, am adus acasă un cîine mai mic şi, după toate aparenţele, mai uşor de dresat – un *beagle* din Anglia. Povestea cîinelui (care de această dată are un final fericit) include totuşi un capitol mai trist. Într-o zi, din neatenţie, am trecut cu maşina peste el în timp ce alerga printre roţile din faţă şi din spate ale maşinii mele. Am simţit că roata din spate a lovit ceva, apoi am auzit pe cineva strigîndu-l. M-am dat jos din maşină şi l-am văzut întins pe pămînt, turtit. Am îngenuncheat ca să-l mîngîi,

sigură că-şi dădea ultima suflare, cînd, deodată... minune! A început încet să-şi revină. Îmi amintea de desenele animate din copilărie, în care peste Daffy Duck trecea un compresor, ca imediat să se umfle la loc. A reieşit că *beagle*-ul nostru suferise doar o fractură la şold, iar forma sa rotundă l-a ajutat să scape cu viaţă.

Sora mea, care la vremea aceea avea cîini, dar nu şi copii, a fost furioasă cînd a aflat că era aproape să ne moară cîinele. Alexa ajunsese de mult la concluzia că nu sîntem o familie potrivită să avem animale şi, pînă să-i spun sfîrşitul poveştii, se convinsese deja că *beagle*-ul nu va mai supravieţui nici o clipă la noi. „Trimite imediat la mine cîinele ăla!" mi-a spus ea, şi de atunci cîinele locuieşte cu ea. Şi tot de atunci am fost tachinată fără milă pentru că aş avea tendinţe ucigaşe faţă de rasa canină.

Măcar întîmplarea a făcut ca restul cîinilor care ne-au fost dăruiţi să fie tot mai mici. Ultimul a fost un chihuahua de zece săptămîni, un cadou de la fostul preşedinte al Mexicului, dar care nu i-a prea plăcut soţului meu. Pînă la urmă, i-am dat cîinele administratoarei germane a casei noastre, care avea un apartament în Amman, iar micuţul animal a provocat o adevărată agitaţie pe străzi. În ţările arabe, cîinii nu sînt nici pe departe la fel de obişnuiţi ca în Occident, aşa încît atunci cînd Liesa îl ducea la plimbare pe căţeluş, Señor Toki Ramirez, unii oameni fugeau de frică, iar şoferii puneau frînă şi strigau: „Ce-i asta?"

Soţului meu îi plăcea să salveze animalele noastre fugite de acasă şi să îndepărteze haosul din viaţa noastră de familie. Era un mare tachinator, iar eu eram o ţintă preferată. Nu se plictisea niciodată să povestească o întîmplare de la începutul căsătoriei noastre, cînd, într-un week-end petrecut la Aqaba, am rugat-o pe bona noastră iordaniană să-mi aducă aparatul de fotografiat (*camera*). Manal a lipsit mult timp şi, pentru că nu auzise sfîrşitul cuvîntului, se întorsese cu o cămilă (*camel*). Soţul meu rîdea în hohote, iar copiii, de-a dreptul încîntaţi, şi-au petrecut restul după-amiezei călărind pe cămilă.

Hussein era cel care suporta costurile întreţinerii casei noastre şi cheltuielile făcute de numeroasa familie regală, prin mijloace financiare care-i fuseseră puse la dispoziţie de ţările arabe şi

musulmane. Avea o indemnizaţie de bază din partea guvernului – care nu s-a modificat în decursul anilor în care a fost rege –, dar nici unul din noi nu primea bani de la guvernul iordanian. La nevoie, vindea din bunurile sale pentru a acoperi cheltuielile Curţii Regale, care erau în mare parte destinate asistenţei medicale şi educaţiei sau susţinerii unor instituţii aflate la strîmtoare.

Sprijinul primit din partea liderilor arabi şi musulmani care apreciau rolul său stabilizator în Orientul Mijlociu era foarte necesar pentru a-i permite să ducă la bun sfîrşit reponsabilităţile pe care le avea conducînd Iordania, dar şi pentru eforturile pe care le depunea pentru binele regiunii. (Reciproc, Iordania contribuia la dezvoltarea acestor ţări prin specialiştii şi mîna de lucru pe care o oferea în domenii precum educaţia, sănătatea, cercetarea medicală, instrucţia militară şi securitatea.) Cu toate acestea, nu se putea întotdeauna conta pe ajutorul celor din afară.

Soţul meu se ocupa de finanţele proprii într-un mod generos şi spontan, bazat pe credinţa că Dumnezeu va avea grijă de el. Considera că, dacă era un bun credincios musulman şi se îngrijea mai mult de nevoile altora decît de ale lui, Dumnezeu îi va îngădui să-şi continue faptele bune. Nu aşa proceda un bun economist, dar nici nu putea să fie altfel. Era mai degrabă o atitudine etică şi umanitaristă la care apela Hussein într-un mediu care nu funcţiuna precum cel din Occident, ci era în mod constant alunecos şi nesigur, iar uneori înclina spre extreme. Regele nu întorcea niciodată spatele cuiva care se afla la ananghie. De multe ori dimineaţa asculta o emisiune – *Transmisie în direct* – şi era atît de mişcat, încît se oferea să acorde ajutor unor persoane aflate în mare dificultate. Uneori generozitatea sa părea arbitrară, dar, ca oricare şef de trib, obişnuia s-o folosească deseori pentru a menţine echilibrul politic. În orice împrejurare, banii dispăreau la fel de repede cum apăreau şi, într-un fel ştiut numai de el, lucrurile mergeau.

Detaliile legate de securitatea soţului meu impuneau să ne mutăm de la Al Nadwa, a cărui vulnerabilitate ne îngrijora. În pofida presiunii constante de a ne duce într-un loc mai sigur, au trecut cincisprezece ani înainte ca acest lucru să se întîmple. Fiecare loc

care ne plăcea, inclusiv minunatul teren de la Marea Moartă dăruit de şariful Naser cu ocazia logodnei noastre, fie s-a dovedit a ridica probleme mari în ce priveşte securitatea, lipsa de apă sau, la momentul respectiv, fie nu dispuneam de fondurile necesare. Soţul meu se simţea obligat să-i vadă pe toţi membrii familiei înaintea sa, iar noi nu aveam resurse să facem posibil acest lucru. La un moment dat, după zece ani de muncă la nenumărate proiecte de case care nu s-au fructificat niciodată, i-am spus pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios: „Ce-ar fi să locuim într-un cort? Dacă strămoşii noştri au putut, noi de ce n-am reuşi? Gîndeşte-te la aerul curat şi la cum ar fi să ne trezim dimineaţa la răsăritul soarelui!" Cel puţin, puteam să ne alegem locul unde voiam să se afle cortul nostru. (Oricum, idila nu avea să dureze prea mult, de vreme ce Hussein ar fi insistat să aducă un generator zgomotos, aşa cum făcea de fiecare dată cînd dormeam în cort.)

Pe cît a fost posibil, pînă să înceapă şcoala, i-am luat pe copii cu noi peste tot pe unde călătoream. Iman de-abia dacă avea patru luni şi încă o alăptam cînd am luat-o într-o călătorie prin Asia – China, Coreea de Sud, Japonia şi Malaiezia, cu o primă oprire în Pakistan. Regele dorea să întărească sprijinul Extremului Orient în ce priveşte iniţiativa de pace în Orientul Apropiat şi să încurajeze cooperarea politică, economică şi culturală.

Ambasadorul chinez în Iordania, care ne-a ajutat să organizăm călătoria în ţara sa, m-a întrebat ce aş dori să vizitez în China. I-am spus că de ceva vreme lucram la nişte planuri pentru un spital de copii în Iordania. Qatarul, statul arab din Golf, îmi oferise sprijin pentru faza de proiectare şi în 1981 obţinusem promisiunea unor fonduri din Irak. Constatînd că războiul irano-irakian nu dădea semne că se va sfîrşi prea curînd, mi-am dat seama că ar fi nepotrivit să fac presiuni asupra Irakului pentru fondurile respective. Proiectul fusese temporar suspendat – o altă victimă a instabilităţii din regiune; cu toate acestea, făceam eforturi pentru a studia facilităţile din pediatrie de peste tot unde călătoream.

Ambasadorul chinez m-a întrebat şi dacă delegaţia are dorinţe despre care guvernul său ar trebui să fie informat. Soţul meu, ştiind

că îmi place mîncarea chinezească, mă tachinase în legătură cu legendara ospitalitate chineză, care includea tratarea oaspeţilor de seamă cu creier de maimuţă şi alte delicatese exotice. Am decis să evit riscul de a le ofensa pe gazdele noastre spunîndu-le dinainte că nu mîncam carne şi că eram, de fapt, vegetariană. De atunci încolo, Hussein avea să mă acuze de laşitate.

După cum s-a dovedit, cel puţin din cîte ştiu eu, în China nu ni s-a servit nimic atît de exotic precum creierul de maimuţă. Cu toate acestea, unul dintre obiceiurile pe care gazdele noastre le-au păstrat a fost oferirea unor banchete cu cel puţin zece feluri de mîncare. Ne-am minunat de oferta de fructe şi legume elaborat prezentate şi de cantitatea de alcool pe care o beau chinezii într-un neîntrerupt şir de toasturi, nu foarte diferit de cel al ruşilor cu votca lor. La unul dintre banchete, l-am rugat discret pe translator să ceară ca micul meu vas de ceramică în care se afla alcool să fie înlocuit cu unul plin cu apă, astfel încît în curînd mi-am creat reputaţia de a putea ţine pasul cu chinezii din ce în ce mai veseli.

Totuşi, mîncarea exotică a fost o provocare pentru unii membri ai anturajului nostru. În a doua seară petrecută la Beijing, cîteva persoane apropiate nouă ne-au însoţit, ca de obicei, pînă la uşa dormitorului, pentru a ne ura noapte bună. Cînd am intrat, au păşit şi ei în urma noastră, lucru care era întru totul neobişnuit. După un moment, mi-a trecut prin minte că s-ar fi putut să fi auzit de obiceiul meu de a aduce mîncare cu mine în călătorii, aşa că am scos pachetele de curmale şi batoanele cu musli pe care le adusesem de la Amman ca suplimente, în caz de urgenţă. În noaptea aceea, şi în multe altele, am stat împreună pînă tîrziu povestind despre evenimentele de peste zi şi împărtăşindu-ne impresiile despre ţara aceea mare şi maiestuoasă şi despre poporul ei atît de prietenos şi de talentat.

Am purtat-o pe Iman într-un portbebe la Marele Zid Chinezesc, ca să văd caii antici din teracotă de la Xian şi într-o excursie cu barca pe fluviul Yangzi, pînă la Kwelein. La Spitalul de Copii din Beijing am fost fascinată cînd am aflat că acupunctura se foloseşte ca modalitate de anesteziere chiar şi în cazul unor intervenţii chirurgicale majore. Remediile naturiste din plante erau curente şi în Iordania, iar

Hussein şi cu mine beneficiasem de terapia prin acupunctură, dar folosirea acupuncturii în acest scop a fost o revelaţie şi m-am gîndit că ar putea fi o mare speranţă pentru comunitatea noastră medicală. În ansamblu, călătoria noastră în China a fost un mare succes, care s-a încheiat prin semnarea unui acord de cooperare comercială şi tehnologică, cu un împrumut necondiţionat şi cu promisiunea de a sprijini iniţiativele de pace cu Israelul ale regelui Hussein.

Coreea de Sud m-a intrigat mult mai mult decît China comunistă. M-am simţit confuză în atmosfera de cazarmă din Coreea şi de controlul centralizat al statului, care-mi aminteau de prima mea vizită în Siria şi Irak, la începutul anilor şaptezeci, pe vremea cînd eram necăsătorită. Prezenţa covîrşitoare a forţelor de securitate se simţea pretutindeni, în special în centrele urbane şi în preajma universităţilor. Toţi cei cu care am discutat erau extrem de atenţi să nu atingă subiecte legate de politica guvernului. În timpul unei vizite la o fundaţie de caritate coreeană, am fost şocată de felul în care mi se prezenta activitatea de acolo, mai mult ca o campanie de propagandă a virtuţiilor guvernului decît ca o autentică încercare de a realiza ceva.

Pe de altă parte, atenţia lui Hussein s-a concentrat asupra vizitelor la posturile militare coreene, mai ales în timpul călătoriei noastre în zona demilitarizată, unde ni s-au dat informaţii sumare despre pregătirea militară sud-coreeană. Gazdele noastre ne-au arătat vastul teren minat despre care pretindeau că era o linie esenţială de apărare împotriva inamicului. (Statele Unite folosesc de mult măsurile de securitate ale Coreei de Sud ca justificare a nesemnării Tratului de la Ottawa de Interzicere a Minelor Antipersonal.) La vremea aceea, se acorda puţină atenţie tragediei umane cauzate de controlul strict al frontierei dintre cele două Corei, cu toate că am auzit istorisiri emoţionante despre familii coreene separate pe viaţă de rudele lor de dincolo de graniţă. La fel ca multe familii palestiniene din regiunea noastră, familiile coreene doreau cu disperare să se reunească, dar nu puteau din cauza situaţiei politice. Ne-am continuat călătoria în Japonia, care, asemenea Coreei de Sud, importa din Orientul Mijlociu cam şaptezeci la sută

din necesarul său de petrol şi care, în general, susţinea politica arabă. Era cea de-a doua vizită a soţului meu în Japonia în ultimele nouă luni; cu puţin timp în urmă, condusese o delegaţie a Ligii Arabe la Tokio pentru a explica planul arab de pace. Am fost primiţi cu căldură.

M-a impresionat în mod deosebit întîlnirea noastră cu împăratul Hiroshito. Ştiam despre controversa iscată în jurul rolului pe care l-ar fi jucat în atacul de la Pearl Harbour, din 1941, unii pretinzînd că nu putuse să-l împiedice, iar alţii că el ar fi fost cel care pusese la punct planul de atac. Oricare ar fi adevărul, bărbatul pe care l-am cunoscut – e drept că patruzeci şi doi de ani mai tîrziu – era un bătrînel simpatic şi nu prea sănătos, în vîrstă de optzeci şi doi de ani. Cunoscînd faptul că eram arhitect, a insistat să se plimbe împreună cu mine prin imensul Palat Imperial din Tokio, arătîndu-mi frumoasele ornamentaţii şi diverse opere de artă. Am fost mirată de gestul său, mai ales că avea mersul foarte greu.

Fiul său, prinţul moştenitor Akihito, şi soţia sa, prinţesa Michiko, care în 1989, după moartea împăratului Hirohito, au devenit împărat şi împărătească, au fost, de asemenea, fermecători şi extrem de ospitalieri. I-am vizitat la ei acasă, iar acolo atenţia mi-a fost imediat atrasă de o firidă de la intrarea în salonul lor particular şi în care exista un pian şi cîteva suporturi de note. Am aflat din discuţie că fiecare membru al familiei cînta la un instrument şi că deseori cîntau împreună. M-am gîndit ce frumos ar fi fost dacă am fi putut şi noi să ne adunăm cu toţii şi să cîntăm împreună. Hamzah şi Hashim au început să ia lecţii de vioară la Conservatorul Naţional de Muzică din ţara noastră, dar, înainte de a se vedea dacă au talent, lipsa încurajării din partea familiei, chiar şi din partea tatălui lor, le-a tăiat entuziasmul.

Prinţul moştenitor şi soţia sa erau un cuplu foarte amabil şi iubitor. Ea era blîndă şi senină, scriitoare şi poetă care publicase deja nenumărate volume. Prinţul moştenise de la tatăl său pasiunea pentru biologia marină. Cînd, peste cîţiva ani, am vizitat din nou Japonia împreună cu Hashim, pentru a lua parte la vernisajul unei expoziţii despre Iordania, prinţul moştenitor, cunoscînd interesul

lui Hashim pentru viaţa marină, i-a oferit două volume magnifice despre acest domeniu, scrise de el însuşi, cărţi pe care fiul meu le preţuieşte şi acum.

Odată întorşi în Iordania, Hussein şi-a dublat eforturile de a accelera procesul de pace, înainte de a fi prea tîrziu. Colonizarea continua, scăpată de sub control, în Cisiordania ocupată cu noi enclave înconjurate de sîrmă ghimpată şi „protejate" de trupe care lărgeau efectiv şi constant perimetrul militar al Israelului. Ca nu cumva să ne îndoim de superioritatea militară a Israelului, avioanele lor de recunoaştere treceau în fiecare dimineaţă pe deasupra rîului Iordan, lăsînd în urma lor bubuituri asurzitoare ca formă de intimidare. Forţele aeriene izraeliene organizau deseori lupte simulate în spaţiul aerian iordanian, deasupra fermelor de pe Valea Iordanului, care speriau animalele şi le reducea mult producţia de ouă şi lapte. Ţăranii pretindeau că manevrele izraeliene se desfăşurau cu asemenea regularitate, încît îşi puteau potrivi ceasurile după ele; şi era chiar posibil să fie auzite pe distanţă de kilometri întregi, în capitală.

În toamna anului 1983, în timpul acestei perioade de creştere a tensiunii, am primit succesiv cîţiva oaspeţi străini: preşedintele Carter şi doamna Carter; cancelarul german Helmut Kohl împreună cu soţia sa, Hannelore; o vizită de stat a preşedintelui francez Valéry Giscard d'Estaing şi a soţiei sale Anne-Aymone, precum şi o vizită oficială a preşedintelui italian Sandro Pertini. Date fiind toate problemele cu care ne confruntam, era dificil să te arăţi senin şi lipsit de griji în faţa oaspeţilor. Hussein reuşea mai bine decît mine, fiindcă-şi dezvoltase abilitatea de a părea conectat la ce se întîmpla în imediata sa apropiere, cîtă vreme, în realitate, el se concentra asupra altor probleme.

Vizita preşedintelui Pertini s-a dovedit destul de amuzantă. Bărbat mai în vîrstă, încîntător şi plăcîndu-i să flirteze, Pertini nu avea cunoştinţă sau poate nu lua în seamă că Divanul iordanian, conservator şi în majoritate alcătuit din bărbaţi, nu se obişnuia ca eu să fiu obiectul atenţiei predilecte. Purtarea preşedintelui Pertini nu a fost cu nimic scandaloasă; doar m-a flatat, făcînd din mine

ţinta remarcelor sale. Soţul meu a acceptat cu umor această atitudine, spre deosebire de alţi membri ai Divanului, care considerau că în centrul atenţiei trebuia să fie întotdeauna regele.

Ducele de Edinburgh a sosit în Iordania în octombrie 1983 în calitate de preşedinte al The World Wildlife Fond (WWF)[1]. Spre mîndria lui Hussein şi a mea, The Royal Society for Conservation of Nature (RSCN)[2] era pe punctul de a reintroduce în sălbăticie *oryx*-ul arab[3], aflat pe cale de dispariţie. Pentru iubitorii animalelor, era un moment cu o semnificaţie deosebită şi de mult aşteptat.

O antilopă albă de înălţime medie, cu pete negre pe bot, cu picioare negre şi două coarne lungi, curbate, *oryx*-ul trăia odinioară în Iordania şi în alte habitate semideşertice din Orientul Mijlociu. În 1962, cînd s-a format o comisie internaţională pentru a salva acest animal de la dispariţie, existau mai puţin de douăzeci de exemplare. O mică turmă de astfel de animale graţioase a fost înmulţită cu succes, în captivitate, la grădina zoologică din Phoenix, Arizona, în Statele Unite, iar în 1978 Iordania a devenit prima ţară căreia i s-au dat în grijă opt astfel de antilope *oryx*, care erau ţinute într-o rezervaţie din estul Iordaniei.

Hussein şi cu mine le-am urmărit cu atenţie evoluţia şi am fost în culmea bucuriei cînd, datorită unui dar din Qatar, turma a ajuns la treizeci şi unu de exemplare, număr socotit suficient pentru a li se da drumul în libertate. Materialele pentru împrejmuirea zonei protejate fuseseră donate de sultanul Qabus al Omanului, el însuşi un mare iubitor al naturii. Efortul comun al celor implicaţi a culminat cu punerea în libertate a antilopelor *oryx*, pe 18 octombrie 1983. Onorurile au fost făcute de soţul meu şi de prinţul Philip, care au deschis uşile de la cuştile acestor făpturi graţioase pentru a le permite să păşească în noul lor habitat – moment care a fost înregistrat în *Guiness Book of World Records*. După aproape douăzeci de ani, turma ajunsese la o sută patruzeci de exemplare, iar programul s-a extins pentru a include şi alte animale aflate în pericol

[1] Fondului Mondial pentru Protecţia Animalelor Sălbatice (n.tr.).
[2] Societatea Regală pentru Conservarea Naturii (n.tr.).
[3] *Oryx leucoryx*.

precum struțul, măgarul sălbatic și capra sălbatică nubiană. Salvarea *oryx*-ului arab de la dispariție a fost unul dintre cele mai mari succese mondiale în domeniul protecției mediului și a furnizat un model de cooperare între statele arabe și organizații internaționale de mediu precum Fondul Mondial pentru Protecția Animalelor. Mai tîrziu, prințul Philip avea să mă invite să-i urmez la conducerea Fundației – cea mai importantă organizație internațională de conservare a mediului susținută cu fonduri private, dedicată protecției animalelor sălbatice și a rezervațiilor naturale. Am considerat această ofertă o mare onoare, dar nu era momentul potrivit pentru a-mi asuma o asemenea responsabilitate. În schimb, am acceptat cu mîndrie să fiu membră a consiliului.

Aceste succese nu au fost obținute fără piedici. Iubitorii mediului de peste tot din lume trebuiau să lupte împotriva intereselor pe termen scurt, iar în Iordania conflictul era cu atît mai acut cu cît țara ducea lipsă și de teren arabil, și de rezerve de apă. Un exemplu edificator l-a constituit confruntarea cu un ministru, la scurt timp după ce guvernul crease o rezervație în Wadi Mujib, rezervația naturală aflată la cea mai joasă altitudine de pe planetă – o întindere spectuloasă de pămînt de-a lungul Mării Moarte, care țîșnește de undeva de sub nivelul mării pînă spre înălțimile munților din est. Potrivit legii, nimeni nu putea să acționeze în interiorul acestei rezervații fără aprobarea Societății Regale pentru Conservarea Mediului care o administra, dar acest ministru era din zonă și se exercitau presiuni asupra lui să deschidă Rezervația Wadi Mujib pentru pășunat.

Prima dată am auzit despre acest lucru de la președintele RSCN, prietenul nostru Anis Muasher. Paznicul de la Wadi Mujib îi telefonase lui Anis pentru a-i raporta că două buldozere au intrat în rezervație pentru a face drumuri și a semăna plante. Respectau ordinele venite de la ministrul respectiv, așa i-au zis muncitorii. Anis l-a sfătuit pe paznic să se pună în fața buldozerelor pentru a le opri și să-i comunice ministrului că decizia prin care Wadi Mujib devenise rezervație protejată fusese luată de către cabinet și că dacă

voia să schimbe lucrurile, trebuia să facă apel la cabinet. Drept răspuns, ministrul l-a arestat pe paznic şi l-a băgat în închisoare.

Hussein şi cu mine eram la Aqaba şi luam o cină tîrzie cu regele Juan Carlos, regina Sofia şi cu alţi prieteni, printre care şi Anis, cînd am aflat de arestarea paznicului. În mod obişnuit, nu l-aş fi deranjat pe rege la o asemenea oră, dar ştiam că îşi va da seama de urgenţa situaţiei. De fapt, s-a înfuriat. Şi-a pus deoparte şervetul şi s-a scuzat că trebuia să plece de la masă. Peste cincisprezece minute, Anis a fost chemat la telefon de nimeni altul decît directorul Securităţii Publice.

– Ce se întîmplă? a fost întrebat Anis. Maiestatea sa e foarte supărat. Tocmai m-a trezit pe mine şi pe şeful Statului Major al Armatei şi ne-a spus să te sunăm.

Aşa că Anis i-a explicat situaţia şi, în cîteva ore, buldozerele au fost scoase din Rezervaţia Wadi Mujib, iar paznicul nostru a fost eliberat. Protejarea mediului cerea vigilenţă constantă, şi de data aceasta fusesem norocoşi.

Soţul meu iubea natura. În afară de Iordania sa dragă, era deosebit de ataşat de peisajul rural englezesc, lucru care i se trăgea, îmi imaginez, din perioada cînd a ajuns pentru prima oară în Anglia ca tînăr student, proaspăt sosit din ţinuturile aride ale Iordaniei şi Egiptului. Nu voi uita niciodată scurta vizită pe care i-am făcut-o lui Martha Vineyard, pe coasta din Massachusetts. Tocmai participasem la festivitatea de absolvire a Universităţii Brown de către prinţul Feisal, după care am făcut o mică excursie la casa de vacanţă mult visată a tatălui meu. În timp ce tata ne arăta plin de mîndrie micul său colţ de paradis, Hussein privea tufele şi prunii sălbatici din jur, şoptindu-mi cît de mult contrasta vegetaţia sărăcăcioasă cu grandoarea şi noblețea peisajelor englezeşti.

Pădurile din Iordania constituiau una dintre problemele-cheie asupra cărora se concentra atenţia regelui. În timpul domniei sale, Hussein a mărit de mai mult de două ori suprafaţa pădurilor printr-un program de reîmpădurire, la care participam în fiecare an. Desigur, speranţa noastră era ca exemplul dat de familia regală să constituie un puternic imbold în Iordania. Uneori, acest lucru era mult mai

puţin distractiv decît sădirea copacilor. De cîteva ori i-am luat pe Haya, Ali şi Hamzah să adunăm gunoaiele din parcurile publice din Amman şi mă simţeam foarte mîndră că participau fără să se plîngă. RSCN a organizat pentru elevi şi excursii la fermele de pe Valea Iordanului, în timpul cărora am curăţat terenurile de gunoaie şi deşeuri din plastic, care sînt atît de periculoase pentru şeptel.

Ne îngrijora şi poluarea din Aqaba. Fosfaţii sînt unul dintre principalele noastre produse de export, iar încărcarea calelor vapoarelor în portul Aqaba elibera cantităţi uriaşe de praf. Nu numai că era o risipă de fosfat, dar praful le provoca locuitorilor din oraş diverse afecţiuni respiratorii. Conducătorii companiilor ne-au promis în repetate rînduri că vor lua măsuri, dar a durat cîţiva ani pînă ca problema să fie pusă sub control.

Mult mai repede am reuşit să dăm o severă lege maritimă care interzicea aruncarea reziduurilor în zona portului. Pentru a o aplica, regele a donat o barcă RSCN pentru a monitoriza activitatea din port. Amenzile usturătoare date tancurilor petroliere ce nu respectau legea i-au creat Iordaniei reputaţia de ţară intransigentă în industria maritimă, lucru care a dus la evitarea poluării apelor noastre teritoriale.

Hussein iubea marea. Cînd se afla la Aqaba, îi învăţa personal pe copii să facă schi nautic, de îndată ce aceştia ajungeau la vîrsta potrivită şi începeau să învingă oarecum teama. Îmi amintesc că micul Ali insista să încerce, aşa că soţul meu l-a aşezat pe schiuri, cu toate că mezinul era complet acoperit de stropii săraţi de apă în timp ce-şi făcea turul. Soţul meu a reuşit să mă determine şi pe mine să fac schi nautic, în pofida aversiunii mele faţă de acest sport, dobîndite în copilărie, după o experienţă groaznică pe care am avut-o în Michigan, pe un lac cu apă dulce. Prin contrast, Marea Moartă, cu salinitatea ei ridicată, oferă maximul de flotabilitate şi, prin urmare, este ideală pentru înot şi schi nautic, chiar şi pentru cei care încă mai şovăie.

Cea mai mare bucurie pentru toţi cei care-l iubeam era plăcerea pe care în mod evident o încerca Hussein în timpul ieşirilor de o zi la pescuit pînă dincolo de graniţa cu Arabia Saudită, de oraşul

izraelian Eilat, de coasta egipteană şi mai departe în josul Golfului Aqaba. Stătea la cîrma bărcii, iar uneori se ducea pe puntea de la prora pentru a-şi fuma pipa şi a medita timp de ore întregi, oprindu-se cînd strigătele agitate ale copiilor semnalizau un peşte care mişca, de regulă ton. Ne întorceam la apusul soarelui. Apropiaţii lui Hussein erau obişnuiţi cu aceste perioade de contemplare profundă şi nu-l deranjau. Ibrahim Izeddin a spus cîndva că, în astfel de momente, expresia de pe faţa regelui era aceeaşi cu cea pe care o avea în timp ce se ruga.

Hussein nu-şi găsea prea uşor liniştea în acele zile. Încercam să-l ajut cît de mult puteam, mai ales aveam grijă să fiu disponibilă de cîte ori dorea să discute cu mine, dar de cele mai multe ori prefera să stea singur şi să mediteze. În perioada aceea de mari tulburări, cînd nu era nici pace, nici război, a început să aibă şi probleme cu somnul. „Suferinţa lor devine intolerabilă", mi-a spus el, referindu-se la palestinieni. „La fel şi a ta", mi-am spus eu. Jumătate din timp părea cufundat în gînduri şi începuse din nou să fumeze mult. A avut şi o criză de aritmie, afecţiune de care suferea încă din anii şaptezeci şi care necesita un tratament cu anticoagulante. Dacă aritmia nu a fost o ameninţare pentru viaţa sa, în schimb, medicaţia, da.

Aproape l-a omorît, în ianuarie 1984. Eram la Aqaba împreună cu nişte oaspeţi oficiali, aşteptînd ca Hussein să se întoarcă de la Amman şi să ni se alăture, cînd am primit un telefon urgent prin care am fost informată că soţul meu era grav bolnav. Am zburat imediat spre capitală şi am aflat că Hussein avusese o hemoragie care aproape îl ucisese. Mergea împreună cu fratele său, prinţul moştenitor Hasan, de la Divan spre Al Nadwa, cînd, pe neaşteptate, a început să-i curgă sînge din nas. Din cauza anticoagulantelor, epistaxisul s-a transformat într-o hemoragie în toată regula. Doctorul său a sosit de urgenţă, dar Hussein era deja alb ca varul. După ce şi-a pierdut cunoştinţa, doctorul de la palat nu i-a mai găsit pulsul. Soţul meu era, practic vorbind, mort.

În momentul în care am sosit eu, era stabil şi-şi revenise după ce i se făcuseră cîteva transfuzii. „N-am simţit nici durere, nici

teamă, nici griji", mi-a spus el mai tîrziu. „Eram un spirit liber care plutea deasupra propriului trup. Era un sentiment mai degrabă plăcut, ăsta e adevărul!" A descris ceea ce, în mod frecvent, se numeşte experienţa apropierii morţii: a văzut o „lumină strălucitoare", s-a simţit „relaxat" şi şi-a dat seama că „merge". „Trebuie să mă întorc", şi-a tot spus. „Trebuie să mă întorc." Şi, cu ajutorul îngrijirii medicale prompte de care a beneficiat, aşa a şi făcut. Medicii au întrerupt tratamentul cu anticoagulante şi, de atunci, Hussein n-a mai trecut printr-o astfel de situaţie.

Stresul şi tensiunea în care trăise regele dintotdeauna îi afectaseră în mod serios organismul. La puţin timp de la tragica întîmplare din Amman, ne-am dus la o clinică din Cleveland, Ohio, unde i s-a făcut un control medical amănunţit. După ce a fost supus unor investigaţii serioase, doctorii i-au spus: „Trebuie să admiteţi că sînteţi cu zece ani mai în vîrstă decît sînteţi de fapt". Din acel moment, soţul meu a trăit cu un sentiment acut al apropierii morţii.

După vizita medicală de la clinica din Cleveland, ne-am dus la Washington, D.C., pentru un moment istoric, şi anume prima întîlnire oficială a regelui Hussein cu noul preşedinte egiptean Hosni Mubarak, fapt care a constituit şi primul pas prin care un lider arab se reapropia de Egipt, după Acordul de la Camp David. Aranjamentele au fost făcute de ambasadorul nostru la Naţiunile Unite şi de cel egiptean, care îi era un bun prieten. Amîndoi doreau ca întîlnirea să aibă loc la un banchet public, dar Hussein şi cu mine am preferat să începem cu o cină privată cu preşedintele Mubarak şi cu soţia sa, după toţi acei ani de tăcere impusă.

Relaţiile Egiptului cu lumea arabă erau încă extrem de încordate, făcînd din decizia regelui de a încălca boicotul arab împotriva Egiptului un act temerar şi curajos, periculos chiar. Cu toate acestea, a înţeles că interesele Iordaniei, la fel ca ale fiecărei ţări din regiune, depindeau de unitatea şi de cooperarea dintre ele. Vestea întîlnirii a trimis un semnal clar lumii arabe, şi anume că Iordania, cel puţin, se gîndise că era timpul să pună capăt izolării Egiptului. În toamna anului 1984, regele Hussein avea să oficializeze reconcilierea

Iordaniei cu Egiptul şi în următorii trei ani va încerca să influenţeze lumea arabă în vederea normalizării relaţiilor cu Egiptul.

După aceasta, domnul şi doamna Mubarak au devenit oaspeţi frecvenţi ai Iordaniei. În octombrie 1984, am dat la Amman un banchet oficial în cinstea lor. În timpul dineului, preşedintele mi-a vorbit pe larg, împărtăşindu-mi îngrijorarea sa în legătură cu rolul important pe care şi-l asumase doamna Sadat în calitate de primă doamnă, avînd convingerea că acesta fusese un lucru nepotrivit şi contraproductiv. A afirmat că soţia sa, Suzanne, va juca, în mod categoric, un rol mult mai puţin proeminent; de fapt a fost atît de vehement, încît am bănuit că s-ar putea să comenteze rolul meu tot mai activ în domeniul relaţiilor arabo-occidentale sau al unor probleme de interes naţional. Atitudinea lui era una tradiţională. În ciuda acestui fapt, în decursul anilor, Suzanne şi-a asumat cu înţelepciune şi pricepere o poziţie importantă, contribuind la procesul de alfabetizarea şi de promovare a culturii în Egipt.

În perioada anilor optzeci, am întreprins cîteva turnee prin care am susţinut conferinţe în America, cîte două săptămîni istovitoare de discursuri, interviuri, urmate în fiecare seară de scrierea şi rescrierea neîncetată a ceea ce trebuia spus, luptîndu-mă să împac perfecţionismul meu cu problemele complexe şi deseori tulburi ale politicii din regiunea noastră, în încercarea de a se ajunge la o evaluare constructivă şi semnificativă a relaţiilor şi a orientărilor arabo-americane. Multe persoane din regiune, dar şi din Statele Unite credeau cu tărie că eu aş putea fi vocea potrivită pentru a prezenta publicului american o perspectivă nouă asupra regiunii, în special datorită faptului că se puteau identifica întotdeauna cu mine. Doar din această cauză am acceptat să-l părăsesc pe Hussein şi pe copii pentru perioade atît de lungi. Deseori am împărţit responsabilităţile noastre de părinţi luînd-o cu mine pe cea mai mică fiică, Iman.

Cînd citesc acum acele discursuri de început, îmi vine să zîmbesc. Îmi dădeam prea bine seama că eram cea mai tînără persoană de la acele întruniri care aborda probleme de o asemenea importanţă politică. În consecinţă, discursurile erau destul de aride – rezultatul

colaborării mele cu universitari şi specialişti din Iordania, pentru a mă asigura în primul rînd de corectitudinea informaţiilor. Numai după ani de experienţă şi numai după ce am ajuns să posed o oarecare credibilitate am început să-mi personalizez ideile expuse.

Nu eram atît de naivă încît să cred că discursurile mele ar putea să schimbe politica sau să aibă vreo înrîurire decisivă asupra opiniei publice, dar mă simţeam teribil de încurajată şi motivată de reacţia pe care o stîrneau. Presa americană oferea puţine perspective diferite de cele ale Israelului în ce priveşte situaţia din Orientul Mijlociu, prin urmare, publicul american şi unii factori de decizie aveau mijloace limitate de a afla ce se întîmpla în regiune, şi tocmai acest lucru încercam să-l suplinesc eu.

În 1980, fiul meu vitreg, prinţul Abdullah, s-a întors dintr-o călătorie în Taiwan cu un dar foarte generos, şi anume un laptop, care mi-a uşurat considerabil munca de scriere a discursurilor. Am fost încîntată, dar eram aproape sigură că nu voi găsi niciodată timp să învăţ să-l folosesc, amintindu-mi de strădaniile din timpul liceului pentru a stăpîni impenetrabilele limbaje Basic şi Fortran ale computerului MIT la care eram conectaţi la Academia Concord. Cu toate acestea, graţie secretarei mele extrem de răbdătoare, am devenit complet dependentă de laptop în ce priveşte munca de redactare a discursurilor şi de stocare a informaţiilor. Computerul a devenit biroul meu mobil de care am fost ataşată complet pînă cînd, peste ani, s-a stricat de tot şi a trebuit să-l înlocuiesc.

În 15 martie, tocmai cînd mă pregăteam să mă adresez Clubului Commonwealth din San Francisco, cineva mi-a dat să citesc interviul pe care soţul meu îl acordase în dimineaţa aceea ziarului *The New York Times*. „Statele Unite nu sînt libere să acţioneze decît în limitele impuse în cadrul Comitetului American pentru Afacerile Publice ale Israelului şi în limitele a ceea ce hotărăsc sioniştii şi statul Israel pentru ele", spusese regele Hussein în interviu, enumerînd motivele de îngrijorare. Leila Sharaf, care mă însoţea, a suspinat cînd a citit interviul. Ne-am întrebat dacă nu cumva ar trebui să mai atenuăm tonul discursului meu, dar ne-am hotărît să mergem mai departe potrivit planului şi nu am avut nici

un fel de probleme în timpul dezbaterilor care au urmat. Poate cei din California nu citiseră în acea dimineaţă *Time*.

Dar, cu siguranţă, o făcuseră cei din Washington, unde am participat peste cîteva zile la o acţiune arabo-americană de sprijinire a Libanului. M-am speriat cînd Robert McFarlane, consilierul preşedintelui Reagan pe probleme de securitate naţională, a apărut deodată şi a cerut să stea de vorbă cu mine. S-a aşezat, s-a aplecat foarte aproape de mine şi m-a întrebat:

– Încercaţi să-l faceţi pe preşedinte să piardă alegerile?

Eram uimită.

– Nu, i-am răspuns, nu vom căuta niciodată să influenţăm alegerile, dar dorim ca dumneavoastră să ştiţi că în fiecare zi mor civili palestinieni şi libanezi, şi noi nu putem să ignorăm acest lucru în timpul campaniilor electorale.

Pe McFarlane, ca reprezentant al intereselor administraţiei, îl preocupa, fără îndoială, un singur lucru – realegerea preşedintelui. Schimbul nostru de replici a scos în evidenţă un pericol inerent al sistemului politic american. În pofida tuturor meritelor sale considerabile şi a principiilor nobile, sistemul american se bazează pe continuarea neîntreruptă, an după an, a campaniei electorale. În această luptă perpetuă se pierde orice tentativă de se acorda atenţie pe termen lung cauzelor complexe care stau la baza suferinţelor umane, în special a celor din Orientul Mijlociu.

În 1984, în timpul zborului spre Iordania, m-am decis să fac nişte schimbări fundamentale în ce priveşte modul în care călătoream. Întotdeauna Curtea Regală îmi rezerva apartamente regale sau prezidenţiale în cele mai bune hoteluri şi-mi punea la dispoziţie limuzine enorme, potrivit tradiţiei, care considera că poziţia mea socială impunea un asemenea lux. Credeam cu sinceritate că astfel de aranjamente extravagante erau inutile şi nepotrivite. Unul dintre apartamentele care mi se rezervaseră la New York avea o cameră de zi de dimensiunea unei săli de bal! „Mi-e teamă că transmitem un semnal greşit cheltuind atît de mulţi bani", i-am spus şefului Protocolului. Am redus personalul care mă însoţea în

călătorii şi am cerut să zbor cu avioane comerciale. În primul turneu de conferinţe am fost trimisă să zbor în America, şi înapoi cu unul dintre aparatele noastre care fusese reamenajat cu un spaţiu de dormit şi scaune extrem de pufoase şi confortabile. A fost nemaipomenit de bine, dar, după ce am calculat costurile combustibilului şi alte cheltuieli, am spus: „Niciodată n-o să mai merg cu acest avion!"

M-am întors din turneu tocmai la timp pentru vizita oficială de cinci zile pe care o efectua regina Elisabeta şi prinţul Philip. Soţul meu, în aşteptarea acestei vizite, a renunţat la hotărîrea de a se lăsa de fumat. Aceasta avea să fie prima vizită a reginei în Iordania în timpul celor treizeci şi doi de ani de cînd se afla pe tron şi a fost cît pe ce să fie periclitată de o explozie din parcarea Hotelului Intercontinental din Amman. Regina a ignorat cu mult curaj apelurile primite din partea presei britanice pentru a-şi contramanda călătoria şi a sosit la Amman împreună cu prinţul Philip pe 27 martie. Pentru că regina Elisabeta putea să zboare doar cu propriul echipaj, în propriul avion, Hussein ne-a dus cu maşina pe toţi de la Aqaba la Petra, nu cu elicopterul, cum obişnuia, lucru care i-ar fi oferit cuplului regal ocazia de a privi de sus uimitorul peisaj de deasupra defileului Wadi Rum şi al Petrei.

În ciuda tuturor acestor călătorii oficiale ale şefilor occidentali de stat sau ale monarhilor europeni în Iordania, soţul meu era în relaţii mult mai strînse şi se întîlnea mult mai des cu liderii ţărilor islamice din Orientul Mijlociu. Mulţi i-au devenit prieteni buni, de exemplu sultanul Hasan Al Bolkiah al Bruneiului, care a efectuat o vizită oficială de stat în Iordania la sfîrşitul anului 1984. Sultanul, o persoană foarte cumsecade şi amabilă, avea multe afinităţi cu Hussein. Erau amîndoi musulmani credincioşi, cu aspiraţii înalte pentru popoarele lor. Împărtăşeau şi aceaşi dragoste pentru avioane. Bruneiul se află pe coasta de nord-vest a insulei Borneo, şi sultanul călătorea frecvent pe distanţe lungi, pentru a menţine ţara în contact cu restul lumii. Cînd era nevoie, Hussein îl sfătuia în probleme de aviaţie.

La data vizitei de stat a sultanului, Bruneiul îşi declarase de curînd independenţa faţă de Marea Britanie, iar soţul meu îl ajuta pe

cît îi stătea în puteri în timpul acestei perioade de tranziţie. Desigur, această ţară avea un avantaj enorm în ce priveşte realizarea obiectivelor sale, şi anume faptul că, datorită rezervelor bogate de gaz şi petrol, populaţia se bucura de unul dintre cele mai mari venituri pe cap de locuitor din lume. Sultanul l-a ajutat foarte mult pe soţul meu şi i-a cumpărat chiar şi casa de la Londra, la începutul anilor nouăzeci, dîndu-i posibilitatea lui Hussein să finanţeze restaurarea şi redecorarea moscheii Al Aqsa, sau Domul Stîncii, cum mai e cunoscută, din Ierusalim.

Şi noi aveam să facem o vizită în Brunei în 1986. Sultanul avea două soţii, lucru care este acceptat în islam, atîta timp cît ambele soţii sînt tratate în mod absolut egal. Construise două palate pentru soţii şi pentru copiii acestora; dintre care unul, Istana, este sediul guvernului şi se află situat pe un teren de trei sute de acri, într-o zonă cu un peisaj minunat, puţin mai sus de capitala Bandar Seri Begawan. Pentru întîlniri oficiale, are camere de mărimea unui teren de fotbal, iar sala de banchet poate adăposti cinci mii de oaspeţi sub cele două şiruri de candelabre din aur şi cristal.

Sultanul Bruneiului ne-a vizitat şi în Anglia, iar într-una dintre aceste vizite a dispărut. Nu voi uita niciodată consternarea gărzilor sale personale care-l căutau furioase pe sultan, urmate de personalul nostru de securitate care scotocea locul pentru a-l găsi pe soţul meu. După cum avea să reiasă, pilotul englez al lui Hussein, Richard Verrall, sosise la reşedinţa noastră cu elicopterul pe care soţul meu îl primise de curînd în dar. În timp ce Richard îi prezenta aparatul de zbor lui Hussein, sultanul s-a urcat pe scaunul căpitanului de lîngă Richard, iar soţul meu, pe cel din spate, şi au decolat fără să spună nimănui. Cei trei piloţi au mers pe un aerodrom din apropiere, unde au exersat planarea şi aterizare pe terenuri în pantă şi în lumină slabă. S-au întors peste o oră ca nişte copii care ştiu că au făcut ceva rău pentru a da socoteală personalului de securitate înfuriat. Soţul meu nu mai contenea cu scuzele, dar pentru toată lumea era evident că el şi sultanul se distraseră pe cinste.

Încă de la începutul anilor 1970, Hussein fusese deosebit de apropiat de sultanul Omanului, Qabus, care era în egală măsură o

persoană generoasă şi luminată. Prima dată cînd i-am vizitat ţara a fost la scurt timp după căsătoria noastră şi am putut observa singură extraordinarele progrese pe care tînărul sultan le realizase în cei cîţiva ani de domnie. Tatăl său, sultanul Said, ţinuse ţara aproape izolată de restul lumii. Deşi în timpul domniei sultanului Said se descoperiseră în Oman zăcăminte bogate de petrol, excentricul lider refuzase să aloce vreo sumă din veniturile provenite din exploatarea acestuia pentru dezvoltarea infrastructurii ţării sau pentru binele poporului său.

Cînd fiul său, Qabus, s-a întors în Oman după ce şi-a încheiat studiile la Sundhurst, tatăl l-a ţinut sub arest la domiciliu timp de şase ani. În 1970, Qabus a preluat puterea printr-o lovitură de stat paşnică şi şi-a trimis tatăl în exil. Qabus a început imediat să construiască şosele, să extindă sistemul de irigaţii, să asigure locuinţe şi electricitate poporului său. De asemenea, a deschis calea Omanului spre cultură, creînd şcoli primare şi secundare gratuite şi fondînd Universitatea Sultan Qabus, o instituţie de învăţămînt superior absolut impresionantă.

În afară de lucrurile pe care le-a făcut pentru poporul său, ceea ce m-a determinat să-l îndrăgesc pe sultan a fost faptul că preţuia şi sprijinea cultura, artele şi natura. Acum, cînd mă gîndesc la Oman, mă gîndesc la muzică. Înainte de prima vizită pe care i-am făcut-o, sultanul Qabus de-abia îşi instalase în palatul său o orgă nouă şi lua lecţii de la un specialist. Sultanul iubea muzica, iar seara, Orchestra Simfonică Regală din Oman ne dădea spectacole, care uneori se prelungeau pînă în zori.

Mama sultanului, Um Qabus, pe care o cunoscusem la Londra pe cînd eram în luna de miere, era un exemplu extraordinar al influenţei pe care o exercită multe femei în lumea arabă, în special în ţările din Golf. Rolul lor nu este unul public, astfel încît cei din afara regiunii nu-şi dau seama cît de important este de fapt. I-a dat fiului său un ajutor de nepreţuit, punîndu-l în legătura cu multe grupuri de interese din Oman şi cu familiile conducătoare din statele din Golf. O simpatizam foarte mult şi, pentru că întotdeauna erau extrem de generoşi cu noi, chibzuiam bine ce cadouri le-aş fi

putut duce din Iordania ei şi fiului său. Îi eram foarte îndatoraţi sultanului Qabus pentru sprijinul acordat soţului meu şi Iordaniei. Uneori, generozitatea sa îl punea puţin pe gînduri pe soţul meu, care simţea că nu se poate revanşa pe măsura bunătăţii sultanului.

Călătoream ocazional cu regele în unele ţări din Golf, pentru că, de cele mai multe ori, întîlnirile oficiale aveau loc doar între conducătorii ţărilor respective. Femeile mergeau în vizite doar cînd se iveau ocazii personale, cum ar fi nunţile. Acestea erau petreceri somptuoase, de trei zile, perioadă în care femeile erau segregate de bărbaţi. Festivităţile începeau tîrziu şi se încheiau dimineaţa. În săli imense, sute de femei de toate vîrstele apăreau îmbrăcate în splendide rochii concepute de creatori celebri. Chiar şi copiii erau împodobiţi cu bijuterii uimitoare.

Uneori lucrurile scăpau de sub control. S-a creat un moment terifiant la una dintre nunţile din Golf, cînd, în timpul unui spectacol de la petrecerea femeilor, ca parte a unui ritual tradiţional, pe scenă a apărut un grup de bărbaţi dintre invitaţii mirelui, fluturînd arme semiautomate. Stăteam chiar în faţa scenei împreună cu soţiile altor lideri şi demnitari arabi, şi nu mă puteam gîndi decît la titlurile din ziare, dacă petrecăreţii ne-ar fi împuşcat pe toate din greşeală. Slavă Domnului, au preferat să iasă împleticindu-se de pe scenă şi din cort!

Una dintre cele mai pitoreşti nunţi la care am participat vreodată a fost cea a uneia dintre fiicele regelui Hasan al II-lea al Marocului. În cinstea căsătoriei fiicei sale, regele Hasan a organizat patru sute de nunţi pentru patru sute de tinere localnice. Regele însuşi a orchestrat întregul eveniment. A fost singurul bărbat prezent şi, gătit în costum alb, a avut grijă pînă şi de cel mai mărunt detaliu, indicînd momentul în care să se reducă luminile, să înceapă muzica sau să se servească masa. Şi ce spectacol a fost! Oraşul Marrakesh a fost complet închis pentru festivităţile prilejuite de nunţi, de-a lungul străzilor au fost aliniaţi armăsari arabi pursînge, cu călăreţi îmbrăcaţi în veşminte berbere tradiţionale şi fiecare coltişor era năpădit de o mare de oameni veseli şi puşi pe distracţie.

Un cu totul alt tip de nuntă a avut loc în Iordania, în 1985, cînd Damian Elwes, fiul prietenei noastre englezoaice, Tessa Kennedy, s-a cununat în biserica lui Moise de pe Muntele Nebo. Splendida biserică din secolul al IV-lea, de unde în anul 2000 papa avea să-şi înceapă pelerinajul în Ţara Sfîntă, se află cu mult deasupra nivelului Mării Moarte, de unde se întinde o panoramă de o frumuseţe ce-ţi taie respiraţia. Un sentiment profund de spiritualitate domneşte în locaşul parţial restaurat, împodobit cu extraordinare mozaicuri datînd din secolul al VI-lea. Pe podeaua bisericii au fost întinse covoare vechi şi au fost puse cîteva scaune, dar asta a fost tot. Locaşul însuşi era mai mult decît suficient. Cînd s-a terminat ceremonia, au fost eliberaţi porumbei albi, pentru a se înălţa liberi pe cer deasupra rîului Iordan. Împreună cu soţul meu am văzut fîlfîirile albe în timp ce zburam cu elicopterul ca să-i luăm pe tinerii căsătoriţi şi să-i ducem la Aqaba pentru a-şi petrece noaptea nunţii pe un iaht, într-o croazieră pe Marea Roşie.

A fost o zi perfectă. Întorcîndu-ne la elicopterul cu care venisem pe Muntele Nebo, am privit unul dintre porumbeii albi care se aşezase pe paleta rotorului. L-am interpretat ca pe un semn de bun augur, de binecuvîntare pentru soţul meu – un pacifist adevărat.

CAPITOLUL DOISPREZECE

„Femeile susţin jumătate de cer"

În februarie 1985, după cîteva luni de negocieri intense între Iordania şi OEP, Yasser Arafat şi colegii săi au convenit în secret să accepte Rezoluţia 242 şi retragerea Israelului la graniţele din 1967, ca bază a negocierilor pentru pace, şi o dată cu această acceptare ar fi urmat implicit recunoaşterea dreptului de a exista al statului Israel. În schimbul acestora, Arafat dorea aplicarea Rezoluţiei 181 a Naţiunilor Unite, prin care se cerea împărţirea Palestinei din perioada conducerii britanice într-un stat evreiesc şi altul arab.

Printre alte cereri, el a solicitat şi organizarea unei conferinţe internaţionale sub auspiciile Consiliului de Securitate al Naţiunilor Unite, cu participarea tuturor părţilor implicate.

În luna următoare, regele şi cu mine am făcut o nouă vizită de stat în America, iar Hussein i-a vorbit preşedintelui Reagan de înţelegerea secretă cu Arafat. Reagan a fost încurajat de această schimbare de situaţie, iar cei doi lideri au pus la punct chiar şi programul unei conferinţe internaţionale, care urma să se ţină în noiembrie. Cu toate acestea, ceea ce se anunţa a fi atît de promiţător a început să pălească.

Înaintea călătoriei noastre în America, Arafat îşi reînnoise promisiunea de a accepta Rezoluţia 242 în faţa prim-ministrului nostru, Zeid Rifai, dar aproape imediat după ce ne-am întors în

Iordania, președintele OEP a început să pună tot mai multe condiții pentru a face înțelegerea oficială și publică. Nemulțumirea soțului meu legată de atitudinea lui Arafat a fost în curînd eclipsată de veștile primite de la Washington. Pentru că nici Statele Unite, nici Israelul nu doreau să stea la discuții cu OEP, soțul meu, împreună cu Arafat, le trimisese o listă secretă cu numele celor mai moderați oameni politici palestinieni care ar fi putut servi drept potențiali delegați la conferință. Administrația Reagan a făcut-o imediat cunoscută Israelului, unde „lista secretă" a devenit a doua zi publică, iar numele anunțate au fost respinse de Shimon Peres, prim-ministrul izraelian, în cadrul unei ședințe a Knesset-ului. De aici încolo, lucrurile au mers din rău în mai rău.

Statele Unite au început să se împotrivească organizării unei conferințe internaționale, iar radicalii din OEP au început să se împotrivească inițiativei lui Arafat. Soțul meu și-a dublat eforturile și împreună cu Arafat a trimis o delegație comună palestiniano-iordaniană la fiecare dintre cei cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite, dar nici Statele Unite, nici Uniunea Sovietică nu i-au primit.

În mijlocul tuturor acestor evenimente, am descoperit că sînt însărcinată cu cel de-al patrulea copil al nostru. Soțul meu a fost încîntat. Spunea deseori că-și dorea mult încă un copil și, pentru el, sarcina mea a avut rolul unui tonic în perioada aceea de stres neîntrerupt. Eu eram oarecum confuză. Simțeam că de-abia puteam să mă descurc cu cei șase copii pe care-i aveam deja acasă. De asemenea, unul dintre multele obiective de realizat în Iordania era reducerea ratei natalității, iar eu eram din nou gravidă. Ce fel de exemplu era acesta?

Am încercat să-mi concentrez atenția pe consolidarea diverselor mele activități, aflate în continuă dezvoltare. Mă simțeam împărțită între atîtea proiecte și programe, încît am hotărît să-mi reunesc toate inițiativele personale sub o singură egidă. Așa că în septembrie 1985 a luat ființă prin decret regal Fundația Noor Al Hussein. Semnificația numelui, „Lumina lui Hussein", reflecta misiunea

noastră de a ajuta la împlinirea visului pe care regele îl avea pentru poporul nostru, şi anume de a-i oferi speranţe şi oportunităţi mai mari. Devenisem deosebit de conştientă că sărăcia, şomajul, sănătatea, educaţia, mediul şi drepturile femeilor şi ale copiilor erau cele mai presante probleme cu care ne confruntam şi se aflau în mod clar în relaţie de interdependenţă. Neavînd nici un interes şi, prin urmare, nici o poziţie anume de apărat, am sperat că fundaţia ar putea asigura strategii pentru rezolvarea prin eforturi combinate a acestor chestiuni variate care aveau tendinţa să fie tratate separat de către ministere sau instituţii filantropice.

Una dintre cele mai semnificative contribuţii pe care şi le-a adus fundaţia în perioada de început a activităţii sale în folosul Iordaniei şi al regiunii s-a concretizat prin cîteva proiecte inovatoare de luptă împotriva sărăciei. Am făcut mai mult decît să urmăm practica tradiţională a instituţiilor de caritate socială, dezvoltînd modele care încurajau încrederea în sine a indivizilor şi a comunităţii, precum şi participarea la luarea deciziilor, cu accent special pe promovarea femeilor. Am discutat scopul organizaţiei cu cîţiva prieteni apropiaţi şi specialişti din domeniul dezvoltării, printre care Leila Sharaf, Adnan Badran, preşedintele Universităţii Yarmouk, şi In'am Mufti, care fusese prima femeie ministru din cabinetul Iordaniei şi care a devenit prima directoare a Fundaţiei. Am schiţat un plan prin care speram să completăm şi să sprijinim iniţiativele publice sau private deja existente, fără să ne suprapunem în acţiuni, ci concentrîndu-ne asupra oamenilor din zonele rurale şi asupra altor comunităţi care nu se bucurau de destulă atenţie.

Unul dintre primele noastre programe pe care le-am promovat în numele fundaţiei a fost Proiectul Naţional de Dezvoltare a Meşteşugurilor, pe care îl iniţiasem cu puţin timp în urmă în acel an, în scopul de a revitaliza şi conserva această dimensiune aparte a tradiţiei iordaniene. Cînd organizaţia americană Salvaţi Copiii m-a abordat pentru a-şi arăta disponibilitatea de a lucra în Iordania, noi am sugerat că, avînd în vedere reuşitele pe care le obţinuseră

ajutînd dezvoltarea industriei meşteşugăreşti din alte ţări, ar putea să colaboreze cu noi într-o comunitate rurală de beduini şi într-o enclavă urbană de refugiaţi de la Jerash. În parteneriat cu această organizaţie, am lansat două proiecte comunitare de dezvoltare a producţiei meşteşugăreşti – Bani Hamida şi Jordan River Design.

Seceta prelungită forţase aproximativ patru sute de familii de beduini să se aşeze într-o localitate montană aflata cam la o oră de Amman. Satul era situat într-o zonă dominată de un peisaj spectaculos, ce dădea spre un defileu adînc, pe o colină, lîngă Fortăreaţa Regelui Irod, locul unde dansase Salomeea şi unde i se tăiase capul lui Ioan Botezătorul. Tribul era foarte sărac. Puţini bărbaţi trăiau la Bani Hamida. Mulţi fuseseră siliţi să-şi caute în afara satului locuri de muncă necalificate, lăsîndu-şi familiile să aibă grijă de turmele de capre şi să-şi cîştige existenţa de pe o zi pe alta. Guvernul făcuse drumuri şi construise un centru medical şi şcoli, dar oamenii nu aveau mijloace de a se întreţine. Multe femei aveau o sănătate precară şi păreau mult mai în vîrstă decît erau în realitate.

Un reprezentant al organizaţiei Salvaţi Copiii a venit din Cisiordania pentru a evalua situaţia şi a vedea ce se poate face la Bani Hamida. „Aţi fi nebuni dacă nu v-aţi apuca de ţesut", a spus el în timp ce stătea sub un copac şi se uita la oile şi la caprele răspîndite pe colinele Văii Rift. „Aveţi toată materia asta primă ce umblă pe picioare!" A insistat şi mai mult asupra acestei idei după ce a vizitat casele răspîndite pe pantele muntelui şi a văzut mulţimea de scoarţe pe care beduinii nomazi le foloseau drept paravane despărţitoare sau pe care le aşezaseră frumos întinse pe fiecare perete al cortului.

„Scoarţe!" a spus el.

Ne-am început proiectul studiind cu atenţie modelele tradiţionale beduine. Am dat atenţie şi pigmenţilor tradiţionali şi i-am ales pe aceia care nu ieşeau la spălat şi se potriveau, în loc să apelăm la tot mai des folositele vopsele sintetice, în culori ţipătoare. În plus, le-am cerut unor designeri din Amman să creeze modele noi, moderne, de ţesături. Şi am stabilit mijloace de control al calităţii.

La început, femeile beduine nu au avut încredere în bunele noastre intenţii, lucru care nu ne-a surprins. Fuseseră atît de mult timp sărace şi neputincioase, încît nu puteau spera la altceva. I-am oferit unei tinere femei cam o sută optzeci de dolari ca să cumpere ceea ce era necesar pentru un atelier de vopsitorie pe care urma să-l amenajaze în casa cu două camere unde locuia împreună cu cei doisprezece membri ai familiei sale, dar ea a refuzat să ia banii. La data aceea, ea strîngea şi vindea baligă de capră pentru a-şi ajuta familia şi a avea o sută optzeci de dolari era dincolo de orice închipuire. Ne-a spus că e imposibil. Nu va fi niciodată în stare să ne restituie „împrumutul" şi, în plus, nu putea să vopsească singură atît de multă lînă. Rebecca Salti, primul director al Proiectului Ţesătoriei pentru Femeile din Bani Hamida, a trebuit s-o viziteze de două ori pe săteancă pentru ca să o convingă să ia banii şi să înceapă afacerea. În sfîrşit, tremurînd toată, a luat banii şi s-a apucat de treabă. S-a dovedit a fi o vopsitoare foarte bună şi atît de harnică, încît pînă la urmă a reuşit să cîştige destui bani pentru a-şi cumpăra o casă şi a începe o viaţă nouă.

Semnele de progres erau uimitoare. Nu numai că primele scoarţe terminate au fost minunate, dar femeile care le-au făcut îşi foloseau cu înţelepciune banii. Rebecca Salti, care mergea cu regularitate la Bani Hamida ca să le încurajeze pe femei şi să le susţină moral, avea să afle că femeile pe care le plătise cu puţin timp în urmă „plecaseră la tratament", cum spuneau sătencele din Bani Hamida. Acelaşi refren răsuna pretutindeni în jurul muntelui. Femeile, dintre care multe aveau probleme serioase de sănătate din cauza numeroaselor naşteri, aveau pentru prima dată în viaţa lor bani să-şi cumpere un bilet de autobuz pentru a merge la doctor şi apoi la farmacie ca să-şi cumpere medicamente, plus bilet de autobuz pentru întoarcere. Aveau bani şi să cumpere creioane, caiete şi alte lucruri pentru copiii lor. Unele au reuşit chiar să-şi trimită copiii la colegiu.

Vestea s-a răspîndit şi în alte comunităţi de beduini din zona montană şi tot mai multe femei au început să ceară de lucru. Într-un sat, am reuşit în cele din urmă să adunăm o sută cincizeci de femei

care să participe la proiectul meşteşugăresc, unele dintre ele făcînd minunate perne şi plapume brodate după modelele noastre, altele ţesînd scoarţe sau păretare. Aceste femei şi-au asumat un nou rol în viaţa comunităţilor din care făceau parte, mulţumită ţesăturilor lor. Succesul lor mi-a amintit de unul dintre proverbele mele preferate, şi anume unul chinezesc: „Femeile susţin jumătate de cer", care surprinde atît de succint universalitatea importantei contribuţii pe care o au femeile în societate. Era o recompensă enormă pentru noi toţi să le vedem pe aceste femei harnice reuşind să facă bani chiar în cadrul unor activităţi desfăşurate în casele lor, continuîndu-şi astfel rolul tradiţional de susţinătoare a familiei şi contribuind în acelaşi timp la siguranţa existenţei în comunitatea din care fac parte. UNICEF a remarcat îmbinarea perfectă dintre muncă şi familie şi a inclus proiectul iniţiat la Bani Hamida printre cele mai bune dintre cele pe care le monitoriza.

Bani Hamida, care avea să devină un model pentru ţările dezvoltate, a fost primul proiect din Iordania care a recurs la un mod de abordare extrem de cuprinzător pentru dezvoltarea unei comunităţi apelînd la producţia meşteşugărească nu doar ca stimul economic, dar şi ca o oportunitate de a asigura alte servicii. Proiectul a inclus şi un program de planning familial – care a consolidat punctul de vedere islamic de a se încuraja, pentru binele întregii familii, perioadele mai lungi dintre naşteri – iar, mai tîrziu, s-a extins pentru a furniza medicamentele şi vaccinurile atît de necesare.

O dată ce calitatea ţesăturilor a devenit o constantă, ne-am dat seama că trebuia să dezvoltăm strategii de marketing pentru a asigura continuitatea proiectului pe termen lung. Cu sprijinul unei organizaţii americane nonprofit – Ajutor pentru Artizani – care creează oportunităţi economice pentru meşteşugari din toată lumea – am început să încheiem contracte la tîrgurile de covoare sau la depozitele de covoare din Statele Unite, Europa şi din alte părţi şi, de asemenea, am început să ne expunem produsele pe plan internaţional. Prima expoziţie a fost deschisă la ambasada noastră de la Washington, D.C., la doar nouă luni după ce am demarat proiectul, şi am reuşit să vindem tot stocul. Katherine Graham, editor la

Washington Post, şi o bună prietenă a noastră, a cumpărat unul, lucru care ne-a făcut o reclamă de nepreţuit, mai ales după ce o revistă a fotografiat-o în camera ei de zi pe a cărei podea se afla un covor făcut la Bani Hamida.

În mod ironic, vînzarea mergea mai prost în Iordania. Aprecierea de care se bucurau lucrurile produse în Europa era atît de răspîndită în rîndurile clasei de mijloc înstărite, încît era foarte greu să le schimbi atitudinea. Am adus perne şi covoare făcute la Bani Hamida în biroul meu şi la reşedinţa noastră unde primeam monarhi, emiri, sultani şi alte personalităţi importante, pentru a transmite mesajul că aceste mari comori ale Iordaniei puteau fi găsite şi în cultura şi în tradiţia noastră. Faptul că regele aprecia în mod evident aceste produse meşteşugăreşti a trimis cel mai puternic semnal cu putinţă şi, cu timpul, atitudinea oamenilor a început să se schimbe. Unul dintre aspectele cele mai satisfăcătoare ale proiectului a fost să văd că tinerii au început să-şi ofere unii altora drept cadouri de nuntă covoare şi alte produse de artizanat.

De asemenea, am încălcat obiceiul purtînd rochii tradiţionale la evenimente publice şi oficiale sau chiar la dineurile din timpul vizitelor de stat în străinătate. Fiind atît de înaltă, la început a fost dificil să găsesc rochii pe măsura mea. În timp, două surori, prietene apropiate cu mine, Fatina şi Abla Asfur, au început să le înveţe pe femeile de la ţară să facă modele minunate de rochii folosind materiale, culori, imprimeuri şi elemente de broderie tradiţionale. Întotdeauna le-am purtat cu multă mîndrie şi plăcere, şi, de-a lungul anilor, aceste rochii au devenit extrem de moderne în Iordania, fiind foarte căutate şi în alte ţări arabe. Cea mai importantă realizare a fost schimbarea care s-a produs în viaţa femeilor din zonele sărace, unde am pus în practică proiectul. Femeile din Bani Hamida şi din multe alte comunităţi cu care am continuat să lucrăm obţineau venituri sigure – unul dintre motivele pentru care se considera că pot oferi garanţii pentru iniţiative cu buget redus. Împrumuturile mici fac ca banii să se înmulţească, şi-n mîinile femeilor de oriunde din lume, aceste investiţii ajung în cele din urmă să se vadă în progresele încurajatoare din educaţie, sănătate şi

infrastructură. Femeile implicate în aceste proiecte au creat locuri de muncă pentru alţii, uneori chiar pentru soţii lor, şi au ajutat alte femei să-şi înceapă o afacere.

Desigur, au existat întotdeauna bărbaţi care nu au acceptat întru totul natura schimbărilor care se se petreceau în viaţa familiilor lor. Un soţ care nu avea de lucru stătea toată ziua privind afacerea prosperă cu ţesături a nevestei sale şi, în cele din urmă, ne-a întrebat dacă n-am putea să-i mai găsim o nevastă ca aceea! N-a fost băgat în seamă. Bărbaţii beduini au fost la început sceptici în ceea ce priveşte această acţiune, dar, pe măsură ce au început să-i simtă beneficiile concrete şi să vadă că numele tribului ajunge un simbol de mîndrie al tradiţiei iordaniene, au devenit şi ei susţinători entuziaşti, chiar şi la nivel diplomatic.

Luînd cunoştinţă de realizările obţinute în urma acestor demersuri inovatoare, Organizaţia Mondială a Sănătăţii ne-a contactat, propunîndu-ne să creăm în Orientul Mijlociu un model de dezvoltare prin integrare a comunităţii avînd la bază un program pe care-l utilizaseră cu mult succes în Thailanda. Am început să construim modelul, pe care l-am numit Proiectul Calitatea Vieţii, în Sweimah, un sat izolat şi extrem de sărac din centrul Văii Iordanului. Situaţia pe care am găsit-o acolo cu ocazia primei mele vizite m-a uluit; unele familii se puteau adăposti doar sub copaci şi nu aveau acces la asistenţă medicală, şcoli sau măcar la surse de apă curată. Le-am dat bani, dar doream ca sătenii înşişi să decidă cum să-i cheltuiască, ştiind că asumarea responsabilităţii la nivel local va fi cheia succesului acestui proiect. I-am ajutat pe săteni să formeze un consiliu local de dezvoltare care să inspecteze locuinţele, să identifice necesităţile cele mai urgente şi să vină cu soluţii. Am colaborat cu acest consiliu, furnizîndu-le informaţii, idei şi sfaturi, dar deciziile le-au aparţinut în exclusivitate. Cînd am participat la prima întrunire, m-am simţit extraordinar de încurajată de faptul că fuseseră incluse şi femei în consiliul format. Programul Calitatea Vieţii a fost una dintre iniţiativele Fundaţiei Noor Al Hussein care ne-a adus cele mai mari satisfacţii. Programul s-a extins în alte şaptesprezece comunităţi rurale îndepărtate din Iordania

şi oferă cursuri de pregătire şi consiliere ţărilor din întreaga lume arabă şi musulmană, din Palestina pînă în Afganistan. Nu numai că această abordare a stimulat luarea de decizii în mod democratic, dar, mai mult decît atît, implicarea consiliului local de dezvoltare a respectivului sat în fiecare etapă a proiectelor pe care şi le-au ales le-a asigurat punerea lor în aplicare. Şi în cea mai mare parte, proiectele au fost autonome, aducînd venituri pentru un program de creditare care apoi era folosit pentru iniţierea altor proiecte.

În parteneriat cu RSCN, am ajutat prin experienţa noastră la realizarea primului proiect de ecoturism din Iordania. La mijlocul anilor optzeci, am avut şansa de a profita din plin de interesul pentru ecoturism, în beneficiul Iordaniei şi al economiei ei. Cel mai mare succes l-am realizat la Rezervaţia Naturală Dana, o zonă sălbatică situată la doar două ore de Amman, situată în adîncul unei văi spectaculoase care se întindea pe o distanţă de o mie trei sute de metri, trecînd prin trei microclimate suprapuse.

Dana este un loc fără asemănare. Îmi plăcea să vizitez zona şi, în special, satul părăsit cu case dărăpănate de piatră care, mulţumită donaţiilor particulare şi ajutorului dat de diferite ministere, erau pe rînd restaurate. O dată ce reconstrucţia a demarat şi au apărut locuri de muncă, sătenii au început să se întoarcă, reînsufleţind vechea localitate. Creîndu-se numeroase slujbe şi surse alternative de obţinere a veniturilor pentru localnici, susţinute prin utilizarea resurselor sale naturale şi, în consecinţă, reducînd efectele păşunatului asupra solului, Dana a devenit un model atît în ce priveşte conservarea mediului, cît şi dezvoltarea socio-economică. Turismul a creat o nouă piaţă pentru produsele locale, cum ar fi fructele uscate sau obiectele din argint cu modele inspirate din natură. Această modalitate exemplară de abordare a dat posibilitatea Societăţii Regale pentru Conservarea Naturii să mobilizeze alte resurse de la diverşi donatori, printre care Global Environment Facility, din cadrul Programelor de Dezvoltare ale Naţiunilor Unite, şi Banca Mondială. Preşedintele băncii, Jim Wolfensohn, a vizitat împreună cu soţia sa, Elaine, rezervaţia Dana şi a declarat că este „onorat" să sprijine proiectul şi că îl va folosi ca model, lucru care

a reprezentat un vot de încredere care a dat proiectului şi personalului implicat un enorm impuls. Creşterea constantă a numărului de turişti a fost la fel de încurajatoare – aproximativ 40 000 pînă la sfîrşitul anilor 1990 –, fapt care le-a adus beneficii multor persoane din zonă, în special grupului nostru ţintă de femei.

Programele culturale au propagat efectul proiectelor de acest tip. Am văzut în artă o modalitate de a le da oamenilor de diverse categorii socio-economice, etnii, religii sau orientări politice posibilitatea să se întîlnească şi să contribuie la dezvoltarea culturii contemporane a Iordaniei, depăşind astfel diferenţele dintre ei. Prin programe care puneau accentul pe pluralism şi diversitate, precum şi pe valorile artistice arabe tradiţionale, cultura noastră, credeam noi, va putea dobîndi o mare valoare politică sau chiar de securitate naţională. Cu cît puteau mai bine oamenii să comunice prin literatură, teatru, artă, cu atît avea să fie mai mare sentimentul lor de apartenenţă la o societate formată din elemente divergente şi aflate în competiţie.

La începutul anilor optzeci, în timpul unei vizite oficiale la Washington, D.C. am fost la Capital Children's Museum, care mi-a trezit interesul pentru a realiza un proiect asemănător şi în Iordania. Vizita mi-a dat idei pentru două dintre iniţiativele mele culturale preferate: Moştenirea Culturală a Copiilor din Iordania şi Muzeul Ştiinţei şi Conservatorul Naţional de Muzică. Moştenirea Culturală a Copiilor din Iordania şi Muzeul Ştiinţei este prima instituţie de educaţie şi de petrecere a timpului liber de acest tip din lumea arabă. Programul de extindere, care avea în vedere familiile mai sărace din zonele rurale, a primit un ajutor neaşteptat în timpul unei vizite oficiale în Germania, cînd împreună cu regele am vizitat sediul uzinei Mercedes din Stuttgart. Compania intenţionase să-i ofere soţului meu ultimul model Mercedes, lucru care, evident, l-ar fi încîntat. În schimb, auzind că eram în căutarea unui vehicul pentru Muzeul Copiilor, fabrica mi-a dăruit cu generozitate o minunată furgonetă. Nu mai e nevoie să spun că soţul meu n-a mai încetat să mă tachineze în legătură cu sacrificiul său neintenţionat.

În timpul vizitei la Muzeul Copiilor din Washington, am fost întrebată dacă n-aş dori să mi se prezinte un proiect muzical cu totul deosebit. Într-una dintre sălile muzeului, o femeie remarcabilă dirija o orchestră numită Tinere Strune în Acţiune, alcătuită dintr-un grup de copii cu vîrste cuprinse între trei şi optsprezece ani. Tehnica lui Sheila Johnson de predare a viorii, avînd la bază extrem de eficianta metodă Roland, m-a impresionat atît de mult, încît am invitat-o să-şi aducă tînăra orchestră în Iordania pentru a cînta la Festivalul de la Jerash din 1984. Iordania s-a îndrăgostit de copii, iar copiii de Iordania. Sheila ne-a oferit cu inima deschisă din timpul şi energia ei şi chiar susţinere financiară, pentru a ne ajuta să demarăm propriul program – Conservatorul Naţional de Muzică.

Conservatorul Naţional de Muzică şi-a început activitatea cu trei profesori iordanieni şi patruzeci şi cinci de copii care învăţau să cînte la vioară, dar în curînd a inclus şi alte instrumente muzicale clasice occidentale şi arabe. Am simţit că acest conservator ar trebui să încurajeze şi să ofere şansa ca tinerii iordanieni să cunoască în egală măsură şi muzica lor tradiţională. Programa de muzică de la Conservator s-a extins, incluzînd activitate corală şi cursuri de teorie şi istorie a muzicii, iar în scurt timp a luat fiinţă prima orchestră a copiilor din Iordania.

Tinerele Strune în Acţiune ale profesoarei Sheila Johnson s-au întors în Iordania la Festivalul de la Jerash din 1986 pentru a cînta împreună cu orchestra noastră, lucru care a reprezentat un alt mare succes. În timp, evoluînd de la acea primă lecţie inspirată de muzică pe care ne-a dat-o Sheila, am pus la punct un program de muzică pentru şcolile publice din Iordania şi, printr-o acţiune comună cu Şcolile Regale de Muzică din Anglia, un stadiu de trei ani care să se încheie cu obţinerea unei diplome. Copii din toată lumea arabă aveau să vină la taberele de vară ale Conservatorului. Unul dintre numeroşii tineri care au repurtat succese, Zade Dirani, a devenit faimos pe plan internaţional ca pianist şi compozitor de lucrări care combină ritmurile orientale arabe cu muzica clasică.

În cel de-al douăzeci şi cincilea an de cînd era rege, Hussein a propus ca, în loc să cheltuiască fonduri publice şi private substanţiale pentru sărbătorirea acestui jubileu, banii să fie strînşi pentru o şcoală care să reflecte permanenta sa implicare în problemele educaţiei. Cu toate acestea, nu s-au adunat niciodată sumele necesare pentru finanţarea întregului proiect. Cînd mi s-au oferit acele fonduri pentru a avansa în activitatea de proiectare a Spitalului Naţional de Copii, am insistat să nu renunţăm la visul educaţional de dinainte. Fundaţia Noor Al Hussein şi-a asumat, în 1984, responsabilitatea de a-l realiza şi, nouă ani mai tîrziu, Şcoala Jubileului, o şcoală secundară mixtă, independentă, a fost înfiinţată pentru a dezvolta potenţialului academic şi de conducere al celor mai străluciţi studenţi din ţară şi din regiune, mai ales pentru copiii din zonele defavorizate ale Iordaniei. Şcoala oferă un mediu educaţional de excepţie şi promovează gîndirea creativă, calităţile de lider, abilităţi de rezolvare a situaţiilor conflictuale, cunoştinţele ştiinţifice şi tehnologice, precum şi responsabilitatea socială. Centrul pentru Excelenţă în Educaţie „Şcoala Jubileului" fixează standarde educaţionale naţionale şi regionale prin dezvoltarea unor programe de studiu inovatoare, dar şi prin programe de instruire şi perfecţionare pentru cadre didactice din învăţămîntul public şi privat.

Regele a fost foarte mîndru de şcoala şi de studenţii săi, le-a lăudat realizările şi le-a împărtăşit entuziasmul. La absolvirea primei promoţii, Hussein le-a mulţumit tuturor cu recunoştinţă sinceră: „Cele mai plăcute momente din viaţa mea le-am petrecut cu voi, tineri şi tinere, care veţi participa cu succes la dezvoltarea ţării", le-a spus el studenţilor.

Prin intermediul Fundaţiei Regele Hussein, înfiinţate în 1998, Şcoala Jubileului, în colaborare cu organizaţii naţionale şi internaţionale, lucrează la un program inovator de integrare a tehnologiei moderne a comunicaţiilor multimedia în planul naţional de învăţămînt de matematică, ştiinţe şi engleză. În acest fel, dar şi în altele, programul serveşte drept verigă între visele regelui Hussein legate de viitorul Iordaniei şi angajamentul luat faţă de fiul său, regele Abdullah, de a reforma şi a moderniza sistemul educaţional.

Regele Hussein nu privea programele sociale şi culturale într-un mod foarte complex. El dorea pur şi simplu să fie sigur că fiecare persoană a cărei viaţă depindea de el avea acces la cea mai bună formă de educaţie, la asistenţă medicală, la un loc de muncă, pentru ca, la rîndul său, acesta să poată contribui la procesul de construire a naţiunii. Încercarea de a transpune această năzuinţă umană în programe de masă i-a revenit guvernului său, unor membri ai familiei sale, ONG-urilor şi activiştilor sociali din ţara noastră. Treptat, organizaţiile non-guvernamentale şi-au asumat un rol tot mai important în Iordania, în calitate de agenţi ai schimbării, apolitici şi deosebit de eficienţi.

Munca mi-a oferit multe satisfacţii. Acum, la şapte de ani de cînd eram regină, acumulasem o oarecare experienţă şi ştiam cui să cer ajutorul atunci cînd aveam nevoie de un sfat în diverse situaţii. Aveam o echipă extrem de motivată pe care puteam conta cînd nu mă aflam la Amman. Cînd eram în capitală, mă întîlneam zilnic cu membrii echipei mele pentru a discuta strategii noi sau pentru a încerca să rezolvăm numeroasele probleme care apăreau pe parcurs. Cu toate că existau mereu obstacole pentru depăşirea cărora era nevoie de timp şi de răbdare, la sfîrşitul zilei, sincer vorbind, simţeam că-mi petreceam timpul exact aşa cum sperasem întotdeauna, adică încercînd să schimb ceva. Eram atît de preocupată de ceea ce aveam de făcut, şi viaţa mea era atît de plină de sens, încît am fost complet luată prin surprindere de atacurile care veneau de la Londra.

Nigel Dempster, un ziarist de scandal de la revista londoneză *Daily Mail*, şi-a făcut un obicei din a mă ataca în mod regulat, începînd din anul 1985. Fiind în acelaşi timp şi asistenta personală a soţului meu de la Londra, Elizabeth Corke, mi-a telefonat într-o zi să-mi citească un articol pe care-l scrisese Dempster – „Noor are nevoie de reclamă". Articolul le spunea cititorilor că angajasem o firmă de relaţii publice din California pentru a deveni mai cunoscută în lume şi pentru a-mi îmbunătăţi imaginea. Singura explicaţie posibilă care mi-a venit în minte a fost o discuţie avută în

timpul uneia dintre călătoriile mele la Washington cu un consilier al Partidului Democrat, în încercarea de a afla dacă n-ar putea să-mi recomande pe cineva care să dorească să lucreze *pro bono* pentru guvernul iordanian, în cadrul acţiunilor noastre de prezentare a unei imagini mai bune a arabilor în America. Aveam resurse limitate, aşa că nu ne puteam măsura cu organizaţiile sioniste din America, atît de bine finanţate, dar mă gîndisem că poate cineva, undeva, s-ar putea să înţeleagă importanţa unei atitudini mai echilibrate faţă de Orientul Mijlociu. Conversaţia noastră n-a ajuns la nici un rezultat şi aproape că uitasem de ea, pînă cînd, cîteva luni mai tîrziu, a apărut articolul lui Nigel Dempster, citînd un „prieten al preaputernicului monarh": „S-ar putea ca Noor să încerce să-şi facă singură un nume, preferînd să fie independentă, decît să fie considerată doar însoţitoarea bărbatului ei, căruia îi datorează totul".

Soţul meu, care era foarte obişnuit cu răutăţile presei şi, în special, cu ale lui Nigel Dempster, mi-a spus să ignor acest articol. Dar eu am crezut că jurnalistul de la revista de scandal fusese dezinformat de „prietenul preaputernicului monarh" şi că va fi recunoscător să-şi vadă corectate informaţiile din articol. Am sunat-o pe Elizabeth şi am rugat-o să-l înştiinţeze pe domnul Dempster că informaţiile folosite pentru a scrie respectivul articol erau greşite. La data aceea, eram destul de naivă să cred că nici un jurnalist nu dorea să-şi vadă semnătura la sfîrşitul unor afirmaţii care erau complet neadevărate. Elizabeth a fost foarte sceptică, cunoscînd mult mai bine decît mine revistele britanice de scandal, dar a făcut totuşi ceea ce i-am cerut şi mi-a spus că oamenii din subordinea lui Nigel Dempster continuă să afirme că sursa lor e de încredere şi că le-a dat chiar şi numele firmei pe care se presupune că aş fi angajat-o. Am fost mulţumită. Tot ce avea de făcut *Daily Mail* pentru a corecta neînţelegerea era să telefoneze la firma respectivă. Cînd n-am mai primit nici un semn de viaţă de la Dempster, am încercat să dăm noi înşine de firma din California, dar am descoperit că nici măcar nu exista. Cu toate acestea, revista nu a vrut să retracteze informaţiile din articol. Din fericire, m-am călit, pentru că atacurile lui Dempster aveau să continue ani în şir – unul mai absurd decît altul.

Ca o ironie a sorţii, în timp ce deveneam ţinta atacurilor mass-media, militam pentru o mai mare libertate a presei în Iordania. Cu toate că dezaprobam iresponsabilitatea anumitor ziarişti occidentali, în egală măsură simţeam că ar trebui să existe o mai mare diversitate de opinii în Iordania. De fapt, încă din primul an de căsătorie, l-am influenţat pe soţul meu şi pe alte persoane importante să reconsidere atitudinea lor uneori restrictivă faţă de libertăţile personale şi instituţionale. Presa din Iordania, deşi aflată în proprietate privată, în realitate era controlată de guvern. Nu exista vreo informaţie cu adevărat independentă. Printre cei mai conservatori membri ai societăţii noastre, exista un sentiment de nesiguranţă în ce priveşte libertatea de expresie în Iordania, avîndu-şi rădăcinile, fără îndoială, în situaţia extrem de critică din regiunea noastră agitată, stare care constituia regula, nu excepţia. Le era teamă să le permită oamenilor să afle opinii diferite, din cauza impactului destabilizator pe care l-ar fi putut avea articolele politice eronate.

Conflictul iscat în problema presei a atins un punct critic la mijlocul anilor optzeci. Leila Sharaf devenise ministrul Informaţiilor şi, cu sprijinul regelui, le promisese iordanienilor mai multă libertate de expresie, ceea ce mi s-a părut de bun augur. Eram pe cale să facem progrese, cînd s-a ivit pe neaşteptate o dezbatere delicată legată de aplicarea unei decizii din 1974 de punere în concordanţă a legilor tribale şi civile, fapt care a declanşat apariţia cîtorva articole critice la adresa tradiţiilor triburilor.

Şefii de trib s-au plîns regelui, iar subiectul extrem de sensibil l-a determinat pe Hussein să trimită o scrisoare prim-ministrului, publicată în întregime, în care-i mustra pe autorii articolelor respective pentru „lansarea de atacuri la adresa instituţiilor noastre şi a valorilor lor". Atitudinea lui se baza pe lipsa de profesionalism şi de credibilitate a unor jurnalişti, ale căror relatări incorecte puteau constitui o ameninţare la stabilitatea ţării.

Leila a demisionat pe neaşteptate din funcţia de ministru al Informaţiilor. Soţul meu era supărat pe ea, dar Leila şi-a apărat punctul de vedere. Şi-a făcut cunoscute motivele pentru care

demisionează într-o scrisoare, avertizînd guvernul că „o anumită doză de gîndire şi de expresie libere" este imperativă pentru „evoluţia culturală şi politică din Iordania". Deşi nu putea fi considerată o declaraţie revoluţionară, presa controlată de guvern nu a publicat-o. Cu toate acestea, scrisoarea împreună cu mesajul său moderat s-a răspîndit cu repeziciune, circulînd în medii private din toată Iordania.

Eram într-o adevărată dilemă. Subiectul iscase mare zarvă în ţară şi fiecare ţinea partea cuiva. Soţul meu se bizuia pe loialitatea mea; la fel şi Leila. Mă simţeam sfîşiată în două. În pofida faptului că nu puteam să neg legitimitatea motivelor de îngrijorare ale soţului meu, eram totuşi de acord cu punctul de vedere exprimat de Leila. În particular, l-am îndemnat pe soţul meu să sprijine ideea unei prese mai libere. „Cu siguranţă aveau să apară probleme, i-am spus eu, dar e mai bine să le înfruntăm şi să facem legi bune care să implice asumarea responsabilităţii; o presă mai liberă se va dovedi un bun nepreţuit pentru consolidarea securităţii". Asta era ceea ce credeam cu adevărat. „Ar fi un semn de încredere, care la rîndul său va duce la o sporire a încrederii în guvern. Hussein mi-a ascultat cu atenţie opiniile, dar a continuat să susţină că stabilitatea era un lucru absolut necesar. Din momentul în care urcase ca adolescent vulnerabil pe tron, dobîndise o intuiţie politică excelentă, care i-a fost de mare folos. Timp de multe decenii „citise" starea de spirit din Iordania mai bine decît oricine altcineva, aşa că a refuzat să se îndoiască de instictele sale în ce priveşte acest subiect.

Nu puteam să adopt o poziţie publică împotriva guvernului; ar fi fost ceva total nepotrivit. Cu toate acestea, am apărut în public alături de Leila, manifestîndu-mi astfel sprijinul faţă de ea şi, implicit, faţă de punctul ei de vedere. Am încercat, de asemenea, să joc un rol de moderator între soţul meu şi Leila, ajutîndu-i să-şi clarifice, fiecare, neînţelegerile în legătură cu poziţia celuilalt. Încet, încet, Hussein a început să se înmoaie şi, cu toate că a durat cinci luni, în final s-au împăcat. Deşi restricţiile impuse presei aveau să continue cu intermitenţe, în general presa din Iordania era mai puţin obstrucţionată comparativ cu cea din alte ţări arabe.

Susţinerea pe care i-am acordat-o Leilei şi altor persoane cu vederi mai liberale a iscat multe nedumeriri la Amman. De asemenea, am intrat în vizorul criticilor pentru o altă încălcare a tradiţiilor. În fiecare an, Curtea Regală dădea o serie de cine oficiale – *iftar* –, adică mesele care se dau seara, în timpul lunii Ramadan[1], la sfîrşitul fiecărei zile de post, dar puţine femei participau. Am decis să organizez astfel de cine, ca să adun la un loc femei influente şi remarcabile din toată ţara, ca să se bucure împreună de acest ritual şi să poată face schimb de informaţii. Era şi o bună şansă pentru femei de a intra în contact, la fel cum făceau dintotdeauna bărbaţii.

Curtea Regală nu a fost de acord; femeile trebuiau să stea acasă şi să pregătească cina de *iftar* pentru soţii lor. Mi se părea absurd. Dat fiind faptul că Ramadanul dura o lună, într-o seară ar fi putut pregăti masa altcineva din familie. Cu toate acestea, nu am dorit să am o discuţie cu cei care se opuneau înainte de a şti cum vor reacţiona femeile la ideea mea. Răspunsul celor mai multe pe care le-am contactat a fost atît de entuziasmat, încît am hotărît să continuăm. Curtea Regală nu a renunţat. La un moment dat, au făcut asemenea presiuni asupra soţului meu pentru a întrerupe cinele pentru femei, încît Hussein m-a rugat să le suspend pentru o vreme. A fost mai degrabă surprins să constate că sînt de acord, dar eu ştiam ce avea să urmeze. Atît de multe femei s-au plîns că am anulat cinele, că în anul următor a trebuit să le reluăm.

Cu timpul, cinele de *iftar* pe care le-am găzduit au început să includă diplomaţi, studenţi, orfani, membri ai diferitelor organizaţii, femei şi bărbaţi. În alte nopţi, cînd era posibil, împreună cu soţul meu, participam la „ruperea" zilei de post acasă, alături de copii, sau la Palatul Zahran, împreună cu regina-mamă. Îmi plăceau aceste adunări de familie de la sfîrşitul fiecărei zile din timpul Ramadanului. La început, beam apă şi suc de fructe, iar preferatul

[1] În timpul lunii Ramadan, începînd cu răsăritul soarelui şi pînă la apus, credincioşii musulmani nu mănîncă, nu beau apă, nu fumează şi nu pot întreţine relaţii sexuale. Excepţie fac femeile gravide sau care alăptează, bolnavii, copiii mici, bătrînii sau persoanele care se află în călătorie. Masa de după apusul soarelui, *iftar*, marchează sfîrşitul zilei de post (n.tr.).

meu era *qamareddin*, o delicioasă băutură făcută din piure de caise care-mi plăcea încă din copilărie. După ce ne potoleam setea, mîncam nuci, curmale şi alte alimente uşoare înainte de-a ne spune rugăciunile şi a ne bucura împreună de masa propriu-zisă. Cea mai fericită persoană la cinele de *iftar* era deseori chiar soţul meu, care nu putuse fuma toată ziua şi de-abia aştepta să-şi aprindă o ţigară.

Islamul este o religie pragmatică şi tolerantă, aşa că, în timpul Ramadanului, femeilor gravide li se permite să nu respecte postul. Am fost recunoscătoare acestei dispense în 1984, cînd eram însărcinată. Exista oricum destul stres în căminul nostru din cauza continuării negocierilor lui Hussein cu Arafat, Statele Unite şi, tot mai mult, cu prim-ministrul britanic, doamna Margaret Thatcher.

În partea noastră de lume, un incident violent urmat de altul întărea stereotipul arabilor văzuţi ca teroriştii. Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei şi Israelul s-au atacat reciproc, izraelienii contracarînd încercarea de infiltrare a organizaţiei dinspre mare prin aruncarea unei bărci în aer. Două luni mai tîrziu, musulmanii şiiţi, pe care occidentalii deseori îi iau drept palestinieni, au deturnat un avion TWA la Beirut, ţinîndu-i ostatici pe pasageri timp de şaptesprezece zile şi omorînd un scafandru american. În septembrie, a ucis, pe un iaht din Cipru, trei persoane suspectate de legături cu Mossad-ul, atrăgînd o reacţie exagerată din partea izraelienilor: bombardarea Cartierului General al lui Arafat din Tunis, în urma căruia şi-au pierdut viaţa şaptezeci de persoane. Împotriva reacţiei exagerate a Israelului s-au ridicat multe voci din lumea întreagă.

În septembrie 1985, după ce a vizitat tabăra de refugiaţi palestinieni de la Baqa'a, din Iordania, şi a văzut ea însăşi cît de disperată era situaţia acolo, Margaret Thatcher a încălcat embargoul impus de americani şi izraelieni în ce priveşte întîlnirile cu OEP şi a invitat la Londra o delegaţie comună iordaniano-palestiniană pentru convorbiri. În octombrie, cu doar o lună înainte de începerea discuţiilor de la Londra, patru membri ai OEP au deturnat

un vas italian de croazieră, *Achille Lauro,* şi au ucis un evreu american, Leon Klinghoffer, care era ţintuit într-un scaun cu rotile. Regele Hussein a fost îngrozit de această violenţă nejustificată. Cu toate că o soluţie diplomatică devenea din ce în ce mai necesară, era dificil să convingi vreun lider mondial să discute direct cu membrii OEP. La Londra, în seara discuţiilor părţii britanice cu delegaţia mixtă iordaniano-palestiniană, membrii OEP au refuzat dintr-o dată să accepte vreo formulare din Rezoluţia 242 a Naţiunilor Unite care implica dreptul de a exista al statului Israel. Convorbirile au fost anulate, lăsîndu-l pe soţul meu să se simtă încă o dată trădat de Arafat şi teribil de stînjenit faţă de extrem de furioasa doamnă Thatcher.

Cînd eram în luna a şaptea de sarcină, doctorul Arif Batayneh, îngrijorat de rezultatele ecografiei, m-a îndemnat să merg în Anglia să mă consulte un specialist. Deoarece aparatele de ultrasunete din Iordania nu erau prea performante la data aceea pentru a-mi pune un diagnostic precis, doctorul Batayneh şi domnul Pinker, medicul meu englez, au aranjat să fiu consultată de un renumit specialist scoţian, discipol preferat al celui care a inventat sonarul în timpul celui de Al Doilea Război Mondial.

Vizita la specialistul scoţian a fost fascinantă. Făcea cele mai detaliate şi meticuloase măsurători ale membrelor şi ale structurii scheletice ale fătului pe care le văzusem vreodată şi nu părea să fie îngrijorat de ceva în timpul consultaţiei. La sfîrşit mi-am luat rămas-bun de la doctori şi mi-am văzut de treburile mele, nu fără un sentiment crescînd de anxietate în ce-l priveşte pe obstetricianul meu iordanian. Doctorul Batayneh părea uneori neglijent, alteori confuz, şi nu-mi dădea răspunsuri directe şi complete. Trecusem cu el alături prin trei sarcini, la care se adauga şi cea pe care o pierdusem, dar de data aceasta parcă nu era deloc el însuşi. Îmi amintesc că i-am mărturisit soţului meu de cîteva ori în timpul următoarelor două luni că, deşi Arif nu era prea bătrîn, dădea semne de senilitate.

Hussein, de asemenea, s-a purtat ciudat, lucru pe care l-am pus pe seama neplăcerilor pe care le avea din partea lui Arafat şi a Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei. Regele se străduia încă să convoace o conferinţă internaţională de pace, şi atît America, cît şi Israelul acceptaseră – ultima ţară după o serie de întîlniri secrete între soţul meu şi Shimon Peres, ministrul izraelian de Externe. Punctul vulnerabil era Arafat, care se opunea din nou condiţiilor impuse Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei, respectiv acceptarea Rezoluţiei 242, recunoaşterea dreptului de a exista al Israelului şi renunţarea la violenţă.

În ianuarie 1986, Arafat a venit la Amman ca să se întîlnească cu soţul meu, doar cu cîteva săptămîni înainte de data la care era programat să se nască bebeluşul. Aceşti doi bărbaţi, atît de diferiţi, fuseseră împinşi de soartă să aibă de-a face unul cu altul. Cîţiva dintre cei mai buni consilieri ai soţului meu îl sfătuiseră să nu negocieze nimic cu Arafat, avînd în vedere trecutul său, dar regele Hussein a insistat să mai încerce o dată să-l convingă pe Arafat să se alăture procesului de pace. Şi mai avea ceva să-i ofere lui Arafat: o invitaţie scrisă din partea Statelor Unite pentru OEP de a participa la conferinţă, se înţelege, în cazul în care Arafat ar fi acceptat condiţiile. Arafat a fost încîntat cînd soţul meu i-a arătat invitaţia, dar a refuzat să înceapă negocierile dacă palestinienilor nu li se garanta dreptul la „autodeterminare" – adică, suveranitate. Acelaşi problemă a survenit şi în cele trei variante de redactare a unui răspuns către Statele Unite.

Soţul meu ajunsese la capătul discuţiilor sale controversate cu Arafat, iar eu, la al sarcinii. „Prim-ministrul Zeid Rifai insistă ca bebeluşul să aştepte plecarea lui Arafat", am scris în jurnalul meu de atunci. Arafat îi exasperase pe toţi. Convorbirile s-au încheiat pe 26 ianuarie, o dată cu orice speranţă pe care şi-o făcuse soţul meu despre o conferinţă internaţională de pace. M-am gîndit că, poate, iminenta naştere a bebeluşului nostru va compensa dezamăgirea regelui, dar mi s-a părut că simulează entuziasmul. Doctorul Batayneh devenea din ce în ce mai ciudat, aşa că nu am avut încredere în el cînd mi-a spus că vrea să-mi provoace naşterea fără a-mi

explica de ce. Am fost foarte surprinsă cînd sora mea, Alexa, a sosit pe neaşteptate în Iordania. Prezenţa ei înainte de naştere m-a bucurat foarte mult, cu toate că n-am idee cum a reuşit să-şi facă bagajele şi să-şi lase slujba ei atît de solicitantă de la firma de avocatură unde lucra.

Pe 9 februarie, m-am dus la spital pentru un control de rutină şi am aflat de la Arif că urma să-mi provoace naşterea chiar în ziua aceea. Aş fi preferat să nasc natural, dar doctorul era de neînduplecat. Am vrut să-l împiedic să înceapă procedura şi îmi amintesc că am încercat să-i spun să se calmeze cînd, în mod inexplicabil, a ordonat personalului medical să pregătească sala de operaţii şi să aducă sînge pentru transfuzii. „Ia-o încetişor!" i-am spus. M-am trezit în sala de naşteri şi, patru ore mai tîrziu, am născut. Era o fetiţă minunată, un vis devenit realitate. Fiica noastră, Iman, avea acum o surioară. Nu am aflat motivul pentru care toţi se purtaseră atît de ciudat pînă nu am fost dusă în salon. Acolo mi s-a spus că rezultatele testului cu ultrasunete de la Londra au arătat că bebeluşul era anormal; capul era prea mare comparativ cu corpul şi s-ar fi putut să nu pot naşte fără complicaţii. Soţul meu o invitase pe sora mea să ne ajute să trecem cu bine prin această tragedie iminentă.

Am fost surprinsă să aflu că, din cauza acestei sumbre previziuni, doctorul Batayneh şi soţul meu trăiseră timp de două luni în tensiune fără să-mi spună şi mie. Pot să suport aproape orice, dar de data aceasta m-am bucurat că nu mi s-a spus nimic. Dacă aş fi ştiut că e ceva în neregulă cu copilul, ar fi urmat două luni de chin. Pînă la urmă, bebeluşul s-a dovedit a fi perfect normal. Eu aveam un cap mai mare decît media obişnuită şi soţul meu avea un cap mai mare decît media obişnuită, iar copiii noştri aveau şi ei capete mai mari. Era exact ca noi.

Bebeluşului i-am pus numele Raiyah Al Hussein, care s-ar traduce prin „flamura" sau „steagul" lui Hussein. Amîndurora ne plăcea simbolistica, dar şi numele în sine, pe care l-am găsit în arhivele familiei haşemite. Ultima persoană care purtase acest nume trăise în secolul al XVII-lea. Raiyah nu şi-a primit oficial numele decît după cîteva săptămîni. Cu toate că tatăl său îşi exprima

deseori intenţia, la fel cum se întîmpla şi cu alte lucruri din vieţile noastre, ceremonia de punere a numelui a fost mereu amînată de evenimente externe.

După atît de multe începuturi amăgitoare şi reveniri, soţul meu s-a hotărît să rupă relaţiile politice cu conducerea palestiniană. Decizia nu a fost uşoară. Îşi petrecuse ultimii şase ani încercînd să creeze un parteneriat autentic cu OEP pentru obţinerea unei păci reale, dar de fiecare dată eşuase. S-a adresat ţării pe 19 februarie, la zece zile după naşterea lui Raiyah, pentru a anunţa încheierea colaborării cu OEP „pînă la momentul în care cuvîntul devine chezăşia lor, caracterizată prin angajament, credibilitate şi constanţă". Cu atît de mulţi palestinieni pe Malul de Est şi, desigur, în Cisiordania ocupată, eram nerăbdători să vedem ce reacţie publică va avea declaraţia sa, dar, cu toate că au existat, firește, cîteva împotriviri, din toate părţile au început să se reverse dovezi de susţinere.

După tot stresul politic în care trăiam acasă, în Iordania, a fost aproape o uşurare să mă concentrez din nou asupra relaţiilor internaţionale. Raiyah avea doar o lună cînd am luat-o cu noi în vizitele oficiale de stat pe care le-am făcut în Brunei, Oman şi Indonezia – unde împreună cu soţul meu am petrecut cîteva clipe minunate pe vîrful unei coline din Bali, încercînd să reperăm cometa Haley pe un întuneric ca de mormînt. Pe moment, doar maimuţele ne îngrijorau. Cei din serviciul de securitate indonezian ne avertizaseră că maimuţele care se zbenguiau în copaci şi tufişuri ne-ar putea înşfăca bebeluşul dacă nu sîntem atenţi, aşa că am ţinut-o pe Raiyah mai strîns decît are să mai fie vreodată strînsă în toată viaţa ei.

Raiyah a scăpat cu bine de maimuţe şi, două luni mai tîrziu, ne-a însoţit într-o vizită oficială în Statele Unite, apoi în Egipt, Anglia, Luxemburg, Franţa şi India. Vizita în India a fost fascinantă. Păcat că Raiyah era prea mică pentru a se bucura de extraordinara călătorie pe care am făcut-o la Taj Mahal, la apusul soarelui, cînd am avut magnificul monument de marmură doar pentru noi,

gazdele noastre închizîndu-l pentru public, din motive de securitate. Călătoria a fost cu atît mai încărcată de semnificaţii, cu cît fusese amînată de cîteva ori. Fusesem invitaţi în India de Indira Gandhi; la scurt timp după aceea a fost ucisă. Fiul său, Rajiv, i-a urmat şi a reînnoit invitaţia. Am fixat, în sfîrşit, vizita pentru octombrie 1986 şi am sosit în India doar la patru zile după ce Rajiv însuşi scăpase în mod miraculos dintr-o tentativă de asasinat. „A fost o tîmpenie!" mi-a mărturisit la ceremonia de primire, descriind felul cum ţintaşul sikh se întinsese pe acoperişul unei mici barăci de pe marginea drumului pe care trebuia să treacă.

Am îndrăgit imediat familia Gandhi. Rajiv era un gentleman cum rar întîlneşti – sentimental, distins şi profund –, o gazdă atentă şi grijulie şi, la fel ca soţul meu, un pilot şi un aviator înflăcărat. Sonia Gandhi, soţia lui, părea mai rezervată, lucru care era de înţeles, dacă ne gîndim la evenimentele cutremurătoare care le marcaseră vieţile: cumnatul său fusese ucis într-un accident de avion, soacra ei rănită mortal s-a stins în braţele ei, ezitarea cu care soţul ei a acceptat să fie lider politic, apoi tentativa lui de asasinare. Din motive de securitate, copiii lor rareori părăseau casa, nici măcar ca să meargă la şcoală.

În timpul şederii noastre în India, am devenit destul de apropiată de Sonia, care ulterior a venit să viziteze Iordania, iar eu am dus-o la Bani Hamida să vadă programul de activităţi meşteşugăreşti. Am fost copleşită de durere şi compasiune pentru ea şi copiii ei cînd, în 1991, Rajiv a fost asasinat în timpul unui atentat sinucigaş cu bombă de un luptător tamil la o întrunire politică de lîngă Madras. Mă aflam într-o cameră de hotel din California, cînd am auzit vestea şi am rămas cu capul sprijinit în mîini, îngrozită de faptul că un om atît de blînd şi decent putea să-şi piardă viaţa într-un asemenea mod. Sonia a făcut cu mult curaj şi demnitate faţă greutăţilor şi traumelor de nedescris. Nici ea, nici Rajiv nu au dorit vreodată să intre în politică. Au făcut-o din datorie. Pot să-mi imaginez doar agonia pe care trebuie s-o fi simţit cînd şi ea a fost aleasă de către congresul partidului familiei sale să participe la alegeri.

Ne-am încheiat vizita în India în statul Goa, fosta enclavă portugheză de pe coasta vestică. Am avut astfel ocazia să-i arăt lui Raiyah marea şi să ne relaxăm din plin jucîndu-ne în valuri. „Eşti o fetiţă curajoasă. Hai să ne zbenguim!" i-am spus rîzînd, în timp ce apele de culoarea turcoazului ale Mării Arabiei se vălureau în jurul nostru.

CAPITOLUL TREISPREZECE

Meseria de părinte

Cînd ne-a însoţit pe rege şi pe mine la un bal la Castelul Windsor din Anglia în iunie 1986, Raiyah avea doar trei luni. În timpul serii, Raiyah i-a distrat în felul ei pe cîţiva din membri mai tineri ai familiei britanice regale pînă cînd aceştia şi-au dat seama că ea stătea într-o cameră mică, nu departe de sala de ceremonii. În jurnalul meu din acea zi se poate citi: „Raiyah i-a primit pe Diana, Andrew, Sarah şi pe alţii cu zîmbete, făcînd abstracţie – sper – de neîncrederea lui Andrew în legătură cu începerea unei vieţi de familie".

În zilele de dinaintea balului, soţul meu şi cu mine luasem cîteva lecţii de dans la casa noastră din Londra. Ne simţeam amîndoi cam demodaţi, aşa că am decis să căutăm un profesor care ar putea veni acasă să ne ajute să ne mai primenim un pic paşii. Am mutat toată mobila din sufragerie, ceea ce ne-a creat un spaţiu neaşteptat de larg şi de plăcut. „Amîndoi am dansat dezlănţuiţi în improvizata noastră sală de bal de la Palatul Green", am scris în jurnal. „În timp ce mă întreb dacă am făcut vreun progres pentru a mă prezenta onorabil la Windsor, îmi dau seama că poate nu sînt singura care dansează cu stîngăcie. Cu toate acestea, îmi voi adora întotdeauna alesul."

Pînă la urmă, am avut puţin timp pentru dans, pentru că am plecat devreme de la Windsor, de vreme ce a doua zi Hussein,

Hashim şi Iman erau programaţi să meargă la chirurg. Soţul meu urma să sufere o mică intervenţie chirurgicală pentru a-şi ameliora problemele pe care le avea cu sinusurile, iar copiilor urma să li se scoată polipii şi amigdalele. Ne aşteptam ca toate aceste proceduri să fie de rutină. Operaţia lui Hussein şi cea a lui Hashim au decurs fără complicaţii, dar amigdalele lui Iman erau de patru ori mai mari decît în mod normal, şocîndu-l pînă şi pe doctor, care în glumă a spus că ar trebui să le prăjim. A doua zi după-amiaza, a început să aibă hemoragie. Am rămas lîngă patul ei de spital ca s-o încurajez şi, pînă la urmă, am fost duse împreună în sala de operaţii, unde au încercat să-i oprească pierderea de sînge, dar aceasta a continuat. În decursul următoarelor cîteva zile ne-am plimbat între sala de operaţie şi salon. A fost o experienţă traumatizantă pentru un copil de trei ani şi sfîşietoare pentru noi ceilalţi. Chiar şi membrii personalului nostru de securitate aveau lacrimi în ochi.

Soarta lui Iman nu s-a îmbunătăţit nici după ce a părăsit spitalul şi ne-am întors în Iordania. Peste cinci luni, şi-a rupt piciorul în timp ce, jucîndu-se cu o maşinuţă, a căzut de la o distanţă de trei metri peste o dubiţă care, din fericire, se află dedesubt, în parcarea palatului. Bona ei n-a dat atenţie incidentului, aşa că, la început nu mi-am dat seama că Iman e rănită. Am încercat s-o fac să stea în picioare, iar cînd ea s-a împotrivit am crezut că dorea să stea la mine în braţe, aşa că după o vreme am încercat din nou s-o fac să se ridice. De-abia atunci mi-am dat seama că avea dureri îngrozitoare şi, după ce am dus-o la spital, am descoperit că avea o fractură majoră la picior. M-am simţit teribil de vinovată că o chinuisem fără să vreau încercînd s-o fac să stea în picioare, lucru pentru care mă tachinează şi acum. Instinctul matern îmi concentra întreaga energie, nedorindu-mi altceva decît s-o văd pe Iman că e din nou bine, în timp ce soţul meu şi-a petrecut o săptămînă sau chiar mai mult bodogănind întruna că ar vrea să-i strîngă de gît pe cei vinovaţi. Din fericire, piciorul lui Iman s-a vindecat repede, dar, oricum, a fost un an traumatizant pentru ea.

Suferinţa, fizică şi politică, cumulată în această perioadă era departe de-a se vindeca. În 1986, pentru prima dată, soţul meu şi-a

exprimat pesimismul în legătură cu viitorul regiunii. Faptul că nu reuşise să ajungă la o colaborare iordaniano-palestiniană şi că rupsese legăturile cu conducerea OEP îl dezamăgise profund. Se părea că neobosita sa încercare de a găsi o soluţie mulţumitoare de pace nu a dus nicăieri.

Starea sa de spirit s-a înrăutăţit şi mai mult la vestea că administraţia Reagan amîna pe termen nedefinit vînzarea de arme către Iordania. Tot în acea perioadă Hussein a aflat şi că Statele Unite erau implicate într-un schimb clandestin – arme contra ostatici – cu Iranul, în scopul de a asigura eliberarea ostaticilor americani deţinuţi la Beirut de o grupare de militanţi islamişti. Idea că Statele Unite înarmau Iranul împotriva Irakului – pentru că, de fapt, asta însemna aprovizionarea cu arme – l-a înfuriat pe soţul meu. Ştirile potrivit cărora Oliver North furniza informaţii secrete americane Iranului în timpul războiului irano-irakian în plină desfăşurare era şi mai greu de acceptat, mai ales că Iranul tocmai cîştigase, în februarie 1986, o victorie crucială împotriva Irakului în Peninsula Fao.

Tot atunci Hussein a început să-mi vorbească despre rolul şi responsabilităţile sale în calitate de rege al Iordaniei. Cum putea el, cu extraordinara credibilitate de care se bucura ca om de stat mai vîrstnic, să-şi folosească experienţa cel mai bine? Care era cel mai util rol pe care ar putea să-l joace în această etapă a vieţii sale? Se gîndea în mod serios la posibilitatea de a renunţa la tron în favoarea altcuiva, poate a fratelui său, cu scopul de a îmbrăţişa o poziţie mai puţin politizată pentru o cauză mai mare.

Şi eu aveam de înfruntat propriile obstacole. Cîţiva islamişti radicali au atacat Festivalul de la Jerash, pe care l-au decretat „neislamic". Treceam printr-o perioadă dificilă şi în plan personal. Soţul meu, absorbit de problemele sale, era nepăsător faţă de tensiunea uriaşă pe care o implica traiul într-o casă plină de copii. Dacă mi-aş fi imaginat vreodată sentimentul de neajutorare totală pe care aveam să-l cunosc în relaţia cu copiii mei vitregi, m-aş fi gîndit mai bine cît de înţeleaptă ar fi fost ideea să mă mărit cu tatăl

lor. „S-ar putea să-i fi mers mai bine fără încă o nevastă care să-i servească drept țap ispășitor", am scris în jurnalul meu la sfîrșitul unei zile nefericite.

Ostilitatea din casă devenea evidentă. Veneam acasă după o zi grea de muncă și nu găseam nicicum puțină liniște. Energia dezlănțuită în familie era accentuată și de faptul că, deși copiii mei vitregi mai mici crescuseră, se molipsiseră de îndărătnicia adolescentină a fraților și a surorilor lor mai mari.

La un moment dat, copiii mai mari au alcătuit o listă de cincizeci și patru de nemulțumiri și l-au ales pe unul dintre ei să ne-o prezinte. În timp ce ascultam acest atac verbal – care se întindea de la situații de înțeles într-o familie pînă la cele mai absurde acuzații – nici eu, nici soțul meu nu am știut cum să reacționăm. Dacă am fi avut posibilitatea să discutăm despre fiecare neînțelegere pe măsură ce apărea, situația ar fi fost mai simplă. În schimb, copiii și-au exprimat nemulțumirile pînă cînd reacția lor colectivă a devenit disproporționată. Am sugerat că ar trebui să discutăm împreună toate problemele și să comunicăm mai mult unii cu alții, dar acest lucru necesita încredere, care, din păcate, nu ne prea prisosea.

Mă simțeam neajutorată, copleșită de responsabilități și foarte singură. În timpul acelor doi-trei ani, au existat momente în care simțeam că nu mai puteam suporta situația. M-am întrebat deseori în perioada aceea deprimantă dacă nu cumva eram mai mult o piedică decît un ajutor. Stresul era atît de mare, încît nu mă simțeam în stare să fiu o mamă bună pentru nimeni, nici măcar pentru copiii noștri mai mici. Trăiam într-o așa de cumplită tensiune încercînd și, în mod constant, nereușind să transform această situație dificilă într-una armonioasă, că începuse să mi se pară că nu aveam nimic bun de oferit soțului meu sau copiilor. El își dădea seama de asta, chiar dacă eu nu mă plîngeam de nimic – într-adevăr, de cele mai multe ori nu-mi exprimam sentimentele, știind cît de neajutorat se simte el însuși.

Am reușit să depășesc situația gîndindu-mă prin cîte trecuse Hussein: numeroasele trădări, atacuri, neînțelegeri pe care le îndurase, păstrîndu-și neștirbite credința și umorul. Nu cred că, dacă aș

fi fost căsătorită cu altcineva, răbdarea şi credinţa ar fi precumpănit. Dar, pentru că soţul meu dădea mai mare importanţă problemelor altora în defavoarea celor personale, m-am trezit încercînd să-i urmez exemplul.

Cu toate acestea, sufeream enorm şi nu puteam să spun nimănui nimic, nici prietenilor mei celor mai apropiaţi, nici familiei mele. Simţeam că i-aş fi invadat intimitatea soţului meu. La un moment dat, m-am gîndit să caut ajutor profesionist. De felul meu sînt o optimistă şi o luptătoare, dar, de data aceasta, simţeam că am nevoie de o îndrumare. Ce ar fi fost mai bine să fac? Ce nu ar fi trebuit să fac? În final, mi-am dat seama că a discuta despre familia noastră era prea riscant, dată fiind situaţia politică în care ne aflam.

Un lucru îl ştiam cu certitudine: ne iubeam. Era limpede că Hussein avea nevoie de mine. Îşi luase prea multe responsabilităţi pe umeri şi, oricît de naiv ar putea să sune, doream cu adevărat să creăm un exemplu de familie reuşită. Amîndoi ne maturizasem în împrejurări dificile, prin urmare, credeam că, de dragul tuturor copiilor din familia noastră – şi din marea familie iordaniană –, dacă am fi putut să trecem cumva peste aceste greutăţi şi să ne rezolvăm problemele, asta le-ar da copiilor noştri mai multe speranţe, mai multă putere de muncă în viitor.

Ca în cazul celor mai multor familii, răbdarea şi credinţa ne-au fost răsplătite peste ani, pe măsură ce copiii noştri mai mari au început să-şi manifeste calităţile şi preocupările, să devină independenţi şi să-şi întemeieze propriile familii. Le-am împărtăşit dezamăgirile şi împlinirile şi ne-am bucurat de faptul că aveau căsnicii reuşite şi copii. Acestea au fost unele dintre cele mai fericite şi mai pline de speranţe perioade din viaţa mea.

În decursul acelor ani, nu am putut să-mi văd prea mult familia din Statele Unite. Prima călătorie pe care am făcut-o în interes strict personal a fost în 1987, la aproape zece ani de la căsătoria noastră. În tot acel răstimp simţisem că nu puteam să plec cu inima împăcată, lăsîndu-mi soţul şi copiii acasă, ca să nu mai pomenesc

de îndatoririle tot mai solicitante pe care le aveam în calitate de regină. Dar, cu cîteva zile înainte de a împlini 100 de ani, a murit bunica mea. Tatăl meu plănuise o reuniune de familie şi o petrecere surpriză, care s-a transformat însă într-o adunare comemorativă în grădina casei tatălui meu din Washington, D.C. Cu toate că era o ocazie tristă, le-a dat copiilor mei şansa de a-şi vizita şi, în unele cazuri, de a-i întîlni pentru prima dată pe verii lor americani.

De data aceasta, timpul petrecut în America, în absenţa tensiunii discursurilor, a conferinţelor de presă şi a politicii în general, mi-a permis să-mi dau seama cît de mult îmi lipsiseră familia şi prietenii. Trebuia să-mi fac timp pentru ei; altfel pierdeam legătura cu rudele şi cu persoanele care contribuiseră la formarea mea ca om. Datorită acestui lucru am decis să mai rămîn cîteva zile după înmormîntarea bunicii pentru a participa la cununia unei foste colege de clasă de la Academia Concord, Julia Preston.

Am fost nevoită să negociez intens cu Serviciul Secret al Statelor Unite pentru a-i face să se implice cît mai puţin în protecţia mea în cursul acelei săptămîni. Nu aş fi mers la nuntă dacă aş fi crezut că prezenţa mea ar deranja, distrăgînd atenţia din cauza atîtor oameni care ar roi în jurul meu. Pînă la urmă, şeful serviciului de securitate a făcut eforturi extraordinare pentru a-mi permite să trec cît mai puţin băgată în seamă. Nu se ştia dinainte că participam, aşa că am sosit discret şi la fel am şi plecat. Dar cel mai bine a fost că, exceptîndu-le pe prietenele mele, nimeni nu a ştiut cine sînt. Era minunat să fiu din nou doar eu însămi cu vechile mele prietene, nu în vizorul publicului.

De atunci, am depus eforturi susţinute de a-mi invita prietenele la tot felul de evenimente oficiale şi particulare. În Anglia, am luat legătura cu Carinthia West, colega mea de la National Cathedral School, pe care n-o văzusem de un deceniu. Carinthia a fost oarecum uimită cînd am sunat-o din senin, pentru că femeia care răspunsese la telefon îi spusese că o căuta regina Norvegiei. După ce am lămurit confuzia, am invitat-o pe Carinthia în Iordania. De-a lungul anilor care au urmat, alte prietene aveau să mă viziteze, iar soţul meu şi cu mine ne bucuram să le putem face cunoştinţă cu

prietenii noştri iordanieni, şi, o dată cu ei, cu istoria şi cultura ţării. De ziua mea, cînd am împlinit patruzeci de ani, un grup de prietene de la Academia Concord au făcut o tabără la Wadi Rum; Raiyah a dormit în acelaşi cort cu prietena mea Julia, a cărei fiică, cam de aceeaşi vîrstă cu Raiyah, nu putuse să o însoţească.

Iordania şi întreaga regiune alunecau în recesiune o dată cu sfîrşitul boom-ului petrolier de la finele anilor optzeci. Ţările arabe care înfloriseră în anii şaptezeci datorită veniturilor obţinute din petrol treceau printr-o perioadă de declin, iar ajutorul pe care-l promisese Iordaniei se redusese la minimum. Salariile iordanienilor care lucrau în străinătate au fost fie îngheţate, fie micşorate, iar banii expediaţi acasă au început să se împuţineze. S-au diminuat şi şansele de angajare în străinătate, iar în Iordania rata şomajului a crescut sever, în special în rîndurile absolvenţilor cu studii universitare, care în vremurile bune se aflau la mare căutare. În ţară, sentimentele de nemulţumire erau în creştere.

În toamna anului 1987, Hussein şi cu mine am făcut o vizită de stat în Finlanda. Finlandezii au fost extraordinar de primitori, aliniindu-se pe marginea străzilor ca să ne salute de cîte ori treceam şi arătîndu-şi extraordinara ospitalitate la toate nivelurile. Acest lucru se datora poate faptului că regele era primul şef arab de stat care vizita Finlanda în ultimul deceniu sau poate că Hussein era văzut ca un pacifist dintr-o regiune unde forţele finlandeze de menţinere a păcii staţionau de la începutul anilor 1970. Oricare ar fi fost motivul acestei primiri entuziaste, a fost, cu siguranţă, un moment copleşitor.

În termeni lipsiţi de echivoc, preşedintele Mauno Koivisto ne-a asigurat de sprijinul Finlandei în soluţionarea conflictului arabo-izraelian, pe baza rezoluţiilor ONU, şi a invitat Iranul să accepte planul de pace propus de Naţiunile Unite pentru încetarea sîngerosului conflict cu Irakul. Iordania a încheiat şi primul său contract turistic cu Finlanda. O dată pe săptămînă, un avion al aviaţiei regale iordaniene avea să sosească la Aqaba de la Helsinki plin de turişti scandinavi, dînd un bine venit impuls economiei noastre. Era un fenomen

la care mai fusesem martori. Fiecare călătorie se solda cu înţelegeri şi contracte pentru dezvoltarea turismului în Iordania.

Spre surprinderea noastră, această vizită a provocat critici severe. Cerinţele extrem de riguroase ale protocolului finlandez ne impuseseră să purtăm însemnele regale oficiale, inclusiv decoraţii, iar în cazul meu, tiara. Fotografiile apărute în presă au declanşat reacţia la întoarcere, fiind acuzaţi că am fi pierdut contactul cu realitatea din Iordania, o atitudine care dezvăluia dezamăgirea şi nemulţumirea care cuprindea ţara pe măsură ce situaţia economică se înrăutăţea. Aceasta a fost, la urma urmelor, un protocol impus de o vizită oficială de stat care avea să aducă importante beneficii politice şi economice Iordaniei.

Pe tot parcursul anului 1987, regele a continuat să exercite presiuni asupra Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei şi asupra tututor celor cinci membri permanenţi ai Consiliului de Securitate pentru organizarea unei conferinţe internaţionale de pace. În iulie, la Castlewood, lîngă Londra, s-a întîlnit în secret cu noul prim-ministru de dreapta al Israelului, Yitzhak Shamir, pentru a vedea dacă exista vreo speranţă de a face progrese în relaţiile cu Israelul. Întîlnirea nu a dus la nici un rezultat. Hussein mi-a spus mai tîrziu că atmosfera de la Castlewood fusese foarte încordată. Personalul de securitate al lui Shamir a fost atît de suspicios, încît a vrut să controleze genţile secretarei lui Hussein şi să verifice mîncarea. Izraelienii nu au vrut nici măcar să folosească telefonul din casă. S-au dus într-un sat din apropiere pentru a da cîteva telefoane de la un aparat public.

George Schultz, Secretarul american de Stat, s-a întîlnit întîi cu Shamir, iar pe 20 octombrie l-a vizitat pe Hussein la Palatul Green, reşedinţa noastră din Londra. Propunerea făcută de Statele Unite era fermă, semănînd aproape cuvînt cu cuvînt cu cea exprimată de Israel: „Abandonaţi ideea unei conferinţe de pace şi negociaţi direct cu Shamir, fără OEP şi fără membrii permanenţi ai Consiliului de Securitate al Naţiunilor Unite. Regele a spus că nu poate fi constrîns". După ce a plecat delegaţia americană, cînd se făcea ordine în cameră, s-au găsit în spatele pernei de pe o canapea notiţele

unuia dintre consilierii lui Schultz. Erau subliniate cuvintele: „Strategii de negociere cu Hussein", un plan detaliat, bine punctat al tratativelor cu soţul meu. În cîteva minute, un diplomat american a sunat la uşă, spunîndu-ne că a uitat nişte hîrtii la plecare. A recuperat hîrtiile dintre pernele canapelei, unde le pusesem la loc, după ce ne făcusem copii.

Israelul avea o influenţă atît de mare asupra hotărîrilor americane, că nu mai era loc de negocieri pentru arabi. Cu toate acestea, ţările arabe erau mai unite ca niciodată. De fapt, Iordania a găzduit un summit arab la Amman, în noiembrie 1987, şi a realizat imposibilul. Cu opt luni înainte de conferinţă, regele invitase doi duşmani înverşunaţi – Hafez Al Sadat al Siriei, care susţinea Iranul în războiul irano-irakian, şi Saddam Hussein, preşedintele Irakului – pentru a-şi rezolva divergenţele. Şi aşa au făcut. Cei doi bărbaţi au discutat treisprezece ore în prima zi şi şapte ore în cea de-a doua.

La încheierea convorbirilor, cei doi inamici au ieşit, dacă nu prieteni, cel puţin hotărîţi să nu se atace unul pe altul în public. În mod miraculos, amîndoi au venit la Summitul Unităţii de la Amman, la fel ca preşedintele egiptean, Hosni Mubarak, care participa la primul summit arab de după Acordul de la Camp David. Efortul neîncetat al soţului meu de a milita pentru unitate în Orientul Mijlociu începea să dea roade. Summitul a fost, de fapt, unul dintre cele mai reuşite realizări ale soţului meu. De data aceasta, ţările arabe exprimaseră un punct de vedere comun, chiar şi Hafez acceptînd chemarea lansată de soţul meu şi alăturîndu-se celorlalţi în declararea „solidarităţii cu Irakul". Şi Arafat a fost bine primit. De fapt, Iordania şi Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei şi-au reluat oficial relaţiile imediat după încheierea summitului.

Saddam Hussein, care nu-şi părăsea aproape niciodată ţara, era atît de îngrijorat în legătură cu securitatea sa, încît nu a locuit la reşedinţa ambasadorului irakian, după cum fusese planificat. În ultimul moment, a trebui să rugăm şase familii care locuiau pe o proprietate din Amman să se mute la un hotel, astfel încît să-l putem caza pe preşedintele irakian impreună cu delegaţia sa

numeroasă, alcătuită în majoritate din gărzi de corp. Pe toată perioada şederii în Amman, Saddam a mîncat doar hrană preparată de oamenii săi.

Efectul neaşteptat al summitului de la Amman a dus la un moment crucial în Orientul Mijlociu. Palestinienii din Teritoriile Ocupate au lansat o serie de demonstraţii împotriva ocupaţiei izraeliene, fapt care reflecta o coeziune tot mai mare între conducerea palestiniană din exil şi cei din interior, precum şi o deznădejde crescîndă. După zece ani chinuitori în care nu se făcuse nici un progres, nu puteam decît să sper că aceste voci care protestau ar putea fi auzite. Izraelienii au reacţionat în forţă împotriva demonstraţiilor, şi, în decembrie, la o lună de la summitul de la Amman, au întrecut măsura, cînd coloniştii au împuşcat şi au ucis o elevă palestiniană, iar autorităţile izraeliene le-au pretins părinţilor ei s-o înmormînteze noaptea fără funeraliile cuvenite. Acest incident inadmisibil, urmat de lovirea aparent intenţionată de către un vehicul militar izraelian a unui convoi de maşini, ucigînd patru palestinieni, a provocat furie în Fîşia Gaza şi Cisiordania. Două zile mai tîrziu, *Intifada* din 1987, revolta palestinieniilor, a început.

Presa internaţională a sosit în Israel şi în Teritoriile Ocupate, transmiţînd în fiecare noapte imagini cu tineri îmbrăcaţi în blugi şi tricouri aruncînd în semn de revoltă cu pietre în soldaţi izraelieni care răspundeau cu gaze lacrimogene, bătăi şi focuri de arme. Comparaţia cu David şi Goliat nu putea să nu fie remarcată şi, pentru prima dată, dimensiunea umană a tragediei palestiniene a apărut pe prima pagină a ziarelor din întreaga lume şi la emisiunile de ştiri ale televiziunilor. Israelul a susţinut că reportajele erau părtinitoare şi antisemite, dar era imposibil să te înşeli în ceea ce priveşte brutalitatea imaginilor şi a numărului de pierderi umane, care în decursul următorilor patru ani avea să ajungă la o mie trei sute de palestinieni şi optzeci de izraelieni. Chiar şi administraţia Reagan a luat atitudine, fapt care s-a soldat în ianuarie 1988 cu o convorbire telefonică foarte ciudată între soţul meu şi preşedintele american.

Regele devenise din ce în ce mai conştient că întîlnirile sale cu preşedintele Reagan erau tot mai mult de convenienţă şi tratau tot mai puţin probleme importante. Conversaţiile decisive se purtau în afara Biroului Oval cu oficiali americani precum Secretarul de Stat, nu cu preşedintele. Era ca şi cum Reagan ar fi jucat un rol. Soţul meu era profund îngrijorat, pentru că avusese întotdeauna relaţii foarte strînse cu preşedinţii americani, şi îi era limpede că, în acest ultim an al mandatului lui Reagan, sănătatea acestuia devenise un obstacol.

Suspiciunea lui Hussein a fost întărită de un apel telefonic primit de la Casa Albă cam la o lună de la începerea *Intifadei*. Şocant în acea conversaţie a fost că, după saluturile şi amabilităţile iniţiale, Reagan a trecut direct la o serie de chestiuni, apoi a vrut să-şi ia la revedere. Cînd Hussein l-a întrerupt cu o întrebare, Reagan a bălmăjit ceva, după care legătura s-a întrerupt brusc. Ascultînd înregistrarea convorbirii, părea evident că Reagan citise ceea ce spusese şi nu putea susţine o discuţie în continuare.

Cu toate acestea, conversaţia a avut în mod clar un impact. Puţin după aceea, Philip Habib, fostul trimis special al lui Reagan în Orientul Mijlociu, a sosit în Iordania cu minunata veste că Statele Unite vor acţiona „energic" în vederea organizării unei conferinţe internaţionale de pace. Noua poziţie a Statelor Unite era complet opusă de cea formulată la Londra de Secretarul de Stat, cu doar trei luni în urmă.

Deşi *Intifada* a reuşit să dea poporului palestinian o identitate, independentă de cea creată de OEP, nu a dus la o soluţie politică. Statele Unite şi Israelul refuzau în continuare să negocieze cu OEP, iar aceasta, la rîndul ei, refuza să-l autorizeze pe soţul meu să vorbească despre o delegaţie comună. Mai mult decît atît, noua conducere palestiniană apărută din rîndurile *Intifadei* din Cisiordania avea aceleaşi suspiciuni faţă de Iordania ca OEP şi, printr-un comunicat din martie 1988, i-a chemat pe palestinienii din Parlamentul iordanian să demisioneze şi să se „alinieze cauzei poporului lor".

Regele a fost rănit. Iordania susţinuse Cisiordania din 1967, plătind salariile profesorilor şi ale funcţionarilor civili atît din Fîşia Gaza, cît şi din Cisiordania şi întreţinerea Locurilor Sfinte din Ierusalim. Nimeni nu pledase cu mai multă tărie şi credibilitate pe scena internaţională în favoarea unei patrii pentru palestinieni şi a dreptului lor la autodeterminare, rezistînd tot timpul presiunii enorme exercitate de Statelor Unite pentru a încheia o pace separată cu Israelul.

Pe 31 iulie 1988, la şapte luni de la declanşarea *Intifadei,* regele Hussein a întrerupt relaţiile cu Cisiordania. Hotărîse că sosise momentul potrivit ca palestinienii să-şi asume responsabilitatea de a-şi administra singuri problemele. Cei mai buni specialişti ai săi au făcut o analiză atentă a relaţiilor Iordaniei cu palestinienii şi i-au recomandat să nu se mai implice în Cisiordania. „Să o aibă!" i-a spus regele lui Abu Shaker, pe atunci Comandantul Suprem al Armatei Iordaniene. „Lasă-i să-şi ducă singuri povara!" A arătat însă foarte limpede că această neimplicare în Cisiordania nu include şi renunţarea la tutela haşemită asupra Locurilor Sfinte de la Ierusalim. Hussein vedea această responsabilitate atît ca pe o obligaţie spirituală, cît şi ca pe o necesitate politică, de vreme ce nu exista nici o garanţie că Israelul le va permite palestinienilor suveranitatea asupra acelor locuri disputate.

Războiul irano-irakian s-a încheiat, în sfîrşit, în august 1988, iar în noiembrie, Arafat a convins Consiliul Naţional Palestinian să declare stat palestinian Teritoriile Ocupate, cu capitala la Ierusalim. Evenimentele au evoluat cu repeziciune după aceea. Acum, că nu mai exista nici un motiv să fie reprezentanţi din Cisiordania, Parlamentul iordanian s-a dizolvat, s-a restructurat, iar ţara s-a pregătit pentru primele alegeri generale libere de după 1967.

În timpul acestor vremuri de restrişte, am putut să ne bucurăm împreună cu toţi copiii noştri de cîteva momente de linişte, puţine ce-i drept, la Buckhurst Park, un minunat loc de relaxare, pus la dispoziţia noastră cu generozitate de un grup de prieteni apropiaţi ai lui Hussein. Aici am avut parte de mai multă intimitate ca oricînd. Am putut să ducem o viaţă de familie aproape normală, iar

copiii au început să se gîndească la ea ca la a doua casă. Ne adunam cu toţii în salon să stăm de vorbă sau să ne uităm la televizor, şi uneori prăjeam castane în cămin, un obicei pe care l-am încetăţenit eu şi care-mi amintea de iernile petrecute la New York, în copilărie. Soţului meu îi plăceau castanele, iar copiii se luau la întrecere care să le decojească mai repede pentru el, cu riscul de a se frige cu toţii la degete.

Puteam să ne plimbăm nestingheriţi pe străduţele din apropiere de Windsor, să intrăm în magazine pentru a căuta cărţi sau discuri, să luăm masa la Waterside Inn sau în restaurantele din apropiere. Soţului meu îi plăceau partidele improvizate de *softball* pe pajiştea de la Buckhurst, la care participa toată lumea, de la şeful escadronului regal şi al protocolului, pînă la copii şi grădinari.

Pe 15 iunie, cu ocazia împlinirii a zece ani de la căsătoria noastră, Hussein mi-a lăsat pe pernă o frumoasă scrisoare.

„Este o zi cu totul deosebită, este o lună cu totul deosebită şi este un an cu totul deosebit. Sîntem cu zece ani mai bătrîni şi avem zece ani de cînd sîntem împreună. Nu vom mai avea niciodată zece ani, dar, cu ajutorul lui Allah, vom continua să creştem şi să ne maturizăm mai mult împreună, mulţi ani de-acum încolo. Argint, aur, cine poate şti?

Îi mulţumesc lui Allah pentru viaţa plină de dragoste şi pentru copiii cu care am fost binecuvîntaţi. Ştiu că nu doar atît aş fi vrut pentru tine, nici măcar pe aproape. Mă cunosc, îmi cunosc defectele, dar ştiu şi ce binecuvîntat sînt să te am pe tine alături, iubitoare, grijulie, curajoasă şi pură cum eşti. Cele mai minunate lucruri din viaţă devin mai valoroase pe măsură ce cresc şi se maturizează. Sper că vremurile care vor veni vor fi mai bune decît cele care au trecut şi preţuiesc toate amintirile atît de fericite trăite alături de tine de-a lungul călătoriei pe care o facem împreună. În ciuda faptului că, din cînd în cînd, totul se schimbă şi că uneori trebuie să ne opintim ca să putem începe să urcăm pe un munte, împlinirea pe care o simt se află pe Tărîmul Binelui, unde vom ajunge urcînd mereu împreună în timp.

Este un moment cu totul deosebit, o lună şi un an cu totul deosebite. Sînt întotdeauna mîndru de tine că-mi eşti alături. Mă rog lui Allah să te binecuvînteze şi să ne dea tăria şi curajul, fericirea, mulţumirea şi tihna de-a putea împărţi cu alţii ce e mai bun din noi. Allah să ne binecuvînteze familia! Şi-ţi mulţumesc mult că eşti tu însăţi! Allah, Atotputernicul, m-a binecuvîntat aducîndu-ne împreună în urmă cu zece ani ca să începem o viaţă ca soţ iubitor şi soţie preaiubită. Cu tine alături, fiecare zi e sărbătoare! La mulţi ani cu ocazia celei de-a zecea aniversări! Cu binecuvîntarea lui Allah, să ne bucurăm de celelalte multe care vor veni. Cu toată dragostea, Hussein."

În Anglia, Hussein a început să-şi pună în aplicare ideea de a proteja patrimoniul aviatic al Iordaniei; în acest scop a adunat cîteva aparate vechi de zbor pentru a forma flota istorică a Aviaţiei Regale Iordaniene. Printre ele, se găsea aparatul Dove cu care învăţase să zboare, avionul de luptă sirian MIG care încercase să-l doboare în anii cincizeci, precum şi cîteva avioane de vînătoare Hawker pe care Aviaţia Militară Iordaniană le folosise în timpul Războiului din 1967. Aceste aparate de zbor au fost prezentate la spectacole aviatice peste tot în Marea Britanie; dintre acestea cel mai mare a fost Royal International Air Tattoo, care-i aparţinea chiar lui Hussein.

Tot în Anglia ne-am distrat şi zburînd cu elicopterul pe care Hussein îl primise în dar. Regulamentul prevedea ca pilotul nostru, Richard Verrall, să nu-i permită lui Hussein să preia comanda aparatului, dar, bineînţeles că o făcea, iar noi am petrecut momente minunate în aer. Soţului meu îi plăcea să piloteze şi avionul oficial, în special pentru decolările şi aterizările mult mai provocatoare. Zbura deseori cu aparatul oficial TriStar la Brize Norton, o bază a Forţelor Aeriene Regale, unde se întîlnea cu Richard, care-l lua cu elicopterul, şi peste douăzeci de minute ajungea la Buckhurst. Era mai uşor să zboare la baza de la Brize Norton decît la Heathrow, care de obicei era aglomerat din cauza traficului aerian comercial, dar Forţele Aeriene Regale avea reguli stricte. Lui Richard îi plăcea să povestească una dintre sosirile lui Hussein la Brize

Norton, precedată de un apel la turnul de control aerian prin care cerea permisiunea de a efectua o demonstraţie aeriană înainte de aterizare. Permisiunea i-a fost acordată în timp util, o dată cu recomandarea strictă de a nu zbura mai jos de o sută treizeci de metri. Richard, care stătea lîngă comandantul staţiei cînd s-a primit apelul, ştia ce avea să urmeze. „Fiind un farsor, tot ceea ce voia să facă era să treacă pe deasupra pistei cu viteză mare şi la o altitudine cît se poate de mică", mi-a povestit. Aşa că el nu a fost deloc surprins cînd uriaşul aparat de zbor TriStar a apărut deasupra gardului, mai curînd la un metru şi treizeci de centimetri decît la o sută treizeci de metri, şi a coborît huruind pe deasupra pistei şi virînd foarte strîns. Soţul meu a răsucit avionul, a aterizat perfect şi a oprit motorul.

Nu i s-a spus nimic, dar peste două săptămîni, în momentul în care cei doi bărbaţi se pregăteau să aterizeze la bază, Richard a primit un telefon de la comandantul şef: „Vrei să-l aduci pe Maiestatea sa pînă la mine?" După ce Hussein a coborît din elicopter, a fost politicos rugat să meargă la sediu, unde a fost mustrat şi i s-a înmînat dovada irefutabilă a infracţiunii comise: o fotografie a aparatului TriStar zburînd razant deasupra pistei, la înălţimea gardului, fotografie despre care Richard spune că regele „era, fără îndoială, mîndru". Presupun că oamenii de la Forţele Aeriene Regale au înţeles, la fel cum, desigur, a înţeles şi Richard, că soţul meu simţea uneori nevoia s-o facă pe grozavul.

Am avut şi eu parte de o aventură aeriană în Anglia. Cu prilejul unei sindrofii care avea ca scop strîngerea de fonduri pentru Spitalul de Oftalmologie din Ierusalim, gazda noastră, Robert Pooley, m-a convins să încerc să zbor într-un balon cu aer cald. M-am căţărat cu stîngăcie în nacelă, îmbrăcată în rochie de seară, şi am plecat să survolez bucolicul peisaj englezesc, însoţită de omniprezentul ofiţer al Serviciului Special. A fost o senzaţie extraordinară să ascult huruitul propulsoarelor cu gaz care încălzeau aerul ca să putem urca. După oprirea motoarelor, a urmat o linişte desăvîrşită. Pînă atunci, singura mea legătură cu zborul cu balonul fusese

vizionarea filmului *Ocolul Pământului în 80 de zile,* prin urmare mi s-a părut absolut minunat. Am coborît pe o pășune din apropierea unei mici ferme la a cărei ușă am bătut pentru a cere voie să chemăm prin telefon o mașină care să vină să ne ia. Lucrul acesta este destul de obișnuit pentru cei care zboară cu balonul; nu poți pur și simplu să întorci și să te îndrepți spre locul de unde ai pornit. Dar proprietarilor casei trebuie să li se fi părut destul de ciudat să le apără în prag doi bărbați în smoching, însoțiți de regina Iordaniei, îmbrăcată în rochie de seară.

Acest episod plăcut m-a determinat să cred că zborul cu balonul ar putea oferi o perspectivă unică asupra romanticelor peisaje ale Iordaniei. La puțin timp după aceea, l-am abordat pe Richard Branson fondatorul și președintele companiei aeriene Virgin Atlantic, și un mare iubitor al zborului cu balonul, pentru a-i vorbi despre planul meu. La invitația noastră, Richard a venit în Iordania cu un uriaș balon Virgin Atlantic și ne-a ajutat să căutăm cea mai bună modalitate de a dezvolta acel gen de turism. Eu mă gîndisem la Wadi Rum – descris de T.E. Lawrence drept „vast, reverberant și iubit de Dumnezeu" – sperînd că va deveni un loc unic pentru zborul cu balonul, dar cînd Richard a sosit să vadă despre ce este vorba, a ajuns la concluzia că vîntul și curenții de aer erau prea capricioși și neregulați.

După ce am fost nevoiți să contramandăm cîteva zboruri de încercare la Wadi Rum, Richard a programat o plimbare cu balonul imediat după răsăritul soarelui, cu plecare din aeroportul din Amman, și i-a invitat și pe copii să vină. În zori, cînd ne-am sculat ca să mergem cu copiii, soțul meu – care de obicei se trezea tîrziu – era destul de sceptic în ce privește siguranța zborului cu balonul, dar s-a întors de-a dreptul entuziasmat. În cele din urmă, s-a dovedit că se poate zbura cu balonul în Iordania, chiar și în Wadi Rum. Cîțiva ani mai tîrziu, cu ocazia zilei de naștere a lui Hussein, acolo s-a ținut o mare competiție aeronautică. Era o priveliște extraordinară să vezi atît de multe baloane colorate, din atît de multe țări, pe cerul de azur al deșertului.

Iordania avea în curînd să fie prezentă în toată splendoara într-o peliculă cinematografică, iar evenimentele în urma cărora s-a ajuns la această situaţie au fost pur întîmplătoare. În iunie 1988, soţul meu mi-a făcut o surpriză luîndu-mă într-un week-end în Scoţia, la Gleneagles, unde nu mai fusesem din luna de miere. Vizita noastră a coincis cu o întrunire în scopuri de caritate a celebrităţilor, găzduită de prietenul nostru Jackie Stewart, legendarul pilot de Formula 1. Acolo i-am întîlnit pentru prima dată pe Steven Spielberg şi Harrison Ford, care filmau la studiourile Pinewood de lîngă Londra *Indiana Jones şi Ultima Cruciadă.* Harrison şi soţia sa, Melissa Mathison, ne erau vecini în Wyoming, unde eu şi sora mea aveam o cabană, dar pe Steven nu-l cunoscusem pînă atunci. Cînd mi-a spus că spera să turneze o parte din film la Petra, m-am oferit să-i sprijin cît îmi stătea în putinţă pentru a evita orice greutăţi pe care le-ar fi putut întîmpina cu birocraţia şi să îi ajut cu orice ar mai fi avut nevoie.

Timp de cîţiva ani, încercasem să-l conving pe Arnold Schwarzenegger, care era căsătorit cu o prietenă dragă a mea, Maria Shriver, şi pe alţi actori şi regizori să aibă în vedere Iordania ca locaţie pentru filmări. Nu numai că ar fi reprezentat o sursă de venituri, dar ar fi contribuit şi la crearea unui alt mod de a privi ţara noastră şi a unor bune relaţii publice. N-ar fi putut exista o modalitate mai bună de promovare a imaginii Iordaniei decît un film turnat la Petra de George Lucas şi Steven Spielberg.

În ziua în care i-am luat pe Ali, Hamzah, Hashim şi Iman la Petra ca să vadă filmările la *Indiana Jones,* ei au fost fascinaţi de Harrison Ford şi de Sean Connery, iar eu am fost de-a dreptul încîntată că regizorii erau extrem de impresionaţi şi surprinşi de ce au găsit în Iordania şi de faptul că ei considerau că este una dintre cele mai bune locaţii în care lucraseră vreodată.

Interesul meu faţă de proiect a dat naştere unui articol absurd apărut într-o revistă britanică de scandal – o poveste amănunţită despre relaţia tumultoasă pe care o avusesem, chipurile, cu Sean Connery în timpul filmărilor la Petra şi cît de furios fusese soţul meu, încît trimisese gărzile regale să mă aducă înapoi la palat, dar

eu refuzasem. Era atît de bizar, că am rîs în hohote. De data aceasta, soţul meu nu s-a amuzat deloc. El, care întotdeauna cînd eram ponegrită în revistele de scandal, îmi spunea să ignor bîrfele, mi-a spus imediat: „Să găsim un avocat specializat în procese de calomnie! Cred că de data aceasta ar trebui să reacţionăm". Am fost de acord, ştiind că în lumea arabă minciunile şi terfelirea unor persoane sînt lucruri obişnuite, dar aluziile cu tentă sexuală la adresa soţiei unui bărbat aduc atingere onoarei acestuia şi sînt considerate de o cu totul altă gravitate.

Cu toate neplăcerile, *Indiana Jones* a adus mari avantaje Iordaniei şi am fost încurajaţi să credem că Steven se gîndea să filmeze o altă peliculă în ţara noastră. Mi-a spus că de mult avea în minte un film de lung metraj despre Alexandru cel Mare sau despre cruciade; conversaţia a deviat repede spre Wadi Rum şi alte posibile locaţii din ţară. Cum filmările se terminaseră, am aranjat ca Steven şi colegii săi să meargă cu elicopterul la Aqaba şi să se abată puţin deasupra înălţimilor muntoase de la Wadi Rum, care-i plăceau atît de mult lui Hussein, pentru a vedea peisajul de o frumuseţe nepămînteană cu care ar avea de-a face, dacă s-ar fi hotărît să facă filmul despre Alexandru cel Mare.

*

Steven şi echipa lui au fost impresionaţi şi nu pot spune că acest lucru mă surprindea – Wadi Rum este un loc care emoţionează pe oricine. Într-un an, am dat acolo o petrecere de ziua lui Hussein, invitînd pentru acea ocazie familia şi cîţiva prieteni apropiaţi într-un loc aflat la capătul unui drum nisipos de deşert, înconjurat de stînci şi steiuri de calcar de culoarea lavandei. După ce musafirii s-au adunat, membrii unui trib de beduini din zonă au început să mărşăluiască spre tabăra noastră pentru a-l sărbători pe rege. Larma a devenit din ce în ce mai mare, pe măsură ce apăreau din întunericul de smoală al nopţii şi se apropiau de focul nostru de tabără, unde soţul meu şi fiii săi li s-au alăturat, dansînd tradiţionalul *debkah* şi cîntînd gutural.

La una dintre petrecerile mele preferate date în cinstea lui Hussein, le-am cerut tuturor prietenilor şi rudelor sale să vină îmbrăcaţi în haine arabe tradiţionale. Unii dintre prietenii noştri, obişnuiţi de mult timp cu moda occidentală, au trebuit să caute cu înfrigurare ceva potrivit pentru ocazie, dar a meritat. A fost o privelişte minunată să vezi bărbaţi în robe, cu capul acoperit, şi femei în caftane largi, viu colorate şi frumos brodate.

Pentru că aşa îmi doream, deseori sărbătoream zilele mele de naştere într-o manieră mai puţin extravagantă. În august, este arşiţă mare la Aqaba şi, pe lîngă asta, vara întotdeauna apărea o criză în partea noastră de lume. În luna august a anului 1988 de-abia aşteptam să-mi serbez discret cea de-a treizeci şi şaptea aniversarea alături de soţul meu şi de copii, cînd am primit un telefon în timpul prînzului. O femeie pe care nu o cunoşteam prea bine suna să mă întrebe despre petrecerea de ziua mea. Petrecere de ziua mea? Cînd i-am spus că nu organizam nici o petrecere, a insistat că nu era aşa. Auzise nişte oameni din Aqaba vorbind despre asta. „Ştiţi cum clevetesc oamenii pe-aici", i-am spus. Cînd m-am întors la masă bombănind ceva despre bîrfe, n-am băgat de seamă privirile complice ale soţului meu şi ale unora dintre copiii mei vitregi.

În seara aceea, Hussein m-a întrebat dacă nu aş vrea să ne plimbăm doar noi doi cu iahtul de-a lungul coastei. Am acceptat imediat invitaţia şi am pornit pe Marea Roşie spre graniţa saudită. Apoi, fără nici o explicaţie, am schimbat cursul luînd-o la vest, spre coasta egipteană şi Insula Faraonului, unde se afla un castel antic. Situată într-un minunat golfuleţ, mărginit de plaje aurii, insula se află dincolo de punctul cel mai nordic al Peninsulei Sinai ocupate şi care fusese retrocedată Egiptului după Acordul de la Camp David. Era un loc splendid, şi noi mersesem deseori acolo.

În timp ce ne apropiam în întuneric, insula s-a luminat deodată şi am putut să-i văd pe copiii noştri şi zeci de rude şi prieteni stînd pe ţărm şi făcîndu-ne cu mîna. Am rămas mută de uimire. Cumva, în mijlocul tuturor crizelor politice din timpul verii, Hussein reuşise cea mai extraordinară surpriză de ziua mea. Nu-mi venea să cred că atît de mulţi dintre prietenii noştri putuseră să se strecoare

în Aqaba şi să ajungă pe insulă – şi asta fără ca eu să am nici cea mai mică idee.

Ce seară încîntătoare! Cu permisiunea autorităţilor locale egiptene, soţul meu organizase o cină extraordinară şi un loc de distracţii pe promontoriul pietros de la baza fortăreţei, care veghea maiestuos din vremea lui Salahadin, fiind unul dintre avanposturile vastului său imperiu. M-am simţit binecuvîntată să fiu înconjurată de atît de mulţi oameni pe care-i iubeam, şi amintirea aceasta mi-a bucurat sufletul mulţi ani de-atunci.

CAPITOLUL PAISPREZECE

Dureri crescînde

În aprilie 1989, mă aflam împreună cu Hussein într-o vizită de stat la Washington, D.C., unde participasem la ceremonia de învestire în funcţie a preşedintelui Bush, cînd în Iordania au izbucnit revolte şi demonstraţii împotriva guvernului. Am fost şocaţi de veştile pe care le primeam de la Amman şi de imaginile tulburărilor din oraşele din sud, Ma'an, Tafila şi Kerak, pe care le vedeam la ştiri. În decursul următoarelor patru zile, violenţele aveau să se răspîndească şi în oraşul Salt, aflat în nord.

Acţiunile manifestanţilor erau extreme, dar nemulţumirile oamenilor erau de înţeles. Cu cîţiva ani în urmă, guvernul adoptase cîteva măsuri de redresare a şubredei economii iordaniene, dar situaţia se înrăutăţise la începutul anului 1989. Ţara fusese obligată să ceară ajutor de urgenţă Fondului Monetar Internaţional (FMI), care impusese, în schimb, măsuri drastice de austeritate. Înainte cu o zi de a pleca la Washington, regele Hussein aflase că guvernul plănuise o creştere a preţului la combustibil în următoarele zile, pentru a se alinia cerinţelor FMI, şi că prim-ministrul omisese să-l informeze că rezervele Băncii Centrale se reduseseră aproape la zero. Iordanienii sufereau deja din cauza devalorizării dinarului iordanian, a ratei ridicate a şomajului, a scăderii nivelului de trai şi a micşorării ajutoarelor guvernamentale. O decizie neaşteptată a guvernului de a creşte preţul combustibilului şi al altor

necesități – precum țigările, serviciile de telefonie, electricitatea și apa pentru irigații – a reprezentat picătura care a umplut paharul.

L-am implorat pe soțul meu ca înainte de a pleca din țară să vorbească poporului iordanian despre motivele scumpirilor: „Explică-le creșterea prețurilor, ca oamenii să înțeleagă de ce sînt necesare aceste măsuri. Au nevoie să știe că apreciezi eforturile suplimentare pe care aceste măsuri le impun și că vei face tot posibilul să găsești o modalitate de a le ușura greutățile".

Dar regele a fost sfătuit să nu se adreseze națiunii și nu avem cum să știm ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi procedat altfel. Așa că am plecat în prima vizită oficială pe care o efectuam în Statele Unite în ultimii trei ani. Într-un interval de patruzeci și opt de ore, au izbucnit demonstrații în diferite părți ale țării.

Urmăream tot ce se întîmpla în țară în timp ce Hussein își continua agenda de lucru solicitînd cu strîngere de inimă ajutor politic și militar Congresului Statelor Unite. George Bush îi era prieten vechi și înțelegea punctul nostru de vedere. Congresul, în schimb, era mai puțin înțelegător. Cu toate că regele fusese considerat întotdeauna un factor de stabilitate, iordanienii erau acum văzuți ca participanți la *Intifada* din Teritoriile Ocupate, aruncînd cu pietre și incendiind bănci și clădiri guvernamentale. După ultima întîlnire oficială a lui Hussein, ne-am întors direct la Amman.

Revoltele se răspîndeau cu repeziciune. Ce mă deranja cel mai mult era distrugerea premeditată a clinicilor medicale. Am înțeles cum de au ajuns unele clădiri guvernamentale ținte ale furiei mulțimii, dar să distrugi deliberat clădiri absolut necesare serviciilor umanitare mi se părea întru totul inutil. Știam, la fel ca mulți alții, că scumpirile și revoltele care le-au urmat erau semnele unor crize naționale mult mai profunde. Chiar și-n cadrul activităților pe care le desfășuram eu, observasem acumulîndu-se nemulțumirea și frustrarea oamenilor, din cauza a ceea ce ei credeau că este nepăsare față de greutățile pe care le întîmpinau. Critica la adresa politicilor autocratice ale guvernului, în special referirile la restricțiile impuse libertății de expresie, răbufniseră. Existau și acuzații de corupție la nivel generalizat. Soțul meu fusese doar parțial informat

în legătură cu adevăratele proporţii ale situaţiei, iar acum era criticat pentru că nu a fost la curent cu ceea ce se întîmpla. Într-un fel, era adevărat. Faptul că se concentrase mai mult pe problema păcii şi pe mobilizarea sprijinului internaţional pentru naţiunea sa sărăcită îi consumaseră cea mai mare parte a timpului şi a energiei sale şi nu urmărise eficient activitatea guvernului, care era responsabil de conducerea ţării.

Regele a reacţionat prompt. La o zi de la întoarcerea noastră în Iordania, a acceptat demisia primul-ministrului şi a guvernului său şi a desemnat un guvern nou, interimar, condus de un om de încredere, cu vederi progresiste, şariful Zeid bin Shaker. Împreună au înaintat un plan de reforme democratice. Hussein a grăbit pregătirile pentru alegerile parlamentare generale care urmau să aibă loc pentru prima dată după douăzeci şi doi de ani, iar prim-ministrul a ridicat Legea Marţială şi a iniţiat un proces de reducere a restricţiilor impuse presei. Regele a anunţat aceste schimbări într-un discurs răsunător adresat naţiunii.

În timp ce ne aflam încă la Washington, cîţiva membri ai opoziţiei răspîndiseră nişte zvonuri ofensatoare, acuzîndu-mă de cheltuirea unor sume scandaloase pe haine şi bijuterii scumpe. Achiziţionarea de către mine a unui inel de cinci mii de dolari a fost exagerată, spunîndu-se că ar fi costat un milion, apoi din inel au făcut broşă, apoi colier, ca să se ajungă la un set întreg de bijuterii în valoare de douăzeci de milioane de dolari! Cel responsabil de răspîndirea zvonului a pus în circulaţie o presupusă fotocopie a cecului pe care i l-aş fi scris bijutierului. Lucrul acesta, desigur, a confirmat bîrfele, pentru că oamenii puteau spune: „Am văzut cecul", deşi nimeni nu a putut vreodată să-l arate.

Am fost foarte mîhnită. De ani de zile militam pentru introducerea reformelor democratice, exigenţe care se aflau, de fapt, la originea conflictului, şi totuşi acum serveam de paratrăsnet pentru furia împotriva guvernului. Mai văzusem asemenea scenarii şi în alte ţări şi ştiam că această calomnie avea mai degrabă o conotaţie politică, decît personală. Dar, în acelaşi timp, nu eram obişnuită să fiu atacată public într-o perioadă atît de instabilă din punct de

vedere politic. O acuzaţie absurdă era urmată de alta, cum ar fi cea lansată de un articol ridicol apărut într-un ziar din Statele Unite potrivit căruia soţul meu ar fi avut un fiu nelegitim, un pitic, pe care-l ţinea ascuns în America. Soţul meu a dezminţit toate aceste zvonuri pe care nu le considera altceva decît o nouă campanie de discreditare.

Cu toate acestea, îmi aduc bine aminte că, în toiul tuturor acestor bîrfe, plecam în week-end la Aqaba cu o parte dintre copii şi, în timp ce mergeam cu maşina prin oraş spre casa noastră, mă simţeam destul de prost, prea jenată ca să pot zîmbi cuiva. „Oare ce cred ei?" mă întrebam. „A auzit oare lumea povestea cu cecul şi, dacă da, oare au crezut-o? A reuşit oare calomnia să-mi strice relaţia cu oamenii, care mă încurajaseră atît de mult şi mă motivaseră în toţi aceşti ani?"

Peste cîteva zile, cînd mi-am luat inima în dinţi şi am hotărît să aflu răspunsurile eram extrem de stresată. Nu aveam nici o idee la ce să mă aştept în timpul primei mele vizite de la încetarea manifestaţiilor. Ca de obicei, mi-am condus singură maşina. Sute de oameni s-au înghesuit pe marginea drumului să mă salute, făcîndu-mi cu mîna şi strigîndu-mă pe nume. Cînd am ajuns în sat, era ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Privind mulţimea de feţe primitoare, am simţit cum mi se ia o piatră de pe suflet. Zvonurile s-au risipit de îndată ce s-a dovedit că erau nefondate.

Hussein şi cu mine am încercat să ne modificăm programul după mişcările de stradă, amînînd sau anulînd cele mai multe dintre vizitele oficiale în străinătate. Ştiam că, în timpul unei perioade atît de critice, iordanienii aveau nevoie de prezenţa şi de încurajările conducătorului lor.

Deşi am redus numărul călătoriilor în străinătate, era mai important ca niciodată să continuăm dezvoltarea relaţiilor bilaterale, economice, sociale şi culturale cu alte ţări. Am apreciat decizia Suediei de a da curs vizitei de stat a regelui Carl Gustav şi a reginei Silvia, în pofida evenimentelor care avuseseră loc în ţara noastră. Protocolul cerea să se poarte ţinute regale de ceremonie în timpul vizitelor oficiale efectuate de familiile regale, dar, cum oaspeţii

suedezi urmau să sosească doar la cîteva luni de la răzmeriţe, am crezut că o astfel de etalare ar fi nepotrivită. Am sunat-o pe Silvia, o prietenă deosebit de grijulie şi înţeleaptă, şi am întrebat-o dacă are ceva împotrivă să nu respecte tradiţia suedeză a protocolului şi să nu se poarte coroană la această ocazie. Silvia a fost foarte înţelegătoare şi am făcut un compromis purtînd amîndouă podoabe simple în păr, lucru care satisfăcea exigenţele lor şi era potrivit şi pentru noi.

Tot în jurul acelei date, ne-am bucurat să o avem ca oaspete pe Fatima, soţia şeicului Zayed din Abu Dhabi. Ea este încă un exemplu de Primă Doamnă remarcabilă implicată în activităţi solicitante pentru alfabetizarea adulţilor şi crearea de condiţii egale de muncă pentru femeile din Emiratele Arabe Unite. Ea şi soţul ei erau, de asemenea, profund preocupaţi de protecţia mediului şi au contribuit cu generozitate la acţiuni filantropice din Iordania. Abu Dhabi este un loc foarte conservator, iar vizita lor de patru zile a reprezentat o provocare, fiind în acelaşi timp şi întîia vizită a unei Prime Doamne din Golf în Iordania. Din cauza obiceiului tradiţional de separare a femeilor de bărbaţi, Fatima a sosit cu o suită numeroasă, alcătuită numai din femei, acoperite cu văluri. Această vizită istorică a trebuit să rămînă doar „între femei" – pînă şi personalul de acasă de la noi a trebuit să fie alcătuit exclusiv din femei. Din fericire, aveam femei şi în forţele noastre de ordine, şi în armată pentru a-i putea asigura protecţia în timpul vizitei oficiale în Iordania.

În primăvara anului 1989, am călătorit în Irak s-o întîlnesc pe soţia şi verişoara lui Saddam Hussein, Sajida. Amînasem de ceva timp vizita, în ciuda insistenţelor guvernului de a accepta invitaţia care mi se făcuse demult, dar pînă la urmă am găsit ocazia potrivită, chiar înaintea călătoriei oficiale la Washington, D.C. S-a dovedit a fi o experienţă fascinantă.

În antichitate, Irakul a fost leagănul civilizaţiilor, un centru de efervescenţă intelectuală şi de dezvoltare. În jurul anului 4000 î.Hr., în timpul sumerienilor, au fost folosite primele calendare şi a fost inventat primul alfabet. În Babilon, cam la cincizeci de kilometri

sud de capitală, în secolul al XVIII-lea î.Hr., regele Hammurabi şi-a inscripţionat faimosul său cod de legi pe bucăţi masive de piatră. În secolul al X-lea î.Hr., Bagdadul era un mare centru de învăţătură care atrăgea un amestec de savanţi, poeţi, filosofi şi intelectuali. Patru secole mai tîrziu, marele rege Nabucodonosor al II-lea a construit la Babilon Grădinile Suspendate ale Semiramidei. Bogata moştenire a rămas o parte importantă a culturii irakiene, dar exista o nouă tendinţă în arta contemporană a ţării pe care am găsit-o profund îngrijorătoare. Cînd am fost la Galeria Naţională de Artă, cele mai multe lucrări pe care le-am văzut îi erau închinate lui Saddam Hussein. Poate era rezultatul războiului irano-irakian, care, fără îndoială, a influenţat modul de exprimare artistică, dar operele îmi aminteau de propaganda din Germania în timpul celui de Al Doilea Război Mondial.

Cel mai mult m-a afectat însă vizitarea unei grădiniţe din Bagdad. Modul în care aceşti copii atît de mici erau învăţaţi să-şi idolatrizeze conducătorul era profund neliniştitor. Cu siguranţă că şi în Iordania personalitatea regelui a dat naştere la un oarecare cult – fenomen care nu este unic în regiunea noastră –, dar ceea ce am văzut în Irak întrecea orice imaginaţie. În loc să se creeze un sentiment al identităţii naţionale, statul îi îndoctrina pe copii să-şi reprezinte ţara prin persoana unui singur şi atotputernic conducător.

Am fost surprinsă şi de felul în care a reacţionat poporul irakian la vizita mea. Am fost dusă în centrul Bagdadului să văd un monument ridicat în memoria martirilor căzuţi în război, şi acolo am fost întîmpinată cu efuziune de primar şi de toţi oamenii cu care am intrat în contact. În egală măsură m-a uimit căldura şi entuziasmul mulţimii care s-a adunat spontan să mă salute în diferite părţi ale oraşului. Ştiam că nu doar prezenţa mea a stîrnit reacţia aceasta emoţională, ci simpatia pe care poporul irakian i-o purta regelui Hussein; cu toate acestea, am fost profund mişcată de revărsarea aceasta de sentimente.

Cînd m-am întors în Iordania după trei zile, i-am vorbit soţului meu despre cultul extrem al personalităţii la care fusesem martoră. Faptul că poporul irakian nu avea altă opţiune decît să-şi

concentreze toate speranţele şi visurile într-o singură persoană mi se părea că reprezenta un viitor nesigur pentru ţară. Saddam Hussein nu avea să fie întotdeauna conducătorul Irakului şi era important ca generaţiile tinere să-şi formeze loialitatea faţă de ţară şi instituţiile sale, nu doar faţă de o singură persoană.

A venit vara şi astfel s-a terminat şcoala. Luasem hotărîrea de a-i trimite pe copii să-şi petreacă măcar o parte din vacanţă cu sora mea la Jackson Hole, Wyoming, pentru a-i scoate din „coconul regal", cum deseori îl numeam. Doream să vadă cum este viaţa adevărată şi să-şi poarte de grijă fără personal de pază şi tot felul de angajaţi. Continuam să sper că vom reuşi să fim o familie, dar, din păcate, în timpul vacanţelor de vară, de obicei, nu eram împreună. În august, cînd s-au întors copiii pentru o cină discretă pe plaja de la Aqaba, cu ocazia zilei mele de naştere, aveau o mulţime de povestit despre vacanţa lor, în special Iman, care izbutise să devină cea mai tînără alpinistă care a existat vreodată în acea regiune din Wyoming. De asemenea, devenise o superpescăriţă, spre dezamăgirea băieţilor. Lui Hamzah şi Hashim le plăcea să pescuiască şi se pare că nu se aşteptaseră ca Iman să înveţe atît de uşor şi de bine. Cu toate acestea, odată ajunşi acasă, băieţi ne-au fermecat povestindu-ne cu mîndrie aventurile lor.

Ne pregăteam pentru evenimentul istoric de la 8 noiembrie 1989: primele alegeri generale de după 1967. În multe sate şi oraşe pe care le-am vizitat plutea un aer festiv, iar tinerii care cu şase luni în urmă aruncaseră cu pietre lipeau acum afişe şi manifeste politice. Candidaţii care participau la alegeri erau independenţi, pentru că în urma evenimentelor destabilizatoare din regiune de la sfîrşitul anilor cincizeci partidele politice fuseseră desfiinţate. Singura grupare politică organizată şi bine finanţată era Frăţia Musulmană, care era înregistrată în Iordania ca societate de caritate.

Era pentru prima dată cînd femeile iordaniane îşi puteau exercita dreptul la vot în alegerile generale, şi în dimineaţa aceea am fost emoţionată să văd atît de multe femei îndreptîndu-se spre urne. Cîteva au şi candidat, dar nu a cîştigat nici una dintre ele.

Candidaţii din partea Fraţiei Musulmane şi aliaţii lor aveau să fie marii învingători, obţinînd destule locuri pentru a forma o treime din Parlament.

Succesul islamiştilor a reprezentat un semnal de alarmă în unele medii. Existau şi voci în cercurile influente din Amman potrivit cărora regele Hussein va dizolva Parlamentul după alegeri, pentru că nici el, nici miniştrii săi nu doreau să aibă de-a face cu opoziţia. Oricum, regele a fost suficient de înţelept să aprecieze efectele pe care le-ar implica alegerea islamiştilor. Acum făceau parte din guvernul pe care-l atacaseră de atîtea ori. „Au trăit din promisiuni", mi-a spus soţul meu. „Acum vor trebui să arate ce pot." Regele aprecia şi rolul pozitiv pe care-l puteau juca islamiştii în Iordania. Parte integrantă a ţesutului politic al societăţii, islamiştii au participat la procesul democratic şi şi-au exprimat opiniile, punînd accent în special pe un program social conservator, spre nemulţumirea multor persoane din centrele urbane ale ţării. De-a lungul anilor, au adoptat o poziţie importantă în Parlament, de obicei conservatoare, şi au fost alături de guvern în multe situaţii dificile. În pofida unor opinteli ocazionale, islamiştii iordanieni sînt un exemplu edificator al valorii pe care o dă integrarea.

Pentru mine, importanţa acestei zile constă în faptul că Iordania a avut curajul să deschidă dialogul şi nu să-l eludeze, chiar cu riscul de a trezi nemulţumiri. Organizînd alegeri democratice, libere şi corecte, Iordania oferea încă o dată un exemplu într-o regiune care avea mare nevoie de colaborare în luarea deciziilor. La data aceea nimeni nu ştia unde va duce asta, dar era începutul unui proces pe care mulţi dintre noi îl credeam vital şi necesar. Pe 29 noiembrie, în timp ce ne îndreptam spre momentul istoric reprezentat de şedinţa inaugurală a Parlamentului Iordanian, mă gîndeam mai puţin la prezenţa islamiştilor şi mai mult la progresele, oricît de neînsemnate, pe care le făcuseră femeile. „Este posibil ca Fraţii Musulmani şi alţii să considere ca avînd oarecare semnificaţie şi doar simpla lor prezenţă în număr mare la acest eveniment – „am notat eu în jurnalul meu –, dar pentru mine este important că Leila este prima femeie care a fost vreodată aleasă în Senat."

Regele Hussein a continuat cu hotărîre să ia măsuri pentru democratizarea sistemului guvernamental. A anulat Legea Marţială, a promis o mai mare libertate de exprimare a presei şi a recunoscut public unele forţe politice din cadrul societăţii care nu erau în mod necesar de acord unele cu altele sau cu el. Le-a invitat să dezbată situaţia în care se afla ţara şi să realizeze împreună o nouă Cartă Naţională care să reflecte toate nuanţele spectrului politic, pentru a forma o bază nouă de la care să se poată porni.

În final, toată lumea a fost reprezentată. Cartea Naţională a extins drepturile femeilor, a definit noile politici legate de circulaţia liberă a informaţiilor, a rezolvat poziţia pe care trebuia s-o adopte Iordania în privinţa problemei palestiniene şi a clarificat relaţia dintre monarhie şi Parlamentul democratic. Deoarece iordanienii manifestau entuziasm faţă de repunerea în discuţie a Constituţiei, aproape toţi erau dispuşi la compromisuri. Şi compromisul a venit mai ales din partea conservatorilor, care reprezentau cel mai mare bloc electoral din Parlamentul ales.

De atunci încolo, scopul soţului meu a fost să întărească instituţiile democratice din Iordania şi să reducă tendinţele, de altfel firesti într-o societate atît de tradiţională, de a depinde de el în calitate de *Sayidna* sau domn. „Nu vreau ca ţara aceasta să se zguduie din temelii atunci cînd sînt plecat", spunea deseori. „De fiecare dată cînd apare o problemă, sentimentul este că «*Sayidna* o poate rezolva». Ei bine, *Sayidna* nu mai poate rezolva nimic de unul singur. Toată lumea trebuie să participe." Consolidarea acestor instituţii avea, desigur, să dureze, în special într-o societate care a fost obişnuită să depindă atît de mult de regele său, dar evenimentele istorice din 1989 erau un bun punct de plecare. „Ne aflăm în toiul unui curent antiautocratic", scriam în jurnalul meu. „Să ne rugăm să trecem cu bine spre o nouă societate – dinamică şi angajată." Nu aveam idee cît de repede avea să fie pusă la încercare acea nouă societate.

CAPITOLUL CINCISPREZECE

Preludiul războiului

Privind în urmă, acum cînd încerc să recreez contextul mai larg al crizei care a cuprins Golful Persic în perioada anilor 1990-1991, pot găsi elemente care prevestesc tulburările încă din 1977, cînd am vizitat pentru prima dată Irakul ca să mă documentez în legătură cu facilităţile lor aeriene şi condiţiile de instrucţie pentru proiectul Universităţii Panarabice de Aviaţie. Saddam Hussein nu era încă la putere (avea să devină conducătorul ţării în 1979), dar exista deja un climat de teroare. Era considerat riscant să discuţi cu străinii despre orice, în afara celor mai inofensive subiecte. Oamenii de afaceri străini sau diplomaţii bănuiau existenţa unor microfoane pe sub mese, iar irakienii ştiau cu siguranţă că ele există.

Oficialii irakieni cu care m-am întîlnit la aeroport pentru studiul meu au refuzat să discute ceva în legătură cu operaţiunile comerciale ale aviaţiei ţării lor. Numărul zborurilor regulate era tratat ca un secret de stat, deşi era o problemă înregistrată în statistica internaţională.

Doisprezece ani mai tîrziu, în primăvara anului 1989, am observat cu îngrijorare discursul lui Saddam Hussein la întrunirea din februarie a Consiliului Arab de Cooperare, format cu an în urmă şi din care făceau parte Iordania, Egiptul, Yemenul şi Irakul. Saddam Hussein era tot mai agresiv cînd venea vorba despre Israel şi Statele Unite, agitînd spiritele cînd a proclamat că nu

există loc în lumea arabă pentru cei ce se supun voinței unei superputeri – America.

Congresul Statelor Unite a reacționat întrerupînd vînzările de grîu către Irak. Majoritatea celor din Orientul Mijlociu au interpretat discursul violent al lui Saddam Hussein mai curînd ca o tentativă de a-și cîștiga rolul de lider regional decît ca un atac real la adresa Israelului și al Washingtonului. Dar, tot mai mult, palestinienii începeau să simtă că Saddam ar putea fi cel care le-ar putea, în sfîrșit, elibera patria, speranță care se transforma în disperare din cauza numărului în continuă creștere a coloniștilor din Teritoriile Ocupate.

Evreii sovietici începuseră să vină șuvoi în Israel de prin 1990, cînd, după încheierea Războiului Rece, le-a fost, în fine, permis să părăsească Uniunea Sovietică. Fluxul de imigranți era amețitor – mulți făcuseră cerere de viză pentru Statele Unite, dar, cu sistemul de control al imigrației de acolo, majoritatea s-au dus în Israel –, și acest flux a fost un motiv enorm de îngrijorare atît pentru soțul meu, cît și pentru alți lideri arabi. Soseau într-un ritm de cam o mie patru sute pe săptămînă și erau colonizați în Teritoriile Ocupate, încălcîndu-se astfel prevederile Convenției de la Geneva. Pînă în vara lui 1991, aveau să fie mai mult de o sută de mii de coloniști în Teritoriile Ocupate, la care se adăugau o sută douăzeci și șapte de mii în Ierusalimul de Est, agravînd serios situația de acolo.

Frustrarea regelui Hussein creștea pe fundalul deteriorării situației din Israel. Părea să nu poată face nimic pentru a dezamorsa blocajul procesului de pace și prea puțin pentru a stăvili criza economică din Iordania. La mijlocul lui februarie a călătorit în Arabia Saudită pentru a discuta previziunile economice sumbre ale țării și motivele sale de îngrijorare regională, dar regele Fahd nu a fost prea receptiv.

În toiul acestei situații critice a apărut un incident care avea să ducă la tensionarea relațiilor Occidentului cu Saddam. Farzad Bazoft, un jurnalist britanic de la ziarul *Observer,* fusese arestat în Irak, acuzat de spionaj și condamnat la moarte. Au fost multe

speculaţii în regiune cum că s-ar putea ca jurnalistul născut în Iran să fi fost spion, dar guvernul britanic a insistat pe nevinovăţia sa şi a cerut clemenţă.

Regele Hussein i-a telefonat de cîteva ori preşedintelui irakian pentru a încerca să-l facă să se răzgîndească în privinţa executării acestui ziarist, avertizîndu-l că acest lucru însemna să le dea un pretext celor care doreau să-l atace. Cu toate acestea, Saddam nu avea de gînd să dea curs cererilor Occidentului. Pe 15 martie 1990, am fost informaţi că ziaristul a fost spînzurat. Protestele britanice împotriva lui Saddam Hussein au fost numeroase şi vehemente. Membrii ai Parlamentului şi-au exprimat „dezgustul total" faţă de „brutalitatea de nedescris" a Irakului şi au numit execuţia un act de „violenţă intenţionată din partea unei dictaturi sîngeroase". Margaret Thatcher, prim-ministrul britanic, a fost extrem de iritată de faptul că Saddam Hussein nu a ţinut cont de rugămintea personală pe care i-o făcuse pentru a i se cruţa viaţa ziaristului şi a devenit din ce în ce mai precaută faţă de liderul irakian.

Pe 22 martie, în toiul intensificării tulburărilor din regiune, în mod inexplicabil, a fost votată de către Senatul Statelor Unite hotărîrea potrivit căreia Ierusalimul trebuia să rămînă un oraş nedivizat. Cu toate că această hotărîre nu mergea atît de departe încît să recunoască Ierusalimul drept capitală a Israelului, ea aşa a fost interpretată de lumea arabă – şi ca un nou gest provocator din partea Statelor Unite, respectiv de subminare a drepturilor musulmanilor asupra Oraşului Sfînt. Conform dreptului internaţional, Ierusalimul arab de Est, fiind acaparat cu forţa, era – şi este – un oraş ocupat din Teritoriile Ocupate, în contradicţie cu prevederile Rezoluţiei 242 a Consiliului de Securitate al Naţiunilor Unite de retragere a forţelor de ocupaţie.

O săptămînă mai tîrziu, hotărîrea Senatului a fost aspru criticată la o întîlnire a naţiunilor arabe, lucru care a dus la intensificarea sentimentelor antiamericane în rîndurile maselor. Soţul meu era descurajat de aparenta lipsă de interes a Statelor Unite pentru găsirea unei soluţii. „Nimic nu pare a se schimba", mi-a spus soţul meu. „Conjuncturile favorabile nu se află acolo."

Hussein s-a simţit oarecum mai bine după ce, în aprilie 1990, a efectuat pelerinajul *Umrah* la Mecca şi o vizită la Medina. După cum era obiceiul, a fost însoţit de mulţi bărbaţi din familie, printre care fiii săi, prinţii Feisal şi Hamzah, nepotul său, prinţul Talal, care a avut tot timpul grijă ca Hamzah să nu fie călcat în picioare. Hamzah avea zece ani atunci şi, deşi era atît de mic, a trebuit să poarte îmbrăcămintea de pelerinaj albă, fără cusături, făcută special pentru el. „Hamzah arăta ca un îngeraş", mi-a spus Talal. Primul pelerinaj *Umrah* s-a dovedit a fi o adevărată aventură pentru el. Bărbaţii s-au rugat la mormîntul profetului Mahomed de la Medina, şi apoi la mormîntul tizului lui Hamzah. La cina cu regele Fahd, era evident că Hamzah se distra foarte bine sporovăind cu doi dintre prinţii saudiţi mai mari lîngă care stătea şi chiar şi cu regele Fahd. „Mai adu-l aici şi poate îi găsim o mireasă saudită", i-a spus regele Fahd soţului meu. Hamzah a înţeles că s-ar putea să trebuiască să se căsătorească chiar atunci, lucru care i-a cam stricat buna dispoziţie din timpul acestei călătorii, altfel atît de interesante.

Deprimarea se răspîndea în regiune şi îndeosebi în Iordania. Mă temeam că, în lipsa unei soluţii eficiente, situaţia va degenera într-o serie de violenţe care vor duce la perpetuarea instabilităţii care afecta regiunea de atîta timp. Mă gîndeam cu teamă la faptul pe care unii analişti politici îl semnalaseră, potrivit căruia Orientul Mijlociu trecea printr-un impas major la fiecare zece ani, iar în cei unsprezece ani de cînd eram căsătorită nu fusese nici un război.

Existau, cu siguranţă, semnale. În mai 1990, la sud de Tel Aviv, un terorist izraelian deschisese pe neaşteptate focul asupra unor muncitori palestinieni, ucigînd şapte şi rănind alţi nouă. La data aceea mă aflam într-o vizită oficială în Statele Unite la Eastern Virginia Medical School, care ne oferea ajutor pentru programul iordanian IVF, şi pentru întîlniri neoficiale la Washington, D.C. cu diverşi senatori americani. În Iordania, demonstraţiile de protest faţă de crime deveniseră atît de vehemente, încît i-am telefonat soţului meu să-l întreb dacă n-ar trebui să mă întorc acasă, dar el a insistat să-mi continuu vizita. În cîteva zile situaţia s-a liniştit,

dar nimeni nu putea şti de unde avea să izbucnească un conflict care să pună pe jar întreaga regiune. În drum spre casă, am făcut o vizită oficială în Kuwait, neştiind că această ţara va aprinde scînteia războiului în doar două luni. Vizita mea s-a desfăşurat fără incidente. „Muzeul Naţional al Kuwaitului este minunat, în special valoroasa colecţie de artefacte islamice Al Sabah", am notat în jurnal. Acelaşi muzeu avea să fie jefuit de irakieni şi devastat de foc.

M-am întors acasă şi mi-am dat seama că, în timp ce fusesem plecată, soţul meu tocmai făcuse o greşeală: cumpărase sub impulsul momentului o casă. Într-o zi, trecînd cu maşina pe lîngă o vilă, cineva i-a spus că e de vînzare, aşa că nu a ezitat să o cumpere pentru a mi-o dărui cu ocazia celei de a douăsprezecea aniversări a căsătoriei noastre. Casa era aproape de cazarma gărzilor de la Hashimya şi cred că a simţit că acest lucru rezolva una dintre cerinţele logistice. Ce nu rezolva erau necesităţile noastre personale. Nu erau suficiente camere pentru cei şapte copii ai noştri şi nici săli pentru birouri sau întruniri, de care aveam amîndoi nevoie. „Cînd şi dacă vom începe să lucrăm ca toţi ceilalţi, atunci vom putea şi trăi ca toţi ceilalţi", i-am spus eu. Am fost mişcată de grija şi de dorinţa lui de-a ne simplifica viaţa, dar momentul era cu totul nepotrivit. Pe fundalul crizei din regiune, nu aveam nevoie de o schimbare majoră şi acasă. Aşa că nu ne-am mutat. Mai tîrziu, aveam să renovăm vila, pentru ca acolo să locuiască după căsătorie fiul său mai mare, prinţul Abdullah, şi soţia acestuia, prinţesa Rania.

La începutul verii, soţul meu a plecat la Bagdad pentru a se întîlni cu Saddam Hussein, care devenise o figură extrem de populară printre iordanienii de origine palestiniană din cauza sprijinului financiar şi politic pe care-l acorda *Intifadei* şi din pricina opoziţiei ferme faţă de Israel. Exista un oarecare suport în Iordania şi faţă de nemulţumirile lui Saddam Hussein legate de supraproducţia de petrol a Kuwaitului, care contravenea înţelegerilor OPEC, încălcare ce ducea la scăderea preţului petrolului şi prejudicia capacitatea Irakului de a se reface din punct de vedere financiar în urma Războiului irano-irakian. Acuzaţia potrivit căreia Kuwaitul fora pe

cîmpul petrolifer de la Rumaila de la graniţa irakiano-kuwaitiană, graniţă oricum disputată, i-a adus şi ea popularitate. În orice caz, nimeni nu s-a gîndit că aceste fricţiuni aveau să ducă la război.

Ted Turner a venit într-o vizită în Iordania în toiul aceste stări crescînde de încordare. Deborda, ca întotdeauna, de energie şi imaginaţie, calităţi care duseseră la apariţia CNN-ului. În barca noastră de pescuit, în timp ce navigam în Golful Aqaba, îi veneau tot felul de idei, dintre care nici măcar una nu s-a materializat. Privind litoralul necultivat al Egiptului, a decretat pe loc că aceasta ar trebui să fie noua patrie a palestinienilor. „Uitaţi-vă la tot terenul acesta de coastă", a spus el precipiatat. „Ştiţi cît de valoros este în realitate? Aduceţi-i pe toţi palestinienii aici. Această propietate nepreţuită îi va recompensa pentru că părăsesc Palestina." Ceea ce Turner nu a luat în calcul a fost faptul că palestinienii nu doreau un loc nou în care să se stabilească, ci doreau să-şi revendice dreptul asupra pămînturilor care le aparţineau de drept şi de pe care fuseseră strămutaţi cu forţa. Israelul sugerase deseori ca palestinienii să fie mutaţi şi asimiliţi de ţările arabe. Oricît de naive erau soluţiile, era amuzant să-l vezi pe Turner punîndu-şi mintea la contribuţie. El nici măcar nu încerca să se scuze pentru ideile năstruşnice, subliniind că una dintr-o mie de astfel de idei dusese la crearea CNN-ului. Oricum, trista realitate din Teritoriile Ocupate a rămas neschimbată.

În vara anului 1990, cîteva grupări islamiste din Iordania, profitînd de agitaţia care cuprinsese ţara, şi-au luat ca ţintă Festivalul de la Jerash. Au exercitat o presiune extraordinară asupra guvernului ca să închidă festivalul pe motiv că divertismentul era antiislamic. *The Wall Street Journal* comparase Jerashul cu Festivalul de la Shiraz din Iran, eveniment care inflamase sensibilitatea religioasă a conservatorilor, în urmă cu mai bine de un deceniu. Nu putea fi vorba de nici o comparaţie, iar noi nu aveam de gînd să renunţăm în favoarea extremiştilor, oricare ar fi fost consecinţele în acest climat politic agitat. „Cu toate că s-au făcut ameninţări, şi terenul e minat, prim-ministrul a rămas pe poziţie", am notat în jurnalul meu.

Pînă la 17 iulie 1990, Saddam Hussein a continuat să-şi intensifice ameninţările la adresa Kuwaitului şi într-un discurs public a afirmat: „Trebuie să-i înfruntăm pe cei care vin cu un pumnal otrăvit şi ni-l înfig în spate". Pentru a îndepărta starea de tensiune, regele Hussein l-a vizitat pe liderul irakian, după care a mers în Kuwait. La întîlnirea cu şeicul Sa'ad, prinţul moştenitor, soţul meu nu a minimalizat furia lui Saddam Hussein împotriva Kuwaitului, dar în acelaşi timp i-a spus şeicului Sa'ad că nu observase nici o ameninţare militară irakiană la adresa Kuwaitului. Saddam Hussein îl asigurase deseori pe soţul meu că, orice disensiune ar fi avut Irakul cu alte ţări arabe, aceasta avea să fie rezolvată într-o manieră „frăţească"; aceleaşi asigurări i le dăduse şi regelui Fahd al Arabiei Saudite şi preşedintelui egiptean Hosni Mubarak. Dar cînd şeicul Sa'ad i-a spus regelui Hussein că Irakul masase trupe la graniţa cu Kuwaitul, acesta a început să-şi pună întrebări în legătură cu adevăratele intenţii ale lui Saddam.

Soţul meu s-a întors acasă foarte, foarte îngrijorat şi i-a telefonat preşedintelui Bush şi ambasadorului britanic, ca să-i avertizeze că este pe cale să izbucnească o criză majoră între Irak şi Kuwait. „Ascultaţi, le-a spus el cu fermitate, trebuie să-i convingeţi pe kuwaitieni să se aşeze la masa tratativelor cu irakienii şi, saudiţii pentru a rezolva problemele de la graniţă, superproducţia de petrol şi orice alte chestiuni care necesită negociere." Ştia că obiecţiile ridicate de Irak nu erau inventate, ci reprezentau probleme legitime care necesitau o soluţionare politică. În mod inexplicabil, nici preşedintele american, nici ambasadorul britanic nu au părut prea interesaţi. Washingtonul a mers chiar pînă acolo încît să-l asigure pe Saddam Hussein, prin intermediului ambasadoarei April Glaspie, că Statele Unite *nu* vor interveni în cazul în care Irakul va acţiona împotriva Kuwaitului, afirmaţie pe care mai tîrziu ea a negat-o. Dacă acea asigurare a fost într-adevăr dată, a fost o gravă eroare.

Pe 31 iulie 1990, soţul meu mi-a spus că era optimist în ceea ce priveşte întîlnirea „crucială" irakiano-kuwaitiană care avea loc la Jeddah, în Arabia Saudită, şi că a doua zi se vor vedea roadele. Dar nu s-a întîmplat aşa. A venit foarte tîrziu la culcare în noaptea

aceea. „Pentru prima dată mă simt teribil de nervos", mi-a spus el. Apucasem să dormim doar cîteva ore, cînd soţul meu a primit un telefon de la regele Fahd, care i-a comunicat că armata irakiană era la doar cinci kilometri de capitala kuwaitienă.

Invazia a coincis cu ziua de naştere a soacrei mele şi, în timp ce soţul meu zbura spre Egipt să se consulte cu preşedintele Mubarak despre această nouă criză, eu participam la o reuniune de familie dedicată reginei Zein, la Palatul Zahran. Soacra mea şi cu mine păream să fim printre cele cîteva persoane care erau profund îngrijorate de consecinţele dezastruoase pe care conflictul putea să le aibă asupra Iordaniei şi asupra întregii regiuni. Regina Zein a avut înţelepciunea să considere că aceasta era o problemă foarte serioasă. Noi două nu am fost niciodată foarte apropiate, dar în ziua aceea am stat împreună şi am discutat pe îndelete despre pericolele cu care noi toţi s-ar putea să ne confruntăm. Cum criza din Golf se agrava şi creştea tensiunea în Iordania, regina Zein m-a îndemnat să joc un rol activ, apărînd poziţia Iordaniei, în special în Statele Unite. Avea să fie singura dată cînd m-a încurajat cu tărie să-mi asum un astfel de rol, atît de neobişnuit în lumea arabă. Nici una din noi n-avea nici măcar cea mai mică idee cît de încordată avea să devină situaţia.

Cînd, în seara aceea, Hussein s-a întors de la Alexandria, mi-a spus că avea promisiunea lui Hosni Mubarak că Liga Arabă nu va condamna şi nu va lua nici o măsură împotriva preşedintelui irakian pînă cînd soţul meu nu se duce la Bagdad să-i ceară lui Saddam Hussein să-şi retragă trupele din Kuwait. Mubarak ştia că, dintre toţi liderii arabi, soţul meu îşi înţelegea cel mai bine vecinul. Timpul era esenţial. Liga Arabă se reunea la Cairo şi asupra miniştrilor de Externe prezenţi acolo se exercitau presiuni de a condamna Irakul în numele kuwaitienilor şi al saudiţilor, precum şi din partea administraţiei Bush şi a lui Margaret Thatcher. Oricum, regele ştia că Saddam Hussein nu va asculta de glasul raţiunii dacă se va simţi încolţit. „Daţi-mi patruzeci şi opt de ore", le-a cerut soţul meu lui George Bush, lui Mubarak şi regelui Fahd. Mubarak nu numai că şi-a dat acordul, dar i-a spus, de asemenea, ambasadorului

nostru: „Ia avionul meu şi du-te la Cairo la întrunirea Ligii Arabe, ca să vezi dacă poţi să-i ajuţi cumva".

Întîlnirea din dimineaţa zilei de 3 august a regelui Hussein cu Saddam Hussein a fost un succes. Saddam Hussein era foarte mulţumit de reacţia energică a puterilor occidentale, mi-a mărturisit soţul meu mai tîrziu, şi plănuia deja să-şi retragă armata din Kuwait. Ca dovadă, îşi va retrage imediat unul dintre detaşamente, gest simbolic confirmat de serviciul de presă irakian. „Dacă nu există ameninţări la adresa Irakului sau a Kuwaitului, forţele irakiene vor începe mîine să se retragă", aşa suna comunicatul. „A fost deja aprobat un plan de retragere din Kuwait."

Soţul meu i-a telefonat lui Mubarak să-i spună veştile bune, dar, spre surprinderea sa totată, a descoperit că ministrul iordanian de Externe sosise la întrunirea Ligii Arabe şi a constat că ministrul de Externe egiptean începuse deja să convingă Liga să condamne Irakul. Această subminare a misiunii regelui Hussein de a obţine retragerea irakiană avea să aducă trupele occidentale în regiune şi să semene vrajba care avea să ducă la atacurile teroriste ale radicalilor islamişti asupra Statelor Unite peste mai bine de un deceniu. Tot felul de explicaţii aveau să fie oferite pentru a lămuri de ce au fost acceptate rezultatele demersului regelui pe lîngă preşedintele irakian mai întîi de Egipt, apoi de alţi lideri arabi, care, pe deplin conştienţi de succesul întîlnirii cu şeful statului irakian, şi-au instruit totuşi miniştrii de Externe să condamne Irakul.

Mubarak se poate să fi cedat la presiunea Statelor Unite; Kuwaitul l-a suspectat pe regele Hussein că a ştiut dinainte de intenţiile militare ale Irakului şi că le-a aprobat; Arabia Saudită, după ce a fost informată de Statele Unite că trupele irakiene erau masate la graniţele regatului, l-a suspectat pe soţul meu că a conspirat să-şi unească forţele cu Irakul pentru a recîştiga Hejazul; lipsa de încredere depăşea orice imaginaţie.

În cîteva zile, presa egipteană s-a întors împotriva soţului meu, condamnîndu-l, lucru care era de neînţeles pentru mine: în definitiv, egiptenii fuseseră cei care-i propuseseră soţului meu să nu condamne Irakul înainte de a fi depus toate eforturile de mediere şi tot

ei le-au ignorat. Cu toate că Hussein era obişnuit cu astfel de încălcări ale promisiunilor, aceasta l-a îndurerat profund. „Nu este nici o onoare în a fi şeful unui stat arab", mi-a spus.

Pînă la urmă, cele mai multe state prezente la întrunirea Ligii Arabe au luat o atitudine dură faţă de Irak, în timp ce Iordania, Yemenul şi OEP au încercat să păstreze o portiţă deschisă pentru continuarea negocierilor cu Saddam Hussein. Soţul meu, care se opusese în mod evident ocupaţiei irakiene în Kuwait, a fost uimit cînd eforturile sale iniţiale de negociere a unei soluţii de pace au fost greşit interpretate de Statele Unite şi de Marea Britanie drept o aprobare a ocupării Kuwaitului de către armata lui Saddam. Aceasta distorsiune avea să fie folosită împotriva regelui Hussein în următorii ani.

În Iordania, opinia generală era că restul ţărilor arabe aprobau o confruntare cu Irakul, dar voiau ca America să ducă războiul în locul lor. Întotdeauna Irakul, cu armata sa bine organizată, condusă de ofiţeri bine instruiţi şi educaţi, a fost un fel de Prusie a Orientului Apropiat. Lucrul acesta făcea ca ţările arabe mai mici să se teamă de armata irakiană şi de Saddam Hussein însuşi. Fiind un lider independent, era un element greu previzibil în ecuaţia din regiune. Îngrijorarea ţărilor vecine era împărtăşită de Statele Unite şi de Marea Britanie. Puterile occidentale nu priveau cu ochi buni forţa militară a Irakului, deşi, ca o ironie a sorţii, în urmă cu aproape cincizeci de ani, britanicii au fost cei care au instruit iniţial armata irakiană.

Interesant a fost faptul că Margaret Thatcher a fost cea care l-a îndemnat pe George Bush să înceapă ofensiva militară. La început, Statele Unite erau preocupate doar să apere graniţele regatului saudit împotriva unei agresiuni irakiene, cu toate că nimeni în Orientul Mijlociu nu se gîndea că Irakul ar avea vreun plan legat de Arabia Saudită. Margaret Thatcher credea însă altceva. Pe 2 august, ziua invaziei irakiene, se afla la o conferinţă la Aspen, Colorado. A doua zi, cînd George Bush a sosit acolo, ea i-a spus în mod foarte ferm că, dacă forţele occidentale nu-l opresc pe Saddam Hussein,

acesta va intra cu tancurile nu numai în Arabia Saudită, dar şi-n Bahrein şi Dubai, sfîrşind prin a controla 65 la sută din rezervele de petrol ale lumii.

Regele Hussein i-a telefonat lui George Bush la Aspen ca să-i solicite ajutorul în găsirea unei soluţii care să nu implice intervenţia străină. Soţul meu se gîndea că ar putea încerca să-l convingă pe Saddam Hussein să se retragă paşnic din Kuwait, şi, în caz că n-ar fi reuşit, să-l ameninţe cu o forţă militară arabă. Exista un precedent. În 1962 armata iordaniană, ca parte a forţelor Ligii Arabe, apărase Kuwaitul de Irak, cînd Kuwaitul, fostă provincie irakiană, îşi declarase independenţa, fără ca Irakul să accepte acest lucru.

Cam la o zi după invazia irakiană, americanii şi britanicii îşi mobilizau deja trupele în regiune. Cînd secretarul Apărării, Dick Cheney, a efectuat o călătorie în regiune, la cinci zile de la invazie, s-a dus în Arabia Saudită şi Egipt, ocolind Iordania. Era ceva neobişnuit, avînd în vedere faptul că soţul meu fusese ultimul lider arab care-l întîlnise pe Saddam Hussein şi, prin urmare, singura persoană care ar fi putut încerca o abordare diplomatică pentru medierea situaţiei. Dar americanii l-au tăiat din start de pe listă. La puţin timp de la invazie, a sosit la Amman un emisar saudit şi a prezentat cîteva imagini nesemnificative luate de americani prin satelit ale trupelor irakiene masate la graniţa cu Arabia Saudită. Emisarul i-a spus soţului meu că saudiţii nu erau îngrijoraţi din pricina irakienilor.

Ajutorul american pentru Iordania a încetat. Ţările arabe participante la coaliţia militară au încetat şi ele să mai ofere ajutoare, deşi, datorită recesiunii economice din regiune, ele fuseseră oricum considerabil reduse. Regele Hussein era atît de îngrijorat, încît pe 8 august, la şase zile de la invazie, mi-a mărturisit din nou că se gîndeşte la abdicare. Dat fiind nivelul la care era atacat, se gîndea că Iordania ar suferi mai puţin dacă el ar preda responsabilităţile unui succesor. Dacă nu ar fi fost telefoanele primite zi şi noapte de la o mulţime de iordanieni care-i spuneau că toată ţara este alături de el, ar fi fost foarte posibil ca soţul meu să renunţe. Şi eu l-am încurajat. I-am spus că, într-un asemenea moment de

criză, abdicarea nu rezolva nimic. Iordanienii aveau mai mult ca niciodată nevoie de el, la fel ca alte persoane din întreaga lume, şi contau pe atitudinea sa moderată care contrabalansa fervoarea războiului care cuprindea regiunea.

L-am îndemnat pe soţul meu să meargă în Statele Unite şi să-i explice personal lui George Bush poziţia sa. Nepotul nostru, prinţul Talal, a făcut parte din mica delegaţie care l-a însoţit la Kennebunkport, Maine, şi a descris modul în care au fost primiţi de oamenii lui Bush drept „o experienţă de-a dreptul neplăcută". Însă preşedintele Bush a fost foarte amabil şi a înţeles mai bine decît alţii situaţia dificilă în care se afla soţul meu. Cu toate acestea, nu a fost de acord ca el să negocieze cu Saddam Hussein o retragere paşnică din Kuwait. „Nu voi permite ca acest dictator să controleze douăzeci şi cinci la sută din rezervele de petrol ale lumii civilizate", i-a spus preşedintele Bush soţului meu, remarcă pe care şariful Zeid bin Shaker avea să şi-o amintească datorită felului în care pronunţase cuvintele *lumea civilizată*, „de parcă n-ar mai fi existat altă civilizaţie în afara celei occidentale". Regele era destul de descurajat cînd a părăsit Statele Unite, dar şi-a continuat turneul în Europa pentru a se întîlni cu cîţiva şefi de stat de acolo. A fost chiar şi mai descurajat după întrevederea de la Londra cu Margaret Thatcher, pe care a descris-o ca fiind „aspră şi inflexibilă".

În Iordania, impactul economic al invaziei irakiene în Kuwait a fost rapid şi devastator. Într-o săptămînă, hotărîrea Naţiunilor Unite de a interzice relaţiile comerciale cu Irakul, principalul partener de negoţ al Iordaniei, ne-a afectat şi pe noi. Comenzile au fost anulate. Turismul în Iordania şi-a încetat activitatea. Navele comerciale iordaniene cu produse de export pentru Irak se întorceau în portul Aqaba.

La Fundaţia Noor Al Hussein am început să ne preocupăm de găsirea unei modalităţi de a pregăti familiile şi comunităţile să facă faţă problemelor economice şi sociale. Extrem de vulnerabile erau, bunăoară, femeile şi familiile beneficiare ale unor proiecte precum cel de la Bani Hamida. Deşi piaţa turistică pentru desfacerea produselor lor de artizanat dispăruse, Rebecca Salti a conceput un

plan ingenios pentru a le găsi cumpărători. După invazie, sosiseră în Amman în jur de opt sute de ziariști, iar Rebecca și colaboratorii săi au organizat la cîteva hoteluri expoziții de covoare de la Bani Hamida, mergînd în fiecare noapte la ora unsprezece pentru a-și vinde produsele ziariștilor. Cum fiecare val de jurnaliști pleca avînd în bagaje covoare, urma să se întrezărească o piață nouă.

Pe departe însă, cea mai împovărătoare urmare a crizei din Golf a fost creșterea numărului de refugiați care soseau la granița noastră: muncitori egipteni care părăseau Irakul și Kuwaitul, marocani, filipinezi, pakistanezi, nepalezi, afgani, somalezi, thailandezi, srilankezi și alți asiatici care lucraseră în Kuwait. La început, nu am avut corturi sau pături pentru ei, terenul era foarte pietros și în fiecare noapte soseau peste 10 000 de persoane evacuate. Pînă la sfîrșitul conflictului, un număr de aproximativ trei milioane de oameni au trecut în Iordania, a cărei populație era mai mică de trei milioane și jumătate.

În timpul acestei perioade, mi-am petrecut apropape fiecare oră din zi întîlnindu-mă cu ministrul nostru de Interne, cu reprezentanți ai poliției, precum și cu diverse ONG-uri locale și internaționale care ofereau asistență persoanelor evacuate. Unele organizații ne ajutau în taberele de la graniță, altele construiau adăposturi chiar în Amman. Și familia noastră era foarte implicată. Cumnatul meu, prințul moștenitor Hasan, a condus Organizația Hașemită de Ajutorare care a ridicat o tabără uriașă pe un teren din capitală. Cumnata mea, prințesa Basema, era implicată în activitatea din altă tabără. Diferite ONG-uri europene, precum Medici fără Frontiere și Crucea Roșie Internațională ne-au sprijinit în eforturile noastre de a ține sub control epidemiile și de a asigura condițiile de igienă, dar și alte necesități de bază, precum apă și alimente.

Aveam nevoie urgentă de ajutor umanitar pentru a face față fluxului de oameni care treceau granița noastră, dar acesta a sosit cu întîrziere. Organizației Internaționale pentru Migrație i-a luat ceva timp să organizeze întoarcerea persoanelor evacuate în țările lor. Ceva trebuia făcut, și încă repede, înainte de venirea iernii. Într-o seară, tocmai treceam în revistă informațiile primite din tabere,

cînd mi-a venit în minte o posibilă soluție – Richard Branson, în calitatea sa de președinte al Liniilor Aeriene Virginia Atlantic, ar fi putut să ne pună la dispoziție un aparat de zbor pentru transportul persoanelor evacuate. De asemenea, aveam nevoie imediată de paturi și corturi pentru sutele de mii de refugiați din taberele de la granițele noastre. Richard a fost deosebit de receptiv cînd am ajuns la el a doua zi pentru a-i explica situația și ne-a promis că va face tot ce va putea pentru a fi de ajutor.

Criza refugiaților apăruse atît de brusc, încît nu a fost timp pentru o planificare amănunțită. Pe 4 septembrie, m-am dus în zona de graniță cu Irakul pentru a ajuta la organizarea noilor tabere ale Semilunii Roșii și am descoperit că, în graba de-a se ridica adăposturi, nu s-a studiat bine terenul în ce privește impactul potențial asupra mediului. A trebuit să mutăm tabăra cînd ne-am dat seama că va avea un efect dezastruos asupra surselor vitale de apă ce alimentau două dintre cele mai mari orașe ale țării.

În aceeași zi, a sosit și Richard Branson cu un avion plin de provizii și cu promisiunea bine venită de a continua să ne ajute. Nu a venit singur. Ziariștii britanici se aflau la bordul avionului pentru a relata povestea miilor de oameni care-și pierduseră deodată casele, mijloacele de subzistență și bunurile.

Tot în acea zi, s-a întors și soțul meu din lungul șir de vizite pe care le-a efectuat în țări din Occident și s-a dus direct la Bagdad, să mai încerce o dată să-l convingă pe Saddam Hussein să se retragă din Kuwait. Era cea de-a doua vizită din cele trei pe care le-a făcut la Bagdad în încercarea de a face ceva pentru a evita izbucnirea războiului în regiune. Mesajul pe care soțul meu i l-a transmis lui Saddam Hussein cu această ocazie a fost că liderii occidentali și aliații lor nu-i vor permite să ocupe Kuwaitul. „Ia o decizie curajoasă și retrage-ți armata din Kuwait", i-a spus soțul meu lui Saddam Hussein. „Dacă nu o faci, vei elibera Kuwaitul cu forța." Dar liderul irakian a rămas inflexibil.

Soțul meu a insistat pe lîngă Saddam Hussein și să elibereze cele cîteva sute de ostatici pe care-i ținea la Bagdad ca o măsură de asigurare în cazul unui atac din partea aliaților. Richard Branson

i-a adresat lui Saddam o cerere de graţiere, tradusă în arabă de soţul meu şi trimisă prin curier la Bagdad, cerere pe care Saddam Hussein a onorat-o la timp.

Aproximativ două sute de cetăţeni britanici fuseseră deja trimişi cu liniiele aeriene irakiene şi alţi şaizeci şi ceva aveau să fie scoşi din Bagdad de Richard. Liniile Aeriene Virginia Atlantic au furnizat singurul avion căruia i-a fost permis să zboare în Irak, experienţă pe care Richard a descris-o drept „lugubră", dar reuşită.

Cu toate că Richard Branson a continuat să aducă ajutoare pentru refugiaţi, la fel cum făceau multe alte organizaţii şi guverne, noi am rămas copleşiţi de situaţie. Iordanienii s-au depăşit pe ei înşişi pentru a ajuta persoanele evacuate, oferind adăpost, donînd pături, alimente şi tot ce-au putut. Chiar şi cei mai săraci oameni din ţară donau mai mult decît îşi permiteau. A fost un moment de graţie extraordinar pentru poporul iordanian. Toată lumea era implicată, dînd tot ce avea şi chiar mai mult. Nu poate să existe o mai bună dovadă a ospitalităţii arabe şi islamice şi a spiritului de întrajutorare.

Bernard Kouchner, ministrul francez al Sănătăţii şi al Activităţii Umanitare, a sosit la Amman să evalueze situaţia. „E nevoie să fiţi însoţiţi de presă în tabere, pentru a atrage atenţia asupra acestei crize umanitare", mi-a spus cînd a venit la mine la birou. „Trebuie să vă folosiţi de situaţia voastră, pentru a atrage atenţia internaţională." Îndemnul său a fost atît de ferm, încît, oarecum jenată, am invitat presa în taberele de refugiaţi. Acest lucru a ajutat la sporirea sprijinului de care aveam cu disperare nevoie. Aceste eforturi s-au adăugat pledoariei foarte eficiente a regelui şi a prinţului moştenitor Hasan în faţa mass-media pe toată durata crizei.

Comunitatea internaţională a luat notă şi, în curînd, a furnizat provizii şi avioane pentru trimiterea refugiaţilor în ţările lor de origine. Pentru că guvernul din Filipine nu a avut avioane pentru transportul persoanelor evacuate, regele Hussein le-a pus la dispoziţie optsprezece aparate TriStar aparţinînd Flotei Regale Iordaniene pentru a-i ajuta să-i ducă acasă. În schimb, somalezii evacuaţi au preferat să rămînă în taberele noastre din deşert decît

să se întoarcă acasă. Nu voi uita niciodată cum am stat în corturile unor familii somaleze, ascultîndu-i povestind despre situaţia disperată din patria lor. La vremea aceea, nu aveau alt loc mai bun unde să se ducă.

Calomniile îndreptate împotriva soţului meu au continuat în toată această perioadă. Pe la mijlocul lunii septembrie, am urmărit fără să ne vină să credem interviul senatorului Frank Lautenberg la CNN. Lautenberg îl cita pe preşedintele egiptean Mubarak care afirmase că soţul meu ar fi luat mită, că ştiuse dinainte de invazia irakiană în Kuwait şi că sprijinise, participînd chiar, invazia Kuwaitului. Am tras concluzia că senatorul Lautenberg trebuie să nu fi înţeles sau să fi răstălmăcit cuvintele lui Mubarak sau că afirmaţiile senatorului fuseseră scoase din context, dar ne înşelam. Peste cîteva zile, pe 20 septembrie, regele a călătorit în Maroc, unde a aflat de la preşedintele algerian şi de la regele Hasan al Marocului că preşedintele Mubarak răspîndea astfel de zvonuri şi la urechea şefilor arabi de stat.

Hussein a răspuns acestor atacuri trimiţînd o dezminţire la CNN care a dat-o imediat publicităţii, dar răul fusese deja făcut. La două zile după întoarcerea soţului meu din Maroc, saudiţii ne-au întrerupt furnizarea de petrol şi ne-au expulzat diplomaţii. Eram în drum spre Statele Unite, unde urma să particip la Summitul Internaţional al Copiilor organizat de ONU şi să iau cuvîntul la o întrunire a Institutului Brookings din Washington, D.C. Copiii noştri m-au condus la aeroport şi mi-au dăruit un leu de pluş, un simbol nu doar al zodiei mele, dar şi al curajului de care aveam nevoie la întîlnirea directă cu criticii soţului meu.

Era absolut necesar să înlătur falsa impresie că Iordania sprijinise în vreun fel invazia Irakului în Kuwait, opinie care se înrădăcinase în Statele Unite, Marea Britanie şi ţările în din Golf. Cînd am ajuns la recepţia de deschidere a summitului ONU, prima persoană care ne-a abordat pe mine şi pe ambasadorul nostru a fost ministrul de Externe saudit, prinţul Saud Al Faisal, un vechi şi

respectat prieten, care m-a salutat cu căldură, apoi l-a adus la noi pe ministrul de Externe kuwaitian.

În timp ce schimbam amabilităţi, mă gîndeam să-l întreb pe prinţul Saud dacă am putea discuta în particular despre impasul diplomatic care înnegura relaţiile dintre ţările noastre. Ca întotdeauna, aş fi vrut să deschid subiectul, în speranţa că ar putea ieşi ceva bun în urma unei discuţii sincere. În timpul recepţiei şi puţin după aceea, m-am tot frămîntat neştiind dacă ar trebui să apelez la o abordare directă. Pînă la urmă m-am decis să acţionez într-un mod mai rezervat. Nu doream ca o frază din ceea ce aş spune să fie în vreun fel folosită împotriva soţului meu şi ştiam că o întîlnire privată cu ministrul saudit de Externe ar fi putut fi interpretată, la fel cum ar fi putut da naştere la o serie de discuţii de ordin cultural.

Mi-a fost mult mai greu într-un alt moment, cînd doamna Mubarak a venit la mine purtîndu-se de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic.

– Ce mai faci? Cum o mai duce familia ta? m-a întrebat ea veselă. Ce mai face Maiestatea sa?

Nu ştiam ce să-i răspund, pentru că, în realitate, amîndouă eram de compătimit.

– E bine, Suzanne, i-am zis. Ce face preşedintele? Ce-ţi mai fac copiii?

Pe măsură ce discuţia continua, mi-era greu să-mi mai păstrez atitudinea asta prefăcută. Sincer, sînt convinsă că Suzanne avusese cele mai bune intenţii şi, cu siguranţă, nu o consider responsabilă de ceea ce se întîmpla la vremea aceea în Iordania, dar pînă la urmă nu m-am putut abţine să nu-i spun nimic:

– Îmi pare rău, Suzanne, dar mi-e extrem de greu să fac conversaţie cu tine ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic rău, cînd situaţia din Iordania e atît de cumplită. S-au spus şi s-au făcut atîtea lucruri care ne-au răvăşit.

– O, dar îi ştii pe arabi şi retorica lor! a replicat ea ofensată.

„Dumnezeule", mi-am spus. „E retorica *lor!*"

Nu puteam să nu îi răspund:

– Ştii, Suzanne, onestitatea este foarte importantă în relaţiile dintre ţările noastre. Este absolut necesară, mai ales în nişte vremuri ca acestea pe care le trăim.

S-a simţit, cu siguranţă, jignită, aşa că discuţia noastră s-a curmat brusc.

În aceeaşi după-amiază, mai tîrziu, am chibzuit dacă n-ar fi bine să stau de vorbă cu Suzanne şi să-i spun tot ceea ce ştiam. La urma urmelor, eram prietene şi, din punct de vedere politic, fusesem primii susţinători din lumea arabă ai lui Mubarak. Petrecusem multe ore reflectînd împreună asupra rolurilor noastre şi asupra gravelor probleme cu care se confruntau ţările noastre. Suzanne mă invitase cu cei patru copii ai mei şi cu sora mea în Egipt într-o minunată excursie pe Nil, iar noi, la rîndul nostru, ne bucurasem de multe ori de prezenţa familiei Mubarak acasă la noi. M-am gîndit că ar trebui să încerc să vorbesc cu ea, să văd dacă nu cumva aş putea clarifica problemele.

Am sunat-o pe Suzanne în camera sa de la hotel, dar nu era disponibilă. Cînd am vorbit mai tîrziu cu Hussein la telefon, mi-a spus că primise deja un mesaj de la egipteni în legătură cu întîlnirea mea cu Suzanne. Apoi a rîs, spunîndu-mi că nu exista o modalitate mai bună de-a mă descurca şi că egiptenii doreau doar să-şi justifice acţiunile împotriva Iordaniei.

În atmosfera aceasta încordată, am simţit că era deosebit de important să canalizez atenţia pe impactul războiului asupra copiilor. Acesta era, în definitiv, un summit internaţional care avea ca temă copiii, iar eu nu am ezitat să subliniez faptul că, de cele mai multe ori, copiii erau victimele oricărui conflict. În decursul celor două zile ale summitului, am continuat să mă refer la repercusiunile războiului asupra celor mai vulnerabili membri ai societăţii ca fiind încă un motiv de a sprijini o rezolvare paşnică a crizei din Orientul Mijlociu.

George şi Barbara Bush se aflau şi ei în public. Se purtau extrem de rece, lucru care din punct de vedere politic nu mă surprindea, în schimb mă surprindea în plan personal. Regele şi preşedintele erau prieteni vechi. Cînd era încă vicepreşedinte,

George Bush se jucase în piscina de la Aqaba cu copiii noştri, extrem de încîntaţi de acest lucru, şi de atunci ne întîlnisem de nenumărate ori. Doamna Bush a acceptat să ne întîlnim la ceai la hotelul în care locuia, unde am avut o discuţie foarte interesantă, avînd ca temă, desigur, criza din Golf.

Doamna Bush mi-a repetat poveştile de groază puse în circulaţie de Ambasada Kuwaitiană, în special una relatată la o conferinţă de presă de fiica ambasadorului kuwaitian, care afirmase că fusese de faţă cînd irakienii scoteau bebeluşi din incubatoarele din spital şi apoi îi lăsau pe podea să moară. Auzisem şi noi astfel de relatări, desigur, dar mai aflaserăm de la medicii care se aflaseră în Kuwait City Hospital la acea dată şi că aceste acuzaţii înfiorătoare nu erau adevărate. Mai tîrziu, s-a adeverit că fiica ambasadorului nici nu fusese în Kuwait la data aceea şi nu văzuse niciodată acele lucruri, că Kuwaitul angajase Hill and Knowlton, o firmă de relaţii publice din New York, pentru a răspîndi povestea cu incubatorul, dar, la data la care m-am întîlnit cu doamna Bush, aveam cunoştinţă doar de dezmințirea medicilor.

„Iordania s-a opus de la început ocupaţiei Kuwaitului, i-am reamintit şi am cerut retragerea forţelor irakiene. Nu există nici o îndoială asupra faptului că se inventează sau se răstălmăcesc multe lucruri care se folosesc pentru a înrăutăţi şi mai mult o situaţie deja tragică. Credem că poziţia Iordaniei a fost în mod deliberat greşit prezentată." Nu am adus în discuţie în mod explicit dezinformarea făcută de egipteni, dar am făcut aluzie la faptul că zvonurile erau o parte a unui efort orchestrat de a izola Iordania şi de a împiedica orice succes pe care regele Hussein l-ar fi putut repurta în dezamorsarea situaţiei şi în a-l împiedica pe irascibilul preşedinte irakian să devină şi mai închis în izolarea sa plină de furie.

Se făcuse tot posibilul ca soţul meu să pară duşmanul Statelor Unite, cînd nici nu putea fi vorba de aşa ceva. Subliniind refuzul său de a recunoaşte ocupaţia irakiană şi anexarea Kuwaitului, regele Hussein luase o atitudine fermă încă din momentul cînd au început să vină refugiaţi dinspre graniţa irakiană în vehicule cu plăcuţe de înmatriculare pe care se putea citi: „Irak – provincia

Kuwait". Cu toate că era un lucru obişnuit ca pe plăcuţele de înmatriculare să se indice provincia de apartenenţă a şoferului, anexarea Kuwaitului de către Irak era în mod clar ilegală. Prin urmare, regele Hussein a luat imediat măsuri şi a ordonat ca acele plăcuţe de înmatriculare să fie înlocuite la graniţă. Una dintre cele mai vii amintiri pe care noi toţi le avem din acea perioadă este numărul mare de maşini care circulau prin toată Iordania cu plăcuţe temporare de înmatriculare, de culoare neagră. Hussein a afirmat fără rezerve că soldaţii kuwaitienii care făceau instrucţie militară în Iordania îşi vor continua pregătirea şi că Ambasada Kuwaitului a rămas deschisă.

Am încercat să explic îngrijorarea crescîndă din lumea arabă în legătură cu pierderile populaţiei civile irakiene şi situaţia disperată în care se aflau. Doamna Bush era impasibilă. Era soţia unui om politic, aşa că avea de gînd să creadă doar ceea ce voia să creadă. Aveam să continuu să-i vorbesc şi după începerea războiului despre consecinţele lui şi despre suferinţa poporului irakian, lucru care, evident, a supărat-o atît de tare pe doamna Bush, încît mi-a trimis un mesaj printr-un oficial american în care-mi spunea că mă consideră o trădătoare. Îmi închipui că prin acest mesaj intenţiona să mă oprească să mai vorbesc despre subiectele incomode pentru administraţia Bush.

Am avut parte de o primire mai călduroasă pe Capitol Hill. Senatorul Lautenberg a venit la întrunire, la fel şi alţi senatori, dintre care unii erau prieteni vechi de-ai soţului meu sau ai familiei mele, dar şi alţii care erau profund îngrijoraţi de ceea ce se întîmpla în Orientul Mijlociu. Eram extrem de nerăbdătoare să discut cu senatorul Lautenberg, aşa că, la un moment dat, l-am luat deoparte şi i-am spus:

– Domnule, puteţi să mă lămuriţi într-o problemă? Soţul meu şi cu mine am văzut un interviu cu dumneavoastră la CNN şi presupun că afirmaţiile dumneavoastră ar fi putut fi scoase din context atunci cînd vorbeaţi despre declaraţiile preşedintelui Mubarak referitoare la soţul meu. A fost o lipsă de înţelegere sau o lipsă de comunicare?

– Nu, mi-a spus el. Ceea ce am spus că a declarat președintele despre soțul dumneavoastră a fost întru totul exact. De fapt, multe lucruri nici nu le-am amintit.

După aceea, senatorul Lautenberg a început să-mi povestească amănunțit potopul de acuzații revoltătoare pe care le făcuse Mubarak la adresa soțului meu.

– Sînteți sigur? Sînteți absolut sigur? l-am întrebat.

În timp ce purtam această conversație, s-au apropiat de noi și alți senatori.

– Da, au spus senatorii. Și nouă ne-a spus aceleași lucruri.

Nu știam ce l-a putut determina pe președintele egiptean să facă asta. Fără îndoială că liderul egiptean trebuia să facă față unei presiuni enorme din partea fundamentaliștilor și a altor grupări care nu erau de acord ca Egiptul să se alieze cu puterile străine care luptau împotriva Irakului. Cei mai mulți oameni din regiune considerau coaliția antiarabă și antimusulmană. De asemenea, considerau că puterile străine, în special Statele Unite, au dat în mod evident dovadă de ipocrizie cînd au cerut aplicarea imediată a rezoluțiilor Națiunilor Unite de condamnare a ocupației irakiene în Kuwait, cîtă vreme nu au luat nici o măsură în ce privește rezoluțiile ONU, vechi de douăzeci și trei de ani, împotriva ocupației izraeliene din Palestina. Ipocrizia aceasta a tulburat spiritele din Iordania, îndeosebi după ce Saddam Hussein a promis să acționeze împotriva Israelului și să elibereze Palestina. Străzile din Amman erau pline de pancarte în care i se elogiau virtuțile.

Soțul meu părea foarte încordat. Amîndoi eram extenuați. În fiecare noapte, după terminarea programului de lucru extrem de încărcat, ne întorceam în sufrageria noastră să ne punem la curent cu evenimentele de peste zi. Urmăream toate programele de știri din Statele Unite, ceea ce ne făcea să stăm treji cea mai mare parte a nopții din cauza diferenței de fus orar. Eram atenți și la tot ce se întîmpla în Iordania și în regiune.

În timp ce priveam știrile, ne jucam cu două Game Boys pe care ni le dăduseră copiii. Jucam la nesfîrșit Tetris, așezînd cărămidă peste cărămidă. Ajunsesem să fim destul de buni și competitivi

la acest joc. Era o modaliatate terapeutică de a ne canaliza nervozitatea şi, pentru soţul meu, o alternativă sănătoasă la fumatul excesiv, ajutîndu-ne şi să putem rămîne treji pentru orice ştire importantă, de ultimă oră. Uneori veneau şi alţi membri ai familiei şi ne priveau – fără îndoială neîncrezători – cum stăteam acolo lipiţi de televizor şi de Game Boys. Dar ştirile se înrăutăţeau pe măsură ce războiul declaraţiilor era depăşit, iar forţele coaliţiei continuau să se adune în ţara vecină, Arabia Saudită.

Atacurile acelea au devenit şi mai vehemente după ce regele a ţinut o cuvîntare, care s-a dovedit a fi extrem de controversată, la deschiderea sesiunii Parlamentului iordanian, din 17 septembrie. Discursul fusese scris de guvern, la fel cum şi în Anglia tot guvernul redactează „discursul din partea tronului" pe care regina îl citeşte în deschiderea sesiunii parlamentare de acolo. Dar Hussein nu era deloc mulţumit de tonul dur al acestuia. În timpul unui week-end petrecut la Aqaba m-a întrebat ce părere aveam. De cînd ne căsătorisem, îmi ceruse întotdeauna sfatul în legătură cu discursurile pe care le ţinea în străinătate, dar aceasta era prima dată cînd dezbăteam împreună un discurs către poporul iordanian. „Poporul nostru aşteaptă ca discursul tău să exprime perspectiva ta asupra evenimentelor şi, în acest moment critic, dacă nu eşti împăcat cu tonul sau cu mesajul, trebuie să-l schimbi ca să reflecte ceea ce crezi tu", i-am spus eu. Existau atît de multe forţe în ţară pe care încerca să le împace, încît Hussein a ţinut discursul fără să facă mari modificări, dar cu nuanţări de moment.

Regele încerca de ceva timp să vorbească la telefon cu George Bush, dar fără succes. A mai încercat şi cu puţin înainte de a ţine discursul şi a reuşit să stabilească o întîlnire cu preşedintele Bush la Paris. A doua zi după discurs, i s-a spus că Brent Scowcroft, consilierul preşedintelui american pe probleme de securitate naţională, dorea să-i vorbească. Hussein a aşteptat patru ore telefonul lui Scowcroft, doar ca acesta să-i spună că întîlnirea de la Paris a fost anulată, pentru că preşedintele Bush era supărat din cauza discursului său. Hussein a încercat să-i explice, căci se săturase să tot fie dat la o parte. „Nu mai are importanţă!" i-a spus lui Scowcroft

şi a închis telefonul. Prăpastia s-a adîncit pe 29 noiembrie, cînd Consiliul de Securitate al Naţiunilor Unite a aprobat Rezoluţia 687 prin care se autoriza folosirea forţei împotriva Irakului, dacă acesta nu-şi retrăgea armata din Kuwait pînă la 15 ianuarie.

Nici de la Anglia nu ştiam la ce să ne aşteptăm. Soţul meu avusese o relaţie îndelungată cu familia regală britanică şi, la invitaţia noastră, prinţul Andrew şi ducesa de York locuiau la Castlewood pînă îşi construiau propria casă, dar, pe neaşteptate, au eliberat reşedinţa – se pare că s-au exercitat presiuni asupra lor – fără să ne dea vreo explicaţie. Soţul meu mi-a spus că aceasta era o reminiscenţă a tratamentului rece din partea familiei regale britanice din timpul Războiului din 1967. De fapt, prinţul de Wales a fost singurul membru al familiei regale care a păstrat o relaţie bună cu noi în toată această perioadă. Prinţul Charles a fost deosebit de sensibil şi receptiv faţă de greutăţile cu care se confrunta regiunea şi înţelegea poziţia regelui. N-a spus niciodată nimic care să vină în contradicţie cu punctul de vedere oficial al guvernului britanic, dar nu voi uita niciodată gesturile sale de prietenie din acea perioadă, cînd n-a evitat ocaziile de-a se întîlni cu noi şi de a-şi exprima îngrijorarea sinceră legată de binele iordanienilor şi al popoarelor arabe din regiune.

Ştirile noi, deseori ridicole, despre mine şi soţul meu, care au continuat să apară în presa internaţională, s-ar putea să le fi îngreunat multora posibilitatea de a lua legătura cu noi. Potrivit unuia dintre aceste articole, care ne-a făcut pe toţi să rîdem în hohote, soţul meu cumpărase o adevărată flotă de bărci de pescuit şi *ski-jet*-uri cu care să putem fugi repede de la Aqaba, dar nu se preciza unde am fi putut pleca şi de ce. Mai puţin amuzantă a fost informaţia apărută într-un ziar britanic de scandal în care se spunea că Saddam Hussein, pentru a-l convinge pe rege să fie de partea Irakului, îi dăduse o maşină de epocă în valoare de douăsprezece milioane de dolari care îi aparţinuse cîndva lui Hitler. Toate poveştile de genul acesta erau nişte mizerii, desigur, inclusiv speculaţia legată de noua barbă a regelui, pe care unii au interpretat-o drept un semn al alianţei

cu fundamentaliştii sau cu Saddam Hussein, cînd, în realiatate, soţul meu avea o iritaţie a pielii şi nu se putea bărbieri.

Hussein a mai făcut o ultimă călătorie la Bagdad pentru a încerca din nou să-l convingă pe Saddam să-şi retragă trupele din Kuwait.

– Dacă nu iei decizia de-a te retrage de bună voie din Kuwait, o să te scoată ei, i-a spus soţul meu. Toată lumea e împotriva ta.

Saddam a dat din cap:

– Da, întreaga lume e împotriva mea, dar Allah e alături de mine şi voi fi victorios!

Regele a tăcut o vreme, apoi i-a spus:

– Văd că nu vrei să te răzgîndeşti, dar, dacă o faci, nu trebuie decît să dai un telefon şi mă voi întoarce să te ajut.

Dar n-a mai primit nici un telefon.

Cum termenul limită dat de Naţiunile Unite se apropia, la începutul lui ianuarie 1991, Hussein şi cu mine ne-am dus în Europa pentru a face un ultim efort pentru a evita războiului. Încă de la începutul crizei, europenii au adoptat o poziţie mult mai puţin belicoasă decît Washingtonul şi au împărtăşit convingerea regelui Hussein că un război înseamnă o catostrofă pentru Orientul Mijlociu. Geografic, doar un ocean separă America de Europa, însă, în ce priveşte atitudinea lor faţă de Orientul Mijlociu şi folosirea forţei pentru soluţionarea divergenţelor, distanţa este mult mai mare. Mulţi europeni consideră că războiul înseamnă doar pierderi şi dezastru şi n-are nici un avantaj. Această atitudine este rezultatul firesc al celor două războaie mondiale duse pe teritoriul lor şi a perioadei dificile de reconstrucţie de după fiecare şi contrastează destul de mult cu punctul de vedere predominant al americanilor şi al izraelienilor potrivit căruia pierderile în rîndurile civililor şi distrugerea infrastructurii din timpul unei confruntări armate sînt un rău necesar în slujba unui scop mai înalt – cel al securităţii naţionale.

Soţul meu spera într-un miracol din partea francezilor, al germanilor sau al italienilor, dar ei nu puteau face prea mult. Ştiau, la fel ca regele, că rezultatul crizei depindea de dinamica relaţiilor dintre americani şi irakieni, dar se părea că Washingtonul nu dorea

un dialog constructiv. Cu toate acestea, soţul meu a fost extrem de mulţumit de întîlnirile sale cu germanii, în special cu ministrul de Externe Hans-Dietrich Genscher şi cu cancelarul Helmut Kohl. Şi eu am fost încurajată de contactele pe care le-am avut cu organizaţiile umanitare dornice să doneze ajutoare pentru persoanele evacuate şi refugiaţii din Iordania.

Luxemburgul a fost următoarea ţară pe care am vizitat-o şi care ne-a sprijinit la fel de mult. În timp ce soţul meu s-a întîlnit cu Marele Duce şi cu ministrul de Externe, care era la data aceea şi preşedinte al Uniunii Europene, eu m-am văzut cu prietena noastră dragă, Marea Ducesă Josephine-Charlotte, preşedinta Crucii Roşii luxemburgheze şi cu unii colaboratori de-ai ei. Au fost extrem de săritori şi ne-au promis mai mult de un milion de dolari pentru dezvoltarea programului de ajutorare. Şi italienii au fost la fel de generoşi. M-am întîlnit cu Maria Pia Fanfani, o filantroapă italiană, şi cu reprezentanta unui ONG italian a cărui activitate era axată pe dezvoltarea de programe pentru femei. Amîndouă au fost foarte impresionate de situaţia refugiaţilor din Irak şi Kuwait, care preferaseră să rămînă în Iordania şi care aveau mare nevoie să înceapă să cîştige bani pentru familiile lor. Prinţesa Irene a Greciei, o veche prietenă de familie şi soră a reginei Spaniei, a făcut multe drumuri în Iordania în această perioadă pentru a ne ajuta pe cît îi stătea în putinţă. Fundaţia prinţesei Irene, World in Armony, susţinea proiecte în ţările în curs de dezvoltare şi colaborase cu Fundaţia Noor Al Hussein pentru a ajuta cele mai sărace familii din ţară.

Hussein s-a întîlnit şi cu John Major, noul prim-ministru britanic, şi l-a găsit extrem de bine informat şi mai realist decît Margaret Thatcher. În pofida faptului că Hussein se simţea încurajat de afirmaţia lui Major că „Irakul nu va fi atacat dacă se retrage din Kuwait", spectrul conflictului se întrezărea încă la orizont.

Pe 5 ianuarie, a doua zi după întrevederea cu John Major, Hussein s-a dus la Castlewood să se întîlnească în secret cu prim-ministrul izraelian Yitzhak Shamir. Din cauza războiului care părea să fie inevitabil, soţul meu mobilizase trupele iordaniene la graniţa cu Irakul şi la cea cu Israelul, pentru a împiedica invadarea Iordaniei.

Shamir i-a spus că generalii săi insistau să plaseze trupe izraeliene de cealaltă parte a graniţei, dar nu a dorit să cedeze pînă nu se întîlnea personal cu soţul meu.

– Maiestatea voastră, ceea ce dorim să ştim este de ce sînt masate la graniţa noastră trupele dumneavoastră şi ce veţi face dacă Irakul trece frontiera şi încearcă să atace Israelul.

Soţul meu i-a replicat:

– Atitudinea mea e pur defensivă. Dacă cineva trece graniţele ţării mele sau intră în spaţiul nostru aerian, dinspre Irak sau de oriunde altundeva, voi considera că acesta este un act ostil şi voi acţiona în consecinţă. Nu voi permite nimănui să atace o altă ţară folosind teritoriul Iordaniei.

Shamir i-a răspuns:

– Mulţumesc, asta este tot ceea ce doream să aud.

Oricum, Ehud Barak, Şeful de Stat Major al Forţelor de Apărare Izraeliene, a fost mult mai suspicios în privinţa concentrării de trupe iordaniene la graniţa cu Israelul. Cînd şariful Zeid bin Shaker, care servea de treizeci şi cinci de ani în armata iordaniană, a subliniat că trupele iordaniene erau în mod evident în poziţie defensivă, nu ofensivă, Barak a continuat să ceară mai multe asigurări, pînă cînd Shamir şi-a pierdut răbdarea: „Regele Hussein şi-a dat cuvîntul, a spus el, şi asta e de ajuns pentru mine". După încheierea turneului european, soţul meu s-a întors în Iordania, iar eu am plecat în Austria cu cei patru copii mai mici – atunci în vîrstă de zece, opt, şapte şi patru ani –, ca să-i las să-şi petreacă acolo vacanţa de iarnă cu sora mea. Niciodată nu-mi simţisem inima atît de grea, dar era important ca ei să stea departe de toată tensiunea de acasă cît mai mult timp posibil. Încă refuzam să cred că ne aştepta un război, dar, dacă era să vină, copiii aveau să fie în afara pericolului, ca să ne putem concentra întru totul asupra problemelor iordanienilor, familia noastră mai mare.

Timpul pe care aveam să-l petrec cu copiii mei în Austria era extrem de scurt, dar, în ciuda acestui lucru, era prima oară cînd puteam sta netulburată alături de ei în timpul acestor ultime patru luni de criză tot mai profundă. Simplul fapt că le puteam citi o

poveste la culcare mă înduioşa pînă la lacrimi. Încercam să nu mă gîndesc la despărţirea noastră, dar îmi era imposibil.

Urma să petrec doar două zile în Austria, dar chiar şi această scurtă şedere a creat probleme. Eram îngrijorată de felul în care avea să fie percepută în Iordania absenţa mea, cu doar cîteva zile înainte de termenul limită al Naţiunilor Unite; oricum, la îndemnul soţului meu, am rămas. Intuiţia mea s-a dovedit corectă cînd soţul meu m-a sunat să-mi spună că, într-adevăr, se făceau o mulţime de speculaţii legate de faptul că lipseam din ţară. „Sigur că aşa e. Ar trebui să fiu acasă, în Iordania", i-am răspuns. Am plecat a doua zi, după ce am discutat cu sora mea ce viitor o să aibă copiii în cazul în care tatăl lor şi cu mine nu supravieţuiam.

Ultima zi pe care am petrecut-o cu ei a fost extrem de emoţionantă pentru noi toţi. „Mi se rupe inima, am scris în jurnal, dar trebuie să fim pregătiţi pentru orice în caz de război." I-am dat fiecărui copil cîte un dar preţios, cu valoare sentimentală şi care să le poarte noroc, şi le-am promis că această despărţire avea să fie doar temporară, dar în adîncul inimii nu eram chiar atît de sigură.

CAPITOLUL ŞAISPREZECE

Foc în Golf

O dată cu 15 ianuarie – termenul limită pentru retragerea Irakului din Kuwait – tensiunea din Amman a crescut extraordinar. După ce în presa americană s-a arătat că pentru începerea atacului coaliţiei era foarte important să fie senin, vremea a devenit un subiect constant de discuţii şi dezbateri. Regele şi cu mine urmărem fără încetare ştirile în timp ce nervozitatea tuturor ajunsese la cote maxime. Demonstraţii antirăzboi, spirite din ce în ce mai agitate, mărşăluiau prin capitalele din întreaga lume, amintindu-mi de protestele împotriva Războiului din Vietnam din perioada studenţiei mele. Era ca şi cum mi-aş fi retrăit trecutul. „Parcă n-ar fi real", am notat în jurnalul meu. „Mă rog doar ca, orice s-ar întîmpla, să se termine cu bine. Se va dovedi fără putinţă de tăgadă că războiul nu este o soluţie pentru problemele economice, sociale sau politice."

Prietenii noştri ne-au sprijinit enorm, telefonîndu-ne şi trimiţîndu-ne mesaje. Familia mea era, firește, foarte îngrijorată şi m-a sunat din Statele Unite, la fel cum au făcut şi foştii colegi de şcoală din America şi Anglia şi lideri politici din toată lumea. Tot timpul ne căuta cineva la telefon, dar niciodată George Bush sau Saddam Hussein.

Pe 17 ianuarie, am aflat mai tîrziu, Bush l-a sunat pe regele Fahd şi pe preşedintele Mubarak ca să-i informeze că bombardamentele aeriene erau pe cale de a începe, iar James Baker i-a sunat

pe sovietici. Hussein şi cu mine am aflat de la CNN că începuse războiul; am rămas în faţa televizorului privind cu groază începerea bombardamentului asupra Bagdadului. Regele îşi dădea bine seama de posibilele consecinţe ale atacului şi de furia pe care avea să o dezlănţuiască. Divergenţele dintre ţările arabe aveau să se exacerbeze, iar extremiştii aveau să facă presiuni greu de suportat, considerînd guvernele lor marionete ale Vestului. Consecinţele economice aveau şi ele să fie foarte grave, în special pentru ţările sărace. Gestul Arabiei Saudite de a accepta trupe străine pe teritoriul său sacru avea să fie interpretat ca o umilire a tuturor arabilor, mai ales într-o regiune atît de sensibilă la ideea colonialismului. Sentimentele antiamericane care se resimţeau în sufletele oamenilor din Iordania şi din celelalte ţări din regiune aveau să atingă cea mai mare vehemenţă cunoscută vreodată, aţîţate de cei care încercau să interpreteze bombardarea Bagdadului în termeni religioşi, ca un atac al forţelor creştine şi evreieşti împotriva islamului. Soţul meu a intuit posibilitatea uriaşă ca toate aceste forţe să scape de sub control şi era disperat pentru că nu putea face nimic.

Auzind la ştiri că bombardamentele au început, Alexa mi-a telefonat imediat, iar eu am rugat-o să-i ducă pe Hamzah, Hashim, Iman şi Raiyah la Londra pînă la terminarea vacanţei. Ei erau indignaţi că-i ţineam departe de Amman şi au început să ne sune şi să ne scrie şi să ne roage să-i lăsăm să se întoarcă acasă, dar am rezistat rugăminţilor lor. Se aflau pe mîini bune. Mai tîrziu, am aflat că au încercat să se furişeze din pat noaptea ca să se uite la CNN, pentru că sora şi mama mea nu le permiteau să privească la televizor, gîndindu-se că imaginile bombardamentelor asupra Bagdadului ar fi prea şocante pentru copii. Le-am fost recunoscătoare pentru faptul că reacţionau atît de prompt şi erau atît de atente la nevoile copiilor mei.

Fiii mai mari ai lui Hussein, Abdullah şi Feisal, precum şi nepotul său, Talal, erau ofiţeri în Forţele Militare, cum a fost numit serviciul activ din timpul crizei. Cînd Şeful de Stat Major al Armatei l-a întrebat pe soţul meu ce doreşte să facă cu membrii familiei regale, soţul meu i-a spus: „Absolut nimic. Se vor alătura

unităţilor lor şi vor fi trataţi ca toţi ceilalţi ofiţeri. Dacă un soldat iordanian se va afla în pericol, la fel va trebui să fie şi familia regală". Nu era ceva neobişnuit. Toţi membrii familiei regale, bărbaţi şi femei, fuseseră crescuţi pentru a-şi servi ţara, iar băieţii s-ar fi simţit jigniţi dacă ar fi fost în vreun fel daţi la o parte sau protejaţi.

Străinii din Amman au început să devină din ce în ce mai vulnerabili. Mi-am petrecut o parte din cea de-a doua zi de război în spital, pentru a vizita un jurnalist italian, Eric Salerno, care fusese bătut de un grup de iordanieni. El a fost excepţia, pentru că, în pofida tensiunilor, sutele de jurnalişti erau liberi să meargă oriunde doreau şi rareori se întîmpla să fie trataţi cu ostilitate. Totuşi, eram îngrijorată, aşa că de la spital m-am dus direct la hotelul Inter-Continental, unde erau cazaţi cei mai mulţi ziarişti, pentru a vedea care sînt măsurile necesare pentru asigurarea securităţii lor şi cum pot fi puse în practică.

Iordanienii din străinătate şi-au luat şi ei măsuri de precauţie. Soţia prinţului Raad, Majda, născută în Suedia, n-a mai ieşit o vreme din casă, la fel cum au făcut şi soţiile a numeroşi diplomaţi, şi multe dintre ele au părăsit în cele din urmă ţara. Liesa Segovia, şefa serviciului administrativ, care locuia de mulţi ani în Amman, şi-a dat pe deplin seama de transformarea atitudinii faţă de străini în relaţiile zilnice pe care le avea pentru Palat cu proprietarii de magazine şi vînzătorii din piaţă. Cu toate aceste, ea se simţea bine şi în siguranţă în Iordania şi a ales să aştepte sfîrşitul crizei.

Tot aşa cum soţul meu se deplasa constant de la biroul său de la Divan la taberele de refugiaţi şi la toate unităţile militare pentru a-i saluta şi a-i încuraja pe soldaţi, şi eu eram mereu pe drum. Se raportaseră cazuri de holeră într-una dintre taberele noastre de refugiaţi şi, pentru că începuseră ploile de iarnă, aveam nevoie urgentă de pături şi haine groase, aşa că m-am dedicat cu totul acestor probleme.

Cu fiecare zi care trecea, atitudinea generală era din ce în ce mai favorabilă lui Saddam Hussein. Devenise peste noapte un erou arab, după ce lansase primele sale rachete Scud în Israel, pe data de 17 ianuarie. Două zile mai tîrziu, cînd cel puţin trei rachete

Scud au lovit Tel Aviv-ul, atmosfera de pe străzi a devenit de-a dreptul euforică, mai ales că acest lucru se întîmpla după ce Statele Unite afirmaseră că Saddam Hussein fusese efectiv neutralizat. Astfel de declaraţii exagerate ale coaliţiei au alimentat mitul invincibilităţii lui Saddam Hussein.

Mă agăţam cu încăpăţînare de speranţa că urma să devină limpede pentru toţi că războiul nu era o soluţie, ci doar un generator de suferinţă. Pentru noi sau pentru oamenii din jurul nostru, „Misiuni îndeplinite cu succes", cum le numeau Casa Albă şi Departamentul Apărării, însemnau moartea civililor irakieni. Acele victime inocente erau vecinii noştri.

Incendierea cîmpurilor de petrol din Kuwait de către irakieni a dus la crearea unei noi stări de nebunie. Ce se putea obţine printr-o astfel de acţiune distructivă, lipsită de orice sens? Priveliştea l-a făcut aproape să plîngă pe soţul meu, care ţinuse discursuri înflăcărate despre catastrofa potenţială pe care o poate reprezenta războiul asupra mediului.

Copiii au venit acasă de la Londra la sfîrşitul vacanţei lor de iarnă pentru a începe un nou trimestru şcolar. Şi ei au fost la fel de încîntaţi ca noi să se întoarcă, cu toate că pericolul nu trecuse. Atacurile cu rachete Scud nu încetaseră, colegii lor de şcoală le văzuseră noaptea de pe acoperişurile caselor. Acum la şcoală învăţau şi cum să facă diferenţa dintre sunetul alarmei în caz de incendii şi cel al alarmei în cazul raidurilor aeriene, precum şi procedurile pe care trebuiau să le urmeze: să închidă ferestrele, pentru a limita cantitatea de oxigen, în caz de incendiu, să le deschidă în timpul raidurilor aeriene, pentru a evita pe cît posibil spargerea geamurilor. În cazul unui raid aerian în drum spre casă, copiii erau instruiţi să sară din maşină şi să fugă cît mai departe, pentru că maşinile erau ţinte uşoare.

În timp ce războiul aerian continua, în Iordania fiecare Scud irakian lansat spre Israel sau spre Arabia Saudită trezea spaima că focoasele ar putea conţine arme biologice sau chimice. Unii oameni îşi puneau hîrtie de turnesol în case, pentru a observa dacă

existau agenţi chimici în aer; alţii îşi ţineau ferestrele închise. Cererea de măşti de gaze a crescut. Am aflat că locuitorii din Tel Aviv erau atît de temători, încît multe familii s-au mutat la Ierusalim, presupunînd, firește, că Saddam Hussein nu va risca să lovească moscheea Al Aqsa sau alte locuri sfinte ale musulmanilor care se găseau acolo.

La Al Nadwa eram deosebit de expuşi pericolului. Palatul se afla foarte aproape de aeroport, care ar fi putut deveni o ţintă sigură dacă ar începe ostilităţile. Serviciul de securitate a insistat să ne mutăm, dar regele şi cu mine am hotărît să rămînem în casa noastră, la fel cum rămîneau în casele lor şi ceilalţi iordanieni.

Pentru Hussein, cea mai mare preocupare era securitatea ţării. Drumurile din Iordania erau atacate de avioanele de război ale alianţei, şi cisternele care transportau în mod perfect legal petrol erau bombardate. Decizia Arabiei Saudite de a întrerupe furnizarea de petrol pentru ţara noastră dusese la o raţionalizare a consumului de benzină; vehiculelor cu numere de înmatriculare le era permis să circule într-o anumită zi, iar celor cu numere impare ziua următoare şi, cu toate acestea, lipsa de carburant a dus la o criză naţională. La fel s-a întîmplat şi în cazul masacrului de pe autostrada Bagdad-Amman, cînd automobile, camioane şi autobuze civile au fost atacate de armata aliată – atunci şi-au pierdut viaţa cîţiva iordanieni.

Regele a simţit că nu putea să păstreze tăcerea văzînd devastarea Irakului vecin şi efectele acesteia asupra Iordaniei. Pe străzi, populaţia clocotea de furie din cauza distrugerii neîncetate a Bagdadului. Oamenii erau pe punctul de a-şi face ei înşişi dreptate. Regele trebuia să ia atitudine, şi aşa a făcut, pe 6 februarie, după un bombardament al coaliţiei asupra cisternelor de petrol şi asupra vehiculelor de pe autoastrada internaţională Bagdad-Amman, în care au fost ucişi paisprezece civili şi răniţi alţi douăzeci şi şase. Într-un discurs înflăcărat adresat poporului iordanian, a condamnat atacurile coaliţiei împotriva Irakului şi şi-a reafirmat convingerea în necesitatea soluţionării crizei pe cale diplomatică. A vorbit cu simpatie despre poporul irakian şi despre faptul că în urma acestui război acesta va ajunge să aibă un mod primitiv de trai. După ce

şi-a exprimat solidaritatea cu poporul irakian şi cu cel iordanian, a întrebat: „Care voci vor învinge în final? Vocile raţiunii, ale păcii şi ale dreptăţii sau vocile războiului, ale urii şi ale nebuniei?"

Discursul a avut un impact pozitiv imediat asupra iordanienilor, ridicîndu-le moralul şi reducîndu-le frustrarea şi furia. A fost o mare uşurare în toată ţara cînd oamenii au văzut că grijile şi temerile lor erau împărtăşite de regele lor. Simpatia faţă de el a crescut în Iordania, dar nu la fel au stat lucrurile în Arabia Saudită şi în Vest. Saudiţii i-au scris înfuriaţi lui Hussein că „şi-a pierdut rolul" în Orientul Mijlociu, iar americanii l-au ponegrit. A doua zi după discurs, au curs telefoane şi faxuri de la reporterii americani, membri ai Congresului şi chiar de la unii prieteni de-ai mei, care doreau să ştie de ce soţul meu intervenise în favoarea lui Saddam Hussein.

Am răspuns cît de bine am putut, explicînd că simpatia regelui era îndreptată spre poporul irakian, nu spre regimul de la putere. La două zile de la discurs, am văzut la CNN o ştire potrivit căreia Congresul lua în discuţie amînarea ajutoarelor financiare acordate Iordaniei. Soţul meu s-a ridicat de pe sofa şi a închis televizorul. „Se strînge laţul", a oftat el.

Am făcut tot ce mi-a stat în putinţă să-i ridic moralul. I-am reamintit că ori de cîte ori rezultatele lucrurilor pentru care se zbătuse atît de mult fuseseră periclitate, el reprezentase o rază de speranţă pentru mulţi oameni din regiune. S-ar putea ca unii să nu fi fost de acord cu el; era firesc. Totuşi, vocea lui era una onestă şi demnă de luat în seamă din simplul motiv că încuraja unitatea şi omenia, nu polarizarea, şi viitorul, nu doar prezentul.

Situaţia s-a înrăutăţit. Discursul său atît de încurajator pentru iordanieni a declanşat o serie de articole răutăcioase în presa străină. În Israel, *Jerusalem Post* scria că înainte de discurs viaţa soţului meu fusese pusă în pericol de către propriul popor şi că, dacă nu ar fi satisfăcut pretenţiile grupărilor pro-Saddam din Iordania, el şi-ar fi pierdut „nu doar tronul, ci şi capul". Revista *Spy* a publicat un articol josnic la adresa mea, pretinzînd că ei deţin „din surse apropiate Curţii Regale povestea reginei iordaniene get-beget americane – Doamna Rege Hussein – din timpul numărătoarei inverse

spre război şi exil". Chiar şi *Washington Post* a scăpat adevărul din mînă. În cea de-a doua lună de conflict, *Post* relata – şi alte publicaţii din întreaga lume aveau să preia informaţia – că în toiul crizei mersesem în Palm Beach, Florida, şi achiziţionasem pentru mine şi soţul meu o proprietate de şapte acri (exista chiar şi o fotografie) pentru momentul în care vom părăsi Iordania. Alte articole spuneau că am fi reamenajat în stil luxos o casă la Viena, cînd ne-am dat seama că exilul nostru era hotărît.

Adevărul, desigur, era că nu aveam nici o casă care să ne aştepte pe undeva. Nu aveam nici un plan în cazul apariţiei unei situaţii neprevăzute şi, în mod sigur, nu aveam de gînd să plecăm în exil. Însă aveam avocaţi specializaţi în procese de calomnie în America şi în Anglia care încercau să facă aceste ziare şi reviste să publice retractări ale poveştilor înfiorător de eronate. Nu am putut să le tragem pe toate la răspundere, dar existau unele acuzaţii pe care nu le puteam tolera.

Calomniile au continuat neabătute, cu acuzaţii precum faptul că navele noastre violau sancţiuniile impuse Irakului sau că permiteam Irakului să folosească spaţiul nostru aerian pentru lansarea rachetelor, cînd, în realiattea, Scud-urile treceau prin stratosferă, iar noi nu aveam deloc capacitatea de a interveni. „De ce mai pun şi ei paie pe foc?" am scris în jurnal. „Sînt disperată din cauza stării de deprimare a lui Hussein. Devine din ce în ce mai dificil să se întrevadă luminiţa de la capătul tunelului."

La şase săptămîni de la declanşarea sa, războiul s-a încheiat, lăsînd Kuwaitul să ardă mocnit, iar Irakul, în ruină. Rachetele şi bombele americane distruseseră instalaţiile electrice, deterioraseră liniile telefonice, aruncaseră în aer poduri şi autostrăzi, dar şi fabrici, diguri, sisteme de canalizare, spitale şi şcoli. Nimeni nu ştia cîţi civili fuseseră ucişi, dar printre victime se numărau sute de femei şi copii omorîţi în atacul asupra adăpostului antiaerian de la Amariyah din 13 februarie. Aproximativ 88 500 de tone de bombe au fost aruncate în Irak, echivalentul a şapte-opt bombe atomice de mărimea celei de la Hiroshima. În general vorbind, Irakul a fost

redus la un stadiu preindustrial, exact aşa cum anticipase soţul meu în discursul său din februarie.

În afară de Kuwait şi Irak, nici o altă ţară n-a suferit mai mult decît Iordania în urma crizei din Golf. Din cauza atitudinii neutre a soţului meu în timpul războiului, Kuwaitul şi Arabia Saudită şi-au întrerupt în totalitate asistenţa economică faţă de ţara noastră. Din cauza sancţiunilor economice impuse Irakului de Naţiunile Unite, Iordania a suferit o pierdere zdrobitoare de aproximativ trei miliarde de dolari în veniturile provenite din schimburile cu principalul său partener comercial, Irakul. Turismul, una dintre sursele majore de venit, a dispărut complet; la fel şi investiţiile străine în Iordania. În acelaşi timp, responsabilităţile noastre au crescut enorm. Mai mult de 400 000 de expatriaţi, numiţi oficial „repatriaţi"[1] au sosit în Iordania după ce au fost expulzaţi din Kuwait şi Arabia Saudită. (Familia noastră a fost norocoasă că printre aceste familii din Kuwait s-a aflat şi familia Al Yasin, a cărei fiică, Rania, avea să se căsătorească cu fiul mai mare al soţului meu, prinţul Abdullah, în 1993.) Peste noapte, populaţia noastră a crescut cu cincisprezece la sută, mii de elevi şi studenţi noi trebuiau să înveţe în şcolile noastre, toate acestea agravînd criza de apă şi locuinţe, iar şomajul a atins treizeci la sută din populaţie.

Pentru oamenii obişnuiţi, războiul împotriva Irakului era văzut ca un război antiarab, indiferent ce guverne erau numite de membrii occidentali ai coaliţiei drept aliaţi. Exista o certitudine absolută în întreaga regiune, inclusiv în Iordania, că războiul intenţionase să submineze independenţa arabă, puterea şi controlul asupra propriilor resurse, în special cele de petrol. Acest lucru a dus la o şi mai mare identificare cu Saddam Hussein, dar acesta nu era în nici un caz un fenomen general în regiune; în realitate, mulţi arabi au criticat invazia irakiană a Kuwaitului. Totuşi, exista un consens, şi anume că suferinţa poporului irakian era complet nejustificată.

Pierderile războiului au fost sfîşietoare. De-a lungul deceniul trecut făcusem paşi importanţi pe calea progresului, atingînd standardele

[1] Majoritatea acestor persoane erau de origine palestiniană şi locuiseră în Kuwait şi Arabia Saudită, după ce fuseseră obligate să părăsească Palestina (n.tr.).

de alfabetizare, asistenţă socială, de mortalitate infantilă şi maternală apropiate – şi, în unele cazuri, mai bune – decît cele ale ţărilor mult mai dezvoltate. Brusc, criza politică şi războiul ne aruncaseră înapoi. Programele de vaccinare pentru care eram recunoscuţi au început să fie încetinite, ducînd la recrudescenţa poliomelitei în zonele mai sărace. Şcolile noastre au devenit extrem de aglomerate o dată cu sosirea valului de refugiaţi şi a trebuit să stabilim un program în două schimburi pentru a face faţă situaţiei. Pe măsură ce sărăcia s-a extins, au început să se vadă semne de malnutriţie.

Îmi amintesc că, la scurt timp de la terminarea războiului, m-am dus cu soţul meu la Marea Moartă. „Ne aflăm în cel mai jos punct de pe Pămînt", a spus el. „De-aici, n-ai altă alternativă decît să urci."

CAPITOLUL ŞAPTESPREZECE

Testul credinţei

Chiar dacă foarte încet, norii negri de deasupra Iordaniei au început să se ridice, o dată ce Marea Britanie, Statele Unite şi alte ţări membre ale coaliţiei au început să scoată treptat ţara din izolare. Cu toate că Iordania se întorcea la normalitate, ţara avea încă de îndurat semnificaţia politică a costului războiului. În martie 1991, James Baker a făcut un turneu în Orientul Mijlociu, ca să se reasigure de sprijinul acordat pentru continuarea procesului de pace iniţiat de Statele Unite, dar a ocolit Iordania – un dispreţ care era contraproductiv şi dovedea superficialitate. Acuzaţii false au continuat să fie aduse Iordaniei. *Daily Mail*, şi apoi şi alte publicaţii de ştiri de senzaţie au pretins că un agent CIA avea dovada irefutabilă că Iordania ajutase în secret Irakul în timpul crizei din Golf furnizîndu-i lui Saddam Hussein muniţie. Articolul era însoţit chiar şi de fotografii făcute, chipurile, pe o insulă irakiană, unor lăzi cu muniţie pe care scria „Regatul Haşemit al Iordaniei". Ironia era că aceste lăzi conţineau, de fapt, arme pe care Statele Unite le trimiteau ca ajutor militar Irakului în timpul Războiului irano-irakian; Washingtonul ceruse să fie transportate prin Iordania. CIA şi administraţia erau, desigur, în deplină cunoştinţă de cauză.

Astfel de acuzaţii politizate ne puneau în faţa unor mari dileme, pentru că erau folosite pentru a continua campania împotriva Iordaniei, distrugîndu-ne din punct de vedere economic, şi limitau

şi posibilitatea soţului meu de a juca un rol util în procesul de pace din Orientul Mijlociu.

După ce a analizat problema, şeful staţiei CIA a confirmat faptul că afirmaţiile-cheie din articolul pomenit mai sus erau false. CIA nu avea un agent staţionat în locaţia menţionată de reporterul de la *Daily Mail* şi nici nu dădea vreun credit acestor acuzaţii. L-am rugat să facă tot ce poate să corecteze informaţia, dar ştiam cît de dificil era să dovedeşti netemeinicia unor articole publicate. Regele a vrut să dea în judecată *Daily Mail* şi să ajungă pînă la cel mai înalt nivel şi a reuşit să facă ziarul să publice o retractare, dar nimic nu mai putea repara răul care fusese deja făcut de aşa-zisa complicitate a Iordaniei cu Irakul.

Prin pierderea ajutoarelor şi a surselor de venit, conflictul costase Iordania miliarde. Chiar şi Royal Jordanian, compania aeriană naţională pe care soţul meu se străduise atît de mult să o dezvolte, era în criză. Situaţia sa financiară era atît de proastă, încît compania nu putea să continue plăţile pentru avioanele cumpărate în *leasing* de la Airbus. În lipsa surselor noastre obişnuite de venit, ne era foarte greu să facem, dintr-o dată, faţă necesităţilor sociale ale influxului de palestinieni.

Dezvoltarea proiectelor Fundaţiei Noor Al Hussein trecuse tot timpul prin încercări dramatice şi descumpănitoare şi într-o perioadă în care se bucurase de un sprijin financiar real. Dar acum, cînd economia era atît de împovărată, pieţele locale pentru produse precum cele meşteşugăreşti, precum şi sursele locale de finanţare, se reduseseră drastic. Iordanienii sufereau un declin rapid al nivelului de trai şi, drept rezultat, cheltuiau foarte puţin pe astfel de bunuri produse din abundenţă de aceste proiecte. Turiştii, pe care se conta în trecut pentru cumpărarea acestor splendide obiecte de artizanat, se întorceau în Iordania în număr foarte mic.

Exact în momentul în care femeile implicate în aceste proiecte începuseră să-şi schimbe vieţile, obţinînd primele lor venituri demne de luat în seamă, şi cînd pentru prima dată aveau cu adevărat un cuvînt de spus în problemele familiei şi ale comunităţii, ele se vedeau lipsite de mijloacele de subzistenţă. Familiile lor sufereau şi

din cauza imposibilității de a avea o dietă echilibrată. Educația, cea mai importantă investiție pe care o făcea Iordania în oamenii săi, era și ea compromisă. Părinții care nu-și puteau permite să cumpere uniforme pentru fiecare copil în parte își trimiteau copiii pe rînd la școală, ca aceștia să poarte cu schimbul uniformele.

În timpul acestei perioade dificile de reconstrucție, am încercat să dau un nou impuls industriei turismului, întîlnindu-mă la Amman cu directori europeni de agenții turistice, ghizi și autori de cărți de călătorie. Am trimis, de asemenea, la tîrgurile de turism din străinătate pliante care să prezinte comorile arheologice și culturale ale Iordaniei. Din fericire, proiectele noastre de ecoturism au început să atragă vizitatori pentru rezervațiile naturale de o frumusețe aparte, obținîndu-se astfel oarecare venituri pentru cei din zonele rurale mai sărace.

Însă repercusiunile războiului îmi dădeau cele mai mari motive de îngrijorare în plan personal. Sentimentele de disperare și de neputință care-l încercau pe Hussein cînd își dădea seama că liderii coaliției împotriva Irakului nu erau interesați să se ajungă la o rezoluție pașnică, devenită și mai acută din cauza distrugerii Irakului și din pricina consecințelor dezastruoase ale războiului. În cele patru decenii de cînd se afla la conducerea Iordaniei, se călise suficient pentru a rezista criticilor care, în mod inevitabil, urmau fiecărei acțiuni întreprinse de el; de-a lungul anilor, fusese numit atît „Lacheul Vestului", cît și „Radical arab". Nu dăduse importanță acestor caracterizări nedrepte, considerîndu-le consecințele firești ale deținerii unei astfel de poziții, dar, de data aceasta, afronturile, mai grave sau mai puțin grave, l-au afectat din plin.

Confruntîndu-ne cu aceste dificultăți, un consilier ne-a sugerat că ne-am putea îmbunătăți imaginea în America dacă regele ar fi văzut ținîndu-mă de mînă ori de cîte ori eram filmați sau fotografiați. Hussein a refuzat categoric, susținînd că întotdeauna a considerat nepotrivite astfel de manifestări de afecțiune în public. Amîndoi ne dădeam seama că astfel de expuneri în mass-media puteau aduce beneficii politicienilor din multe societăți, dar o astfel

de atitudine nu era potrivită nici felului nostru de a fi, nici culturii pe care o reprezentam.

O parte dintre dovezile de desconsiderare care l-au afectat pe soţul meu după Războiul din Golf erau relativ minore, dar nu mai puţin dureroase. Se organiza, bunăoară, defilarea „de ieşire" sau de absolvire a elevilor şcolii de ofiţeri de la Sundhurst, academia pe care o urmase Hussein, tatăl său, patru dintre cei cinci fii ai săi şi, în sfîrşit, două dintre fetele sale, Aisha şi, mai tîrziu, Iman, care a fost admisă în toamna lui 2002. Cu cîteva ocazii „primise onorul" la defilare în calitate de reprezentant al reginei şi menţinuse relaţii foarte apropiate cu conducerea şi cu personalul de la Sundhurst. În luna noastră de miere, mă dusese să vizitez campusul, la fel cum avea s-o facă de mai multe ori în decursul timpului. Înaintea crizei din Golf, Hussein fusese rugat să participe la ceremonie, dar mai tîrziu i s-a cerut discret să refuze invitaţia.

Un afront şi mai mare a venit din partea Arabiei Saudite. În fiecare an, în timpul Ramadanului, regele mergea la Mecca şi Medina, dar saudiţii au lăsat foarte clar să se înţeleagă că, după Războiul din Golf, el nu va mai fi bine venit nici acolo.

În ciuda relaţiei sale îndelungate cu Statele Unite, Casa Albă îl trata cu răceală pe Hussein; am primit totuşi de la familia Bush o felicitare de Crăciun reprezentînd Kennebunkpost-ul, însoţită de un mesaj scris de mînă: „Vei fi întotdeauna prietenul meu".

Una dintre cauzele diplomatice majore care au dus la „spargerea gheţii" a fost reluarea procesului de pace. Statele Unite au recunoscut că operaţiunea Furtună în Deşert a readus în prim-plan necesitatea urgentă a unei noi runde de negocieri de pace în Orientul Mijlociu. Împreună cu Uniunea Sovietică, Statele Unite au cerut convorbiri directe între Israel şi statele arabe în cadrul unei conferinţe regionale. James Baker avea nevoie de soţul meu pentru a-l ajuta să reunească părţile şi a solicitat o întrevedere cu el pe care am stabilit-o la casa noastră din Aqaba, unde regele şi Secretarul de Stat american au putut să pună lucrurile la punct într-o ambianţă relaxată. Discuţiile au decurs bine, iar Hussein a fost impresionat de Baker, pe care l-a considerat un bărbat de onoare şi deschis.

În pofida acestei situaţii noi şi constructive, care altădată l-ar fi stimulat, starea de spirit a lui Hussein nu s-a îmbunătăţit. Eram îngrijorată, pentru că părea să se retragă tot mai mult într-o lume numai a lui, de parcă ar fi încercat să scape de tot ce-i amintea de agonia prin care trecuse în timpul Crizei din Golf. Într-o manieră care-i era întru totul străină, a început să evite să rezolve problemele complicate. Spunea întruna că e prea obosit, chiar şi atunci cînd era vorba de anumite atribuţii părinteşti. Nu fugea de responsabilităţi, dar a devenit oarecum detaşat de ceea ce se întîmpla la serviciu şi acasă – o atitudine total neobişnuită pentru o persoană care, de obicei, se implica o sută cinzeci la sută în tot ce făcea.

Mi-era greu să nu iau oarecum personal aceste lucruri. Nu a fost de ajutor că, în timpul acestei perioade care-i provocase regelui atîta suferinţă şi frustrare, făcusem tot ce-mi stătuse în putinţă pentru a rezolva situaţii dificile, lucru pentru care am fost apreciată. În timp ce Hussein era atacat pe nedrept, mie mi-au fost recunoscute meritele, datorită focalizării atenţiei mass-media asupra persoanelor evacuate. Această schimbare de moment în dinamica relaţiilor dintre noi se poate să fi contribuit la răcirea lui Hussein şi la creşterea incapacităţii de a vorbi deschis cu mine. Mă simţeam incapabilă să-l ajut pe soţul meu în această perioadă şi, în acelaşi timp, eforturile făcute mă secătuiau de energia şi optimismul de care aveam nevoie pentru copiii mei mai mici şi pentru cei vitregi. Am discutat această situaţie cu Leila, care m-a sfătuit stăruitor să aştept doi ani şi apoi să reevaluez situaţia, sfat care la data aceea mi s-a părut convenţional, dar care mi-a fost dat cu dragoste şi, după cum s-a dovedit, cu multă înţelepciune.

Au survenit noi probleme medicale. Pe 10 iunie, după petrecerea de ziua fiului nostru, Hashim, Hussein a avut o criză de fibrilaţie cardiacă sau aritmie. Mai avusese şi altă dată, aşa că această nouă criză nu părea să fie ceva ieşit din comun. De obicei, îşi revenea după o zi-două, dar, pentru orice eventualitate, l-am dus la spital pentru investigaţii. Medicii erau îngrijoraţi din cauza stării generale a sănătăţii sale şi doreau ca el să rămînă în spital tot restul lunii, dar, desigur, el nu avea să facă asta. Am stat cu Hussein în

spital în timpul scurtei sale şederi, şi inima lui a revenit repede la ritmul normal. Singura concesie pe care le-a făcut-o doctorilor a fost să mai stea încă o zi în spital, oferindu-şi una dintre bucuriile de care rareori avea parte – aceea de a petrece în linişte puţin timp.

Neobişnuit în legătură cu această problemă minoră de sănătate a fost faptul că noi am dat un scurt comunicat de presă pentru a-i informa pe oameni motivele pentru care regele se afla în spital. Radioul izraelian, în stilul său caracteristic, a început să transmită că Hussein avusese un atac de cord. Mi-a luat ceva timp, dar pînă la urmă am reuşit să-i conving pe soţul meu şi pe colaboratorii săi nu prea încîntaţi de ce se întîmpla, că iordanienii au dreptul să ştie adevărul despre starea de sănătate a regelui lor şi că Hussein ar trebui să le dezvăluie motivul pentru care a lipsit de la întîlnirile de lucru programate. De atunci încolo, acestă atitudine a devenit o obişnuinţă şi ne-a fost, cu siguranţă, de ajutor, cu toate că nici ea nu putea preveni, întru totul, apariţia zvonurilor şi a teoriilor conspiraţioniste.

În orice caz, lipsa de energie a lui Hussein era alarmantă, şi l-am încurajat chiar să vadă un homeopat pe care ni-l recomandase un prieten. Întîlnirea s-a dovedit a fi pînă la urmă mai mult amuzantă decît productivă. Homeopatul a apărut cu o cutie plină de fiole şi cu cîteva maşinării ciudate cu care intenţiona să ne afle starea de sănătate. Tratamentul recomandat în urma consultaţiei, care includea tot felul de picături, vitamine şi enzime naturale, era prea complicat, aşa că l-am abandonat repede.

După o vreme, am reuşit să-l conving pe rege să consulte un specialist în medicină alternativă de la Londra la care eu mergeam deja la sugestia unei vechi prietene. Accentul pe care Bob Jacob îl punea pe întărirea sistemului imunitar al bolnavilor de cancer şi de SIDA se dovedea extrem de eficient şi pentru pacienţii relativ sănătoşi care se confruntau cu o stare neobişnuită de stres. M-a pus sub un tratament care să mă vindece de insomnia de care suferisem, e drept cu intermitenţe, de cînd mă ştiam. Acesta, împreună cu exerciţiile zilnice, mă menţinea puternică din punct de vedere psihic, mintal şi emoţional în momente în care altminteri n-aş fi putut face faţă presiunii din viaţa noastră. Credinţa fervent a bunicii

din partea tatălui în puterea vindecătoare a fost, probabil, una dintre sursele convingerii mele că o atitudine pozitivă, o dietă adecvată şi activitatea psihică susţinută ar putea contribui substanţial la starea de bine din punct de vedere fizic şi la longevitate. Ce bine ar fi fost să fi reuşit să-l conving pe soţul meu să încerce măcar să se intereseze mai mult de sănătatea sa! Dar el nu avea răbdare pentru aşa ceva. În schimb, mă ironiza întruna în legătură cu mărimea genţii mele de voiaj, plină de vitamine.

Se preconiza organizarea unei conferinţe de pace în octombrie, la Madrid. Ceea ce ar fi trebuit să fie o perioadă pozitivă a fost plină de presentimente. În timpul verii, serviciul nostru secret şi cel al Statelor Unite raportau o creştere a numărului de ameninţări cu moartea la viaţa regelui Hussein. Cînd Baker ne-a vizitat la Aqaba, în aprilie, examinaseră fotografii ale unor echipamente confiscate de la teroriştii trimişi să-l ucidă pe Hussein. Un raport indica faptul că avionul soţului meu era vizat, iar altul că o grupare a palestinienilor trimitea un asasin sinucigaş purtînd o vestă explozivă pentru a-l ucide, cam în genul teroristului tamil care-l asasinase pe Rajiv Gandhi. Mi-au fost arătate mai multe fotografii cutremurătoare făcute de Serviciile Secrete unui transport de îmbrăcăminte interceptat; hainele, de mărime potrivită pentru un copil, erau pline de explozibil. O vreme m-am trezit cercetînd orice persoană, copil sau bătrîn, care purta haine neobişnuit de largi.

Hussein era un fatalist, în sensul că el credea că viaţa – şi moartea sa – erau în mîinile lui Allah. Era mai degrabă nepăsător decît îngrijorat din cauza ameninţărilor; cu toate acestea, unul dintre rapoartele Serviciilor Secrete ne-a neliniştit pe amîndoi, pentru că avea legătură cu planuirea răpirii copiilor noştri mai mici. Mai primisem astfel de ameninţări la adresa familiei şi înainte, şi totdeauna am preferat să nu le facem şi lor cunoscute, din moment ce doream să ducem o viaţă cît mai normală cu putinţă, iar lor li se asigura o protecţie foarte bună. A existat o scurgere de informaţii, şi această ameninţare a ajuns cumva în presa locală şi internaţională, devenind cunoscută de toată lumea. „Oamenii sînt şocaţi şi furioşi, lucru care mă deranjează, pentru că acum copiii

vor afla despre asta", am scris în jurnalul meu. Deşi întîmplarea mă tulbura, copiii au trecut uşor peste ea şi au continuat să-şi vadă de preocupările zilnice.

Pe 3 octombrie, cu doar trei săptămîni înainte de Conferinţa de Pace pentru Orientul Mijlociu, care urma să aibă loc la Madrid, Consiliul Naţional al Palestinei a decis să ia parte la procesul de pace. Totuşi, atenţia regelui era concentrată asupra problemelor interne, în special asupra instabilităţii din ţară. Era neliniştit de opinia pesimistă a prim-ministrului că o parte a miniştrilor din cabinetul său vor demisiona în semn de protest faţă de participarea Iordaniei la procesul de pace. Dacă simpatia de care se bucurase atît de mult Saddam Hussein în timpul crizei din Golf putea fi direcţionată împotriva conferinţei, orice incident ar fi putut declanşa violenţe de necontrolat. Pentru a descuraja o astfel de situaţie, regele a ţinut o pledoarie în favoarea procesului de pace într-o şedinţă extraordinară a Parlamentului şi a ajuns, cu greu, ce-i drept, la un consens, pe muchie de cuţit. Iordania a fost prima ţară care a acceptat organizarea Conferinţei de la Madrid, înaintînd cu încă un pas în direcţia realizării păcii.

Iordania a jucat un rol vital în organizarea Conferinţei de la Madrid, dar, de asemenea, era esenţială continuarea procesului şi după conferinţa care urma să se ţină pe 30 octombrie 1991. Chiar şi punerea la punct a tuturor amănuntelor pentru ca negocierile preliminare să aibă loc a fost teribil de complexă. Rezidenţilor arabi din Ierusalim, oficialilor OEP sau palestinienilor din afara Cisiordaniei şi Fîşiei Gaza nu li s-a permis accesul în sălile de negocieri. În schimb, în ceea ce mai tîrziu a fost calificat drept „coridorul diplomaţiei", strategii, ieşind din săli, au negociat totul, inclusiv componenţa echipei de negocieri şi momentul în care ar trebui ei să se întîlnească. „Era întocmai ca la Convorbirile de Pace de la Paris, cînd pînă şi forma mesei a fost negociată", mi-a spus mai tîrziu nepotul nostru, Talal. „Toate erau chestiuni importante, deşi sunau cam ciudat."

Israelienii şi palestinienii, cu Iordania oferind asistenţă delegaţiei palestiniene, s-au aşezat pentru prima dată la masa negocierilor pentru a cădea de acord asupra unui program de autoguvernare palestiniană pentru o perioadă de tranziţie de cinci ani. S-au purtat discuţii pe teme de interes regional, la care au participat egiptenii, sirienii şi libanezii. Delegaţii la conferinţă au programat pentru viitorul apropiat convorbiri bilaterale şi multilaterale pe teme precum economia, resursele de apă, controlul armelor, mediul şi refugiaţii. Cînd soţul meu m-a sunat în Statele Unite, unde participam la tot felul de întruniri pentru mobilizarea sprijinului unor organizaţii arabo-americane în favoarea unei noi iniţiative de pace, l-am ascultat vrăjită povestindu-mi pe scurt ce se întîmplase.

Urma să mă îndrept spre Londra pentru a prezida cea de-a o sută douăzeci şi cincea aniversare a Universităţii Americane din Beirut, unde am spus:

„Pentru prima dată după o jumătate de secol, s-ar putea să ne aflăm în pragul unei ordini regionale cu adevărat noi şi raţionale. Avem şansa de a schimba impulsul care ne poartă în regiunea noastră spre ostilitate şi risipă în justiţie, reconciliere şi pace, pe baza aplicării legilor internaţionale şi a rezoluţiilor Naţiunilor Unite. Dacă vom reuşi în această întreprindere dificilă, vom distruge singurul mare obstacol care stă de aproape cinci decenii în calea dezvoltării politice, economice şi culturale a lumii arabe". Puteam doar să sper şi am făcut-o din toată inima.

Starea de epuizare a soţului meu a continuat şi după Anul Nou; apoi i s-a descoperit o excrescenţă în spatele genunchiului. Doctorii noştri s-au gîndit că ar trebui să fie imediat internat în spital, ca să-i fie îndepărtată. Umflătura s-a dovedit a fi un lucru oarecum banal, dar, în timp ce ne aflam la spital, nepotul nostru, Talal, ne-a dezvăluit că avea o inflamaţie a gîtului despre care medicii din Londra i-au spus că e un fleac. Şi eu aveam probleme de sănătate. În timpul unei mamografii îmi fusese descoperit un nodul, iar rezultatele au fost trimise la Memorial Sloan-Kettering, un spital din New York pentru tratarea cancerului pentru a se cere o a doua opinie. La doar două zile de la operaţia soţului meu şi de la mărturisirea

lui Talal, am primit un telefon de la unul dintre medicii de la Sloan-Kettering, care m-a sfătuit să merg de urgenţă la New York, pentru investigaţii suplimentare.

Am luat cu mine radiografiile lui Talal şi alte rezultate ale unor analize pentru a cere părerea asupra stării sale de sănătate şi am primit alarmanta ştire că ei credeau că are o problemă mult mai serioasă, o posibilă tumoare pe creier. Cu mult tact, i-am sugerat lui Talal că ar trebui să vină imediat la New York. Mi-am amînat propria intervenţie chirurgicală pentru a fi alături de Talal şi de Ghida, tînăra sa soţie, cu care se căsătorise de doar trei luni.

Soţul meu şi cu mine am devenit foarte apropiaţi de Talal după un accident care-i pusese în pericol viaţa, la şaisprezece ani. Făcea schi nautic la Aqaba, cînd s-a izbit deodată cu putere de debarcader. L-am dus repede la spitalul local, dar leziunile interne erau atît de grave, încît doctorii ne-au spus că trebuie transferat la un spital din Amman, aşa că Hussein şi cu mine l-am dus cu avionul în capitală. Talal avea să se vindece complet şi să-şi continue studiile la Harrow, Sandhurst, şi apoi la Universitatea Georgetown, ajungînd în final să fie consilierul regelui Hussein pe probleme de securitate naţională.

I s-au făcut mai multe investigaţii, care au dus la concluzia că tumoarea pe creier era de natură benignă; oricum, i-a fost recomandată o intervenţie chirurgicală pentru inflamaţia din gît. După operaţie, medicii au părut mulţumiţi de rezultate şi, cum plecasem de acasă de două săptămîni, m-am întors direct în Iordania. Regina Sofia urma să sosească pentru cîteva zile, înainte de a pleca împreună la Geneva la un summit pe tema „Progresele economice ale femeilor din mediul rural". În timpul întrunirilor noastre de la Geneva, am primit un telefon de la doctorul lui Talal, care m-a informat că nepotul nostru fusese diagnosticat cu un cancer limfatic şi mi-a spus că ar trebui să urmeze timp de şase luni chimioterapie. L-am sunat imediat pe Hussein să-i dau vestea. Mi-a zis să merg la New York cu avionul nostru, pentru că, oricum, nu mă puteam întoarce la Amman din cauza viscolului. Cînd să plec, răvăşită de îngrijorare, din Geneva, regina Sofia, draga mea prietenă, mi-a trimis un bilet emoţionant: „Dacă nu ne mai vedem înainte de a pleca,

te asigur de toată dragostea mea în momentele acestea de chin prin care probabil treci".

Era, într-adevăr, un chin, nu atît pentru mine, desigur, cît pentru Talal şi pentru Ghida. În timp ce Talal se afla sub tratament postoperatoriu împotriva cancerului, mi-am petrecut şi eu următoarele săptămîni la New York. Ghida şi cu mine mergeam în fiecare dimineaţă la ora şase la sala de gimnastică, înainte de a pleca la spital pentru a înfrunta provocările pe care ni le-ar fi putut aduce ziua. „Sînt sfîşiată între dorinţa de a fi acasă cu copiii mei şi de a sta alături de acest tînăr cuplu care se confruntă cu o asemenea situaţie gravă", am notat în jurnalul meu la sfîrşitul lui februarie. „Mulţumesc lui Dumnezeu că sînt atît de puternici." Dar, în cazul acesta, veştile bune au urmat celor rele. Tumoarea mea s-a dovedit a fi benignă, iar Talal avea să se recupereze complet, lucru pentru care continuu să-i mulţumesc lui Dumnezeu.

După cîte se pare, în timp ce eram plecată, în Amman începuse să circule zvonul că Hussein avea o relaţie cu o tînără care lucra la Divan. Astfel de bîrfe nu erau neobişnuite. În cazul acesta, pentru că noi nu spusesem nimănui din afara familiei despre problemele de sănătate ale lui Talal, absenţa mea inexplicabilă din Iordania părea să dea o urmă de credibilitate clevetirilor. Imediat după ce m-am întors de la New York la Amman, una dintre fiicele mele vitrege mi-a telefonat foarte supărată din cauza lucrurilor pe care le vorbeau oamenii. Mi-a spus tot ce auzise: că soţul meu se întîlnise cu familia acestei femei; că intenţiona să divorţeze de mine şi s-o ia în căsătorie, că i-a cumpărat o casă; şi, după unii, că se căsătorise deja în secret. „Trebuie să facem ceva în legătură cu toate astea", mi-a spus fiica mea vitregă. Am sfătuit-o să nu se îngrijoreze şi am încercat s-o liniştesc.

Nu aveam nici un motiv să cred aceste zvonuri mai mult decît alte poveşti despre soţul meu şi mine, dar distanţa pe care o simţeam între noi m-a pus oarecum pe gînduri. Şi eram destul de îngrijorată ca nu cumva copiii noştri să afle astfel de lucruri dureroase, pentru că nu puteam controla ceea ce auzeau la şcoală, în timpul programului de fiecare zi. Ei nu aveau cum să ştie ce se

petrecea în realitate și, ca toți copiii, ar fi ezitat să discute astfel de subiecte neplăcute cu noi.

Pentru că exista posibilitatea ca aceste zvonuri să aibă o sâmînță de adevăr, am deschis subiectul într-o discuție cu soțul meu, nu fără un nod în stomac.

– Nu știu ce se întîmplă, i-am spus, dar aceste povești au devenit tot mai ample și mai complicate și numai tu poți rezolva această situație înainte de a provoca o și mai mare îngrijorare familiei noastre și tuturor celor implicați. Dacă e ceva adevărat în tot ce se spune și vrei să-și găsești fericirea alături de alcineva, te rog să-mi zici, pentru că te iubesc destul de mult ca să nu-ți stau în cale. Vreau ceea ce e mai bine pentru familie, pentru tine și pentru tot ceea ce ne-am zbătut să realizăm pînă acum.

Îi mai spusesem asta și altă dată și chiar credeam în aceste cuvinte. Îl iubeam foarte mult, dar trecusem prin tensiunile existente în căsnicia nereușită a părinților mei și nu voiam să mențin o relație care să nu fie pentru fiecare din noi și pentru familia noastră o sursă de împlinire și de fericire. Mai dusesem o viață independentă și înainte de a mă mărita și credeam că aș putea s-o fac din nou, dacă era necesar.

Hussein m-a privit, de-a dreptul surprins. A dat din cap cu expresie deconcertantă pe chip.

– Nu, a zis el, nu e nimic adevărat în zvonurile astea. Sînt simple născociri!

Acum problema era cum să punem capăt acestor minciuni. O soluție ar fi fost s-o îndepărtam pe tînăra respectivă din post, dar amîndoi știam cît de mult i-ar fi fost afectată reputația într-o societate conservatoare ca a noastră, pentru că oamenii și-ar imagina ce e mai rău. Așa că am decis să nu mai luăm în seamă bîrfele și să le spunem copiilor ce se întîmpla. Oricum, zvonurile au luat-o razna, iar ambasada noastră din Washington a trebuit să publice pînă la urmă o dezmințire, la fel cum a făcut și Divanul la Amman.

Depresia soțului meu s-a agravat și mai mult din cauza publicității uriașe făcute acestor zvonuri și a neputinței sale de a le pune capăt. Evoluția evenimentelor aproape îl paralizase, iar pe mine

m-a îngrijorat şi m-a supărat foarte tare. Eram oarecum furioasă pe el pentru că supusese familia unor astfel de neplăceri lăsînd situaţia să ajungă la proporţii care ne afectau atît de mult imaginea publică. Ca întotdeauna, ştiam că duşmanii lui aveau să reacţioneze prompt, pentru a exploata orice aparent semn de slăbiciune.

Privind lucrurile retrospectiv, îmi dau seama acum că toată situaţia era doar o parte dintr-o serie de întîmplări nefericite din viaţa lui. Vorbea în timpul acelei perioade îngrozitoare despre ultimele zile ale vieţii sale şi despre grijile pe care şi le făcea în legătură cu familia. Era ca şi cum ar fi vrut să scape de toate murind. „Trebuie să te concentrezi din nou asupra viitorului", l-am încurajat eu. „Gîndeşte-te bine la ceea ce vrei cu adevărat!"

Yasser Arafat a venit în iunie la Amman şi, în timp ce lua masa de prînz cu regele, părea destul de slăbit şi tulburat şi s-a plîns de dureri de cap. Îngrijorat că fragilitatea lui Arafat ar putea avea vreo legătură cu accidentul de avion din Deşertul Libian căruia liderul OEP îi supravieţuise cu doar două luni în urmă, soţul meu a aranjat ca Arafat să fie consultat de un medic chiar în seara aceea. Era aproape miezul nopţii cînd Hussein a aflat că neurologul găsise cheaguri de sînge în creierul lui Arafat şi a recomandat ca liderul OEP să fie de urgenţă supus unei intervenţii chirurgicale. Abu Shaker, la acea dată preşedintele Curţii Regale, care programase dineul oficial în onoarea lui Arafat, a transmis imediat informaţia la sediul acestuia.

Din fericire pentru noi, date fiind divergenţele anterioare dintre soţul meu şi Arafat, neurologul numărul unu din Iordania era şi un prieten apropiat al lui Arafat. Şi totuşi, dacă s-ar fi întîmplat ca Arafat să moară pe masa de operaţie, ar fi fost foarte posibil ca Iordania să fie acuzată că l-a ucis.

– Nu puteţi să-l urcaţi în avion şi să-l trimiteţi undeva, în afara ţării, pentru a fi operat? l-a întrebat Abu Shaker pe soţul meu.

Dar Hussein a refuzat.

– Doctorii mi-au spus că nu poate zbura în starea în care este, iar eu le-am dat consimţămîntul să-l opereze, i-a răspuns el.

Eram atît de îngrijorată, încît n-am putut să dorm în noaptea aceea, cum n-a putut nici Hussein, care a păstrat tot timpul legătura cu medicii de la King Hussein Medical Centre, unde era operat Arafat. Cînd, în jurul orei două noaptea, am primit ştirea că operaţia se încheiase cu bine, soţul meu s-a dus la spital. În drum spre spital, la un semafor, Hussein a oprit lîngă un taxi, iar şoferul l-a recunoscut.

– Domnule, n-ar trebui să conduceţi singur noaptea, l-a sfătuit el. Unde vă sînt gărzile?

– Trebuie să vină şi ele, sînt puţin în urma mea, i-a răspuns soţul meu, ascunzîndu-i adevărul, pentru că se strecurase din Al Nadwa fără să deranjeze pe nimeni.

– Atunci am să vă escortez eu pînă sosesc ei, i-a spus şoferul.

Şi l-a urmat pe Hussein pînă la spital şi a rămas să-i păzească maşina pînă cînd a venit o echipă de la serviciul de pază şi protecţie.

Însănătoşirea grabnică a lui Arafat în urma intervenţiei chirurgicale de urgenţă a fost aproape un miracol. Soţia sa, Suha, a venit în Iordania ca să stea cu el, iar noi i-am cazat la Hashimya, ca să stea liniştiţi acolo, vizitîndu-i des, pentru a-i încuraja în perioada de convalescenţă. Operaţia a fost considerată un mare succes. Nu exista nici urmă de îndoială că intervenţia de urgenţă i-a salvat viaţa.

Soţul meu a fost următorul care a avut probleme de sănătate, iar discuţiile medicale aveau să ocupe primul loc şi să-l păstreze pînă la sfîrşitul căsniciei.

CAPITOLUL OPTSPREZECE

O zi diferită de toate celelalte

Într-o zi de pe la mijlocul lunii august 1992, stăteam la spital cu soacra mea, cînd soţul meu a sosit pe neaşteptate pentru un control medical. Regina Zein fusese destul de bolnavă, dar acum era pe cale să-şi revină. Hussein manifesta simptome ale unor afecţiuni urologice, iar analizele au indicat prezenţa unor celule care necesitau o cercetare mai atentă. Medicii săi ne-au recomandat ca el să meargă imediat în Statele Unite pentru un diagnostic mai exact şi ne-au sugerat Mayo Clinic din Rochester, Minnesota sau Hopkins Hospital, din Baltimore – amîndouă recunoscute pe plan internaţional pentru secţiile lor de urologie. Cu toate că King Hussein Medical Center din Iordania era dotat la cele mai înalte standarde, doctorii noştri de acolo erau îngrijoraţi că regele s-ar putea să cadă victimă „VIP-ititei", un sindrom cu care se întîlneau VIP-urile din toată lumea din cauza stării de nervozitate sau emoţionale a personalului medical care trebuia să-i trateze pe aceşti pacienţi celebri. Pentru a evita o astfel de situaţie, ei ne sugerau deseori să căutăm îngrijire de specialitate în afara ţării, în cazul procedurilor medicale complexe, păstrîndu-l însă ca medic personal al lui Hussein pe doctorul iordanian Samir Farraj. După cîteva discuţii, am decis că, fiind oarecum mai izolată, clinica Mayo ne-ar putea asigura mai multă intimitate şi ne va oferi şansa unei examinări amănunţite,

pentru care era renumită în toată lumea. Douăzeci şi patru de ore mai tîrziu eram în Minnesota.

Analizele iniţiale de la clinica Mayo au confirmat faptul că doctorii trebuiau să opereze o excrescenţă care bloca parţial un ureter şi că acea excrescenţă ar putea fi de natură malignă. „Sînt năucită", am scris în jurnal. „Sidi e liniştit şi curajos, dar ştiu cît de înspăimîntat trebuie să fie în realitate. Vorbeşte cu fatalism despre necesitatea de a pune lucrurile în ordine, probabil pentru că presimte ceva. Nu vreau să-l pierd, căci mai are încă atît de multe de făcut. Atît de multă lume are nevoie de el." Se părea că starea lui era foarte gravă.

După o noapte de nesomn, l-am însoţit pe Hussein la testele din acea zi şi am petrecut o bună bucată de timp privind cum i se făcea o tomografie computerizată şi alte investigaţii. Nu am putut să nu aud comentariile tehnicienilor şi concluziile înfricoşătoare pe care le trăgeau. Doar mai tîrziu am aflat de la doctori că există şi ceva veşti optimiste. Tomografia şi examenul ulterior cu ultrasunete au reuşit să localizeze anomalia. Totuşi, eram cu toţii extrem de îngrijoraţi. Sora mea venise să fie alături de mine, lucru care mi-a fost de mare ajutor, dar încă îmi era greu să-mi alung neliniştea. Soţul meu era şi el emoţionat din cauza operaţiei şi m-a rugat să-i aduc Coranul, pe care îl aveam mereu la noi. Mi-a cerut şi o fotografie a unui Mercedes de epocă pe care tocmai îl reparase şi mi-a spus că mi-l dăruieşte de ziua mea. Am fost surprinsă şi mişcată de cadou, ştiind ce mîndru era Sidi de acea maşină, şi am fost şi mai impresionată de faptul că-şi amintise de ziua mea în acele împrejurări; în ce mă priveşte, uitasem cu desăvîrşire.

În timpul intervenţiei chirurgicale, n-am intrat în sala de operaţie, dar l-am însoţit mai tîrziu la reanimare. Cînd au venit, doctorii ne-au dat vestea pentru care ne rugam: cîteva celule precanceroase fuseseră găsite în ureterul ce ducea la unul din rinichi, dar nu se răspîndiseră. Medicii îi extirpaseră rinichiul respectiv, ca modalitate de prevenire, şi nu existau alte semne de anomalie. Nu i-a fost recomandat nici un tratament.

Soţul meu s-a trezit la reanimare în stilul său inimitabil. Încă ameţit de anestezie, a început să le mulţumească tuturor celor care

se ocupaseră de el în sala de operaţie, spunîndu-le că le este recunoscător şi că se simte privilegiat că s-a aflat în grija lor, reacţie care caracteriza felul în care ştia întotdeuna să-i facă pe ceilalţi să se simtă bine, chiar şi-n cele mai grele momente ale vieţii sale.

Zilele care au urmat au reprezentat o răscruce în viaţa sa. Nu l-am părăsit nici o clipă în timpul celor aproximativ zece zile în care am stat la Mayo după operaţie. În primele zile, pînă să dispară complet efectele anesteziei, în timp ce vorbeam, adormea deseori brusc în mijlocul unei propoziţii, ca apoi să se trezească şi să-şi continue ideea de unde o lăsase. Nu-l văzusem niciodată atît de slăbit şi de vulnerabil şi, fiind un bărbat puternic care se aflase întotdeauna la conducere, îi era dificil să se împace cu o astfel de pierdere a controlului. Încrederea în noi a sporit. Amîndoi fusesem foarte ocupaţi cu munca noastră de-a lungul ultimilor ani atît de dificili, dar în spital l-am reasigurat că el, şi numai el, era prioritatea mea numărul unu. Spaima de cancer l-a smuls pe Hussein din depresie şi astfel a devenit din nou persoana energică şi activă care fusese înaintea Războiului din Golf.

Vestea despre operaţia lui Hussein s-a răspîndit peste tot în lume şi au început să curgă flori şi mesaje, inclusiv o deosebit de emoţionantă ofertă a unui tînăr iordanian de a-i dona un rinichi regelui său preaiubit, pe care-l considera, la fel ca alţi compatrioţi, un adevărat tată. În acelaşi timp, fabrica de zvonuri nu stătea degeaba. Printr-un articol de-a dreptul neruşinat, presa izraeliană a anunţat că Hussein avea cancer la creier şi va muri în şase luni. Trebuia să mă descurc cu presa; trebuia să fim sinceri, dar să nu ne arătăm alarmaţi publicului. Regele s-a simţit mişcat de semnele de simpatie şi de grijă primite din toate colţurile lumii, de la Vatican, din Orientul Mijlociu, din Europa şi Statele Unite. Prinţul Bandar, ambasadorul saudit în Statele Unite, a venit la clinica Mayo aducînd urări de însănătoşire şi buchete extravagante de flori din partea regelui Fahd, a prinţului moştenitor Abdullah şi a altor membri ai familiei regale saudite. „Hussein simte că acesta este un punct de cotitură" pentru revenirea la normalizarea relaţiilor, am scris în jurnalul meu. Persoana din cadrul serviciului nostru de

protocol care a însoţit delegaţia saudită la aeroport ne-a relatat că prinţul, care-l considerase întotdeauna pe soţul meu un mentor, fusese mişcat pînă la lacrimi de întîlnirea cu Hussein.

Imediat după operaţie, doctorii ne-au explicat că se credea că există o legătură între cancerul renal şi fumat, şi totuşi, chiar a doua zi după operaţie, cînd am deschis uşa salonului, l-am găsit pe soţul meu stînd pe un scaun şi fumînd o ţigară lîngă o fereastră parţial deschisă. Am simţit că mi se frînge inima şi m-am dus fără să spun nimic în sala goală de aşteptare unde, contrar obiceiului, am izbucnit în plîns.

Regele era încă foarte slăbit cînd am părăsit spitalul pentru a petrece perioada de convalescenţă la River House, casa noastră aflată în apropiere de Washington, D.C. Hussein o cumpărase, fără s-o fi văzut, în anii optzeci, în perioada în care Blair House, casa oficială de oaspeţi, era în renovare, crezînd că avem nevoie de o locuinţă mai sigură decît un hotel cînd ne aflam în Statele Unite. Într-o seară, cu cîţiva ani în urmă, soţul meu mi-a menţionat în treacăt că un vechi prieten din Washington îi recomandase să cumpere o casă care era scoasă la vînzare de ceva timp pe piaţa imobiliară şi, prin urmare, era extrem de convenabilă ca preţ. I-am răspuns că nu eram sigură dacă voiam să port povara încă unei case, dar am admis că, dacă merita, ar trebui să trimitem un inginer care să evalueze starea în care se afla. Hussein, vorbind de parcă abia atunci şi-ar fi amintit acest amănunt, mi-a spus că o cumpărase deja. „Cred că nu vorbeşti serios", i-am spus, luîndu-mă cu mîinile de cap.

Pînă la urmă, s-a dovedit că River House avea, într-adevăr, nevoie de o mulţime de renovări, chiar şi înlocuirea unei mari părţi din izolaţia casei, dar ne-a oferit un cămin liniştit, sigur, cu o minunată privelişte spre rîul Potomac. Găsisem locul perfect unde să-mi adun gîndurile, în special atunci cînd mă pregăteam pentru întrunirile dificile şi discursurile din timpul Crizei din Golf. Iar acum oferea un loc ideal pentru convalescenţa soţului meu. În urma operaţiei, i-am amenajat lui Hussein o cameră la parter, pentru că era prea slăbit ca să urce scările.

Mi-am concentrat toată atenţia asupra îngrijirii lui Hussein. Această responsabilitate m-a speriat la început, dar apoi mi s-a părut că totul decurge firesc şi uşor. Deşi aveam angajaţi un medic şi o asistentă medicală minunată, am încercat să veghez asupra nevoilor personale ale lui Sidi, ajutîndu-l să se îmbăieze şi să se îmbrace, descoperind cu această ocazie o parte neştiută a mea, care era mai capabilă decît aş fi crezut să aibă grijă de persoana iubită. Îi era foarte greu să depindă de alţii, mai ales că era obişnuit ca alţi oameni să depindă de el; cu toate acestea, era extrem de recunoscător pentru ceea ce făceam pentru el.

După ce Hussein a mai prins puteri, am fost invitaţi la o cină liniştită cu familiile Bush şi Baker la Casa Albă. În ciuda sprijinului de care se bucurase Bush în timpul Războiului din Golf, scădea în sondaje, iar 1992 era un an electoral. Mi-o amintesc pe Barbara Bush spunîndu-mi că refuza să citească ştirile interne, din cauza criticilor la adresa soţului ei, atitudine pe care o înţelegeam prea bine. I-am încurajat să nu dea atenţie presei şi sondajelor, şi, mai tîrziu, după ce Bush a pierdut alegerile, le-am urat multă sănătate şi fericire în noua lor viaţă. I-am spus Barbarei că o invidiez pentru libertatea şi intimitatea de care se puteau bucura, şi chiar credeam în ceea ce spuneam.

Doctorii de la Mayo i-au recomandat soţului meu să-şi reînceapă treptat activitatea, aşa că, în drum spre Iordania, am petrecut cîteva zile în Anglia, la Buckhurst Park. Regina Elisabeta a avut amabilitatea de-a ne invita la prînz la Balmoral Castle, în Scoţia, unde se putea ajunge cu uşurinţă după o călătorie de o jumătate de zi cu elicopterul, dar lucrurile n-au ieşit cum ne-am planificat. Intenţionam să zburăm întîi la Gleneagles, să realimentăm elicopterul şi apoi să ne continuăm drumul spre Balmoral, care se afla la doar cincizeci de kilometri depărtare. Prima parte a voiajului a decurs conform planului. Singura mea grijă era să nu răcească Hussein, care era încă slăbit. L-am învelit bine în jacheta groasă a pilotului nostru şi am decolat de la Gleneagles, dar am intrat într-un strat jos de nori de deasupra zonei muntoase a Scoţiei.

Hussein i-a sugerat pilotului să încerce să coboare sub nori zburînd deasupra văilor. Ţi se făcea pielea de găină să priveşti prin geamurile elicopterului şi să vezi liniile de înaltă tensiune aproape la nivelul ochiilor. Norii au continuat să se adune peste colinele înalte şi a devenit imposibil să mai zburăm atît de jos, aşa că am decis să ne îndreptăm spre est, spre Aberdeen, să aterizăm la aeroport şi să ne continuăm drumul cu maşina. Cînd, în sfîrşit, am ajuns la Balmoral, eram în întîrziere cu mai bine de o oră şi ni se făcuse destul de foame. După ce ne-am tras puţin sufletul în camerele noastre, ne-am dus şi noi în cabinetul de lucru de la Balmoral, unde ne aşteptau regina Elisabeta, prinţul Philip, prinţul Charles, prinţesa Anne şi alţi cîţiva membri ai familiei, precum şi cîţiva dintre iubiţii căţeluşi ai reginei. S-au interesat de starea sănătăţii lui Hussein şi modul în care am călătorit. După un timp, am fost invitaţi într-un salonaş, pentru ceaiul de după-amiază, la care ni s-au oferit şi nişte sandvişuri subţirele. În acel moment, mi-am dat seama că pierdusem masa de prînz. Soţul meu a fost mult mai politicos decît mine şi s-a servit doar cu unul sau două sandvişuri. În schimb, eu am luat cîteva de fiecare dată cînd mi se întindea tava.

După ceai, ne-am întors în camera de lucru, ale cărei ferestre dădeau spre parcul impecabil îngrijit al reşedinţei. Prinţul Philip m-a întrebat dacă nu voiam să văd grădina ecologică. Am acceptat pe loc, gîndindu-mă că va fi o ocazie minunată de a completa ce mîncasem la ceai cu nişte legume proaspete. În timp ce ducele de Edinburgh şi cu mine ne plimbam prin grădină, ne-au ajuns din urmă prinţul Charles şi Hussein, care, observînd cum mă hrănesc, au remarcat sec că şi ei ar fi vrut să mănînce o salată. Puţin mai tîrziu, sătui, am pornit spre Gleneagles.

Peste trei zile, cînd ne pregăteam să ne întoarcem în Iordania, am început să fiu tot mai neliniştită. Cele cinci săptămîni petrecute în străinătate au reprezentat cea mai lungă perioadă în care soţul meu lipsise din ţară şi, după spusele unora, se părea că întreaga populaţie voia să-l întîmpine la sosire. Era plăcut şi emoţionant, dar eram îngrijorată de faptul că Hussein era încă

slăbit şi nu ştiam dacă este suficient de refăcut pentru un astfel de eveniment copleşitor.

„Vă rog, asta îl va obosi atît de tare..." le-am tot spus angajaţilor noştri din serviciul de protocol. „Se simte mai bine, dar cred că nu vreţi să-l ucideţi." Hussein era sensibil la infecţii şi, pentru că acum avea doar un rinichi, trebuia să avem grijă de starea lui de sănătate.

De sus, panorama Ammanului era uimitoare. Regele pilota ca de obicei şi a zburat încet deasupra oraşului, care era în sărbătoare cu ocazia întoarcerii sale. Ulterior s-a estimat că mai mult de un milion de oameni – un sfert din populaţia totală a Iordaniei – se aflase pe străzi, venind la Amman de pretutindeni din ţară. Sperasem că doar familia şi cîteva persoane oficiale se vor afla la ceremonia de întîmpinare de la aeroport, dar pe lîngă membrii guvernului erau acolo şi o mulţime de alţi oameni. Fratele soţului meu, prinţul moştenitor Hasan, aranjase ca Hussein să meargă cu el în maşină de la aeroport la palatul reginei-mamă. Eu am ajuns acolo cu maşina mea, însoţită de prinţesa Basema, trecînd prin cel mai inimaginabil ocean de entuziasm omenesc.

Oamenii rîdeau, plîngeau, fluturau pancarte, ţineau în mîini portrete ale lui Hussein şi ale familiei noastre, alergau, ţipau, ne trimiteau bezele, aruncau flori înspre maşină şi chiar pe ei înşişi, în încercarea de a ajunge la geamuri şi a-l atinge. Străzile erau atît de ticsite, că poliţiei îi era greu să controleze mulţimea. Ne-a luat o oră, o oră şi ceva să străbatem cei cîţiva kilometri pînă la Palatul Zahran. Trebuie să fi fost un coşmar pentru serviciul de securitate, dar revărsarea aceasta de afecţiune a risipit ultimele reminiscenţe de depresie ale regelui. În ciuda protestelor echipelor de securitate, Hussein a stat în maşina decapotabilă, le-a făcut cu mîna oamenilor şi s-a lăsat îmbrăţişat de poporul său.

Hussein era epuizat, dar înviorat cînd, într-un sfîrşit, am sosit acasă la Al Nadwa. Aerul era impregnat de o aromă aparte pe care el o iubea atît de mult, iar personalul ţipa de fericire. „Mă simt privilegiat", mi-a spus cînd, într-un final, am reuşit să-l trimit la culcare. „Există atît de multe cazuri tragice de lideri care pierd

cu timpul dragostea poporului lor, dar să văd legătura cu poporul devenită şi mai puternică după atît de mulţi ani este o adevărată binecuvîntare."

Oricît am încercat, nici doctorii, nici eu n-am reuşit să-l convingem să se lase de fumat. Cînd medicul de la Mayo îi explicase posibilele legături cu anumite tipuri de cancer, inclusiv cu cel renal, făcînd aluzie la cît de nociv era fumatul pentru el, soţul meu a replicat că, dacă doctorul ar trăi în acelaşi stres ca el, s-ar apuca şi el de fumat. Copiii lui Hussein erau şi ei îngrijoraţi de sănătatea sa şi de faptul că fuma. Avusese cîteva tentative să se lase, şi noi încercasem să-i raţionalizăm numărul de ţigări pe care să le poată fuma, dar pînă şi la Mayo şi-a înduplecat garda de corp şi chiar pe aghiotantul meu să deschidă o fereastră ca să poată fuma pe furiş. La Buckhurst, rîsete înfundate în afara dormitorului nostru erau semnalul că reuşise să-şi facă rost de o ţigară. Într-o zi, fina lui, Elizabeth, trecea pe lîngă camera lui de toaletă, cînd a văzut o fereastră deschisă – şi picioarele lui. Cu toate că era slăbit, că nu se simţea bine şi că mergea cu un baston, se căţărase cumva pînă la fereastră şi ieşise într-un mic balconaş, să fumeze.

Lăsînd ţigările deoparte, faptul că a fost la un pas de moarte îi dăduse soţului meu un nou scop şi îi limpeziseră sentimentele în legătură cu moştenirea pe care voia s-o lase Iordaniei. Revenirea sa la normal a fost o mare uşurare pentru mine şi pentru copii. Era mai hotărît ca oricînd să transforme Iordania într-o adevărată monarhie democratică, astfel încît ţara să poată progresa şi fără el. La o lună după ce ne-am întors, a făcut un pas important pe calea progresului, anulînd legea care interzicea partidele politice. A meditat mult şi asupra schimbării modalităţii de succesiune la tron. După cum stăteau lucrurile, fratele său, Hasan, prinţul moştenitor, avea să-i urmeze, iar ideea soţului meu nu era să schimbe neapărat acest lucru, dar să-l modifice pentru generaţia care avea să-i urmeze lui Hasan prin crearea, poate, a unui consiliu de familie. Credea sincer în luarea deciziilor prin consens, un principiu arabo-islamic împămîntenit, şi era convins că familia haşemită iordaniană ar trebui să împărtăşească această opţiune. Această abordare va întări unitatea

familiei şi va garanta, spunea el, „nu numai că vor rămîne şi vor lucra împreună, dar şi că va fi aleasă persoana cea mai potrivită şi *dispusă* să-şi asume responsabilitatea". Pentru că această schimbare implica amendarea Constituţiei, care stipula că fiul cel mai mare sau, din 1965, un frate putea prelua tronul, a continuat să se gîndească mult la aceste lucruri.

Cea mai gravă problemă la ordinea zilei era situaţia încă încordată dintre America şi Irak. Serviciul nostru secret ne-a informat că Washingtonul era extrem de îngrijorat de faptul că nu se ştia exact în ce măsură maşina de război irakiană fusese, de fapt, distrusă în timpul Războiului din Golf. O nouă serie de atacuri împotriva Irakului părea iminentă, după ce, la începutul anului 1993, Comisia Specială a Naţiunilor Unite şi-a exprimat suspiciunea că Saddam Hussein producea uraniu pentru uz nuclear.

Regele Hussein intenţiona să facă o vizită de stat în Oman pentru a discuta probleme de cooperare economică, dar Statele Unite l-au sfătuit pe soţul meu să-şi anuleze călătoria. Era clar că se întîmpla ceva. Remarcaserăm deja o intensificare a traficului aerian în regiune. Apoi a primit un mesaj de la Washington, prin care era informat că în şase ore se va declanşa un atac împotriva Irakului. În timp ce soţul meu fuma ca să se calmeze, eu m-am descărcat, cum făceam deseori, scotocind prin casă şi sortînd lucrurile de care nu mai aveam nevoie. Dat fiind numărul mare de situaţii de criză cu care ne confruntam, soţului meu îi plăcea să spună că, în curînd, nu-mi va mai rămîne nimic de aruncat sau de aranjat.

Nici tensiunea, nici atacurile aeriene nu s-au potolit. Soţului meu îi era teamă că ar putea urma o explozie nucleară. Un om de ştiinţă irakian specialist în tehnologie nucleară fusese asasinat la Amman cu cîteva săptămîni înainte de declanşarea atacurilor. După spusele unui ofiţer al Serviciului Secret Britanic, savantul fusese ucis înainte de a fi divulgat informaţii despre potenţialul nuclear al Irakului. Oare acesta era scopul atacurilor americane?

În iunie 1993, ne-am dus în Statele Unite pentru un control medical de rutină, care a decurs foarte bine, şi pentru o vizită de

stat la Casa Albă. Bill Clinton era al optulea preşedinte american pe care-l întîlnea soţul meu şi, spre deosebire de ultimii doi predecesori ai săi, Bush şi Reagan, era relativ un necunoscut. Nu ştiam la ce să ne aşteptăm, dar atît Bill, cît şi Hillary ne-au impresionat. Erau extrem de deschişi, interesaţi de părerile soţului meu şi dornici să înveţe cît mai mult posibil. Hillary mi-a mărturisit cît de nepregătiţi fuseseră pentru noul mod de viaţă de la Washington, inclusiv pentru lipsa de intimitate aproape totală şi pentru comentariile presei şi ale oponenţilor politici legate de fiecare aspect al vieţii lor.

Într-una dintre zile, Warren Christopher, Secretarul de Stat al lui Clinton, l-a informat pe Hussein că Statele Unite lansaseră încă o rachetă împotriva Irakului, de data aceasta împotriva serviciilor secrete din Bagdad, ca represalii faţă de un pretins atentat la viaţa fostului preşedinte Bush în timpul unei vizite pe care acesta a efectuat-o în aprilie în Kuwait. L-am auzit pe Clinton declarînd la CNN că discutase în prealabil despre atac cu prieteni şi aliaţi ai Statelor Unite din regiune, deşi nici preşedintele american şi nici alţi oficiali ai SUA nu pomeniseră nimic despre vreun posibil atac cu rachete.

Acest lucru l-a pus pe Hussein într-o situaţie foarte dificilă. Chiar înainte de atacul cu rachetă, vizitase Pentagonul, fiind primit cu toate onorurile militare, moment care fusese fotografiat şi despre care se scrisese în presa din Orientul Mijlociu. Cînd am aflat de atac, ne-am gîndit imediat la ceremonia de la Pentagon şi ne-am întrebat dacă nu i se înscenase ceva soţului meu. Onorurile militare trebuiau oare să creeze impresia de complicitate a regelui sau de aprobare a acţiunilor lor militare?

Următoarea surpriză a venit din partea Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei. A doua fază a convorbirilor de pace ajunsese într-un punct mort la Washington şi fusese reluată de un diplomat norvegian, aşa că palestinienii şi izraelienii se întîlneau în secret la Oslo. Pe neaşteptate, în august, Washingtonul a anunţat că OEP şi Israelul ajunseseră la o declaraţie de principii şi la un acord interimar de pace. Regele era furios. Yasser Arafat îi spusese soţului

meu că luase legătura cu Shimon Peres, dar, după cum s-a aflat mai tîrziu, ei se întîlneau în secret de cîteva luni bune. Nici Shimon Peres nu suflase o vorbă despre asta. „De ce atîtea neînțelegeri?" se întreba soțul meu. „Cum e posibil să colaborăm în felul ăsta?" Cu toate acestea, Hussein și-a revenit repede din șoc și în douăzeci și patru de ore a aprobat acordul interimar de la Oslo. „Dacă asta este ceea ce doresc palestinienii, singurul lucru pe care pot să-l fac este să-i sprijin", a spus el.

Totuși, în particular, Hussein credea că palestinienii făcuseră prea multe concesii. Regele refuzase să trădeze vreunul dintre drepturile palestinienilor în schimbul Teritoriilor Ocupate din 1967, dar, în pofida acestui fapt, modul în care era redactat acordul de la Oslo era atît de vag, încît nu era clar ce zone anume aveau să le aparțină palestinienilor. Și mai grav i se părea faptul că toate chestiunile cu adevărat importante – implicînd statutul Ierusalimului, al refugiaților și al coloniilor, precum și măsurile de securitate, granițele, relațiile și cooperarea cu vecinii – nu fuseseră puse în discuție. În schimb, au fost amînate pentru o nouă rundă de negocieri, care urma să aibă loc într-un interval nu mai mare de trei ani.

Dacă e să luăm partea bună a lucrurilor, o dată cu anunțarea Acordului Interimar de Pace Izraeliano-Palestinian, regele Hussein avea acum cale liberă să încerce el însuși să ajungă la un acord de pace între Iordania și Israel. De vreme ce Arafat făcuse prima mutare, chiar dacă nu lipsită de omisiuni, Hussein s-a simțit liber să acționeze.

După începerea convorbirilor de pace cu Israelul, un alt eveniment – personal de data aceasta – mă tulbura: venise vremea să-l trimitem la colegiu în Anglia pe fiul nostru mai mare, Hamzah. S-a hotărît ca Hamzah să meargă la Harrow încă din ziua în care s-a născut. Intendentul de la căminul The Park, unde stătuse și Hussein în timpul studiilor, tocmai vizita Iordania cînd s-a născut Hamzah și imediat l-a înscris pentru anul 1993. Plecarea lui Hamzah ne-a lăsat cu inimile strînse la fel ca atunci cînd Abir, Haya și Ali părăsiseră țara pentru a studia în Anglia, dar era timpul ca el să vadă cum e viața în afara Palatului Regal. Sperasem ca Hamzah să meargă

la o şcoală din Statele Unite pentru că mi se părea că sistemul educaţional de acolo era mai flexibil, dar el a dorit să calce pe urmele tatălui său. S-a dovedit că Harrow era un loc foarte potrivit pentru el, oricît de dureros a fost pentru noi începutul.

Hamzah moştenise dragostea lui Hussein pentru zbor şi, la începutul lui septembrie, el a fost cel care m-a dus cu elicopterul la Londra, unde urma să ne întîlnim cu tatăl său, în drum spre Harrow. Trebuia să mergem în cîteva locuri – să facem o vizită la un specialist în ortodonţie şi la frizer, apoi să luăm prînzul în Salonul Verde al Hotelului Dorchester, unde tatăl lui i-a comandat felul său preferat de mîncare din timpul studenţiei: hamburgeri cu ochiuri. Nici unul din ei n-au dat vreo atenţie observaţiilor mele legate de colesterol, iar Hamzah a declarat pe loc felul respectiv de mîncare ca fiind preferatul său.

Hamzah şi Hussein semănau foarte mult, lucru care, mai tîrziu, a făcut să se speculeze mult în ţară faptul că soţul meu îl va alege pe el să-i urmeze la tron. Am descurajat astfel de discuţii, pentru că nu credeam că serveau la ceva bun şi pentru că îl puneau pe Hamzah într-o postură dificilă faţă de ceilalţi membri ai familiei. Succesiunea avea să depindă de vrerea lui Allah şi de judecata soţului meu, precum şi de consideraţii constituţionale. Responsabilitatea mea ca mamă, soţie şi regină era să-i încurajez pe toţi copiii să-şi dezvolte talentele individuale şi să se pregătească să-şi servească ţara în domeniul pentru care erau mai potriviţi – oricare ar fi fost acesta –, cu smerenie şi devotament. Nimeni nu trebuia să se bazeze pe faptul că va fi priveligiat, în calitate de viitor rege.

În acea primă zi de şcoală, Hamzah ne făcea curajos cu mîna în timp ce noi ne pregăteam de plecare. La fel ca în cazul despărţirii de ceilalţi copii mai mari, am simţit că-mi fuge pămîntul de sub picioare, pe măsură ce ne îndepărtam cu maşina. Lui Hamzah i-a fost teribil de dor de noi la început, lucru pe care a încercat să-l ascundă, dar pe care tatăl său l-a observat imediat. Într-o săptămînă Hussein şi cu mine ne-am întors la Harrow după o discuţie chinuitoare în care ne-am întrebat dacă vizita noastră avea sau nu să-i facă mai rău copilului. Hamzah şi tatăl său s-au înveselit

tachinîndu-mă la o încă o porţie de hamburgeri cu ochiuri – semn sigur că starea de spirit a fiului nostru s-a îmbunătăţit. Toţi ne-am simţit mai bine după vizită. La întoarcerea în ţară, soţul meu i-a scris lui Hamzah o scrisoare plină de afecţiune şi încurajatoare în care-i explica planurile sale legate de un consiliu de familie care să aleagă succesorul şi-l îndemna să înţeleagă importanţa educaţiei pentru viitorul său, oricare ar fi acesta. Era o modalitate intimă de comunicare dintre tată şi fiu, şi nu s-a mai vorbit despre asta, dar Hamzah s-a adaptat la Harrow, şi încă foarte bine.

Ne-am întors de la Londra în 13 septembrie sau „Super-lunea" cum o numea Hussein, pentru că era ziua în care Arafat şi Rabin se aflau la Washington să semneze Acordul de la Oslo. Şi procesul nostru de pace progresa; douăzeci şi patru de ore mai tîrziu, Iordania şi Israelul au semnat un plan de pace la Departamentul de Stat din Washington, D.C. Atenţia de care se bucura Arafat s-a răsfrînt şi asupra soţiei sale, Suha, care nu se afla la Washington, dar era intervievată pe larg de CNN. Îi trimisesem un mesaj de susţinere, iar ea m-a sunat la puţin timp după aceea să-mi mulţumească şi să-mi ceară un sfat în legătură cu ceva care o punea într-o situaţie foarte dificilă. „Deja a devenit victima aceluiaşi flagel al bîrfelor şi al zvonurilor care ne afectează pe toţi cei care ne aflăm în aceste poziţii", am scris în jurnalul meu. Cît de nemiloase erau aceste critici. „Am auzit bîrfe despre oameni atît de diferiţi, şi chiar despre noi, şi ştiu că acest fel de poveşti care circulă nu au nici o un fundament real", le-am spus celor care o criticau. „De ce nu-i daţi nici o şansă? Încercaţi măcar o dată să-i acordaţi prezumţia de nevinovăţie!"

Am încercat să-i împărtăşesc şi ei dramul de înţelepciune la care ajunsesem după doisprezece ani de experienţă în politica Orientului Mijlociu. „Concentrează-te pe ceea poţi face şi lasă-le pe restul la o parte!", am sfătuit-o. „Măcar du-te acolo şi fă tot ceea ce poţi! Bîrfele şi zvonurile de care oricum nu eşti scutită nu au importanţă atîta timp cît ştii că-ţi serveşti poporul cu tot ce ai mai bun."

La două săptămîni după ce Arafat şi Rabin au semnat la Washington Acordul Interimar de Pace, prim-ministrul izraelian a sosit la Aqaba pentru o întîlnire secretă cu soţul meu. Situaţia fiind extrem de delicată, am menţinut un număr restrîns de membri ai personalului, aşa că eu şi administratorul casei ne-am ocupat de toate detaliile pregătirilor. Mi-a rămas în minte de la acea întîlnire tonul profund, sonor al vocii lui Rabin, care părea să nu se mai oprească din vorbit ore în şir. La această întîlnire, cei doi lideri aveau să înceapă să se cunoască unul pe celălalt şi să stabilească o relaţie de încredere şi de respect personal, în pofida diferenţelor dintre ei, care avea să conducă la acordul nostru de pace cu Israelul. Iordania sprijinise încă din 1967 toate eforturile constructive de pace, dar realizările noastre au fost uneori zădărnicite, alteori trădate sau şi una, şi alta. Eram epuizaţi de toată această hărţuială, de tulburările politice şi de suferinţa generaţiilor de palestinieni, ca să nu mai pomenesc de sentimentul acut de insecuritate şi de toate obstacolele în calea dezvoltării economice şi a progresului din regiune.

Hussein şi Rabin au convenit să nu dea publicităţii faptul că s-au întîlnit pentru a căuta o soluţie de pace, îndeosebi fiindcă poziţiile lor erau atît de diferite şi doreau să aştepte pînă cînd aveau ceva mai substanţial de oferit. Încet şi cu multă scrupulozitate, au examinat fiecare poziţie, ca să vadă unde se pot face progrese.

Relaţia noastră cu Israelul a frizat, uneori, absurdul. La conferinţele de pace, trebuia să fim extrem de atenţi să nu intrăm în contact cu vreunul dintre participanţii izraelieni şi, în nici un caz, să nu ne fotografiem cu ei. Ştiam că izraelienii ar putea folosi acele imagini în scopuri politice, dînd impresia de normalizare a situaţiei, fapt care ar fi fost însă interpretat de către arabul de rînd drept „fraternizare cu duşmanul". Şi totuşi, întotdeuna, izraelienii păreau să stea la pîndă cu camera în mîna.

Susceptibilitatea aceasta a provocat o situaţie foarte neplăcută la o conferinţă internaţională a soţiilor de şefi de stat, cînd s-a ajuns la momentul în care trebuia să se facă o fotografie a grupului oficial. Se obişnuia ca membrele delegaţiei să fie aşazate alfabetic,

după numele ţării, lucru care ar fi fost simplu, dacă reprezentantele din Jamaica sau Japonia ar fi fost prezente. Cum nici una din ţări nu era reprezentată, am fost aşezată lîngă doamna Weizman, soţia preşedintelui izraelian Ezer Weizman, care mi-a vorbit cu însufleţire pe tot parcursul şedinţei de fotografiere a întregului grup. Am reacţionat uitîndu-mă doar la aparat, vorbind din colţul buzelor şi străduindu-mă din răsputeri să nu fiu nepoliticoasă.

La data aceea era absolut necesară evitarea oricărui contact cu izraelienii care să fie surprins de mass-media, deşi eram conştienţi că dialogul era esenţial şi că era împotriva firii noastre să evităm în acest mod orice tip de relaţie. O excepţie notabilă a fost prilejuită de Jocurile Sportive ale Membrilor Forţelor Armate cu Handicap Motoriu care au fost deschise de regele Hussein la Londra, în vara anului 1993. Am aplaudat cu toţii aparţiţia echipelor din Iordania, Israel, Marea Britanie, America de Sud şi Statele Unite. După terminarea întrecerilor, am dat mîna cu soldaţii cu handicap motoriu, aflaţi în scaune cu rotile, şi ne-am fotografiat cu toţi, inclusiv cu reprezentanţii Israelului. „Pare o nebunie că oamenii trebuie să se înroleze, să lupte şi să fie răniţi ca să poată comunica firesc cu inamicul lor", mi-a spus soţul meu după aceea.

La sfîrşitul anului 1993 şi începutul lui 1994, situaţia din Orientul Mijlociu era deosebit de instabilă. În noiembrie, mă aflam la New York, unde participam la o conferinţă pe tema drepturilor femeii organizată de Columbia University, cînd a mai intervenit un incident care a sporit tensiunile. Preşedintele Clinton s-a întîlnit cu Salman Rushdie la Casa Albă şi se spune că pe hol, nu în Biroul Oval. Rushdie fusese condamnat la moarte de ayatollahul Khomeini în urmă cu cîţiva ani pentru felul în care scrisese despre profetul Mahomed în romanul său *Satanic Verses*[1], condamnarea blasfemiei sale era larg acceptată de musulmanii din toată lumea, cu toate că mulţi nu erau de acord şi cu sentinţa de condamnare la moarte. Oricum, în Vest, diverse grupuri de scriitori occidentali,

[1] „Versetele satanice"; Salman Rushdie, scriitor născut în Bombay, India în 1947, a scris cîteva romane de succes traduse în peste douăzeci de limbi. Trăieşte în exil în Marea Britanie (n.tr.).

dintre care cel mai notabil este Clubul PEN, s-au mobilizat în apărarea romancierului, argumentînd că orice cenzură şi critică la adresa lui Rushdie aduce atingere dreptului fiecăruia la libertatea de exprimare. În mod evident întîlnirea lui Clinton cu Rushdie la Casa Albă nu a fost un joc al hazardului. Nu i se întîmplă nimănui să dea pur şi simplu pe un hol de la Casa Albă peste preşedinte. Imediat Iranul a criticat vehement întîlnirea lui Clinton cu Rushdie, fapt ce a dus la demonstraţii violente de stradă în ţările musulmane, printre care Bangladesh şi Pakistan. Departamentul de Stat a emis nişte comunicate prin intermediul presei, avertizîndu-i asupra eventualelor pericole pe cetăţenii americani care locuiau sau călătoreau în ţări musulmane, lucru care a creat un mare neajuns turismului din statele respective. Dacă americanii considerau întîlnirea lui Clinton cu Rushdie pe deplin constituţională, musulmanii o considerau o ofensă nejustificată. Chiar şi soţul meu era îngrijorat şi mi-a telefonat din Iordania. „Hamas şi extremiştii se vor folosi de ocazie", am scris în jurnal. „Trebuie să ne asigurăm că indivizii care ar putea profita de ea, pentru a condamna relaţiile dintre Statele Unite şi ţările musulmane, nu vor fi capabili să exploateze situaţia creată de această întîlnire." I-am telefonat lui Hillary Clinton ca să-i comunic temerile noastre, dar, la data aceea, a încerca să captezi atenţia cuiva la Washington era aproape imposibil.

Scandalurile provocate, bunăoară, de Lorena Bobbit care-şi atacase soţul, de Tonya Harding care o rănise o altă patinatoare, procesul crimei lui O.J. Simpson şi inepuizabilul subiect legat de Monica Lewinsky dominau pagina întîi a ziarelor şi buletinele de ştiri, făcînd dialogul pe orice altă temă extrem de dificil. Pentru cei care nu trăiesc în Statele Unite, extraordinara obsesie a americanilor pentru evenimente aparent minore e frustrantă şi de neînţeles. În Iordania şi, de altfel, în tot Orientul Mijlociu, ne confruntam zilnic cu probleme de viaţă şi de moarte: mulţi dintre palestinieni protestau împotriva negocierilor de pace ale lui Arafat cu Israelul, în vreme ce alţii protestau împotriva demersurilor Iordaniei în acelaşi scop. Extremiştii islamici erau responsabili de o serie de

explozii în cinematografe. Primul secretar al Ambasadei Iordaniei în Liban fusese asasinat şi, pe 25 februarie, treizeci de palestinieni au fost masacraţi de un colonist evreu la Hebron, în Mormîntul Patriarhilor.

Cu toate aceste, negocierile cu Israelul mergeau în direcţia cea bună. Regele lucra direct cu Rabin de aproape de un an la un proiect de pace realizabil şi, la mijlocul lui iunie 1994, era aproape gata. Subcomitetele ioradaniano-izraeliene ajunseseră cu succes la înţelegeri în ce priveşte apa, mediul şi energia. Înregistrau progrese şi negocierile bilaterale legate de frontiere, securitate şi alte dispute teritoriale. Pe 25 iulie era programat ca regele Hussein şi prim-ministrul Rabin să semneze o declaraţia avînd ca scop decretarea oficială a încetării războiului, vechi de patruzeci şi şase de ani, între cele două state şi să înceapă pregătirile finale pentru definitivarea păcii. Fusese ales pînă şi locul unde avea să se desfăşoare evenimentul.

Pentru semnarea declaraţiei, Hussein preferase Wadi Araba – un loc potrivit, dată fiind poziţionarea sa lîngă graniţa Iordaniei cu Israelul. Astfel, acest progres care s-a înregistrat în regiune avea să demonstreze în mod limpede angajamentul nostru independent pentru realizarea unei păci globale. Regele îi scrisese şi preşedintelui Clinton pentru a-i da această veste încă strict confidenţială a înţelegerii şi pentru a-i comunica data şi locul. Am crezut că totul era în ordine, dar ne-am înşelat.

Pe 15 iulie eram la Aqaba, Hussein tocmai îşi vizita unităţile militare şi anumite locaţii pentru întrunirea de la Wadi Araba, cînd am aflat de la Warren Christopher că Statele Unite nu numai că voiau să amîne întîlnirea dintre liderul iordanian şi cel izraelian, dar doreau şi ca aceasta să aibă loc la Washington, nu în Iordania. Regele a simţit că întîlnirea ar trebui totuşi să aibă loc în Iordania, nu la Casa Albă, ca să nu se speculeze în presă că ar fi o replică la întîlnirea lui Arafat cu Rabin.

– Fă ceea ce simţi că trebuie să faci, i-am spus. Nu lăsa pe nimeni să schimbe semnificaţia acestui moment istoric în favoarea intereselor lor politice imediate.

Statele Unite au răspuns încercînd să ne motiveze financiar, inclusiv prin promisiunea anulării unei datorii împovărătoare a Iordaniei în valoare de şapte sute de milioane de dolari. Pînă la urmă, regele n-a avut de ales.

– E singura dată cînd accept un compromis spre binele ţării, mi-a spus el.

Dar eu eram sceptică în ceea ce priveşte oferta americană. Pe de o parte, promisiunea scutirii datoriilor însemna ceva, dar nu existau şi garanţii, pe de altă partea eram pe cale să pierdem controlul asupra propriei declaraţii de pace cu Israelul.

A doua zi eram cu Hussein la Aqaba, la masa de prînz, cînd am fost informaţi că preşedintele Clinton intenţiona să nu mai păstreze secretul negocierilor de pace şi să facă publică întîlnirea care urma să aibă loc la Washington. Eram atît de agitată, că nu am mai putut să mănînc. Nici unul din noi nu avea idee ce va spune Clinton.

Părea de domeniul supranaturalului să ascultăm la televizor ştirea că Iordania avea să semneze o declaraţie de încheiere a războiului cu Israelul, ştiind că Hussein nu fusese consultat şi nici nu i se ceruseră în prealabil informaţii. Doar după programul de ştiri am aflat că această călătorie oficială includea un banchet, o ceremonie la Casa Albă şi o invitaţie atît pentru regele Hussein, cît şi pentru Rabin de a se adresa Congresului Statelor Unite, lucru care avea o semnificaţie deosebită. De mult timp căutasem să obţin o astfel de oportunitate: avea să fie o modalitate extrem de eficientă pentru ca Hussein să-şi expună viziunea despre realizarea păcii direct factorilor de decizie americani.

După luni de secretomanie, evenimentul istoric s-a produs pe 18 iulie 1994, cînd Fayez Tarawneh, ambasadorul nostru la Washington şi şeful delegaţiei iordaniene la convorbirile de pace, şi Elyakim Rubinstein, şeful delegaţiei izraeliene, au apărut împreună la Wadi Araba pentru a anunţa începutul negocierilor de pace între cele două ţări. „Fayez şi Eli Rubinstein glumind, purtînd cămăşi cu mîneci scurte – o privelişte uimitoare!" mi-am notat în jurnal.

Festivalul de la Jerash a debutat în toiul acestor evenimente istorice, şi Hussein a reuşit cumva să-şi facă timp pentru deschiderea oficială, un gest remarcabil, date fiind circumstanţele, şi un prilej de emoţie pentru toţi cei prezenţi acolo. Cred că s-a gîndit să vină la deschidere pentru a profita de ocazie şi a influenţa diferite grupuri de iordanieni, acum cînd negocierile cu Israelul erau în plină desfăşurare, ducînd Iordania spre o eră cu totul nouă.

O delegaţie iordaniană, din care făcea parte şi nepotul nostru, Talal, plecase înainte la Washington, ca să pregătească terenul în vederea evenimentelor ce aveau să urmeze şi să înlăture orice probleme înainte ca acestea să apară. Talal, care după Războiul din Golf devenise consilierul soţului meu pe probleme militare, s-a dus la Departamentul de Stat al SUA pentru a primi confirmarea asigurărilor care-i fuseseră date lui Hussein şi i s-a spus că Iordania va primi într-adevăr tot ce i se promisese, inclusiv un escadron de avioane de vînătoare F-16 pe care Congresul i le refuza de cîţiva ani. Talal s-a dus şi pe Capitol Hill, unde a primit un răspuns complet diferit: „Nici vorbă", i s-a spus. „Nu primiţi nimic pînă nu semnaţi un tratat de pace cu Israelul, nu doar o simplă declaraţie de încetare a stării de beligeranţă. Semnaţi un proiect de pace în interesul vostru, nu al nostru, aşa că nu vă aşteptaţi să primiţi vreo recompensă din partea noastră."

Talal tocmai îi trimisese regelui o telegramă optimistă redîndu-i asigurările Departamentului de Stat, cînd a trebuit să îi expedieze imediat o alta: „Ignoraţi mesajul precedent. Congresul spune „nu". Ce să facem?" Era un moment critic. Dacă regele Hussein se întorcea cu mîinile goale de la Washington, avea să fie un dezastru pentru Iordania, şi procesul de pace avea, cu siguranţă, să fie periclitat chiar în ceasul al doisprezecelea. Regele i-a trimis imediat o telegramă lui Talal: „O să vorbesc cu Rabin, iar tu ia legătura cu membrii Comitetului American pentru Afacerile Publice ale Israelului".

Talal nu cunoştea pe nimeni din Comitet, aşa că i-a telefonat medicului său, despre care ştia că are relaţii sus-puse şi bănuia că ar putea să-l ajute. „Da", i-a răspuns doctorul. „Îl cunosc pe preşedintele

organizaţiei, Steve Grossman. Te pun în legătură cu el." În cîteva minute, Steve Grossman l-a sunat pe Talal, care i-a explicat impasul în care se afla şi cît de urgent trebuia rezolvată problema, de vreme ce peste trei zile urma să aibă loc ceremonia de la Casa Albă. „Mi-ar plăcea să vă ajut, dar mai întîi trebuie să primesc acordul părţii izraeliene", i-a răspuns Grossman.

Între timp, Hussein îl contactase pe prim-ministrul Rabin, şi Talal s-a simţit foarte uşurat cînd Grossman l-a sunat din nou: „Israelienii mi-au dat undă verde. Rabin însuşi mi-a spus să fac tot ce-mi stă în putinţă să ajut Iordania şi vă promit că Congresul va vota rezoluţia. Nu ştiu cîte voturi veţi primi, dar vă asigur că va fi votată". Era o uimitoare dovadă a puterii pe care o avea Comitetul American pentru Afaceri Publice ale Israelului. Rezoluţia a fost strecurată după o alta legată de cheltuielile pentru agricultură şi a trecut fără probleme prin Senat la ora 1.00 A.M., cînd C-SPAN[1] nu transmitea în direct. În trei zile, Patrick Griffen, consilierul lui Clinton pe probleme de afaceri legislative, a ratificat hotărîrea: un escadron de avioane F-16 pentru Iordania şi scutirea unei datorii de şapte sute de milioane de dolari.

Am sosit la Washington cu cîteva zile înaintea semnării documentului şi ne-am trezit în faţa unui nou asediu. Experţii în problemele Orientului Mijlociu din cadrul Departamentului de Stat îi cereau cu insistenţă soţului meu să le arate ceea ce avea să fie cunoscut drept Declaraţia Washington, dar Hussein a refuzat să arate cuiva înţelegerea, inclusiv lui Warren Christopher. Soţul meu era atît de preocupat să nu existe vreo scurgere de informaţii care să pericliteze semnarea înţelegerii, încît, ca să trimită textul la Casa Albă, a aşteptat pînă după miezul nopţii de dinainte de eveniment, cînd toate ziarele aveau să-şi fi încheiat redactarea ştirilor pentru a doua zi.

---

[1] C-SPAN, Cable-Satelitte Public Affairs Network, reţea de televiziune privată, nonprofit, care transmite prin cablu. A fost înfiinţată în 1979, oferă programe timp de 24 de ore pe zi şi are trei canale: C-SPAN1– include transmisii de la Adunarea Reprezentanţilor, C-SPAN2 – transmisii de la Senat şi C-SPAN extra. Cînd Congresul SUA nu se află în sesiune, reţeaua transmite discursuri şi dezbateri politice. Programele C-SPAN sînt difuzate şi prin Internet (n.tr.).

Mai făceam încă modificări la discursul pe care Hussein urma să-l țină la sesiunea comună a Congresului din 25 iulie 1994, în timp ce goneam spre întrunirea de la Casa Albă cu Rabin, eveniment care avea să reprezinte o pagină nouă în destinul nostru. Am fost întîmpinați de Bill și de Hillary Clinton și conduși la partenerii noștri izraelieni pentru ceea ce avea să fie, după cum era de așteptat, un circ mediatic. „Doamna Rabin este destul de dură și de agresivă", am notat în jurnalul meu. „Ne măsurăm din priviri de la distanță și menținem discuția la nivel convențional."

Era o zi fierbinte de vară la Washington, cînd soțul meu și prim-ministrul Rabin au semnat Declarația Washington, încheierea celor patruzeci și șase de ani de război dintre Iordania și Israel. Cuvintele rostite de Hussein pe peluza de la Casa Albă au fost extrem de emoționante. Vorbea întotdeauna foarte bine, cînd o făcea din adîncul inimii, iar acesta a fost poate unul dintre cele mai potrivite momente. „De mulți, foarte mulți ani, de cîte ori m-am rugat, i-am cerut Celui Atotputernic să mă ajute să mă număr printre cei care vor făuri pacea între fiii lui Abraham", a spus el. „Acesta a fost un vis pe care l-au avut generații înaintea mea, și acum eu îl văd împlinit." După ceremonie, în mulțimea care-i înconjura pe cei trei lideri se afla Avraham Daskal, un izraelian care fusese invitat la Amman cu cincizeci și opt de ani în urmă de prietenul său, regele Abdullah, pentru a sărbători nașterea nepotului său, Hussein, pe care Avraham îl văzuse ultima oară cînd acesta era un nou-născut.

Deși izraelienii erau fericiți să semneze un proiect pentru o viitoare pace cu un vecin arab, entuziasmul meu era temperat din cauza îngrijorării. În timp ce mă bucuram pentru soțul meu, știam că și gîndurile sale, la fel ca ale mele, erau la mii de kilometri depărtare, în Iordania. Pentru Israel, declarația a reprezentat îndeplinirea unui obiectiv anume, dar pentru noi era o doar etapă dintr-un proces neîntrerupt, o piatră de hotar pe drumul anevoios spre o pace totală și durabilă în regiune.

Declarația Washington a stabilit cele cinci principii fundamentale acceptate de Hussein și de Rabin, printre care negocieri bazate

pe Rezoluţiile 242 şi 338 ale Naţiunilor Unite şi dreptul fiecărui stat de a trăi în pace în limitele unor frontiere sigure şi recunoscute. Un principiu controversat a fost includerea „respectării" de către Israel a „rolului istoric" şi „special" al Iordaniei în ce priveşte Locurile Sfinte musulmane din Ierusalim şi acordul părţii izraeliene de a da „înaltă prioritate" continuării tutelei iordaniene asupra acestora în timpul stării permanente de negocieri ale Israelului cu palestinienii. După cum am aflat la banchetul din acea seara, această recunoaştere a continuităţii rolului spiritual al familiei haşemite asupra Ierusalimului de Est, arab, l-a iritat pe Yasser Arafat. Ierusalimul de Est, era, desigur, teritoriu ocupat, iar palestinienii îl revendicau drept capitală a lor, Arafat dorind să aibă control asupra Locurilor Sfinte. Dar nu existau nici un fel de prevederi în textul Acordului de la Oslo legate de Locurile Sacre şi, pînă cînd aveau să se facă alte aranjamente pentru protejarea lor, soţul meu a simţit necesar să se asigure că Iordania îşi menţine tutela istorică asupra Locurilor Sfinte unde era înmormîntat străbunicul său, unde a fost asasinat bunicul său şi unde atît de mulţi soldaţi iordanieni au fost ucişi, în 1967, în timp ce apărau Ierusalimul de Est. După cum a spus regele Hussein în discursul de a doua zi adresat Congresului, el credea cu tărie că suveranitatea asupra Locurilor Sfinte ar trebui să-i aparţină doar lui Allah, şi, prin extensie, tuturor copiilor lui Abraham, fie ei musulmani, evrei sau creştini.

Pentru prima dată, aveau să se deschidă linii telefonice directe între Israel şi Iordania, reţelele noastre electrice aveau să fie folosite în comun pentru a economisi resursele, avea să se deschidă un coridor aerian internaţional pentru a facilita schimburile comerciale şi turismul şi două puncte de trecere a frontierei, unul la extremitatea sudică, între Aqaba şi Eilat, iar celălalt urma să fie stabilit ulterior. Cu totul, prevederile Declaraţiei reprezentau un pas promiţător spre negocierile finale viitoare.

Şedinţa comună a Congresului a fost impresionantă. Cuvintele regelui au fost aplaudate şi sala s-a ridicat în picioare. Discursul lui Rabin a fost, de asemenea, foarte bine primit. A fost senzaţional

pentru delegaţia noastră să vadă cu propriii ochi influenţa aparent magică pe care-o avea Israelul asupra mediului politic american. Membri ai Camerei Reprezentanţilor şi senatori îl felicitau entuziasmaţi şi plini de căldură pe regele Hussein, dar pe prim-ministrul Rabin îl salutau de parcă ar fi fost prieteni de cînd lumea.

Oricum, evenimentele evoluau în favoarea noastră. Israelul sprijinea iniţiativa iordaniană de pace. Atît timp cît Rabin va trăi, guvernului nostru avea să-i fie mult mai uşor să cîştige sprijinul Congresului. Rabin pleda convingător în favoarea Iordaniei, recunoscînd faptul că o pace funcţională poate fi realizată doar cu un partener puternic, un principiu despre care noi credeam că trebuia aplicat şi-n cazul palestinienilor. Rabin cunoştea Iordania. Luptase împotriva Iordaniei. Dar îi cunoştea şi pe iordanieni, fiind născut şi crescut chiar dincolo de rîul Iordan. Mulţi izraelieni nu aveau această perspectivă. Dacă membrii guvernului nostru ştiau destul de multe despre Israel şi despre politica lui internă – cine erau miniştrii, cine erau primarii –, omologii lor ştiau puţine despre noi. Pentru cei mai mulţi izraelieni, noi eram toţi doar „arabi". Nu ştiau cît de diferiţi eram unii faţă de alţii, care erau termenii noştri culturali de referinţă sau care erau lucrurile care îngrijorau fiecare ţară arabă în parte. Ecuaţia izraeliană era simplă. Arabii „buni" erau cei care dialogau cu Israelul, arabii „răi" era cei care nu făceau acest lucru. După semnarea documentului, imaginea noastră s-a schimbat efectiv peste noapte şi, deodată, se pare că, potrivit opiniei celor mai severi critici tradiţionali ai noştri, nu mai puteam face rău.

După o scurtă escală în Anglia, am primit vestea că izraelienii ne dăduseră un plan de zbor pentru a traversa pe deasupra Israelului şi a urma cea mai directă rută spre Amman. Spaţiul aerian izraelian fusese întotdeauna ocolit. De fapt, tot Israelul fusese ocolit. Cei mai apropiaţi consilieri ai soţului meu erau extrem de neliniştiţi din cauza schimbării planului de zbor, dar Hussein era hotărît să-l urmeze. Nu am spus nici unui membru al echipajului şi nici altcuiva dintre cei aflaţi la bordul avionului pînă nu ne-am aflat deasupra zonei dintre coasta Greciei şi Cipru, unde ne aşteptau două avioane de luptă izraeliene F-15 pentru a ne escorta.

Numaidecît, în mod aproape inimaginabil altă dată, Tel Aviv-ul şi litoralul izraelian s-au aşternut în faţa noastră, întinzîndu-se la nord şi la sud. Puteam să vedem traficul aglomerat de pe autostrăzi şi suburbiile îngrijite şi prospere. În timp ce zburam deasupra Tel Aviv-ului, Rabin şi soţul meu au dat o scurtă declaraţie la radio şi ne-am simţit cu toţii îmbărbătaţi să-l auzim pe Rabin vorbind despre Ierusalim ca de un oraş al păcii pentru toate generaţiile viitoare. „Îmi dă speranţă în mijlocul acestor evenimente care se succed cu repeziciune. Hussein pare a fi atît de emoţionat, încît mă rog să nu urmeze o dezamăgire, să nu fim doar pioni într-un joc în care ne-am putea pierde valoarea, după ce am dat totul", am notat în jurnalul meu.

În timp ce ne continuam zborul, lăsînd în urmă Israelul, deasupra dealurilor şi văilor pe care erau înşirate colonii, deodată, maiestuos, ne-a apărut în faţă Domul Stîncii. Pe măsură ce ne apropiam de el, ne oferea o priveliştе nemaipomenită, strălucind în lumina după-amiezei – părîndu-mi atît de familiar, deşi-l vedeam pentru prima dată. Era un moment extraordinar pentru mine să pot privi Domul, dar şi mai minunat pentru ceilalţi iordanieni din avion, care nu putuseră să vadă sau să viziteze moscheea din 1967. Unii au plîns, alţii s-au rugat. „Ce sentimente trebuie să-l copleşească pe Hussein, să se afle atît de aproape de Dom, pentru prima dată după douăzeci şi şapte de ani!" am consemnat în jurnal. „În acest moment nu văd nici una dintre construcţiile noi şi urîte din jurul oraşului vechi, nici măcar casa pe care Hussein a început s-o construiască, fără a o termina, înainte de Războiul din 1967. Nu văd decît locul liniştit pe care se află moscheea şi curtea ei, care par să fie luminate din interior." Hussein a înconjurat moscheea şi am zburat la altitudine joasă, tot mai jos, pînă ne-am aflat, poate, doar la trei sute de metri deasupra ei. Era un moment incredibil, imortalizat de un aparat pentru fotografiere aeriană cu numele de cod Peace Fox de pe unul dintre avioanele izraeliene de escortă. Mi-a întărit sentimentul că ne aflam pe un drum nou, cu obiective spirituale fără asemănare. Chiar şi acum, cînd privesc fotografia uriaşului TriStar zburînd deasupra Israelului cu coroana haşemită

pe coada avionului şi steagul gri, albastru şi roşu, mă simt năpădită de emoţii.

De îndată ce am aterizat, m-am dus direct la Festivalul de la Jerash, să văd care e starea de spirit a oamenilor. Se întîmplaseră atît de multe într-un timp atît de scurt şi la o depărtare atît de mare, că voiam să văd cu ochii mei cum fusese totul primit. Era în firea lui Hussein să acţioneze intuitiv şi uneori impulsiv, dar întotdeauna din inimă; probabil din cauza chinurilor sufleteşti prin care trecuse de curînd, am simţit nevoia să fiu exagerat de atentă faţă de el în timpul procesului de pace şi foarte conştientă de diferitele puncte de vedere care ar putea influenţa construirea păcii după ce documentele aveau să fie semnate. Prin urmare, am fost deosebit de uşurată să găsesc sprijin şi afecţiune la Jerash şi pretutindeni în ţară. Hussein avea nevoie de asta şi chiar de mai mult de atît pentru a-şi conduce cu succes ţara prin negocierile viitoare cu Israelul şi pentru a-i face pe oameni să accepte schimbările spectaculoase care se produseseră deja.

La mai puţin de două săptămîni după semnarea Declaraţiei Washington, ne-am dus la Aqaba să facem pregătirile necesare pentru inaugurarea primului punct de trecere între Iordania şi Israel. Pe 8 august, Warren Christopher a sosit însoţit de soţia sa şi de alţi oficiali americani ca să asiste la acest eveniment istoric. Israelul a trimis o delegaţie foarte numeroasă, din care făceau parte, printre alţii, Yitzhak Rabin, Shimon Peres, ofiţeri izraelieni, reprezentanţi ai presei. Casa noastră a fost gazda unei armate de politicieni, generali şi ziarişti izraelieni. S-a ţinut o conferinţă de presă în curtea casei şi numărul extraordinar de ziarişti necunoscuţi le-a dat fiori fiilor noştri preocupaţi de problemele de securitate. „Hamzah şi Hashim nu-şi dezlipeau ochii de tatăl lor, în timp ce doamna Christopher şi celelalte doamne priveau conferinţa de presă, de la una dintre ferestrele casei, de parcă erau un harem", acestea au fost impresiile mele. Tocmai fuseseră deschise liniile telefonice între cele două ţări, în conformitate cu prevederile Declaraţiei Washington. Prima convorbire a avut loc pe 6 august între soţul meu şi preşedintele Ezer Weizman şi a deschis porţile de

comunicare emoţionantă între familii aflate pe ambele maluri ale rîului Iordan.

Delegaţia iordaniană şi cea izraeliană au reluat imediat negocierile în vederea unui acord final de pace, dar în pofida progresului realizat prin semnarea Declaraţiei, nu existau garanţii că se va ajunge acolo. Deceniile de amărăciune şi neîncredere trebuiau uitate, împreună cu urmările devastatoare ale celor trei războaie. Soţul meu şi cu mine eram optimişti, dar precauţi. Trecusem prin atît de multe tentative eşuate care nu au făcut decît să crească audienţa televiziunilor şi tirajul ziarelor, fără a conduce însă la o pace durabilă. Nu ne puteam permite să repetăm aceste experienţe. Era important, din punctul nostru de vedere, ca „aria de cooperare" cu Israelul, la care se făcea referire în Declaraţia Washington, să aducă beneficii care să fie resimţite nu doar pentru poporul iordanian, ci să conducă la progresul întregului Orient Mijlociu.

Cam tot în această perioadă, împreună cu soţul meu, am găsit, în sfîrşit, un nou loc în care să stăm. Noua locuinţă se afla în complexul rezidenţial regal de lîngă Amman unde locuisem cîteva săptămîni cu copiii, pentru a scăpa de aglomeraţia oraşului. Cunoscut drept Darat al Khair, sau Casa Binecuvîntării, clădirea, de care-l legau multe amintiri plăcute pe soţul meu, avea o privelişte splendidă spre oraşele Salt şi Jerash şi, cel mai important pentru Hussein, era departe de Divan. Îşi aranjase, în sfîrşit, rudele, nepoţii şi copiii mai mari la casele lor, aşa că era timpul să găsim un cămin potrivit pentru cei şapte fii şi fiice mai mici şi pentru noi doi.

Am lucrat cu un renumit arhitect iordanian, Rasem Badran, la un proiect care avea să permită întregii noastre familii să fie împreună, fără a distruge integritatea clădirii originale. Din nefericire, minunatul proiect din final, un mănunchi de spaţii familiale de locuit, foarte asemănătoare unui sat tradiţional iordanian, necesita un timp prea îndelungat de construcţie. Ne-am decis, în schimb, să renovăm pentru noi casa cît de cît mai încăpătoare în care crescuseră

nepotul nostru Talal şi fratele său Ghazi, iar Darat Al Khair să devină căminul lui Talal şi al soţiei sale, Ghida.

Mai lucrasem cu cîţiva arhitecţi la planurile unei case care ar fi urmat să fie ridicată în altă locaţie. De data aceasta, am făcut ceva diferit. În loc să fac o casă suficient de mare pentru toţi copiii noştri şi să creez astfel un mamut pentru oricare altă familie mai puţin numeroasă, m-am hotărît să adaug o clădire separată la cea din plan, pentru a le oferi copiilor mai mari un anumit grad de independenţă. Speram ca în acest fel să ne simţim legaţi de casă şi peste ani, permiţîndu-ne să ne adaptăm la schimbările ce aveau să apară în viaţa familiei, cînd copii vor începe să crească şi să plece de acasă. Am făcut şi un proiect de arhitectură peisagistică care avea să-i ofere casei un spaţiu verde, natural, de care soţul meu era atît de îndrăgostit. Am lucrat mult la proiectarea unei grădini separate, ascunse printre stînci spre care să dea ferestrele biroului său şi unde să se poată întîlni cu prieteni sau să stea singur. Înainte de a ne muta, soţul meu a botezat casa Bab Al Salam, „Poarta Păcii", după numele uneia dintre intrările în Moscheea Al Haram Al Sharif, „Marea Moschee din Mecca".

În tot acest timp regele muncea din greu cu prim-ministrul Rabin la detaliile finale ale Acordului de Pace. Nu mai fusesem niciodată atît de aproape de încheierea unui acord, iar el nu a avut niciodată un partener mai bun decît Rabin. Regele Hussein a descris relaţia lor ca aceea dintre doi militari care trebuiau să se înfrunte unul pe altul direct, deseori cu asprime. Rabin şi soţul meu erau în stare să vadă problemele şi din perspectiva celuilalt. Se întrebau mereu cînd aveau ceva de negociat: „Dacă aş fi în locul tău, aş putea să suport asta?" Amîndoi ştiau că pacea nu se realiza între guverne, ci între oameni şi, pentru a trece proba timpului, la orice înţelegere s-ar fi ajuns, aceasta trebuia să răspundă necesităţilor ambelor popoare. Nici unul din ei nu voia să semneze o bucată de hîrtie, să-şi strîngă mîinile şi să asiste apoi la năruirea păcii. Şi, pînă la mijlocul lui octombrie, ajunseseră foarte, foarte aproape.

În seara zilei de 16 octombrie, cînd soţul meu a plecat să se întîlnească cu Rabin la Hashimya pentru a pune la punct detaliile

finale, l-am îmbrăţişat şi i-am urat noroc. A urmat o noapte foarte lungă. Cînd, a doua zi dis-de-dimineaţă, a sunat telefonul, nu ştiam la ce să mă aştept pînă nu am auzit vocea extenuată, dar triumfătoare a lui Hussein: „Am veşti minunate", mi-a spus el, „Am reuşit!" Am fost profund emoţionată cînd a adăugat că încurajările mele l-au făcut să reziste pînă la capăt.

Cît de departe ajunsesem – şi cît de repede! Pînă atunci, în Iordania se trăise ca într-un *montagne russe,* dar acum prinsesem o viteză care-ţi tăia respiraţia. Negocierile complicate, de zi cu zi, pentru Declaraţia Washington rămăseseră cu mult în urmă. Acum, după trei luni de negociere a detaliilor, regele şi Rabin puseseră, în sfîrşit, punct înţelegerii. Tratatul de pace căruia Hussein îi dedicase atît de mult timp din viaţă era gata.

Într-o săptămînă, ne-am întors din nou la Aqaba, de data aceasta pentru a face pregătile necesare pentru primirea familiei Clinton şi a celorlalţi demnitari care aveau să participe la semnarea Tratatului de Pace Iordaniano-Israelian, pe 26 octombrie 1994. Hussein şi cu mine eram amîndoi cuprinşi de o ciudată stare de calm şi eram siguri că totul o să fie cum nu se poate mai bine.

„Speranţele, aşteptările şi determinarea fac din această zi una deosebită de toate celelalte", a declarat soţul meu. „Sîntem în zorii unei ere a păcii, a respectului reciproc, a toleranţei şi a reconcilierii celor prezenţi aici, dar şi a generaţiilor următoare, pentru a clădi viitorul pe care îl meritäm cu toţii." Nici cuvintele lui Rabin nu au fost mai puţin emoţionante: „Cînd s-au ivit zorii în dimineaţa aceasta care vestea o nouă zi, a apărut şi-o nouă viaţă", a spus el. „S-au născut copii la Ierusalim, şi s-au născut copii şi la Amman pînă acum. Dar dimineaţa aceasta a fost altfel. Fie binecuvîntată ziua de astăzi pentru mamele iordanienilor nou-născuţi! Fie binecuvîntată ziua de astăzi pentru mamele izraelienilor nou-născuţi! Pacea care s-a născut în dimineaţa aceasta ne dă speranţa că pruncii veniţi azi pe lume nu vor şti niciodată ce-nseamnă războiul între noi, iar mamele lor nu vor şti niciodată ce-i durerea!"

Prin faptul că a participat la semnarea documentului, Bill Clinton a devenit primul preşedinte american care a venit în vizită oficială

în Iordania, din 1974 încoace. Ziua în care s-a semnat tratatul coincidea cu ziua de naştere a lui Hillary Clinton. Aflasem acest lucru de dimineaţă şi am comandat imediat un tort. Am sărbătorit Tratatul de Pace şi ziua lui Hillary la Aqaba, la masa de prînz, înainte de a pleca la Amman, unde preşedintele a ţinut un discurs înflăcărat în faţa Parlamentului iordanian. Cuvîntarea preşedintelui Clinton a încheiat un bilanţ important al rezultatelor politice şi economice ale Tratatului de Pace – scutirea Iordaniei de la plata datoriei faţă de SUA, planul de dezvoltare al Văii Rift, extinderea relaţiilor comerciale şi a investiţiilor străine în ţară – şi cîştiguri spirituale. Potrivit crezului regelui că este mai important ceea ce au oamenii în comun decît ceea ce îi deosebeşte, preşedintele Clinton şi-a terminat cuvîntarea citînd mesajul de despărţire adresat copiilor lui Israel de Moise cînd s-au adunat să treacă rîul Iordan: „Am aşternut în faţa voastră viaţă şi moarte, binecuvîntări şi blesteme. Alegeţi viaţa pe care voi şi urmaşii voştri s-o puteţi trăi!" A citat apoi un mesaj similar de speranţă şi toleranţă religioasă al profetului Mahomed: „Nu este nici o deosebire între noi şi voi. Allah ne va aduce la un loc, şi întoarcerea la el înseamnă întoarcerea acasă".

Dispariţia „metaforică" a graniţelor a fost un pas extrem de important. Cu toate acestea, deschiderea punctelor de frontieră între cele două ţări a ridicat probleme neprevăzute. Imediat după semnarea tratatului de pace, comoara arheologică a Iordaniei, Petra, a fost asaltată de un număr impresionant de turişti izraelieni. Defileul îngust, *Siq,* care servea drept intrare spre oraşul nabateenilor, s-a umplut de oameni şi cai. Numărul vizitatorilor deseori depăşea capacitatea parcului arheologic şi ducea la deteriorarea gresiei fragile din care erau construite monumentele antice.

Din 1985, Petra făcea parte din patrimoniul mondial al UNESCO şi, cu mult înainte de semnarea tratatului apelasem la Federico Mayor, directorul general al UNESCO, rugîndu-l să colaboreze cu noi pentru un proiect de protejare a întregii regiuni. Hoteluri de lux începuseră să apară peste tot în Petra – şase de patru şi cinci

stele în doar doi ani, şi urmau să fie construite şi altele. Această dezvoltare necontrolată avea un efect dezastruos asupra zonei, pentru că acolo nu se făcuseră nici un fel de evaluări ale impactului asupra mediului.

Atît situl arheologic, cît şi veniturile trebuiau să fie protejate. Comunităţile locale de beduini s-au plîns amarnic cînd am interzis accesul cailor în *Siq*, aşa că am făcut un compromis permiţîndu-le să asigure cai pentru călătoria din centrul turistic pînă la intrarea în defileu. Proprietarii de hoteluri s-au înfuriat cînd, la îndemnul UNESCO, am ridicat preţul biletului de intrare la aproximativ treizeci de dolari, iar unii turişti străini s-au înfuriat cînd am stabilit preţuri mai mici pentru cetăţenii iordanieni. Totuşi, în pofida tuturor eforturilor noastre, care au inclus îndepărtarea a zeci de mii de tone de moloz din defileu pentru a opri eroziunea şi a reduce pericolul inundaţiilor, în 1998 Petra avea să apară pe Lista Celor O Sută de Monumente Istorice din Lume Aflate în Pericol şi a rămas pe acea listă pînă azi.

Cînd, în cursul lunii noiembrie, soţul meu a făcut prima vizită oficială în Israel pentru ceremonia de Ratificare a Tratatului de Pace, a zburat cu elicopterul pînă în partea sudică a Mării Galileei şi a fost salutat de sute de elevi izraelieni care îl aclamau încîntaţi: „Hussein, Hussein!" Un jurnalist izraelian a comentat incidentul în seara aceea la CNN, spunînd că, dacă regele ar fi candidat la alegeri în Israel, ar fi cîştigat. Astfel de remarce îl amuzau pe soţul meu, dar nu erau văzute cu ochi buni de elementele conservatoare din Iordania sau din alte ţări arabe.

Schimbarea stării de spirit a lui Hussein după succesul negocierilor de pace era evidentă. Cînd regele Carlos şi regina Sofia au făcut o vizită de stat în Iordania, în noiembrie 1994, ca să coincidă cu ziua de naştere a lui Hussein – prima astfel de vizită de stat ai cărei amfitrioni eram de la declanşarea crizei din Golf –, era mult mai relaxat decît îl văzusem vreodată în asemenea împrejurări. Cuplul regal spaniol ne-a dăruit o minunată iapă andaluză gestantă. O boală teribilă bîntuise cu cîţiva ani înainte această rasă, dar acum

pericolul fusese înlăturat, oferindu-i reginei Sofia şi lui Juanito ocazia să ne aducă această iapă, după ce ne dăduseră un minunat armăsar, cu cîţiva ani în urmă, în timpul unei vizite în Spania.

Starea de spirit a lui Hussein s-a îmbunătăţit şi mai mult cînd, după ce ne-am luat rămas-bun de la oaspeţi, ne-am întors la Aqaba şi am ieşit în larg cu barca. S-a hotărît brusc să mergem spre Eilat şi să intrăm în apele teritoriale ale Israelului. Escortat de delfini şi de o flotilă de ambarcaţii locale, Hussein a fost salutat de o mulţime de izraelieni care-i trimiteau bezele şi-l ovaţionau. „Atmosfera este electrizantă şi se simte buna înţelegere cu vecinii", am scris în jurnalul meu. „Spontaneitatea lui e amuzantă, iar bucuria noastră comună de a trece împreună prin atît de multe experienţe extraordinare este cel mai mare dar al acestor ani ai căsniciei noastre."

Spre sfîrşitul aceluiaşi an, regina Beatrix a Olandei, altă prietenă bună şi loială, a făcut o vizită de stat în Iordania. Beatrix, una dintre cele mai calde şi binevoitoare fiinţe din cîte am cunoscut, şi-a asumat responsabilitatea tronului olandez cînd mama sa, regina Juliana, a abdicat, în 1980. Regina şi prinţul Klaus fuseseră primii monarhi care ne-au vizitat în primul an al căsătoriei noastre şi întotdeauna dăduseră dovadă de o înţelegere profundă a problemelor politice, economice şi umanitare cu care ne confruntam.

Dispoziţia sufletească a soţului meu s-a păstrat şi în Anglia, unde i-am întîlnit pe Hashim, care studia în Statele Unite şi avea liber de Ziua Recunoştinţei, şi pe Hamzah, care venise de la Harrow, ca să petrecem week-end-ul împreună cu prinţul Charles, la Sandringham, la o partidă de vînătoare. Îmi aduc aminte că în acea duminică îi priveam pe rege şi pe cei doi băieţi în ţinută de vînătoare plimbîndu-se pe dealuri şi mă simţeam tare mîndră de ce trei bărbaţi chipeşi.

În mai 1995, eram din nou la Londra, pentru cea de-a cincizecea aniversare a Zilei Victoriei. Cînd am ajuns la Palatul Buckingham pentru deschiderea festivităţilor, maşina noastră a fost plasată prima din coloană, pentru că Hussein era monarhul care, dintre toţi ceilalţi şefi de stat prezenţi, se afla de cel mai mult timp în fruntea

ţării lui. În timp ce aşteptam în maşină, soţul meu reflecta oarecum amuzat că prima călătorie pe care o făcuse în Anglia în calitate de monarh fusese la funerariile regelui George, tatăl reginei Elisabeta. La data aceea, era cel mai tînăr şef de stat şi încheiase coloana. Patruzeci de ani mai tîrziu, după ce lăsase în urmă nenumărate crize şi conflicte, era omul de stat cu cea mai mare experienţă dintre toţi oaspeţii.

CAPITOLUL NOUĂSPREZECE

Marginea prăpastiei

Mă aflam în Swaziland cînd am auzit vestea. Participam la o întrunire a Consiliul Internaţional al Colegiilor unei Lumi Unite la Johannesburg, Africa de Sud, unde am fost învestită oficial în funcţia de preşedinte al Mişcării Mondiale pentru Educaţie, urmîndu-i prinţului Charles – alături de Nelson Mandela, care-şi asuma responsabilitatea Consiliului Internaţional al Mişcării.

La sfîrşitul întrunirii de la Johannesburg am vizitat Colegiul unei Lumi Unite, din Swaziland, care oferise cele mai bune şanse de educaţie pentru mai mult de o generaţie de studenţi sud-africani şi swazi în timpul anilor restrictivi ai politicii de apartheid, instituţie unde studiaseră, printre alţii, copiii şi nepoţii lui Nelson Mandela. Tînărul şi energicul rege swazi, Mswati, m-a însoţit la şcoală şi mai tîrziu a fost gazda unui banchet oficial plin de culoare în cinstea noastră. La întoarcerea în apartamentul meu de la hotel, am aflat că primisem un mesaj urgent de la soţul meu. Peste cîteva clipe, am luat legătura cu Hussein, care mi-a spus că Yitzhak Rabin fusese împuşcat; nu se cunoşteau alte amănunte. Am pus jos receptorul şi am rămas singură în salon, complet şocată, agăţîndu-mă de speranţa că Rabin va reuşi scape cu bine. Puţin mai tîrziu, Hussein m-a sunat din nou. Zguduit şi îndurerat, mi-a spus că Rabin a murit, asasinat de un izraelian. Am încercat să-l consolez şi i-am spus că mă voi întoarce imediat acasă. Regele

Mswati a fost extrem de înţelegător şi atent, deschizînd a doua zi la ora 6.00 dimineaţa aeroportul, ca să pot să plec şi pentru a-şi lua rămas-bun de la mine.

Regele şi cu mine am zburat la Ierusalim pentru funerariile lui Rabin. De la Războiul din 1967, era prima dată cînd Hussein mergea la Ierusalim. Ca soţie şi mamă, mi-a părut rău pentru Leah Rabin. În timp ce ne exprimam condoleanţele ei şi familiei sale îndurerate, nu m-am putut abţine să nu mă gîndesc: „Acolo o să merg şi eu doar prin voia lui Allah".

Cuvintele spuse de regele Hussein au făcut înconjurul lumii: „A avut curaj, a fost un vizionar şi a fost credincios ideii de pace. Stînd aici, îmi iau angajamentul în faţa ta, în faţa poporului iordanian, în faţa lumii, faţă de mine însumi, să continuu, fără a precupeţi nici un efort, să mă asigur că vom lăsa aceeaşi moştenire. Nu ne e ruşine, nu ne e teamă şi nici nu sîntem altfel decît hotărîţi să împlinim idealul pentru care prietenul meu a murit, la fel cum a murit bunicul meu, tot în acest oraş, iar eu îl însoţeam şi nu eram pe-atunci decît un băieţel".

Mai tîrziu, mi s-a reproşat că m-am arătat îndurerată la moartea lui Rabin, un izraelian, dar nu am fost singura. Oameni de toate credinţele din Orientul Mijlociu şi din toată lumea au deplîns dispariţia unui om de stat care şi-a dat viaţa pentru pace. Hussein avea o mulţime de presentimente legate de impactul pe care avea să-l aibă moartea lui Rabin asupra procesului de pace. Se născuseră speranţe legate de ceea ce era îndeobşte numit „dividendul păcii", şansa de a obţine realizări importante nu numai în sfera diplomaţiei, ci şi pentru evoluţia ţării. Societatea noastră care stagnase atît de mult din cauza conflictului părea în sfîrşit şansa să progreseze. Soţul meu şi cu mine speram şi ne aşteptam ca această dezamorsare a tensiunilor să favorizeze o participare mai largă şi investiţii mai substanţiale pentru reconstrucţia ţării şi consolidarea instituţiilor sale. M-am întors la Amman profund întristată de moartea lui Rabin şi de toate implicaţiile pe care le genera, dar mai hotărîtă ca oricînd să-mi continuu eforturile de a construi punţi de comunicare între comunităţi şi culturi.

Întotdeauna regele Hussein a subliniat faptul că o pace adevărată nu depinde numai de tratatele dintre guverne, ci ea trebuie să existe şi între oameni. Şi, pentru a-i împăca trebuia să începem cu copiii noştri. Singura modalitate de a depăşi duşmănia generaţiilor anterioare era să le dăm posibilitatea celor de mîine, viitorii apărători ai păcii, să se întîlnească şi să comunice într-o atmosferă de siguranţă şi încredere. Educaţia şi cunoaşterea evenimentelor care au avut loc îi pot face pe tineri să înţeleagă cît de importantă este rezolvarea conflictelor paşnic, să-i învăţăm să-şi dezvolte aptitudinile necesare pentru a realiza acest lucru şi să-şi facă auzite vocile în probleme care-i afectează. Ce-ar fi dacă astăzi am institui un premiu pentru educaţia în spiritul păcii, obiectiv pentru care generaţiile anterioare au fost gata să i se dedice în academii militare şi manifestîndu-şi disponibilitatea de a lupta? Am putea foarte bine ajunge la o securitate mai durabilă decît ar putea aduce vreodată un război.

Cu aceste obiective de maximă importanţă, în anii nouăzeci, m-am implicat activ în trei programe care promovau înţelegerea interculturală şi respingerea conflictelor, favorizînd întîlnirea tinerilor şi, prin urmare, a unor potenţiali lideri de stat, din regiunea noastră şi de pretutindeni din lume, pentru a înţelege şi a se bizui pe sentimentele lor comune.

Începînd încă din 1993, organizaţia Seeds of Peace[1] adusese în timpul verii copii din Orientul Mijlociu şi din alte zone de conflict din lume, pentru a le oferi şansa de a distruge barierele prejudecăţilor în care crescuseră şi să ajungă să se respecte reciproc. Fondatorul acesteia, John Wallach, credea că asemenea întîlniri îi vor face pe participanţi să-şi dea seama, după cum se exprima el, că „duşmanul are o faţă". *Seeds* creează o reţea semnificativă de lideri şi activişti pentru pace care preţuiesc comunicarea, nu confruntarea. Un absolvent, un tînăr palestinian pe nume Asel Asleh, purta tricoul cu sigla *Seeds of Peace* cînd a fost împuşcat de un izraelian, pe o stradă din Cisiordania. Dar familia sa a refuzat să transforme disperarea în ură sau să abandoneze idealul în care

[1] „Seminţele Păcii" (n.tr.).

crezuse fiul lor, aşa că i-au primit în casă şi la funeraliile pe prietenii evrei ai fiului lor, pentru a-l plînge împreună. Alţi tineri care au urmat cursurile organizaţiei iau legătura unii cu alţii în toiul violenţelor. Sute de izraelieni şi palestinieni folosesc reţeaua *Seeds* ca să-şi trimită e-mail-uri sau să-şi telefoneze unii altora, fie pentru a face schimb de opinii, fie pentru a se încuraja de cîte ori se face auzit zgomotul unui schimb de focuri sau chiar îşi riscă vieţile pentru a se întîlni la *Seeds of Peace Center* din Ierusalim. În acţiunile şi-n discursurile lor, ei ne imploră pe toţi să nu ne pierdem speranţa şi să nu ne predăm niciodată în timpul luptei noastre pentru pace. Împreună cu Hussein ne-am întîlnit deseori cu astfel de tineri, căci ei erau o sursă de speranţă pentru rege, în special în timpul celor mai frustrante şi dureroase perioade pe care le-a implicat procesul de pace.

Colegiile Lumii Unite reprezintă o reţea mondială de şcoli internaţionale, la care participă absolvenţi de bacalaureat, unde se stimulează înţelegerea interculturală, pacea şi toleranţa – idealuri chiar şi mai relevante astăzi, cînd lumea noastră este sfîşiată de conflicte, decît erau după terminarea celui de Al Doilea Război Mondial, cînd s-a înfiinţat primul colegiu. În fiecare campus se adună studenţi din toată lumea ca să trăiască, să studieze şi să servească împreună comunitatea. Ei depăşesc aici prejudecăţile mediului din care provin şi, prin confruntarea punctelor lor de vedere – regionale şi naţionale –, se ajunge la o înţelegere complexă a ceea ce se întîmplă în lume. După cum spunea un absolvent: „Cînd vii la şcoală, ai o idee despre cum stau lucrurile. Dar apoi toate credinţele îţi sînt spulberate. Începi să înveţi cum să discerni, începi să vezi adevărul şi din punctul altuia de vedere. Aceasta e modalitatea prin care poţi schimba lumea". Viziunea mea despre speranţă şi pace este dată de entuziasmul, angajamentul şi solidaritatea pe care le văd în ochii acestor tineri.

Există zece Colegii ale Lumii Unite şi nădăjduiam să vedem unul şi în Orientul Mijlociu, pentru a aduce studenţi din toată regiunea, dar şi din restul lumii. Pentru construirea lui am ales un loc cu totul special, datorită valorii sale simbolice conferite de faptul

că se afla la răscrucea dintre Iordania, Israel, Arabia Saudită, Egipt şi era aproape de teritoriile palestiniene. Acum, mai mult ca oricînd, un Colegiu al Lumii Unite ar putea contribui la strădaniile noastre de a educa noua generaţie de arhitecţi ai păcii.

Astfel de arhitecţi se formau deja la United Nations University International Leadership Academy[1] din Amman, prima instituţie mondială de instruire în domeniul managementului politic destinată să ducă la întărirea cooperării internaţionale prin intermediul dialogului şi al schimburilor interculturale şi pe care am inaugurat-o oficial cu ocazia celei de-a cincizecea aniversări a Naţiunilor Unite. Rodul eforturilor fostului nostru prim-ministru, Abdel Salam Majali, Academia Internaţională de Management Politic a adunat laolaltă tineri profesionişti, pentru a-şi împărtăşi unii altora ideile, cunoştinţele, experienţele şi punctele de vedere şi pe cele ale unor lideri mondiali contemporani. Într-o atmosferă de dialog şi schimb cultural şi-au format aptitudinile – dar, mai important, o mentaliate deschisă, flexibilă – atît de vitale pentru conducătorii din viitor.

În cadrul acestor programe, fetele şi femeile iordaniene excelau deseori, lucru pe care l-am găsit încurajator, pentru că experienţa mă învăţase că, de cîte ori femeile sînt angrenate într-o acţiune în care au şanse egale cu bărbaţii, se accelerează şi se consolidează dezvoltarea şi progresul. Încă de cînd m-am căsătorit, m-am implicat profund în problemele femeilor, dar înţelegerea acestui lucru a crescut exponenţial prin programe precum Bani Hamida şi Proiectul Naţional de Dezvoltare a Meşteşugurilor, prin programele Calitatea Vieţii şi cele de Microcreditare, Institutul pentru Sănătatea şi Dezvoltarea Copilului, toate sub egida Fundaţiei Noor Al Hussein. În cadrul programelor noastre pentru femei colaborasem îndeaproape cu două organizaţii naţionale: Federaţia Generală a Femeilor Iordaniene, care se concentra mai ales asupra statutului politic, economic şi social al femeilor, şi Clubul Femeilor de Afaceri şi de Carieră, care milita mai ales pentru promovarea femeilor la locul de muncă.

[1] Academia Internaţională de Management Politic a Universităţii Naţiunilor Unite (n.tr.).

De-a lungul deceniilor, statutul femeilor în Iordania se îmbunătățise semnificativ. Procentul femeilor angajate se dublase și, treptat, se făcuseră și îmbunătățiri legislative. Cu toate că bărbații și femeile primeau aceeași educație în Iordania, doar un număr mic de femei alegeau totuși să aibă o slujbă.

Obstacolele care le împiedicau pe multe femei din Iordania să-și dovedească pe deplin potențialul erau o sursă constantă de frustrare pentru noi, dar și pentru rege. Pierderea pe care o reprezenta faptul că jumătate din populație era insuficient folosită nu era, desigur, un fenomen întîlnit doar în Iordania. La ani buni după ce mișcarea pentru drepturile femeii obținuse cîștiguri importante într-o mare democrație precum cea americană, existau încă puține femei numite sau alese în funcții importante. De fapt, acest lucru nu s-a întîmplat pînă la alegerile prezidențiale din 1980, care l-au adus în fruntea țării pe Ronald Reagan, cînd s-a recunoscut pentru prima dată public „decalajul".

În Iordania, multe femei își consumau talentul și energia pe responsabilitățile pe care le aveau acasă. Atmosfera de înțelegere familială, care pornește de la accentul pe ideea de maternitate, creează un nivel de stabilitate socială de invidiat în orice țară occidentală. Într-adevăr, în Orientul Mijlociu cazurile de criminalitate și violență sînt mai reduse ca număr decît în țările industrializate, în mare măsură mulțumită devotamentului femeilor față de familie. Oricum, femeile iordaniene care doresc să urmeze o carieră sînt libere să o facă. Am lucrat cu multe femei care m-au impresionat, extrem de competente atît în țară, cît și pretutindeni în Orientul Mijlociu.

Cu siguranță există și inechități. Eram în mod deosebit îngrijorați de neputința noastră de a elimina din Codul Penal iordanian practica aceea cumplită, dar protejată de lege, a „crimelor de onoare", care le dă efectiv dreptul bărbaților să-și ucidă soțiile, surorile sau fiicele care sînt acuzate că ar fi avut relații sexuale ilicite, fără ca aceștia să se teamă prea mult de consecințele legale ale faptei lor. În ciuda tuturor progreselor pe care Iordania le-a făcut în ce privește democrația și drepturile omului, Articolul 340 al Codului Penal a rămas neschimbat: „Cel care descoperă că soția sa ori una

dintre rudele sale de sex feminin comite adulter şi o ucide, răneşte sau îi aduce prejudicii uneia dintre ele este absolvit de orice vină".

În Iordania, existau, în medie, cam douăzeci şi cinci de astfel de omoruri pe an şi numeroase altele în diverse ţări din lume. Crimele pasionale sînt sancţionate în multe ţări, iar noi ne-am asumat, de asemenea, responsabilitatea de a pleda pentru schimbări în Codul Penal. Regele Hussein a condamnat violenţa împotriva femeilor în cuvîntul său din deschiderea sesiunii parlamentare din 1997, dar, în pofida tuturor eforturilor noastre, membrii aleşi ai Parlamentului iordanian votau de fiecare dată în favoarea menţinerii acestui articol. Nu era altceva decît o lipsă de voinţă politică, în ciuda Constituţiei şi a legii religioase cunoscute drept *shari'a,* ambele opunîndu-se în mod evident aşa-numitelor ucideri în numele onoarei şi interzicînd ca o persoană să-şi facă singură dreptate.

Jurnalista iordaniană Rana Husseini, care aproape fără nici o susţinere, a adus această problemă în atenţia publicului printr-o serie de articole publicate în decursul a nouă ani. Mulţi i-au criticat atît acţiunile, cît şi motivele, iar unii dintre detractorii săi i-au trimis chiar şi scrisori de ameninţare şi injurii. Dar Rana a perseverat. „Am continuat pentru că ştiam că făceam ceva care era corect şi care nu venea în contradicţie nici cu *shari'a,* nici cu principiile Drepturilor Omului", mi-a spus ea. Realizărilor sale li s-a dat o deosebită apreciere cînd, în 1998, i-a fost conferit Premiul Reebok pentru Drepturile Omului.

Mă îngrijora problema femeilor şi a drepturilor omului şi-n alte regiuni ale lumii, mai exact suferinţa femeilor din Bosnia. De la izbucnirea războiului, în 1993, Iordania oferise refugiu unui număr de peste o sută de familii bosniace, dar, în mod şocant, pe plan internaţional se acordase puţină atenţie fluxului constant de refugiaţi musulmani forţaţi să-şi părăsească locuinţele de politica de „purificare etnică" a guvernului sîrb. Jacques Chirac, preşedintele Franţei, era deosebit de intrigat de indiferenţa manifestată de Europa şi de Statele Unite şi, în timpul unei vizite oficiale pe care am efectuat-o în Franţa, am discutat despre ce ar trebui să facem pentru a aduce problema în centrul atenţiei.

Am contactat alte Prime Doamne și șefi de state pentru a mobiliza sprijinul colectiv și a crește asistența umanitară. Iordania a trimis cîteva avioane cu alimente, pături, medicamente și materiale de construcții în Bosnia, iar în iulie 1996 am mers la Tuzla pentru a mă întîlni cu doamna Swanee Hunt, ambasadorul Statelor Unite în Austria și fondatorul mișcării mondiale Women Waging Peace, și cu Emma Bonino, comisarul european și, alături de mine, copreședinta Proiectului „Femeile din Srebrenica". La Tuzla, 30 000 de supraviețuitori din Srebrenica locuiau temporar în tabere de refugiați prost dotate, majoritatea femei musulmane ale căror soți și fii dispăruseră în timpul masacrului. Ne-am întîlnit cu ele într-o uriașă sală de sport. Multe își doreau cu disperare să afle de soarta bărbaților și a băieților lor dispăruți și să-i vadă pe cei vinovați aduși în fața justiției. Majoritatea persoanelor din sală erau văduve îndurerate și multe dintre ele au devenit aproape isterice în timpul întrunirii respective. La un moment dat, cînd vaietele lor s-au întețit, m-am suit pe scenă și am reușit oarecum să le liniștesc recitînd din Coran. Ce s-ar mai putea spune în fața unui asemenea val de durere, a unor asemenea crime împotriva umanității? Femeile atîrnaseră pe pereții și pe gardurile stadionului numele a 7 000 de băieți și bărbați dispăruți. Organizatorii au invitat chiar și femei sîrbe și croate, care suferiseră și ele pierderi, pentru a comemora împreună căderea, în urmă cu un, a Srebrenicei. „Sîntem cu toate mame", așa și-au explicat gestul.

Ulterior, organizatorii ceremoniei de la Tuzla au dus drapelul comemorativ și au profitat de ocazie pentru a strînge sute de mii de dolari pentru a le ajuta pe femeile din Srebrenica să-și refacă viețile distruse.

Cînd m-am întors peste cinci ani în Bosnia ca membră a The International Commission on Missing Persons (ICMP)[1], create în 1996 de Summitul celor Șapte de la Lyon, Franța, m-am reîntîlnit cu multe dintre acele femei. Căutau încă vești despre cei dragi, neputînd să-și refacă viețile fără a ști ce li s-a întîmplat și fără să fie sigure că masacrul va fi recunoscut oficial. În timp ce tehnologia

[1] Comisia Internațională pentru Persoane Dispărute (n.tr.).

ultramodernă de identificare a ADN-ului pusă la dispoziţie de ICMP a accelerat identificarea rămăşiţelor umane din gropile comune din Balcani – fiind utilizată şi la identificarea persoanelor dispărute în urma atentatelor din 11 septembrie de la World Trade Center, din New York –, iar colaborarea noastră cu asociaţiile familiale le-a redat acestor femei speranţa, devenea dureros de limpede că revenirea şi reconcilierea în urma acestui conflict din Balcani aveau să dureze încă mulţi ani.

În 1996, femei din Iordania, Palestina şi Liban au continuat, de asemenea, să îndure consecinţele războiului şi ale tulburărilor interne, în special acele femei de origine palestiniană care, la fel ca femeile din Srebrenica, tînjeau să se întoarcă la casele lor. Din nefericire, în vara aceea, pentru palestinieni posibilitatea de a-şi revedea căminele pe care au fost nevoiţi să le părăsească părea să se îndepărteze tot mai mult.

Pacea Iordaniei cu Israelul a devenit din ce în ce mai încordată după ce Benjamin Netanyahu a fost ales prim-ministru. La doar două luni de la preluarea postului, Netanyahu a anunţat că suspendă hotărîrea prin care se interzicea construirea de noi colonii evreieşti în Cisiordania pentru o perioadă de patru ani, prevăzută în Acordul de la Oslo. Spre oroarea noastră, a aprobat construirea a două mii de case în Valea ocupată a Iordanului, o decizie incendiară care a atras condamnarea ei de către Liga Arabă şi un avertisment sever din partea soţului meu în legătură cu tratatul nostru de pace. Dar nu avea cine să audă avertismentul. Netanyahu a încetinit retragerea forţelor militare izraeliene din teritoriile palestiniene, cerută de Acordul de la Oslo, inclusiv a trupelor de ocupaţie din oraşul Hebron, în care locuiau 130 000 de palestinienii şi doar 500 de evrei. În afară de radicalii lui Netanyahu, toată lumea putea simţi tensiunea care plutea în aer. Picătura care a umplut paharul a venit la trei luni de la preluarea postului de către Netanyahu, cînd Israelul a aprobat o nouă cale de acces spre un tunel în Ierusalimul de Est arab, pe sub Moscheea Sacră Al Aqsa.

Regele Hussein era furios. Israelienii nu suflaseră o vorbă înainte, cu toate că un înalt emisar al guvernului lui Netanyahu se

întîlnise cu soţul meu cu doar douăzeci şi patru de ore în urmă. Nu numai că această acţiune simboliza pretenţia Israelului de a obţine suveranitate asupra întregului oraş, dar era şi un motiv de îngrijorare al regelui în calitatea sa de ocrotitor haşemit al Locurilor Sfinte din Ierusalim, rol care fusese subliniat în tratatul nostru de pace. Cincizeci şi patru de palestinieni şi paisprezece izraelieni au fost ucişi în violenţele care au urmat la Ierusalim, iar tratatul de pace al Iordaniei cu Israelul era şi el o altă victimă. Treizeci şi opt de grupări iordaniene, printre care şi partide politice şi organizaţii profesionale, au semnat o declaraţie de condamnare a Iordaniei pentru normalizarea relaţiilor cu Israelul.

Dezamăgirea în urma tratatului se adîncea la toate nivelurile societăţii iordaniene. Israelul nu livrase contractele comerciale stabilite în timpul negocierilor dinaintea semnării tratatului de pace, iar dividendele păcii pe care mulţi le anticipaseră pur şi simplu nu s-au materializat. În urma unui sondaj de opinie de la începutul anului 1996 a reieşit că 47% dintre iordanieni simţeau că economia se deteriorase, de fapt, în cei doi ani de cînd soţul meu şi Rabin semnaseră tratatul de pace. Datoria de stat era aşa de îngrijorătoare, încît Fondul Monetar Internaţional ne-a cerut să ridicăm subvenţia guvernamentală la pîine, fapt ce a dus, în vara lui 1996, la revolte de stradă în Iordania. Era atît de previzibil – şi uşor de evitat. „Pentru a clădi pacea, nu trebuie ca oamenii să aibă un scop pentru care să merite să lupte, ci ceva care să-i facă să merite să nu mai lupte", am spus în Statele Unite, în toamna lui 1996, la ceremonia la care mie şi lui Leah Rabin ni s-au decernat Eleanor Roosevelt Val-Kill Medal pentru activitatea noastră în slujba păcii.

Procesul de pace se deteriora atît de rapid, încît preşedintele Clinton i-a invitat pe regele Hussein, pe Yasser Arafat şi pe Benjamin Netanyahu să se întîlnească de urgenţă la Casa Albă pe data de 2 octombrie. Hussein nu a ezitat să se întîlnească faţă în faţă cu Netanyahu, iar lista regelui cu abuzurile izraelienilor a ajuns cumva la Thomas Friedman de la *The New York Times:* deposedarea ilegală de terenuri a palestinienilor pentru construirea de colonii evreieşti; impunerea de către izraelieni a stării excepţionale pentru

palestinieni, lucru care făcea aproape imposibil ca aceştia să mai lucreze; lipsa unui program pentru retragerea trupelor izraeliene din Hebron şi pentru începerea negocierilor asupra statutului Ierusalimului; problema tunelului; ineficienţa politicii „de fortăreaţă" a Israelului, cînd securitatea ar putea fi asigurată prin respect reciproc. „Vorbesc în numele meu, în numele lui Yitzhak Rabin, un bărbat pe care am avut marea onoare să-l numesc prietenul meu, şi în numele tuturor oamenilor care se bucură de avantajele păcii", i-a spus Hussein lui Netanyahu. „Toate aceste lucruri se vor pierde. Sîntem pe marginea prăpastiei şi indiferent cît de mult ne vom strădui, s-ar putea să fim pe punctul de a ne prăbuşi cu toţii."

Era dureros să vedem cum tot ce ne străduisem să clădim se destrăma cu repeziciune, dar soţul meu avea de-a face cu ideologia de extremă dreaptă a lui Netanyahu, care nu numai că nu accepta nici un compromis, dar de multe ori nu avea nici măcar o justificare. Eram la Londra, la întoarcerea din Statele Unite, unde mulţi lideri americani de origine evreiască îşi exprimaseră consternarea faţă de atitudinea lui Netanyahu, cînd Hussein a primit un telefon de la prim-ministrul izraelian, care se afla încă în Statele Unite, spunîndu-i că dorea să-l întîlnească cît mai curînd posibil. Îşi scurta călătoria în SUA pentru a veni la Londra, se pare la îndemnul simpatizanţilor evreilor din America, pentru a se întîlni şi a îndrepta relaţiile cu Hussein.

Făceam duş în seara următoare, cînd prim-ministrul Netanyahu a sosit. Ofiţerii noştri din serviciul de protocol conveniseră cu oamenii acestuia că doar acesta va veni în casă, aşa că am fost luată prin surprindere cînd am fost informată că doamna Netanyahu îl însoţea. Am coborît în camera de zi cu părul pe jumătate ud, hotărîtă să fiu o gazdă cît se poate de bună şi complet apolitică. Cu toate acestea, fără să vreau, am călcat pe un teren minat. Încercam să subliniez impactul pozitiv asupra ambelor societăţi – arabă şi izraeliană – a contactelor instituţionale, de afaceri şi individuale care se creaseră între popoarelor noastre în ultimii ani. Pentru ca procesul de pace să progreseze, fusesem încurajaţi să vedem că istoricii şi oamenii de ştiinţă arabi şi izraelieni revizuiau manualele şi

informaţiile istorice dintr-o perspectivă care să corecteze propaganda ambelor părţi. Atunci, doamna Netanyahu a sărit imediat.

– Ce vreţi să spuneţi prin propagandă? m-a întrebat ea.

I-am replicat că unul dintre miturile care au polarizat popoarele noastre a fost acela care descria Palestina anilor patruzeci drept „o ţară fără popor pentru un popor fără ţară", cînd, în realitate, în Palestina locuiseră de mii de ani generaţii întregi de palestinieni.

S-a revoltat din nou:

– Ce vreţi să spuneţi? Cînd evreii au venit în zona asta, aici nu erau arabi. Ei au venit să caute de lucru cînd noi am început să construim oraşele. Nu exista nimic înainte.

– Sînt sigură că mulţi dintre istoricii dumneavoastră ar fi de acord că afirmaţiile acestea nu sînt tocmai exacte, i-am răspuns eu.

A fost ca o revelaţie pentru mine. Netanyahu era cunoscut pentru rigiditatea sa conservatoare, dar să aud o astfel de versiune eronată a istoriei exprimate cu atîta încrîncenare în particular de soţia sa era cu adevărat alarmant. Chiar credeau poveştile astea? Şi, dacă era aşa, ce alte astfel de opinii distorsionate ar putea reprezenta impedimente în colaborarea noastră pentru o pace durabilă?

După întîlnirea cu Netanyahu, am zburat de la Londra la Amman, şi de acolo am mers cu maşina la noua noastră casă, Bab Al Salam. Pentru Hussein casa reprezenta un refugiu bine venit după stresul neîntrerupt şi agitaţia vremurilor pe care le trăiam. Îi plăcea felul în care multe dintre camerele de la parter se deschideau spre terasă şi pajişte, făcînd casa luminoasă, în special bucătăria. Îi plăcea micuţa cameră de zi, intimă, cu şemineul ei de două ori mai înalt decît în mod obişnuit, decorat cu un mozaic splendid pe care-l comandasem de la şcoala noastră de artă a mozaicului de la Modaba, şi biblioteca pe două etaje, care dădea şi ea într-o terasă. În holul de la intrare şi în sufragerie am atîrnat pe pereţi portretul său şi al altor strămoşi de-ai lui, printre care, al tatălui său, regele Talal, al bunicului său, regele Abdullah, şi al stră-străbunicului său, şariful Hussein bin Ali.

Casa nu era tocmai terminată cînd ne-am mutat în ea; biroul meu nu era gata şi încă nu începusem construcţia la clădirea anexă pentru copiii mai mari. Aşa că ne înghesuiam toţi la un loc, dar Hussein era încîntat de acest lucru, preferînd să fie aproape de copii decît separat de etaje întregi, cum se întîmplase timp de atîţia ani la Al Nadwa.

Soţul meu se delecta privind cum grădina prindea viaţă. Iubea mirosul portocalilor înfloriţi şi cel al iasomiei. Mie-mi plăceau palmierii încă de pe vremea cînd locuiam în Santa Monica, aşa că i-am plantat peste tot unde am putut. Am fertilizat grădina de legume cu băligar de oaie şi am încercat să o ţinem departe de dăunători înconjurînd-o pe margine cu levănţică şi vinete. Era deosebit de entuziasmat de traversele de lemn de la vechea cale ferată de la Hejaz pe care le-am folosit pentru a delimita straturile cultivate şi era interesat de fiecare pas pe care-l făceam în amenajarea spaţiului verde. „Ce Dumnezeu faci?" l-a întrebat pe grădinarul nostru într-o zi cînd, întorcîndu-se acasă, a găsit cîţiva oameni adunînd pietre de pe pajişte; apoi s-a aplecat să adune el însuşi. În general, am dorit ca grădina să fie cît mai mare şi pe cît se putea neîngrădită, astfel încît toţi copiii şi nepoţii, care pe atunci erau deja doisprezece, să se întîlnească, să se joace sau să facă sport împreună nestingheriţi.

Cu toată fericirea pe care ne-o găsisem la Bab Al Salam, se părea că în alte locuri era prea puţină pace. Prim-ministrul Netanyahu şi guvernul său au început pînă la urmă să-şi retragă trupele din Hebron, dar s-a declanşat imediat o altă criză prin aprobarea construirii unui număr de 6 500 noi complexe de locuinţe pe o suprafaţă de teren de 425 de acri, pe un deal dintre Ierusalim şi Bethlehem, proprietate a palestinienilor. A fost o provocare, pe cît de extraordinară, pe atît de transparentă. Terenul, pe care palestinienii îl numesc Jabal Abu Ghoneim, sau Muntele Verde, rebotezat de izraelieni în ebraică Har Homa, sau „Muntele Zidului", fusese declarat parte a centurii verzi dintre Bethleem şi Ierusalim şi devenise ultima verigă din cercul de colonii ale Israelului care se strîngea

în jurul Ierusalimului de Est arab. Acum şi ultimul coridor rămas între Ierusalimul de Est arab şi Cisiordania ocupată era sortit să dispară, iar lanţul de spaţii comerciale şi rezidenţiale de tip fortăreaţă avea să încline efectiv balanţa în favoarea Israelului în disputa pentru Ierusalim, înainte ca negocierile pentru pace să se fi încheiat definitiv, dacă aveau să mai aibă loc vreodată.

Anunţarea proiectului Har Homa a declanşat demonstraţii din ce în ce mai violente. „Nu puteţi continua să umiliţi un popor şi să nu vă aşteptaţi ca acesta să reacţioneze în vreun fel", i-a avertizat soţul meu. Israelul a fost condamnat pentru acţiunile sale de comunitatea mondială, cu excepţia Statelor Unite, care au răspuns că administraţia Clinton „ar dori" ca Israelul să nu construiască colonia. Dar, cu toate acestea, în martie 1997, buldozerele izraeliene au început să-şi facă treaba, apărate de elicoptere şi soldaţi. Era o asemenea nebunie, încît Adunarea Generală a Naţiunilor Unite s-a întîlnit în trei şedinţe de urgenţă, una acuzînd Israelul că violează o dispoziţie a Convenţiei de la Geneva care interzice distrugerea la scară mare a unei proprietăţi, iar celelalte votînd o rezoluţie prin care colonia era declarată „ilegală" şi „un obstacol major în calea păcii". Singurele două voturi împotriva rezoluţiei au fost cel al Statelor Unite şi al Israelului. Cei cincisprezece membri ai Consiliului de Securitate al Naţiunilor Unite au ridicat aceeaşi problemă a coloniei. Cînd, în martie, rezoluţia prin care se declara ilegalitatea ei a fost supusă la vot, nu o dată, ci de două ori, paisprezece dintre cele cincisprezece ţări membre s-au exprimat în sprijinul ei, iar Statele Unite au respins-o prin veto, tot de două ori.

Cînd credeam că lucrurile nu puteau merge mai rău, aşa s-a întîmplat. Pe 13 martie, soţul meu şi cu mine ne aflam la Madrid, într-o vizită oficială de stat, cînd am fost informaţi că un soldat iordanian împuşcase mortal şapte eleve izraeliene şi rănise alte şase pe „Insula Păcii" situată la punctul de trecere al frontierei de la Naharayim. Cîteva fete au fost duse la spitalul Shuna aflat în apropiere, în Valea Rîului Iordan, unde ţărani iordanieni s-au adunat pe holuri ca să doneze sînge, reuşind s-o salveze doar pe o

tînără. Dar nimic nu putea uşura chinul din sufletul soţului meu cînd a contramandat imediat călătoria şi ne-am întors în Iordania. „Nu pot să prezint destule condoleanţe sau să-mi exprim suficient regretul personal faţă de mamele, de taţii şi de fraţii acestor copii care-au căzut victime astăzi", a spus el la sosirea în ţară.

Peste trei zile, a făcut o vizită fără precedent în satul izraelian Beit Shemesh pentru a-şi exprima personal condoleanţele familiilor îndurerate. A insistat ca vizita la fiecare dintre familii să fie prezentată la televiziunea iordaniană, în pofida furiei pe care ştia că o va declanşa gestul său în rîndurile grupărilor extremiste din Iordania. Voia ca toată lumea să ia aminte la preţul violenţei. Şi a fost foarte emoţionant să-l vedem consolîndu-le pe mame.

„Dacă am vreun scop în viaţă, acela este să mă asigur că de-acum copiii nu vor mai avea de suferit aşa cum a suferit generaţia noastră", i-a spus uneia dintre familii.

Dar violenţele au continuat. Buldozerele din colonia Har Homa au dus la ciocniri din ce în ce mai numeroase între demonstranţii palestinieni care aruncau cu pietre şi soldaţii izraelieni care trăgeau cu gloanţe de cauciuc. Curînd, violenţa s-a răspîndit în Cisiordania şi s-a transformat în revolte în Ramallah. Tancurile izraeliene au fost trimise în regiune şi au înconjurat satele din Cisiordania. Ca represalii, în timpul verii au existat mai multe atentate sinucigaşe cu bombe, oameni care au murit inutil.

Chiar şi optimismul soţului meu a fost pus la grea încercare în acea perioadă. Atitudinea rigidă a lui Netanyahu şi a radicalilor din guvernul său îl aduseseră pe rege în situaţia de a se gîndi să revoce tratatul de pace. Toate lucrurile pentru care muncise întreaga viaţă, fiecare relaţie pe care şi-a construit-o cu scrupulozitate bazîndu-se pe încredere şi respect, fiecare vis de pace şi prosperitate pe care şi-l făcuse pentru copiii Iordaniei se transforma într-un coşmar. Mă întrebam cît mai putea îndura Hussein.

CAPITOLUL DOUĂZECI

Pasărea albă

Spre sfîrşitul anului 1997, soţul meu a început să facă uneori febră noaptea. Echipa noastră medicală din Iordania i-a făcut un set de analize, dar nu a putut descoperi cauza. L-au tratat cu antibiotice, care i-au oprit pentru o vreme febra. Apoi aceasta a revenit. Medicii bănuiau că febra era provocată de vreun virus misterios; mai mult nu ne-au putut spune. Pe jumătate în glumă, am început să numesc maladia soţului meu „virusul Bibi", o aluzie la un caz bizar de bioterorism din toamna aceluiaşi an.

În septembrie 1997, agenţi ai Mossad-ului, agenţia de informaţii secrete a Israelului, au intrat în Iordania cu paşapoarte false canadiene şi au încercat să-l asasineze pe şeful biroului politic al grupării Hamas, principala mişcare islamică de rezistenţă din teritoriile palestiniene, creată după izbucnirea primei *Intifade*, în 1987. În plină zi, pe străzile Ammanului i-au injectat bărbatului, Khalid Mash'al, un agent chimic mortal. Faptul că un atac terorist sponzorizat de guvern s-a avut loc pe teritoriul Iordaniei, la scurt timp de la semnarea unui tratat de pace cu Israelul, l-a jignit profund pe soţul meu. La fel şi faptul că Mash'al se zbătea între viaţă şi moarte într-un spital din Amman, iar guvernul lui Netanyahu refuza să divulge numele agentului chimic folosit în timpul atacului. A fost nevoie de intervenţia preşedintelui Clinton pentru a sili Israelul să numească substanţa pe care o folosiseră, se pare că un opiat

sintetic, fentanil, şi antidotul acesteia. Mash'al, care era în stare foarte gravă, a fost tratat şi s-a vindecat. Regele era pe punctul de a rezilia tratatul cu Israelul, cînd Netanyahu (a cărui poreclă era Bibi) a venit cu avionul în Iordania în miezul nopţii pentru a încerca să îndrepte lucrurile. Hussein era aşa de supărat, încît a refuzat să se întîlnească cu prim-ministrul izraelian şi i-a cerut prinţului moştenitor Hasan să trateze cu el.

Deşi îl ironizam cu „virusul Bibi", nu se putea să nu îţi pui tot felul de întrebări: Era imposibil de ignorat faptul că regele era foarte popular în Israel; mulţi izraelieni ne-au spus că l-ar schimba cu plăcere pe Netanyahu cu Hussein. Ar fi putut fi oare o soluţie politică pentru Netanyahu să încerce să scape de un lider arab credibil şi moderat dintr-o regiune din ce în ce mai polarizată?

Hussein a continuat să facă febră cu intermitenţe aproape toată iarna. În 1998, în timpul vizitei medicale anuale de la Clinica Mayo, personalul medical a venit cu teorii care implicau tot felul de viruşi obscuri, dar n-au identificat nici un fel de alte anomalii în organism. Am părăsit clinica Mayo şi ne-am îndreptat spre Washington, D.C., unde Hussein s-a întîlnit cu preşedintele Clinton şi cu Secretarul de Stat Madeleine Albright ca să discute despre revitalizarea procesului de pace. Apoi ne-am dus pentru o săptămînă în Anglia, unde am sărbătorit a douăzecea aniversare a căsătoriei noastre la Buckhurst Park.

Sărbătorisem deja evenimentul în Iordania în noiembrie trecut. Conform calendarului islamic, data celei de-a douăzecea aniversări a coincis exact cu ziua în care Hussein a împlinit şaizeci şi doi de ani, aşa că dădusem o singură petrecere. Ne-am hotărît să sărbătorim din nou evenimentul în Anglia cu prieteni şi membri ai familiei care nu fuseseră alături de noi în noiembrie şi, timp de cîteva zile, Hussein a părut să învingă febra şi să fie relaxat şi fericit. Celebrarea aniversării a avut loc într-o seară frumoasă şi blîndă, iar petrecerea a părut să-l învioreze. În fotografiile pe care le-am făcut, soţul meu apare înconjurat de copiii, fericit şi sănătos. Mai tîrziu, după ce ne-am întors în Iordania, febra i-a revenit, de data asta mai violentă, slăbindu-l şi mai mult. Medicii i-au mai făcut o serie

de analize şi, de data aceasta, rezultatele de laborator au indicat nişte anomalii care necesitau un studiu mai atent. Ne-am decis să ne întoarcem la Clinica Mayo.

Nu voi uita niciodată momentul în care, la clinică, mi s-a spus că are cancer. Mă aflam în salonul privat pe care spitalul ni-l pusese la dispoziţie mie şi copiilor în timp ce Hussein era supus intervenţiei chirurgicale. După cîteva ore, o faţă familiară a intrat în încăpere. Doctorul David Barrett, care-l operase cu succes pe soţul meu în 1992, ne-a spus că operaţia a decurs foarte bine şi că Hussein era mutat la reanimare. Copiii s-au liniştit oarecum, iar apoi doctorul Barrett şi cu mine am ieşit din cameră. Pe hol, s-a întors spre mine şi mi-a spus că în urma investigaţiilor se identificaseră celule anormale în diverse locuri din organismul soţului meu. Mi-a spus că era suspect de cancer limfatic. Mintea mea doar atît putea suporta. Îmi amintesc că stăteam acolo, îl vedeam cum îşi mişca buzele şi îi auzeam îngrozită vocea, în timp ce gîndurile îmi fugeau cu milioane de kilometri pe minut încercînd să înţeleagă informaţiile într-un fel care să nu fie cumplit sau lipsit de speranţă. Reacţia doctorului Barrett la ce-mi spunea m-a adus cu picioarele pe pămînt. Îi curgeau lacrimi pe obraz în timp ce se străduia să-şi controleze sentimentele. L-am consolat şi, în timp ce făceam acest lucru, am conştientizat gravitatea situaţiei. Dacă existau celule anormale în multiple locuri înseamnă oare că boala a avansat la stadiul în care s-ar putea să mai aibă de trăit doar luni, săptămîni sau zile? Simţeam că mă sufoc.

De îndată ce a plecat, m-a năpădit un val uriaş de emoţii. M-am dus lîngă o fereastră mare din coridor ca să-mi revin, înainte de-a mă întoarce la copii. Le-am spus că tatăl lor trecuse cu bine prin investigaţiile din ziua aceea. Aveam de gînd să le spun rezultatul analizelor, dar mai întîi trebuia să merg la reanimare ca să fiu alături de Hussein cînd îşi revenea din anestezie.

Am încercat din răsputeri să menţin aparenţele faţă de personalul nostru şi faţă de oamenii din serviciul de securitate, iar apoi faţă de soţul meu, pe măsură ce-şi recăpăta cunoştinţa. Ca întotdeauna, le-a mulţumit tuturor; de-abia trezit, voia să se asigure că

toţi ceilalţi erau bine şi să ştie cît de mult aprecia faptul că-l îngrijesc. Nu-l minţisem niciodată, aşa că m-am trezit pe neaşteptate pe un teritoriu nefamiliar, cînd el a devenit destul de lucid ca să mă întrebe:

– Ei, cum a mers?

– Procedura s-a desfăşurat cu bine, Sidi, am bălmăjit eu, străduindu-mă să nu-mi tremure vocea şi reţinîndu-mi lacrimile. După ce doctorii se vor consulta, vor veni şi ne vor spune totul, am mai adăugat, ca să cîştig timp.

Anestezistul de la Mayo, Jeff Welna, stătea la picioarele patului, iar cînd soţul meu şi-a dat seama că se afla acolo, l-a salutat.

– Ce-aţi descoperit? l-a întrebat el.

– Maiestatea voastră, credem că este vorba despre un cancer limfatic.

Soţul meu a clipit, în mod evident răvăşit de veste, în timp ce eu stăteam acolo dorindu-mi ca, după revenirea din anestezie, să mai fi avut cîteva ore pînă se afle adevărul. Ne-am îmbrăţişat scurt, iar el începuse deja să se gîndească mai departe:

– În regulă. Ce facem în continuare?

Regele a fost mutat în rezerva sa. În acest timp, i-am chemat pe copii lîngă mine şi le-am spus ce ştiam, astfel încît ei să se poată obişnui cu înfricoşătoarea veste şi să înceapă să-şi modifice planurile, date fiind numeroasele obligaţii pe care le avea fiecare. Am fost deosebit de îngrijorată pentru Ali şi pentru Haya, care pierduseră deja un părinte, şi pentru ei Sidi era tot ce aveau pe lumea asta. Am încercat să le dau vestea despre diagnostic în termeni optimişti, dar sinceri, iar acest lucru nu a fost uşor. Trebuiau să ştie adevărul. „Nu îndulci adevărul", îmi amintesc că mi-a spus Haya, în timp ce ei toţi se plimbau de colo-colo în aşteptarea veştilor.

Pînă nu am rămas singură în noaptea aceea nu am putut să-mi dau frîu liber sentimentelor. Simţeam o disperare fără margini, o frică atît de mare la gîndul de a-l pierde pe soţul meu, pe prietenul meu cel mai bun, pe cel care mă însufleţea, dragostea mea cea mai scumpă, încît ameninţau să mă paralizeze. De douăzeci de ani eram soţ şi soţie, tată şi mamă, parteneri de viaţă în timpul crizelor

internaționale și al tulburărilor interne din Iordania. Îi fusesem cu toată inima alături în căutarea unei soluții pentru pace în regiune și am trăit alături de el fiecare realizare și fiecare eșec. Mai mult decît atît, am împărtășit dragostea pentru Iordania și năzuința sa de prosperitate pentru poporul nostru mult iubit. A-l pierde pe omul acesta ar fi fost o catastrofă la toate nivelurile. Pur și simplu, nu se putea să moară.

Insha'llah, spunem noi în arabă. „Facă-se voia lui Allah." Soțul meu credea, cum fac musulmanii, că toate lucrurile, atît bune, cît și rele, vin de la Allah și Allah ne dă puterea de a îndura ceea ce ne e dat să îndurăm. Împărtășeam această credință, la fel și convingerea fermă că regeleui Hussein nu-i era destinat să fie învins de cancer. În momentul acela, am găsit tăria să-mi potolesc panica provocată de diagnostic. Dacă Allah îi hărăzise să ducă această bătălie cu cancerul, atunci vom lupta împreună împotriva lui. Mă voi dedica cu fiecare fibră a ființei mele ca soțul meu să se facă bine și-l voi proteja în așa fel încît să-și poată folosi toată energia în această bătălie. „O, Mare Allah", m-am rugat în noaptea aceea, cum aveam s-o fac în fiecare noapte din lunile care au urmat, „rogu-te fă-l bine, rogu-te adu-i alinare, rogu-te dă-i tărie, curaj și pace!"

Se părea că rugăciunile noastre fuseseră auzite, deoarece, cînd ne-am întîlnit a doua zi cu doctorii, aceștia ne-au spus că nu erau încă siguri dacă el avea într-adevăr un cancer al glandelor limfatice, dar, chiar dacă avea, după cum bănuiau, șansele de vindecare erau mari.

Și așa a început odiseea noastră spre un viitor nesigur, menținîndu-ne pe linia de plutire prin tot ce putea oferi medicina mai bun, prin simpatia miilor de oameni care ne-au telefonat, ne-au trimis faxuri, felicitări sau scrisori, prin credința noastră tot mai fierbinte, care ne-a susținut de-a lungul lunilor pline de încercări care-au urmat. Clinica Mayo a devenit, literalmente, căminul nostru. Spitalul tocmai terminase un apartament pentru pacienții de seamă, care includea o bucătărie, o sufragerie și, alături de dormitor, o cămăruță în care dormeam eu. Restul familiei și al anturajului nostru locuiau într-un hotel din apropiere legat de spital printr-un tunel.

Toţi copiii lui Hussein şi numeroase alte rude veneau şi plecau, cu excepţia lui Hamzah, care, întîmplător, era în vacanţă aşteptînd să înceapă primul semestru la Sundhurst, după ce absolvise Harrow; rareori a părăsit căpătîiul patului tatălui său.

Cele mai fericite momente ale lui Hussein erau cele petrecute cu copiii; rîzînd şi tachinînd-o pe fiica sa mai mare, Alia, pe gemenele sale, Zein şi Aisha, pe Haya, care şi-ar fi petrecut tot timpul cu noi, dacă nu ar fi avut propriile familii de care să se îngrijească şi respectiv, în cazul lui Haya, o carieră de succes în echitaţie. Au reuşit cumva şi să-l înveselească pe tatăl lor în timpul calvarului prin care trecea – cum au făcut Ali, Hashim, Iman şi Raiyah, care veneau de cîte ori aveau liber de la şcoală – să-i ridice moralul. Abdullah şi soţia sa, Rania, împreună cu cei doi copii ai lor, ne-au vizitat şi ei, la fel ca fratele său mai mic, Feisal şi soţia acestuia, Alia, cînd cei doi fii au putut să-şi părăsească responsabilităţile militare de la Amman.

Între şedinţele de chimioterapie, Hussein şi cu mine zburam cu avionul la River House, lîngă Washington, sau mergeam în excursii de o zi prin Minnesota într-un Volkswagen Beetle argintiu pe care-l cumpărasem pentru el la scurt timp după sosire. Tratamentul cerea să facă şase cure de chimioterapie în cinci luni, urmate de un transplant de măduvă osoasă. În toată această perioadă, soţul meu nu şi-a pierdut optimismul. Doctorii au insistat să se odihnească pentru a nu-şi risipi energia, lucru care m-a pus într-o situaţie foarte dificilă. Ştiind cît de epuizat era datorită tratamentului, mi-a revenit mie îndatorirea de a încerca să monitorizez timpul pe care-l petrecea cu vizitatorii săi. Am devenit astfel gardianul lui.

Cu toată agonia acelor luni, am profitat amîndoi de fiecare moment – plimbîndu-ne, discutînd, urmărind pe fereastră zborul gîştelor sălbatice – şi de micile bucurii ale vieţii. La Mayo, Hussein a devenit un ornitolog avid, preocupare pentru care nu avusese niciodată destul timp în Iordania, una dintre rutele de migraţie cele mai importante din lume pentru mai bine de trei sute de specii de păsări care trec prin defileurile stîncoase de la Dana,

Mujib, Petra şi din oaza Azraq. În Minnesota s-a întîmplat ca Hussein să se bucure de cîteva momente de linişte pentru a descoperi aceste plăceri.

Într-una dintre ieşirile noastre memorabile ne-am dus să căutăm pui de vulturi. După ce iniţial am fost dezamăgiţi că nu am găsit nici unul pe lacul unde fusesem sfătuiţi să mergem, am întîlnit doi ornitologi pasionaţi care ne-au condus la un alt punct bun de observaţie. Acolo, de pe o bandă de refugiu de-a lungul autostrăzii, ne-am îndreptat binoclurile spre o insuliţă de pe lac şi am văzut vulturii făcîndu-şi cuib. Trebuie să fi arătat foarte ciudat de pe şosea – amîndoi purtînd măşti pe faţă pentru a preveni infecţiile şi uitîndu-ne prin binocluri spre ceva nedefinit –, dar Hussein a savurat din plin momentul.

Am călătorit, de asemenea, cu micul nostru Beetle argintiu pentru a vizita diverse comunităţi *amish* din Minnesota. Una dintre destinaţiile noastre preferate era oraşelul Harmony, situat pe vîrful unui deal în Wisconsin, unde admiram minunatele cuverturi *amish* făcute manual. Obişnuiam deseori să ne oprim acolo pentru masa de prînz, iar Hussein dădea mîna cu toată lumea care îl aborda, în timp ce eu eram îngrijorată ca nu cumva să ia vreo infecţie. Îi plăcea atît de mult să conducă „gîngania dragostei", încît, cînd i-am sugerat s-o donăm unei organizaţii filantropice s-o vîndă la licitaţie după ce părăseam spitalul, mi-a spus: „Nu! Asta e o maşină foarte deosebită şi o s-o luăm cu noi acasă". O păstrez şi acum.

Ne aflam într-una dintre aceste plimbări cînd mi-a sunat telefonul mobil şi am primit vestea emoţionantă, de mult aşteptată, că pe 17 septembrie 1998, Burkina Faso, o naţiune africană, devenise a patruzecea membră a Naţiunilor Unite care ratificase Convenţia de la Ottawa, de interzicere a minelor antipersonal, lucru care ducea la aplicare automată a interdicţiei. Se poate să fi întrerupt liniştea peisajului rural din Minnesota cu uralele noastre. Tratatul, primul tratat internaţional cu privire la arme care cuprinde obligaţii umanitare faţă de victime, a fost pus în aplicare într-un timp record, prin coalizarea fără precedent a guvernelor preocupate de acest lucru, a ONG-urilor şi a unor persoane, unite de dorinţa de a recîştiga

terenurile nimicite de mine, pentru a ne îndeplini îndatoririle noastre umanitare față de supraviețuitori și de a eradica aceste obstacole insidioase în calea reconstrucției și a păcii.

Mi s-a acordat deosebita cinste de a inaugura prima Conferință asupra Minelor Antipersonal din Orientul Mijlociu, cu o zi înainte de plecarea noastră la Mayo, și de a anunța în discursul meu de deschidere decizia Iordaniei de a semna și ratifica tratatul, de a distruge depozitele noastre de mine de teren și de a ne accelera eforturile, începute în 1993, de a curăța terenurile minate de-a lungul frontierelor țării noastre. Acum făcusem încă un pas înainte.

În timpul pauzei dintre curele de chimioterapie, Sidi și cu mine petreceam, de asemenea, cît de mult timp puteam cu copiii noștri, de obicei la River House. Iman studia la o școală cu internat la Washington, D.C. În ultimul moment am contramandat întoarcerea lui Raiyah la școala de la Amman și am adus-o la Maret School din Washington, D.C., unde fratele ei, Hashim, era în ultimul an. A fost o schimbare bruscă și neașteptată pentru Raiyah, care la data aceea avea doisprezece ani și intra în clasa a șaptea, dar colegii de la școală au ajutat-o să se acomodeze, lucru pentru care le sînt recunoscătoare. Cît timp am stat la Mayo, Hashim și Raiyah au locuit cu sora mea, Alexa, și cu familia acesteia la Washington, D.C. Toți trei ni se alăturau la River House în timpul ședерilor noastre acolo.

Era dificil pentru copii să-l vadă pe *baba,* tăticul lor, atît de slăbit și suferind de greață. Într-o zi a sunat Iman să ne spună că nu va sta cu noi tot week-end-ul la River House, pentru că participa la marșul Coaliției Naționale pentru Lupta împotriva Cancerului, „Împreună pentru a învinge cancerul". După ce am chibzuit puțin, i-am contactat pe organizatori să văd dacă am putea contribui în vreun fel, gîndindu-mă că Hussein ar putea fi vocea însuflețitoare care să ajute la distrugerea tabuurilor larg răspîndite și a ignoranței legate de boală. Curajul și exemplul personal al regelui ar fi putut avea un efect pozitiv. Organizatorii au fost entuziasmați de idee. În dimineața marșului, soțul meu s-a trezit oarecum slăbit și amețit, dar, cu toate acestea, a insistat să participe. Din nefericire, odată

ajunşi acolo, am fost duşi într-o zonă acoperită, destul de prost aerisită şi aglomerată, unde ne-am alăturat celorlalte persoane care urmau să ia cuvîntul – vicepreşedintele Al Gore şi soţia sa, Tipper, generalul Norman Schwarzkopf, diverşi membri ai Congresului şi Cindy Crawford. Hussein s-a simţit din ce în ce mai slăbit. L-am tachinat spunîndu-i că Cindy Crawford îi tăiase respiraţia, dar, pe măsură ce trecea timpul şi temperatura creştea, a trebuit să plece, rugîndu-mă pe mine să vorbesc în numele amîndurora, cum am continuat să o fac în fiecare an de atunci.

Existau şi alte momente în care nu se simţea prea bine. S-a întîmplat chiar şi o dată cînd eram invitaţi de familia Clinton la Casa Albă şi mîncam hamburgeri afară, pe Terasa Truman. Hussein ajunsese să aibă o relaţie de colaborare cu Bill Clinton. Familia Clinton împărtăşea aceeaşi pasiune ca noi pentru motocicletele Harley-Davidson, aşa că i-am trimis o fotografie pe care ne-o făcuse Annie Leibovitz la Wadi Rum pe Harley-ul nostru, ca să-i amintească preşedintelui ce ar putea face după ce avea să i se termine mandantul. Dar discuţia din seara aceea n-a fost despre motociclete, ci despre armele biologice şi minele antipersonal. Hussein tocmai citise cu mare interes cartea lui Tom Clancy, *Executive Orders*[1], în care este descris un atac biologic asupra Statelor Unite. Descopeream că multe persoane din Serviciile Secrete şi din comunitatea naţională de securitate de la Washington erau aproape siguri că nu era o problemă de *dacă*, ci de *cînd* cineva va lansa un astfel de atac terorist împotriva Statelor Unite. Soţul meu a discutat despre cît de realistă pare cartea, iar apoi a trecut la problema minelor, ca să-mi dea mie ocazia să deschid discuţia despre Tratatul Mondial de Interzicere a Minelor Antipersonal de la Ottawa. La evenimentul prilejuit de marşul pentru ajutorarea bolnavilor de cancer, chiar şi generalul Norman Schwarzkopf se oferise să ne sprijine în lupta noastră împotriva minelor antipersonal, la fel cum au făcut-o şi mulţi ofiţeri superiori pensionaţi din armata americană. Tratatul fusese semnat de 143 de ţări, dar Statele

[1] *Ordine prezidenţiale*, tradusă în limba română şi publicată de Editura RAO (n.red).

Unite nu se numărau printre ele, fiind singura țară membră a NATO care nu interzisese aceste arme și singura țară, în afară de Cuba, din Vest.

Momentele de răgaz petrecute la River House au avut un efect tonic asupra soțului meu. I-a mai revenit pofta de mîncare, iar bucătarul nostru îl aproviziona cu un număr nesfîrșit de sandvișuri, hamburgeri, fripturi sau *falafel*. Rude și tot felul de oficiali iordanieni au sosit să discute probleme interne și regionale, la fel și oficiali americani sau oaspeți deosebiți precum prințul moștenitor al Arabiei Saudite, Abdullah bin Abdul Aziz, care a făcut special un drum în America pentru a-l vedea pe Hussein, însoțit de prințul Saud Al Faisal, ministrul saudit de Externe.

Prințul moștenitor îi adusese soțului meu apă de la Izvorul Sfînt Zemzem de la Mecca, pe care Allah l-a creat pentru ca Ismael și Hagar să nu moară de sete în deșert și care nu a secat niciodată de atunci. Prințul saudit i-a mai dăruit și șofran, despre care se crede că are puteri curative. Un șeic a recitat din Coran, binecuvîntînd cele două daruri, iar prințul Abdullah a refuzat să lase pe altcineva în afară de el însuși să pregătească apa și șofranul. A pus două linguriță de șofran într-un pahar cu apă de la Zemzem și l-a privit cu atenție pe Maiestatea sa cum o bea, devenind din ce în ce mai emoționat. Regele a fost atît de mișcat de gestul de afecțiune, că mai tîrziu i-a scris o scrisoare emoționantă prințului moștenitor Abdullah.

În timpul tratamentului soțului meu la Mayo, greața îl făcea pe Hussein să nu poată mînca aproape nimic. Șeicul Zayed și soția lui Fatima ai Emiratelor Arabe Unite ne-au răsfățat în timpul unei lungi perioade a șederii noastre acolo trimițîndu-ne cantități enorme de delicatese arăbești, o dată cu expedierea alimentelor și proviziilor pentru un membru al familiei lor care era și el internat la Mayo. Extraordinar de generoși, ei au păstrat constant legătura cu noi, la fel și sultanul Qabus al Omanului și sora acestuia, Umaymah Bint Said, care, după moartea mamei, au preluat stilul generos și oblăduitor al acesteia. Eram destinatarii fericiți care primeam

felurile noastre preferate de mîncare arăbească şi delicatese precum curmalele şi ciocolatele Godiva, din care o mare parte ajungeau la secţia de pediatrie a spitalului.

Pentru că soţul meu nu putea vizita alţi pacienţi din cauza riscului de a se infecta, i-am vizitat eu pentru amîndoi pe copiii internaţi, ori de cîte ori a fost posibil. Halloween-ul a fost o ocazie deosebită. Ştiind cînd de des apariţia mea obişnuită îi dezamăgea pe copii cînd le eram prezentată drept „regină", am găsit un pieptene spaniol de păr, foarte sofisticat, din aur filigranat şi cu turcoaze, în formă de tiară, şi am purtat un caftan lung şi larg. Astfel împodobită, m-am dus la petrecerea din salonul copiilor cu asistenta noastră Burdett Rooney, care era înfăşurată în bandaje şi le spunea copiilor că era mumia reginei.

Aceste vizite s-ar putea să fi însemnat mai mult pentru membrii familiilor lor decît pentru tinerii şi curajoşii pacienţi. Învăţasem din experienţă că empatia şi o îmbrăţişare sînt uneori cele mai bune modalităţi de încurajare a celor care se luptă cu oroarea cancerului care i-a afectat pe cei dragi.

Unul dintre specialiştii oncologi de renume pe care Clinica Mayo i-a solicitat să-l consulte pe soţul meu a fost Richard Klausner, directorul The National Cancer Institute (NCI)[1] din Washington. Am început aproape imediat discuţiile despre o colaborare între NCI şi Centrul de Oncologie Al Amal din Amman. (Mii de donaţii au curs din Iordania şi din regiune după ce soţul meu fusese suspectat de cancer prima dată, în 1992, lucru care ne-a dat posibilitatea să realizăm proiectul de mult preconizat.) Spitalul, care avea un potenţial enorm de a deveni un centru regional de oncologie, era periclitat de o serie de probleme organizatorice şi de resurse. Doctorul Klausner şi cu mine puteam să-l încurajăm pe un oncolog american de origine arabă şi cercetător în domeniul cancerului de la NCI şi de la National Institutes of Health (NIH)[2] să colaboreze cu noi la un plan de parteneriat între NCI din Washington şi Centrul Al Amal. Preconizam să facem schimb de experienţă şi de

[1] Institutului Naţional de Oncologie (n.tr.).
[2] Institutul Naţional de Sănătate (n.tr.).

personal medical, dar aveam nevoie şi de asistenţă de specialitate pentru dezvoltarea şi îmbunătăţirea infrastructurii clinicii noastre, cum ar fi dotarea cu aparatură pentru telemedicină. Soţul meu nu şi-a încetat nici o clipă lucrul cît a stat la Mayo. Un flux constant de oficiali guvernamentali din Iordania veneau să-l vadă sau purta mai mereu discuţii la telefon. La data aceea, în Iordania se privatizau diverse instituţii, cea mai importantă fiind reţeaua de telecomunicaţii, şi multe companii făceau tot felul de manevre necinstite pentru a o prelua. Multe persoane voiau să-l contacteze pe rege şi deseori sfîrşeau prin a încerca să ajungă la el prin mine. Chiar şi cînd mergeam cu rolele prin Rochester, diverse părţi interesate mă sunau pe celular, rugîndu-mă insistent să-i transmit un mesaj regelui.

Puţine lucruri mă interesau, în afară de sănătatea lui Hussein şi de păstrarea energiei pentru bătălia cu cancerul, dar lumea continua să ne deranjeze. Numărul de ştiri dedicate scandalurilor de la Washington era înspăimîntător. „Ştirile de televiziune nu pot constitui o terapie benefică pentru el, dar puţine alte lucruri se transmit", am scris în jurnalul meu. „Ne îmbolnăvesc şi mai tare în timp ce noi încercăm să ne vindecăm."

Şi mai neplăcute erau zvonurile legate de sănătatea lui Hussein care ajungeau în presa internaţională. Fiica noastră Iman ne-a sunat plîngînd după ce a citit un articol apărut în numărul din octombrie al revistei *Time,* dedicat în mare măsură tatălui ei. Nu am citit articolul şi m-am străduit să-i împiedic şi pe ceilalţi, pentru că singurul lucru care conta era să se facă el bine. Cu siguranţă, nu aveam nevoie să ne batem capul şi cu speculaţiile despre pronosticul bolii lui Sidi sau cu intrigile ţesute în jurul succesiunii la tron. Soţul meu era viu, iar doctorii continuau să ne asigure că şansele lui de a cîştiga bătălia cu boala erau mari.

Rareori plecam de lîngă Hussein, şi atunci doar la insistenţele lui. M-a îndemnat să plec în octombrie la New York, să anunţ cea de-a patruzecea ratificare a Tratatului de Interzicere a Minelor Antipersonal la Naţiunile Unite, ocazie care mi-a dat posibilitatea să petrec puţin timp cu una dintre cele mai dragi cunoştinţele ale

noastre, secretarul General al Naţiunilor Unite, Kofi Annan, care a fost la fel de cald, de înţelept şi de încurajator ca întotdeauna şi a păstrat legătura cu soţul meu pe toată durata spitalizării lui.

Sidi a insistat şi să-mi fac operaţia la ochi care fusese programată pentru august de un medic strălucit, pionier al chirurgiei oftalmologice din Iordania, operaţie pe care o contramandasem. Specialistul oftalmolog de la Mayo mi-a recomandat un doctor din Atlanta, George Waring, care m-a operat asistat de medicul meu iordanian, Khalid Sharif. A trebuit să fac operaţia de două ori şi, deşi nu mi s-a corectat vederea în totalitate, ea s-a îmbunătăţit enorm şi, în cea mai mare a timpului, am putut să renunţ la ochelari. Soţul meu era fascinat de noua tehnologie laser şi era încîntat să treacă prin încercarea asta alături de mine, chiar dacă numai urmărind o înregistrare video a procedurii, pe care eu nu m-am simţit în stare s-o privesc.

Lui Hussein îi era foarte greu să accepte dependenţa sa de alţii, din cauza sănătăţii precare, chiar dacă era un pacient model. Obişnuia să se scuze întruna pentru necazurile pe care ni le pricinuia, iar eu şi copiii îi tot repetam că nu există bucurie mai mare decît să-l îngrijim. Am încercat tot timpul să-l asigurăm că pentru noi nu exista privilegiu mai mare în viaţă decît să fim alături de el, bolnav sau sănătos, şi acest lucru era perfect adevărat.

Hussein obişnuia să-mi spună încă de cînd ne-am cunoscut că la bătrîneţe nu voia să fie o povară pentru nimeni, şi acum el, un bărbat relativ tînăr, de şaizeci şi doi de ani, simţea că exact asta devenise. Realitatea era însă alta. De fapt, era o sursă constantă de energie şi inspiraţie pentru toată familia sa, pentru prieteni şi chiar pentru personalul Clinicii Mayo.

La puţin timp după ce am sosit la Mayo, i-am cumpărat soţului meu de ziua lui o pereche de butoni cu rubine. Îi alesesem pentru că, în mod tradiţional, rubinele sînt considerate pietre cu efecte curative. Copiii şi cu mine am început un ritual în timpul căruia stăteam în picioare în jurul patului său şi îi atingeam uşor pielea cu rubinele. Doream să încercăm totul. Eu purtam un frumos inel

cu rubin dăruit de el şi care fusese martorul reuşitei tratamentului anterior de la Mayo din 1992, cînd îi fusese extirpat un rinichi. De data aceasta, nu mi-am mai scos niciodată, absolut niciodată, inelul, nici cînd făceam baie, mă spălam pe cap sau dormeam. Văzîndu-mă că-l port îi dădea, pur şi simplu, curaj.

Nu am discutat niciodată de posibilitatea de a pierde bătălia. Duceam o luptă dreaptă pentru viaţă, nu doar una împotriva morţii. Ne-am concentrat asupra a ceea ce era important în vieţile şi activităţile noastre, asupra miracolului de a ne afla, pînă la urmă, pe pămînt şi de a avea şansa să facem ceva pentru semenii noştri. Am petrecut mult timp discutînd despre problema neîncheiată a unei păci solide şi de durată arabo-izraeliene, despre stabilitatea economică a Iordaniei şi despre subiecte globale precum mediul şi armele de distrugere în masă. Hussein era preocupat de ceea ce simţea că nu a realizat încă. Am încercat să-l reasigur că, în ciuda faptului că nu reuşise să-şi împlinească toate obiectivele, realizase, de fapt, mult mai mult decît un tratat istoric de pace, trecînd peste atît de multe bariere, de prejudecăţi şi de ură, vechi de generaţii. Prin integritatea, compasiunea, puterea sa de a ierta, Hussein a fost întotdeauna un exemplu pentru ceea ce e mai nobil în spiritul isalamului şi al culturii arabe. Fiind un model şi o speranţă pentru atît de mulţi oameni, şi-a îndeplinit cu onoare datoria de descendent al familiei haşemite.

La mijlocul lui octombrie stăteam în apartamentul VIP de la St. Mary's Hospital, o anexă a clinicii Mayo, în timp ce personalul pregătea camerele pe care soţul meu avea să le ocupe după transplantul de măduvă osoasă. A sunat telefonul; era Bill Clinton. Am stat lîngă Hussein pe o sofa în timp ce el a vorbit cu preşedintele, cu Madeleine Albright, apoi din nou cu Clinton. „Uite, dacă pot să te ajut cu ceva, indiferent de ce vor spune doctorii, voi fi acolo", l-am auzit spunînd. A reieşit că se referea la criza în care ajunseseră convorbirile de pace între Netanyahu şi Arafat de la Wye Plantation.

Întîmplarea a făcut ca doctorii să considere că regele era într-o stare destul de bună ca să plece de la Mayo, pentru că impasul politic era major. Israelienii ameninţau să plece. Americanii erau

frustraţi. Iar timpul trecea. Multe dintre înţelegerile negociate la Oslo nu fuseseră implementate. Dispăruse speranţa ca pînă la 4 mai să se ajungă la o rezoluţie cu privire la statutul Ierusalimului, întoarcerea refugiaţilor şi la un stat palestinian. Procesul de pace era în haos.

Pe 18 octombrie, am zburat la Washington fără să ştim dacă vom merge direct la Wye sau ne vom opri întîi la River House. Am putut să ne oprim, ceea ce i-a dat soţului meu ocazia să se odihnească şi să-şi vadă copiii. A doua zi am mers la Wye Mills cu elicopterul preşedintelui, Marine I. După ce-am aterizat am fost duşi la Houghton House, o locuinţă retrasă, minunată, cu vedere spre rîul Wye. La început au venit să-l salute negociatorii americani, apoi cei palestinieni. „Clinton pare complet epuizat şi sătul", am notat în jurnal. „Palestinienii sînt şocaţi, unii cu lacrimi în ochi, văzîndu-l pe Hussein pentru prima dată de cînd s-a îmbolnăvit." Arafat şi consilierii săi, care erau mereu în alertă din motive de securitate, păreau să savureze această rară ocazie de a se relexa. „Arafat conducînd o maşină de golf şi încercînd o bicicletă", am mai scris eu.

Prin contrast, în tabăra americană era o atmosferă de descurajare şi resemnare. „Statele Unite cred că au investit destul timp şi energie", am notat. „Nu le vine se creadă prin ce i-au pus să treacă izraelienii, care, simt ei, s-au aşteptat să le fie uşor cu un preşedinte slăbit din cauza scandalului, cînd, de fapt el rămîne foarte puternic în sondaje." Palestinienii, oricum, erau de lăudat pentru că se aflau acolo. „Nimeni nu pare sigur că izraelienii au alte intenţii decît să fie de acord cu lipsa de viziune, cu declaraţiile şi recomandările ferme şi rigide ale prim-ministrului", am observat eu.

Între timp m-am înţeles cu soţul meu să se odihnească între întîlniri dacă eu îl aprovizionam cu jeleuri, una dintre puţinele „mîncăruri", ca să mă exprim aşa, care-i plăceau. Am stat în faţa casei să privim apusul pe două şezlonguri, înveliţi cu pături şi purtînd căciuliţe de lînă pe cap. Am băut supă fierbinte de vită şi am urmărit sporovăiala gîştelor sălbatice pregătindu-se pentru noapte şi cîte

o căprioară rătăcită, timp în care asistenţii lui Hussein ne aduceau rezumatele discuţiilor. Era un apus minunat şi un moment plăcut, de linişte şi de speranţă. Pentru noi, gîştele sălbatice aveau o valoare simbolică; făcuseră atît de mult parte din experienţa trăită la Clinica Mayo, iar acum le regăseam aici. Erau unite pe viaţă, iar frumuseţea lor elegantă nu era doar romantică, ci şi înălţătoare pentru spirit.

În seara aceea, regele l-a însoţit pe preşedintele Clinton la întîlnirea cu Netanyahu şi cu delegaţia izraeliană, din care făcea parte şi Ariel Sharon, ministrul de Externe al acestei ţări. Sperase că, la fel cum experienţa militară a lui Rabin îl convinsese în final că securitatea nu poate fi obţinută decît prin respect reciproc, justiţie şi dialog, ar fi posibil ca un fost militar precum Sharon să poată şi el înţelege această înţelepciune practică. Întîlnirile pe care le avusese pînă atunci Hussein cu prim-ministrul Netanyahu nu fuseseră prea promiţătoare şi, conform aşteptărilor, Netanyahu a evitat să discute cu soţul meu vreo problemă serioasă la Wye. Prim-ministrul a spus că i-ar fi greu să convingă poporul izraelian să accepte propunerile, dar Hussein nu a văzut în asta decît un pretext.

Tîrziu, în noaptea aceea, am plecat de la Wye la River House, în ciuda protestelor mele. „Hai să nu ne întoarcem acasă", i-am spus soţului meu. „Să stăm pînă se termină totul aici." L-am presat, pentru că rezultatele convorbirilor nu erau încă prea sigure, iar prezenţa oportună şi încurajatoare a lui Hussein păruse să aibă, aproape clipă de clipă, efecte benefice asupra discuţiilor. River House nu era prea departe, şi atît Burdett, cît şi soţul meu au simţit că ar fi mai bine dacă ar dormi fiecare în patul lui. La scurt timp după ce am ajuns la River House, Sharon şi ministrul Apărării Yitzhak Mordechai i-au trimis mesaje prin care-l reasigurau că vor face totul ca înţelegerea să fie încheiată cu succes.

Cît am stat la River House, am aşteptat cu nerăbdare veşti, care au sosit într-o serie descurajantă. În primul rînd, Sharon plecase de la Wye. Avionul lui Netanyahu era gata de decolare şi delegaţia izraeliană se pregătea, de asemenea, de plecare. Soţul meu a discutat cu Clinton, care se întorsese la Casa Albă, şi l-a înduplecat pe

preşedinte să nu aibă vreo tentativă în noaptea aceea de a-l determina pe Netanyahu să se răzgîndească. Dacă Netanyahu îşi ducea, într-adevăr, la îndeplinire ameninţarea, soţul meu i-a promis că va fi alături de el şi va explica de ce nu a reuşit înţelegerea, ca preşedintele american să nu poarte singur povara. Ne-am dus tîrziu la culcare în noaptea aceea, neştiind ce ne va aduce dimineaţa, dar s-a dovedit că ameninţarea cu plecarea a lui Netanyahu fusese o cacealma. „Pentru că Hussein l-a convins pe preşedinte, se simte răzbunat de vestea că izraelienii sînt încă aici, dar jocul nu se termină acum", am scris în jurnal. „Joi am fost rugaţi să ne întoarcem la Wye pentru încă un impas care apăruse în ultimul moment."

Şi ne-am întors la Wye. „Nu vă puteţi permite să eşuaţi", le-a spus regele celor doi lideri din Orientul Mijlociu şi delegaţiilor lor. „Datoraţi acest lucru popoarelor voastre, copiilor voştri şi generaţiilor viitoare." Cele două părţi au continuat să lucreze toată ziua şi noaptea aceea şi, într-un final, au ajuns la o înţelegere. A fost una cel puţin modestă. Israelul a fost de acord să le retrocedeze palestinienilor treisprezece la sută din Teritoriile Ocupate din Cisiordania şi să elibereze o parte din prizonierii palestinieni, dar un singur pas înainte e mai bun decît nimic. Procesul de pace rămînea valabil, iar soţul meu a acceptat invitaţia lui Clinton de a participa la semnarea Memorandumului Wye la Casa Albă, pe data de 23 octombrie.

În timp ce-l priveam pe Hussein păşind pe covorul roşu spre podiumul din East Room alături de ceilalţi patru lideri, vedeam doar curajul şi încrederea sa de nezdruncinat – o prezenţă frumoasă şi esenţială în vieţile noastre.

Aveam să aflu mai tîrziu că oamenii din alte părţi ale lumii au fost şocaţi de cum arăta, dar mie, pentru că eram obişnuită cu faptul că-şi pierduse părul şi slăbise, mi se părea că arată plin de forţă în timp ce-şi prezenta pledoaria pentru pace între cei doi foşti duşmani. „Ne certăm, cădem la înţelegere. Sîntem cînd prietenoşi, cînd neprietenoşi", a spus el. „Dar nu avem dreptul să dictăm prin acţiuni iresponsabile sau din îngustimea spiritului viitorul copiilor

noştri şi al copiilor copiilor lor. A existat destulă distrugere. Destulă moarte. Destulă risipă. Este timpul ca împreună să ne ocupăm pe deplin locul nostru sub soare, al popoarelor noastre, urmaşele copiilor lui Abraham."

Hussein a fost nominalizat la Premiul Nobel în 1998 pentru toate eforturile sale de ani de zile de a aduce pacea în Orientul Mjlociu, care au culminat cu gestul de a-şi părăsi patul de spital ca să meargă la Wye Plantation pentru a ajuta să se ajungă la un acord palestiniano-izraelian. Pînă la urmă, premiul a fost decernat liderilor politici din Irlanda de Nord, dar regele a fost onorat de nominalizare. Mai important a fost faptul că după Wye i-au fost recunoscute meritele pentru demersurile de o viaţă în scopul de-a se ajunge la pace şi la reconciliere în Orientul Mijlociu.

Soţului meu i s-a făcut o puncţie de măduvă osoasă cînd ne-am întors la Mayo, a cincea sau a şasea, dar în mod deosebit aceasta era imposibil s-o priveşti. Se afla sub anestezie generală şi nu simţea nimic, dar privindu-i pe doctori cum îi imobilizează corpul şi apoi îi străpung osul era atît de impresionant, încît o asistentă nouă, care urmărea intervenţia, a leşinat. Am înţeles-o, pentru că eram eu însămi mişcată de suferinţele atroce pe care le avea de îndurat.

Sora lui Hussein, Basema, şi fratele său Mahomed au venit din Iordania să-i doneze măduvă osoasă. Erau singurii din familie ai căror sînge era compatibil pentru recoltarea de celule în vederea unui potenţial transplant. I-am vizitat pe amîndoi în paturile lor de spital în timpul procedurii respective, în timp ce îndurau cu mult curaj tuburile şi perfuziile. Hussein le-a fost profund recunoscător pentru sacrificiul şi dovada lor de dragoste. Aproape am plîns cînd, chiar înainte de a pleca, Basema mi-a dăruit un minunat ac de păr din aur, reprezentînd o pereche de gîşte sălbatice.

Am încercat să-mi recapăt echilibrul sufletesc făcînd mişcare, mai ales în aer liber. Cam în aceeaşi perioadă, într-o dimineaţă, Burdett Rooney şi cu mine ne-am dus cu rolele afară într-o zi deosebit de caldă pentru acel anotimp. Traversam un pod, cînd un stol de gîşte s-a înălţat spre cer. Cînd au ajuns deasupra noastră şi

m-am uitat în sus, privirea mi-a căzut pe singura pasăre albă din stol. Era un semn, o prevestire? I-am urmărit zborul, neaşteptat de emoţionată, pînă cînd n-am mai putut-o zări.

Eram cu toţii nerăbdători să aflăm rezultatele ultimelor analize ale lui Sidi şi mi-am petrecut încă o noapte rugîndu-mă neîncetat, implorîndu-l pe Allah să-i dea lui Hussein alinare, încredere şi curaj. Rezultatele nu au indicat vreun semn al prezenţei celulelor canceroase.

Am făcut tot ce am putut ca Hussein să nu vadă un articol apărut în *New York Times* la o săptămînă după convorbirile de la Wye, avînd ca subtitlu „Regele Hussein, în suferinţă. Fratele său, în aşteptare." Referindu-se la soţul meu se spunea că „a devenit spectral din cauza chimioterapiei", lucru care-i făcuse pe mulţi să îşi dea seama pentru prima dată „cît de sever îl lovise cancerul". Mai erau şi nişte pretinse cuvinte spuse de Hasan, care îl numea pe soţul meu „un simbol pentru popor", iar pe sine se descria „mai aproape de bucătărie"; ginerele lui Hasan, ministrul Informaţiilor, era citat ca spunînd că Hasan „s-a pregătit pentru asta treizeci şi trei de ani". Erau exact genul de lucruri pe care soţul meu nu avea nevoie să le citească, dar cineva i-a adus ziarul şi ştirea l-a întristat profund. Îngrijorat de repercusiunile care loveau deja puternic economia şi bursa de valori, Hussein s-a hotărît să se adreseze poporului iordanian.

Regele a acordat un interviu televiziunii iordaniene pe 13 noiembrie, informînd poporul nostru că rezultatele ultimelor teste nu au indicat vreo urmă de celule canceroase. „Mulţumesc lui Allah că totul se îndreaptă în direcţia cea bună", a spus el. „Prin voia lui, aceasta va fi etapa finală a tratamentului, după care mă voi întoarce acasă." Medicii de la Clinica Mayo au întărit spusele sale despre îmbunătăţirea stării de sănătate, declarînd că: „Maiestatea sa se află în remisiune completă în urma cancerului limfatic", după care au continuat să explice că soţului meu va trebui să i se facă un autotransplant de celule stem sănătoase, o procedură standard care asigură remisiunea permanentă.

Cel mai fericit moment al şederii noastre la Mayo a fost sărbătorirea lui Hussein cu ocazia împlinirii a şaizeci şi trei de ani, avîndu-i alături pe aproape toţi copiii săi. Abdullah mă sunase din Amman să-mi spună că, din din cauza unor probleme oficiale, trebuia să rămînă în ţară, şi spera ca tatăl său să înţeleagă acest lucru. L-am asigurat că mai ales Hussein va înţelege pe deplin situaţia şi că Abdullah şi familia sa vor fi în inimile noastre. Abir era ocupată cu şcoala, dar Alia, Feisal şi soţia sa, Alia, Zein şi Aisha, Haya, Hamzah, Hashim, Iman şi Raiyah l-au înconjurat pe Hussein cu dragoste şi bucurie la acea petrecere. Tortul, pe care cineva îl comandase în secret, era ornat cu o reproducere după o fotografie care ni se făcuse stînd în şezlonguri la apusul soarelui la Wye. Cel mai deosebit cadou la care m-am putut gîndi a fost vizita dragei noastre prietene Jo Malone, specialista din Anglia în îngrijirea pielii şi creatoare talentată de parfumuri, uleiuri şi produse cosmetice, care a venit de la New York să-i ofere lui Hussein unul dintre extraordinarele ei tratamente calmante.

După acest eveniment, am plecat de lîngă Hussein pentru scurt timp ca să particip la Congresul pentru Conservarea Mediului de la Paris şi să fiu alături de regina Sofia şi familia regală în Spania, pentru sărbătorirea celor şaizeci de ani pe care-i împlinea ea. Am descoperit că bîrfele despre sănătatea soţului meu şi despre mine se răspîndiseră şi în Europa. Existau articole care pretindeau că aş fi evreică şi oarecum înrudită cu Rabin şi că, impulsionată de sioniştii americani, făceam neîncetat presiuni ca să-l văd pe fiul meu, Hamzah, prinţ moştenitor în locul fratelui soţului meu. Potrivit altora, fotografii ale lui Hasan fuseseră afişate pe toate străzile din Amman, înlocuindu-le pe cele ale soţului meu, iar soţia lui Hasan, Sarvath, începuse să redecoreze biroul soţului meu de la Divan. Poveştile care veneau necontenit din Iordania ne întristau şi pe mine, şi pe Hussein. Felul în care oamenii îi montau pe unii împotriva altora şi exploatau boala soţului meu era deprimant pentru noi toţi, în special pentru copii.

Am petrecut Crăciunul la spital alături de copii. Raiyah îşi cheltuise toţi banii de buzunar pe cadouri pentru fiecare dintre noi

şi am făcut toate eforturile ca să marcăm evenimentul cu noua noastră familie formată din asistente, medici şi alţi angajaţi ai clinicii. Eram în Ramadan, iar noi posteam, şi, deşi nu am dat vreo masă festivă, ne-am bucurat cu toţii de simplul fapt că eram împreună. Perioada noastră de şedere la Mayo se apropia de sfîrşit. „După cinci luni şi jumătate, cînd începem să ne facem bagajele, mă lupt cu speranţe şi temeri care nu au o bază anume", am notat în jurnalul meu. „Refugiul meu trebuie să fie rugăciunea şi reînnoirea credinţei." Am dat încă un comunicat de presă înainte de a pleca, anunţînd că părăsim spitalul, iar boala lui Hussein este în remisiune, dar că va mai dura cinci ani pînă cînd acest proces să fie considerat permanent. Hussein şi cu mine simţeam că era foarte important pentru poporul nostru ca declaraţia să fie cît mai exactă din punct de vedere medical şi directă, aşa că i-am consultat pe doctori înainte de a o da publicităţii. Plecarea noastră de la spital a fost plină de veselie şi festivă. Fiecare doctor şi soră au ieşit să facă semn cu mîna unuia dintre pacienţii lor preferaţi care se îndepărta în Beetle-ul argintiu, urmat de familie, gărzi, personal de serviciu iordanian şi de robustul nostru medic, Samir Farraj.

Am întîmpinat Anul Nou 1998 la River House cu Abir, Haya, Ali, Hamzah, Hashim, Iman şi Raiyah. La sfîrşitul vacanţei, i-am urat cu toţii la revedere lui Hamzah, care pleca la Sandhurst. Cam peste o săptămînă, soţul meu se simţea destul de bine ca să plecăm în Anglia să-şi continue perioada de convalescenţă, înainte de a ne întoarce în Iordania. Era încă foarte slăbit şi făcea doar ocazional plimbări prin grădină cu Iman şi cu mine, purtînd pălăria lui englezească de vînătoare, ca să-i ţină de cald la cap, şi masca împotriva infecţiilor. Hussein începuse să folosească şi un baston, din două motive, din cauza stării lui de sănătate şi pentru că avea o veche pasiune pentru aceste obiecte, pe care le colecţiona. A recunoscut, de asemenea, cu un potop de scuze, că se reapucase de fumat. Într-un cuvînt, părea să fi redevenit el însuşi.

Ne-am furişat să-l vedem pe Hamzah la Sandhurst şi, la scurt timp, prinţul moştenitor Hasan i-a făcut o vizită surpriză fratelui său la Londra. Din cauza numeroaselor resposabilităţi pe care le

avusese în Iordania, Hasan nu-şi vizitase fratele la Clinica Mayo şi, prin urmare, sosirea sa neaşteptată în Anglia a provocat o nouă rundă de speculaţii în presă. Succesiunea era în mod clar problema soţului meu. Să asigure viitorul familiei şi al ţării a fost una dintre cele mai împovărătoare îndatoriri pe care şi le-a asumat. Se gîndise mult la acest lucru de ani de zile şi devenise, evident, o preocupare prioritară şi la Mayo. Ar fi dorit ca fratele său să fi sprijinit ideea unui consiliu al familiei haşemite care să îl aleagă pe succesorul lui Hussein pe baza meritelor, schimbare ce ar fi implicat amendarea Constituţiei, care la data aceea stipula că fiul mai mare sau, din 1965, un frate îi poate urma regelui.

Înainte cu cîteva zile de plecarea noastră în Iordania, Hussein a înregistrat un mesaj televizat pentru a anunţa sosirea sa iminentă. „Acum, că m-am însănătoşit pe deplin, cu ajutorul lui Allah nu va mai trece decît o clipită înainte de-a mă afla din nou în mijlocul vostru." A doua zi a avut, din nou, o uşoară febră, făcîndu-l pe doctorul Gastineau, membru al echipei medicale de la Mayo, care ne însoţea să ne recomande ca la ultima consultaţie programată la Londra, la spitalul St. Bartholomew, Hussein să nu facă doar obişnuita transfuzie de sînge, ci şi o puncţie de măduvă osoasă, pentru a afla cauza febrei. Sugestia sa ne-a îngheţat. „Hussein e la pămînt", am notat eu. „Pare să se cufunde îngrozit în el însuşi, mai ales după ce şi-a anunţat public întoarcerea acasă."

Richard Verrall ne-a dus de la Burkhurst la eliportul de la Kensington Palace pentru investigaţiile medicale de la Londra. Deoarece nu aveam să aflăm rezultatele decît peste patruzeci şi opt de ore, ne-am dus la îndeplinire planul de a pleca. În mod evident, Hussein simţea că trebuie să se întoarcă urgent în Iordania cît se simţea încă bine, pentru a pune lucrurile în ordine. Hashim şi Raiyah, apoi Haya şi Iman au sosit ca să plecăm împreună, ştiind că va urma o primire emoţionantă în Iordania. Hamzah nu a venit, pentru că soţul meu considerase că va fi prea obositor pentru el să călătorească cu noi pînă la Amman şi înapoi, ca să ajungă la timp pentru instrucţia militară de la Sandhurst, hotărîre cu care am fost

perfect de acord. Era mai bine şi pentru Hamzah să nu fie martor la speculaţiile care aveau să urmeze în legătură cu succesiunea, iar fratele său, Hashim, avea oricum să fie alături de tatăl lor.

Am mai făcut o vizită la spital pentru încă o transfuzie şi pentru ca Jo Malone să-i facă un ultim tratament cu calmante. În seara de dinaintea plecării, Hussein şi-a petrecut ore întregi semnînd scrisori în scopuri filantropice la o solicitare a Forţelor Aeriene Regale Iordaniene, în timp ce eu m-am rugat toată noaptea să aibă destulă putere să coboare din avion, să se poată ruga cînd atinge pămîntul ţării sale, să-şi salute poporul şi să meargă în vehiculul său fără să apară vreun incident neplăcut.

CAPITOLUL DOUĂZECI ŞI UNU

Au plîns cerurile

Am plecat din Anglia spre Iordania la ora 7.55 dimineaţa, pe 19 ianuarie 1999, la bordul unui Gulf stream 4 iordanian. Am fost imediat escortaţi de avioane de vînătoare aparţinînd Escadronului Şase al Forţelor Aeriene Regale, apoi, cînd am trecut în Franţa, de avioane aparţinînd Aviaţiei Militare Franceze. Deasupra Italiei am fost însoţiţi de avioane de vînătoare italiene, în spaţiul aerian izraelian, de avioane izraeliene şi apoi, pentru ultima parte a zborului spre casă, ne-au întovărăşit avioane iordaniene de vînătoare. În ciuda imensei oboseli, Hussein a pilotat tot drumul, cu o scurtă pauză pentru masa de prînz. Escorta din aer a fost cel mai mare tribut posibil adus aviatorului care a fost soţul meu. Din cînd în cînd, copiii noştri erau entuziasmaţi de cît de aproape zburau avioanele; practic puteam să citim numele piloţilor de pe ecusoanele uniformelor.

Ploua cînd ne-am apropiat de Amman, o aversă rece, care în regiunea noastră este considerată cea mai mare binecuvîntare. Nu plouase toată iarna pînă în acel moment – un dar pe care mulţi l-au considerat a se fi datorat relaţiei speciale pe care o avea regele cu Cel Atotputernic. Înainte de a ateriza pentru anticipata primire tumultoasă, Hussein a făcut o demonstraţie aeriană deasupra Ammanului, ca să-şi exprime bucuria de a se reîntoarce acasă după o absenţă aşa de lungă. În avion, ne-am adunat toţi în jurul lui Hussein, fiicele noastre şi Hashim, ajutîndu-l să-şi aranjeze *kaffiyeh*-ul. În ciuda

bolii, regele a coborît din avion cu mare demnitate și, cînd a atins pămîntul iordanian, a îngenuncheat și s-a rugat. M-am dus lîngă el și am recitat rugăciunea musulmană cunoscută drept *Fatiha*, pentru a-i mulțumi lui Dumnezeu că l-a ajutat pe Hussein să se întoarcă teafăr acasă. Am salutat toată familia, oamenii de la Curte și celelalte somități din lumea arabă care ne așteptau pe tarmac și apoi ne-am dus într-unul dintre hangare pentru a-i primi pe oficialii guvernamentali, presa și oaspeții de seamă.

Ca de obicei, am încercat să rămîn în umbră în timp ce Hussein era în centrul atenției. Dar, de această dată, m-a tras aproape de el și, cînd s-a adresat presei, m-am simțit stînjenită, rușinată chiar, de referirile personale la mine, lucru remarcabil, pentru că noi nu vorbeam aproape niciodată în public unul despre celălalt.

Drumul spre casă a fost epuizant, dar euforic. Hussein a cerut ca acoperișul culisant al mașinii să fie tras, în ciuda ploii reci, neîntrerupte, și a stat în picioare ca să poată face cu mîna mulțimilor adunate de-a lungul străzilor. Am încercat să-l fac să se răzgîndească, dar a rămas în picioare, la vedere, cea mai mare parte a drumului pînă la Bab Al Salam. Dacă oamenii aliniați de-a lungul străzilor stăteau în ploaia necruțătoare, și el avea s-o facă. Îi sprijineam picioarele în mașină, ca să-l țin. Care alt conducător din lume avea o astfel de relație cu poporul lui? Ce popor manifesta atîta dragoste? Sărbătorirea sosirii a continuat pînă cînd am ajuns, în sfîrșit, la Bab Al Salam, uzi leoarcă și exuberanți. Tot personalul de la Palat se adunase afară pe treptele de la intrare ca să ne salute. Hanna Farraj, cameraman la televiziunea iordaniană, ne-a urmat înăuntru și m-a filmat cînd îi spuneam pe un ton energic soțului meu murat pînă la piele: *„Yella, Hamaam!"*, adică „E timpul pentru o baie fierbinte!", făcînd din asta știrea serii.

Noaptea următoare am primit vestea că rezultatele analizelor făcute în Anglia chiar înainte de plecare erau negative. Pluteam de bucurie. Cele șase luni la Mayo fuseseră un neîntrerupt *montaigne russe*, așa că am învățat să fiu tot timpul în gardă. „Ca de atîtea ori în ultima vreme, sînt prinsă la mijloc între nevoia de a sărbători și aceea de a mă pregăti pentru orice eventualitate", am scris în noaptea aceea în jurnal.

Hussein i-a dat un interviu prudent lui Christiane Amanpour, care ţinuse să fie prezentă pentru a transmite la CNN întoarcerea lui acasă. Hussein a avertizat în legătură cu ameninţările la adresa securităţii tuturor: „Terorismul este unul dintre cele mai înspăimîntătoare aspecte ale vieţii noastre de azi şi... niciodată potenţialul armelor de distrugere în masă nu s-a aflat mai puţin sub control decît acum". A fost foarte chibzuit şi cînd a fost întrebat care sînt realizările de care se simte cel mai mîndru. Deşi a spus că au fost multe, şi-a exprimat regretul că nu putuse întotdeauna să prevină crizele pe care le anticipase, în ciuda celor mai susţinute eforturi ale sale. Cînd Christiane a adus vorba despre prinţul moştenitor Hasan, regele a lăudat meritele fratelui său de-a lungul anilor. Cînd ea a insistat din nou asupra problemei succesiunii, el a răspuns: „Am doar nişte gînduri şi idei. Întotdeauna a trebuit să iau deciziile finale şi, deşi această stare de lucruri a fost uneori contestată, este responsabilitatea mea şi o voi anunţa la momentul potrivit".

Repercusiunile au fost imediate. Hasan s-a întîlnit tîrziu în noaptea aceea cu oficiali guvernamentali, din armată şi serviciile de securitate, toţi profund îngrijoraţi de ce se prefigura. Prinţesa Basema a sosit a doua zi la Bab Al Salam, înnebunită de îngrijorare din cauza vitezei neaşteptate cu care subiectul ocupase prim-planul scenei politice. Soţul meu nu a putut s-o întîlnească, iar eu nu aveam timp să discut subiectul, dar am încercat s-o încredinţez că fratele ei va căuta cea mai demnă, atentă şi fraternă soluţie pentru rezolvarea situaţiei.

Hussein s-a întîlnit cu Hasan pe 21 ianuarie, la două zile de la întoarcerea noastră. Doar ei doi cunosc amănuntele întrevederii. Mi-a părut foarte rău pentru Hasan din cauza anvergurii pe care o căpătase la Amman problema succesiunii. Cu toate că, de-a lungul anilor, Hussein făcuse în mod repetat referiri la o varietate de opţiuni, acum a hotărît să-l desemneze prinţ moştenitor pe Abdullah. A fost o alegere firească, dorindu-şi să implice noua generaţie. Abdullah avea treizeci şi şapte de ani şi studiase la Georgetown Universty's Scool of Foreign Service[1] şi la Oxford University. La

[1] În traducere aproximativă „Academia de Ştiinţe Politice" (n.tr.).

fel ca tatăl său, urmase şi Sandhurst şi ajunsese general de divizie în Forţele Speciale de elită ale Armatei Iordaniene, lucru care avea să-i asigure sprijinul, important ca valoare, al militarilor.

„Am vrut ca Hamzah să-şi termine studiile, lucru pe care eu n-am putut să-l realizez, şi el să fie partenerul de bază al lui Abdullah", mi-a spus soţul meu. Am fost întru totul de acord cu decizia sa. Contrar părerii presei care-l supăra atît de mult pe Hussein – că am făcut presiuni asupra soţului meu ca să-l numească pe Hamzah succesorul său –, întotdeauna am susţinut că Hamzah ar trebui să aibă şansa de a studia la universitate şi de a-şi dezvolta talentele şi interesele sale intelectuale.

Soţul meu s-a întîlnit cu Abdullah, care apoi a cerut să mă vadă şi pe mine. Mi-a spus că era complet surprins de schimbarea bruscă a situaţiei. Hasan era prinţ moştenitor din 1965, şi – mi-a mărturisit Abdullah – el a presupus că Hamzah era următoarea opţiune a tatălui său după Hasan şi că ar fi sprijinit bucuros această alegere. Nu se gîndise niciodată că va trebui să-şi asume responsabilitatea monarhiei. I-am spus lui Abdullah că e important pentru mine ca el să ştie că am sprijinit întru totul alegerea tatălui său şi am avut încredere totală în el. „O să fiu aici pentru tine şi voi împlini dorinţele tatălui meu legate de Hamzah", mi-a spus Abdullah. I-am răspuns că îl voi sprijini cu toată sinceritatea prin orice mijloace şi voi face tot ce-mi stă în putinţă să mă asigur că el şi tatăl său vor colabora cît mai mult posibil. L-am îmbrăţişat din tot sufletul cînd a plecat, încă uimit, să se ducă acasă să-i dea soţiei sale, Rania, vestea. „Mă rog pentru Abdullah şi sper că evoluţia evenimentelor nu îl va lipsi de timpul necesar pe care să-l petreacă cu tatăl său", am scris eu mai tîrziu în jurnal.

În mijlocul acestei dureroase drame de familie, soţul meu a început să aibă o nouă suferinţă agonizantă: sughiţ cronic, stare care s-a înrăutăţit şi a devenit aproape constantă. Echipa noastră de medici a făcut tot ce le-a stat în putinţă, fiind nevoiţi pînă la urmă să-i administreze un anestezic ca să poată dormi noaptea.

Sahar, asistenta noastră medicală iordaniană, intra şi ieşea din camera noastră în timpul nopţilor ca să vadă ce face. Hussein avea,

de asemenea, nevoie de transfuzii cu sînge şi plasmă aproape în fiecare zi. Dar starea sa nu s-a îmbunătăţit. Medicii au decis să-i mai facă o tomografie computerizată şi încă o puncţie de măduvă osoasă, în timpul căreia l-am ţinut de mînă, înnebunită de suferinţa la care-i era din nou supus corpul. Doctorul Farraj m-a rugat să ies din cameră şi m-a informat că tomografia computerizată a indicat schimbări alarmante. M-am întors să-l ţin de mînă pînă la terminarea procedurii, dar lacrimile îmi curgeau pe faţă pe sub masca chirurgicală, şi am fost nevoită să părăsesc de cîteva ori încăperea ca să-mi revin. De-a lungul anilor de căsnicie am încercat să-mi păstrez optimismul şi speranţa, aşa cum mă învăţase soţul meu, iar de data aceasta am simţit că e mai important ca niciodată să nu par înspăimîntată sau disperată, în special în faţa asistentelor şi tehnicienilor noştri.

Soţul meu şi cu mine ne-am întîlnit cu echipa noastră de experţi iordanieni şi cu cei de la Clinica Mayo care ne-au confirmat cel mai groaznic coşmar. Cancerul revenise. Medicii ne-au prezentat trei variante. Una era să rămînă confortabil la Amman, renunţînd la tratament; a doua era să rămînem acasă, dar să continue chimioterapia, deşi aceasta nu avea să aibă efect terapeutic; a treia era să ne întoarcem la Mayo şi să i se facă încă un transplant. Aceasta era varianta cea mai periculoasă, dar era singura şansă de remisiune a bolii. Nici unul din noi nu a şovăit. „Ne ducem înapoi", le-a spus Hussein doctorilor.

Hussein s-a aşezat la masa din sufrageria noastră particulară, ca să pună la punct ultimele detalii ale succesiunii şi să compună o scrisoare deschisă pentru Hasan, în care să-i mulţumească pentru sprijinul nepreţuit pe care i l-a dat de-a lungul anilor în care a fost prinţ moştenitor. Era total absorbit de scris şi sorbea doar din cînd în cînd nişte ceai. Asistenţii săi intrau să vadă ce face, dar nu a vrut să fie întrerupt. Soţul meu şi-a petrecut restul acelei seri străduindu-se din toate puterile să termine scrisoarea pentru Hasan. Îmi bătea inima cu putere privindu-l cît suferea, neputînd să scrie fără să facă pauze mari, din cauza oboselii. Ştiam de la doctori că ar fi trebuit să plecăm imediat la Mayo, pentru că s-ar fi putut să

nu mai avem timp. Dar Hussein era hotărît să-şi ducă la îndeplinire responsabilităţile sale de a asigura un viitor stabil şi promiţător pentru poporul său. În sfîrşit, la miezul nopţii, ciorna a fost gata şi, cînd se tipărea şi ultima pagină, s-a întîlnit cu fratele său, prinţul Hasan, şi cu fiul său, Abdullah, de curînd desemnat prinţ moştenitor. Imediat după aceea, a anunţat decizia sa bătrînilor din familie, prim-ministrului, unor membri-cheie ai Parlamentului, ai armatei şi ai serviciilor de securitate. Într-un final, uşurat de această povară, a putut să se odihnească cîteva ore înainte de plecare.

După ce a fost citită a doua zi la televiziunea iordaniană şi publicată în presa din ţară şi din străinătate, scrisoarea a fost foarte controversată, dar era mai mult o schiţă, şi este o minune şi faptul că a reuşit s-o scrie. Îi luase şase ore ca s-o termine. Mi-a dat şi mie o copie cînd am ajuns la Mayo, dar n-am citit-o decît cîteva luni mai tîrziu, cînd am descoperit surprinsă şi cu mare emoţie că făcea referire şi la mine: „Ea mi-a adus bucurie şi a avut grijă de mine cu cea mai duioasă dragoste cît am fost bolnav. Ea, iordaniana, care aparţine acestei ţări cu fiecare fibră a fiinţei sale, este mîndră să apere şi să servească interesele ţării sale. Este mama care se dedică întru totul familiei. Ne-am maturizat împreună sufletul şi mintea, iar ea a trebuit să suporte multe greutăţi ca să se asigure ca sînt bine tratat. Şi ea, la fel ca mine, a trecut prin multe spaime şi şocuri, dar întotdeauna şi-a pus speranţa în Cel de Sus şi şi-a ascuns lacrimile şi-a zîmbit. Nu a scăpat nici de ghimpii criticilor. De ce? Pentru că există ambiţioşi care vor să ajungă sus şi care, cînd situaţia a devenit propice, s-au gîndit că asta era şansa lor."

A doua zi, Burdett m-a luat deoparte să-mi spună că rezultatele analizelor sîngelui din dimineaţa aceea erau foarte îngrijorătoare. Mi-a sugerat cu blîndeţe să facem aranjamentele necesare să ne întîlnim cu Hamzah la întoarcerea la Mayo. Ştiind că Burdett era la curent cu programul rigid al lui Hamzah la Sandhurst, am simţit că mi se rupe inima înţelegînd cît de precară era situaţia. M-am retars în camera mea de toaletă şi m-am prăbuşit plîngînd pe podea. „Nu sînt pregătită să-mi pierd lumina vieţii", am scris în jurnal.

„Trebuie să am credinţă, trebuie să gîndesc pozitiv. Mă voi ruga şi iar mă voi ruga pentru sănătatea lui, pentru fericirea lui şi pentru pacea minţii sale. Dacă unul din noi trebuie să răspundă chemării lui Allah, să fiu eu aceea!"

Am pornit a doua zi de dimineaţă, era 26 ianuarie, spre TriStar, la o săptămînă de la întoarcerea noastră la Amman. În drum spre aeroport, în maşină, Abdullah a stat în faţă cu tatăl său, iar soţia lui Abdullah, Rania, în spate cu mine. Am încercat să-i liniştesc îngrijorările şi temerile legate de prinţul Hasan şi de alţii care ar putea încerca să conteste succesiunea, exprimîndu-mi încrederea că dorinţele Maiestăţii sale nu vor fi nesocotite. Oficiali guvernamentali, membri ai Curţii Regale şi rude, toţi cu feţele pămîntii, erau adunaţi la aeroport să-i ureze regelui lor preaiubit „Drum bun". Hussein era foarte obosit şi slăbit; cu toate acestea, a dat mîna şi a adresat cîteva cuvinte fiecăruia dintre demnitarii prezenţi. A fost nevoie de mai multă energie decît avea, dar a făcut totuşi gestul acesta.

Zborul părea că nu se mai termină. Convenisem cu Richard Verrall să ia sînge şi trombocite de la Londra şi să-i aducă pe Hamzah şi Raiyah să se întîlnească cu noi la Shannon, în Irlanda, unde făceam o escală pentru a realimenta avionul cu combustibil. Soţul meu a insistat să fie trezit înainte de a ajunge la Shannon, ca să-şi pună cravata şi haina pentru a-i întîmpina cum se cuvine pe copii. Din nou, efortul a fost considerabil, dar i-a îmbrăţişat pe toţi, le-a zîmbit şi le-a spus cuvinte de încurajare.

Hussein a insistat să facă acelaşi lucru şi cînd am ajuns, în sfîrşit, la Rochester şi, făcîndu-şi curaj, a coborît singur din avion. A rămas la fel de încrezător chiar şi cînd ne-am întors în aceeaşi cameră în care-şi petrecuse cea mai mare parte din ultimele şase luni. *„Okay,* le-a spus doctorilor, hai să începem!"

Chimioterapia care i-a fost administrată de data aceasta nu mai fusese încercată pînă atunci de soţul meu. Pericolul acestui anume tratament era că distrugerea rapidă a celulelor canceroase putea să ducă la anomalii metabolice letale. Din cauza pericolului potenţial, Hussein a fost dus la terapie intensivă ca să poată fi monitorizat

îndeaproape timp de douăzeci şi patru de ore pe zi. Aceasta i-a neliniştit pe cei din serviciul de securitate, dintre care unii îşi petrecuseră alături de noi ultimele şase luni, nedorind să-şi ia liber să plece acasă să-şi vadă familiile. Şi-ar fi dat viaţa pentru Hussein, dar, din păcate, nu puteau să-l apere şi de cancer, iar secţia de terapie intensivă îi speria cumplit. Spuneau întruna că persoanele care intră acolo nu mai ies vii afară, aşa că am făcut tot ce ne-a stat în putinţă să-i reasigurăm că n-aveau de ce să se alarmeze.

Soţul meu a tolerat destul de bine noul tratament şi şi-a revenit suficient ca să fie mutat din nou în camera lui, dar încet-încet a devenit tăcut şi confuz. Vorbea din ce în ce mai puţin, căutînd să răspundă din priviri şi mimică. Haya, Ali, Hashim, Iman şi Raiyah erau cu noi, iar Hamzah rareori pleca de lîngă de el. „Copiii mei cei bravi îl încurajează, îl alină, sînt iubitori şi se roagă pentru tatăl lor într-un fel în care nu mi-am imaginat niciodată că este posibil", am scris în jurnalul meu. Într-o seară, m-au convins să le scot la cină în oraş pe fiicele mai mici şi pe Burdett, dar Haya ne-a chemat înapoi – era speriată de starea tatălui ei. Hussein începuse să vorbească tot mai puţin şi să se închidă în sine. Apoi a început să aibă probleme cu respiraţia.

Hamzah a fost cel care, stînd într-o dimineaţă devreme lîngă tatăl său şi spunîndu-i rugăciunile care-l alinau atît, a observat o schimbare bruscă. A chemat-o pe Burdett, care la rîndul ei i-a alertat pe medici. După ce au vorbit cu mine şi mi-au explicat riscurile şi beneficiile procedurii, doctorii au hotărît să-l conecteze pe Hussein la un aparat respirator. Am stat puţin şi m-am gîndit, apoi i-am întrebat pe medici:

– Putem să-l luăm acasă?

Răspunsul a fost:

– Desigur.

Următoarea mea întrebare a fost:

– Cît de curînd?

„Dacă va fi să pierdem bătălia aceasta, nu se va întîmpla în Rochester", Minnesota, mi-am spus. „Trebuie să fie acasă, cu familia sa iordaniană." Două ore mai tîrziu, zburam. Întreaga echipă

medicală, administrativă şi de îngrijire, farmaciştii, terapeuţii şi echipajul de zbor – toţi s-au mobilizat să ne ajute să ne pregătim de călătorie. Am împachetat, şi la aeroport am ajuns cu zece medici, o soră, un specialist în terapie respiratorie şi cu tot echipamentul şi medicamentele de care am fi putut avea nevoie. Am decolat, încă rugîndu-mă să se întîmple un miracol şi sperînd ca Hussein să ajungă cu bine acasă. Din nou, am fost însoţiţi de avioane de vînătoare de escortă, dar de data aceasta nimeni nu le-a acordat prea mare atenţie.

Ne-am oprit la Shannon, unde am fost aşteptaţi de Richard Verrall, care zburase din nou să ne aducă oxigen, sînge şi trombocite de la Londra. Era ora 2 sau 3 dimineaţa. Richard mi-a spus că nu va uita niciodată cum stătea pe pista goală şi, deodată, din întuneric, TriStar-ul s-a apropiat de el cu emblema companiei strălucind pe coroana aurie de pe coada avionului. L-am rugat pe Hamzah să-l invite pe Richard la bord, ca să-şi poată lua rămas-bun de la soţul meu, la fel cum îi invitasem pe toţi din avion să facă. Fusesem atît de mult timp împreună şi trecusem prin atît de multe, că mi s-a părut extrem de potrivit. Dar tuturor le-a fost greu să-l vadă pe soţul meu, care fusese aşa de plin de viaţă şi spiritual, stînd atît de impasibil.

Ploaia rece bătea în geamurile camerei de spital de la Centrul Medical Al Hussein din Amman, unde soţul meu zăcea nemişcat. Afară, mii de iordanieni îl vegheau neliniştiţi sub picăturile nemiloase. A doua zi după sosirea noastră acasă, am coborît la porţile Centrului Medical cu fiii noştri Feisal, Ali, Hamzah şi Hashim să le cer oamenilor să se roage împreună cu mine pentru rege. Se simţea disperarea naţiunii: „În fiecare noapte cînd pregătesc cina, pun o farfurie şi pentru el", mi-a spus o femeie.

În spital, familia soţului meu s-a adunat pentru a-şi lua rămas-bun de la el. Fraţii, surorile, verii, nepoţii şi nepoatele, fostele sale soţii au venit cu toţi să se roage pentru el în timp ce zăcea în stare de inconştienţă, sufletul său atît de nobil părăsindu-l cu repeziciune.

Deteriorarea sănătăţii a fost atît de rapidă şi neaşteptată, încît îi rugasem pe doctori să-i ia pe fiii săi deoparte şi să le comunice pronosticul bolii tatălui lor. Fiul său mai mare, Abdullah, Hamzah şi fraţii lor urmau să-şi asume în curînd responsabilitatea conducerii ţării şi am simţit că ei trebuiau să ştie şi să ajute la luarea deciziilor medicale finale. Pe toată durata perioadei de veghe, copiii săi au stat cu el şi au recitat rugăciuni, *du'aa*, unii dormind pe podea în jurul patului lui. Nu pot să nu mă gîndesc că, simţind că are toată familia unită lîngă el, s-a împăcat cu soarta.

În ultima dimineaţă, mi-am făcut loc printre copiii adormiţi să petrec un ultim moment de linişte cu el. Dar, în multe feluri, îmi luasem deja rămas-bun. Soţul meu şi cu mine acceptasem de mult împăcaţi voinţa lui Allah în această bătălie.

A murit la Amman, pe 7 februarie, în timpul rugăciunilor de la prînz. Toată dimineaţa a fost întunecat afară, dar, cînd inima sa a încetat să mai bată, cerurile s-au deschis literalmente, lăsînd să cadă o ploaie ce părea că nu se va mai opri. Cînd s-a stins – avea aceeaşi vîrstă ca profetul Mahomed, *Allah să-l binecuvînteze!* –, era cu faţa la Mecca. În momentul morţii soţului meu, stăteam lîngă patul lui, ţinîndu-l de mînă, iar el era înconjurat de copiii şi de rudele sale. M-am întors spre Abdullah şi i-am spus: „Regele a murit; trăiască regele!" şi l-am îmbrăţişat.

Băieţii şi cu mine l-am adus de la spital acasă la Bab Al Salam, casa pe care Sidi o iubise atît de mult, dar în care de-abia a apucat să locuiască, şi i-am dus sicriul în salon. În noaptea aceea, am dormit acolo, pe o canapea, la lumina unei singure lumînări aflate sub portretul său, în camera care se umpluse de un miros plăcut de tămîie. Eram şocată, da, dar şi pătrunsă de un sentiment extraordinar de pace. Cuvintele nu pot exprima pe măsură seninătatea şi credinţa simplă care m-au susţinut în momentele acelea, convinsă cum eram că aceasta era doar o etapă a călătoriei pe care aveam să continuăm s-o facem împreună. La miezul nopţii, Haya, Ali, Hamzah, Hashim şi Iman au intrat în linişte, încurajîndu-se unii pe alţii, pentru a petrece cîteva clipe cu el.

De dimineaţă, au venit fiii lui Hussein ca să-i ducă trupul pentru spălarea rituală numită *ghusl*. Şeicul Ahmad Hllayel, imamul familiei haşemite, m-a invitat să-l văd pe soţul meu pentru ultima oară înainte de a-i conduce pe fiii lui Hussein pentru *ghusl*. Apoi băieţii l-au înfăşurat în veştmîntul alb fără cusături pe care-l purtase în timpul pelerinajului la Mecca şi am rostit împreună rugăciunile pentru mort. Potrivit tradiţiei islamice, avea să fie înmormîntat imediat.

Funerariile au prilejuit sosirea unui număr extraordinar de personalităţi în Iordania pentru a cinsti memoria lui Hussein: regi, preşedinţi, şefi de state, prieteni şi inamici, familii regale şi delegaţii oficiale de rang înalt. Printre liderii din Orientul Mijlociu s-au numărat Hosni Mubarak din Egipt, prinţul moştenitor Abdullah din Arabia Saudită, preşedintele Ali Abdullah Saleh din Yemen, Şeicul Al Khalifeh din Bahrein, preşedintele Omar Hasan Al Bashir din Sudan, liderul palestinian Yasser Arafat, preşedintele sirian Hafez Al Assad, Taha Ma'ruf, vicepreşedintele Irakului, secretarul general al Ligii Arabe Esmat Abdul Meguid şi Înălţimea sa Aga Khan. Au fost prezenţi patru preşedinţi americani: Bill Clinton, Gerald Ford, George Bush şi Jimmy Carter. Din Israel au venit prim-ministrul Netanyahu, preşedintele Ezer Weizman şi o delegaţie de demnitari. Au venit şi regina Sofia şi regele Carlos din Spania, prinţul Charles din Anglia, regina Beatrix din Olanda, regele Albert şi regina Paola din Belgia, precum şi prinţul moştenitor Naruhito împreună cu prinţesa Masako din Japonia. Lideri politici precum preşedintele Rusiei, Boris Elţin, cancelarul german, Gerhard Schroeder, preşedintele Franţei, Jacques Chirac, prim-ministrul Marii Britanii Tony Blair, preşedintele Austriei Thomas Klestil, preşedintele Irlandei doamna Mary McAleese, ministrul de Interne al Africii de Sud Mangosuthu Buthelezi, secretarul General al Naţiunilor Unite Kofi Annan împreună cu soţia sa, Nane, preşedintele Cehiei Vaclav Havel, şi mulţi alţi oficiali guvernamentali şi prieteni.

Părinţii mei au zburat cu preşedintele Clinton, care a fost foarte amabil şi i-a sunat oferindu-le locuri în Air Force One.

După ce, împreună cu fiicele noastre şi femeile din familie, mi-am luat pentru ultima dată rămas-bun de la soţul meu, am privit cum fiii lui Hussein l-au scos din casă şi i-au aşezat sicriul pe un catafalc pentru procesiunea lungă şi tristă prin capitală spre Palatul Raghadan, unde demnitarii iordanieni şi străini aveau să-i aducă un ultim omagiu înainte de a-l însoţi la moscheea din complexul regal pentru o scurtă ceremonie funerară, apoi la cimitir pentru înmormîntare. *„Hatta al samaa tabki ala Al Hussein"*, îşi spuneau oamenii unii altora pe străzi în timp ce mergeau prin ploaie şi ceaţa deasă: „Pînă şi cerul plînge după Hussein".

Am invitat-o pe prinţesa Basema să mă însoţească la cimitir pentru înmormîntare. Presa vremii era de părere că legea islamică nu-mi permitea să particip la înmormîntarea sa, dar, pur şi simplu, în cazul acesta nu se putea altfel. Ştiam că trebuia să fiu cu el pînă cînd va fi aşezat să se odihnească şi că acest lucru nu avea să fie în contradicţie cu învăţăturile credinţei. Nu-mi făceam griji pentru obiceiurile vechi, fiindcă ştiam că iordanienii au o nesfîrşită capacitate de compasiune, iar ofiţerilor noştri din serviciul de protocol şi imamului nostru, şeicul Hllayel, le voi fi mereu recunoscătoare pentru înţelegerea de care au dat dovadă într-un moment atît de dificil.

În timp ce Basema şi cu mine priveam de la intrarea mausoleului părinţilor lui Hussein, aflat în apropiere, fiii lui l-au aşezat să se odihnească lîngă bunicul său, cu trupul înfăşurat în giulgiu, cu faţa la răsărit, spre oraşul sfînt Mecca. Apoi m-am întors la Palatul Al Ma'Wa ca să-l primesc pe prinţul moştenitor Abdullah al Arabiei Saudite, care ceruse o întrevedere particulară cu mine pentru a-şi prezenta condoleanţele, înainte de a continua să primesc condoleanţe de la demnitarii oficiali la Palatul Raghadan. În următoarele trei zile, cele trei generaţii de femei ale familiei am primit la Palatul Zahran femei din Iordania, ţările arabe şi din restul lumii. Eram în stare de şoc, desigur, dar mă simţeam extraordinar de senină, pătrunsă de spiritul şi de credinţa sa, care îmi dădeau forţa să fiu tare şi să le ofer şi altora alinare, aşa cum ar fi făcut şi el.

Din acel moment, am ştiut că nu mă voi teme niciodată de moarte, ci am s-o văd ca pe o şansă de a fi din nou împreună.

Şi e adevărat. Nu voi mai putea niciodată avea pentru nimeni şi pentru nimic dragostea şi respectul pe care le-am simţit, şi continuu să le simt, pentru soţul meu. Omenia, perseverenţa, decenţa sa într-o lume a duplicităţii şi a intereselor – toate aceste nu au egal. Continuu să-i mulţumesc Celui de Sus pentru calea spre credinţă spre care m-am îndreptat cînd eram tînără. Voi încerca să fac să se întrevadă în tot ceea ce întreprind spiritul optimist şi convingerile morale ale soţului meu. El n-a renunţat niciodată şi nici eu n-o voi face. Mă rog ca toţi copiii noştri să poată cîndva vorbi într-un Ierusalim paşnic. *Insha'Allah.*

Epilog

Hussein a fost un bărbat cu adevărat credincios, o persoană care avea o credinţă nestrămutată în pace, toleranţă şi compasiune. Am ajuns să-l înţeleg mai bine după ce am făcut şi eu pelerinajul *Umrah* la Mecca, la sfîrşitul anului în care a murit. Vorbisem deseori, mai ales în perioada în care a fost bolnav, să mergem împreună în pelerinaj, dar n-a fost să fie. În 1999, m-am hotărît să fac această călătorie împreună cu cîteva prietene apropiate şi rude. Cum, cu această ocazie, se obişnuieşte să te rogi pentru sufletele celor dispăruţi, aveam şi şansa de a mă distanţa de realitate şi de a reface legăturile cu puritatea credinţei care m-a susţinut şi m-a călăuzit în timpul bolii lui Hussein, dar şi după aceea. Am cunoscut şi o altă dimensiune foarte consolatoare şi înălţătoare a credinţei mele – solidaritatea cu marea comunitate musulmană, sau *Umma,* o comunitate extrem de unită şi în bună înţelegere la Mecca, locul de naştere şi inima Islamului.

Cînd am sosit în Oraşul Sfînt, am fost primită în apartamentul în care stătuse întotdeauna soţul meu. În timp ce mă spălam şi mă îmbrăcam simplu în alb, îmi imaginam ce impresii şi sentimente trăise Hussein cînd se pregătea şi el pentru acest ritual al renaşterii pe care îl făcuse aproape în fiecare an al vieţii sale de adult. M-am alăturat apoi membrilor familiei mele şi prietenelor pentru rugăciunile de dinainte de a porni spre moscheea cea mare, Masjid Al Haram Al Sharif. Deasupra noastră, pe un deal de pe care se vedea intrarea principală în moschee, am zărit fortul

haşemit care aparţinuse familiei lui Hussein – o splendidă structură aurită din piatră, care părea să strălucească în lumina sfîrşitului de zi, şi cea mai frumoasă clădire din Mecca, după moschee. Înăuntrul moscheii, ne-am alăturat mulţimii de oameni, bărbaţi şi femei din toate colţurile pămîntului, singuri sau în grupuri, familii şi vecini, toţi rugîndu-se lui Dumnezeu, după cum fac musulmanii de la misiunea Profetului Mahomed şi revelarea Coranului încoace.

Înconjurată de puterea credinţei şi de seninătatea smereniei lor, am simţit un sentiment înălţător de veneraţie faţă de isalm. Alături de miile de pelerini, am înconjurat de şapte ori Ka'ba – structura sacră de piatră în formă de cub, care formează centrul Marii Moschei. Apoi în *Sa'i*, reconstituirea simbolică a rătăcirilor lui Hagar în căutarea apei, făcînd tot şapte drumuri între colinele Safa şi Marwa, trecînd printre altele de poarta Bab Al Salam (după care ne-am numit casa noastră de lîngă Amman). Cînd serviciul saudit de securitate a dat uşor la o parte mulţimea ca să putem trece noi, m-am gîndit la Hussein, care credea din tot sufletul în mesajul islamului referitor la egalitatea între oameni şi se simţea întotdeauna stînjenit de acest tip de tratament preferenţial.

Pe măsură ce petreceam orele în rugăciune şi meditaţie, mă simţeam pătrunsă de un sentiment de recunoştinţă faţă de extraordinarul exemplu al lui Hussein – faţă de credinţa, răbdarea şi calmul lui în faţa ostilităţii şi a situaţiilor conflictuale, faţă de viziunea sa despre pace. M-am gîndit la felul în care se îngrijise şi sprijinise nu numai familia noastră haşemită, ci marea noastră familie iordaniană, prin forţa, călăuzirea şi dragostea sa fără rezerve.

În ultimele noastre luni petrecute împreună, m-a învăţat că există putere în acceptare, că drumul spre victorie ne cere uneori să ne supunem, să avem încredere, ca astfel să depăşim limitele. De vreme ce el a părăsit această ultimă etapă a călătoriei, tînjeam s-o continuu cu el, să dau glas durerii sfîşietoare din inima mea. Dar, cînd am fost mai tentată s-o fac, m-am gîndit la toţi copiii noştri – toţi atît de curajoşi, de atenţi unul cu altul şi cu mine. Şi poporul nostru preaiubit părea să dorească să mă vadă că păstrez o relaţie

cu tatăl, fiul şi fratele lor drag. Era ca şi cum aşa ar fi căutat să-şi menţină legăturile cu el – nu cu amintirea a ceea ce a fost cîndva, ci cu spiritul său veşnic, de parcă eu aş fi preluat ceva din înţelepciunea şi bunătatea sa. Ştiam că Abdullah, fraţii şi surorile sale vor duce mai departe moştenirea haşemită. Dar extraordinara încredere a poporului nostru a fost marele privilegiu şi datoria care m-au făcut să continuu.

Ştiam, de asemenea, că doar credinţa mă va ajuta în zilele şi lunile care vor urma şi că mă voi întoarce la Mecca, *Insha'Allah*, la această întrupare vie a mesajului veşnic al islamului – evlavie în faţa Celui de Sus prin credinţă, smerenie, sacrificiu şi înţelegere faţă de aproapele nostru.

Viaţa şi moartea – amîndouă sînt etape în călătoria spiritului, amîndouă se află doar în mîinile Celui de Sus. Hussein îmi spunea deseori că noi sîntem doar păstrătorii unei moşteniri veşnice care transcende fiecare persoană, ţară şi cultură. Sîntem muritori şi purtătorii de moment ai valorilor eterne şi sacre care ne-au fost transmise din generaţie în generaţie – în regiunea noastră şi peste tot în lume de mii de ani. Aceste gînduri, cu care îmi mîngîiam sufletul în timp ce mă rugam la Mecca în urmă cu trei ani, par să aibă o nouă rezonanţă azi într-o lume zguduită de revolte şi violenţe de nedescris. Politicieni şi şefi de stat vor căuta soluţii, paşnice sau nu, la bolile omenirii, dar ca schimbarea să fie pozitivă şi de durată noi toţi trebuie să recunoaştem natura noastră umană comună şi să trăim împărtăşind valorile credinţelor noastre, după cum spunea Profetul Mahomed, *Allah să-l binecuvînteze:* „Nimeni nu este un credincios adevărat pînă nu doreşte pentru fratele său ceea ce doreşte pentru el însuşi".

Ştiu că realizările lui Hussein vor dăinui mult în istorie, dar amintirea ochilor şi a zîmbetului său plin de dragoste, a umorului şi a judecăţii sale convingătoare, a spiritului său smerit, generos şi iertător mă vor face să merg mai departe. Mă rog ca dragostea, toleranţa şi pacea pe care ni le-a lăsat moştenire să trăiască în noi

toţi – este darul pentru care-i voi fi recunoscătoare şi voi ţine mereu seama de el în viaţa şi activitatea mea.

N-o să-ţi înşel aşteptările, dragostea mea! Voi continua să merg pe calea pe care am pornit şi ştiu că tu eşti acolo ca să m-ajuţi, la fel ca-ntotdeauna. Şi, cînd ne vom întîlni din nou la capătul călătoriei şi vom rîde din nou împreună, o să am o mie de lucruri să-ţi povestesc.

Noor Al Hussein,
Bab Al Salam
Amman, Iordania, noiembrie, 2002
Ramadan 1423

MULŢUMIRI

Întotdeauna mi-am imaginat că, dacă ar fi să-mi spun vreodată povestea vieţii, ar trebui s-o fac spre sfîrşitul activităţii mele, într-o perioadă de linişte şi reflecţie, cînd s-ar putea să am o poveste aproape completă de spus. Oricum, după moartea soţului meu, mulţi oameni m-au încurajat să le împărtăşesc amintirile pe care le am şi punctul de vedere legat de moştenirea spirituală a lui Hussein, într-un moment în care ele ar putea avea o anume relevanţă.

Aceasta carte a fost scrisă în spiritul reconcilierii şi sper să contribuie la o mai bună cunoaştere, în special în Occident, a evenimentelor care au loc în Orientul Mijlociu şi să ducă la o înţelegere mai profundă a problemelor actuale cu care se confruntă lumea arabă, precum şi la aprecierea adevăratelor valori ale islamului. Am vorbit deseori despre necesitatea de a crea punţi de legătură între culturi, ca modalitate de a încuraja dialogul constructiv; speranţa mea cea mai arzătoare este că această carte, va insufla unora dintre cititorii ei dorinţa de a pune în practică aceste idealuri. Nu pretind că aş fi analist politic, istoric sau teolog; am încercat să prezint lucrurile cît mai aproape de adevăr, folosindu-mă de experienţa mea ori de cîte ori a fost posibil.

Responsabilitatea pentru părerile exprimate în aceste pagini îmi aparţine, desigur, numai mie, dar ele au fost cizelate în timpul numeroaselor discuţii foarte aprinse cu prietenii şi consilierii. În orice caz, acestea sînt părerile mele şi nu trebuie interpretate ca reprezentînd poziţia oficială a guvernului iordanian.

A-ţi scrie memoriile este, prin definiţie, o întreprindere extrem de personală, care obligă la meditaţie şi introspecţie, iar cartea de faţă nu face excepţie de la aceste cerinţe. În această încercare a mea, care s-a dovedit dificilă şi extrem de meticuloasă, am avut norocul să mi se alăture nişte spirite strălucite. În etapa de cercetare şi de strîngere a informaţiilor am petrecut multe ore cu Linda Bird Francke, revăzînd sursele principale, îndeosebi jurnalele mele din ultimii douăzeci şi cinci de ani. Linda a călătorit în Iordania, unde a discutat cu rudele mele, cu prieteni şi colegi de-ai mei de muncă. Victoria Pope a fost o călăuză şi o prietenă nepreţuită şi neobosită care, atunci cînd proiectul a ajuns într-un punct critic, mi-a oferit şansa de a recurge la numeroşii şi talentaţii ei redactori pentru a da forma finală textului. Manuscrisul a beneficiat şi de stilizarea lui Peter Guzzardi. Mulţumiri speciale merită şi Hania Dakhgan pentru rolul său de o importanţă crucială în lunile febrile de dinainte de termenul limită de predare; ce a studiat şi a coordonat proiectul, oferindu-mi multe sfaturi pertinente despre modul în care ar putea fi îmbunătăţită cartea. De asemenea, Ghadeer Taher şi Basema Lozi şi-au adus o contribuţie semnificativă.

Îi sînt recunoscătoare lui Robert B. Barnett, Tinei Brown şi lui Jonathan Burnham pentru că au crezut în acest proiect încă de la început. Mulţumirile mele şi lui Caroline Migdadi, Manal Jazi, Carol Adwan, Gail Nash Brown, Elizabeth Corke, Dianne Smith, Carlo Miotti, Jennifer Georgia, Tufan Kolan, Christine Anger, Liesa Segovia, Janell Bragg, Susan Mercandetti, Hillary Bass, Jill Ellyn Riley, Kristin Powers şi Kathie Berlin.

De asemenea, familia şi prietenii mi-au oferit încurajări şi sfaturi foarte competente; părinţii mei, Doris şi Najeeb Halaby, fratele meu, Chris, sora mea, Alexa, şi verii mei, Rodrigo şi Pedro Arboleda m-au ajutat cu toţii să rescriu, în primul capitol, istoria familiei noastre. Copiii mei, Feisal, Hamzah, Hashim, Iman, Raiyah şi Abir, nepoţii noştri, prinţul Talal şi prinţul Ghazi, prinţul Raad şi prinţesa Majda, prinţul Ali bin Nayef şi prinţesa Wijdan, prinţul Zeid bin Shaker (care ne-a sprijinit şi ne-a consolat după moartea lui Sidi, pînă cînd ne-a părăsit şi el pentru a-l urma pe dragul său

prieten şi frate), toţi m-au ajutat împărtăşindu-mi amintiri fericite, dar şi perspective istorice şi culturale de valoare. Mi-au oferit cu amabilitate sprijin mulţi prieteni, dintre care: regina Sofia, împărăteasa Farah, regele Constantin şi regina Anne-Marie, Swanee Hunt, Camille Douglas, Marion Freeman, Tessa Kennedy, Melissa Mathison, Sarah Pillsburry, Lucky Roosevelt, Gillian Rowan, Steven Spielberg şi Nadine Shubailat. Tuturor vă mulţumesc!

Le sînt îndatorată în mod deosebit cercetătorilor, dar şi cîtorva prieteni dragi care m-au ajutat să verific iar şi iar evenimentele din regiune: Mustafa Akkad, Aysar Akrawi, Fouad Ayyub, Lina Attel, Adnan Badran, dr. Sima Bahous, Ghazi Bisheh, Timur Daghstanti, Ali Gandour, şeicul Ahmed Hllayel, Rana Husseini, Khaled Irani, Ibrahim Izzedin, Abdul Karim Kabariti, Rami Khouri, Lina Kopti, Ali Mahafza, Ashraf Malhas, Hussein Majali, Suleiman Al Moussa, şeicul Walid Al Said, Rebecca Salti, Kamel Sharif, Hana Shahin, Ali Shukri, Jafar Toukan, Abla Zureikat, dr. Fouad Ajami, Karim Fahim, Katherine Johnston Hutto, dr. Sheila Johnson, Alison McIntyre, Megan Ring, Burdett Rooney, Jerry White şi Richard Verrall, graficiana iordaniană Andrea Attallah.

În sfîrşit, aş vrea să le mulţumesc în mod deosebit copiilor mei pentru răbdarea pe care au avut-o faţă de implicarea mea aproape totală, în ultimii ani, în scrierea acestei cărţi. Sprijinul primit de la ei şi amintirea tatălui lor m-au determinat să continuu, chiar şi atunci cînd sarcina aceasta părea să mă copleşească. Dumnezeu să vă binecuvînteze pe toţi!

INDICE

A
ABBA, 86
Abbas cel Mare, şah, 42
Abdullah I, rege al Iordaniei, 9, 53, 56, 60, 69, 70, 73, 94, 109, 121, 130, 131, 250, 362, 385
Abdullah, prinţ (fiu), 82, 112, 125, 179, 188, 232, 320, 393, 408, 414, 415
Abdullah, prinţul moştenitor al Arabiei Saudite, 344, 398, 423
Abdullah, rege al Irakului, 62
Abir, prinţesă, (fiică), 52, 87, 104, 112, 124, 130, 140, 167, 177, 352, 408
Abraham, 59, 98, 156, 362, 363
Achile Lauro, 257
Agha Khan, premiu, 161
AIPAC (Comitetul American Pentru Afaceri Publice cu Israelul), 194, 212, 232, 360, 361
Aisha, prinţesă, (fiică), 83, 112, 331, 393, 408
Ajutor pentru Artizani, 244
Akihito, prinţ moştenitor al Japoniei, 223
Akkad, Mustafa, 193
Al Aman Cancer Center (Centrul de Oncologie Al Amal), 399
Al Aqsa, moschee, 70, 84, 235, 323, 382
Al Assad, Hafez, 122, 172
Al Atrache, Farid, 86
Al Aydi Jordan Handicrafts Center (Centrul de Artizanat Iordanian Al Aydi), 176, 244
Al Bashir, Omar Hasan,
Al Diafa, 130
Al Doilea Război Mondial, 9, 17, 63, 64, 257, 288, 377
Al Ma'Wa, 95, 96, 98, 101, 102, 136, 137, *136,* 164, 423
Al Nadwa, palat, 130, 182, 213, 214, 215, 217, 219, ,229, 323, 341, 348, 385
Al Yasin, familie, 326
Aladdin (film), 192
Albert, rege al Belgiei, 422
Albright, Madeleine, 390, 402
Alexandre (coafor), 146
Alexandru cel Mare, 204, 208
Ali (fiu al şarifului Hussein), 61
Ali bin Nayef, prinţ (văr), 119, 120
Ali, imam, 46, 47, 140
Ali, prinţ, (fiu), 52, 88, 99, 104, 112, 124, 148, 167, 211, 228, 279, 352, 390, 394, 420
Ali, prinţ, 75, 78
Alia, prinţesă, (fiică), 7, 53, 83, 112, 394, 408
Alia, prinţesă, (soţie a lui Feisal), 394, 408
Alia, regină a Iordaniei, 7, 49, 52, 83, 130, 133, 144
Amanpour, Christiane, 414
Amer, Abdul Hakim, 75
American Film Institute (Institutul American de Film), 193
Amman, 7-11, 48, 52, 54, 56-58, 62, 69, 90, 94, 95, 100, 121, 125, 166, 168, 170, 214, 215, 218, 230, 231, 234, 342, 364, 375
Anglia, Marea Britanie; Londra, 60, 62, 64, 65, 83, 108, 109, 12, 113, 122, 142, 158, 165 , 178, 184, 191, 225, 260, 276, 301, 337, 364, 373
Annan, Kofi, 401, 422
Annan, Nane, 422

Anne, prințesă, 347
Anne-Marie, regină a Greciei, 149, 157,
Anul Internațional al Copilului, 160
Aqaba, 10, 12, 39, 67, 68, 30, 104, 165, 166, 173, 173, 196, 199, 215, 216, 227, 228, 234, 335, 358, 363
Arab Air Service, 49
Arabia Saudită, 9, 18, 56, 68, 186, 155, 171, 228, 293, 298, 301
Arabia, Peninsula, 57, 60
Arafat, Suha, 341, 354
Arafat, Yasser, 116, 117, 119, 120, 121, 123, 211, 212, 239, 240, 257, 258, 340, 341, 351, 355, 363, 383
Armata de Eliberare a Palestinei, 122
Asfur, Abla, 245
Asfur, Fatina, 54, 114, 245
Ashraf, prințesă, 44, 45
Asleh, Asel, 376
Aspen, Institutul, 38, 40, 41
Attalah, Rula și Reem, 176
Austria, 34, 158, 159, 196
Azar, Meliha, 50, 54, 96, 133
Aziz, Abdullah bin Abdul, prinț moștenitor, 2

B

Bab Al Salam (Poarta Păcii), 368, 385, 386, 413
Babilon, 55, 287
Badran, Adnan, 205, 241
Badran, Rasem, 367
Bagdad, vezi Irak, 351
Bahrain, 141, 142, 171
Baker, James, 319, 328, 330, 334, 346
Bakr, Abu, 46
Balfour, Declarația (1917), 63, 64
Balfour, Sir Arthur James, 62
Banca Mondială, 247
Bandar, prinț, 344
Bani Hamida, 241, 242, 243, 244, 378
Barak, Ehud, 317
Barrett, David, 391
Basema, prințesă, 88, 100, 102, 305, 348, 406, 414, 423
Basman, Palatul, Amman, 76, 121
Bataynef, Arif, 160, 178, 257, 258
Bazoft, Farzad, 293
Beatrix, regină a Olandei, 372
Beduini, 10, 55, 57, 89, 216
Begin, Menachem, 65, 130, 148, 149, 151, 152, 154, 198, 199, 209, 210, 211, 212
Blackwell, Earl, 148
Blair, Tony, 422
Board and Care (film), 202
Bobbit, Lorena 357
Bonino, Emma, 381
Bosnia, 381
Bouvier, Jacqueline, 33
Branson, Richard, 278, 305, 306
Brookings, Institutul, 306
Brunei, 214, 235, 260
Brzezinski, Zbigniew, 131
Burkhardt, Johann, 11
Bush, Barbara, 202, 309, 310, 346
Bush, George, H. W., 284, 298, 299, 301, 302, 303, 309, 318, 331, 346, 351
Buthelezi, Mangosuthu, 422

C

Camp David, Acordul de la, 100, 130, 152, 153, 154, 172, 185, 189, 194, 195, 230, 271, 281
Canada, 203, 204
Capital Children's Museum (Muzeul Copiilor din Washington), 248, 249
Carl Gustav, rege al Suediei, 285
Carlquist, May Ethel Ackroyd, 28
Cartea Verde (Gaddafi), 170
Carter, Jimmy, 51, 130, 131, 148, 152, 154, 184, 185, 187, 195, 422
Carter, Rosalynn, 147, 188, 189, 195, 196
Castelul Cruciatului, Kerak, 57
Ceceni, 56, 57
Chaplin, Charlie, 72
Charles, prinț de Wales, 165, 314, 347
Children's Heritage and Science Museum (Moștenirea Culturală a Copiilor și Muzeul Științei), Iordania, 248
China, 220, 222

Chirac, Jacques, 380
Choco Pacific Gold Mine Company, 16
Christopher, Warren, 351, 358, 361, 366
Churchill, Winston, 62
CIA, 133, 328, 329
Circazieni, 54, 137
Cisiordania, 8, 58, 59, 73, 77-80, 86, 115, 152, 187, 199, 208
Citadela, Amman, 166, 167
Clancy, Tom, 397
Cleveland, Frances, 15, 230
Clinton, Bill, 351, 356, 358, 359, 362, 369, 370, 383, 387, 390, 402
Clinton, Hillary, 351, 357, 362, 370
Clooney, George, 193
CNN, 139, 297, 307, 311, 320, 351, 371, 414
Commonwealth, Club (San Francisco), 232
Comunitatea greco-ortodoxă, 57
Conflictul arabo-israelian, 207
Congresul Național Palestinian, 211, 335
Connery, Sean, 279
Conservatorul Național de Muzică, 223, 248
Consiliul Național Palestinian, 274
Constantin, rege al Greciei, 149, 157
Coran, 97, 104, 154, 177, 198
Coreea de Sud, 220
Corke, Elizabeth, 251, 252
Corpul de Femei al Armatei Regale, 169
Crawford, Cindy, 357
Cuba, și Tratatul de interzicere a minelor, 398
Curtea Regală, (Divan), 51, 89, 70, 93, 99, 108, 109, 114, 128, 129, 136, 137, 185, 224, 229, 233, 25, 321, 338, 367, 408, 411

D

Daghastani, Timur, 88
Daily Mail, 251, 252, 328, 329
Dalgliesh, Jock, 109, 110
Dana, Rezervația Naturală, 247, 394
Daoud, Mohamed, 120
Darat al Funun, 168
Darat al Khair, 367, 368
Darius cel Mare, rege al Persiei, 40
Daskal, Avraham, 362
Dayan, Moshe, 74
Dempster, Nigel, 251, 252
Diana, prințesă de Wales, 147, 263
Dina Abdel Hamid, regină a Iordaniei, 83
Dior, 101
Dirani, Zade, 249

E

Eastern Airlines, 19
Eastern Virginia Medical School, 295
Eban, Abba, 79
Eddy, Mary Baker, 16,
Egipt, 55, 68, 69, 74, 75, 77, 85, 86, 120, 131, 153, 154, 157, 172, 199, 200, 227, 230, 260
Eisenhower, Dwight, 19
Elțin, Boris, 422
Elisabeta a II-a, regină a Angliei, 213, 234, 347, 373
Elwes, Damian, 238
Emiratele Arabe Unite, 171
Emiratul Arab al Transiordaniei, 9, 56, 62
Esfahan, Persia, 42

F

Fîșia Gaza, 59, 77, 115, 209, 272, 273, 335
Fahd, prinț moștenitor, rege al Arabiei Saudite, 102, 293, 298, 299, 319, 344
Fairuz (cîntăreață), 86, 173
Faisal, Al Saud, prinț, 307, 398
Fakhouri, Nuha, 196, 197
Fanfani, Maria Pia, 316
Farah Diba, împărăteasă a Iranului, 41-44, 88-89, 138, 140
Farmanfarmaian, familie, 44
Farraj, Hanna, 413
Farraj, Samir, 342, 409, 416
Fatah, 116
Fatima, din Abu Dhabi, 287
Fatima, prințesă, 139

fedayin, 116, 117, 119, 213
Federal Aviation Administration (Administrația Federației de Aviație), 7, 23, 27, 29, 30, 31, 276
Feisal, prinț (fiu), 83, 112, 179, 188, 287, 320, 394, 420
Feisal, rege al Irakului, 62, 153, 154
Feisal, rege al Siriei, 62
Fez, Summitul, 210
Finlanda, 269
Fondul Monetar Internațional, 283, 383
Forțele Aeriene Regale Iordaniene, 169
Ford, Gerald R., 187, 422
Ford, Harrison, 279
Forrestal, James, 18
Frăția Musulmană, 172, 289, 290
Franța, 62, 64, 140, 142, 146, 190, 196, 260
Franco, Francisco, general, 150
Frederick al IX-lea, rege al Danemarcei, 149
Freeman, Marion 35, 202
Friedman, Thomas, 383
Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei, 120
Fuller, Buckminster, 38
Furtună în Deșert, Războiul din Golf, 331, 344, 346, 350, 360

G

Gaddafi, Muammar Al, 168-171
Gaddafi, Safiyya, 169, 170
Gandhi, Indira, 261,
Gandhi, Mahatma, 64
Gandhi, Rajiv, 261, 334
Gandhi, Sonia, 261
Gardiner, Antoinette (prințesa Muna), 83
General Federation of Jordanian Women (Federația Generală a Femeilor Iordaniene), 378
Geneva, Convenția, 293, 387
Geneva, Summitul despre Progresele economice ale femeilor din mediul rural, 337
Genscher, Hans-Dietrich, 216, 316
George al VI-lea, rege al Angliei, 373
Georgetown, Universitatea, Washington, 206, 208, 337
Germania, 142, 145, 147, 216
Ghandur, Ali, 12, 39, 50, 90, 97
Ghani, Cyrus, 44
Ghazi, prinț, 132, 368
Ghida, prințesă, 338, 368
Gibran, Khalil, 22
Giscard d'Estaing, Anne-Anymone, 224
Giscard d'Estaing, Valéry, 224
Glaspie, April, 298
Gmeiner, Hermann, 160
Golan, Înălțimile, 77, 78, 199
Goldberg, Arthur, 79
Gore, Al și Tipper, 244, 396
Griffen, Patrick, 361
Grossman, Steve, 361
Guiness Book of World Records, 225

H

Habash, George, 120
Habib, Philip, 273
Haile Selassie, 215
Halaby, Alexa (soră), 19, 39, 102, 130, 157, 202, 320, 396
Halaby, Allison (mamă vitregă), 202
Halaby, Almas (străbunică), 15
Halaby, Camile (unchi), 15, 16, 29
Halaby, Christian (frate), 19, 39, 102, 202
Halaby, Doris Carlquist (mamă), 18, 28
Halaby, familia, 8, 57
Halaby, Galeriile, 15, 16, 17
Halaby, Habib (unchi), 14, 15
Halaby, Laura Wilkins (bunică), 15, 17, 21, 25, 333
Halaby, Lisa, 29, 71, 97
Halaby, Najeeb (bunic), 14, 15, 16,
Halaby, Najeeb (tată), 7, 12, 18, 24, 28, 29
Hammurabi, rege al Babilonului, 288
Hamzah, (unchiul lui Mahomed), 181, 193
Hamzah, prinț (fiu), 179, 180-186, 189, 196, 211, 214, 223, 228, 279, 289, 320, 352-354, 372, 394, 408, 415, 420
Hasan al II-lea, rege al Marocului, 237, 307

Hasan, prinţ moştenitor (frate), 99, 100, 103, 139, 215, 229, 305, 348, 349, 407, 414
Hashim, prinţ (fiu), 196, 197, 211, 223, 224, 279, 289, 320, 333, 372, 393, 396, 409, 420
Hashimya, Palatul, 51, 52, 62, 67, 69, 73, 80, 86, 90, 92, 97, 129, 130, 133, 139, 150, 160, 164, 170, 368
Haşemiţi, 9, 62
Havel, Vaclav, 422
Haya, prinţesă (fiică), 52, 88, 99, 104, 112, 124, 148, 167, 177, 217, 228, 352, 392, 308
Herzl, Theodor, 63
Hikmat, Yanal, 51, 56
Hirohito, împărat al Japoniei, 223
Hiroshima, 325
Hllayel, Ahmad, şeic, 422, 423
Hunt, Swanee, 381
Hussein al Meccăi, şarif, 53
Hussein bin Ali, şarif, 53, 60, 61, 97, 196, 385
Hussein I, rege al Iordaniei, 7, 9, 12, 39, 50, 51, 53, 64, 67, 68-125, 127, 129, 132, 133, 135-157, 163, 171-184, 186-189, 196-204, 206, 208-215
Hussein, imam, 47
Hussein, Saddam, 168, 197, 271, 272, 287, 288, 293, 294, 296, 306, 335
Hussein, Sajida, 287
Husseini, Rana, 380

I

Ice Cube, 193
Ierusalim, 58, 64-69, 77-79, 84, 100, 109, 152
Iman, prinţesă (fiică), 211, 213, 217, 220, 221, 231, 279, 320, 331, 393, 408
Imperiul Otoman, 54, 57, 60, 62
Imperiul Persan, 40, 41
India, 65, 183, 260
Indiana Jones and the Last Crusade (film), 279, 280
Indonezia, 260
Ingrid, regină a Danemarcei, 149, 157
Institute for Child Health and Development (Institutul pentru Dezvoltarea şi Sănătatea Copilului), 378
Insula Faraonului, 281
International Comission on Missing Persons (Comisia Internaţională pentru Persoane Dispărute), 381, 382
International Comission on Peace and Food (Comisia Internaţională pentru Pace şi Hrană), 96
International Organization for Migration (Organizaţia Internaţională pentru Migraţie), 304
International Union for the Conservation of Nature (Uniunea Internaţională pentru Conservarea Naturii), 163
Intifada, 194, 272, 273, 284, 296, 389
Ioan Paul al II-lea, papă, 57
Iordania, Regatul Haşemit, 7-9, 12, 54, 56, 58, 63, 70, 74, 78, 80, 82, 83, 87, 98, 100., 117, 121-123, 131, 134, 136, 137, 140, 141, 144, 146, 148, 153, 161, 164, 167, 171, 173, 174, 181, 184, 185, 198, 205-209, 215, 216, 328
Iordania, Universitatea, 105
Irak, 56, 62, 120, 123, 140, 153, 171, 172, 197, 199, 220, 222, 265, 298, 317
Iran, 8, 42-46, 133, 140, 153, 171, 172, 197, 199, 265
Irene, prinţesă, a Greciei, 316
Islam, 46, 59, 84, 97, 98, 102, 181
Israel, 8, 9, 63-67, 73, 74, 78-80, 83-84, 117, 191, 152, 154, 186, 191, 192, 194, 195, 199, 202, 207, 208, 210, 211, 212, 216
Italia, 142, 147
Iugoslavia, 81
Izzedin, Ibrahim, 112, 148, 229
Izzedin, Noor, 112

J

Jabal Abu Ghoneim (Muntele Verde), 386
Jackson, Michael, 202
Jacobs, Bob, 333

Jallinwala Bagh, Masacrul, India, 65
Jamil, Hind, 157
Jamil, Nasser bin, şarif (unchi), 156
Japonia, 220
Jerash, Festivalul, 168, 204, 205, 249, 265, 297, 360, 367
Jewish National Found (Fondul Naţional Evreiesc), 64
Jiryes, Leila, 176
Jocurile Sportive pentru Persoane cu Handicap Motoriu, 356
Johnson, Bird, 23
Johnson, Lyndon B. 23, 30, 79, 187, 209
Johnson, Sheila, 249
Josephine-Charlotte, mare ducesă de Luxemburg, 316
Jozah, şarifă, 119, 120
Juan Carlos de Bourbon, rege al Spaniei, 149, 150, 167, 227, 371
Julia (film), 191
Juliana, regină a Olandei, 372

K
Karameh, 116, 117, 120
Kawar, Widad, 176
Kennedy, Jacqueline Bouvier, 190
Kennedy, John F., 22, 23, 26, 190
Kennedy, Tessa, 113, 238
Khaled, rege al Arabiei Saudite, 145
Khomeini, Ruhollah, ayatollah, 48, 90, 140, 154, 198
Khouri, Rami, 54
King Hussein Medical Center (Centrul Medical Regele Hussein), Iordania, 341
King, Martin Luther, 25, 27
Klausner, Richard, 399
Klestil, Thomas, 422
Klinghoffer, Leon, 257
Kohl, Hannelore, 224
Kohl, Helmut, 224
Koivisto, Mauno, 269
Kouchner, Bernard, 306
Kreisky, Bruno, 160
Kuwait, 171, 211, 297, 298, 351

L
Lansbury, Angela, 20
Lautenberg, Frank, 307
Lawrence of Arabia (film), 61
Lawrence, T.E., 61, 278
Leibovitz, Annie, 397
Liban, 13, 56, 58-60, 62, 64, 90, 123, 124, 186, 191, 208
Libia, 169, 177, 200
Liga Arabă, 154, 382
Liga Naţiunilor, 64
Liniile Aeriene Iordaniene, 9, 58, 68, 78, 153
Lion of the Desert (film), 193
Llewelyn-Davis, 40, 44, 48
Londra, 43, 47, 110-112
Lopez, Santiago şi Ursula, 53
Luxemburg, 260
Lyon, Franţa, Summitul celor Şapte, 381

M
Madrid, Conferinţa de pace, 335
Mahomed, profet, 9, 46, 59, 98, 102, 156, 181, 193, 196, 295
Majali, Abdel Salam, 378
Majda, prinţesă, 139, 321
Major, John, 316
Malaiezia, 220
Malone, Jo, 408, 441
Mandatul Britanic,
Mandela, Nelson, 374
Marcus, Stanley, 15
Marea Revoltă Arabă, 53, 60-62, 97, 196
Maroc, 149, 151
Martha's Vineyard, 227
Masacrul de la Deir Yassin, 65
Masako, prinţesă moştenitoare a Japoniei, 422
Mash'al, Khalid, 389-390
Mathis, Johnny, 86
Mathison, Melissa, 279
Mayo, Clinica, Minnesota, 342, 346
Mayor, Federico, 370
McAlesse, Mary, 422
McFarlane, Robert, 233

McMahon, Sir Henry, 60
Mecca, 47, 59, 60, 61, 155, 156, 181, 183, 295, 331, 421, 423
Medici fără frontiere, 304
Medina, pelerinaj, 155, 295, 331
Memorial Sloan-Kettering Hospital, 336
Meredith, James, 25
Mesopotamia, 60-62
Mişcarea de Nealiniere, 9
Mişcarea de Rezistenţă Palestiniană, 118
Michiko, prinţesă a Japoniei, 223
Mohamed, prinţ (frate), 99, 103, 132, 406
Moise, 10, 98
Mondale, Joan, 188
Mordechai, Yitzhak, 404
Mossad, 256, 389
Motion Picture Association, 190
Mswati, rege al Swaziland-ului, 344, 375
Muasher, Anis, 226
Moawiya, 11
Mubarak, Hosni, 230, 231, 271, 298, 299, 307, 319
Mubarak, Suzanne, 231, 308
Mufti, In'am, 241
Muskie, Jane, 190
Musulmani sunniţi, 46, 57
My Lai, Masacrul, 65

N
Nabucodonosor al II-lea, rege, 288
Naruhito, prinţ moştenitor, al Japoniei, 422
Nasser, Amal, 15
Nasser, Gamal Abdel, 74, 75, 221
National Cathedral School for Girls, Washington, 24, 25, 268
National Handicrafts Development (Proiectul Naţional de Dezvoltare a Meşteşugurilor), 241, 378
National Task Force for Children (Grup Naţional Operativ pentru Copii), 162
NATO, 18, 398
Neiman, Al, 15
Netanyahu, Benjamin, 382-385, 388
New York Times, 15, 74, 232, 383
Nixon, Richard, 38, 187
Noor Al Hussein, Fundaţia, 240, 246, 250, 303, 316, 329, 378
Norland, Colegiul, 178
North, Oliver, 265
Nuwar, Ali Abu, 94

O
Ocolul Pământului în optzeci de zile, (film), 278
Odeh, Adnan Abu, 210
O.J. Simpson, 357
Oman, 124, 171, 236, 260
ONG, 251, 395
ONU, (Rezoluţia 181), 65, 67, 239
ONU, (Rezoluţia 228), 74
ONU, (Rezoluţia 242), 79, 80, 86, 152, 199, 210, 212, 239, 257, 294, 363
ONU, (Rezoluţia 338), 363
ONU, (Rezoluţia 678), 314
ONU, 44, 47, 48, 58, 65, 77-79, 86, 160, 187, 239
OPEC, 296,
Organizaţia Haşemită de Ajutorare, 305
Organizaţia Mondială a Sănătăţii, 246
Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei (OEP), 115-124, 153, 210, 212, 239, 256, 258, 261, 270, 335, 340, 347, 351
Organizaţia Sionistă Mondială, 64
Orientul Mijlociu, 8, 9, 29, 40, 47, 55, 60, 79, 82, 92, 99, 127, 130, 137, 148, 155, 162, 163, 173, 176, 177, 186, 189, 193-195, 198, 202, 205, 206, 208, 252
Orientul Mijlociu, Conferinţa asupra Minelor Antipersonal, 396
Orrick, Mo, 24
Oryx-ul arab, 225
Oslo, Acordurile, 352, 354, 355, 382
Ottawa, Convenţia de Interzicere a Minelor Antipersonal, 222, 395, 397

P
Pahlavi, Reza, şah al Iranului, 40, 41, 142, 154
Pakistan, 183, 220

Palestina, 9, 10, 56, 58, 62-66, 78, 115, 166, 208, 210
Palestinienii, (film), 191
Paola, regină a Belgiei, 422
Partida lui Ali, 46
PEN, Clubul, 357
People, 133, 135, 190
Peres, Shimon, 240, 258, 352, 366
Persepolis, 40
Pertini, Sandro, 224
Petra, 11, 166, 205, 234, 279, 370
Petrecerea, (film), 72
Philip, prinţ, duce de Edinburgh, 225, 234, 237
Pillsbury, Sarah, 202
Pinker, George, 157, 160, 178, 257
Preston, Julia, 268
Primul Război Mondial, 60
Princeton, Universitatea, 33, 35-37, 40, 41, 163, 200, 202
Proiectul Calitatea Vieţii, 246, 378
Ptolemeu al II-lea, 11

Q

Qabus, sultan al Omanului, 196, 225, 235, 236, 398
Qabus, Um, 125
Qatar, 171, 220, 225
Quinn, Anthony, 193
Quraysh, tribul, 196

R

Raad, prinţ (vâr), 76, 95, 122, 139, 140, 321
Rabbat-Ammon, 10
Rabin, Leah, 362, 375, 383
Rabin, Yitzhak, 74, 354, 355, 358, 360, 361, 366, 368, 375, 384
Raghadan, Palatul, 130, 423
Raiyah, prinţesă (fiică), 216, 259, 260, 269, 320, 393, 396,408
Ramadan, 255, 331
Rania, prinţesă (fiică), 326, 393, 415
Războiul de Şase Zile (Războiul din 1967), 58, 73, 77, 120, 188, 209
Reagan, Planul, 208-211
Reagan, Ronald, 199, 208, 209, 273, 351
Redgrave, Vanesssa, 191
Reebok, Premiul pentru Drepturile Omului, 380
Reel Bad Arabs, 193
Riad, Mahmud, 79
Rifai, Zeid, 124, 239, 258
Rift, Valea, 242, 370
River House, Washington, 345
Robertson, Jacquelin, 44, 48
Rockfeller, Laurance, 19, 20
Rolling Stones, 202
Rooney, Burdett, 399, 406
Roosevelt, Eleanor, 386
Roumi, Majda, 206
Royal Endowment for Culture and Education (Fundaţia Regală pentru Cultură şi Educaţie), 164
Royal Scientific Society (Societatea Regală de Ştiinţe), 100, 165
Royal Society for the Conservation of Nature (Societatea Regală pentru Conservarea Naturii), 162, 163, 247
Rubinstein, Elyakim, 359
Rushdie, Salman, 356, 357
Rusk, Dean, 79

S, Ş

Sa'ad, şeic, prinţ moştenitor al Kuwaitului, 298
Sadat, Anwar, 84-86, 100, 130, 131, 148, 149, 151-155, 186, 195, 199, 200, 212
Sadat, Jehan, 199, 200, 231
Sader, Moussa, imam, 90
Said, sultan al Omanului, 236
Said, Umaymah Bint, 398
Salahadin, 282
Saleh, Ali Abdullah, 422
Salerno, Eric, 321
Salti, Amer, 54
Salti, Rebecca, 243, 303
Salvaţi Copiii, Organizaţia, 241, 242
Sarah, ducesă de York, 263
Sarvath, prinţesă, 99

Scheel, Mildred, 142
Scheel, Walter, 142
Schroeder, Gerhard, 422
Schwartzkopf, Norman, general, 397
Schwarzenegger, Arnold, 279
Scott, George C., 72
Scowcroft, Brent, 311
Seeds of Peace (Seminţele Păcii), 376, 377
Segovia, Liesa, 218, 321
Sellers, Peter, 72
Semiluna Roşie iordaniană, 131
Septembrie Negru, 125
Servo-Mechanism, Inc., 20, 23
Shaheen, Jack, 193
Shaker, Nawzad, 90, 91
Shaker, Zeid bin(Abu), şarif, 90, 91, 119, 123, 141, 174, 198, 274, 285, 303, 317
Shamir, Yitzhak, 270, 316
Sharaf, Abdul Hamid, şarif, 79, 86
Sharaf, Leila, 86, 87, 91, 154, 174, 190, 211, 232, 241, 253, 254, 290, 332
Sharif, Khalid, 401
Sharon, Ariel, 208, 404
Shiraz, Festivalul, Iran, 45, 297
Shoman Khalid, 133, 168
Shoman, Suha, 54, 133, 168
Shriver, Maria, 279
Shriver, Sargent, 22
Shultz, George, 270
Shute, Nevil, 22
Silvia, regină a Suediei, 286
Siria, 9, 56, 58, 59-62, 64, 73-78, 86, 93, 110, 123, 172
Smith, Dianne, 178, 183, 184
Sofia de Grecia şi Hanovra, regină a Spaniei, 149, 150, 167, 227, 337, 371, 398
Somalia, 162
Spielberg, Steven, 279
Srebrenica, Proiectul Femeile, 381
Statele Unite, 8, 43, 81, 82, 133, 146, 153, 162, 177, 182, 184, 199, 200, 206, 209, 214, 240, 247
Stereotipii occidentale despre arabi, 192
Stern, 65
Stewart, Jackie, 279, 280
Sting, 202
Storrs, Ronald, 60
Student Nonviolent Coordinating Committee (Comitetul de Coordonare al Studenţilor Paşnici), 26
Summitul Internaţional pentru Copii, 162
Sykes-Picot, Acordul (1916), 62
Şcoala Jubileului, 250

T
Tal Al Zatar, 191
Tal,Wasfi, 124
Talal, prinţ (nepot), 132, 295, 320, 335, 336, 338, 360, 368
Talal, rege al Iordaniei, 70, 131, 385
Tarawneh, Fayez, 359
Tehnologia ADN, 382
Teritoriile Ocupate, 8, 115, 152, 153, 186, 209, 210, 272, 274, 293, 294
Thatcher, Margaret, 256, 299, 301, 303
Thomas, Lowell, 61
Three Kings (film), 193
Tinere Strune în Acţiune, 249
Tratatul de Interzicere a Minelor, 204, 221
Tree, Marietta, 48, 50, 51, 81
Trippe, Juan, 31, 33
Trudeau, Pierre, 203
Truman, Harry S., 19
Tukan, Jafar, 161
Turcia, 56, 62
Turner, Ted, 297

U
U2, 202
UNESCO, 370-371
UNICEF, 161, 244
Uniunea Sovietică, 183, 293, 331
Universitatea Americană din Beirut, 336
UNRWA, 58, 59
USS Liberty, 77

V
Valenti, Jack, 190, 192
Valentino, 144, 147

Val-Kill, Medalie, 383
Vance, Cyrus, 24, 51
Vance, Grace, 24
Vecchio, Mary Ann, 37
Veliotes, Nick, 208, 209
Verrall, Richard, 110, 235, 276, 277, 410, 418
Vietnam, Războiul, 32, 36, 37, 318
Virgin Atlantic Airways, 305, 306

W
Wadi Araba, 358
Wadi Mujib, 225, 227
Wadi Rum, 89, 100, 234, 280
Wahlberg, Mark, 193
Wallace, George, 25
Wallach, John, 376
Walters, Barbara, 148
Waring, George, 401
Washington Post, 84, 190, 207
Washington, D.C., 18, 22-28, 32, 36, 122, 148, 184, 187, 230, 248, 283, 358
Washington, Declarația, 361, 366, 367, 369
Wayne, John, 72
Weizman, Ezer, 356, 366
Welna, Jeff, 392
West, Carinthia, 24, 268
West, sir Michael, general, 24
Wijdan, prințesă, 78, 119, 139, 168
Wolfensohn, Jim și Elaine, 247
Women Waging Peace, 381
World in Harmony, 316
World Wildelife Fund (Fondul Mondial pentru Protecția Animalelor Sălbatice), 163, 225, 226
Wye, Memorandumul, 405

X,
Xerxes, rege al Persiei, 40

Y
Yarmolinsky, Adam, 22
Yemen, 60, 215
Yves Saint Laurent, 101

Z
Zahran, Palatul, 255, 299, 348, 423
Zawawi, Miriam, 124
Zayed, șeic, al Abu Dhabi-ului, 287
Zein, prințesă (fiică), 83, 112, 393, 408
Zein, regină (soacră), 101, 102, 131, 132, 146, 299, 342
Ziua delfinului, (film), 72
Ziua Pământului, 163

Cuprins

CAPITOLUL UNU
Primele impresii 7
CAPITOLUL DOI
Rădăcini 14
CAPITOLUL TREI
Jurnalul de la Teheran 40
CAPITOLUL PATRU
În audienţă la rege 49
CAPITOLUL CINCI
Calea spre credinţă 81
CAPITOLUL ŞASE
Luna de miere la Gleneagles 106
CAPITOLUL ŞAPTE
O tînără soţie la Curtea Regală 126
CAPITOLUL OPT
Paradă şi fast 143
CAPITOLUL NOUĂ
Criză după criză 152
CAPITOLUL ZECE
America văzută cu alţi ochi 185
CAPITOLUL UNSPREZECE
Acasă şi în străinătate 213
CAPITOLUL DOISPREZECE
„Femeile susţin jumătate de cer" 239
CAPITOLUL TREISPREZECE
Meseria de părinte 263

CAPITOLUL PAISPREZECE
Dureri crescînde 283
CAPITOLUL CINCISPREZECE
Preludiul războiului 292
CAPITOLUL ŞAISPREZECE
Foc în Golf 319
CAPITOLUL ŞAPTESPREZECE
Testul credinţei 328
CAPITOLUL OPTSPREZECE
O zi diferită de toate celelalte 342
CAPITOLUL NOUĂSPREZECE
Marginea prăpastiei 374
CAPITOLUL DOUĂZECI
Pasărea albă 389
CAPITOLUL DOUĂZECI ŞI UNU
Au plîns cerurile 412
EPILOG 425

Mulţumiri 429

Indice 433

biblioteca rao

De la clasici la contemporani, într-o formulă
grafică nouă, cei mai reprezentativi autori pentru

biblioteca dumneavoastră

Au apărut:

Madeleine Albright	DOAMNA SECRETAR DE STAT
Grigore Arbore	LIBERTATEA FĂRĂ DEMOCRAŢIE ŞI „GLONŢUL DE AUR"
Emily Brontë	LA RĂSCRUCE DE VÎNTURI
Dan Brown	ÎNGERI ŞI DEMONI ◆ CODUL LUI DA VINCI ◆ FORTĂREAŢA DIGITALĂ
Albert Camus	STRĂINUL / CIUMA / CĂDEREA / EXILUL ŞI ÎMPĂRĂŢIA ◆ FAŢA ŞI REVERSUL / NUNTA / MITUL LUI SISIF / OMUL REVOLTAT / VARA ◆ CARNETE ◆ TEATRU
Hillary Rodham Clinton	ISTORIE TRĂITĂ
Robin Cook	RISC ASUMAT
Clive Cussler	SAHARA ◆ AURUL INCAŞILOR
Nelson DeMille	FIICA GENERALULUI ◆ PLUM ISLAND
Charles Dickens	DAVID COPPERFIELD (2 vol.)
Denis Diderot	NEPOTUL LUI RAMEAU
F.M. Dostoievski	CRIMĂ ŞI PEDEAPSĂ ◆ DEMONII ◆ IDIOTUL ◆ ADOLESCENTUL
Joseph Finder	PUTERI EXCEPŢIONALE
Colin Forbes	CATACLISMUL ◆ RINOCERUL ◆ PE MUCHIE DE CUŢIT ◆ CONSPIRAŢIA
Frederick Forsyth	RĂZBUNĂTORUL
André Gide	FRUCTELE PĂMÎNTULUI ◆ FALSIFICATORII DE BANI / PORUMBELUL
John Grisham	TESTAMENTUL ◆ FRĂŢIA ◆ ULTIMUL JURAT ◆ UN ALTFEL DE CRĂCIUN ◆ CAMPIONUL DIN ARKANSAS ◆ MAESTRUL ◆ MOŞTENITORII
V.D. Guşă de Drăgan	CONDAMNAT LA ADEVĂR
Hermann Hesse	JOCUL CU MĂRGELE DE STICLĂ ◆ NARCIS ŞI GURĂ-DE-AUR ◆ LUPUL DE STEPĂ ◆ SIDDHARTA / CĂLĂTORIA SPRE SOARE-RĂSARE ◆ KNULP. DEMIAN ◆ CELE MAI FRUMOASE POVESTIRI
Ilf şi Petrov	DOUĂSPREZECE SCAUNE ◆ VIŢELUL DE AUR

Franz Kafka	JURNAL ◆ CASTELUL
Dean Koontz	UNICUL SUPRAVIEŢUITOR
Mario Vargas Llosa	RĂZBOIUL SFÎRŞITULUI LUMII ◆ CONVERSAŢIE LA CATEDRALA
André Malraux	CONDIŢIA UMANĂ
Thomas Mann	DOCTOR FAUSTUS ◆ MUNTELE VRĂJIT ◆ POVESTIRI ◆ MĂRTURISIRILE ESCROCULUI FELIX KRULL
G. García Márquez	UN VEAC DE SINGURĂTATE ◆ TOAMNA PATRIARHULUI ◆ DOUĂSPREZECE POVESTIRI CĂLĂTOARE ◆ DESPRE DRAGOSTE ŞI ALŢI DEMONI ◆ INCREDIBILA ŞI TRISTA POVESTE A CANDIDEI ERÉNDIRA ŞI A BUNICII SALE FĂRĂ SUFLET ◆ DRAGOSTEA ÎN VREMEA HOLEREI ◆ AVENTURA LUI MIGUEL LITTÍN, CLANDESTIN ÎN CHILE ◆ A TRĂI PENTRU A-ŢI POVESTI VIAŢA ◆ ŞTIRI DESPRE O RĂPIRE ◆ GENERALUL ÎN LABIRINTUL SĂU
Virgil Măgureanu	DECLINUL SAU APOTEOZA PUTERII?
Ilie Năstase	MR NĂSTASE
Farah Pahlavi	MEMORII
L. Picknett & C. Prince	MISTERUL TEMPLIERILOR
Mario Puzo	OMERTA
Ernesto Sábato	ÎNAINTE DE TĂCERE ◆ ESEURI (vol. 1)
Antoine de Saint-Exupéry	CITADELA
Jean-Paul Sartre	TEATRU ◆ GREAŢA/CUVINTELE
John Saul	PREZENŢA ◆ MÎNA DREAPTĂ A DIAVOLULUI
Dinu Săraru	TRILOGIA ŢĂRĂNEASCĂ ◆ CIOCOII NOI CU BODYGUARD
Dinu Săraru & V. Stănculescu	GENERALUL REVOLUŢIEI CU PICIORUL ÎN GHIPS
Henryk Sienkiewicz	QUO VADIS?
Stendhal	ROŞU ŞI NEGRU ◆ MĂNĂSTIREA DIN PARMA
Alex Mihai Stoenescu	ISTORIA LOVITURILOR DE STAT ÎN ROMÂNIA (vol. I, II, III şi IV[1]) ◆ PATIMILE SFÎNTULUI TOMMASO D'AQUINO ◆ INTERVIURI DESPRE REVOLUŢIE
J.R.R. Tolkien	STĂPÎNUL INELELOR: Frăţia Inelului; Cele două turnuri; Întoarcerea regelui ◆ HOBBITUL ◆ SILMARILLION ◆ ROVERANDOM
L.N. Tolstoi	CAZACII ŞI ALTE POVESTIRI ◆ SONATA KREUTZER ŞI ALTE POVESTIRI
I.S. Turgheniev	UN CUIB DE NOBILI
Moony Witcher	FETIŢA CELEI DE A ŞASEA LUNI ◆ NINA ŞI MISTERUL NOTEI A OPTA

La editura RAO,
în seria de memorialistică,
au apărut:

Farah Pahlavi
MEMORII

Hillary Rodham Clinton
ISTORIE TRĂITĂ

Ilie Năstase
MR NĂSTASE

Madeleine Albright
DOAMNA SECRETAR DE STAT

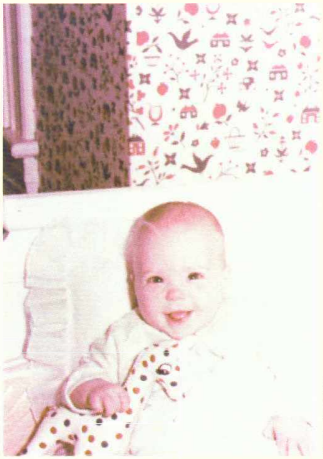

HIMON ARCHIVES

Pe cînd era doar
un bebeluș.

HIMON ARCHIVES

La puțin timp după ce tata a devenit președinte executiv al FAA, în timpul președintelui Kennedy, am participat la inaugurarea Aeroportului Internațional din Los Angeles.

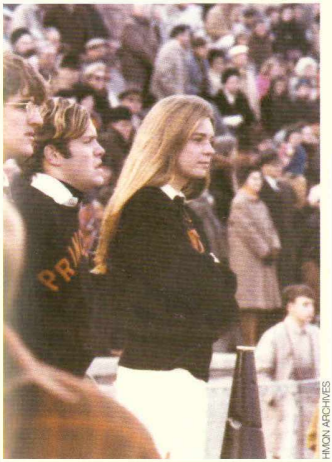

HIMON ARCHIVES

În primul an la Princeton, îndemnată de o colegă de cameră, m-am înscris fără entuziasm în echipa de majorete cu condiția să purtăm pantaloni. O altă manifestare opusă spiritului tradiției a fost purtarea unor banderole negre, în semn de protest față de Războiul din Vietnam.

HIMON ARCHIVES

În 1975, în pădurea tropicală din nordul Queensland-ului, Australia, în timpul unei expediții de cercetare a păsărilor rare.

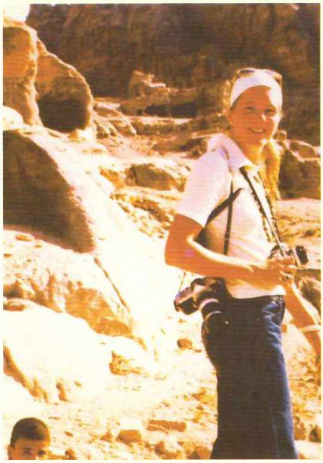

HMAJN ARCHIVES

În prima mea vizită în Iordania am văzut magnificele ruine de la Petra.

ZOHRAB

Logodna mea cu Hussein.

Prima mea ieșire publică la conferința de presă din mai 1978, unde am anunțat logodna.

ZOHRAB

ZOHRAB

Căsătoria la Palatul Zahran, în iunie 1978.

Acasă, la Aqaba, cel mai îndrăgit loc de refugiu, cu Abir, Haya și Ali în 1978.

HASHIMITE ARCHIVES

ZOHRAB

La grajdurile regale, în 1978.

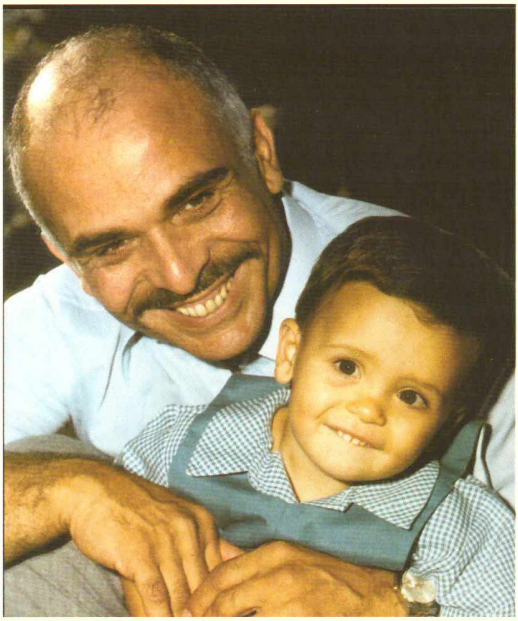

NOVAPRO

Poza mea favorită a lui Hussein cu primul nostru fiu, Hamzah, în 1980.

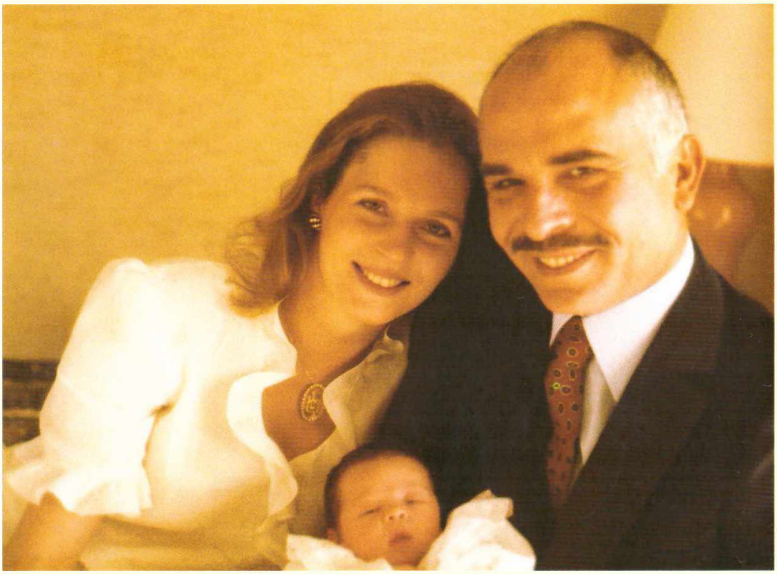

ZOHRAB

Cu nou-născutul Hashim, în 1981.

PARKINSON

Deși majoritatea oamenilor își imaginează că așa trebuie să arate un rege și o regină, amîndoi preferam un stil mai puțin formal.

O imagine rară, în care eu și regele ne ținem de mînă. Jerash, 1984.

ZOHRAB

ZOHRAB

După ceremonia de punere a numelui lui Raiyah, cu Ali, Hamzah, Hashim, Iman și Raiyah, 1986.

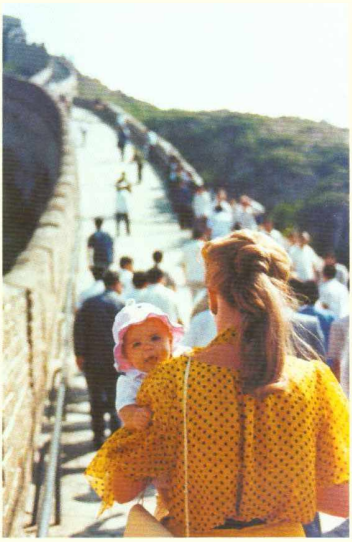

ZOHRAB

Prima vizită a lui Iman la Marele Zid Chinezesc, în 1983.

HASHIMITE ARCHIVES

Împreună cu Hussein și Raiyah la o plimbare în împrejurimile Londrei.

CRYSTAL

Ziua de naștere a soacrei mele, regina Zein Al Sharaf, reunea întreaga familie. De la stînga (primul rînd) prințul Rashid, prințul Hussein Mirza, Saad Kurdi, Zein Al Sharaf Kurdi, regina Zein Al Sharaf, prințesa Raiyah, prințesa Iman, prințul Hashim, prințul Hamzah; (al doilea rînd) prințesa Muna, prințul Mohamed, prințesa Taghreed, Walid Kurdi, prințesa Basema, regele Hussein, regina Noor, prințul Hasan, prințesa Sarvath Sharifa Fatima; (al treilea rînd) prințesa Alia, Farah Daghastani, prințesa Rahma, prințesa Sumaya, prințesa Badya; (ultimul rînd) Majdi Al Salex, Ghazi Daghastani, prințul Ghazi, prințul Abdullah, prințul Feisal, prințul Ali și Muhammad Al Saleh, 1989.

Toți copiii noștri. De la stînga: (primul rînd) Abir, prințesa Iman, prințesa Raiyah, prințesa Haya, prințul Ali; (mijloc) prințesa Zein, regina Noor, regele Hussein, prințesa Aisha, prințul Abdullah; (ultimul rînd) prințul Hamzah, prințul Feisal, prințesa Alia și prințul Hashim, 1992.

HASHIMITE ARCHIVES

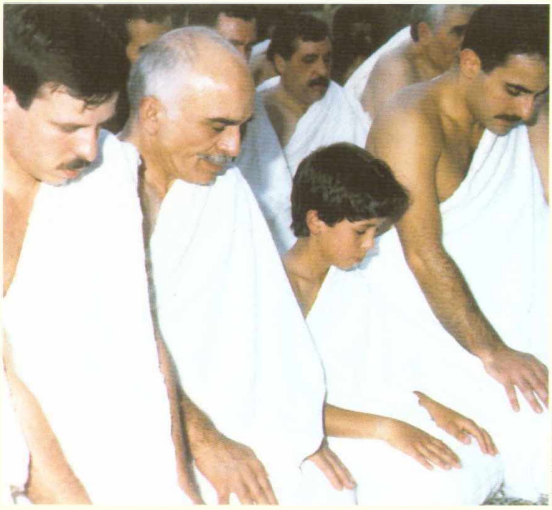

HASHIMITE ARCHIVES

În timpul ceremoniei *umrah* de la Mecca, în 1990, Hussein împreună cu prințul Feisal, prințul Hamzah și prințul Talal.

HMQN ARCHIVES

La Mecca, în 1999, pregătindu-mă pentru *umrah* împreună cu buna mea prietenă Basema Lozi.

HMQN ARCHIVES

În vizită într-o tabără a Semilunei Roșii iordaniene cu refugiați din timpul Războiului din Golf.

HASHIMITE ARCHIVES

La Amman, la Congresul Copiilor Arabi, organizat anual de Centrul de artă teatrală al Fundației Noor Al Hussein, instituție culturală care încuraja folosirea artei pentru promovarea respectului de sine printre tineri și femei în chestiuni legate de democrație, drepturile omului, responsabilitate socială, soluționarea conflictelor și sănătate.

LAND MINE SURVIVORS NETWORK

Inspectînd un teren minat împreună cu specialiștii și personalul ONU, în Bosnia.

HIMON ARCHIVES

Una dintre țesătoarele noastre talentate își demonstrează îndemînarea la Festivalul Jerash.

ZOHRAB

Cu președintele Arafat, în 1985.

Cu președintele Clinton și Prima Doamnă și Yitzhak și Leah Rabin după semnarea Declarației de la Washington în 1994.

WHITEHOUSE

WHITEHOUSE

După ceremonia de semnare a Acordului Oslo II, de la stînga: regina Noor, regele Hussein, Leah Rabin, premierul Rabin, Prima Doamnă Hillary Clinton, președintele Clinton, președintele Arafat, Suha Arafat, președintele Mubarak și Susan Mubarak.

Hussein, eu, sultanul Qabus și șariful Zeid bin Shaker, în Oman, 1986.

ZOHRAB

ZOHRAB

Cu președintele Castro în timpul ceremoniei de aniversare a 50 de ani de la înființarea ONU, New York, 1995.

În prima noastră vizită de stat în Germania, cu președintele Walter Scheel și cu doamna Scheel, în 1978.

ZOHRAB

ZOHRAB

În prima vizită de stat făcută împreună în SUA, cu președintele Jimmy Carter și cu Prima Doamnă Rosalynn Carter, la Casa Albă, în 1980.

ASHMITE ARCHIVES

Hamzah (dreapta) și Hashim au călcat pe urmele tatălui lor și au urmat Academia Regală de la Sandhurst.

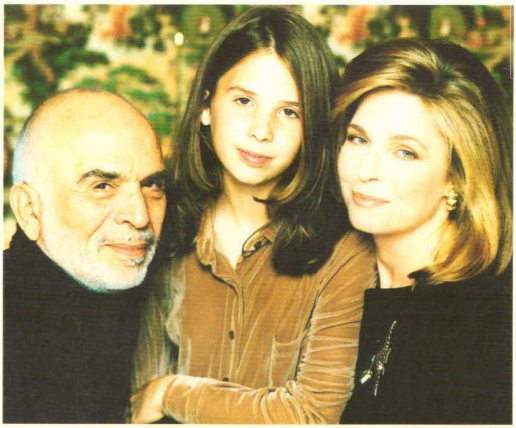

SWANNEL

Cu prințesa Raiyah.

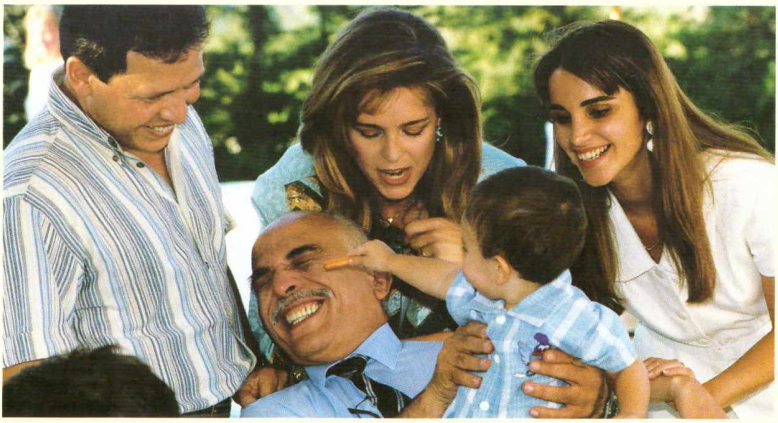

ZOHRAB

Cu prințul Abdulah, prințesa Rania și fiul lor, prințul Hussein.

Regele Hussein cu mine și copiii noștri. De la stînga: (primul rînd) prințesa Iman, prințesa Raiyah, prințesa Haya; (al doilea rînd) eu, regele Hussein, Abir; (ultimul rînd) prințul Hamzah, prințul Ali și prințul Hashim, în 1997.

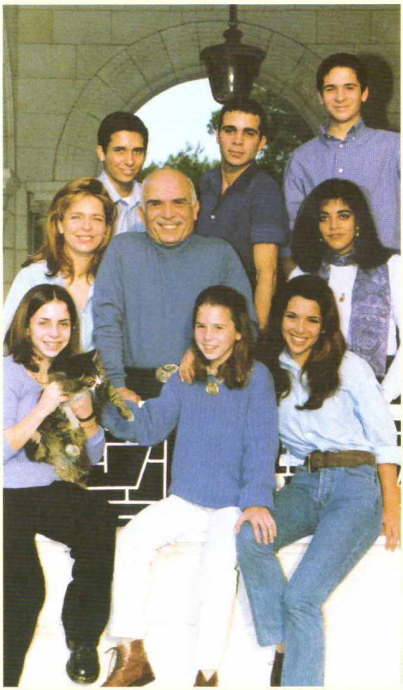

CRYSTAL

HUSSEIN MAJALI

A 63-a aniversare a regelui Hussein în familie, la Clinica Mayo, în noiembrie 1998.

MELDOS

19 ianuarie 1999: soțul meu rugîndu-se la întoarcerea în Iordania, într-o scurtă perioadă în care cancerul părea să fie în remisie.

HMON ARCHIVES

Rugîndu-mă împreună cu Iman la mormîntul soțului meu.

O evadare în Wadi Rum.

ANNIE LEIBOVITZ/CONTACT PRESS IMAGES

„Această extraordinară frumuseţe americană devenise o senină regină iordaniană, devotată soţului, familiei şi noii sale ţări. Cînd regele era pe moarte, şi-a păstrat demnitatea şi forţa. Acum era singură, o femeie cu copii, aflată în deceniul al cincilea al vieţii, încercînd să-şi dea seama cum va arăta următoarea etapă a existenţei şi păstrînd în acelaşi timp moştenirea soţului său."

MADELEINE ALBRIGHT
Memorii

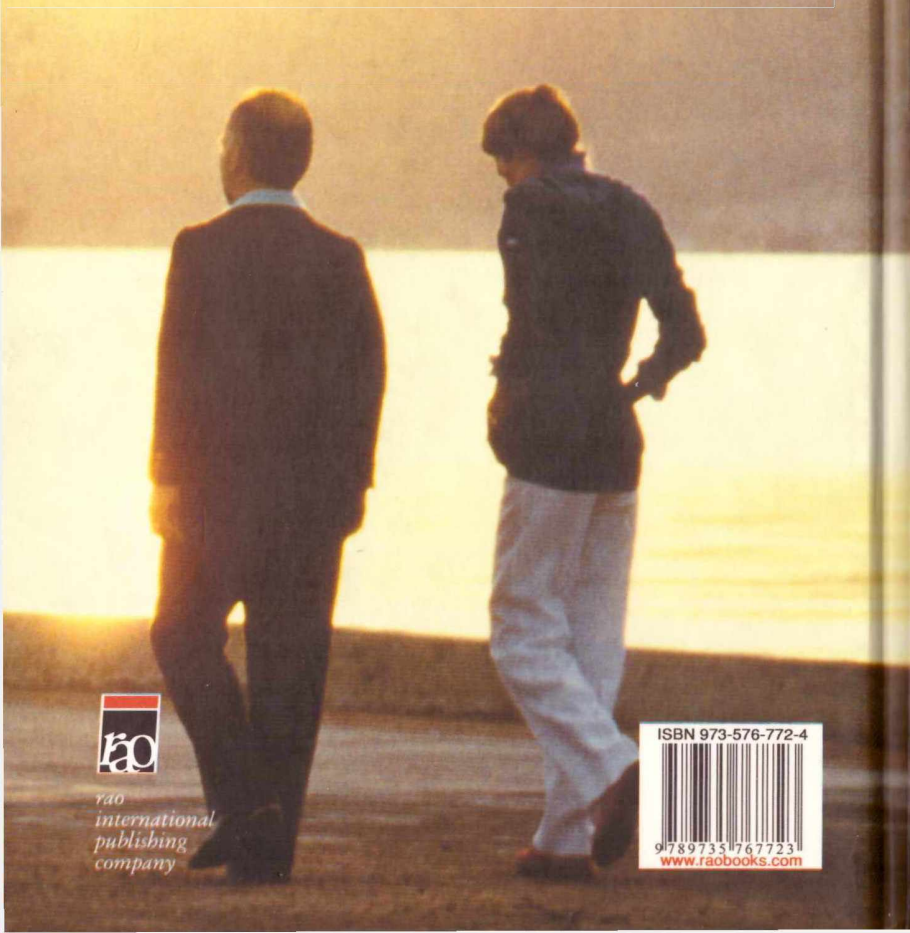

rao
international
publishing
company

ISBN 973-576-772-4
9 789735 767723
www.raobooks.com